This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

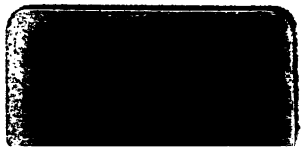

DIONYSII

HALICARNASSENSIS

OPERA OMNIA.

EDITIO STEREOTYPA.

---

1. No subject

1833.

Neuestes Verzeichniß

von Stereotypen-Ausgaben

im Verlage

von Karl Tauchnitz in Leipzig.

I. Griechische und lateinische Classiker.

1) Diese Classikerausgaben sind mit Sorgfalt gedruckt, durch Anwendung der Stereotypie sehr correct, und ungemein wohlfeil.

2) Vor jedem neuen Plattenabdrucke wird durch gelehrte Männer eine nochmalige Correctur besorgt, und die etwa noch aufgefundenen Fehler in den Platten sofort verbessert.

3) Nicht allein einzelne Buchstaben und Wörter, auch ganze Stellen können in den Platten geändert werden, so daß es möglich ist nöthigenfalls eine neue Recension irgend eines Autors in kurzer Zeit herzustellen.

4) Die Sammlung wird fortgesetzt, und soll die ganze alte classische Litteratur in sich vereinigen, auch späterhin mehrere classische Werke der Neuern aufnehmen.

5) Die bis jetzt erschienenen 185 Bände, die 74 vollständige Autoren enthalten, sind größtentheils nach den frühern Preisen um die Hälfte herabgesetzt.

6) Jeder Band der Sammlung wird auch einzeln verkauft.

Griechische Autoren.

Aeschyli Tragoediae, 6 gr.

Anacreontis Carmina, 3 gr.

Anthologia Graeca, III Voll. 21 gr.

Apollonii Rhodii Argonautica, 4 gr.

Aristophanis Comoediae, III Voll. 18 gr.

Euripidis Tragoediae, IV Vol. 18 gr.

Hesiodi Carmina, 2 gr.

Homeri Ilias, II Voll. 10 gr.

Homeri Odyssea, II Voll. 10 gr.

Homeri Opera, II Voll. 8vo *(Preisausgabe.)* 2 Thlr.

Orphica, Procli, Musaei et Callimachi Carmina, 5 gr.

NSPC

Dionys

Pindari Carmina, 6 gr.

Poetae Graeci Gnomici, 4 gr.

Quinti Smyrnaei, Tryphiodori, Tzetzae et Coluthi Carmina de reb. Troianis, 8 gr.

Sophoclis Tragoediae, 10 gr.

Theocritus, Bion et Moschus, 4 gr.

Aeliani Varia Historia, Heraclides Ponticus et Nicol. Damascenus, 6 gr.

Aeschinis oratoris Opera, 5 gr.

Aesopicae Fabulae, 4 gr.

Antonini Commentarii, 4 gr.

Apollodori Atheniensis Bibliothecae libri III. 6 gr.

Appiani Romanae Historiae, IV Voll. 1 Thlr.

1. *Aristotelis Physicae auscultationis libri VIII*, 6 gr.
2. *Arist. Metaphysica*, 9 gr.
3. *Arist. de Coelo libri IV, de Generatione et Corruptione libri II*, 5 gr.
4. *Arist. Meteorologica et de Mundo liber*, 5 gr.
5. *Arist. Historiae animalium libri X*, 9 gr.
6. *Arist. de animalium partibus, de anim. generatione, de anim. ingressu, de anim. motu, de spiritu*, 12 gr.
7. *Arist. de Anima, de Sensu et sensili, de Memoria, de Somno, de Somniis, de Longitudine et brevitate vitae, de Iuventute et senectute, de Vita et morte, de Respiratione*, 5 gr.
8. *Arist. Categoriae, de Interpretatione, Topica, Elenchi*, 9 gr.
   (oder: *Organon P. I.*)
9. *Arist. Analytica priora et posteriora*, 7 gr.
   (oder: *Organon P. II.*)
10. *Arist. Ethicorum Nicomacheorum libri X*, 6 gr.
11. *Arist. Politicorum libri VIII et Oeconomica*, 6 gr.
12. *Arist. Rhetoricae libri III*, 5 gr.
13. *Arist. de Poetica liber, et Rhetorica ad Alexandrum*, 4 gr.
14. *Arist. Problemata*, 9 gr.
15. *Arist. Magna Moralia, Ethica Eudemea, de virtutibus et vitiis*, 9 gr.
16. *Arist. Mechanica problemata, de lineis insecabilibus, de audibilibus, de coloribus, Physiognomica, ventorum situs, de plantis, de mirabilibus auditis, de Xenophane, Zenone et Gorgia, Fragmenta*, 10 gr.

Arriani Expeditio Alex. 7 gr.

Dio Cassius, IV Voll. 1 Thlr. 8 gr.

Demosthenis Opera, V Voll. 1 Thlr. 6 gr.

Diodorus Siculus, VI Voll. 2 Thlr.

Diogenis Laertii de vitis philosophorum libri X. 18 gr.

Dionysius Halicarnassensis, VI Voll. 1 Thlr. 18 gr.

Herodiani Hist. Rom. 5 gr.

Herodotus, III Voll. 18 gr.

Isaei Orationes, 5 gr.

Isocratis Orationes et Epistolae, II Voll. 14 gr.

Luciani Opera, IV Voll. 1 Thlr. 8 gr.

Lysiae Orationes, 6 gr.

Pausaniae Graeciae Descriptio, III Voll. 21 gr.

Platonis Opera, VIII Voll. 2 Thlr. 16 gr.

Plutarchi Vitae parallelae, IX Voll. 2 Thlr. 6 gr.

Plutarchi Moralia, VI Voll. 2 Thlr. 6 gr.

Polybii Historiae, IV Voll. 3 Thlr.

Strabo, III Voll. 1 Thlr. 3 gr.

Theophrasti Charact. Epicteti Manuale et Cebetis Tabula, 2 gr.

Thucydides, II Voll. 14 gr.

Xenophontis opera, VI Voll. 1 Thlr.

Lateinische Autoren.

Catullus, Tibullus et Propertius, 5 gr.

Horatius, 5 gr.

Martialis, 7 gr.

Ovidii Opera, III Voll. 18 gr.

Palingenii Zodiacus vitae, 12 gr.

Persius et Iuvenalis, 3 gr.

Phaedrus cum Aviani et Faerni fabulis, 3 gr.

Phaedri Fabulae, 2 gr.

Plauti Comoediae, II Voll. 18 gr.

Terentii Comoediae, 6 gr.

Virgilius, 8 gr.

Aurelius Victor, 3 gr.

M. Tullii Ciceronis Opera omnia, uno volumine comprehensa, 4to. 7 Thlr. 12 gr.

M. Tullii Ciceronis Opera, X Voll. 6 Thlr. 16 gr.

M. Tullii Ciceronis Opera, in 35 Abtheilungen in Sedez.

Cornelius Nepos, 2 gr.

C. Cornelii Taciti Opera, II Voll. 14 gr.

Curtius, 8 gr.

Erasmi Colloquia, II Voll. 14 gr.

Eutropius, 2 gr.

Florus, 2 gr.

Iulius Caesar, 10 gr.

Iustinus, 5 gr.

T. Livii Historiarum libri, uno volumine comprehensi, 4to. 4 Thlr.

T. Livii Opera, IV Voll. (in Octav.) 2 Thlr. 12 gr.

T. Livii Opera, VI Voll. (in Sedez.) 1 Thlr. 17 gr.

C. Plinii Secundi Historiae Naturalis libri XXXVII, V Voll. 2 Thlr. 22 gr.

Plinii Epistolae, 7 gr.

Pomponii Melae de situ orbis, 3 gr.

Quintiliani Instit. oratoria, II Voll. 12 gr.

Sallustius, 3 gr.

L. Annaei Senecae Opera. V Voll. 1 Thlr. 21 gr.

Suetonius, 6 gr.

Valerius Maximus, 10 gr.

Velleius Paterculus, 3 gr.

II. *Wohlfeile Wörterbücher.*

Deutsch-griechisches Handwörterbuch, von M. J. A. C. Schmidt. 1 Thlr.

Griechisch-deutsches Handwörterbuch, von M. J. A. C. Schmidt. 1 Thlr.

Lexicon Graeco-Latinum manuale, ex optimis libris concinnatum. 1 Thlr. 8 gr.

Lexicon Hebraicum et Chaldaicum in libros Veteris Testamenti, ordine etymologico compositum, in usum scholarum edidit *M.* E.F. Leopold. 16 gr.

Neues vollst. Taschenwörterbuch der engl. u. deutschen Sprache, von F. A. Weber. *Zweite verb. u. sehr vermehrte Ausgabe* ☞ *mit Bezeichnung der Aussprache und Betonung nach Walker.* 1 Thlr. 18 gr.

Neues vollständiges Taschenwörterbuch der französischen u. deutschen Sprache, v. F. A. Weber. 1 Thlr. 12 gr.

Lateinisch-deutsches und deutsch-lateinisches Schulwörterbuch, bearbeitet nach den größern Werken von Forcellini, Scheller, Bauer und Kraft, mit einem Verzeichnisse neuer geographischer Namen. 1 Thlr. 12 gr.

Russisch-deutsches u. deutsch-russisches Wörterbuch, mit Zuziehung des russischen Wörterbuchs der Academie von Petersburg, ausgearbeitet von M. J. A. C. Schmidt. 2 Thlr. 8 gr.

Schul- und Reise-Taschen-Wörterbuch der englischen u. deutschen Sprache. 16 gr.

Schul- und Reise-Taschen-Wörterbuch der französ. u. deutschen Sprache. 16 gr.

Schul- und Reise-Taschen-Wörterbuch d. italienischen u. deutschen Sprache. 18 gr.

Ferner ist im Stereotypendruck erschienen:

תורה נביאים וכתובים. Biblia Hebraica, secundum editiones Ios. Athiae, Ioan. Leusden, Ioan. Simonis aliorumque, inprimis Everardi van der Hooght, recensuit *D.* Aug. Hahn. 3 Thl. 12 gr.

DIONYSII
HALICARNASSENSIS
OPERA OMNIA

QUIBUS
ETIAM ACCEDUNT FRAGMENTA
AB
ANGELO MAIO
NUPER REPERTA

AD
OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM
ACCURATE EDITA.

EDITIO STEREOTYPA.

TOMUS I.

LIPSIAE
SUMTIBUS ET TYPIS CAROLI TAUCHNITII.
1829.

Ladenpreis 7 Groschen.

P. B.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
792911 A
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1935 L

ΔΙΟΝΤΣΙΟΥ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
ΤΟΥ
ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΩΣ
ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

PROOEMIVM.

Τοῖς ὑποθέσεις ἀποδίδοσθαι τοῖς προοιμίοις τῶν ἱστοριῶν λόγους, ἥκιστα βουλόμενος, ἀναγκάζομαι περὶ ἐμαυτοῦ προειπεῖν· οὔτε ἐν τοῖς ἰδίοις μᾶλλον πλεονάζων ἐπαίνοις, οὓς ἐπαχθεῖς οἶδα φαινομένους τοῖς ἀκούουσιν, οὔτε διαβολὰς καθ' ἑτέρων ἐγκωμιαστικὰς ποιεῖσθαι συγγραφέων, ὥσπερ Δονυσίλαός καὶ Θεόπομπος ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν ἱστοριῶν ἐποίησαν· ἀλλὰ τοὺς ἐμαυτοῦ λογισμοὺς ἀποδεικνύ-

WOR 20JUN 34

μενος, οἷς ἐχρησάμην ὅτε πρὸς αὐτὴν ὥρμησα τὴν πραγματείαν, καὶ περὶ τῶν ἀφορμῶν ἀποδιδοὺς λόγους, ἐξ ὧν τὴν ἐμπειρίαν ἔλαβον τῶν γραφησομένων. ἐπείσθην γὰρ ὅτι δεῖ τοὺς προαιρουμένους μνημεῖα τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς τοῖς ἐπιγινομένοις καταλιπεῖν, ἃ μὴ συναφανισθήσεται τοῖς σώμασιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ χρόνου, καὶ πάντων μάλιστα τοὺς ἀναγράφοντας ἱστορίας, ἐν αἷς καθιδρῦσθαι τὴν ἀλήθειαν πάντες ὑπολαμβάνομεν, ἀρχὴν φρονήσεώς τε καὶ σοφίας οὖσαν· πρῶτον μὲν ὑποθέσεις αἱρεῖσθαι καλὰς καὶ μεγαλοπρεπεῖς, καὶ πολλὴν ὠφέλειαν τοῖς ἀναγνωσομένοις φερούσας· ἔπειτα παρασκευάζεσθαι τὰς ἐπιτηδείους εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῆς ὑποθέσεως ἀφορμὰς μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας τε καὶ φιλοπονίας. οἱ μὲν γὰρ ὑπὲρ ἀδόξων πραγμάτων ἢ πονηρῶν, ἢ μηδεμιᾶς σπουδῆς ἀξίων ἱστορικὰς καταβαλλόμενοι πραγματείας, εἴτε τοῦ προελθεῖν εἰς γνῶσιν ὀρεγόμενοι, καὶ τυχεῖν ὁποιουδήποτε ὀνόματος, εἴτε περιουσίαν ἀποδείξασθαι τῆς περὶ λόγους δυνάμεως βουλόμενοι, οὔτε τῆς γνώσεως ζηλοῦνται παρὰ τοῖς ἐπιγινομένοις, οὔτε τῆς δυνάμεως ἐπαινοῦνται· δόξαν ἐγκαταλείποντες τοῖς ἀναλαμβάνουσιν αὐτῶν τὰς ἱστορίας, ὅτε τοιούτους ἐζήλωσαν αὐτοὶ βίους, οἵας ἐξέδωκαν τὰς γραφάς· ἐπικινδύνως γὰρ ἅπαντες νομίζουσιν εἰκόνας εἶναι τῆς ἑκάστου ψυχῆς τοὺς λόγους. οἱ δὲ προαιρούμενοι μὲν τὰς κρατίστας ὑποθέσεις, σὺν δὲ καὶ ῥᾳθύμως αὐτὰς συντιθέντες ἐκ τῶν εὐπορωτάτων ἀκουσμάτων, οὐδένα ὑπὲρ τῆς προ-

αιρέσεως ἔπαινον κομίζονται. οὐ γὰρ ἀξιοῦμεν αὐτοσχεδίους οὐδὲ ῥαθύμους εἶναι τὰς περὶ τε πόλεων ἐνδόξων καὶ ἀνδρῶν ἐν δυναστείᾳ γεγονότων ἀναγραφομένας ἱστορίας. ταῦτα δὲ νομίσας ἀναγκαῖα καὶ πρῶτα θεωρήματα τοῖς ἱστορικοῖς εἶναι, καὶ πολλὴν ποιησάμενος ἐπιμέλειαν, οὔτε παρελθεῖν τὸν ὑπὲρ αὐτῶν λόγον ἐβουλήθην, οὔτε ἐν ἄλλῳ τινὶ τόπῳ καταχωρῖσαι μᾶλλον, ἢ τῷ προοιμίῳ τῆς πραγματείας.

II. Τὴν μὲν οὖν ὑπάθεσιν ὅτι καλὴν εἴληφα καὶ μεγαλοπρεπῆ, καὶ πολλοῖς ὠφέλιμον, οὐ μακρῶν οἶμαι δεήσειν λόγων, τοῖς γε δὴ μὴ παντάπασιν ἀπείρως ἔχουσι τῆς κοινῆς ἱστορίας. εἰ γάρ τις ἐπιστήσας τὴν διάνοιαν ἐπὶ τὰς παραδεδομένας ἐκ τοῦ παρεληλυθότος χρόνου πόλεών τε καὶ ἐθνῶν ἡγεμονίας, ἔπειτα χωρὶς ἑκάστην σκοπῶν, καὶ παρ' ἀλλήλας ἐξετάζων, διαγνῶναι βουληθείη τίς αὐτῶν ἀρχὴν τε μεγίστην ἐκτήσατο, καὶ πράξεις ἐπεδείξατο λαμπροτάτας, ἔν τε εἰρήνῃ τε καὶ κατὰ πολέμους, μακρῷ δή τινι τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν ἁπάσας ὑπερβεβλημένην ὄψεται τὰς πρὸ αὐτῆς μνημονευομένας, οὐ μόνον κατὰ τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς, καὶ κατὰ τὸ κάλλος τῶν πράξεων, ἃς οὔπω κεκόσμηκε λόγος οὐδεὶς ἀξίως, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ μῆκος τοῦ παρειληφότος αὐτὴν χρόνου μέχρι τῆς καθ' ἡμᾶς ἡλικίας. ἡ μὲν γὰρ Ἀσσυρίων ἀρχὴ παλαιά τις οὖσα, καὶ εἰς τοὺς μυθικοὺς ἀναγομένη χρόνους, ὀλίγου τινὸς ἐκράτησε τῆς Ἀσίας μέρους· ἡ δὲ Μηδικὴ, καθελοῦσα τὴν Ἀσσυρίων, καὶ μείζονα δυναστείαν περιβαλομένη, χρόνον οὐ πολὺν κατέσχεν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς τα-

τάρτης κατελύθη γενεᾶς. Πάρσαι δὲ, οἱ Μήδους καταγωνισάμενοι, τῆς μὲν Ἀσίας ὀλίγου δεῖν πάσης τελευτῶντες ἐκράτησαν· ἐπιχειρήσαντες δὲ καὶ τοῖς Εὐρωπαίοις ἔθνεσιν, οὐ πολλὰ ἐπηγάγοντο, χρόνον τε οὐ πολλῷ πλείονα διακοσίων ἐτῶν ἔμειναν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς. ἡ δὲ Μακεδονικὴ δυναστεία, τὴν Περσῶν καθελοῦσα ἰσχύν, μεγέθει μὲν ἀρχῆς ἁπάσας ὑπερεβάλετο τὰς πρὸ αὐτῆς· χρόνον δὲ οὐδὲ αὐτὴ πολὺν ἤνθησεν, ἀλλὰ μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἤρξατο φέρεσθαι. διασπασθεῖσα γὰρ εἰς πολλοὺς ἡγεμόνας εὐθὺς ἀπὸ τῶν διαδόχων, καὶ μετ' ἐκείνους ἄχρι τῆς δευτέρας ἢ τρίτης ἰσχύσασα προελθεῖν γενεᾶς, ἀσθενὴς αὐτὴ δι' ἑαυτῆς ἐγένετο, καὶ τελευτῶσα ὑπὸ Ῥωμαίων ἠφανίσθη. καὶ οὐδὲ αὐτὴ μέντοι πᾶσαν ἐποιήσατο γῆν τε καὶ θάλασσαν ὑπήκοον. οὔτε γὰρ Λιβύης, ὅτι μὴ τῆς πρὸς Αἰγύπτῳ, πολλῆς οὔσης ἐκράτησεν, οὔτε τὴν Εὐρώπην ὅλην ὑπηγάγετο, ἀλλὰ τῶν μὲν βορείων αὐτῆς μερῶν μέχρι Θράκης προῆλθε, τῶν δὲ Ἑσπερίων ἄχρι τῆς Ἀδριανῆς κατέβη θαλάσσης.

III. Αἱ μὲν οὖν ἐπιφανέστατοι τῶν πρόσθεν ἡγεμονιῶν, ἃς παρειλήφαμεν ἐκ τῆς ἱστορίας, τοσαύτην ἀκμήν τε καὶ ἰσχὺν λαβοῦσαι κατελύθησαν. τὰς γὰρ Ἑλληνικὰς δυνάμεις οὐκ ἄξιον αὐταῖς ἀντιπαρεξετάζειν· οὔτε μέγεθος ἀρχῆς, οὔτε χρόνον ἐπιφανείας τοσοῦτον, ὅσον ἐπῖναι, λαβούσας. Ἀθηναῖοι μὲν γὰρ αὐτῆς μόνον ἦρξαν τῆς παραλίου, δυοῖν δέοντα ἑβδομήκοντα ἔτη· καὶ οὐδὲ ταύτης ἁπάσης, ἀλλὰ τῆς ἐντὸς Εὐξείνου τε πόντου καὶ τοῦ

Παμφυλίου πελάγους, ὅτε μάλιστα ἐν θαλάσσῃ ἐκράτουν. Λακεδαιμόνιοι δὲ, Πελοποννήσου καὶ τῆς ἄλλης κρατοῦντες Ἑλλάδος, ἕως Μακεδονίας τὴν ἀρχὴν προὔβλβασαν· ἐπαύθησαν δὲ ὑπὸ Θηβαίων, οὔτε ὅλα ἔτη τριάκοντα τὴν ἀρχὴν κατασχόντες. ἡ δὲ Ῥωμαίων πόλις ἁπάσης μὲν ἄρχει γῆς, ὅση μὴ ἀνέμβατός ἐστιν, ἀλλ' ὑπ' ἀνθρώπων κατοικεῖται· πάσης δὲ κρατεῖ θαλάσσης, οὐ μόνον τῆς ἐντὸς Ἡρακλείων στηλῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς Ὠκεανίτιδος, ὅση πλεῖσθαι μὴ ἀδύνατός ἐστι, πρώτη καὶ μόνη τῶν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος μνημονευομένων, ἀνατολὰς καὶ δύσεις ὅρους ποιησαμένη τῆς δυναστείας· χρόνος τε αὐτῇ τοῦ κράτους οὐ βραχὺς, ἀλλ' ὅσος οὐδεμιᾷ τῶν ἄλλων οὔτε πόλεων οὔτε βασιλειῶν. εὐθὺς μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς μετὰ τὸν οἰκισμὸν, τὰ πλησίον ἔθνη πολλὰ καὶ μάχιμα ὄντα προσηγάγετο, καὶ προὔβαινεν ἀεὶ πᾶν θουλουμένη τὸ ἀντίπαλον. ταῦτα δὲ πάντα καὶ τετταράκοντα ἤδη πρὸς τοῖς ἑπτακοσίοις ἔτεσίν ἐστιν εἰς ὑπάτους, Κλαύδιον Νέρωνα τὸ δεύτερον ὑπατεύοντα καὶ Πίσωνα Καλπούρνιον, οἳ κατὰ τὴν τρίτην ἐπὶ ταῖς ἐννενήκοντα καὶ ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν ἀπεδείχθησαν. ἐξ οὗ δὲ ὅλης ἐκράτησαν Ἰταλίας, καὶ ἐπὶ τὴν ἁπάντων ἀρχὴν ἐθάρρησε προελθεῖν, ἐκβαλοῦσα μὲν ἐκ τῆς Θαλάττης Καρχηδονίους, οἳ πλείστην ἔσχον ναυτικὴν δύναμιν, ὑποχείριον δὲ λαβοῦσα Μακεδονίαν, ἣ τέως ἐδόκει μέγιστον ἰσχύειν κατὰ γῆν, οὐδὲν ἔτι ἀντίπαλον ἔχουσα, οὔτε βάρβαρον φῦλον οὔτε Ἑλληνικὸν, γενεὰν ἑβδόμην ἤδη τὴν ἐπ' ἐμοῦ διαμένει παντὸς ἄρ-

χουσα τόπου· ἔθνος δὲ οὐδὲ ἕν, ὡς εἰπεῖν, ἐστὶν, ὃ περὶ τῆς κοινῆς ἡγεμονίας, ἢ τοῦ μὴ ἄρχεσθαι, πρὸς αὐτὴν διαφέρεται. ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν οὔτε τὴν ἐλαχίστην τῶν ὑποθέσεων προῄρημαι, καθάπερ ἔφην, οὔτε περὶ φαύλας καὶ ἀσήμους πράξεις ἔγνωκα διατρίβειν, ἀλλὰ περί τε πόλεως γράφω τῆς περιφανεστάτης, καὶ περὶ πράξεων ὧν οὐκ ἂν ἔχοι τὶς ἐπιδείξασθαι λαμπροτέρας, οὐκ οἶδ' ὅτι δεῖ πλείω λέγειν.

IV. Ὅτι δ' οὐκ ἄνευ λογισμοῦ καὶ προνοίας ἔμφρονος ἐπὶ τὰ πάλαι τῶν ἱστορουμένων περὶ αὐτῆς ἑτράπην, ἀλλ' ἔχων εὐλογίστους ἀποδοῦναι τῆς προαιρέσεως αἰτίας, ὀλίγα βούλομαι προειπεῖν, ἵνα μή τινες ἐπιτιμήσωσί μοι τῶν πρὸς ἅπαντα φιλαιτίων, οὐδὲν οὔπω τῶν μελλόντων δηλοῦσθαι προακηκοότες, ὅτι τῆς ἀοιδίμου γενομένης καθ' ἡμᾶς πόλεως, ἀδόξους πάνυ καὶ ταπεινὰς τὰς πρώτας ἀφορμὰς λαβούσης, καὶ οὐκ ἀξίας ἀναγραφῆς ἱστορικῆς, οὐ πολλαῖς δὲ γενεαῖς πρότερον εἰς ἐπιφάνειαν καὶ δόξαν ἀφιγμένης, ἐξ οὗ τάς τε Μακεδονικὰς καθεῖλε δυναστείας, καὶ τοὺς Φοινικοὺς κατώρθωσε πολέμους, ἐξόν μοι τῶν ἐνδόξων τινὰς λαβεῖν ὑποθέσεων, ἐπὶ τὴν οὐδὲν ἔχουσαν ἐπιφανὲς ἀρχαιολογίαν ἀπέκλινα. ἔτι γὰρ ἀγνοεῖται παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὀλίγου δεῖν πᾶσιν ἡ παλαιὰ τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἱστορία, καὶ δόξαι τινὲς οὐκ ἀληθεῖς, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἀκουσμάτων τὴν ἀρχὴν λαβοῦσαι, τοὺς πολλοὺς ἐξηπατήκασιν, ὡς ἀνεστίους μέν τινας, καὶ πλάνητας, καὶ βαρβάρους, καὶ οὐδὲ

τούτους ἐλευθέρους οἰκιστὰς ἐχομένης· οὐ δι' εὐσέβειαν δὲ καὶ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἐπὶ τὴν ἁπάντων ἡγεμονίαν σὺν χρόνῳ παρελθοῦσης, ἀλλὰ δι' αὐτοματισμόν τινα καὶ τύχην ἄδικον εἰκῇ θωρυμένην τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν τοῖς ἀνεπιτηδειοτάτοις. καὶ οἵγε πακοηθέστεροι κατηγορεῖν εἰώθασι τῆς τύχης κατὰ τὸ φανερόν, ὡς βαρβάρων τοῖς πονηροτάτοις τὰ τῶν Ἑλλήνων ποριζομένης ἀγαθά. καὶ τί δεῖ περὶ τῶν ἄλλων λέγειν; ὅπου γε καὶ τῶν συγγραφέων τινὲς ἐτόλμησαν ἐν ταῖς ἱστορίαις ταῦτα γράψαντες καταλιπεῖν βασιλεῦσι βαρβάροις, μισοῦσι τὴν ἡγεμονίαν, οἷς δουλεύοντες αὐτοὶ, καὶ τὰ καθ' ἡδονὰς ὁμιλοῦντες διετέλεσαν, οὔτε δικαίας οὔτε ἀληθεῖς ἱστορίας χαριζόμενοι.

V. Ταύτας δὴ τὰς πεπλανημένας, ὥσπερ ἔφην, ὑπολήψεις ἐξελέσθαι τῆς διανοίας τῶν πολιτῶν προαιρούμενος, καὶ ἀντικατασκευάσαι τὰς ἀληθεῖς, περὶ μὲν τῶν οἰκισάντων τὴν πόλιν, οἵτινες ἦσαν, καὶ κατὰ τίνας ἕκαστοι καιροὺς συνῆλθον, καὶ τίσι τύχαις χρησάμενοι τὰς πατρίους οἰκήσεις ἐξέλιπον, ἐν ταύτῃ δηλώσω τῇ γραφῇ, δι' ἧς Ἕλληνάς τε αὐτοὺς ὄντας ἐπιδείξειν ὑπισχνοῦμαι, καὶ οὐκ ἐκ τῶν ἐλαχίστων ἢ φαυλοτάτων ἐθνῶν συνεληλυθότας. περὶ δὲ τῶν πράξεων ἃς μετὰ τὸν οἰκισμὸν εὐθέως ἐπεδείξαντο, καὶ περὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων, ἐξ ὧν εἰς τοσαύτην ἡγεμονίαν προῆλθον οἱ μετ' αὐτοὺς, ἀπὸ τῆς μετὰ ταύτην ἀρξάμενος ἀναγραφῆς ἀφηγήσομαι, παραλιπὼν οὐδὲν, ὅση μοι δύναμις, τῶν ἀξίων ἱστορίας, ἵνα τότε μαθοῦσι τὴν ἀλήθειαν, ἃ

προσήκει καὶ περὶ τῆς πόλεως τῆσδε παραστῆ φρονεῖν, εἰ μὴ παντάπασιν ἀγρίως καὶ δυσμενῶς διάκεινται πρὸς αὐτήν· καὶ μήτε ἄχθεσθαι τῇ ὑποτάξει κατὰ τὸ εἰκὸς γενομένῃ· φύσεως γὰρ δὴ νόμος ἅπασι κοινὸς, ὃν οὐδεὶς καταλύει χρόνος, ἄρχειν ἀεὶ τῶν ἡττόνων τοὺς κρείττονας· μήτε κατηγορεῖν τῆς τύχης, ὡς οὐκ ἐπιτηδείῳ πόλει τηλικαύτην ἡγεμονίαν καὶ τοσοῦτον ἤδη χρόνον προῖκα δωρησαμένης· μαθοῦσί γε δὴ παρὰ τῆς ἱστορίας ὅτι μυρίας ἥνεγκεν ἀνδρῶν ἀρετὰς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μετὰ τὸν οἰκισμὸν, ὧν οὔτε εὐσεβεστέρους, οὔτε δικαιοτέρους, οὔτε σωφροσύνῃ πλείονι παρὰ πάντα τὸν βίον χρησαμένους, οὐδέ γε τὰ πολέμια κρείττους ἀγωνιστὰς οὐδεμία πόλις ἤνεγκεν, οὔτε Ἑλλὰς οὔτε βάρβαρος· εἰ δέ, ἀπίστου τοῦ λόγου τὸ ἐπίφθονον· ἔχει γάρ τι καὶ τοιοῦτον ἡ τῶν παραδόξων καὶ θαυμαστῶν ὑπόσχεσις, οἱ δὲ αὐμπαντες, οἱ τοσοῦτον περιθέντες αὐτῇ δυναστείας μέγεθος, ἀγνοοῦνται πρὸς Ἑλλήνων, οὐ τυχόντες ἀξιολόγου συγγραφέως. οὐδεμία γὰρ ἀκριβὴς ἐξελήλυθε περὶ αὐτῶν Ἑλληνὶς ἱστορία μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὅτι μὴ κεφαλαιώδεις ἐπιτομαὶ, πάνυ βραχεῖαι.

VI. Πρῶτον μὲν, ὅσα κἀμὲ εἰδέναι, τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν ἐπιδραμόντος Ἱερωνύμου τοῦ Καρδιανοῦ συγγραφέως, ἐν τῇ πρὸ τῶν Ἐπιγόνων πραγματείᾳ· ἔπειτα Τιμαίου τοῦ Σικελιώτου, τὰ μὲν ἀρχαῖα τῶν ἱστοριῶν ἐν ταῖς ποιναῖς ἱστορίαις ἀφηγησαμένου, τοὺς δὲ πρὸς Πύρρον τὸν Ἠπειρώτην πολέμους εἰς ἰδίαν καταχωρίσαντος πραγματεί-

αν· ἅμα δὲ τούτοις Ἀντιγόνου τε καὶ Πολυβίου, καὶ Σιληνοῦ, καὶ μυρίων ἄλλων τοῖς αὐτοῖς πράγμασιν οὐχ ὁμοίως ἐπιβαλόντων· ὧν ἕκαστος ὀλίγα, καὶ οὐδὲ αὐτὰ διεσπουδασμένως, οὐδὲ ἀκριβῶς, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἀκουσμάτων συνθείς, ἀνέγραψεν. ὁμοίας δὲ τούτοις καὶ οὐδὲν διαφόρους ἐξέδοσαν ἱστορίας καὶ Ῥωμαίων ὅσοι τὰ παλαιὰ ἔργα τῆς πόλεως Ἑλληνικῇ διαλέκτῳ συνέγραψαν· ὧν εἰσι πρεσβύτατοι, Κόϊντος Φάβιος, Λεύκιος Κίγκιος, ἀμφότεροι κατὰ τοὺς Φοινικοὺς ἀκμάσαντες πολέμους. τούτων δὲ τῶν ἀνδρῶν ἑκάτερος, οἷς μὲν αὐτὸς ἔργοις παρεγένετο, διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἀκριβῶς ἀνέγραψε· τὰ δὲ ἀρχαῖα τῇ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως γενόμενα κεφαλαιωδῶς ἐπέδραμε. διὰ ταύτας μὲν δὴ τὰς αἰτίας, ἔδοξέ μοι μὴ παριδεῖν καλὴν ἱστορίαν ἐγκαταλειφθεῖσαν ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἀμνημόνευτον, ἐξ ἧς ἀκριβῶς γραφείσης συμβήσεται τὰ κράτιστα καὶ ὠφελιμώτατα τῶν ἔργων τοῖς μὲν ἐκπεπληρωκόσι τὴν ἑαυτῶν μοῖραν ἀνδράσιν ἀγαθοῖς, δόξης αἰωνίου τυγχάνειν, καὶ πρὸς τῶν ἐπιγιγνομένων ἐπαινεῖσθαι, ἃ ποιεῖ τὴν ὑγρὰν φύσιν ὁμοιοῦσθαι τῇ ὕλῃ, καὶ μὴ συναποθνήσκειν αὐτοῖς τὰ ἔργα τοῖς σώμασι· τοῖς δὲ ἀπ' ἐκείνων τῶν ἰσοθέων ἀνδρῶν νῦν τε αὖθις καὶ ὕστερον ἐσομένοις, μὴ τὸν ἥδιστόν τε καὶ ῥᾷστον αἱρεῖσθαι τῶν βίων, ἀλλὰ τὸν εὐγενέστατον καὶ φιλοτιμότατον, ἐνθυμουμένοις ὅτι τοὺς εἰληφότας καλὰς τὰς πρώτας ἐκ τοῦ γένους ἀφορμὰς, μέγα ἐφ' ἑαυτοῖς προσήκει φρονεῖν, καὶ μηδὲν ἀνάξιον ἐπιτηδεύειν,

τῶν προγόνων. ἐμοὶ δὲ, ὃς οὐχὶ κολακείας χάριν ἐπὶ ταύτην ἀπέκλινα τὴν πραγματείαν, ἀλλὰ τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου προτιμούμενος, ὧν δεῖ στοχάζεσθαι πᾶσαν ἱστορίαν, πρῶτον μὲν ἐπιδείξασθαι τὴν ἐμαυτοῦ διάνοιαν, ὅτι χρηστὴ πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους ἐστὶ τοὺς ἀγαθοὺς καὶ φιλοθεωρους τῶν καλῶν ἔργων καὶ μεγάλων· ἔπειτα χαριστηρίους ἀμοιβὰς, ἃς ἐμοὶ δύναμις ἦν, ἀποδοῦναι τῇ πόλει, παιδείας τε μεμνημένῳ, καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ὧν ἀπέλαυσα, διατρίβων ἐν αὐτῇ.

VII. Ἀποδεδωκὼς δὲ τὸν ὑπὲρ τῆς προαιρέσεως λόγον, ἔτι βούλομαι καὶ περὶ τῶν ἐφορμῶν εἰπεῖν, αἷς ἐχρησάμην τότ' ἔμελλον ἐπιχειρεῖν τῇ γραφῇ. ἴσως γὰρ οἱ προαναγνωσόμενοι Ἱερώνυμόν, ἢ Τίμαιον, ἢ Πολύβιον, ἢ τῶν ἄλλων τινὰ συγγραφέων, ὑπὲρ ὧν ὑποισόμεθα λόγον ὀλίγῳ πρότερον, ὡς ὑποφευγόντων τὴν γραφὴν, πολλὰ τῶν ὑπ' ἐμοῦ γραφομένων οὐχ εὑρήσουσι παρ' ἐκείνοις κείμενα, σχεδιάζειν ὑπολήψονταί με, καὶ πόθεν εἰς ἐμὲ ἡ τούτων γνῶσις παραγέγονεν ἀξιώσουσι μαθεῖν. ἵνα δὴ μὴ τοιαύτη δόξα παρασκῇ τισι περὶ ἐμοῦ, βέλτιον ἀφ' ὧν ὡρμήθην λόγων τε καὶ ὑπομνηματισμῶν διελθεῖν. ἐγὼ καταπλεύσας εἰς Ἰταλίαν, ἅμα τῷ κατασταθῆναι τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος, ἐβδόμης καὶ ὀγδοηκοστῆς καὶ ἑκατοστῆς ὀλυμπιάδος μεσούσης, καὶ τὸν ἐξ ἐκείνου χρόνον ἐτῶν δύο καὶ εἴκοσι μέχρι τοῦ παρόντος γενόμενον ἐν Ῥώμῃ διατρίψας, διαλεκτόν τε τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκμαθὼν, καὶ γραμμάτων ἐπιχωρίων λαβὼν ἐπιστήμην

ἐν παντὶ τούτῳ χρόνῳ τὰ συντείνοντα πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην διετέλουν πραγματευόμενος· καὶ τὰ μὲν παρὰ τῶν λογιωτάτων ἀνδρῶν, οἷς εἰς ὁμιλίαν ἦλθον, ἐδεδαχῇ παραλαβών· τὰ δὲ ἐκ τῶν ἱστοριῶν ἀναλεξάμενος, ἃς οἱ πρὸς αὐτῶν ἐπαφθέντες Ῥωμαῖοι συνέγραψαν, Ἥρκιός τε Κάτων, καὶ Φάβιος Μάξιμος, καὶ Οὐαλέριος Ἄντιας, καὶ Λικίνιος Μάκερ, Αἴλιοί τε καὶ Γέλλιοι, καὶ Καλπούρνιος, καὶ ἕτεροι πρὸς τούτοις συχνοί· ἔπειτα οὐκ ἀφανεῖς· ἀπ' ἐκείνων ὁρμώμενος τῶν πραγματικῶν εἰσὶ δὲ ταῖς Ἑλληνικαῖς χρονογραφίαις ἐοικυῖαι· τοῦτ' ἐπεχείρησα τῇ γραφῇ ταύτῃ μὲν ὑπὲρ ἐμαυτοῦ διελέγμαι. λοιπὸν ἦν θέμις καὶ περὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς προειπεῖν, τίσι τε αὐτὴν περιλαμβάνει χρόνοις, καὶ περὶ τίνων πραγμάτων ποιοῦμαι τὴν διήγησιν, καὶ κατανοῶν ἀφοβίδωμι τὸ σχῆμα τῇ πραγματείᾳ.

VIII. Ἄρχομαι οὖν τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν παλαιοτάτων μύθων, οὓς παρέλιπον οἱ πρὸ ἐμοῦ γενόμενοι συγγραφεῖς, χαλεπωτάτης ὄντες ἅπαν πραγματείας μεγάλης ἐξευρεθῆναι. καταβιβάζω δὲ τὴν διήγησιν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου Φοινικοῦ πολέμου, τὴν γενομένην ἐνιαυτῷ τρίτῳ τῆς ὀγδόης καὶ εἰκοστῆς ἐπὶ ταῖς ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν. ἀφηγοῦμαι δὲ τούς τε ὁδηλίους πολέμους τῆς πόλεως ἅπαντας, οὓς ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις ἐπολέμησε, καὶ τὰς ἐμφυλίους στάσεις ὁπόσας ἐστασίασεν, ἐξ οἵων αἰτιῶν ἐγένοντο, καὶ ὑπ' οἵων τρόπων τε καὶ λόγων κατελύθησαν. πολιτειῶν τε ἰδέας διέξειμι πάσας ὅσας

ἐχρήσατο βασιλευομένη τε, καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν μονάρχων, καὶ τίς ἦν αὐτῶν ἑκάστης ὁ κόσμος· ἔθη τε καὶ πράξεις καὶ νόμους τοὺς ἐπιφανεστάτους διηγοῦμαι, καὶ συλλήβδην ὅλον ἐπιδείκνυμι τὸν ἀρχαῖον βίον τῆς πόλεως, σχῆμα δὲ ἀποδίδωμι τῇ πραγματείᾳ, οὔθ' ὁποῖον οἱ τοὺς πολέμους ἀναγράψαντες ἀποδεδώκασι ταῖς ἱστορίαις, οὔθ' ὁποῖον οἱ τὰς πολιτείας αὐτὰς ἐφ' ἑαυτῶν διηγησάμενοι, οὔτε ταῖς χρονικαῖς παραπλήσιον, ἃς ἐξέδοσαν οἱ τὰς Ἀτθίδας πραγματευόμενοι· μονοειδεῖς γὰρ ἐκεῖναί τε καὶ ταχὺ προσιστάμεναι τοῖς ἀκούουσιν· ἀλλ' ἐξ ὑπάσης ἰδέας μικτὸν, ἐναγωνίου τε καὶ θεωρητικῆς, ἵνα καὶ τοῖς περὶ τοὺς πολιτικοὺς διατρίβουσι λόγους, καὶ τοῖς περὶ τὴν φιλόσοφον ἰσπουδακόσι θεωρίαν, καὶ ἔτι μᾶλλον ἀσχόλητον δεήσει διαγωγῆς ἐκ ἱστορικοῖς ἀναγνώσμασιν, ἀποχρώντως ἔχουσα φαίνηται. ἡ μὲν οὖν ἱστορία περὶ τοιούτων τε γενήσεται πραγμάτων, καὶ τοιούτου τεύξεται σχήματος. ὁ δὲ συντάξας αὐτὴν εἰμὶ Διονύσιος Ἀλεξάνδρου Ἁλικαρνασσεύς. ἄρχομαι δ' ἐνθένδε.

Romae habitatores primi.

IX. ΤΗΝ ἡγεμόνα γῆς καὶ θαλάσσης ἁπάσης πόλιν, ἣν νῦν κατοικοῦσι Ῥωμαῖοι, παλαιότατοι, τῶν μνημονευομένων λέγονται κατασχεῖν βάρβαροι Σικελοί, ἔθνος αὐθιγενές. τὰ δὲ πρὸ τούτων, οὔθ' ὡς κατείχετο πρὸς ἑτέρων, οὔθ' ὡς ἔρημος ἦν, οὐδεὶς ἔχει βεβαίως εἰπεῖν. χρόνῳ δὲ ὕστερον Ἀβοριγῖνες

αὐτὴν παραλαμβάνουσι, πολέμῳ μακρῷ τοὺς ἔχοντας ἀφελόμενοι. οἱ τὸ μὲν πρότερον ἐπὶ τοῖς ὄρεσιν ᾤκουν ἄνευ τειχῶν κωμηδὸν καὶ σποράδες· ἐπεὶ δὲ Πελασγοί τε καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τινὲς ἀναμιχθέντες αὐτοῖς συνῆραντο τοῦ πρὸς τοὺς ὁμοτέρμονας πολέμου, τὸ Σικελικὸν ἔθνος ἀπαναστήσαντες ἐξ αὐτῆς, πόλεις περιεβάλοντο συχνάς, καὶ παρεσκεύασαν ὑπήκοον αὐτοῖς γενέσθαι πᾶσαν, ὅσην ὁρίζουσι ποταμοὶ δύο, Λίρις καὶ Τίβερις, οἷ τὰς μὲν ἀρχὰς λαμβάνουσι τῆς φύσεως ἐκ τῆς ὑπωρείας τῶν Ἀπεννινῶν ὀρῶν, ὑφ' ὧν δίχα τέμνεται πᾶσα ἐπὶ μῆκος ἡ Ἰταλία· διαστάντες δὲ κατὰ τὰς ἐμβολὰς ὀκτακόσιά που στάδια ἀπ' ἀλλήλων, εἰς τὸ Τυρρηνικὸν ἐξερεύγονται πέλαγος· ἀπὸ μὲν τῶν βορείων μερῶν ὁ Τίβερις Ὀστίας πόλεως πλησίον ἑκδιδοὺς· ἀπὸ δὲ μεσημβρινοῦ κλίματος ὁ Λίρις Μιντοῦρναν παραμειβόμενος. Ῥωμαίων δὲ εἰσιν αἱ πόλεις ἀμφότεραι ἄποικοι· καὶ διέμειναν ἐπὶ τῆς αὐτῆς οἰκήσεως, οὐκέτι πρὸς ἑτέρων ἐξελαθέντες, ὀνομάτων ἀλλαγαῖς αὐταῖς οἱ αὐτοὶ ἄνθρωποι προσαγορευόμενοι· μέχρι μὲν τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἀβοριχίνων ὀνομασίαν ἔτι σώζοντες· ἐπὶ δὲ Λατίνου βασιλέως, ὃς κατὰ τὸν Ἰλιακὸν πόλεμον ἐδυνάστευσε, Λατῖνοι ἀρξάμενοι καλεῖσθαι. Ῥωμύλου δὲ τὴν ἐπώνυμον αὐτῷ πόλιν οἰκίσαντος, ἑκκαίδεκα γενεαῖς τῶν Τρωϊκῶν ὕστερον, ἣν νῦν ἔχουσιν ὀνομασίαν μεταλαβόντες, ἔθνος τε μέγιστον ἐξ ἐλαχίστου γενέσθαι σὺν χρόνῳ παρεσκεύασαν, καὶ περιφανέστατον ἐξ ἀδηλοτάτου, τῶν τε δεομένων οἰκή-

σιως παρά σφισι φιλανθρώπῳ ὑποδοχῇ, καὶ πολιτείας μεταδόσει τοῖς μετὰ τοῦ γαναίου ἐν πολέμῳ κρατηθεῖσι, δούλων τε ὅσοι παρ' αὐτοῖς ἐλευθερωθεῖεν, ἀστοῖς εἶναι συγχωρήσει, τύχης τε ἀνθρώπων οὐδεμιᾶς, εἰ μέλλοι τὸ κοινὸν ὠφελεῖν, ἀπαξιώσει· ὑπὲρ ταῦτα δὲ πάντα, κόσμῳ τοῦ πολιτεύματος, ὃν ἐκ πολλῶν κατεστήσαντο παθημάτων, ἐκ παντὸς καιροῦ λαμβάνοντές τι χρήσιμον.

X. Τοὺς δὲ Ἀβοριγῖνας, ἀφ' ὧν ἄρχει Ῥωμαίων τὸ γένος, οἱ μὲν αὐτόχθονας Ἰταλίας, γένος αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ γενόμενον, ἀποφαίνουσιν· Ἰταλίαν δὲ καλῶ τὴν ἀπὸ Σικελικοῦ, καὶ Τυρρηνικοῦ, καὶ τρίτου περιέχουσιν ἐκ γῆς Ἄλπεις. καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτοῖς τὴν πρώτην φασὶ τεθῆναι, διὰ τὸ γενέσεως τοῖς μὲν αὐτοὺς ἄρξαι, ὥσπερ ἂν ἡμεῖς εἴποιμεν γενάρχας ἢ πρωτογόνους. ἕτεροι δὲ λέγουσιν ἀνεστίους τινὰς καὶ πλάνητας, ἐκ πολλῶν συνελθόντας χωρίων, κατὰ δαίμονα περιτυχεῖν ἀλλήλοις αὐτόθι, καὶ τὴν οἴκησιν ἐπὶ τοῖς ἐρύμασι καταστήσασθαι, ζῆν δὲ ἀπὸ λῃστείας καὶ νομῆς. παραλλάττουσι δὲ καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν, ἐπὶ τὸ ταῖς τύχαις οἰκειότερον, Ἀβεργίνας λέγοντες, ὥστε δηλοῦσθαι τοὺς πλάνητας. κινδυνεύει δὴ κατὰ τούτους μηδὲν διαφέρειν τὸ τῶν Ἀβοριγίνων φῦλον, ὧν ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ δὴ λίγυ. τοῖς γὰρ ἀνεστίοις καὶ μιγάσι, καὶ μηδεμίαν γῆν βεβαίως ὡς πατρίδα κατοικοῦσι, ταύτην ἐπετίθεντο τὴν ὀνομασίαν ὡς τὰ πολλά. ἄλλοι δὲ Δυγίων ἀποίκους μυθολογοῦσιν αὐτοὺς γε-

νεσθαι, τῶν ὁμορούντων Ὀμβρικοῖς. οἱ γὰρ Αὔσονες οἰκοῦσι μὲν καὶ τῆς Ἰταλίας πολλαχῆ, νέμονται δέ τινα καὶ τῆς Κελτικῆς. ὁποτέρα δ' αὐτοῖς ἐστι γῆ πατρὶς, ἄδηλον· οὐδὲ γὰρ ἔτι λέγεται περὶ αὐτῶν προσωτέρω σαφὲς οὐδέν.

XI. Οἱ δὲ λογιώτατοι τῶν Ῥωμαίων συγγραφέων, ἐν οἷς ἐστι Πόρκιός τε Κάτων, ὁ τὰς γενεαλογίας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πόλεων ἐπιμελέστατα συναγαγών, καὶ Γάϊος Σεμπρώνιος, καὶ ἄλλοι συχνοὶ, Ἕλληνας αὐτοὺς εἶναι λέγουσι τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ ποτὲ οἰκησάντων, πολλαῖς γενεαῖς πρότερον τοῦ πολέμου τοῦ Τρωϊκοῦ μεταναστάντας. οὐκέτι μέντοι διορίζουσιν οὔτε φῦλον Ἑλληνικὸν οὗ μετεῖχον, οὔτε πόλιν ἐξ ἧς ἀπανέστησαν, οὔτε χρόνον, οὔθ' ἡγεμόνα τῆς ἀποικίας, οὔθ' ὁποίαις τύχαις χρησάμενοι τὴν μητρόπολιν ἀπέλιπον· Ἑλληνικῷ τε μύθῳ χρησάμενοι, οὐδένα τῶν τὰ Ἑλληνικὰ γραψάντων βεβαιωτὴν παρέσχοντο. τὸ μὲν οὖν ἀληθὲς ὅπως ποτ' ἔχει, ἄδηλον. εἰ δ' ἔστιν ὁ τούτων λόγος ὑγιὴς, οὐκ ἂν ἑτέρου τινὸς εἴησαν ἄποικοι γένους, ἢ τοῦ καλουμένου νῦν Ἀρκαδικοῦ. πρῶτοι γὰρ Ἑλλήνων αὗτοι περαιωθέντες, τὸν Ἰόνιον κόλπον ᾤκησαν Ἰταλίαν, ἄγοντος αὐτοὺς Οἰνώτρου τοῦ Λυκάονος, ἧν δὲ πέμπτος ἀπό τε Αἰζειοῦ καὶ Φορωνέως, τῶν πρώτων ἐν Πελοποννήσῳ δυναστευσάντων. Φορωνέως μὲν γὰρ Νιόβη γίνεται· ταύτης δὲ υἱὸς καὶ Διὸς, ὡς λέγεται, Πελασγός. Αἰζειοῦ δὲ υἱὸς Λυκάων· τούτου δὲ Δηϊάνειρα θυγάτηρ· ἐκ δὲ Δηϊανείρας καὶ Πελασγοῦ Λυκάων ἕτερος· τούτου δὲ Οἰνώτρος, ἑπτα-

παίδεκα γενεαῖς πρότερον τῶν ἐπὶ Τροίαν στρατευσάντων. ὁ μὲν δὴ χρόνος ἐν ᾧ τὴν ἀποικίαν ἔστειλαν Ἕλληνες εἰς Ἰταλίαν, οὗτος ἦν. ἀπανίστη δὲ τῆς Ἑλλάδος Οἴνωτρος, οὐκ ἀρκούμενος τῇ μοίρᾳ. δύο γὰρ καὶ εἴκοσι παίδων Λυκάονι γενομένων, εἰς τοσοῦτους ἔδει κλήρους νεμηθῆναι τὴν Ἀρκάδων χώραν. ταύτης μὲν δὴ τῆς αἰτίας ἕνεκα Πελοπόννησον Οἴνωτρος ἐκλιπὼν, καὶ κατασκευασάμενος ναυτικὸν, διαίρει τὸν Ἰόνιον πόντον, καὶ σὺν αὐτῷ Πευκέτιος τῶν ἀδελφῶν εἷς. εἵποντο δὲ αὐτοῖς τοῦ τε οἰκείου λαοῦ συχνοί· πολυάνθρωπον γὰρ δὴ τοῦτο λέγεται τὸ ἔθνος κατ' ἀρχὰς γενέσθαι· καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ὅσοι χώραν εἶχον ἐλάττω τῆς ἱκανῆς. Πευκέτιος μὲν οὖν ἔνθα τὸ πρῶτον ὥρμίσαντο τῆς Ἰταλίας, ὑπὲρ ἄκρας Ἰαπυγίας ἐκβιβάσας τὸν λεών, αὐτοῦ καθιδρύεται, καὶ ἀπ' αὐτοῦ οἱ περὶ ταῦτα τὰ χωρία οἰκοῦντες Πευκέτιοι ἐκλήθησαν. Οἴνωτρος δὲ, τὴν πλείω τοῦ στρατοῦ μοῖραν ἄγόμενος, εἰς τὸν ἕτερον ἀφικνεῖται κόλπον, τὸν ἀπὸ τῶν ἑσπερίων μερῶν παρὰ τὴν Ἰταλίαν ἀναχεόμενον, ὃς τότε μὲν Αὐσόνιος ἀπὸ τῶν προσοικούντων Αὐσόνων ἐλέγετο· ἐπεὶ δὲ Τυρρηνοὶ θαλασσοκράτορες ἐγένοντο, μετέβαλεν ἣν ἔχει νῦν προσηγορίαν.

XII. Εὐρὼν δὲ χώραν πολλὴν μὲν εἰς νομὰς, πολλὴν δὲ εἰς ἀρότους εὔθετον, ἔρημον δὲ τὴν πλείστην, καὶ οὐδὲ τὴν οἰκουμένην πολυάνθρωπον, ἀνακαθάρας τὸ βάρβαρον ἐκ μέρους τινὸς αὐτῆς, ᾤκισε πόλεις μικρὰς καὶ συνεχεῖς ἐπὶ τοῖς ὄρεσιν, ὅσπερ ἦν

τοῖς παλαιοῖς τρόπος οἰκήσεως συνήθης. ἐκαλεῖτο δὲ ἥτις χώρα πᾶσα, πολλὴ οὖσα ὅσην κατέσχεν, Οἰνωτρία· καὶ οἱ ἄνθρωποι πάντες, ὅσων ἦρξεν, Οἰνωτροι, τρίτην μεταλαβόντες ὀνομασίαν ταύτην. ἐπὶ μὲν γὰρ Αἰζιοῦ βασιλεύοντος, Αἰζιοὶ ἐλέγοντο· Ἀυσόνος δὲ παραλαβόντος τὴν ἀρχὴν, ἀπ' ἐκείνου αὖθις Αὐσόνες ὠνομάσθησαν· Οἰνώτρου δὲ καμόντος αὐτοὺς εἰς Ἰταλίαν, Οἴνωτροι χρόνον τινὰ ἐκλήθησαν. μαρτυρεῖ δέ μου τῷ λόγῳ Σοφοκλῆς μὲν ὁ τραγῳδοποιὸς, ἐν Τριπτολέμῳ δράματι. ποιεῖ γὰρ αὐτῷ Δημήτηρ διδάσκουσα Τριπτόλεμον, ὅσην χώραν ἀναγκασθήσεται σπείρων τοῖς δοθεῖσιν ὑπ' αὐτῆς καρποῖς διελθεῖν· μνησθεῖσα δὲ τῆς ἐφ' ἑῴου πρῶτον Ἰταλίας, ἥ ἐστιν ἀπὸ ἄκρας Ἰαπυγίας μέχρι πορθμοῦ Σικελικοῦ, καὶ μετὰ τοῦτο τῆς ἀντικρὺ ἀψαμένη Σικελίας, ἐπὶ τὴν ἑσπέριον Ἰταλίαν αὖθις ἀναστρέφει, καὶ τὰ μέγιστα τῶν οἰκουμένων τὴν παράλιον ταύτην ἐθνῶν διεξέρχεται, τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς Οἰνώτρων οἰκήσεως ποιησαμένη. ἀπόχρη δὲ ταῦτα μόνα λεχθέντα τῶν ἰαμβείων, ἐν οἷς φησι·

Τὰ δ' ἑξόπισθε χειρὸς εἰς τὰ δεξιὰ,
Οἰνωτρία τε πᾶσα, καὶ Τυφρηνικὸς
Κόλπος, Λιγυστική τε γῆ σε δέξεται.

Ἀντίοχος δὲ ὁ Συρακούσιος, συγγραφεὺς πάνυ ἀρχαῖος, ἐν Ἰταλίας οἰκισμῷ τοὺς παλαιοτάτους οἰκήτορας θαξίων, ὡς ἕκαστοί τι μέρος αὐτῆς κατέσχον, Οἰνώτρους λέγει πρώτους τῶν μνημονευομένων ἐν αὐτῇ κατοικῆσαι, εἰπὼν ὧδε· „Ἀντίοχος Ξινοφά-

„νους τάδε συνέγραψε περὶ Ἰταλίας, ἐκ τῶν ἀρχαι-
„ων λόγων τὰ πιστότατα καὶ σαφέστατα· τὴν γῆν
„ταύτην, ἥτις νῦν Ἰταλία καλεῖται, τὸ παλαιὸν εἶ-
„χον Οἰνωτροί.“ ἔπειτα διεξελθὼν ὃν τρόπον ἐπο-
λιτεύοντο, καὶ ὡς βασιλεὺς ἐν αὐτοῖς Ἰταλὸς ἀνὰ
χρόνον ἐγένετο, ἀφ' οὗ μετωνομάσθησαν Ἰταλοί·
τούτου δὲ τὴν ἀρχὴν Μόργης διεδέξατο, ἀφ' οὗ
Μόργητες ἐκλήθησαν· καὶ ὡς Σικελὸς ἐπελθὼν
Μόργητι, ἰδίαν πράττων ἀρχήν, διέστησε τὸ ἔθνος·
ἐκφέρει ταυτί· „οὗτοι δὲ Σικελοὶ καὶ Μόργητες
„ἐγένοντο, καὶ Ἰταλῆται, ἐόντες Οἰνωτροί.“

XIII. *Φέρε δή, καὶ τὸ γένος ὅσον ἦν τῇ τῶν
Οἰνώτρων ἀποδείξωμεν, ἕτερον ἄνδρα τῶν ἀρχαίων
συγγραφέων παράσχόμενοι μάρτυρα, Φερεκύδην
τῶν Ἀθηναίων γενεαλόγων οὐδενὸς δεύτερον. πε-
ποίηται γὰρ αὐτῷ περὶ τῶν ἐν Ἀρκαδίᾳ βασιλευσά-
των ὧδε ὁ λόγος· „Πελασγοῦ καὶ Δηϊανείρας γί-
„νεται Λυκάων. οὗτος γαμεῖ Κυλλήνην, Νηΐδα νύμ-
„φην, ἀφ' ἧς τὸ ὄρος ἡ Κυλλήνη καλεῖται.“ ἔπειτα
τοὺς ἐκ τούτων γεννηθέντας διεξιών, καὶ τίνας τό-
πους ἕκαστοι τούτων ᾤκησαν, Οἰνώτρου καὶ Πευκε-
τίου μιμνήσκεται, λέγων ὧδε· „καὶ Οἰνωτρος, ἀφ'
„οὗ Οἰνωτροι καλέονται οἱ ἐν Ἰταλίᾳ οἰκέοντες· καὶ
„Πευκέτιος, ἀφ' οὗ Πευκέτιοι καλέονται οἱ ἐν τῷ
„Ἰονίῳ κόλπῳ.“ τὰ μὲν οὖν ὑπὸ τῶν παλαιῶν εἰρη-
μένα ποιητῶν τε καὶ μυθογράφων, περί τε οἰκή-
σεως καὶ γένους τῶν Οἰνώτρων, τοιαῦτά ἐστιν· οἷς
ἐγὼ πειθόμενος, εἰ τῷ ὄντι Ἑλληνικὸν φῦλον ἦν τὸ

τῶν Ἀβοριγίνων, ὡς Κάτων τε καὶ Σεμπρώνιος καὶ πολλοῖς ἄλλοις εἴρηται, τούτων ἔγγονοι αὐτοὶ τῶν Οἰνώτρων πείθομαι. τὸ γὰρ δὴ Πελασγικὸν καὶ τὸ Κρητικὸν, καὶ ὅσα ἄλλα ἐν Ἰταλίᾳ ὤκησεν, ὑστέροις εὑρίσκω χρόνοις ἀφικόμενα. παλαιότερον δὲ τούτου στόλον ἀπαναστάντα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ προσπαίρια τῆς Εὐρώπης, οὐδένα δύναμαι καταμαθεῖν. τοὺς δὲ Οἰνώτρους τῆς τ' ἄλλης Ἰταλίας πολλὰ χωρία οἴομαι κατασχεῖν, τὰ μὲν ἔρημα, τὰ δὲ φαύλως οἰκούμενα καταλαβόντας, καὶ δὴ καὶ τῆς Ὀμβρικῶν γῆς ἐστιν ἣν ἀποτεμέσθαι, κληθῆναι δὲ Ἀβοριγίνας ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς ὄρεσιν οἰκήσεως· Ἀρκαδικὸν γὰρ τὸ φελοχωρεῖν ὄρεσιν· ὡς ὑπερμήκους τινὰς καὶ παραλίους Ἀθήνησιν. εἰ δέ τινες ψεύσασι μὴ ταχεῖς εἶναι περὶ πραγμάτων παλαιῶν ἀβασανίστως τὰ λεγόμενα δέχεσθαι, μὴ ταχεῖς ἔστωσαν μηδὲ Λίγυας, ἢ Ὀμβρικούς, ἢ ἄλλους τινὰς βαρβάρων αὐτοὺς νομίσαι· περιμείναντες δὲ καὶ τὰ λοιπὰ μαθεῖν, κρινέτωσαν ἐξ ἁπάντων τὸ πιθανώτατον.

XIV. Τῶν δὲ πόλεων, ἐν αἷς τὸ πρῶτον ᾤκησαν Ἀβοριγῖνες, ὀλίγαι περιῆσαν ἐπ' ἐμοῦ· αἱ δὲ πλεῖσται ὑπό τε πολέμων καὶ ἄλλων κακῶν οἰκοφθόρων βαρηθεῖσαι, ἔρημοι ἀφεῖνται. ἦσαν δ' ἐν τῇ Ῥεατίνῃ γῇ τῶν Ἀπεννινῶν ὀρῶν οὐ μακρὰν, ὡς Βάρρων Τερέντιος ἐν ἀρχαιολογίαις γράφει, ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων πόλεως αἱ τὸ βραχύτατον ἀπέχουσαι ἡμερήσιον διάστημα ὁδοῦ· ὧν ἐγὼ τὰς ἐπιφανεστάτας, ὡς ἐκεῖνος ἱστορεῖ, διηγήσομαι. Παλάτιον μὲν

πέντε πρὸς τοῖς εἴκοσι σταδίοις ἀφιστὰς Ῥάτου, πόλεως οἰκουμένης ὑπὸ Ῥωμαίων ἔτι καὶ εἰς ἐμέ, Κοϊντίας ὁδοῦ πλησίον. ἡ Τριβόλα δὲ ἀμφὶ τοὺς ἑξήκοντα σταδίους τῆς αὐτῆς πόλεως ἀφεστῶσα, λόφον ἐπικαθημένη σύμμετρον. Οὐσεβόλα δὲ τὸ αὐτὸ διάστημα τῆς Τριβόλας ἀπέχουσα, τῶν Κερκυνίων ὀρῶν πλησίον. ἀπὸ δὲ ταύτης τετταράκοντα σταδίοις διηρημένη πόλις ἐπιφανὴς Σούνη, ἔνθα νεὼς πάνυ ἀρχαῖός ἐστιν Ἄρεως. Μηφύλα δὲ ὡς τριάκοντα σταδίοις ἄποθεν τῆς Σούνης· δείκνυται δὲ αὐτῆς ἐρείπιά τε καὶ τείχους ἴχνη. τετταράκοντα δὲ σταδίους ἀπέχουσα Μηφύλης Ὀρουΐχιον, εἰ καί τις ἄλλη τῶν αὐτόθι πόλεων, ἐπιφανὴς καὶ μεγάλη. δῆλοι γάρ εἰσιν αὐτῆς οἵ τε θεμέλιοι τῶν τειχῶν, καὶ τάφοι τινὲς ἀρχαιοπρεπεῖς, καὶ πολυανδρίων ἐν ὑψηλοῖς χώμασι μεμνυμένων περίβολοι· ἔνθα καὶ νεὼς ἐστιν Ἀθηνᾶς ἀρχαῖος, ἱδρυμένος ἐπὶ τῆς ἄκρας. ἀπὸ δὲ σταδίων ὀγδοήκοντα Ῥεάτου, τοῖς εἰσιοῦσι διὰ τῆς Ἰουρίας ὁδοῦ παρὰ Κόρητον ὄρος Κορσεῦλα νησωτὶ διεφθαρμένη. δείκνυται δέ τις καὶ νῆσος, Ἴσσα αὐτῇ ὄνομα, λίμνῃ περιῤῥύτος· ἣν χωρὶς ἐρύματος ποιητοῦ κατοικῆσαι λέγονται, τοῖς τέλμασιν τῆς λίμνης, ὁπόσα τείχεσι, χρώμενοι. πλησίον δὲ τῆς Ἴσσης Μαρούϊον, ἐπὶ τῷ μυχῷ τῆς αὐτῆς λίμνης κειμένη, τετταράκοντα σταδίους ἀπέχουσα τῶν καλουμένων Ἑπτὰ ὑδάτων. ἀπὸ δὲ Ῥεάτου πάλιν τὴν ἐπὶ Λατίνην ὁδὸν ἰοῦσιν, ἡ Βατία μὲν ἀπὸ τριάκοντα σταδίων· Τιώρα δὲ ἀπὸ τριακοσίων, ἡ καλουμένη Ματιήνη. ἐν ταύτῃ δὲ λίγατι χρηστήριον Ἥρω-

ως γενέσθαι πάνυ ἀρχαῖον. ὁ δὲ τρόπος αὐτοῦ παρα-
πλήσιος ἦν, ὥς φασι, τῷ παρὰ Δωδωναίοις μυθολο-
γουμένῳ ποτὲ γενέσθαι· πλὴν ὅσον ἐκεῖ μὲν
ἐπὶ δρυὸς ἱερᾶς καθεζομένη περιστερὰ θεσπιω-
δεῖν ἐλέγετο· παρὰ δὲ τοῖς Ἀβοριγῖσι θεόπεμπτος
ὄρνις, ὃν αὐτοὶ μὲν πῖκον Ἕλληνες δὲ δρυοκολάπτην
καλοῦσιν, ἐπὶ κίονος ξυλίνου φαινόμενος τὸ αὐτὸ
ἕδρα. τέτταρα δὲ ἐπὶ τοῖς εἴκοσι σταδίοις ἀπέχουσα
τῆς εἰρημένης πόλεως Λίστα, μητρόπολις Ἀβοριγίνων,
ἣν παλαιότερον ἔτι Σαβῖνοι νύκτωρ ἐπιστρατεύσαν-
τες ἐκ πόλεως Ἀμιτέρνης ἀφύλακτον αἱροῦσιν· οἱ
δ' ἐκ τῆς ἁλώσεως περισωθέντες, ὑποδεξαμένων αὐ-
τοὺς Ῥεατίνων, πολλὰ πειραθέντες, ὡς οὐχ οἷαί τε
ἦσαν ἀπολαβεῖν, ἱερὰν ἀνῆκαν, ὡς σφετέραν ἔτι,
τὴν αὐτῶν γῆν, ἑξαγίστους ποιήσαντες ἀραῖς τοὺς
καρπωσομένους αὐτὴν ὕστερον.

XV. Ἀπὸ δὲ σταδίων ἑβδομήκοντα Ῥεάτου Κοτυ-
λία πόλις ἐπιφανής, πρὸς ὄρει κειμένη· ἧς ἐστιν οὐ πρό-
σω λίμνη τεττάρων πλέθρων ἔχουσα τὴν διάστασιν,
αὐθιγενοῦς πλήρης νάματος ἀποῤῥέοντος ἀεὶ, βά-
θος, ὡς λέγεται, ἄβυσσος· ταύτην ἔχουσάν τι θεο-
πρεπὲς, ἱερὰν τῆς Νίκης οἱ ἐπιχώριοι νομίζουσι, καὶ
περιείρξαντες κύκλῳ στέμμασι, τοῦ μηδένα τῷ νά-
ματι πελάζειν, ἄβατον φυλάσσουσιν, ὅτι μὴ καιροῖς
τισι διετησίοις, ἐν οἷς ἱερὰ θύουσιν, ἃ νόμος, ἐπι-
βαίνοντες τῆς ἐν αὐτῇ νησίδος, οἷς ὅσιον. ἡ δὲ νῆ-
σός ἐστι μὲν ἀσπερὰν πεντήκοντα ποδῶν τὴν διάμε-
τρον· ὑπερανέστηκε δὲ τοῦ νάματος, οὐ πλεῖον ἢ
ποδιαῖον ὕψος. ἀνίδρυτος δ' ἐστὶ, καὶ περινήχεται

πολλαχῇ, δινοῦντος αὐτὴν ἄλλοτε κατ' ἄλλους τόπους τοῦ πνεύματος. χλόη δέ τις ἐν αὐτῇ φύεται βουτόμῳ προσεμφερὴς, καὶ θάμνοι τινὲς οὐ μεγάλοι, πρᾶγμα κρεῖττον λόγου τοῖς ἀθεάτοις ὧν ἡ φύσις δρᾷ, καὶ θαυμάτων οὐδενὸς δεύτερον.

XVI. Τὴν μὲν δὴ πρώτην οἴκησιν Ἀβοριγῖνες ἐν τούτοις λέγονται ποιήσασθαι τοῖς τόποις, ἐξελάσαντες ἐξ αὐτῶν Ὀμβρικούς. ἐντεῦθεν δὲ ὁρμώμενοι, τοῖς τε ἄλλοις βαρβάροις καὶ πάντων μάλιστα Σικελοῖς ὁμοτέρμοσιν οὖσιν, ὑπὲρ τῆς χώρας ἐπολέμουν. τὸ μὲν πρῶτον ἱερά τις ἐξελθοῦσα νεότης, ἄνδρες ὀλίγοι, κατὰ βίου ζήτησιν ὑπὸ τῶν γεναμένων ἀποσταλέντες, ἔθος ἐκπληροῦντες ἀρχαῖον, ᾧ πολλοὺς βαρβάρων τε καὶ Ἑλλήνων ἐπίσταμαι χρησαμένους. ὁπότε γὰρ εἰς ὄχλου πλῆθος ἐπίδοσιν αἱ πόλεις τισὶ λάβοιεν, ὥστε μηκέτι τὰς οἰκείας τροφὰς ἅπασιν εἶναι διαρκεῖς, ἢ κακωθεῖσα ταῖς οὐρανίαις μεταβολαῖς ἡ γῆ σπανίους τοὺς εἰωθότας καρποὺς ἐξήνεγκεν, ἢ τοιόνδε τι πάθος ἄλλο τὰς πόλεις κατασχὸν, εἴτε ἄμεινον εἴτε χεῖρον, ἀνάγκην ἐπιστήσειε μειώσεως τοῦ πλήθους, θεῶν ὑπῳδὴ καθιεροῦντες ἀνθρώπων ἐτείους γονὰς ἐξέπεμπον ὅπλοις κοσμήσαντες ἐκ τῆς σφετέρας· εἰ μὲν ὑπὲρ εὐανδρίας ἢ νίκης ἐκ πολέμου χαριστήρια θεοῖς ἀποδιδοῖεν, προθύοντες ἱερὰ τὰ νομιζόμενα, εὐφήμοις οἰωνοῖς τὰς ἀποικίας προπέμποντες· εἰ δ' ἐπὶ μηνίμασι δαιμονίοις ἀπαλλαγὰς αἰτούμενοι τῶν κατεχόντων σφᾶς κακῶν, τὸ παραπλήσιον δρῶντες, αὐτοί γε ἀχθόμενοι, καὶ συγχνώμονας ἀξιοῦντες γίνεσθαι

τοὺς ἀπελαυνομένους. οἱ δὲ ἀπαναστάντες, ὡς οὐκέτι τῆς πατρῴας γῆς μεταληψόμενοι, εἰ μὴ κτήσαιντο ἑτέραν τὴν ὑποδεξομένην αὐτούς, εἴτε πρὸς φιλίαν, εἴτε ἐν πολέμῳ πρατηθεῖσαν, πατρίδα ἐποιοῦντο· ὅ τε θεὸς, ᾧ κατονομασθεῖεν ἀπελαυνόμενοι, συλλαμβάνειν αὐτοῖς ὡς τὰ πολλὰ ἐδόκει, καὶ παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην δόξαν κατορθοῦν τὰς ἀποικίας. τούτῳ δὲ τῷ νόμῳ χρώμενοι καὶ οὗτοι τῶν Ἀβοριγίνων τινὲς, ἀνθούντων ἀνδράσι τῶν χωρίων· πτίσειν γὰρ οὐδένα τῶν ἐχόντων ἄξιον, ἄγος οὐδενὸς ἔλαττον τοῦτο τιθέμενοι· θεῶν ἑτοιμὴ καθιερώσαντες ἐνιαυσίους γονὰς, ἀνδρωθέντας ἀπορίζουσι τοὺς παῖδας ἐκ τῆς ἑφετέρας· οἳ τοὺς Σικελοὺς ἄγοντές τε καὶ φέροντες διεπέλουν, ἐκμεδὲ τὴν ἑαυτῶν ἐξέλιπον. ὡς δ' ἅπαξ οὗτοι χωρίων τινῶν τῆς πολεμίας ἐκράτησαν, ἐκ τοῦ ἀσφαλεστέρου ἤδη καὶ οἱ λοιποὶ Ἀβοριγῖνες, οἱ δεδέμενοι γῆς, τῆς κατὰ σφᾶς ἕκαστοι ἐπεχείρουν τοῖς ὁμόροις· καὶ πόλεις ἔκτισαν ἄλλας τέ τινας, καὶ τὰς μέχρι τοῦδε οἰκουμένας, Ἀντεμνάτας τε καὶ Τελληνεῖς, καὶ Φικολέους τοὺς πρὸς τοῖς καλουμένοις Κορνικλοις ὄρεσι, καὶ Τιβουρτίνους, παρ' οἷς ἔτι καὶ εἰς τόδε χρόνου μέρος τι τῆς πόλεως ὀνομάζεται Σικελιόν· καὶ ἦσαν ἁπάντων μάλιστα τῶν πρόσθεν οὐτινες λυπηροὶ τοῖς Σικελοῖς. ἀγίσταται δὲ ἐκ τούτων τῶν διαφορῶν τοῖς ἕβδεσιν ὅλοις πόλεμος, ὅσος οὐδεὶς τῶν πρότερον γενομένων ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ προῆλθεν ἄχρι πόρρω, χρόνῳ μηκυνόμενος.

XVII. Ἔπειτα Πελασγῶν τινες τῶν οἰκούντων ἐν τῇ καλουμένῃ Θετταλίᾳ, τὴν ἑαυτῶν ἀναγκα-

σθέντες ἐκλιπεῖν, σύνοικοι γίνονται τοῖς Ἀβοριγῖσι, καὶ κοινῇ μετ' ἐκείνων ἐπολέμουν πρὸς τοὺς Σικελούς. ἐδέξαντο δὲ αὐτοὺς οἱ Ἀβοριγῖνες, ἴσως μὲν καὶ κατὰ τὴν τοῦ ὠφεληθήσεσθαι ἐλπίδα, ὡς δ' ἐγὼ πείθομαι, καὶ κατὰ τὸ συγγενὲς μάλιστα. ἦν γὰρ δὴ καὶ τὸ τῶν Πελασγῶν γένος Ἑλληνικόν, ἐκ Πελοποννήσου τὸ ἀρχαῖον ἐχρήσατο δὲ τύχαις δυσπότμοις, εἰς πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, μάλιστα δ' εἰς τὴν πολύπλανόν τε καὶ σύδενὸς τόπου βέβαιον οἴκησιν. πρῶτον μὲν γὰρ περὶ τὸ καλούμενον νῦν Ἀχαϊκὸν Ἄργος ᾤκησαν αὐτόχθονες ὄντες, ὡς οἱ πολλοὶ περὶ αὐτῶν λέγουσι. τὴν δὲ ἐπωνυμίαν ἔλαβον ἐξ ἀρχῆς ταύτην, ἀπὸ τοῦ Πελασγοῦ βασιλέως. ἦν δὲ ὁ Πελασγὸς ἐκ Διὸς, ὡς λέγεται, καὶ τῆς Νιόβης τοῦ Φορωνέως, ἣ πρώτη γυναικὶ θνητῇ μίσγεται ὁ Ζεύς, ὡς ὁ μῦθος ἔχει. ἔκτῃ δὲ ὕστερον γενεᾷ Πελοποννήσου ἐκλιπόντες, εἰς τὴν τότε μὲν Αἰμονίαν, νῦν δὲ Θετταλίαν ὀνομαζομένην, μετανέστησαν. ἡγοῦντο δὲ τῆς ἀποικίας Ἀχαιὸς, καὶ Φθῖος, καὶ Πελασγὸς, οἱ Λαρίσσης καὶ Ποσειδῶνος υἱοί. ἀφικόμενοι δ' εἰς τὴν Αἰμονίαν, τούς τε κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ βαρβάρους ἐξελαύνουσι, καὶ νέμονται τὴν χώραν τριχῇ, τοῖς ἡγεμόσι ποιήσαντες ὁμωνύμους τὰς χώρας, Φθιῶτιν, καὶ Ἀχαΐαν, καὶ Πελασγιῶτιν. πέντε δὲ μείναντες αὐτόθι γενεὰς, ἐν αἷς ἐπὶ μήκιστον εὐτυχίας ἦλασαν, τὰ κράτιστα τῶν ἐν Θετταλίᾳ πεδίων καρπούμενοι, περὶ τὴν ἕκτην γενεὰν, ἐξελαύνονται Θετταλίας ὑπό τε Κουρήτων καὶ Λελέγων· οἳ νῦν Αἰτωλοὶ καὶ Λοκροὶ καλοῦνται, καὶ συχνᾶ

ἄλλων τῶν περὶ τὸν Παρνασσὸν οἰκούντων, ἡγουμένου τῶν πολεμίων Δευκαλίωνος τοῦ Προμηθέως, μητρὸς δὲ Κλυμένης τῆς Ὠκεανοῦ.

XVIII. Σκεδασθέντες δὲ κατὰ τὴν φυγήν, οἱ μὲν, εἰς Κρήτην ἀπῆλθον· οἱ δὲ, τῶν Κυκλάδων νήσων τινὰς κατέσχον· οἱ δὲ, περὶ τὸν Ὄλυμπόν τε καὶ τὴν Ὄσσαν, τὴν καλουμένην Ἑστιώτιν, ᾤκησαν· ἄλλοι δὲ, εἰς τε Βοιωτίαν καὶ Φωκίδα καὶ Εὔβοιαν διεκομίσθησαν· οἱ δ', εἰς τὴν Ἀσίαν περαιωθέντες, τῆς περὶ τὸν Ἑλλήσποντον παραλίου πολλὰ χωρία κατέσχον, καὶ τῶν παρακειμένων αὐτῇ νήσων ἄλλας τε συχνὰς, καὶ τὴν νῦν καλουμένην Λέσβον, ἀναμιχθέντες τοῖς ἐκ τῆς Ἑλλάδος στέλλουσι τὴν πρώτην ἀποικίαν εἰς αὐτὴν, ἄγοντος Μάκαρος τοῦ Κριασίου. τὸ δὲ πλεῖον αὐτοῖς μέρος διὰ τῆς μεσογείου τραπόμενοι πρὸς τοὺς ἐν Δωδώνῃ κατοικοῦντας σφῶν συγγενεῖς, οἷς οὐδεὶς ἠξίου ἐπιφέρειν πόλεμον ὡς ἱεροῖς, χρόνον μέν τινα σύμμετρον αὐτόθι διέτριψαν· ἐπεὶ δὲ λυπηροὶ ὄντες αὐτοῖς ᾐσθάνοντο, οὐχ ἱκανῆς οὔσης ἅπαντας τρέφειν τῆς γῆς, ἀπολείπουσι τὴν χώραν, χρησμῷ πειθόμενοι καλεύοντι πλεῖν εἰς Ἰταλίαν, ἣ τότε Σατορνία ἐλέγετο. κατασκευασάμενοι δὲ ναῦς πολλὰς, περαιοῦνται τὸν Ἰόνιον, σπουδὴν μὲν ποιούμενοι τῶν ἔγγιστα τῆς Ἰταλίας ἅψασθαι χωρίων· ὑπὸ δὲ νοτίου πνεύματος καὶ ἀγνοίας τῶν τόπων μετέωροι ἐνεχθέντες, καὶ πρὸς ἑνὶ τῶν τοῦ Πάδου στομάτων ὁρμισάμενοι Σπινῆτι καλουμένῳ, ναῦς μὲν αὐτοῦ ταύτῃ καταλείπουσι, καὶ τὸν ἥκιστα δυκάμενον παλαιπωρεῖν

ὄχλον, φυλακὴν ἐπ' αὐτοὺς καταστήσαντες, ὡς ἔχοιεν, εἰ μὴ προχωροίη σφίσι τὰ πράγματα, καταφυγήν. καὶ οἱ μὲν ὑπομείναντες ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ, τεῖχος τῷ στρατοπέδῳ περιβαλόμενοι, καὶ ταῖς ναυσὶν εἰσκομίσαντες τὰς εἰς τὸν βίον εὐπορίας, ἐπειδὴ κατὰ γνώμην ἐδόκει αὐτοῖς χωρεῖν τὰ πράγματα, πόλιν ἔκτισαν ὁμώνυμον τῷ στόματι τοῦ ποταμοῦ· εὐτύχησάν τε μάλιστα τῶν περὶ τὸν Ἰόνιον οἰκούντων, θαλασσοκρατοῦντες ἄχρι πολλοῦ, καὶ δικάτας εἰς Δελφοὺς ἀνῆγον τῷ θεῷ καὶ ἀπὸ τῶν τῆς θαλάσσης ὠφελειῶν, εἴ πέρ τινες καὶ ἄλλοι, λαμπροτάτας. ὕστερον μέντοι, μεγάλῃ χειρὶ τῶν προσοικούντων βαρβάρων ἐπιστρατευσάντων αὐτοῖς, ἐξέλιπον τὴν πόλιν· οἱ δὲ βάρβαροι μετὰ χρόνον ἀνέστησαν ὑπὸ Ῥωμαίων. καὶ τὸ μὲν ἐν τῷ Σπινῆτι καταλειφθὲν γένος τῶν Πελασγῶν οὕτως ἐφθάρη.

XIX. Οἱ δὲ διὰ τῆς μεσογείου τραπόμενοι, τὴν ὀρεινὴν τῆς Ἰταλίας ὑπερβαλόντες, εἰς τὴν Ὀμβρικῶν ἀφικνοῦνται χώραν, τῶν ὁμορούντων Ἀβοριγῖσι. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τῆς Ἰταλίας χωρία ᾤκουν οἱ Ὀμβρικοί, καὶ ἦν τοῦτο τὸ ἔθνος ἐν τοῖς πάνυ μέγα τε καὶ ἀρχαῖον. τὸ μὲν οὖν κατ' ἀρχὰς ἐκράτουν οἱ Πελασγοὶ τῶν χωρίων, ἔνθα τὸ πρῶτον ἱδρύσαντο, καὶ πολισμάτια τῶν Ὀμβρικῶν κατελάβοντό τινα. συνελθόντος δὲ ἐπ' αὐτοὺς μεγάλου στρατοῦ, δείσαντες τῶν πολεμίων τὸ πλῆθος, εἰς τὴν Ἀβοριγένων ἀπιόντες τρέπονται· καὶ οἱ μὲν Ἀβοριγῖνες ἄτε πολεμίοις ἐδικαίουν αὐτοῖς προσφέρεσθαι, καὶ συνῆσαν ἐκ τῶν ἔγγιστα χωρίων διατάξους, ὡς ἐξα-

ναστήσοντες αὐτούς. οἱ δὲ Πελασγοί· τυγχάνουσι γὰρ ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ κατὰ δαίμονα περὶ Κοτύλην πόλιν Ἀβοριγίνων αὐλισάμενοι, πλησίον τῆς ἱερᾶς λίμνης· ὡς τήν τε νησίδα τὴν ἐν αὐτῇ περιδονουμένην κατέμαθον, καὶ παρὰ τῶν αἰχμαλώτων, οὓς ἐκ τῶν ἀγρῶν ἔλαβον, ἤκουσαν τὸ τῶν ἐπιχωρίων ὄνομα, τέλος ἔχειν σφίσι τὸ θεοπρόπιον ὑπέλαβον. ὁ γὰρ ἐν Δωδώνῃ γενόμενος αὐτοῖς χρησμός, ὅν φησι Λεύκιος Μάμιος ἀνὴρ οὐκ ἄσημος αὐτὸς ἰδεῖν ἐπί τινος τῶν ἐν τῷ τεμένει τοῦ Διὸς κειμένων τριπόδων γράμμασιν ἀρχαίοις ἐγκεχαραγμένον, ὧδι εἶχε·

Στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατορνίαν αἶαν,
Ἠδ' Ἀβοριγινέων Κοτύλην, οὗ νᾶσος ὀχεῖται·
Οἷς ἀναμιχθέντες, δεκάτην ἐκπέμψατε Φοίβῳ,
Καὶ κεφαλὰς Κρονίδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.

XX. Ἐλθοῦσι δὲ τοῖς Ἀβοριγῖσι σὺν πολλῇ στρατιᾷ, ἱκετηρίας οἱ Πελασγοὶ προτείνοντες, ὁμόσε χωροῦσιν ἄνοπλοι, φράζοντές τε τὰς ἑαυτῶν τύχας, καὶ δεόμενοι πρὸς φιλίαν δέξασθαι σφᾶς συνοίκους, οὐ λυπηροὺς ἐσομένους· ἐπεὶ καὶ τὸ δαιμόνιον αὐτοὺς εἰς τήνδε μόνην ἄγει τὴν χώραν· ἐξηγούμενοι τὸ λόγιον. τοῖς δὲ Ἀβοριγῖσι ταῦτα πυθομένοις ἐδόκει πείθεσθαι τῷ θεοπροπίῳ, καὶ λαβεῖν συμμαχίαν Ἑλληνικὴν κατὰ τῶν διαφόρων σφίσι βαρβάρων, πονούμενοι τῷ πρὸς τοὺς Σικελοὺς πολέμῳ. σπένδονταί γε δὴ πρὸς τοὺς Πελασγοὺς, καὶ διδόασιν αὐτοῖς χωρία, τῆς ἑαυτῶν ἀποδασάμενοι, τὰ πε-

ρὲ τὴν ἱερὰν λιμνην, ἐν οἷς ἦν τὰ πολλὰ ἰλώδη, ἃ νῦν, κατὰ τὸν ἀρχαῖον τῆς διαλέκτου τρόπον, Οὐέλια ὀνομάζεται. σύνηθες γὰρ ἦν τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, ὡς τὰ πολλὰ, προτιθέναι τῶν ὀνομάτων, ὁπόσων αἱ ἀρχαὶ ἀπὸ φωνηέντων ἐγίνοντο, τὴν ου συλλαβὴν ἐνὶ στοιχείῳ γραφομένην. τοῦτο δ' ἦν ὥσπερ γάμμα διττοῖς ἐπὶ μίαν ὀρθὴν ἐπιζευγνύμενον ταῖς πλαγίαις, ὡς Γελάνη, καὶ Γάναξ, καὶ Γόπος, καὶ Γανὴρ, καὶ πολλὰ τοιαῦτα. ἔπειτα μοῖρά τις αὐτῶν οὐκ ἐλαχίστη, ὡς ἡ γῆ πᾶσιν οὐκ ἀπέχρη, πείσαντες τοὺς Ἀβοριγίνας συνάρασθαι σφίσι τῆς διεξόδου, στρατεύουσιν ἐπὶ τοὺς Ὀμβρικοὺς, καὶ πόλιν αὐτῶν εὐδαίμονα καὶ μεγάλην ἄφνω προσπεσόντες αἱροῦσι Κρότωνα· ταύτῃ φρουρίῳ καὶ ἐπιτειχίσματι κατὰ τῶν Ὀμβρικῶν χρώμενοι, κατεσκευασμένῃ τε ὡς ἄρυμα εἶναι πολέμου ἀποχρώντως, καὶ χώραν ἐχούσῃ τὴν πέριξ εὔβοτον. πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων ἐκράτησαν χωρίων τοῖς τε Ἀβοριγῖσι τὸν πρὸς τοὺς Σικελοὺς πόλεμον ἔτι συνεστῶτα πολλῇ προθυμίᾳ συνδιάφερον, ἕως ἐξήλασαν αὐτοὺς ἐκ τῆς σφετέρας. καὶ πόλεις πολλὰς, τὰς μὲν οἰκουμένας καὶ πρότερον ὑπὸ τῶν Σικελῶν, τὰς δὲ αὐτοὶ κατασκευάσαντες, ὅπουν οἱ Πελασγοὶ κοινῇ μετὰ τῶν Ἀβοριγίνων, ὧν ἐστιν ἥ τε Καιρητανῶν πόλις, Ἄγυλλα δὲ τότε καλουμένη, καὶ Πίσα, καὶ Σατορνία, καὶ Ἅλσιον, καὶ ἄλλαι τινὲς, ἃς ἅπαν χρόνον ὑπὸ Τυῤῥηνῶν ἁφῃρέθησαν.

XXI. Φαλίριον δὲ καὶ Φασκήνιον, ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ ἦσαν οἰκούμεναι ὑπὸ Ῥωμαίων, μικρὰ ἄττα διὰ-

σώζουσαι ζώπυρα τοῦ Πελασγικοῦ γένους, Σικελῶν ὑπάρχουσαι πρότερον. ἐν ταύταις διέμεινε πολλὰ τῶν ἀρχαίων διαιτημάτων, οἷς τὸ Ἑλληνικὸν ποτ' ἐχρήσατο, ἐπὶ μήκιστον χρόνον, οἷον ὅ, τε τῶν ὅπλων τῶν πολεμιστηρίων κόσμος, ἀσπίδες Ἀργολικαὶ καὶ θόρατα· καὶ ὁπότε πολέμου ἄρχοντες, ἢ τοὺς ἐπιόντας ἀμυνόμενοι, στρατὸν ὑπὲρ τῶν ὅρων ἀποστέλλοιεν, ἱεροί τινες ἄνδρες ἄνοπλοι πρὸ τῶν ἄλλων ἰόντες σπονδοφόροι· τῶν τε ἱερῶν αἱ κατασκευαὶ καὶ τὰ ἔδη τῶν Θεῶν, ἁγιασμοί τε καὶ θυσίαι, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἕτερα. πάντων δὲ περιφανέστατον μνημεῖον τῆς ἐν Ἄργει ποτὲ οἰκήσεως τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἳ τοὺς Σικελοὺς ἐξήλασαν, ἃ τῆς Ἥρας νεὼς ἐν Φαλερίῳ κατεσκευασμένος ὡς ἐν Ἄργει· ἔνθα καὶ τῶν θυηπολιῶν ὁ τρόπος ὅμοιος ἦν, καὶ γυναῖκες ἱεραὶ θεραπεύουσαι τὸ τέμενος, ἥ τε λεγομένη κανηφόρος, ἁγνὴ γάμων παῖς καταρχομένη τῶν θυμάτων, χοροί τε παρθένων ὑμνουσῶν τὴν θεὸν ᾠδαῖς πατρίοις. κατέσχον δέ τινα καὶ οὗτοι τῶν καλουμένων Καμπανῶν, εὐβότων πάνυ καὶ τὴν ὄψιν ἡδίστων πεδίων, οὐκ ἐλαχίστην μοῖραν, ἔθνος τι βαρβαρικὸν Αὐρώγκους ἐκ μέρους ἀναστήσαντες αὐτῶν· καὶ πόλεις αὐτόθι κατεσκεύασαν ἄλλας τε καὶ Λάρισσαν, ἀπὸ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ σφῶν μητροπόλεως ὄνομα θέμενοι αὐτῇ. τῶν μὲν οὖν ἄλλων πολισμάτων ἔστιν ἃ καὶ μέχρις ἐμοῦ ὀρθὰ ἦν, διαμείψαντα πολλάκις τοὺς οἰκήτορας· ἡ δὲ Λάρισσα ἐκ πολλῶν πάνυ χρόνων ἐρημωθεῖσα, οὐδ' εἰ πώποτε ᾠκίσθη γνώρισμα φανερὸν οὐδὲν ἔχει

τοῖς νῦν, ὅτι μὴ τοὔνομα, καὶ οὐδὲ τοῦτο πολλοὶ ἴσασιν. ἦν δὲ ἀχορῶς Ὁπικία καλουμένης οὖ πρόσω. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τῆς τε παραθαλαττίου, καὶ ἐν τῇ μεσογείῳ χωρία κατέσχον, ἀφελόμενοι τοὺς Σικελούς.

XXII. Οἱ δὲ Σικελοὶ οὐ γὰρ ἔτι ἀντέχειν οἷοί τε ἦσαν, ὑπό τε Πελασγῶν καὶ Ἀβοριγίνων πολεμούμενοι· τέκνα καὶ γυναῖκας, καὶ χρημάτων ὅσα χρυσὸς ἢ ἄργυρος ἦν, ἀνασκευασάμενοι, μεθίενται αὐτοῖς ἁπάσης τῆς γῆς. τραπόμενοι δὲ διὰ τῆς ὀρεινῆς ἐπὶ τὰ νότια, καὶ διεξελθόντες ἅπασαν Ἰταλίαν τὴν κάτω, ἐπειδὴ πανταχόθεν ἀπηλαύνοντο, σὺν χρόνῳ κατασκευασάμενοι σχεδίας ἐπὶ τῷ πορθμῷ, καὶ φυλάξαντες κατίοντα τὸν ῥοῦν, ἀπὸ τῆς Ἰταλίας διέβησαν ἐπὶ τὴν ἔγγιστα νῆσον. κατεῖχον δ' αὐτὴν Σικανοί, γένος Ἰβηρικὸν, οὐ πολλῷ πρότερον συνοικισάμενοι, Λίγυας φεύγοντες· καὶ παρεσκεύασαν ἀφ' ἑαυτῶν Σικανίαν κληθῆναι τὴν νῆσον. Τρινακρίαν πρῶτον ὀνομαζομένην, ἀπὸ τοῦ τριγώνου σχήματος. ἦσαν δὲ οὐ πολλοὶ ἐν μεγάλῃ αὐτῇ οἰκήτορες, ἀλλ' ἢ πλείων τῆς χώρας ἔτι ἦν ἔρημος. καταχθέντες οὖν εἰς αὐτὴν Σικελοὶ, τὸ μὲν πρῶτον ἐν τοῖς ἑσπερίοις μέρεσιν ᾤκησαν, ἔπειτα καὶ ἄλλῃ πολλαχῇ, καὶ τοὔνομα ἡ νῆσος ἐπὶ τούτων ἤρξατο Σικελία καλεῖσθαι. τὸ μὲν οὖν Σικελικὸν γένος οὕτως ἐξέλιπεν Ἰταλίαν· ὡς μὲν Ἑλλάνικος ὁ Λέσβιός φησι, τρίτῃ γενεᾷ πρότερον τῶν Τρωϊκῶν, Ἀλκυόνης ἱερημένης ἐν Ἄργει κατὰ τὸ ἕκτον καὶ εἰκοστὸν ἔτος. δύο γὰρ ποιεῖ στόλους Ἰταλικοὺς διαβάντας εἰς Σι-

κελίαν· τὸν μὲν πρότερον, Ἐλύμων, οὗς φησιν ὑπὸ Οἰνώτρων ἐξαναστῆναι· τὸν δὲ μετὰ τοῦτον ἔτει πέμπτῳ γενόμενον, Αὐσονίων Ἰάπυγας φυγόντων· βασιλέα δὲ τούτων ἀποφαίνει Σικελόν, ἀφ' οὗ τοῦνομα τοῖς τε ἀνθρώποις καὶ τῇ νήσῳ τεθῆναι. ὡς δὲ Φίλιστος ὁ Συρακούσιος ἔγραψε, χρόνος μὲν τῆς διαβάσεως ἦν ἔτος ὀγδοηκοστὸν πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου· ἔθνος δὲ τὸ διακομισθὲν ἐξ Ἰταλίας, οὔτε Σικελῶν, οὔτε Αὐσόνων, οὔτ' Ἐλύμων, ἀλλὰ Λιγύων, ἄγοντος αὐτοὺς Σικελοῦ. τοῦτον δ' εἶναί φησιν υἱὸν Ἰταλοῦ, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τούτου δυναστεύοντος ὀνομασθῆναι Σικελούς· ἐξαναστῆναι δὲ ἐκ τῆς ἑαυτῶν τοὺς Λίγυας ὑπό τε Ὀμβρικῶν καὶ Πελασγῶν. Ἀντίοχος δὲ ὁ Συρακούσιος χρόνον μὲν οὐ δηλοῖ τῆς διαβάσεως, Σικελοὺς δὲ τοὺς μεταναστάντας ἀποφαίνει, βιασθέντας ὑπό τε Οἰνώτρων καὶ Ὀπικῶν στρατῶν, ἡγεμόνα τῆς ἀποικίας ποιησαμένους. Θουκυδίδης δὲ Σικελοὺς μὲν γράφει τοὺς ἀπαναστάντας· Ὀπικοὺς δὲ τοὺς ἐκβαλόντας· τὸν δὲ χρόνον, πολλοῖς ἔτεσι τῶν Τρωϊκῶν ὕστερον. τὰ μὲν δὴ περὶ Σικελῶν λεγόμενα, τῶν ἐξ Ἰταλίας μετενεγκαμένων τὴν οἴκησιν εἰς Σικελίαν, ὑπὸ τῶν λόγου ἀξίων, τοιάδε ἐστίν.

XXIII. Οἱ δὲ Πελασγοὶ πολλῆς καὶ ἀγαθῆς χώρας κρατήσαντες, πόλεις τε προσέλαβον, καὶ ἄλλας αὐτοὶ κατασκευάσαντες, μεγάλην καὶ ταχεῖαν ἐπίδοσιν ἔλαβον εἰς ἀνδρείαν καὶ πλοῦτον, καὶ τὴν ἄλλην εὐτυχίαν, ἧς οὐ πολὺν ὤναντο χρόνον· ἀλλ' ἡνίκα μᾶλλον τοῖς σύμπασιν ἀνθεῖν ἐδόκουν, δαι-

μονίοις τισὶ χόλοις ἐλαστρηθέντες, οἱ μὲν ὑπὸ τῶν θείων συμφορῶν, οἱ δὲ ὑπὸ τῶν προσοικούντων βαρβάρων ἐξεφθάρησαν· τὸ δὲ πλεῖστον αὐτῶν μέρος εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον αὖθις ἐσκεδάσθη. περὶ ὧν πολὺς ἂν εἴη λόγος, εἰ βουλοίμην τὴν ἀκρίβειαν γράφειν. ὀλίγον δὲ κατέμεινεν ἐν Ἰταλίᾳ, τῶν Ἀβοριγίνων προνοίᾳ. πρῶτον μὲν οὖν τῆς οἰκοφθορίας ταῖς πόλεσιν ἐδόκει αὐχμῷ ἡ γῆ κακωθεῖσα ἄρξαι, ἡνίκα οὔτ' ἐπὶ τοῖς δένδρεσι καρπὸς οὐδεὶς ὡραῖος γενέσθαι διέμεινεν, ἀλλ' ὠμοὶ κατέῤῥεον· οὔθ' ὁπόσα σπερμάτων ἄνεντα βλαστοὺς ἀνθήσειεν, ἕως στάχυος ἀκμῆς τοὺς κατὰ νόμον ἐπλήρου χρόνους· οὔτε πόα κτήνεσιν ἐφύετο διαρκής· τῶν τε καμάτων τὰ μὲν οὐκέτι πίνεσθαι σπουδαῖα ἦν, τὰ δ' ὑπελίμπανε θέρους, τὰ δ' εἰς τέλος ἀπεσβέννυτο. ἀδελφαὶ δὲ τούτοις ἐγίνετο περί τε προβάτων καὶ γυναικῶν γονάς. ἢ γὰρ ἐξημβλοῦτο τὰ ἔμβρυα, ἢ κατὰ τοὺς τόκους διεφθείρετο, ἔστιν ἃ καὶ τὰς φερούσας συνδιαλυμηνάμενα. εἰ δέ τι διαφύγοι τὸν ἐκ τῶν ὠδίνων κίνδυνον, ἔμπηρον ἢ ἀτελὲς, ἢ δι' ἄλλην τινὰ τύχην βλαφθὲν, τρέφεσθαι χρηστὸν οὐκ ἦν. ἔπειτα καὶ τὸ ἄλλο πλῆθος, τὸ ἐν ἀκμῇ μάλιστα, ἐκακοῦτο νόσοις καὶ θανάτοις παρὰ τὰ εἰκότα συχνοῖς. μαντευομένοις δ' αὐτοῖς, τίνα θεῶν ἢ δαιμόνων παραβάντες τάδε πάσχουσι, καὶ τί ποιήσασιν αὐτοῖς κωφῆσαι τὰ δεινὰ ἐλπὶς, ὁ Θεὸς ἀνεῖλεν, ὅτι τυχόντες ὧν ἐβούλοντο οὐκ ἀπέδοσαν ἃ εὔξαντο, ἀλλὰ προσοφείλουσι τὰ πλείστου ἄξια. οἱ γὰρ Πελασγοὶ, ἀφορίας αὐτοῖς γενομένης ἐν τῇ

γῇ πάντων χρημάτων, εὔξαντο τῷ Διὶ καὶ τῷ Ἀπόλλωνι καὶ τοῖς Καβείροις καταθύσειν δεκάτας τῶν προσγεννησομένων ἁπάντων· τελεσθείσης δὲ τῆς εὐχῆς, ἐξελόμενοι καρπῶν τε καὶ βοσκημάτων ἁπάντων τὸ λάχος, ἐπέθυσαν τοῖς θεοῖς, ὡς δὴ κατὰ τούτων μόνων εὐξάμενοι. ταῦτα δὲ Μυρσίλος ὁ Λέσβιος ἱστόρηκεν, ὀλίγου δεῖν τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασι γράφων, οἷς ἐγὼ νῦν, πλὴν ὅσον οὐ Πελασγοὺς καλεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ Τυῤῥηνούς· τὴν δ' αἰτίαν ὀλίγον ὕστερον ἐρῶ.

XXIV. Ὡς δὲ ἀπενεχθέντα τὸν χρησμὸν ἔμαθον, οὐκ εἶχον τὰ λεγόμενα συμβαλεῖν. ἀμηχανοῦσι δὲ αὐτοῖς τῶν γεραιτέρων τὶς λέγει συμβαλὼν τὸ λέγιον, ὅτι τοῦ παντὸς ἡμαρτήκασιν, εἰ οἴονται τοὺς θεοὺς ἀδίκως αὐτοῖς ἐγκαλεῖν. χρημάτων μὲν γὰρ ἀποδεδόσθαι τὰς ἀπαρχὰς αὐτοῖς ἁπάσας ὀρθῶς τε καὶ σὺν δίκῃ· ἀνθρώπων δὲ γονῆς τὸ λάχος, χρῆμα παντὸς μάλιστα θεοῖς τιμιώτατον, ὀφείλεσθαι. εἰ δὲ δὴ καὶ τούτων λάβοιεν τὴν δικαίαν μοῖραν, τέλος ἴξειν σφίσι τὸ λόγιον. τοῖς μὲν δὴ ὀρθῶς ἐδόκει λέγεσθαι ταῦτα· τοῖς δὲ, ἐξ ἐπιβουλῆς συγκεῖσθαι ὁ λόγος. εἰσηγησαμένου δέ τινος τὴν γνώμην, τὸν θεὸν ἐπέρεσθαι εἰ αὐτῷ φίλον ἄνθρώπων δεκάτας ἀπολαμβάνειν, πέμπουσι τὸ δεύτερον θεοπρόπους, καὶ ὁ θεὸς ἀνεῖλεν οὕτω ποιεῖν. ἐκ δὲ τούτου, στάσις αὐτοὺς καταλαμβάνει περὶ τοῦ τρόπου τῆς δεκατεύσεως. καὶ ἐν ἀλλήλοις οἱ προεστηκότες τῶν πόλεων τότε πρῶτον ἐταράχθησαν· ἔπειτα καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος δι' ὑποψίας τοὺς ἐν τέλει ἐλάμβανεν.

ἐγίνοντό τε οὐδενὶ κόσμῳ αἱ ἐπαναστάσεις, ἀλλὰ, ὥσπερ εἰκὸς, οἴστρῳ καὶ θεοβλαβείᾳ ἀπελαυνόμεναι· καὶ πολλὰ ἐφέστια ὅλα ἐξηλείφθη, μέρους αὐτῶν μεθισταμένου. οὗ γὰρ ἐδικαίουν οἱ προσήκοντες τοῖς ἐξιοῦσιν ἀπολείπεσθαί τε τῶν φιλτάτων, καὶ ἐν τοῖς ἐχθίστοις ὑπομένειν. πρῶτοι μὲν δὴ οὗτοι μεταναστάντες ἐξ Ἰταλίας, εἰς τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τῆς βαρβάρου πολλὴν ἐπλανήθησαν. μετὰ δὲ τοὺς πρώτους ἕτεροι τὸ αὐτὸ ἔπαθον· καὶ τοῦτο διετέλει γινόμενον ὅσα ἔτη. οὐ γὰρ ἄνεσαν οἱ δυναστεύοντες ἐν ταῖς πόλεσι, τῆς ἀνδρουμένης ἀεὶ νεότητος ἐξαιρούμενοι τὰς ἀπαρχὰς, τοῖς τε θεοῖς τὰ δίκαια ὑπουργεῖν ἀξιοῦντες, καὶ στασιασμοὺς ἐκ τῶν διαλαθόντων δεδιότες. ἦν δὲ πολὺ καὶ τὸ πρὸς ἔχθραν σὺν προφάσει εὐπρεπεῖ ἀπελαυνόμενον ὑπὸ τῶν διαφόρων. ὥστε πολλαὶ αἱ ἐπαναστάσεις ἐγίνοντο, καὶ ἐπὶ πλεῖστον γῆς τὸ Πελασγικὸν γένος διεφορήθη.

XXV. Ἦσαν δὲ τὰ πολέμια, ἐκ τοῦ μετὰ κινδύνων ποιεῖσθαι τὰς μελέτας ἐν ἔθνεσι φιλοπολέμοις ζῶντες, πολλῶν ἄμεινους, καὶ τῆς κατὰ τὰ ναυτικὰ ἐπιστήμης διὰ τὴν μετὰ Τυῤῥηνῶν οἴκησιν, ἐπιπλεῖστον ἀπολελαυκότες· ἡ ἀνάγκη ἱκανὴ οὖσα τοῖς ἀπορουμένοις βίου τόλμαν παρασχεῖν, ἡγεμὼν καὶ διδάσκαλος τοῦ παντὸς κινδυνεύματος αὐτοῖς ἐγένετο· ὥστε οὐ χαλεπῶς ὅποι ἐπέλθοιεν ἐπεκράτουν. ἐκαλοῦντο δὲ ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, τῆς τε χώρας ἐπικλήσει ἀφ' ἧς ἐξανέστησαν, καὶ τοῦ παλαιοῦ γένους μνήμῃ, οἱ αὐτοὶ Τυῤῥηνοὶ καὶ Πελασγοί. ὧν ἐγὼ λόγον ἐποιησάμην, τοῦ μή τινα θαῦμα

ποιεῖσθαι, ἐπειδὰν ποιητῶν ἢ συγγραφέων ἀκούῃ τοὺς Πελασγοὺς καὶ Τυῤῥηνοὺς ὀνομαζόντων, πῶς ἀμφότέρας ἔσχον τὰς ἐπωνυμίας οἱ αὐτοί. ἔχει γὰρ καὶ περὶ αὐτῶν Θουκυδίδης ἐν ἕκτῃ τῆς Θρᾴκης μνήμην, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ κειμένων πόλεων, ἃς οἰκοῦσιν ἄνθρωποι βίγλωττοι. περὶ δὲ τοῦ Πελασγικοῦ γένους ὧδε ὁ λόγος· „ἔνι δέ τι καὶ Χαλκιδικὸν, τὸ „δὲ πλεῖστον Πελασγικὸν, τῶν καὶ Λῆμνόν ποτε „καὶ Ἀθήνας οἰκησάντων Τυῤῥηνῶν.“ Σοφοκλεῖ δ' ἐν Ἰνάχῳ δράματι ἀνάπαιστον ὑπὸ τοῦ χοροῦ λεγόμενον πεποίηται ὧδε·

Ἴναχε γεννᾶτορ, παῖ κρηνῶν
Πατρὸς Ὠκεανοῦ, μέγα πρεσβεύων
Ἄργους τε γύαις Ἥρας τε πάγοις,
Καὶ Τυῤῥηνοῖσι Πελασγοῖς.

Τυῤῥηνίας μὲν δὴ ὄνομα τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ἦν, καὶ πᾶσα ἡ προσεσπέριος Ἰταλία τὰς κατὰ τὸ ἔθνος ὀνομασίας ἀφαιρεθεῖσα, καὶ τὴν ἐπίκλησιν ἐκείνην ἐλάμβανεν, ὥσπερ τῆς Ἑλλάδος ἄλλη τε πολλαχῇ, καὶ περὶ τὴν καλουμένην νῦν Πελοπόννησον ἐγένετο. ἐπὶ γὰρ ἓνὸς τῶν οἰκούντων ἐν αὐτῇ ἐθνῶν, τοῦ Ἀχαϊκοῦ, καὶ ἡ σύμπασα χερρόνησος, ἐν ᾗ καὶ τὸ Ἀρκαδικὸν καὶ τὸ Ἰωνικὸν, καὶ ἄλλα συχνὰ ἔθνη ἔνεστιν, Ἀχαΐα ὠνομάσθη.

XXVI. Ὁ δὲ χρόνος ἐν ᾧ τὸ Πελασγικὸν κακοῦσθαι ἤρξατο, δευτέρα γενεὰ σχεδὸν πρὸ τῶν Τρωϊκῶν ἐγένετο· διέτεινε δὲ σχεδὸν καὶ μετὰ τὰ Τρωϊκὰ, ἕως εἰς ἐλάχιστον συνεστάλη τὸ ἔθνος. ἔξω γὰρ Κρότωνος τῆς ἐν Ὀμβρικοῖς πόλεως ἀξιολόγου

καὶ εἰ δή τι ἄλλο Ἀβοριγίνων οἰκισθὲν ἐτύγχανε, τὰ λοιπὰ τῶν Πελασγῶν διεφθάρη πολίσματα. ἡ δὲ Κρότων ἄχρι πολλοῦ διαφυλάξασα τὸ παλαιὸν σχῆμα, χρόνος οὐ πολὺς ἐξ οὗ τὴν τε ὀνομασίαν καὶ τοὺς οἰκήτορας ἤλλαξε, καὶ νῦν ἐστι Ῥωμαίων ἀποικία, καλεῖται δὲ Κοθωρνία. οἱ δὲ τῶν ἐκλιπόντων τὴν χώραν Πελασγῶν κατασχόντες τὰς πόλεις, ἄλλοι τε πολλοὶ ἦσαν, ὡς ἕκαστοί τισιν ἔτυχον ἀμοτέρμονας τὰς οἰκήσεις ἔχοντες, καὶ ἐν τοῖς μάλιστα πλείστας τε καὶ ἀρίστας Τυῤῥηνοί. τοὺς δὲ Τυῤῥηνοὺς οἱ μὲν αὐτόχθονας Ἰταλίας ἀποφαίνουσιν, οἱ δὲ ἐπήλυδας. καὶ τὴν ἐπωνυμίαν αὐτοῖς ταύτην, οἱ μὲν αὐθιγενὲς τὸ ἔθνος ποιοῦντες, ἀπὸ τῶν ἐρυμάτων, ἃ πρῶτοι τῶν τῇδε οἰκούντων κατεσκευάσαντο, τεθῆναι λέγουσι. τύρσεις γὰρ καὶ παρὰ Τυῤῥηνοῖς αἱ ἐντείχιοι καὶ στεγαναὶ οἰκήσεις ὀνομάζονται, ὥσπερ παρ' Ἕλλησιν. ἀπὸ δὲ τοῦ συμβεβηκότος ἀξιοῦσι τεθῆναι τοὔνομα, ὥσπερ καὶ τοῖς ἐν Ἀσίᾳ Μοσυνοίκοις. οἰκοῦσι μὲν γὰρ δὴ κἀκεῖνοι ἐπὶ ξυλίνοις, ὥσπερὰν πύργοις, ὑψηλοῖς σταυρώμασι, μόσυνας αὐτὰ καλοῦντες.

XXVII. Οἱ δὲ μετανάστας μυθολογοῦντες αὐτοὺς εἶναι, Τυῤῥηνὸν ἀποφαίνουσιν ἡγεμόνα τῆς ἀποικίας γενόμενον, ἀφ' ἑαυτοῦ θέσθαι τῷ ἔθνει τοὔνομα. τοῦτον δὲ Λυδὸν εἶναι τὸ γένος, ἐκ τῆς πρότερον Μηϊονίας καλουμένης, παλαιόν δή τινα μεταναστάντα. εἶναι δ' αὐτὸν πέμπτον ἀπὸ Διός, λέγοντες ἐκ Διὸς καὶ Γῆς, Μάνην γενέσθαι πρῶτον ἐν τῇ γῇ ταύτῃ βασιλέα· τούτου δὲ καὶ Καλλιρόης

τῆς Ὠκεανοῦ θυγατρὸς γεννηθῆναι Κότυν· τῷ δὲ Κότυϊ γήμαντι θυγατέρα Τύλλου τοῦ γηχενοῦς, Ἀλίην, δύο γενέσθαι παῖδας, Ἀδίην, καὶ Ἄτυν· ἐκ δὲ Ἄτυος καὶ Καλλιθόας τῆς Χωραίου, Αὐδὸν φῦναι καὶ Τυρρηνόν· καὶ τὸν μὲν Αὐδόν, αὐτοῦ καταμείναντα, τὴν πατρῴαν ἀρχὴν καταλαβεῖν, καὶ ἀπ' αὐτοῦ Αὐδίαν τὴν γῆν ὀνομασθῆναι· Τυρρηνὸν δὲ τῆς ἀποικίας ἡγησάμενον, πολλὴν κτήσασθαι τῆς Ἰταλίας, καὶ τοῖς συναραμένοις τοῦ στόλου ταύτην θέσθαι τὴν ἐπωνυμίαν. Ἡροδότῳ δὲ εἴρηται, Ἄτυος τοῦ Μάνεω παῖδες οἱ περὶ Τυρρηνόν, καὶ ἡ μετανάστασις τῶν Μηϊόνων εἰς Ἰταλίαν οὐχ ἑκούσιος. φησὶ γὰρ ἐπὶ τῆς Ἄτυος ἀρχῆς ἀφορίαν καρπῶν ἐν τῇ γῇ Μηϊόνων γενέσθαι. τοὺς δὲ ἀνθρώπους τέως μὲν ὑπὸ τῆς φιλοχωρίας κρατουμένους, πολλὰ διαμηχανήσασθαι πρὸς τὴν συμφορὰν ἀλεξητήρια, τῇ μὲν ἑτέρᾳ τῶν ἡμερῶν μέτρια σιτία προσφερομένους, τῇ δ' ἑτέρᾳ διακαρτεροῦντας· χρονίζοντος δὲ τοῦ δεινοῦ, διανείμαντας ἅπαντα τὸν δῆμον διχῇ, κλήρους ταῖς μοίραις ἐπιβαλεῖν· τοῦ μέν, ἐπ' ἐξόδῳ τῆς χώρας· τοῦ δ', ἐπὶ μονῇ· καὶ τῶν Ἄτυος παίδων τὸν μέν, προσμεῖναι· τὸν δέ, μή. λαχούσης δὲ τῆς ὕστερα Αὐδῷ μοίρας, τὴν μὲν ἀμείνω τύχην ἐκχωρῆσαι· τὴν δὲ ἑτέραν ἀπολαχοῦσαν τῶν χρημάτων τὰ μέρη, ὁρμισαμένην δὲ ἐπὶ τοῖς ἑσπερίοις μέρεσι τῆς Ἰταλίας, ἔνθα ἦν Ὀμβρικοῖς ἡ οἴκησις, αὐτοῦ καταμείναισαν ἱδρύσασθαι πόλεις τὰς ἔτι καὶ κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον οὔσας.

XXVIII. Τούτῳ τῷ λόγῳ πολλοὺς καὶ ἄλλους

ἐν γραφῇ περὶ τοῦ Τυῤῥηνῶν γένους χρησαμένους ἐπίσταμαι, τοὺς μὲν κατὰ ταὐτὰ, τοὺς δὲ μεταθέντας τὸν οἰκιστὴν καὶ τὸν χρόνον. ἔλεξαν γὰρ δή τινες Ἡρακλέους υἱὸν εἶναι τὸν Τυῤῥηνόν, ἐξ Ὀμφάλης τῆς Λυδῆς γενόμενον· τοῦτον δὲ, ἀφικόμενον εἰς Ἰταλίαν, ἐκβαλεῖν τοὺς Πελασγοὺς ἐκ τῶν πόλεων οὐχ ἁπασῶν, ἀλλ' ὅσαι πέραν ἦσαν τοῦ Τιβέριος, ἐν τῷ βορείῳ μέρει. ἕτεροι δὲ Τηλέφου παῖδα τὸν Τυῤῥηνὸν ἀποφαίνουσιν· ἐλθεῖν δὲ μετὰ Τροίας ἅλωσιν εἰς Ἰταλίαν. Ξάνθος δὲ ὁ Λυδὸς, ἱστορίας παλαιᾶς, εἰ καί τις ἄλλος, ἔμπειρος ὤν, τῆς δὲ πατρίου καὶ βεβαιωτὴς ἂν σὐδενὸς ὑποδεέστερος νομισθεὶς, οὔτε Τυῤῥηνὸν ὠνόμακεν οὐδαμοῦ τῆς γραφῆς, δυνάστην Λυδῶν, οὔτε ἀποικίαν Μηόνων εἰς Ἰταλίαν κατασχοῦσαν ἐπίσταται, Τυῤῥηνίας τε μνήμην ὡς Λυδῶν ἀποικήσεως, ταπεινοτέρων ἄλλων μεμνημένος, οὐδεμίαν πεποίηται· Ἄτυος δὲ παῖδας γενέσθαι λέγει Λυδὸν καὶ Τόρυβον. τούτους δὲ, μερισαμένους τὴν πατρῴαν ἀρχὴν, ἐν Ἀσίᾳ καταμεῖναι ἀμφοτέρους, καὶ τοῖς ἔθνεσιν, ὧν ἦρξαν, ἐπ' ἐκείνων φησὶ τεθῆναι τὰς ὀνομασίας, λέγων ὧδε· „ἀπὸ Λυδοῦ μὲν γίνονται Λυδοὶ, ἀπὸ δὲ Τορύβου „Τόρυβοι. τούτων ἡ γλῶσσα ὀλίγον παραφέρει, καὶ „νῦν ἔτι συλοῦσιν ἀλλήλους ῥήματα οὐκ ὀλίγα, ὥσ„περ Ἴωνες καὶ Δωριεῖς." Ἑλλάνικος δὲ Λέσβιος τοὺς Τυῤῥηνοὺς φησι, Πελασγοὺς πρότερον καλουμένους, ἐπειδὴ κατῴκησαν ἐν Ἰταλίᾳ, παραλαβεῖν ἣν ἔχουσι προσηγορίαν. ἔχει δὲ αὐτῷ ἐν Φορωνίδι ὁ λόγος ὧδε· „τοῦ Πελασγοῦ τοῦ βασιλέως αὐτῶν,

„καὶ Μενίππης τῆς Πηνειοῦ, ἐγένετο Φράστωρ τοῦ
„δὲ, Ἀμύντωρ· τοῦ δὲ, Τευταμίδης· τοῦ δὲ, Νάνας.
„ἐπὶ τούτου βασιλεύοντος, οἱ Πελασγοὶ ὑφ' Ἑλλή-
„νων ἀνέστησαν, καὶ ἐπὶ Σπινῆτι ποταμῷ ἐν τῷ Ἰο-
„νίῳ κόλπῳ τὰς νῆας καταλιπόντες, Κρότωνα πόλιν
„ἐν μεσογείῳ εἶλον· καὶ ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι τὴν νῦν
„καλουμένην Τυρρηνίαν ἔκτισαν." Μυρσίλος, τὰ ἔμ-
παλιν ἀποφαινόμενος Ἑλλανίκῳ, τοὺς Τυρρηνοὺς φη-
σιν, ἐπειδὴ τὴν ἑαυτῶν ἐξέλιπον, ἐν τῇ πλάνῃ μετονο-
μασθῆναι Πελαργοὺς, τῶν ὀρνέων τοῖς καλουμένοις
πελαργοῖς εἰκασθέντας, ὡς κατὰ ἀγέλας ἐφοίτων, εἴς
τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον· καὶ τοῖς Ἀθηναί-
οις τὸ τεῖχος τὸ περὶ τὴν ἀκρόπολιν, τὸ Πελασγικὸν
καλούμενον, τοὺτους περιβαλεῖν.

XXIX. Ἐμοὶ μέντοι δοκοῦσιν ἅπαντες ἁμαρ-
τάνειν οἱ πεισθέντες ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἔθνος εἶναι
τὸ Τυρρηνικὸν καὶ τὸ Πελασγικόν. τῆς μὲν γὰρ
ὀνομασίας ἀπολαῦσαί ποτε αὐτοὺς τῆς ἀλλήλων
οὐδὲν θαυμαστὸν ἦν· ἐπειδὴ καὶ ἄλλοὺή τινα ἔθνη,
τὰ μὲν Ἑλλήνων, τὰ δὲ βαρβάρων, ταυτὸ ἔπαθον,
ὥσπερ τὸ Τρωϊκὸν καὶ τὸ Φρυγικόν, ἀγχοῦ οἰκοῦν-
τα ἀλλήλων. πολλοῖς γέ τοι γένος ἓν ἄμφω ταῦτ'
ἐνομίσθη, κλήσει διαλλάττον, οὐ φύσει. καὶ οὐχ
ἥκιστα τῶν ἄλλοθί που συνωνυμίαις ἐπικερασθέν-
των, καὶ τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ἔθνη τὸ αὐτὸ ἔπαθον. ἦν γὰρ
δὴ χρόνος ὅτε καὶ Λατῖνοι, καὶ Ὄμβρικοι, καὶ Αὔ-
σονες, καὶ συχνοὶ ἄλλοι, Τυρρηνοὶ ὑφ' Ἑλλήνων ἐλέ-
γοντο, τῆς διὰ μακροῦ τῶν ἐθνῶν οἰκήσεως ἀσα-
φῆ ποιούσης τοῦ πρόσω τὴν ἀκρίβειαν. τήν τε Ῥώ-

μην αὐτὴν πολλοὶ τῶν συγγραφέων, Τυῤῥηνίδα πόλιν εἶναι ὑπέλαβον. ὀνομάτων μὲν οὖν ἐναλλαγὴν, ἐπεὶ καὶ βίων, πείθομαι τοῖς ἔθνεσι γενέσθαι· κοινοῦ δὲ ἄμφω μετειληφέναι γένους οὐ πείθομαι, πολλοῖς τε ἄλλοις, καὶ μάλιστα ταῖς φωναῖς αὐτῶν διηλλαγμέναις, καὶ οὐδεμίαν ὁμοιότητα σωζούσαις τεκμαιρόμενος. „καὶ γὰρ δὴ οὔτε Κροτωνιᾶται, ὥς „φησιν Ἡρόδοτος, οὐδ' ἄλλοις τῶν νῦν σφέας περι„οικεόντων εἰσὶν ὁμόγλωσσοι, οὔτε Πλακιηνοὶ, σφί„σι δ' ὁμόγλωσσοι. δηλοῦσι δὲ ὅτι τὸν ἠνείκαντο „γλώσσης χαρακτῆρα, μεταβαίνοντες ἐς ταῦτα τὰ „χωρία, τοῦτον ἔχουσιν ἐν φυλακῇ." καίτοι θαυμάσειεν ἄν τις εἰ Πλακιανοῖς μὲν τοῖς περὶ τὸν Ἑλλήσποντον οἰκοῦσιν ὁμοίαν διάλεκτον εἶχον οἱ Κροτωνιᾶται, ἐπειδὴ Πελασγοὶ ἦσαν ἄμφότεροι ἀρχῆθεν· Τυῤῥηνοῖς δὲ τοῖς ἔγγιστα οἰκοῦσι μηδὲν ὁμοίαν. εἰ γὰρ τὸ συγγενὲς τῆς ὁμοφωνίας αἴτιον ὑπολητέον, θατέρου δὴ που τῆς διαφωνίας. οὐ γὰρ δὲ κατά γε τὸ αὐτὸ ἐγχωρεῖ νομίζειν ἀμφότερα. καὶ γὰρ δὴ τὸ μὲν ἕτερον καὶ λύγον τινὰ εἶχε γενόμενον, τὸ δὴ τοὺς πρόσω τὰς οἰκήσεις ἀπ' ἀλλήλων ποιησαμένους ὁμοεθνεῖς, μηκέτι διασώζειν τὰν αὐτὸν τῆς διαλέκτου χαρακτῆρα, διὰ τὰς πρὸς τοὺς πέλας ὁμιλίας· τὸ δ' ἐν τοῖς αὐτοῖς οἰκοῦντας χωρίοις μηδ' ὁτιοῦν κατὰ τὴν φωνὴν ὁμολογεῖν ἀλλήλοις, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φύντας γένους, οὐδένα λόγον ἔχει.

XXX. Τούτῳ μὲν δὴ τῷ τεκμηρίῳ χρώμενος, ἑτέρους εἶναι πείθομαι τῶν Τυῤῥηνῶν τοὺς Πελασγούς. οὐ μὲν δὴ οὐδὲ Λύδῶν τοὺς Τυῤῥηνοὺς ἀποδ-

κους οἶμαι γενέσθαι. οὐδὲ γὰρ ἐκείνοις ὁμόγλωσσοί εἰσιν, οὐδὲ ἔστιν εἰπεῖν ὡς φωνῇ μὲν οὐκέτι χρῶνται παραπλησίως, ἄλλα δέ τινα διασώζουσι τῆς μητροπόλεως γῆς μηνύματα. οὔτε γὰρ θεοὺς Αὐδοῖς τοὺς αὐτοὺς νομίζουσιν, οὔτε νόμοις, οὓς ἐπιτηδεύμασι κέχρηνται παραπλησίοις, ἀλλὰ κατά γε ταῦτα πλέον Αὐδῶν ἢ Πελασγῶν διαφέρουσι. κινδυνεύουσι γὰρ τοῖς ἀληθέσι μᾶλλον ἐοικότα λέγειν, μηδαμόθεν ἀφιγμένον, ἀλλ' ἐπιχώριον τὸ ἔθνος ἀποφαίνοντες· ἐπειδὴ ἀρχαῖόν τε πάνυ, καὶ οὐδενὶ ἄλλῳ γένει οὔτε ὁμόγλωσσον, οὔτε ὁμοδίαιτον εὑρίσκεται. ὠνομάσθαι δ' ὑφ' Ἑλλήνων αὐτὸ τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ οὐδὲν κωλύει, καὶ διὰ τὰς ἐν τύρσεσιν οἰκήσεις, καὶ ἀπ' ἀνδρὸς δυνάστου. Ῥωμαῖοι μέν τοι ἄλλαις αὐτὰ προσαγορεύουσιν ὀνομασίαις· καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς χώρας, ἐν ᾗ ποτε ᾤκησαν, Ἑτρουρίας προσαγορευομένης, Ἑτρούσκους καλοῦσι τοὺς ἀνθρώπους· καὶ ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας τῶν περὶ τὰ θεῖα σεβάσματα λειτουργιῶν, διαφέροντας εἰς αὐτὴν ἑτέρων, νῦν μέν τοι ἀσαφέστερον, πρότερον δ' ἀκριβοῦντες τοὔνομα ὥσπερ Ἕλληνες, Θυοσκόους ἐκάλουν· αὐτοὶ μέν τοι σφᾶς αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἡγεμόνων τινὸς Ῥασένα, τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ τρόπον ὀνομάζουσι. πόλεις δὲ ἄστινας ᾤκησαν οἱ Τυῤῥηνοί, καὶ πολιτευμάτων οὕστινας κατεστήσαντο κόσμους, δύναμίν τε ὁπόσην οἱ σύμπαντες, καὶ ἔργα εἴ τινα μνήμης ἄξια διεθέξαντο, τύχαις τε ὁπόσαις ἐχρήσαντο, ἐν ἑτέρῳ δηλωθήσεται λόγῳ. τὸ δ' οὖν Πελασγικὸν φῦλον, ὅσον μὴ διεφθάρη τε καὶ κατὰ τὰς ἀποικίας διε-

σπάσθη, διέμεινε δὲ ὀλίγον ἀπὸ πολλοῦ, μετὰ τῶν Ἀβοριγίνων πολιτευόμενον ἐν τούτοις ὑπελείφθη τοῖς χωρίοις, ὅπου σὺν χρόνῳ τὴν Ῥώμην οἱ ἔκγονοι αὐτῶν σὺν τοῖς ἄλλοις ἐπολίσαντο. καὶ τὰ μὲν οὖν ὑπὲρ τοῦ Πελασγικοῦ γένους μυθολογούμενα τοιάδε ἐστί.

XXXI. Μετὰ δὲ οὐ πολὺν χρόνον στόλος ἄλλος Ἑλληνικὸς εἰς ταῦτα τὰ χωρία τῆς Ἰταλίας κατάγεται, ἑξηκοστῷ μάλιστα ἔτει πρότερον τῶν Τρωϊκῶν, ὡς αὐτοὶ Ῥωμαῖοι λέγουσιν, ἐκ Παλαντίου πόλεως Ἀρκαδικῆς ἀναστάς. ἡγεῖτο δὲ τῆς ἀποικίας Εὔανδρος, Ἑρμοῦ γενόμενος καὶ νύμφης τινὸς Ἀρκάσιν ἐπιχωρίας, ἣν οἱ μὲν Ἕλληνες Θέμιν εἶναι λέγουσι, καὶ Θεοφόρητον ἀποφαίνουσιν· οἱ δὲ τὰς Ῥωμαϊκὰς συγγράψαντες ἀρχαιολογίας, τῇ πατρῴᾳ γλώσσῃ Καρμένταν ὀνομάζουσιν. εἴη δ' ἂν Ἑλλάδι φωνῇ Θεσπιῳδὸς τῇ νύμφῃ τοὔνομα· τὰς μὲν γὰρ ᾠδὰς καλοῦσι Ῥωμαῖοι κάρμινα. τὴν δὲ γυναῖκα ταύτην ὁμολογοῦσι δαιμονίῳ πνεύματι κατάσχετον γινομένην, τὰ μέλλοντα συμβαίνειν τῷ πλήθει δι' ᾠδῆς προλέγειν. ὁ δὲ στόλος οὗτος οὐκ ἀπὸ κοινοῦ τῆς γνώμης ἐπέμφθη· ἀλλά, στασιάσαντος τοῦ δήμου, τὸ ἐλαττωθὲν ἐκούσιον μέρος ὑπεξῆλθεν. ἐτύγχανε δὲ τότε τὴν βασιλείαν τῶν Ἀβοριγίνων παρειληφὼς Φαῦνος, Ἄρεος, ὥς φασιν, ἀπόγονος, ἀνὴρ μετὰ τοῦ δραστηρίου καὶ συνετός, καὶ αὐτὸν ὡς τῶν ἐπιχωρίων τινὰ Ῥωμαῖοι δαιμόνων θυσίαις καὶ ᾠδαῖς γεραίρουσιν. οὗτος ὁ ἀνὴρ δεξάμενος κατὰ πολλὴν φιλότητα τοὺς Ἀρκάδας ὀλίγους ὄντας, δίδωσιν αὐτοῖς τῆς αὑτοῦ χώρας ὁπόσην ἐβούλοντο. οἱ δὲ Ἀρ-

κάδες, ὡς ἡ Θέμις αὐτοῖς ἐπιθυσιάζουσα ἔφραζεν, αἱροῦνται λάφον. ὀλίγον ἀπέχοντα τοῦ Τιβέριος, ὃς ἐστι νῦν ἐν μέσῳ μάλιστα τῆς Ῥωμαίων πόλεως· καὶ κατασκευάζονται πρὸς αὐτῷ κώμην βραχεῖαν, δυσὶ ναυτικοῖς πληρώμασιν, ἐν οἷς ἀπανέστησαν τῆς Ἑλλάδος, ἀποχρῶσαν· ἣν ἔμελλε τὸ πεπρωμένον σὺν χρόνῳ θήσειν ὅσην οὐδ' Ἑλλάδα πόλιν, οὔτε βάρβαρον, κατά γε οἰκήσεως μέγεθος, καὶ κατὰ δυναστείας ἀξίωσιν, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν εὐτυχίαν, χρόνον τε ὁπόσον ἂν ὁ θνητὸς ἀντέχῃ, πόλεων μάλιστα πασῶν μνημονευθησομένην. ὄνομα δὲ τῷ πολίσματι τοῦτῳ τίθενται Παλάντιον, ὡς ἀπὸ τῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ σφῶν μητροπόλεως. νῦν μέν τοι Παλάτιον ὑπὸ Ῥωμαίων λέγεται, συγχέαντος τοῦ χρόνου τὴν ἀκρίβειαν· καὶ παρέχει πολλοῖς ἀτόπων ἐτυμολογιῶν ἀφορμάς.

XXXII. Ὡς δέ τινες ἱστοροῦσιν, ὧν ἐστι καὶ Πολύβιος ὁ Μεγαλοπολίτης, ἀπό τινος μειρακίου Πάλαντος αὐτόθι τελευτήσαντος· τοῦτον δὲ Ἡρακλέους εἶναι παῖδα, καὶ Λύνας τῆς Εὐάνδρου θυγατρός· χώσαντα δ' αὐτῷ τὸν μητροπάτορα τάφον ἐπὶ τῷ λόφῳ, Παλάντιον, ἐπὶ τοῦ μειρακίου τὸν τόπον ὀνομάσαι. ἐγὼ μέν τοι οὔτε τάφον ἐθεασάμην ἐν Ῥώμῃ Πάλαντος, οὔτε χοὰς ἔμαθον ἐπιτελουμένας, οὔτε ἄλλο τῶν τοιουτοτρόπων οὐδὲν ἠδυνήθην μαθεῖν· καίτοιγε οὐκ ἀμνήστου τῆς οἰκίας ταύτης ἀφειμένης, οὐδ' ἀμοίρου τιμῶν, αἷς τὸ δαιμόνιον γένος ὑπ' ἀνθρώπων γεραίρεται. καὶ γὰρ Εὐάνδρῳ θυσίας ἔμαθον ὑπὸ Ῥωμαίων ἐπιτελουμένας ὅσα ἔτη δημοσίᾳ, καὶ Καρμέντῃ, καθάπερ

τοῖς λοιποῖς ἥρωσι καὶ δαίμοσι· καὶ βωμοὺς ἐθεασάμην ἱδρυμένους, Καρμέντῃ μὲν, ὑπὸ τῷ καλουμένῳ Καπιτωλίῳ παρὰ ταῖς Καρμεντίσι πύλαις· Εὐάνδρῳ δὲ πρὸς ἑτέρῳ τῶν λόφων, Αὐεντίνῳ λεγομένῳ, τῆς Τριδύμου πύλης οὐ πρόσω· Πάλαντι δὲ οὐδὲν οἶδα γινόμενον ἀπὸ τούτων. οἱ δ' οὖν Ἀρκάδες ὑπὸ τῷ λόφῳ συνοικισθέντες, τά τε ἄλλα διεκοσμοῦντο κτίσματα, τοῖς οἴκοθεν νομίμοις χρώμενοι, καὶ ἱερὰ ἱδρύονται· πρῶτον μὲν τῷ Λυκαίῳ Πανὶ, τῆς Θέμιδος ἐξηγουμένης· Ἀρκάσι γὰρ θεῶν ἀρχαιότατός τε καὶ τιμιώτατος ὁ Πάν· χωρίον ἐξευρόντες ἐπιτήδειον, ὃ καλοῦσι Ῥωμαῖοι Λουπερκάλιον, ἡμεῖς δ' ἂν εἴποιμεν Λυκαῖον. νῦν μὲν οὖν ουμπεπολισμένων τῷ τεμένει τῶν πέριξ χωρίων, δῦσι εἴκαστος γέγονεν ἡ παλαιὰ τοῦ τόπου φύσις. ἦν δὲ τὸ ἀρχαῖον, ὡς λέγεται, σπήλαιον ὑπὸ τῷ λόφῳ μέγα, δρυμῷ λασίῳ κατηρεφὲς, καὶ κρηνίδες ὑπὸ ταῖς πέτραις ἐμβύθιοι, ἥτε προσεχὴς τῶν κρημνῶν νάπη, πυκνοῖς καὶ μεγάλοις δένδρεσιν ἐπίσκιος. ἔνθα βωμὸν ἱδρυσάμενοι τῷ θεῷ, τὴν πάτριον θυσίαν ἐπετέλεσαν, ἣν μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου Ῥωμαῖοι θύουσιν ἐν μηνὶ Φεβρουαρίῳ, μετὰ χειμερίους τροπὰς, οὐδὲν τῶν τότε γινομένων μετακινοῦντες. ὁ δὲ τρόπος τῆς θυσίας ἐν τοῖς ἔπειτα λεχθήσεται. ἐπὶ δὲ τῇ κορυφῇ τοῦ λόφου, τὸ τῆς Νίκης τέμενος ἐξελόντες, θυσίας καὶ ταύτῃ κατεστήσαντο διετησίους, ἃς καὶ ἐπ' ἐμοῦ Ῥωμαῖοι ἔθυον.

XXXIII. Ταύτην δὲ Ἀρκάδες μυθολογοῦσι Πάλαντος εἶναι θυγατέρα τοῦ Λυκάονος· τιμὰς

δὲ παρ' ἀνθρώπων, ἃς ἔχει νῦν Ἀθηνᾶς βουλήσει λαβεῖν, γενομένην τῆς θεοῦ σύντροφον. δοθῆναι γὰρ εὐθὺς ἀπὸ γονῆς τὴν Ἀθηνᾶν Πάλαντι ὑπὸ Διὸς, καὶ παρ' ἐκείνῳ, τέως εἰς ὥραν ἀφίκετο, τραφῆναι. ἱδρύσαντο δὲ καὶ Δήμητρος ἱερὸν, καὶ τὰς θυσίας αὐτῇ διὰ γυναικῶν τε καὶ νηφαλίους ἔθυσαν, ὡς Ἕλλησι νόμος, ὧν οὐδέν ὁ καθ' ἡμᾶς ἤλλαξε χρόνος. ἀπέδειξαν δὲ καὶ Ποσειδῶνι τέμενος Ἱππίῳ, καὶ τὴν ἑορτὴν Ἱπποκράτεια μὲν παρ' Ἀρκάδων, Κωνσουάλια δὲ ὑπὸ Ῥωμαίων λεγόμενα κατεστήσαντο. ἐν ᾗ παρὰ Ῥωμαίοις ἐξ ἔθους ἐλαύνουσιν ἔργων ἵπποι καὶ ὀρεῖς, καὶ στέφονται τὰς κεφαλὰς ἄνθεσι· πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τεμένη, καὶ βωμοὺς, καὶ βρέτη θεῶν καθωσίωσαν, ἁγιασμούς τε καὶ θυσίας κατεστήσαντο πατρίους, αἳ μέχρι τῶν κατ' ἐμὲ χρόνων τὸν αὐτὸν ἐγίνοντο τρόπον. οὐ θαυμάσεσθαι δ' ἂν εἰ καὶ παρεῖνταί τινες διαφυγοῦσαι τὴν τῶν ἐπιγινομένων μνήμην, ἀπὸ τοῦ πάνυ ἀρχαίου· ἀλλ' ἀποχρῶσί γε καὶ νῦν ἔτι γινόμεναι τεκμήρια εἶναι τῶν Ἀρκαδικῶν ποτε νομίμων. λεχθήσεται δὲ περὶ αὐτῶν ἐπιπλεῖον ἐν ἑτέρῳ. λέγονται δὲ καὶ γραμμάτων Ἑλληνικῶν χρῆσιν εἰς Ἰταλίαν πρῶτοι διακομίσαι, νεωστὶ φανεῖσαν Ἀρκάσι· καὶ μουσικὴν τὴν δι' ὀργάνων, ἃ δὴ λύρα τε καὶ τρίγωνα καὶ λυδοὶ καλοῦνται, τῶν προτέρων, ὅτι μὴ σύριγξι ποιμενικαῖς, οὐδενὶ ἄλλῳ μουσικῆς τεχνήματι χρωμένων· νόμους τε θέσθαι, καὶ τὴν διαιταν ἐκ τοῦ θηριώδους ἐπὶ πλεῖστον εἰς ἡμερότητα μεταγαγεῖν· τέχνας τε καὶ ἐπιτηδεύματα, καὶ ἄλλά τινα πολλὰ ὠφελήματα εἰς

τὸ κοινὸν καταθεῖναι, καὶ διὰ ταῦτα πολλῆς ἐπιμελείας τυγχάνειν πρὸς τῶν ὑποδεξαμένων. τρίτον δεύτερον ἔθνος Ἑλληνικὸν, μετὰ Πελασγοὺς, ἀφικόμενον εἰς Ἰταλίαν, κοινὴν ἔσχε μετὰ τῶν Ἀβοριγίνων οἴκησιν, ἐν τῷ κρατίστῳ τῆς Ῥώμης ἱδρυσάμενον χωρίῳ.

XXXIV. Ὀλίγοις δ' ὕστερον ἔτεσι μετὰ τοὺς Ἀρκάδας, ἄλλος εἰς Ἰταλίαν ἀφικνεῖται στόλος Ἑλληνικὸς, ἄγοντος Ἡρακλέους, ὃς Ἰβηρίαν καὶ τὰ μέχρι δυσμῶν ἡλίου χειρωσάμενος ἦν. ἐξ ὧν τινες Ἡρακλέα παραιτησάμενοι τῆς πραγματείας ἀφεθῆναι, περὶ ταῦτα τὰ χωρία ὑπέμειναν, καὶ πολίζονται λόφον ἐπιτήδειον εὑρόντες, τρισταδίῳ δὲ μάλιστα μήκει τοῦ Παλαντίου διειργόμενον, ὃς νῦν μὲν Καπιτωλῖνος ὀνομάζεται, ὑπὸ δὲ τῶν τότε ἀνθρώπων Σατόρνιος ἐλέγετο, ὥσπερ ἂν εἴποι τις Ἑλλάδι φωνῇ, Κρόνιος. τῶν δὲ ὑπολειφθέντων οἱ μὲν πλείους ἦσαν Πελοποννήσιοι, Φενεᾶταί τε καὶ Ἐπειοὶ οἱ ἐξ Ἤλιδος, οἷς οὐκέτι πόθος ἦν τῆς οἴκαδε ὁδοῦ, διαπεπορθημένης αὐτοῖς τῆς πατρίδος ἐν τῷ πρὸς Ἡρακλέα πολέμῳ. ἐμέμικτο δέ τι καὶ Τρωϊκὸν αὐτοῖς τῶν ἐπὶ Δορυμέδοντος αἰχμαλώτων ἐξ Ἴλιον γενομένων, ὅτε τῆς πόλεως Ἡρακλῆς ἐκράτησε. δοκεῖ δέ μοι καὶ τοῦ ἄλλου στρατοῦ πᾶν, εἴ τι καματηρὸν ἢ τῇ πλάνῃ ἀχθόμενον ἦν, ἄφεσιν τῆς στρατείας αἰτησάμενον, ἐν τῷ χωρίῳ τῷδε ὑπομεῖναι. τὸ δὲ ὄνομα τῷ λόφῳ τινὲς μὲν, ὥσπερ ἔφην, ἀρχαῖον οἴονται εἶναι, καὶ αὐτῷ τοὺς Ἐπειοὺς οὐχ ἥκιστα φιλοχωρῆσαι τῷ λόφῳ μνήμῃ τοῦ ἐν Ἤλιδι Κρονίου λόφου,

ὃς ἐστιν ἐν τῇ Πισάτιδι γῇ ποταμοῦ πλησίον Ἀλφειοῦ· καὶ αὐτὸν ἱερὸν τοῦ Κρόνου νομίζοντες Ἠλεῖοι, θυσίαις καὶ ἄλλαις τιμαῖς συνιδύτες γεραίρουσιν ἐν ὡρισμένοις χρόνοις. Εὔξενος δὲ ὁ ποιητὴς ἀρχαῖος, καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν Ἰταλικῶν μυθογράφων ὑπ' αὐτῶν οἴονται Πισατῶν, διὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ παρὰ σφισι Κρονίου, τεθῆναι ᾧ τόπῳ τοὔνομα, καὶ τὸν βωμὸν τῷ Κρόνῳ τοὺς Ἐπειοὺς ἱδρύσασθαι μεθ' Ἡρακλέους ὃς ἔτι καὶ νῦν διαμένει παρὰ τὴν ῥίζῃ τοῦ λόφου κατὰ τὴν ἄνοδον τὴν ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς φέρουσαν εἰς τὸ Καπιτώλιον· τήνδε θυσίαν, ἣν καὶ ἐπ' ἐμοῦ Ῥωμαῖοι ἔθυον, φυλάττοντες τὸν Ἑλληνικὸν νόμον, ἐκείνους εἶναι τοὺς καταστησαμένους. ὡς δὲ ἐγὼ συμβαλλόμενος εὑρίσκω, καὶ πρὶν Ἡρακλέα ἐλθεῖν εἰς Ἰταλίαν, ἱερὸς ἦν ὁ τόπος τοῦ Κρόνου, καλούμενος ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων Σατόρνιος. καὶ ἄλλη δὲ ἀκτὴ σύμπασα, ἣ νῦν Ἰταλία καλουμένη, τῷ θεῷ τούτῳ ἀνέκειτο, Σατορνία πρὸς τῶν ἐνοικούντων ὀνομαζομένη, ὡς ἔστιν εὑρεῖν ἔν τε Σιβυλλείοις τισὶ λόγοις καὶ ἄλλοις χρηστηρίοις ὑπὸ τῶν θεῶν δεδομένοις εἰρημένον· ἱερά τε πολλαχῇ τῆς χώρας ἐστὶν ἱδρυμένα τῷ θεῷ, καὶ πόλεις τινὲς οὕτως, ὥσπερ ἡ σύμπασα τότε ἀκτή, ὀνομαζόμεναι· χῶροι δὲ πολλοὶ τοῦ δαίμονος ἐπώνυμοι, καὶ μάλιστα οἱ σκόπελοι, καὶ τὰ μετέωρα.

XXXV. Ἰταλία δὲ ἀνὰ χρόνον ὠνομάσθη, ἐπ' ἀνδρὸς δυνατοῦ, ὄνομα Ἰταλοῦ. τοῦτον δέ φησιν Ἀντίοχος ὁ Συρακούσιος ἀγαθὸν καὶ σοφὸν γεγενημένον καὶ τῶν πλησιοχώρων τοὺς μὲν λόγοις ἀνα-

πείθοντα, τοὺς δὲ βίᾳ προσαγόμενον, ἅπασαν ὑφ' ἑαυτῷ ποιήσασθαι τὴν γῆν, ὅση ἐντὸς ἦν τῶν κόλπων τοῦ τε Ναπητίνου καὶ τοῦ Σκυλητίνου· ἣν δὴ πρώτην κληθῆναι Ἰταλίαν, ἐπὶ τοῦ Ἰταλοῦ. ἐπεὶ δὲ ταύτης ἐγκρατὴς ἐγένετο, καὶ ἀνθρώπους πολλοὺς εἶχεν ὑπηκόους, αὐτίκα τῶν ἐχομένων ἐπορέγεσθαι, καὶ πόλεις συνάγεσθαι πολλάς· εἶναι δ' αὐτὸν Οἰνωτρον τὸ γένος. Ἑλλάνικος δὲ ὁ Λέσβιός φησιν Ἡρακλέα τὰς Γηρυόνου βοῦς ἀπελαύνοντα εἰς Ἄργος, ἐπειδή τις αὐτῷ δάμαλις ἀποσκιρτήσασα τῆς ἄγελης ἐν Ἰταλίᾳ ὄντι ἤδη, φεύγων διῆρε τὴν ἀκτήν, καὶ τὸν μεταξὺ διανηξάμενος πόρον τῆς θαλάσσης, εἰς Σικελίαν ἀφίκετο, ἐρῶμενον ἀεὶ τοὺς ἐπιχωρίους καθ' οὓς ἑκάστοτε γένοιτο διώκων τὸν δάμαλιν, εἴ ποι τις αὐτὸν ἑωρακὼς εἴη τῶν τῇδε ἀνθρώπων, Ἑλλάδος μὲν γλώττης ὀλίγα συνιέντων, τῇ δὲ πατρίῳ φωνῇ κατὰ τὰς μηνύσεις τοῦ ζώου καλούντων τὸν δάμαλιν οὐῖτουλον, ὥσπερ καὶ νῦν λέγεται, ἀπὸ τοῦ ζώου τὴν χώραν ὀνομάσαι πᾶσαν, ὅσην ὁ δάμαλις διῆλθεν, Οὐϊτελίαν. μεταπεσεῖν δὲ ἀνὰ χρόνον τὴν ὀνομασίαν εἰς τὸ νῦν σχῆμα, οὐδὲν θαυμαστόν, ἐπεὶ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν πολλὰ τὸ παραπλήσιον πέπονθεν ὀνομάτων. πλὴν εἴτε, ὡς Ἀντίοχός φησιν, ἐπ' ἀνδρὸς ἡγεμόνος, ὅπερ ἴσως καὶ πιθανώτερόν ἐστιν· εἴθ', ὡς Ἑλλάνικος οἴεται, ἀπὸ τοῦ ταύρου τὴν ὀνομασίαν ταύτην ἔσχεν, ἐκεῖνό γ' ἐξ ἀμφοῖν δῆλον, ὅτι κατὰ τὴν Ἡρακλέους ἡλικίαν, ἢ μικρῷ πρόσθεν, οὕτως ὠνομάσθη. τὰ δὲ πρὸ τούτων Ἕλληνες μὲν Ἑσπερίαν καὶ Αὐσονίαν αὐτὴν

ἐκάλουν· οἱ δ' ἐπιχώριοι Σατορνίαν, ὡς εἴρηταί μοι πρότερον.

XXXVI. Ἔστι δὲ τις καὶ ἕτερος λόγος ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων μυθολογούμενος, ὡς πρὸ τῆς Διὸς ἀρχῆς ὁ Κρόνος ἐν τῇ γῇ ταύτῃ δυναστεύσειε, καὶ ὁ λεγόμενος ἐπ' ἐκείνου βίος ἅπασι θαυμάζηται, ὁπόσοις ὥραι φύουσιν, οὐ παρ' ἄλλοις μᾶλλον ἢ παρὰ σφισι γένοιτο. καὶ εἴ τις ἄλλος, ἀφελὼν τὸ μυθῶδες τοῦ λόγου, χώρας ἀρετὴν ἐξετάζειν ἐθελήσειεν, ἐξ ἧς γένος τῶν ἀνθρώπων πλείστας εὐφροσύνας ἐπαρπώσατο γενόμενον εὐθύς, εἴτ' ἐκ γῆς, ὡς ὁ παλαιὸς ἔχει λόγος, εἴτ' ἄλλως πως, οὐκ ἂν εὕροι ταύτης τινὰ ἐπιτηδειοτέραν. ὡς γὰρ μία γῆ πρὸς ἑτέραν κρίνεσθαι τοσαύτην τὸ μέγεθος, οὐ μόνον τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἄλλης ἁπάσης κρατίστη κατ' ἐμὴν δόξαν ἐστὶν Ἰταλία. καίτοι μὲ οὐ λέληθεν ὅτι πολλοῖς οὐ πιστὰ δόξω λέγειν, ἐνθυμουμένοις Αἴγυπτόν τε καὶ Λιβύην, καὶ Βαβυλῶνα, καὶ εἴ θή τινες ἄλλοι χῶροι εἰσὶν εὐδαίμονες. ἀλλ' ἐγὼ τὸν ἐκ γῆς πλοῦτον οὐκ ἐν μιᾷ τίθεμαι καρπῶν ἰδέᾳ, οὐδ' εἰσέρχεταί μοι ζῆλος οἰκήσεως, ἐν ᾗ μόνον εἰσὶν ἄρουραι πίονες, τῶν δ' ἄλλων οὐδὲν ἢ βραχύ τι χρήσιμον, ἀλλ' ἥτις ἂν εἴη κολυμπιστάτη τε καὶ τῶν ἐπεισάκτων ἀγαθῶν ἐπιπολὺ ἐλάχιστον δεομένη, ταύτην κρατίστην εἶναι λογίζομαι. τοῦτο δὲ τὸ πάμφορον καὶ πολυωφελὲς παρ' ἥντινα ἄλλην γῆν Ἰταλίαν ἔχειν πείθομαι.

XXXVII. Οὐ γὰρ ἀρούραις μὲν ἀγαθὰς ἔχει καὶ πολλάς, ἄδενδρος δ' ἐστὶν ὡς σιτοφόρος· οὐδ'

αὖ φυτὰ μέν ἐστιν ἱκανὴ παντοῖα θρέψασθαι, σπείρεσθαι δ' ὡς δενδρῖτις ὀλιγόκαρπος· οὐδ' ἄμφω μὲν ταῦτα παρέχειν δαψιλὴς, προβατεύεσθαι δ' ἀνεπιτήδειος· οὐδ' ἄν τις αὐτὴν φαίη πολύκαρπον μὲν εἶναι καὶ πολύβοτον, ἐνδιαίτημα δ' ἀνθρώποις ὑπάρχειν ἄχαρι· ἀλλ' ἔστι πάσης, ὡς εἰπεῖν, ἡδονῆς τε καὶ ὠφελείας ἔμπλεως. ποίας μὲν γὰρ λείπεται σιτοφόρου, μὴ ποταμοῖς, ἀλλὰ τοῖς οὐρανίοις ὕδασιν ἀρδόμενα τὰ καλούμενα Καμπανῶν πεδία; ἐν οἷς ἐγὼ καὶ τρικάρπους ἐθεασάμην ἀρούρας, θερινὸν ἐπὶ χειμερινῷ, καὶ μετοπωρινὸν ἐπὶ θερινῷ σπόρον ἐκτρεφούσας; ποίας δ' ἐλαιοφόρου τὰ Μεσαπίων, καὶ Δαυνίων, καὶ Σαβίνων, καὶ πολλῶν ἄλλων γεώργια, ποίας δ' οἰνοφύτου, Τυῤῥηνία καὶ Ἀλβανὴ, καὶ Φαλερίνων χωρία θαυμαστῶς ὡς φιλάμπελα, καὶ δι' ἐλαχίστου πόνου πλείστους ἅμα καὶ κρατίστους καρποὺς ἐξενεγκεῖν εὔπορα; χωρὶς δὲ τῆς ἐνεργοῦ, πολλὴν μὲν ἄν τις εὕροι τὴν εἰς ποίμνας ἀνειμένην αὐτῇ πολλὴν δὲ τὴν αἰγονόμον· ἔτι δὲ πλείω καὶ θαυμασιωτέραν τὴν ἱπποφορβόν τε καὶ βουκολίδα· ἡ γὰρ ἕλειος καὶ λειμωνία βοτάνη δαψιλὴς οὖσα, τῶν τε ὀργάδων ἡ δροσερὰ καὶ κατάῤῥυτος, ἄπειρος ἣ δερους νέμεται, παρέχει διὰ παντὸς εὐθηνούσας τὰς ἀγέλας. πάντων δ' εἰσὶν οἱ δρυμοὶ θαυμασιώτατοι, περί τε τὰ κρημνώδη χωρία καὶ τὰς νάπας, καὶ τοὺς ἀγεωργήτους λόφους, ἐξ ὧν πολλῆς μὲν εὐποροῦσι καὶ καλῆς ναυπηγησίμου, πολλῆς δὲ τῆς εἰς τὰς ἄλλας ἐργασίας εὐθέτου. καὶ τούτων οὐθὲν οὔτε δυσπόριστόν ἐστιν,

οὔτε πρόσω τῆς ἀνθρωπίνης χρείας κείμενον, ἀλλ' εὐκατέργαστα καὶ ῥᾴθια παρεῖναι πάντα, διὰ πλῆθος τῶν ποταμῶν, οἳ διαῤῥέουσιν ἅπασαν τὴν ἠκτήν, καὶ ποιοῦσι τάς τε κομιδὰς καὶ τὰς ἀμείψεις τῶν ἐκ γῆς φυομένων λυσιτελεῖς. ἔχει δὲ ἡ γῆ καὶ νάματα θερμῶν ὑδάτων ἐν πολλοῖς εὑρημένα χωρίοις, λυτρα παρασχεῖν ἥδιστα, καὶ νόσους ἰάσασθαι χρονίους ἄριστα· καὶ μέταλλα παντοδαπά, καὶ θηρίων ἄγρας ἀφθόνους, καὶ θαλάττης φύσιν πολίγονον· ἅλλα τε μυρία, τὰ μὲν εὔχρηστα, τὰ δὲ θαυμάσια· ἁπάντων δὲ κάλλιστον, ἀέρα κεκραμένοι ταῖς ὥραις συμμέτρως, οἷον ἥκιστα πημαίνειν κρυμῶν ὑπερβολαῖς καὶ θάλπεσιν ἐξαισίοις καρπῶν τε γένεσιν ἢ ζώων φύσιν.

XXVIII. Οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν τοὺς παλαιοὺς ἱερὰν ὑπολαβεῖν τοῦ Κρόνου τὴν χώραν ταύτην, τὸν μὲν βαίτονα τοῦτον οἰομένους εἶναι πάσης εὐδαιμονίας ὀντῆρα καὶ πληρωτὴν ἀνθρώποις· εἴτε Κρόνον αὐτὸν δεῖ καλεῖν, ὡς Ἕλληνες ἀξιοῦσιν, εἴτε Κρόνον, ὡς Ῥωμαῖοι· πᾶσαν δὲ περιειληφότα τὴν τοῦ κόσμου φύσιν, ὁπότερον ἄν τις ὀνομάσοι· τὴν δὲ χώραν ταύτην ὁρῶντας ἔκπλεω πάσης εὐπορίας καὶ χάριτος, ἧς τὸ θνητὸν ἐφίεται γένος, ἐξιοῦντας δὲ θείῳ καὶ θνητῷ γένει τὸ πρόσφορον εἶναι πάντων χωρίων ἁρμοδιώτατον, ὄρη μὲν καὶ νάπας Πανί, λειμῶνας δὲ καὶ τεθηλότα χωρία νύμφαις, ἀκτὰς δὲ καὶ νήσους πελαγίοις δαίμοσι· τῶν δ' ἄλλων, ὡς ἑκάστῳ τι θεῷ καὶ δαίμονι οἰκεῖον. λέγουσι δὲ καὶ τὰς θυσίας ἐπιτελεῖν τῷ Κρόνῳ τοὺς

παλαιοὺς, ὥσπερ ἐν Καρχηδόνι, τέως ἡ πόλις διέμεινε, καὶ παρὰ Κελτοῖς εἰς τόδε χρόνου γίνεται, καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ τῶν ἑσπερίων ἐθνῶν, ἀνδροφόνους. Ἡρακλέα δὲ, παῦσαι τὰν νόμον τῆς θυσίας βουληθέντα, τόν τε βωμὸν ἱδρύσασθαι τὸν ἐπὶ τῷ Σατορνίῳ, καὶ καταρξασθαι θυμάτων ἀγνῶν, ἐπὶ καθαρῷ πυρὶ ὑζομένων, ἵνα δὲ μηθὲν εἴη τοῖς ἀνθρώποις ἐνθύμιον, ὡς πατρίων ἠλογηκόσι θυσιῶν, διδάξαι τοὺς ἐπιχωρίους, ἀπομειλιττομένους τὴν τοῦ θεοῦ μῆνιν, ἀντὶ τῶν ἀνθρώπων, οὓς συμπαθίζοντες, καὶ τῶν χειρῶν ἀπρατεῖς ποιοῦντες ἐρρίπτουν εἰς τὸ Τιβέριος ῥεῖθρον, εἰδώλα ποιοῦντας ἀνδρείκελα, πεπυρισμένα τὸν αὐτὸν ἐκείνοις τρόπον, ἐμβαλεῖν εἰς τὸν ποταμὸν, ἵνα δὴ τὸ τῆς ὀττείας ὅ, τι δή ποτε ἦν ἐν ταῖς ἁπάντων ψυχαῖς παραμένον ἐξωρισθῇ, τῶν εἰκόνων τοῦ παλαιοῦ ἔθους ἔτι σωζομένων. τοῦτο δὲ καὶ μέχρις ἐμοῦ διετέλουν Ῥωμαῖοι θρῶντες ὅσον τὸ μικρὸν ὕστερον ἑαρινῆς ἰσημερίας, ἐν μηνὶ Μαΐῳ, ταῖς καλουμέναις ἰδοῖς, δικομηνίδα βαυλόμενοι ταύτην εἶναι τὴν ἡμέραν· ἐν ᾗ προθύσαντες ἱερὰ τὰ κατὰ τοὺς νόμους οἱ καλούμενοι Ποντίφικες, ἱερέων οἱ διαφανέστατοι, καὶ σὺν αὐτοῖς αἱ τὸ ἄθραυστον πῦρ διαφυλάττουσαι παρθένοι, στρατηγοί τε καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν οὓς παρεῖναι ταῖς ἱερουργίαις θέμις, εἰδώλα μορφαῖς ἀνθρώπων εἰκασμένα, τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τῆς ἱερᾶς γεφύρας βάλλουσιν εἰς τὸ ῥεῦμα τοῦ Τιβέριος, Ἀργείους αὐτὰ καλοῦντες. ἀλλὰ γὰρ περὶ μὲν τῶν θυσιῶν καὶ τῶν ἄλλων ἱερουργιῶν, ἃς ἡ Ῥωμαίων πόλις συντελεῖ

κατά τε τὸν Ἑλληνικὸν καὶ ἐπιχώριον τρόπον, ἐν ἑτέρῳ δηλώσομεν. ἀπαιτεῖν δὲ ὁ παρὼν καιρὸς ἔοικε καὶ περὶ τῆς Ἡρακλέους ἀφίξεως εἰς Ἰταλίαν μετ' ἐπισπάσεως πλείονος διελθεῖν, καὶ εἴ τι λόγου ἄξιον ἔδρασεν αὐτόθι, μὴ παραλιπεῖν.

XXXIX. Ἔστι δὲ τῶν ὑπὲρ τοῦ δαίμονος τοῦδε λεγομένων τὰ μὲν μυθικώτερα, τὰ δ' ἀληθέστερα. ὁ μὲν οὖν μυθικὸς περὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ λόγος ὧδ' ἔχει· ὡς δὴ κελευσθεὶς ὑπ' Εὐρυσθέως Ἡρακλῆς σὺν τοῖς ἄλλοις ἄθλοις, καὶ τὰς Γηρυόνου βοῦς ἐξ Ἐρυθείας εἰς Ἄργος ἀπελάσαι, τέλεσας τὸν ἆθλον, καὶ τὴν οἰκαδε πορείαν ποιούμενος, ἄλλη τε πολλαχῇ τῆς Ἰταλίας ἀφίκετο, καὶ τῆς Λιβοριγίνων γῆς εἰς τὸ προσεχὲς τῷ Ἁλλαντίῳ χωρίον. εὑρὼν δὲ πόαν ἐν αὐτῷ βουκολίδα παλλὴν καὶ καλὴν, τὰς μὲν βόας ἀνῆκεν εἰς ἐνομήν, αὐτὸς δὲ βαρυνόμενος ὑπὸ κόπου, κατακλιθεὶς ἔδωκεν αὑτὸν ὕπνῳ. ἐν δὲ τούτῳ, λῃστής τις ἐπιχώριος ὄνομα Κάκος, περιευχόμενος ταῖς βουσὶν ἀφυλάκτως γεμομέναις, καὶ αὐτῶν ἔρωτα ἴσχει. ὡς δὲ τὸν Ἡρακλέα κοιμώμενον κατέμαθεν, ἁπάσας μὲν οὐκ ἂν ᾤετο λαθεῖν ἀπελάσας, καὶ ἅμα οὐδὲ ῥᾴδιον τὸ πρᾶγμα κατεμόνθανεν· ὀλίγας δέ τινας ἐξ αὐτῶν εἰς τὸ ἄντρον, ἐν ᾧ πλησίον ὄντι ἐτύγχανε τὴν δίαιταν ποιούμενος, ἀποκρύπτεται, ἔμπαλιν τῆς κατὰ φύσιν τοῖς ζώοις πορείας ἐπισπώμενος ἑκάστην κατ' οὐράν. τοῦτο δὲ αὐτῷ τῶν ἐλέγχων ἀφανισμὸν ἐδύνατο παρασχεῖν, ἐναντίας φανησομένης τοῖς ἴχνεσι τῆς ὁδοῦ. ἀναστὰς δὲ μετ' ὀλίγον ὁ Ἡρακλῆς, καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐπιλεξάμενος τῶν βοῶν,

ὡς ἔμαθε τὰς ἐκλειπούσας, τέως μὲν ἠπόρει ποῦ κεχωρήκασι, καὶ ὡς πεπλανημένας ἀπὸ τῆς νομῆς ἐμάστευεν ἀνὰ τὴν χώραν· ὡς δ' οὐχ εὑρίσκεν, ἐπὶ τὸ σπήλαιον ἀφικνεῖται τοῖς μὲν ἴχνεσι διαρτώμενος, οὐδὲν δὲ ἧττον οἰόμενος εἶναι διερευνήσασθαι τὸν χῶρον. τοῦ δὲ Κάκου πρὸ τῆς θύρας ἑστῶτος, καὶ οὔτ' ἰδεῖν φάσκοντος ἐρομένῳ, οὔτε ἐρευνᾶσθαι ἐπιτρέποντος αἰτουμένῳ, τούς τε πλησίον, ὡς δεινὰ πάσχοι ὑπὸ τοῦ ξένου, ἐπιβοῶντος, ἀμηχανῶν ὁ Ἡρακλῆς ὅ, τι χρήσεται τῷ πράγματι, εἰς νοῦν βάλλεται προυσελάσαι τῷ σπηλαίῳ τὰς ἄλλας βόας. ὡς δὲ ἄρα τῆς συννόμου φωνῆς τε καὶ ὁσμῆς αἱ ἔντοσθεν ἤσθοντο, ἀντεμυκῶντο ταῖς ἔκτοσθεν, καὶ ἐγεγώνει ἡ φωνὴ αὐτῶν κατήγορος τῆς κλοπῆς. ὁ μὲν οὖν Κάκος, ἐπειδὴ περιφανὴς ἐγένετο κακουργῶν, τρέπεται πρὸς ἀλκήν, καὶ τοὺς εἰωθότας αὐτῷ συναγραύλειν συνεκάλει· Ἡρακλῆς δὲ ἀλοιῶν αὐτὸν τῷ ῥοπάλῳ κτείνει, καὶ τὰς βόας ἐξαγαγών, ἐπειδὴ κακούργων ὑποδοχαῖς εὔθετον ἑώρα τὸ χωρίον, ἐπικατασκάπτει τῇ καλαύροπι τὸ σπήλαιον. ἀγνίσας δὲ τῷ ποταμῷ τὸν φόνον, ἱδρύεται πλησίον τοῦ τόπου Διὸς Εὑρεσίου βωμόν, ὃς ἐστι τῆς Ῥώμης παρὰ τῇ Τριδύμῳ πύλῃ· καὶ θύει τῷ θεῷ δάμαλιν ἕνα, τῆς εὑρέσεως τῶν βοῶν χαριστήριον. ταύτην ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ τὴν θυσίαν ἡ Ῥωμαίων πόλις συνετέλει, νομίμοις Ἑλληνικοῖς ἅπασιν ἐν αὐτῇ χρωμένη, καθάπερ ἐκεῖνος κατεστήσατο.

XL. Οἱ δὲ Ἀβοριγῖνες καὶ τῶν Ἀρκάδων οἱ τὸ Παλάντιον κατοικοῦντες, ὡς τοῦ τε Κάκου τὸν θά-

νεστον ἔγνωσαν, καὶ τὸν Ἡρακλέα εἶδον, τῷ μὲν ὑπεχθόμενοι διὰ τὰς ὀρπαγὰς, τοῦ δὲ τὴν ὄψιν ἐκπαγλούμενοι θεῖόν τι χρῆμα ἐνόμισαν ὁρᾶν, καὶ τοῦ ληστοῦ μέγα εὐτύχημα τὴν ἀποβολὴν ἐποιοῦντο. οἱ δὲ πένητες αὐτῶν κλάδους δρεψάμενοι δάφνης, ἣ πολλὴ περὶ τὸν τόπον ἐφύετο, ἐκεῖνόν τε καὶ αὐτοὺς ἀνέστεφον, ἦγον δὲ καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῶν, ἐπὶ ξενίᾳ τὸν Ἡρακλέα καλοῦντες. ὡς δὲ καὶ τοὔνομα καὶ τὸ γένος αὐτοῦ, καὶ τὰς πράξεις διεξιόντος ἤμαθον, ἐνεχείριζον αὐτῷ τήν τε χώραν, καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἐπὶ φιλίᾳ. Εὔανδρος δὲ παλαίτερον ἔτι τῆς Θέμιδος ἀκηκοὼς διεξιούσης, ὅτι πεπρωμένον εἴη τὸν ἐκ Διὸς καὶ Ἀλκμήνης γενόμενον Ἡρακλέα, διαπεφυκέναι τὴν θνητὴν φύσιν, ἀθάνατον γενέσθαι δι' ἀρετὴν, ἐπειδὴ τάχιστα ὅστις ἦν ἐπύθετο, φθάσαι βουλόμενος ἅπαντας ἀνθρώπους, Ἡρακλέα θεῶν τιμαῖς πρῶτος ἱλασάμενος, βωμὸν αὐτοσχέδιον ὑπὸ σπουδῆς ἱδρύεται, καὶ δάμαλιν ἄζυγα θύει πρὸς αὐτῷ, τὸ θέσφατον ἐφηγησάμενος Ἡρακλεῖ, καὶ δεηθεὶς τῶν ἱερῶν κατάρξασθαι. ἀγασθεὶς δὲ τοὺς ἀνθρώπους τῆς φιλοξενίας Ἡρακλῆς, τὸν μὲν δῆμον ἐστιάσει ὑποδέχεται, θύσας τῶν βοῶν τινας, καὶ τῆς ἄλλης λείας τὰς δεκάτας ἐξελών· τοὺς δὲ βασιλεῖς χώρᾳ πολλῇ δωρεῖται. λέγουσι τε καὶ τῶν ἄλλων προσοίκων, ἧς μέγα ἐποιοῦντο ἄρχειν, παρανόμους τινὰς ἐξ αὐτῆς ἐκβαλὼν ἀνθρώπους. λέγεται δὲ πρὸς τούτοις, ὡς καὶ δέησίν τινα ποιήσαιτο τῶν ἐπιχωρίων, ἐπειδὴ πρῶτοι θεὸν αὐτὸν ἐνόμισαν, ὅπως ἀθανάτους αὐτῷ διαφυλάττωσι τὰς τιμὰς, θύοντες μὲν

ἄζυγα δάμαλιν ἀνὰ πᾶν ἔτος, ἁγιστεύοντες δὲ τὴν ἱερουργίαν ἔθεσιν Ἑλληνικοῖς· καὶ ὡς διδάξειεν αὐτοὺς τὰς θυσίας, ἵνα διὰ παντὸς αὐτῷ κεχαρισμένα θύοιεν, οἴκους δύο τῶν ἐπιφανῶν παραλαβών. εἶναι δὲ τοὺς μαθόντας τότε τὴν Ἑλληνικὴν ἱερουργίαν, Ποτιτίους τε καὶ Πιναρίους, ἀφ' ὧν τὰ γένη διαμεῖναι μέχρι πολλοῦ τὴν ἐπιμέλειαν ποιούμενα τῶν θυσιῶν, ὡς ἐκεῖνος κατεστήσατο· Ποτιτίων μὲν ἡγουμένων τῆς ἱερουργίας, καὶ τῶν ἐμπύρων ἀπαρχομένων· Πιναρίων δὲ σπλάγχνων τε μετουσίας εἰργομένων, καὶ ὅσα ἄλλα ἐχρῆν γενέσθαι ὑπ' ἀμφοῖν, τὴν δευτέραν τιμὴν ἐχόντων. ταύτην δὲ αὐτοῖς προστεθῆναι τὴν ἀτιμίαν ὀψίμου τῆς παρουσίας ἕνεκα, ἐπειδὴ ἕωθεν αὐτοῖς κελευσθὲν ἥκειν, ἐσπλαγχνευμένων ἤδη τῶν ἱερῶν ἀφίκοντο. νῦν μέν τοι οὐκέτι τοῖς συγχενέσι τούτοις ἡ περὶ τὰς ἱερουργίας ἐπιμέλεια ἀνάκειται, ἀλλὰ παῖδες ἐκ τοῦ δημοσίου ὠνητοὶ δρῶσιν αὐτοῖς. δι' ἃς δὲ αἰτίας τὸ ἔθος μετέπεσε, καὶ τίς ἡ τοῦ δαίμονος ἐπιφάνεια περὶ τὴν ἐναλλαγὴν τῶν ἱεροποιῶν ἐγένετο, ἐπειδὰν κατὰ τοῦτο γένωμαι τοῦ λόγου τὸ μέρος, διηγήσομαι. ὁ δὲ βωμὸς, ἐφ' οὗ τὰς δεκάτας ἐπέθυσεν Ἡρακλῆς, καλεῖται μὲν ὑπὸ Ῥωμαίων Μέγιστος, ἔστι δὲ Βοαρίας λεγομένης ἀχορᾶς πλησίον, ἁγιστευόμενος εἴ καί τις ἄλλος ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων· ὅρκοι τε γὰρ ἐπ' αὐτῷ καὶ συνθῆκαι τοῖς βουλομένοις βεβαίως τὶ διαπράττεσθαι, καὶ δεκατεύσεις χρημάτων γίνονται συχναὶ κατ' εὐχάς. τῇ μέν τοι κατασκευῇ πολὺ τῆς δόξης ἐστὶ καταδεέστερος. πολλαχῇ δὲ καὶ ἄλλῃ τῆς Ἰτα-

λίας ἀνεῖται τιμήνη τῷ Θεῷ, καὶ βωμοὶ κατὰ πόλεις τε ἱδρυνται καὶ παρ' ὁδοῖς, καὶ σπανίως ἂν εὕροις τὰς Ἰταλίας χῶρον, ἔνθα μὴ τυγχάνει τιμώμενος ὁ Θεός. ὁ μὲν δὴ μυθικὸς λόγος ὑπὲρ αὐτοῦ τοιόσδε παραδίδοται.

De Herculeverior historia.

XLI. Ὁ δ' ἀληθέστερος, ᾧ πολλοὶ τῶν ἐν ἱστορίας σχήματι τὰς πράξεις αὐτοῦ διηγησαμένων ἐχρήσαντο, τοιόσδε· ὡς στρατηλάτης γενόμενος ἁπάντων ὁ κράτιστος τῶν καθ' αὑτὸν Ἡρακλῆς, καὶ δυνάμεως πολλῆς ἡγούμενος, ἅπασαν ἐπῆλθε τὴν ἐντὸς Ὠκεανοῦ, καταλύων μὲν εἴ τις εἴη τυραννὶς βαρεῖα καὶ λυπηρὰ τοῖς ἀρχομένοις, ἢ πόλις ὑβρίζουσα καὶ ὑφ' ὑμένη τὰς πέλας ἡγεμονίας, ἀνθρώπων ἀνημέρῳ διαίτῃ καὶ ξενοκτονίαις ἀθεμίτοις χρωμένων· καθιστὰς δὲ νομίμους βασιλείας, καὶ σωφρονικὰ πολιτεύματα, καὶ βίων ἔθη φιλανθρωπα καὶ κοινοπαθῆ· πρὸς δὲ τούτοις Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις συγκεραννύμενος, καὶ θαλαττείοις καὶ ἠπειρώταις, οἷς τέως ἀπίστους καὶ ἀσυναλλάκτους εἶχον ὁμιλίας. ἐρήμῳ τε γῇ πόλεις ἐνιδρύμενος, καὶ ποταμοὺς ἐκτρέπων ἐπικλύζοντας πεδία, καὶ τρίβους ἐκπέμνων ἀβάτοις ὄρεσι, καὶ τὰ ἄλλα μηχανώμενος, ὡς ἅπασα γῇ καὶ θάλαττα κοινὴ ταῖς ἁπάντων χρείαις γενήσοιτο. ἀφίκετο δὲ εἰς Ἰταλίαν οὐ μονόστολος, οὐδὲ ἀγέλην βοῶν ἐπαγόμενος. οὔτε γὰρ ὁ χῶρος ἐν τριβωτοῖς εἰς Ἄργος ἐξ Ἰβηρίας ἀναγκαζομένοις, οὔτε τοῦ διελθεῖν ἕνεκα τὴν χώραν τοσαύτης ἂν ἠξιώθη τιμῆς·

ἀλλ' ἐπὶ δουλώσει καὶ ἀρχῇ τῶν τῇδε ἀνθρώπων στρα-
τὸν ἄγων πολὺν, Ἰβηρίαν ἤδη κεχειρωμένος· δια-
τρίψαι δὲ αὐτόθι πλείω χρόνον ἠναγκάσθη, τοῦ τε
ναυτικοῦ τῇ ἀπουσίᾳ, ᾗ ἐγήγεπο χειμῶνος ἐπιβαλόν-
τος, καὶ τῷ μὴ πάντα τὰ ἔθνη τὰ κατέχοντα Ἰταλί-
αν προσχωρῆσαι αὐτῷ ἑκούσια. χωρὶς γὰρ τῶν ἄλ-
λων βαρβάρων, τὸ Λιγύων γένος πολὺ καὶ μάχιμον,
ἐπὶ ταῖς παρόδοις τῶν Ἀλπίων ὀρῶν ἱδρυμένον, ἀπο-
κωλύειν ἅπλοις τὰς εἰσβολὰς αὐτοῦ τὰς εἰς Ἰταλίαν
ἐπεχείρησεν, ἔνθα μέγιστος ἀγὼν τοῖς Ἕλλησιν ἐγέ-
νετο, πάντων αὐτοὺς ἐπιλειπόντων ἐν τῇ μάχῃ τῶν
βελῶν. δηλοῖ δὲ τὸν πόλεμον τόνδε τῶν ἀρχαίων ποιη-
τῶν Αἰσχύλος ἐν Προμηθεῖ λυομένῳ. πεποίηται γὰρ
αὐτῷ ὁ Προμηθεὺς Ἡρακλεῖ τά τε ἄλλα προλέγων,
ὡς ἕκαστον αὐτῷ τι συμβήσεσθαι ἔμελλε κατὰ τὴν
ἐπὶ Γηρυόνην στρατείαν, καὶ δὴ καὶ περὶ τοῦ Λι-
γυστικοῦ πολέμου, ὡς οὐ φάδιος ὁ ἀγὼν ἔσται, διη-
γούμενος. τὰ δὲ ποιήματα ὧδε ἔχει·

Ἥξεις δὲ Λιγύων εἰς ἀταρβῆτον στρατόν,
Ἔνθ' οὐ μάχης εὖ οἶδα καὶ θοῦρός περ ὢν
Μέμψει. πέπρωται γάρ σε καὶ βέλη λιπεῖν.

XLII. Ἐπεὶ δὲ τούτους κατασκεψάμενος τῶν
παρόδων ἐκράτησεν, οἱ μέν τινες ἑκούσιοι παρεδί-
δοσαν αὐτῷ τὰς πόλεις, μάλιστα δὲ ὅσοι ἀπὸ τοῦ
Ἑλληνικοῦ γένους ἦσαν, ἢ δυνάμεις οὐκ εἶχον ἀξιο-
χρέους· οἱ δὲ πλείους ἐκ πολέμου καὶ πολιορκίας
παρίσταντο. ἐν δὴ τούτοις μάχῃ κρατηθεῖσι, καὶ
τὸν ὑπὸ Ῥωμαίων μυθολογούμενον Κάκον, δυνά-
στην τινὰ καμιθῆ βάρβαρον καὶ ἀνθρώπων ἀνημέ-

ρων ἄρχοντα, γενέσθαι φασὶν αὐτῷ διάφορον, ἐρυμνοῖς χωρίοις ἐπικαθήμενον, καὶ διὰ ταῦτα τοῖς πλησιοχώροις ὄντα λυπηρόν. ὃς ἐπειδὴ καταστρατοπεδεύσαντα τὸν Ἡρακλέα ἔμαθεν ἐν τῷ προσεχεῖ πεδίῳ, ἱῃστρικῶς διασκευασάμενος, ἐπιδρομῇ αἰφνιδίως ἐχρήσατο, καὶ κοιμωμένου τοῦ στρατοῦ τῆς λείας ὅση ἔτυχεν ἀφύλακτος περιβαλλόμενος ἀπήλασεν. ὕστερον δὲ κατακλεισθεὶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς πολιορκίαν, τά τε φρούρια κατὰ κράτος ἑλόντων, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἠμύνετο, ἀνῃρέθη. τῶν δὲ φρουρίων αὐτοῦ κατασκαφέντων, τὰ πέριξ χωρία οἱ συνελθόντες Ἡρακλεῖ κατὰ σφᾶς ἕτεροι παρέλαβον, Ἀρκάδες τε οἱ σὺν Εὐάνδρῳ, καὶ Φαῦνος ὁ τῶν Ἀβοριγίνων βασιλεύς. εἰκάσειε δ' ἄν τις τοὺς ὑπομείναντας αὐτόθι τῶν Ἑλλήνων Ἐπειοὺς, καὶ τοὺς ἐκ Φενεοῦ Ἀρκάδας καὶ Τρῶας, ἐπὶ τῇ φυλακῇ τῆς χώρας καταλειφθῆναι. στρατηγικὸν γὰρ δὴ καὶ τοῦτο τῶν Ἡρακλέους ἔργων, καὶ οὐδενὸς ἧττον θαυμάζεσθαι ἐπιτήδειον, τὸ δὴ τοὺς ἀνασπαστοὺς ἐκ τῶν κεκρατημένων πόλεων τέως μὲν ἐπάγεσθαι εἰς τὰς στρατείας, καὶ ἐπειδὴ προθύμως τοὺς πολέμους συνδιενέγκαιεν, εἰς τὰ δορίκτητα κατοικίζειν, καὶ τὸν παρ' ἑτέρων ἐπιχορηγεῖν καὶ δωρεῖσθαι πλοῦτον. διὰ μὲν δὴ ταῦτα μέγιστον ὄνομα καὶ κλέος Ἡρακλέους ἐν Ἰταλίᾳ γενέσθαι, καὶ οὐ τῆς παρόδου χάριν, ᾗ σεμνὸν οὐδὲν προσῆν.

XLIII. Λέγουσι δέ τινες αὐτὸν καὶ παῖδας ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις, ἃ νῦν Ῥωμαῖοι κατοικοῦσιν, ἐκ δύο γυναικῶν γενομένους καταλιπεῖν· Πάλαντα

μέν, ἐκ τῆς Εὐάνδρου θυγατρὸς, ἣ Λατῖνον ὄνομά φασιν εἶναι· Λατῖνον δὲ, ὃν τινος ὑπερβορείδος κόρης, ἣν πατρὸς εἰς ἐμπορίαν ὁδόντος ἐπήγετο, καὶ αὐτὴν μέχρι μέν τινος ἀγνὴν γάμων ἐφύλαττεν· ἐπεὶ δὲ εἰς Ἰταλίαν ἔπλει, ἐραασθεὶς ἐγκύμονα ἐποίησε. ἦν, καὶ ὅτε δὴ ἀπαίρειν εἰς Ἄργος ἔμελλε, τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀβοριγίνων Φαύνῳ γυναῖκα ποιήσασθαι δίδωσι· δι' ἣν αἰτίαν τοὺς πολλοὺς τὸν Λατῖνον τούτου υἱὸν νομίζειν, οὐχ Ἡρακλέους. Πάλαντα μὲν οὖν πρὶν ἡβῆσαι λέγουσιν ἀποθανεῖν· Λατῖνον δὲ ἀνδρωθέντα τὴν Ἀβοριγίνων ἀρχὴν παραλαβεῖν. τούτου δὲ ἄπαιδος ἀρρένων τελευτήσαντος, ἐν τῇ πρὸς δμόρους Ῥουτόλους μάχῃ, περιστῆναι τὴν ἀρχὴν εἰς Αἰνείαν τὸν Ἀγχίσου, κηδεστὴν αὐτοῦ γενόμενον. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν ἑτέροις χρόνοις ἐγένετο.

XLIV. Ἡρακλῆς δὲ ἐπειδὴ τὰ τε κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἅπαντα ὡς ἐβούλετο κατεστήσατο, καὶ ὁ ναυτικὸς αὐτῷ στρατὸς σῶος ἐξ Ἰβηρίας ἀφίκετο, θύσας τοῖς θεοῖς τὰς δεκάτας τῶν λαφύρων, καὶ πολίχνην ἐπώνυμον αὐτοῦ κτίσας, ἔνθα ὁ στόλος αὐτῷ ἐναυλοχεῖτο, ἣ καὶ νῦν ὑπὸ Ῥωμαίων οἰκουμένη, καὶ Πομπηΐας ἐν μέσῳ κειμένης Νεαπόλεώς τε, λιμένας ἐν παντὶ καιρῷ βεβαίους ἔχουσα· ὁδῷ τε καὶ ζήλου καὶ τιμῶν ἐσομένων παρὰ πᾶσι τοῖς οἰκοῦσιν ἐν Ἰταλίᾳ τυχών, ἀπῆρεν εἰς Σικελίαν. οἱ δὲ καταλειφθέντες ὑπ' αὐτοῦ φρουροὶ καὶ οἰκήτορες Ἰταλίας, οἱ περὶ τὸν Σατόρνιον ὄχθον ἱδρυμένοι, τέως μὲν ἐπολιτεύοντο καθ' ἑαυτούς. χρόνῳ δὲ ὕστερον οὐ μακρῷ, διαιτάν τε καὶ νόμους, καὶ θεῶν ἱερὰ συν-

ἐνεγκάμενοι τὰ σφέτερα τοῖς Ἀβορίγινων, ὥσπερ Ἀρκάδες, καὶ ἔτι πρότερον Πελασγοὶ, πόλεώς τε τῆς αὐτῆς τοῖς Ἀβορίγισι κοινωνήσαντες, συνέβησαν ὁμοεθνεῖς νομίζεσθαι. Ἡρακλέους μὲν δὴ στρατιᾶς πέρι, καὶ Πελοποννησίων ὑπομονῆς ἐν Ἰταλίᾳ, ταῦτα εἰρήσθω. δευτέρᾳ δ' ὕστερον γενεᾷ μετὰ τὴν Ἡρακλέους ἄπαρσιν, ἔτει δὲ πέμπτῳ καὶ πεντηκοστῷ μάλιστα, ὡς αὐτοὶ Ῥωμαῖοι λέγουσι, βασιλεὺς μὲν Ἀβορίγινων ἦν Λατῖνος ὁ Φαύνου, γόνος δὲ Ἡρακλέους, πέμπτον καὶ τριακοστὸν ἔτος ἔχων τὴν ἀρχήν.

Aeneae et Troianorum in Italiam adventus.

XLV. Κατὰ δὲ τὸν χρόνον τοῦτον, Τρῶες οἱ σὺν Αἰνείᾳ διαφυγόντες ἐξ Ἰλίου τῆς πόλεως ἁλούσης, κατίσχον εἰς Λαυρεντὸν, αἰγιαλὸν Ἀβορίγινων ἐπὶ τῷ Τυῤῥηνικῷ πελάγει κείμενον, οὐ πρόσω τῶν ἐμβολῶν τοῦ Τιβέριος· λαβόντες δὲ παρὰ τῶν Ἀβορίγινων χωρίον εἰς οἴκησιν καὶ ὅσα ἠξίουν, πολίζοντας μικρὸν ἀποσχόντες ἀπὸ θαλάττης, ἐπὶ λόφῳ τινὶ, Λαυίνιον ὄνομα τῇ πόλει θέμενοι. ἀλλῳ δ' ὕστερον χρόνῳ τὴν ἀρχαίαν ἀλλάξαντες ὀνομασίαν, ἅμα τοῖς Ἀβορίγισιν, ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῆς χώρας Λατῖνοι ὠνομάσθησαν· καὶ μεταναστάντες ἐκ τοῦ Λαυινίου κοινῇ μετὰ τῶν ἐπιχωρίων, μείζονα περιβάλλονται πόλιν, ἣν Ἄλβαν ἐκάλεσαν, ἐξ ἧς ὁρμώμενοι πολλὰς μὲν καὶ ἄλλας πόλεις ἔκτισαν, τῶν κληθέντων Πρίσκων Λατίνων, ἐξ ὧν αἱ πλεῖσται ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ ἦσαν οἰκούμεναι. γενεᾷ δὲ ὕστερον ἑκκαίδεκα μετὰ Ἴλιον ἅλωσιν ἐκπέμψασαι ἄποικίαν, εἰς τὸ Παλάντιον τῇ

καὶ τὴν Σατορνίαν, ἔνθα Παλοποννήσιοί τε καὶ Ἀρκάδες τὴν πρώτην οἴκησιν ἐποιήσαντο, καὶ ἦν ἔτι ἐπ' αὐτῶν ζώπυρα ἄττα περιλειπόμενα τοῦ παλαιοῦ γένους, οἰκίζουσι τοὺς τόπους, περιβάλλοντες τείχεσι τὸ Παλάντιον, ὥστε λαβεῖν σχῆμα πόλεως τότε πρῶτον. τίθενται δὲ τῷ κτίσματι Ῥώμην ὄνομα, ἀπὸ τοῦ στείλαντος τὴν ἀποικίαν Ῥωμύλου, ὃς ἦν ἕβδομος καὶ δέκατος ἀπ' Αἰνείου γεγονώς. βούλομαι δὲ καὶ περὶ τῆς Αἰνείου παρουσίας εἰς Ἰταλίαν, ἐπεὶ τῶν συγγραφέων τοῖς μὲν ἀγνόηται, τοῖς δὲ διεφθόνηται ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος, μὴ παρέργως διελθεῖν, τάς τε τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων τῶν μάλιστα πιστευομένων ἱστορίας παραλαβών. ἔχει δὲ τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα ὧδε.

XLVI. Ἰλίου κρατηθέντος ὑπ' Ἀχαιῶν, εἴτε τοῦ δουρίου ἵππου τῇ ἀπάτῃ, ὡς Ὁμήρῳ πεποίηται, εἴτε τῇ προδοσίᾳ τῶν Ἀντηνοριδῶν, εἴτε ἄλλως πως, τὸ μὲν ἄλλο πλῆθος ἐν τῇ πόλει Τρωϊκόν τε καὶ συμμαχικὸν ἐν ταῖς εὐνοῖς ἔτι καταλαμβανόμενον ἐφονεύετο. νυκτὸς γὰρ τὸ δεινὸν ἀφυλάκτοις αὐτοῖς ἐπιστῆναι ἔοικεν. Αἰνείας δὲ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ παρόντες Ἰλιεῦσιν ἐπίκουροι Τρῶες ἐκ Δαρδάνου τε πόλεως καὶ Ὀφρυνίου, τῶν τε ἄλλων ὅσοι τῆς κάτω πόλεως ἁλισκομένης ἔφθασαν αἴσθησιν τοῦ δεινοῦ λαβεῖν, ἐπὶ τὰ καρτερὰ τοῦ Περγάμου συμφυγόντες, τὴν ἀκρόπολιν ἰδίῳ τείχει φρουρουμένην καταλαμβάνονται, ἐν ᾗ καὶ ἱερὰ τὰ πατρῷα τοῖς Τρωσὶν ἦν, καὶ χρημάτων ὁ πολὺς πλοῦτος, οἷα εἰκὸς ἐν ἐχυρῷ καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ τὸ κράτιστον· ἔνθα ὑπομὸν

νοντες ἀπεκρούοντο τοὺς πειρωμένους ἐπιβαίνειν τῆς ἄκρας, καὶ τὸ διαπίπτον ὑπὸ τῆς ἁλώσεως πλῆθος ἐμπειρίᾳ στενωπῶν ὑποθέοντες ἀπελάμβανον· καὶ ἐγένετο τοῦ καταληφθέντος πλεῖον τὸ διαφυγόν. τὴν μὲν δὴ αὐτίκα ὁρμὴν τῶν πολεμίων, ἣν εἶχον ὅλην διαχρήσασθαι τὴν πόλιν, καὶ τὸ μὴ πᾶν ἐξεφόδου καταληφθῆναι τὸ ἄστυ, τοῦτο τὸ μηχάνημα ἐξευρὼν Αἰνείας ἐπέσχε. λογισμὸν δὲ τὸν εἰκότα περὶ τοῦ μέλλοντος λαμβάνων, ὡς ἀμήχανον εἴη πρᾶγμα, σῶσαι πόλιν ἧς τὰ πλείω ἤδη ἐκρατεῖτο, εἰς νοῦν βάλλεται τοῦ μὲν τείχους παραχωρῆσαι τοῖς πολεμίοις, τὰ δὲ σώματα αὐτὰ καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πατρῷα, καὶ χρήματα ὁπόσα φέρειν δύναιτο, διασώσασθαι. δόξαν δὲ αὐτῷ, παῖδας μὲν καὶ γυναῖκας, καὶ καταγηραιὰ σώματα, καὶ ὁπόσοις ἄλλοις βραδείας ἔδει φυγῆς, προεξελθεῖν κελεύει τῆς πόλεως κατὰ τὰς ἐπὶ τὴν Ἴδην φερούσας ὁδοὺς, ἕως Ἀχαιοὶ τὴν ἄκραν ἑλεῖν προθυμούμενοι, διώξεως τοῦ διαπίπτοντος ἐκ τῆς πόλεως πλήθους οὐδὲν προεμηχανῶντο. τοῦ δὲ στρατιωτικοῦ, τὸ μὲν ἐπὶ τῇ φυλακῇ τῶν ἐξιόντων ἔταξεν, ὡς ἀσφαλής τε καὶ ἀταλαίπωρος ἐκ τῶν ἐνόντων φυγὴ αὐτοῖς γένοιτο. εἴρητο δὲ τούτοις τὰ καρτερώτατα καταλαβέσθαι τῆς Ἴδης· τὸ δὲ λοιπὸν, ὃ δὴ κράτιστον ἦν, αὐτὸς ἔχων ὑπέμενεν ἐπὶ τοῦ τείχους, καὶ παρεῖχε τοῖς προεξελθοῦσιν ἧττον ἐπιπόνους, διηρτημένων τειχομαχίᾳ τῶν πολεμίων, τὰς φυγάς. Νεοπτολέμου δὲ αὐτοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἐπιβάντος μέρους τινὰς τῆς ἄκρας καὶ προσβοηθησάντων αὐτοῖς Ἀχαιῶν ἁπάντων, τῆς μὲν ἄκρας μεθίεται· ἀνοίξας δὲ τὰς φυγάδας πύ-

τοῖς Τρωϊκοῖς, περὶ τῆς Αἰνείου φυγῆς τοιόσδε ἐστίν. εἴρηνται δὲ καὶ ἄλλοις τισὶ περὶ τῶν αὐτῶν οὐ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχοντες λόγοι, οὓς ἦντον ἔγωγε τούτου πιθανοὺς εἶναι νομίζω. κρινέτω δ' ὡς ἕκαστος τῶν ἀκουόντων βούλεται. Σοφοκλῆς μὲν ὁ τραγῳδοποιὸς ἐν Λαοκόωντι δράματι, μελλούσης ἁλίσκεσθαι τῆς πόλεως, πεποίηκε τὸν Αἰνείαν ἀνασκευαζόμενον εἰς τὴν Ἴδην, κελευσθέντα ὑπὸ τοῦ πατρὸς Ἀγχίσου, κατὰ τὴν μνήμην ὧν Ἀφροδίτη ἐπέσκηψε, καὶ ἀπὸ τῶν νεωστὶ γενομένων περὶ τοὺς Λαοκοωντίδας σημείων, τὸν μέλλοντα ὄλεθρον τῆς πόλεως συντεκμηράμενον. ἔχει δὲ αὐτῷ τὰ ἰαμβεῖα ἐν ἄλλῳ προσώπῳ λεγόμενα ὧδε·

Νῦν δ' ἐν πύλαισιν Αἰνείας ὁ τῆς θεοῦ
Πάρεστ', ἐπ' ὤμων πατέρ' ἔχων κεραυνίου
Νώτου καταστάζοντα βύσσινον φάρος.
Κυκλεῖ δὲ πᾶσαν οἰκετῶν παμπληθίαν·
Συνοπάζεται δὲ πλῆθος οὐχ ὅσον δοκεῖ
Σοὶ, τοῖς δ' ἐρῶσι τῆς ἀποικίας Φρυγῶν.

Μένεκράτης δὲ ὁ Ξάνθιος προδοῦναί τοῖς Ἀχαιοῖς αὐτὸν ἀποφαίνει τὴν πόλιν τῆς πρὸς Ἀλέξανδρον ἔχθρας ἕνεκα· καὶ διὰ τὴν εὐεργεσίαν ταύτην Ἀχαιοὺς αὐτῷ συγχωρῆσαι θιασώσασθαι τὸν οἶκον. σύγκειται δὲ ὁ λόγος αὐτῷ ἀρξαμένῳ ἀπὸ Ἀχιλλέως ταφῆς, τὸν τρόπον τόνδε· „Ἀχαιοὺς δ' ἀνίη εἶχε, καὶ „ἐδόκεον τῆς στρατιῆς τὴν κεφαλὴν ἀπηρᾶχθαι. „ἅμως δὲ τάφον αὐτῷ δαίσαντες, ἐπολέμεον γῇ πό„σῃ, ἄχρις Ἴλιος ἔαλω Αἰνείεω ἐνδόντος. Αἰνείης γὰρ „ἄτιτος ἐὼν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἀπὸ γερέων ἱρῶν

„ἐξειργόμενος, ἀνέτρεψε Πρίαμον· ἐργασάμενος δὲ „ταῦτα, εἷς Ἀχαιῶν ἐγεγόνει.“ ἄλλοι δέ τινες ἐπὶ τοῦ ναυστάθμου τοῦ Τρωϊκοῦ τυχεῖν αὐτὸν τηνικαῦτα διατρίβοντα λέγουσιν. οἱ δ' εἰς Φρυγίαν ἀπεσταλμένον ὑπὸ Πριάμου μετὰ δυνάμεως ἐπί τινα χριίαν στρατιωτικήν. εἰσὶ δ' οἳ μυθωδεστέραν αὐτοῦ ποιοῦσι τὴν ἔξοδον. ἐχέτω δ' ὅπῃ τὶς αὐτὸν πείθει.

XLIX. Τὰ δὲ μετὰ τὴν ἔξοδον ἔτι πλείω παρέχει τοῖς πολλοῖς ἀπορίαν. οἱ μὲν γὰρ ἕως Θρᾴκης ἀγαγόντες αὐτὸν, ἐκεῖ λέγουσι τελευτῆσαι τὸν βίον· ὧν ἐστι Κεφάλων τε Γεργίθιος, καὶ Ἡγήσιππος ὁ περὶ Παλλήνης γράψας, ἄνδρες ἀρχαῖοι καὶ λόγου ἄξιοι. ἕτεροι δὲ ἐκ Θρᾴκης ἀναστήσαντες αὐτὸν, ἕως Ἀρκαδίας παρακομίζουσιν. οἰκῆσαι δὲ λέγουσιν ἐν Ὀρχομενῷ τε τῷ Ἀρκαδικῷ, καὶ τῇ Νήσῳ λεγομένῃ, καί περ οὔσῃ μεσόχθονι, ὑπὸ τελμάτων καὶ ποταμοῦ· τάς τε καλουμένας Καπύας, Αἰνείου τε καὶ Τρώων ἀπόκτισιν εἶναι, Καπύας ὀνομασθείσας ἀπὸ τοῦ Τρωϊκοῦ Κάπυος. λέγεται δὲ ταῦτα ἄλλοις τε καὶ Ἀρίσθῳ γράψαντι τὰ Ἀρκαδικά. εἰσὶ δ' οἳ καὶ δεῦρο μὲν ἀφικέσθαι τὸν Αἰνείαν μυθολογοῦσιν, οὐ μέντοι τὴν τελευτὴν αὐτῷ τοῦ βίου συμπεσεῖν ἐν τούτοις τοῖς χωρίοις, ἀλλ' ἐν Ἰταλίᾳ, ὡς ἄλλοί τε πολλοὶ δηλοῦσι, καὶ Ἀγάθυλλος Ἀρκὰς ὁ ποιητὴς ἐν ἐλεγείῳ λέγων ὧδε·

Ἵκετο δ' Ἀρκαδίην, Νήσῳ δ' ἐγκάτθετο παῖδας
Δοιὰς, Κωδώνης λέκτρα καὶ Ἀνθεμόνης.
Αὐτὸς δ' Ἑσπερίην ἔσυτο χθόνα, γείνατο δ' υἷα
Ῥωμύλον. — —

Τῆς δὲ ἐπὶ Ἰταλίαν Αἰνείου καὶ Τρώων ἀφίξεως Ῥωμαῖοί τε πάντες βεβαιωταὶ, καὶ τὰ δρώμενα ὑπ' αὐτῶν ἔν τε θυσίαις καὶ ἑορταῖς, μηνύματα, Σιβύλλης τε λόγια, καὶ χρησμοὶ Πυθικοὶ, καὶ ἄλλα πολλά· ὧν οὐκ ἄν τις ὡς εὐπρεπείας ἕνεκα συγκαμένων ὑπερίδοι. πολλὰ δὲ καὶ παρ' Ἕλλησι γνωρίσματα καὶ φανερὰ εἰς τόδε χρόνου λείπεται, ἔνθα ὥρμισαντο καὶ παρ' οἷς διατριβὴν ἁπλοίας ἕνεκα ἐποιήσαντο· ὧν ἐγὼ μνήμην ὡς ἂν οἷός τε ὦ, πολλῶν ὄντων, διὰ βραχυτάτων ποιήσομαι. πρῶτον μὲν εἰς Θράκην ἀφικόμενοι, κατὰ τὴν χερρόνησον, ἣ καλεῖται Παλλήνη, ὥρμισαντο. εἶχον δὲ αὐτὴν, ὥσπερ ἔφην, βάρβαροι, Κρουσαῖοι καλούμενοι, καὶ παρέσχον αὐτοῖς τὰς καταγωγὰς ἀσφαλεῖς. μείναντες δὲ τὴν χειμερινὴν ὥραν αὐτόθι, νεὼν Ἀφροδίτης ἱδρύσαντο ἐπὶ τῶν ἀκρωτηρίων ἑνὸς, καὶ πόλιν Αἴνειαν ἔκτισαν, ἐν ᾗ τούς τε ἀπὸ καμάτων ἀδυνάτους πλεῖν, καὶ ὅσοις αὐτοῦ μένειν βουλομένοις ἦν, ὡς ἐν οἰκείᾳ γῇ τὸ λοιπὸν ἐσομένους, ἀπέλιπόντο. αὕτη διέμεινεν ἕως τῆς Μακεδόνων δυναστείας τῆς κατὰ τοὺς διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου γενομένης· ἐπὶ δὲ τῆς Κασσάνδρου βασιλείας καθηρέθη, ὅτε Θεσσαλονίκη πόλις ἐκτίζετο· καὶ οἱ Αἰνειᾶται σὺν ἄλλοις πολλοῖς εἰς τὴν νεόκτιστον μετῴκησαν.

L. Ἐκ δὲ τῆς Παλλήνης ἄραντες οἱ Τρῶες εἰς Δῆλον ἀφικνοῦνται, βασιλεύοντος αὐτῆς Ἀνίου· καὶ ἦν πολλὰ σημεῖα ἐν Δήλῳ τῆς τε Αἰνείου καὶ Τρώων παρουσίας, ἤνθει τε καὶ ᾠκίσθη νῆσος. ἔπειτα εἰς Κύθηρα ἑτέραν νῆσον, ἣ πρόκειται Πελοπον-

νήσου, παραγενόμενοι, ἱερὸν Ἀφροδίτης ἱδρύονται. ἀπὸ δὲ Κυθήρων πορευόμενοι τὸν πλοῦν, οὐ πρόσω τῆς Πελοποννήσου, τῶν ἑταίρων τινὰ τῶν Αἰνείου Κιναίθου ἐπὶ τῶν ἀκρωτηρίων ἑνὸς θάπτουσιν, ὃ νῦν ἀπ' ἐκείνου Κιναίθιον καλεῖται· καὶ τὴν πρὸς Ἀρκάδας συγγένειαν ἀνανεωσάμενοι, περὶ ἧς ἐν ὑστέρῳ λόγῳ διηγήσομαι, χρόνον τε ὀλίγον περὶ ταῦτα τὰ χωρία διατρίψαντες, καὶ ὑπολιπόμενοί τινας σφῶν αὐτῶν, εἰς Ζάκυνθον ἀφικνοῦνται. δεξαμένων δ' αὐτοὺς καὶ τῶν Ζακυνθίων πρὸς φιλίαν διὰ τὸ συγγενὲς· Δαρδάνῳ γὰρ τῷ Διὸς καὶ Ἠλέκτρας τῆς Ἀτλαντίδος, δύο γενέσθαι φασὶν ἐκ Βατείας παῖδας, Ζάκυνθόν τε καὶ Ἐριχθόνιον· ὧν ὁ μὲν Αἰνείου πρόγονος ἦν· Ζάκυνθος δὲ, τῆς νήσου κτίστης. ταύτης δὴ τῆς συγγενείας ἀναμνήσει, καὶ φιλοφροσύνῃ τῶν ἐπιχωρίων διατρίβοντες αὐτόθι, καὶ ἅμα ἁπλοίᾳ κατειργόμενοι, θύουσιν Ἀφροδίτῃ πρὸς τῷ κατασκευασθέντι ἱερῷ θυσίαν, ἣν εἰς τόδε χρόνου συντελοῦσι κοινῇ Ζακύνθιοι, καὶ ἀγῶνα ποιοῦσιν ἐφήβοις, τῶν τε ἄλλων ἀγωνισμάτων, καὶ δρόμου· τὸ δὲ νικητήριον ὁ πρῶτος ἐλθὼν εἰς τὸν νεὼν λαμβάνει· λέγεται δὲ Αἰνείου καὶ Ἀφροδίτης ὁ δρόμος, καὶ ξόανα τούτων ἕστηκεν ἀμφοτέρων. ἐκεῖθεν δὲ πελάγιον ποιησάμενοι τὸν πλοῦν, εἰς Λευκάδα κατάγονται, κατεχόντων ἔτι τὸ χωρίον Ἀκαρνάνων. κἀν ταύτῃ πάλιν ἱερὸν Ἀφροδίτης ἱδρύονται τοῦτο ὃ νῦν ἐστιν ἐν τῇ νησίδι τῇ μεταξὺ τοῦ Διορύκτου τε καὶ τῆς πόλεως· καλεῖται δὲ Ἀφροδίτης Αἰνειάδος. ἔνθεν δὲ αὐτόθεν καὶ ἐπὶ τὸ Ἄκτιον ἐλθόντες, ὁρμίζονται τοῦ Ἀμ-

βρακικοῦ κόλπου πρὸς τὸ ἀκρωτήριον. κἀκεῖθεν εἰς Ἀμβρακίαν ἀφικνοῦνται πόλιν, ἧς ἐβασίλευεν Ἄμβραξ ὁ Λεξαμενοῦ τοῦ Ἡρακλέους. καὶ ὑποκείπονται ἑκατέρωθι μνημεῖα τῆς ἀφίξεως· ἐν Ἀκτίῳ μὲν, Ἀφροδίτης Αἰνειάδος ἱερὸν, καὶ πλησίον αὐτοῦ θεῶν μεγάλων, ἃ καὶ εἰς ἐμὲ νῦν· ἐν δὲ Ἀμβρακίᾳ, ἱερὸν τῆς αὐτῆς θεοῦ, καὶ ἡρῶον Αἰνείου πλησίον τοῦ μικροῦ θεάτρου, ἐν ᾧ καὶ ξόανον μικρὸν ἀρχαϊκὸν Αἰνείου λεγόμενον, καὶ αὐτὸ θυσίαις ἐγέραιρον αἱ καλούμεναι παρ' αὐτοῖς ἀμφίπολοι.

LI. Ἐκ δὲ Ἀμβρακίας, Ἀγχίσης μὲν τὰς ναῦς ἔχων, παρὰ γῆν κομιζόμενος, εἰς Βουθρωτὸν λιμένα τῆς Ἠπείρου κατάγεται. Αἰνείας δὲ καὶ οἱ ἀκμαιότατοι σὺν αὐτῷ τοῦ στρατοῦ, διανύσαντες ἡμερῶν δυοῖν ὁδὸν, εἰς Δωδώνην ἀφικνοῦνται χρησόμενοι τῷ θεῷ· καὶ καταλαμβάνουσι Τρῶας τοὺς αὐτοῦ σὺν Ἑλένῳ. ἀνελόμενοι δὲ χρησμοὺς περὶ τῆς ἀποικίας, καὶ τὸν θεὸν ἀναθήμασι δωρησάμενοι Τρωϊκοῖς, ἄλλοις τε, καὶ κρατῆρσι χαλκοῖς, ὧν τινες ἔτι περίεισιν ἐπιγραφαῖς πάνυ ἀρχαίαις δηλοῦντες τοὺς ἀναθέντας, ἐπὶ τὸ ναυτικὸν ἀφικνοῦνται, τεττάρων μάλιστα ἡμερῶν διελθόντες ὁδόν. ἐκ δὲ Βουθρωτοῦ παρὰ γῆν κομισθέντες ἄχρι λιμένος, Ἀγχίσου μὲν τότε ὀνομασθέντος, νῦν δὲ ἀσαφεστέραν ἔχοντος ὀνομασίαν, ἱερὸν καὶ αὐτόθι τῆς Ἀφροδίτης ἱδρυσάμενοι, διαίρουσι τὸν Ἰόνιον, ἡγεμόνας ἔχοντες τῆς ναυτιλίας, οἳ συνέπλευσαν αὐτοῖς ἐθελούσιοι, συνεπισπώμενοι τοὺς σὺν Πάτρωνι τῷ Θουρίῳ· καὶ αὐτῶν οἱ μὲν πλείους, ἐπειδὴ σῶος ὁ στρατὸς εἰς

Ἰταλίαν ἀφίκετο, ἐπ' οἴκου αὖθις ἀνεκομίσθησαν. Πάτρων δὲ πεισθεὶς ὑπ' Αἰνείου κοινωνεῖν τῆς ἀποικίας, καὶ σὺν αὐτῷ τινες τῶν φίλων, ὑπέμειναν ἐν τῷ στόλῳ· οὓς ἔνιοί φασιν ἐν Ἀλουντίῳ κατοικῆσαι τῆς Σικελίας. ταύτης ὑπομνήσει τῆς εὐεργεσίας, Ἀκαρνᾶσι Ῥωμαῖοι Λευκάδα καὶ Ἀνακτόριον, ἀφελόμενοι Κορινθίους, ἄνα χρόνον ἐχαρίσαντο, ἰνιάδας τε ἀποκαταστῆσαι βουλομένοις ἐπέτρεψαν, καὶ ἐς Ἐχινάδας νήσους καρποῦσθαι κοινῇ μετ' Αἰτωλῶν ἔδωκαν. οἱ δὲ σὺν Αἰνείᾳ ποιησάμενοι τὴν πόβασιν οὐ καθ' ἓν χωρίον τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ ταῖς ἐν πλείσταις ναυσὶ πρὸς ἄκραν Ἰαπυγίας ὁρμισάμενοι, ἣ τότε Σαλεντῖνος ἐγένετο· ταῖς δὲ λοιπαῖς κατὰ τὸ καλούμενον Ἀθηναῖον, ἔνθα καὶ αὐτὸς Αἰνείας ἐτύγχανεν ἐπιβὰς Ἰταλίας· τοῦτο δὲ τὸ χωρίον τὶν ἀκρωτήριον καὶ ἐπ' αὐτῷ θερινὸς ὅρμος, ὃς ἐξ εἴνου λιμὴν Ἀφροδίτης καλεῖται· παρέπλευσαν ρι πορθμοῦ, διὰ χειρὸς ἔχοντες Ἰταλίαν, ἴχνη τινὰ τούτοις ὑπολειπόμενοι τοῖς τόποις τῆς ἀφίξεως, ἄλλά τε, καὶ φιάλην χαλκῆν ἐν Ἥρας ἱερῷ, γραφῇ δηλοῦσαν ἀρχαίᾳ τοῦ δωρησαμένου τὴν θεὸν Αἰνείου τοὔνομα.

LII. Γενόμενοι δὲ κατὰ Σικελίαν, εἴ τε γνώμῃ χρησάμενοι τῇδε ὁρμίσασθαι, εἴ τε καὶ ὑπὸ ἀνέμων πονηρῶν βιασθέντες, ἃ δὴ φιλεῖ περὶ θάλασσαν γίνεσθαι τήνδε, κατάγονται τῆς νήσου περὶ τὰ καλούμενα Δρέπανα· ἔνθα περιτυγχάνουσι τοῖς σὺν Ἐλύμῳ καὶ Αἰγέστῳ προσεξελθοῦσιν ἐκ τῆς Τροίας, οἳ τύχης τε καὶ πνεύματος οὐρίου λαβόμενοι, καὶ

ἅμα οὐ πολλῇ ἀποσκευῇ βαρυνόμενοι, δι' ὀλίγου κατῆχθησαν εἰς Σικελίαν, καὶ ᾤκησαν περὶ ποταμὸν λεγόμενον Κριμισὸν, ἐν γῇ Σικανῶν, πρὸς φιλίαν λαβόντες παρ' αὐτῶν τὸ χωρίον, διὰ τὴν Αἰγέστου συγγένειαν γενομένου τε καὶ τραφέντος ἐν Σικελίᾳ. κατὰ τοιόνδε τι πάθος. τῶν προγόνων αὐτοῦ τις ἀνὴρ ἐπιφανὴς, ἐκ τοῦ Τρωϊκοῦ γένους ὤν, Λαομέδοντι διάφορος γίνεται, καὶ αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ἐπ' αἰτίᾳ δή τινι λαβὼν κτείνει, καὶ γένος αὐτοῦ τὸ ἄῤῥεν ἅπαν, ὑπὸ δέους μή τι πρὸς αὐτῶν πάθῃ· τὰς δὲ θυγατέρας παρθένους ἔτι οὔσας ἀποκτεῖναι μὲν οὐκ εὐπρεπὲς ἐνόμισε, Τρωσὶ δὲ συνοικούσας περιϊδεῖν οὐκ ἀσφαλὲς, δίδωσι δ' αὐτὰς ἐμπόροις, ὡς προσωτάτω πελεύσας ἀπάγειν. ταύταις ἀπιούσαις συνεκπλεῖ μειράκιόν τι τῶν ἐπιφανῶν, κρατούμενον ἔρωτι τῆς ἑτέρας, καὶ γαμεῖ τὴν παιδίσκην ἀχθεῖσαν εἰς Σικελίαν, καὶ γίνεται αὐτοῖς παῖς ἐν Σικελοῖς διατρίβουσιν, Αἴγεστος ὄνομα· ὃς ἤθη καὶ γλῶσσαν τὴν τῶν ἐπιχωρίων ἐκμαθὼν, ἐπειδὴ τοὺς γονεῖς αὐτῷ τελευτῆσαι συνέβη, βασιλεύοντος ἐν Τροίᾳ Πριάμου, κάθοδον αὐτῷ δοθῆναι διαπράττεται· καὶ συνδιενέγκας τὸν πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς πόλεμον, ἁλισκομένης τῆς πόλεως, ἀπέπλει πάλιν εἰς Σικελίαν, σὺν Ἔλυμῳ ποιησάμενος τὴν φυγὴν ἐν τρισὶ ναυσὶν, ἃς Ἀχιλλεὺς ἔχων ὅτε τὰς Τρωΐδας ἐληΐζετο πόλεις, ἔρμασιν ὑφάλοις περιπεσούσας ἀπέβαλεν. ἐντυχὼν δὲ τοῖς εἰρημένοις Αἰνείας ἀνδράσι, φιλοφρονεῖται αὐτοὺς, καὶ κατασκευάζεται αὐτοῖς πόλεις, Αἴγεσταν καὶ Ἔλυμα, καί τινα καὶ μοῖραν τῆς ἑαυτοῦ στρα-

τιῶς ἐν τοῖς πολίσμασιν ὑπολείπεται· ὡς μὲν ἐγὼ εἰκάζω, γνώμῃ ἑκουσίῳ χρησάμενος, ἵνα τοῖς ὑπὸ καμάτων βαρυνομένοις, ἢ καὶ ἄλλως θαλάττῃ ἀχθομένοις ἀναπαύσεις γίνοιντο· καὶ καταγωγαὶ ἀσφαλεῖς· ὡς δέ τινες γράφουσι, τοῦ ναυτικοῦ μειωθέντος αὐτῷ, διὰ τὴν ἔμπρησιν ἣν ἐποιήσαντο τῶν γυναικῶν τινες ἀχθόμεναι τῇ πλάνῃ, τὸν οὐκέτι δυνάμενον συμπλεῖν ὄχλον ἐκ τῶν κατακεκαυμένων νεῶν, ἀνάγκῃ καταλιπών.

LIII. Τεκμήρια δὲ τῆς εἰς Σικελοὺς Αἰνείου τε καὶ Τρώων ἀφίξεως πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, περιφανέστατα δὲ τῆς Αἰνειάδος Ἀφροδίτης ὁ βωμὸς ἐπὶ τῇ κεφαλῇ τοῦ Ἔλύμου ἱδρυμένος, καὶ ἱερὸν Αἰνείου ἱδρυμένον ἐν Αἰγέστῃ· τὸν μὲν, αὐτοῦ κατασκευάσαντος Αἰνείου τῇ μητρί· τὸ δὲ ἱερὸν, τῶν ὑπολειφθέντων ὑπὸ τοῦ στόλου τῇ μνήμῃ τοῦ σώσαντος σφᾶς ἀνάθημα ποιησαμένων. τὸ μὲν δὴ σὺν Ἔλύμῳ καὶ Αἰγέστῳ Τρωϊκὸν ἐν τούτοις κατέμεινε τοῖς χωρίοις, καὶ διετέλεσαν Ἔλυμοι καλούμενοι. πρόσθεν γὰρ κατὰ τὴν ἀξίωσιν Ἔλυμος, ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ γένους ὤν· ἀφ' οὗ τὴν κλῆσιν οἱ σύμπαντες ἔλαβον. οἱ δὲ σὺν τῷ Αἰνείᾳ πλέοντες ἀπὸ Σικελίας διὰ τοῦ Τυῤῥηνικοῦ πελάγους, πρῶτον μὲν ὡρμίσαντο τῆς Ἰταλίας κατὰ τὸν λιμένα Παλίνουρον, ὃς ἀφ' ἑνὸς τῶν Αἰνείου κυβερνητῶν τελευτήσαντος αὐτόθι, ταύτης τυγχάνει λέγεται τῆς ὀνομασίας. ἔπειτα πλησίον προσέσχον, ᾗ τοὔνομα ἔθετο Λευκασίαν, ἀπὸ γυναικὸς ἀκρωρίας Αἰνείου, περὶ τόνδε τὸν τόπον ἀποθανούσης. ἐκεῖθεν δὲ κατάραντες εἰς λιμένα καλὸν

καὶ βαθὺν ἐν Ὀπικοῖς, τελευτήσαντος καὶ αὐτόθι Μισήνου τῶν ἐπιφανῶν τινος, ἀπ' ἐκείνου τὸν λιμένα ὠνόμασαν. νήσῳ τε Προχύτῃ καὶ ἀκρωτηρίῳ καὶ ἐπιτυχεῖ προσορμισάμενοι, κατὰ ταῦτα τίθενται τὰς ἐπικλήσεις τοῖς τόποις, γυναικῶν ἀποθανουσῶν βουλόμενοι μνημεῖα ποιῆσαι τὰ χωρία. τούτων δὲ ἡ μὲν, συγγενὴς Αἰνείου λέγεται γενέσθαι· ἡ δὲ, τροφός. τελευτῶντες δὲ ἀφικνοῦνται τῆς Ἰταλίας εἰς Λαυρεντόν· ἔνθα τῆς πλάνης παυσάμενοι, χάρακα ἔθεντο· καὶ τὸ χωρίον, ἐν ᾧ κατεστρατοπεδεύσαντο, ἐξ ἐκείνου Τροία καλεῖται· ἐπίσχει δὲ τῆς θαλάττης, ἀμφὶ τοὺς τέτταρας σταδίους. ἔγραψα δὲ ταῦτα, καὶ τὴν παρέκβασιν ἐποιησάμην τοῦ ἀναγκαίου χάριν· ἐπειδὴ συγγραφέων οἱ μὲν οὐδ' ἐλθεῖν Αἰνείαν φασὶν εἰς Ἰταλίαν ἅμα Τρωσὶν· οἱ δ' ἕτερον Αἰνείαν, οὐ τὸν ἐξ Ἀγχίσου καὶ Ἀφροδίτης γενόμενον· οἱ δὲ Ἀσκάνιον τὸν Αἰνείου· οἱ δ' ἄλλους τινάς. εἰσὶ δ' οἳ τὸν ἐξ Ἀφροδίτης Αἰνείαν λέγουσι καταστήσαντα λόχον εἰς Ἰταλίαν, ἀναπομισθῆναι πάλιν οἴκαδε, καὶ βασιλεῦσαι τῆς Τροίας· τελευτῶντα δὲ καταλιπεῖν Ἀσκανίῳ τῷ υἱῷ τὴν βασιλείαν, καὶ τὸ ἀπ' ἐκείνου γένος ἐπιπλεῖστον κατασχεῖν τὴν ἀρχήν· ὡς μὲν ἐγὼ εἰκάζω, τοῖς Ὁμήρου ἔπεσιν οὐκ ὀρθῶς λεγομένοις παρακρουσθέντες, πεποίηται γὰρ αὐτῷ ἐν Ἰλιάδι Ποσειδῶν προλέγων τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι περὶ τὸν Αἰνείαν καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνου γεγησομένους ἐπιφάνειαν, ὧδέ πως·

Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει,
Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

ὑπολαβόντες οὖν τὸν Ὅμηρον ἐν Φρυγίᾳ δυναστεύοντας εἰδέναι τοὺς ἄνδρας, ὡς δὴ οὐ δυνατὸν ἐν Ἰταλίᾳ οἰκοῦντας βασιλεύειν Τρώων, τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ Αἰνείου ἀναπλάττουσιν. ἄρχειν δὲ δὴ τῶν Τρώων οὓς ἐπήγετο, καὶ ἄλλοθι πολιτευομένων, οὐ δυνατὸν ἦν; ἔχοι δ' ἄν τις τῆς ἀπάτης καὶ ἑτέρας αἰτίας λαβεῖν.

LIV. Εἰ δέ τινας ταράττοι τὸ πολλαχῇ λέγεσθαί τε καὶ δείκνυσθαι τάφους Αἰνείου, ἀμηχάνου ὄντος ἐν πλείοσι τὸν αὐτὸν τεθάφθαι χωρίοις, ἐνθυμηθέντες ὅτι κοινόν ἐστιν ἐπὶ πολλῶν τοῦτό γε τὸ ἄπορον, καὶ μάλιστα τῶν μὲν ἐπιφανεῖς τὰς τύχας ἐχόντων, πλάνητας δὲ τοὺς βίους ἐσχηκότων, μαθέτωσαν ὅτι χωρίον μὲν ἓν τὸ δεξάμενον τὰ σώματα αὐτῶν ἦν, μνημεῖα δὲ παρὰ πολλοῖς κατεσκεύαστο, δι' εὔνοιαν τῶν ἐν ὠφελείαις τισὶ δι' αὐτοὺς γενομένων, μάλιστα εἰ τοῦ γένους αὐτῶν τι περιῆν, ἢ πόλεώς τινος ἀπόκτισις, ἢ χρόνιοί τινες καὶ φιλάνθρωποι μοναί· οἷα δὴ καὶ περὶ τόνδε τὸν ἥρωα μυθολογούμενα ἴσμεν. Ἰλίῳ μὲν γὰρ τὸ μὴ παρσυδὲ διαφθαρῆναι κατὰ τὴν ἅλωσιν παρασχών· τῇ δὲ καλουμένῃ Βεβρυκίᾳ τὸ ἐπικουρικὸν διασωθῆναι παρασκευάσας· Φρυγίᾳ δὲ βασιλέα τὸν υἱὸν Ἀσκάνιον καταλιπών· ἐν Παλλήνῃ δὲ πόλιν ἐπώνυμον κτίσας· ἐν Ἀρκαδίᾳ δὲ θυγατέρα κηδεύσας· ἐν Σικελίῳ δὲ μέρος τῆς στρατιᾶς ὑπολιπόμενος· ἐν πολλοῖς δὲ ἄλλοις χωρίοις φιλανθρώπους τὰς διατριβὰς ποιήσασθαι δοκῶν, ἑκούσιον εἶχε παρ' αὐτῶν τὴν εὔνοιαν, δι' ἣν τὸν μετ' ἀνθρώπων βίον ἐκλιπὼν ἠρίοις ἐκοσμεῖτο, καὶ μνημάτων κατασκευαῖς πολ-

λαχῇ. ἐπεὶ φέρε τίνας αἰτίας ἔχει τὸς ὑποθέσθαι τῶν ἐν Ἰταλίᾳ αὐτοῦ μνημάτων; ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων καὶ αὖθις λεχθήσεται, καθότι ἂν ὁ λόγος ἐφ' ἑκάστου καιροῦ δηλωθῆναι ἁπαιτῇ.

LV. Τοῦ δὲ μηκέτι προσώτερον τῆς Εὐρώπης πλεῦσαι τὸν Τρωϊκὸν στόλον, οἵ τε χρησμοὶ ἐγένοντο αἴτιοι, τέλος λαβόντες ἐν τούτοις τοῖς χωρίοις, καὶ τὸ δαιμόνιον πολλαχῶς τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ἐνδεικνύμενον. ἐπεὶ γὰρ ὥρμῳ χρησάμενοι τῷ Λωρεντῷ, σκηνὰς ἐπήξαντο περὶ τὸν αἰγιαλόν, πρῶτον μὲν πιεζομένοις τοῖς ἀνθρώποις ὑπὸ δίψης, οὐκ ἔχοντος ὕδωρ τοῦ τόπου· λέγω δὲ ἃ παρὰ τῶν ἐγχωρίων παρέλαβον· λιβάδες αὐτόμαται νάματος ἡδίστου ἐκ γῆς ἀνελθοῦσαι ὤφθησαν, ἐξ ὧν ἥτε στρατιὰ πᾶσα ὑδρεύσατο, καὶ ὁ τόπος περίῤῥυτος γέγονε, μέχρι θαλάσσης καταβάντος ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ ῥεύματος. νῦν μέν τοι οὐκέτι πλήθουσαι, ὥστε καὶ ἀποῤῥεῖν, αἱ λιβάδες, ἀλλ' ἔστιν ὀλίγον ὕδωρ ἐν κοίλῳ χωρίῳ συνεστηκός, λεγόμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ἱερὸν ἡλίου· καὶ βωμοὶ δύο παρ' αὐτῷ δείκνυνται, ὁ μὲν πρὸς ἀνατολὰς τετραμμένος, ὁ δὲ πρὸς δύσας, Τρωϊκὰ ἱδρύματα, ἐφ' ὧν τὸν Αἰνείαν μυθολογοῦσι πρώτην θυσίαν ποιήσασθαι τῷ θεῷ χαριστήριον τῶν ὑδάτων. ἔπειτα ἄφιστον αἱρουμένοις αὐτοῖς ἐπὶ τοῦ δαπέδου, σέλινα μὲν πολλοῖς ὑπέστρωτο, καὶ ἦν ταῦτα ὥσπερ τράπεζα τῶν ἐδεσμάτων· ὡς δέ φασί τινες, ἴτρια καρποῦ πεποιημένα πυρίνου, καθαρότητος ταῖς τροφαῖς ἕνεκα. ἐπεὶ δὲ αἱ παρατεθεῖσαι τροφαὶ κατανάλωντο, καὶ τῶν ὑπεστρωμένων αὐτοῖς σελίνων εἴτε ἰτρίων ἔφαγέ τις,

καὶ αὖθις ἕτερος, τοῦτο τυγχάνει τὶς εἰπὼν εἴτε τῶν Αἰνείου παίδων, ὡς λόγος ἔχει, εἴτε τῶν ὁμοσκήνων, Ἀλλ' ἡμῖν γε ἤδη καὶ ἡ τράπεζα κατεδήδοται· ὡς δὲ τοῦτο ἤκουσαν, ἅπαντες ἀνεθορύβησαν, ὡς τὰ πρῶτα τοῦ μαντεύματος ἤδη σφίσι τέλος ἔχοι. ἦν γάρ τι θέσφατον αὐτοῖς, ὡς μέν τινες λέγουσιν, ἐν Δωδώνῃ γενόμενον· ὡς δ' ἕτεροι γράφουσιν, ἐν Ἐρυθραῖς σχεδίῳ τῆς Ἴδης, ἔνθα ᾤκει Σίβυλλα ἐπιχωρία νύμφη χρησμῳδὸς, ἣ αὐτοῖς ἔφρασε πλεῖν ἐπὶ δυσμῶν ἡλίου, ἕως ἂν εἰς τοῦτο τὸ χωρίον ἔλθωσιν, ἐν ᾧ κατεδοῦνται τὰς τραπέζας· ὅταν δὲ τοῦτο μάθωσι γενόμενον, ἡγεμόνα τετράποδα ποιησαμένους, ὅπου ἂν κάμῃ τὸ ζῶον, ἐνταῦθα δείμασθαι πόλιν. τοῦτο δὴ τὸ θεοπρόπιον ἀναμνησθέντες, οἱ μὲν τὰ ἕδη τῶν θεῶν, Αἰνείου κελεύσαντος, εἰς τὸ ἀποδειχθὲν χωρίον ἐκ τῆς νεὼς ἐξέφερον· οἱ δὲ βάθρα καὶ βωμοὺς κατεσκεύαζον αὐτοῖς· αἱ δὲ γυναῖκες, ὀλολυγῇ καὶ χορείαις χρώμεναι, παρεκόμιζον τὰ ἱερά· οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Αἰνείαν, παρασκευασθείσης θυσίας, ἔχοντες τοὺς στεφάνους περὶ τὸν βωμὸν ἔστησαν.

LVI. Ἐν ᾧ δὲ οὗτοι τὰς εὐχὰς ἐποιήσαντο, ἡ μέλλουσα καθιεροῦσθαι ὗς, ἐγκύμων οὖσα καὶ οὐ πρόσω τόκου, καταρχομένων αὐτῆς τῶν ἱερέων, διασεισαμένη καὶ ἀποφυγοῦσα τοὺς κατέχοντας ἄνω θαλάττης ἔθει. Αἰνείας δὲ μαθὼν ὅτι ταύτην ἄρα τὴν τετράποδα ἡγεμόνα τὸ θέσφατον αὐτοῖς ἐδήλου, παρηκολούθει σὺν ὀλίγοις μικρὸν ὑπολειπόμενος, δεδοικὼς μὴ ὑπὸ θορύβου τῶν διωκόντων ἀποτραπείη τῆς κατὰ δαίμονα ὁδοῦ. καὶ ἡ μὲν ἀμφὶ τοὺς

εἴκοσι καὶ τέτταρας σταδίους ἀπὸ θαλάττης διειλθοῦσα λόφον τινὰ προσανατρέχει, ἔνθα ὑπὸ καμάτου μοχθήσασα καθέζεται. τῷ δὲ Αἰνείᾳ· τέλος γὰρ τὰ μαντεύματα ἐφαίνετο ἔχειν· ὁρῶντι τὸ χωρίον γῆς τε οὐκ ἐν κακῷ, καὶ θαλάττης πρᾶσιν, καὶ οὐδὲ ταύτης ἐνορμίσασθαι ἀχαθῆς, πολλὴ παρῆπται ἀμηχανία, πότερα χρὴ τῷ θεσφάτῳ πειθομένους αὐτοῦ κατοικεῖν, ἔνθα λυπηρὸν εἰσαεὶ βίον τρίψουσιν, οὐδενὸς χρηστοῦ ἀπολαύοντες, ἢ προσωτέρω χωρητέον ἐπὶ γῆς ἀμείνονος μάστευσιν. ταῦτα δὲ αὐτῷ διανοουμένῳ, καὶ τοὺς θεοὺς ἔχοντι δι' αἰτίας, ἄφνω λέγεται φωνή τις ἐκ τῆς νάπης, ἀφανοῦς ὄντος τοῦ φθεγγομένου, προσπεσεῖν, κελεύουσα μένειν τε αὐτόθι, καὶ πολίζεσθαι διὰ ταχέων, καὶ μὴ τῷ ἀπόρῳ τῆς παρούσης δόξης ἐπιτρέψαντα, εἰ μὴ ἐν εὐβότῳ γῇ τὸν βίον ἱδρύσεται, τὴν μέλλουσάν τε καὶ ὅσον οὔπω παροῦσαν εὐτυχίαν ἀπώσασθαι. εἶναι γὰρ αὐτῷ πεπρωμένον ἐκ ταύτης ὁρμώμενον τῆς λυπρᾶς καὶ ὀλίγης πρῶταν οἰκήσεως, πολλὴν καὶ ἀγαθὴν ἐπικτήσασθαι γῆν σὺν χρόνῳ· παισὶ δὲ αὐτοῦ καὶ ἐγγόνοις ἔσεσθαι ἀρχὴν μεγίστην, καὶ ἐπὶ πλεῖστον χρόνον ἐκμηκυνομένην ὑπάρξειν. ταύτην μὲν οὖν ἐν τῷ παρόντι καταγωγὴν ἔσεσθαι τοῖς Τρωσί· μετὰ δὲ τοσούτους ἐνιαυτούς, ὅσους ἂν ἡ ὗς τέκῃ χοίρους, κτισθήσεσθαι πρὸς τῶν ἐξ ἐκείνου γενησομένων πόλιν ἑτέραν εὐδαίμονα καὶ μεγάλην. μαθόντα δὲ τὸν Αἰνείαν, καὶ νομίσαντα δαιμόνιόν τι χρῆμα τῆς φωνῆς εἶναι, ποιεῖν ὡς ὁ θεὸς ἐκέλευεν. ἕτερος δὲ λέγουσιν ἀδημονοῦντι τῷ ἀνδρὶ, καὶ παρεικότι

τὸ σῶμα ὑπὸ λύπης, καὶ οὔτε ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου καταβάντι, οὔτε σῖτα προσενεγκαμένῳ, αὐτοῦ δὲ ὡς ἔτυχεν αὐλισθέντι τὴν νύκτα ἐκείνην, ἐπιστῆναι μεγάλην τινὰ καὶ θαυμασιὴν ἐνύπνιον τῶν θεῶν τινι τῶν πατρίων εἰκασθεῖσαν ὄψιν, τὰ λεχθέντα μικρῷ πρότερον ὑποτιθεμένην. ὁποτέρῳ δὲ ταληθὲς ἔχει, θεοῖς ἂν εἴη γνώριμον. τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ τριάκοντα λέγεται χοίρους ἡ ὗς τεκεῖν· καὶ τοσούτοις ἐνιαυτοῖς ὕστερον ὑπὸ Τρώων ἑτέραν πτισθῆναι πόλιν, κατὰ τὸ θέσφατον, ὑπὲρ ἧς ἐν οἰκείῳ τόπῳ διαλέξομαι.

LVII. Αἰνείας δὲ τῆς μὲν ὑὸς τὸν τόκον ἅμα τῇ γειναμένῃ τοῖς πατρῴοις ἀγίζει θεοῖς ἐν τῷ χωρίῳ τῷδε, οὗ νῦν ἐστιν ἡ καλιάς· καὶ αὐτὴν οἱ Λαουϊνιάται, τοῖς ἄλλοις ἄβατον φυλάττοντες, ἱερὰν νομίζουσι· τοῖς δὲ Τρωσὶ μεταστρατοπεδεύσαι κελεύσας ἐπὶ τὸν λόφον, ἱδρύεται τὰ ἕδη τῶν θεῶν ἐν τῷ κρατίστῳ, καὶ αὐτίκα περὶ τὴν κατασκευὴν τοῦ πολίσματος ἅπασῃ προθυμίᾳ ὥρμητο, ἐλάμβανέ τε καταθέων ἐκ τῶν πέριξ χωρίων ὁπόσα εἰς τὸν πολισμὸν αὐτῷ ἦν χρήσιμα, καὶ μάλιστα ἔμελλε λυπηρὰ τοῖς ἀφαιρεθεῖσι φανήσεσθαι, σίδηρον, καὶ ξύλα, καὶ τὰς γεωργικὰς παρασκευάς. Λατίνῳ δὲ, ὃς ἦν τότε βασιλεὺς, πολεμοῦντι πρὸς ἔθνος ὅμορον, τοὺς καλουμένους Ῥοτόλους, καὶ δυσημεροῦντι κατὰ τὰς μάχας, ἀγγέλλεται τὰ γινόμενα ἐπὶ τὸ φοβερώτατον, ὡς ἀνάστατος αὐτοῦ γίνεται πᾶσα ἡ παράλιος ὑπερορίῳ στρατιᾷ, καὶ εἰ μὴ σὺν τάχει κωλύσει τὰ ὁρώμενα, ἰσχυρὸς αὐτῷ φανήσεται ὁ πρὸς τοὺς ἀστυγείτονας ἀγών. ἀκούσαντι δὲ τῷ ἀνδρὶ δίος εἰσέρχεται, καὶ αὐτίκα τόν-

παρόντος πολέμου μεθέμενος, ἐπὶ τοὺς Τρῶας ἐλαύνει πολλῇ στρατιᾷ. ὁρῶν δὲ αὐτοὺς ὡπλισμένους τε ὡς Ἕλληνας, καὶ ἐν τάξει εὐκόσμῳ ἀπαταπλήκτως τὸ δεινὸν ὑπομένοντας, τῆς μὲν αὐτίκα παρακινδυνεύσεως, ὡς οὐκ ἂν ἐξ ἐφόδου αὐτοὺς ἔτι χειρωσόμενος, καθ' ἣν ἔσχε λίαν οἰκοθεν ὁρμώμενος, ἀποτρέπεται· στρατοπεδευσάμενος δ' ἐπὶ λόφου τινὸς, τὸ πρῶτον ἀναλαβεῖν ᾤετο δεῖν τὴν δύναμιν ἐκ τοῦ παρόντος κόπου, ὃς πολὺς ἐκ μακρᾶς ὁδοῦ καὶ συντόνου διώξεως αὐτοῖς ἐγένετο. αὐλισάμενος δὲ διὰ νυκτὸς αὐτόθι, γνώμην ἐποιεῖτο ἀρχομένης ἕω συμφέρεσθαι τοῖς πολεμίοις. ἐγνωκότι δὲ αὐτῷ ταῦτα λέγει τις ἐπιστὰς καθ' ὕπνον ἐπιχώριος δαίμων, δέχεσθαι τοὺς Ἕλληνας τῇ χώρᾳ συνοίκους· ἥκειν γὰρ αὐτοὺς μέγα ὠφέλημα Λατίνων, καὶ κοινὸν Ἀβοριγίνων ἀγαθόν. Αἰνείᾳ δὲ οἱ πατρῷοι θεοὶ τῆς αὐτῆς νυκτὸς φανέντες παρακελεύονται πείθειν Λατῖνον ἑκόντα παρασχεῖν σφίσι τὴν οἴκησιν ἐν ᾧ βούλονται χωρίῳ, καὶ χρήσασθαι δυνάμει Ἑλληνικῇ συμμάχῳ μᾶλλον ἢ διαφόρῳ. ἀμφοτέρους δὲ τὸ ὄναρ ἐκώλυε ἄρχειν μάχης. ὡς δὲ ἡμέρα τε ἐγένετο, καὶ διεκοσμήθησαν εἰς μάχην αἱ δυνάμεις, κήρυκες ἦκον ὡς τοὺς ἡγεμόνας ἑκατέρωθεν, τὸ αὐτὸ ἀξιοῦντες, συνελθεῖν ἀλλήλους εἰς λόγους· καὶ ἐγένετο τοῦτο.

LVIII. Πρῶτος δὲ ὁ Λατῖνος ἔγκλημα ποιούμενος τὸν αἰφνίδιόν τε καὶ ἀκατάγγελτον πόλεμον, ἠξίου τὸν Αἰνείαν λέγειν, ὅστις ὢν καὶ τί βουλόμενος ἄγει καὶ φέρει τὰ χωρία, πεπονθώς γε οὐδὲν δεινὸν πρότερον, καὶ οὐκ ἀγνοῶν ὅτι τὸν ἄρχοντα

πολέμου πᾶς ὁ προπαθὼν ἀμύνεται· παρασχόν τε
ἂν αὐτῷ πᾶν, εἴ τινος ἐδεῖτο μετρίου, πρὸς φιλίαν,
καὶ παρ' ἑκόντων εὑρίσκεσθαι τῶν ἐγχωρίων, παρελ-
θὼν τὴν ἅπαντων ἀνθρώπων δικαίωσιν, αἴσχιον ἢ
κάλλιον ἥδωσε βίαν προσφέρων τὰ αὐτὰ λαμβάνειν.
τοιαῦτα δὲ αὐτοῦ διαλεχθέντος, ἀπεκρίνατο Αἰνείας·
„Ἡμεῖς γένος μὲν Τρῶες ἐσμέν, πόλεως δὲ οὐ τῆς
„ἀφανεστάτης ἐν Ἕλλησιν ἐγενόμεθα· ἣν ἀφαιρε-
„θέντες ὑπὸ Ἀχαιῶν δεκαετεῖ πολέμῳ χειρωθεῖσαν,
„ἀλῆται περιερχόμενοι, πόλεώς τε καὶ χώρας ἐν ᾗ
„τὸ λοιπὸν οἰκήσομεν ἀπορίᾳ, θεοῖς δὲ κελεύουσι
„πειθόμενοι, θεῦρο ἀφιγμεθα· καὶ ἡμῖν, ὡς τὰ
„θέσφατα λέγει, λιμὴν τῆς πλάνης ἥδε ἡ γῆ μόνη
„λείπεται. πορίζόμεθα δὲ ἐκ τῆς χώρας ὧν ἡμῖν δεῖ,
„δυσυχέστερον μᾶλλον ἢ εὐπρεπέστερον, ὡς ἥκιστα
„νεωστὶ ἐβουλόμεθα. ἀμειψόμεθα δὲ αὐτὰ πολλαῖς
„καὶ ἀγαθαῖς ἔργων ἀμοιβαῖς, παρέχοντες ὑμῖν καὶ
„σώματα καὶ ψυχὰς εὖ πρὸς τὰ δεινὰ πεπαιδευμένας,
„χρῆσθαι ὁπόσα βούλεσθε, τὴν ὑμετέραν γῆν φυλάτ-
„τοντες ἀδῄωτον, τὴν δὲ τῶν πολεμίων προθύμως συγ-
„κατοικίζόμενοι. ἱκέται δὲ ὑμῶν γινόμεθα μὴ πρὸς ὀρ-
„γὴν τὰ παραγμένα λαμβάνειν, ἐνθυμηθέντας ὡς
„οὐ σὺν ὕβρει, ἀλλ' ὑπ' ἀνάγκης ταῦτα βιασθέντες
„ἐποιοῦμεν. ἅπαν δὲ συγγνώμης ἄξιον τὸ ἀκούσιον.
„καὶ ἃ ὑμᾶς μηδὲν αὐτὸν βουλεῦσαι περὶ ἡμῶν
„χεῖρας προσχομένων· εἰ δὲ μή, θεοὺς καὶ δαίμονας
„οἳ κατέχουσι τήνδε τὴν γῆν παραιτούμενοι συγ-
„γνώμονας ἡμῖν γενέσθαι καὶ ὧν ἠναγκασμένοι ὀρῶ-
„μεν, πειρασόμεθα πολέμου ἄρχοντας ὑμᾶς ἀμύ-

„νασθαι. οὐ γὰρ ἂν νῦν πρῶτον, οὐδὲ μεγίστου „πολέμου τοῦδε ἀπολαύσαιμεν." ὡς δὲ ταῦτα ὁ Λατῖνος ἤκουσεν, ἀπεκρίνατο πρὸς αὐτόν· „Ἀλλ' „ἔγωγε εὔνοιάν τε πρὸς ἅπαν τὸ Ἑλληνικὸν γένος „ἔχω, καὶ συμφοραῖς ἀνθρώπων ἀναγκαίαις πάνυ „ἄχθομαι· σώζεσθαί τε ὑμᾶς περὶ πολλοῦ ἂν ποιη„σαίμην, εἴ μοι δῆλοι γένησθε οἰκήσεως δεόμενοι „ἥκειν, ἐν ἀποχρήσει τε γῆς μοίρας, καὶ πρὸς φι„λίαν τῶν δοθησομένων μεθέξοντες, ἀλλ' οὐ τὴν ἐμὴν „δυναστείαν ἀφαιρησόμενοι πρὸς βίαν. εἰ δ' ἐπαλη„θεύεται ἡμῖν ὅδ' ὁ λόγος, πίστεις τούτων ἀξιῶ „δοῦναι καὶ λαβεῖν, αἳ φυλάξουσιν ἡμῖν ἀδόλους „τὰς ὁμολογίας."

LIX. Αἰνείου δὲ ἐπαινέσαντος τὰ λεγόμενα, γίνονται συνθῆκαι τοῖς ἔθνεσιν ὑφ' ὁρκίων τοιαίδε· Ἀβοριγῖνας μὲν Τρωσὶ δοῦναι χώραν ὅσην ἠξίουν, ἀμφὶ τοὺς τετταράκοντα σταδίους, πανταχοῦ πορευομένοις ἀπὸ τοῦ λόφου· Τρῶας δὲ Ἀβοριγῖσι τοῦ τ' ἐν χερσὶ πολέμου συλλαβέσθαι, καὶ ὅπου ἂν ἄλλῃ παρακαλῶνται, συστρατεύειν· κοινῇ δὲ ἀμφοτέρους τὰ κράτιστα ὑπὲρ ἀλλήλων πράττειν καὶ χειρὶ καὶ γνώμῃ. συνθέμενοι δὲ ταῦτα, καὶ τέκνων ὁμηρείαις τὰς πίστεις βεβαιώσαντες, κοινῇ στρατεύουσιν ἐπὶ τὰς πόλεις τῶν Ῥοτόλων· δι' ὀλίγου δὲ τἀκεῖ πάντα χειρωσάμενοι, παρῆσαν ἐπὶ τὸ πόλισμα τὸ Τρωϊκὸν ἡμιτέλεστον, καὶ μιᾷ προθυμίᾳ πάντες χρώμενοι τειχίζουσιν αὐτό. ὄνομα δὲ τῷ κτίσματι Αἰνείας τίθεται Λαουΐνιον. ὡς μὲν αὐτοὶ Ῥωμαῖοι λέγουσιν, ἀπὸ τῆς Λατίνου θυγατρὸς, ᾗ Λαῦναν

εἶναί φασι τοὔνομα· ὡς δ' ἄλλοι τινὲς τῶν Ἑλλήνων μυθογράφων ἔλεξαν, ἀπὸ τῆς Ἀνίου τοῦ Δήλου βασιλέως θυγατρὸς, Λαύνας καὶ τῆςδε ὀνομαζομένης, ἧς ἀποθανούσης νόσῳ περὶ τὸν οἰκισμὸν τῆς πόλεως πρώτης, καὶ ἐν ᾧ ἔκαμε χωρίῳ ταφείσης, μνῆμα γενέσθαι τὴν πόλιν. συμπλεῦσαι δ' αὐτὴν τοῖς Τρωσὶ λέγεται, δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πατρὸς Αἰνείᾳ δεηθέντι, μαντικὴν οὖσαν καὶ σοφήν. λέγεται δὲ κατὰ τὸν πολισμὸν τοῦ Λαουϊνίου σημεῖα τοῖς Τρωσὶ γενέσθαι τοιάδε· πυρὸς αὐτομάτως ἀναφθέντος ἐκ τῆς νάπης, λύκον μὲν κομίζοντα τῷ στόματι τῆς ξηρᾶς ὕλης, ἐπιβάλλειν ἐπὶ τὸ πῦρ· ἀετὸν δὲ προσπετόμενον ἀναῤῥιπίζειν τῇ κινήσει τῶν πτερύγων τὴν φλόγα· τούτοις δὲ τἀναντία μηχανωμένην ἀλώπεκα, τὴν οὐρὰν διάβροχον ἐκ τοῦ ποταμοῦ φέρουσαν, ἐπιῤῥαπίζειν τὸ καιόμενον πῦρ· καὶ τοτὲ μὲν τοὺς ἀνάπτοντας ἐπικρατεῖν· τοτὲ δὲ τὴν ἀποσβέσαι βουλομένην· τέλος δὲ νικῆσαι τοὺς δύο, καὶ τὴν ἑτέραν οἴχεσθαι μηδὲν ἔτι ποιεῖν δυναμένην. ἰδόντα δὲ τὸν Αἰνείαν εἰπεῖν ὡς ἐπιφανὴς μὲν ἔσται καὶ θαυμαστὴ, καὶ γνώσεως ἐπὶ πλεῖστον ἥξουσα ἡ ἀποικία, ἐπίφθονος δὲ τοῖς πέλας αὐξομένη καὶ λυπηρὰ, κρατήσει δ' ὅμως τῶν ἀντιπραττόντων, κρείττονα τὴν ἐκ τοῦ θείου τύχην λαβοῦσα τοῦ παρ' ἀνθρώπων ἐναντιωθησομένου φθόνου. ταῦτα μὲν δὴ οὕτω περιφανῆ μηνύματα λέγεται γενέσθαι τῶν συμβησομένων τῇ πόλει· καὶ ἔστιν αὐτῶν μνημεῖα ἐν τῇ Λαουϊνιατῶν ἀγορᾷ, χάλκεα εἴδωλα τῶν ζώων, ἐκ πολλοῦ πάνυ χρόνου διατηρούμενα.

LX. Ἐπειδὴ δὲ κατεσκευάσθη τοῖς Τρ
[illegible] ἐπιθυμία πάντας ἴσχει τοῦ παρ' ἀλλ
[illegible] καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῶν
[illegible] τοῦ τε ἐπιχωρίου καὶ τοῖ
[illegible] ἐπὶ συναλλαγαῖς
[illegible] τὴν θυγατέρα Λαΰναν Αἰν
[illegible] καὶ οἱ ἄλλοι τὴν αὐτὴν τοῖς β
[illegible] καὶ δι' ὀλίγου π
[illegible] ἔθη καὶ νόμους καὶ
[illegible] ἀλλήλοις καὶ κοιν
[illegible] τε οἱ σύμπαντες,
[illegible] ἀπὸ τοῖ
[illegible] αὐτοὺς οὐ
[illegible]

Romanae gentis progenit

[illegible]

τε καὶ Φενιᾶται, οἷς καὶ Τρωϊκόν τι ἐμέμικτο· τελευταῖοι δὲ οἱ διασωθέντες σὺν Αἰνείᾳ Τρῶες ἐξ Ἰλίου τε καὶ Δαρδάνου, καὶ τῶν ἄλλων Τρωϊκῶν πόλεων.

LXI. Ὅτι δὲ καὶ τὸ τῶν Τρώων ἔθνος Ἑλληνικὸν ἐν τοῖς μάλιστα ἦν, ἐκ Πελοποννήσου ποτὲ ὡρμημένον, εἴρηται μὲν καὶ ἄλλοις τισὶ πάλαι, λεχθήσεται δὲ καὶ πρὸς ἐμοῦ δι' ὀλίγων. ἔχει δὲ ὁ λόγος περὶ αὐτῶν ὧδε· Ἄτλας γίνεται βασιλεὺς πρῶτος ἐν τῇ καλουμένῃ νῦν Ἀρκαδίᾳ· ᾤκει δὲ περὶ τὸ λεγόμενον Καυκάσιον ὄρος. τούτῳ θυγατέρες ἦσαν ἑπτὰ, αἱ νῦν ἐν οὐρανῷ καταστερίσθαι λεγόμεναι, Πλειάδες ἐπίκλησιν· ὧν μίαν μὲν Ἠλέκτραν Ζεὺς γαμεῖ, καὶ γεννᾷ παῖδας ἐξ αὐτῆς, Ἴασον καὶ Δάρδανον. Ἴασος μὲν οὖν ἠΐθεος μένει· Δάρδανος δὲ ἄγεται γυναῖκα Χρύσην Πάλαντος θυγατέρα, ἐξ ἧς αὐτῷ γίνονται παῖδες, Ἰδαῖος καὶ Δείμας, οἳ τέως μὲν ἐν Ἀρκαδίᾳ παραλαβόντες τὴν Ἄτλαντος δυναστείαν, ἐβασίλευον. ἔπειτα κατακλυσμοῦ γενομένου μεγάλου περὶ τὴν Ἀρκαδίαν, τὰ μὲν πεδία ἐξελιμνώθη, καὶ πολλοῦ χρόνου γεωργεῖσθαι ἀδύνατα ἦν. οἱ δὲ ἄνθρωποι· ᾤκουν γὰρ ἀνὰ τὰ ὄρη, γλίσχρως ποριζόμενοι τὰς τροφάς· συμφρονήσαντες ὡς οὐκ ἱκανὸς βόσκειν πάντας ἔσται ἡ περιοῦσα γῆ, νέμονται σφᾶς αὐτοὺς διχῇ· καὶ αὐτῶν οἱ μὲν ἐν Ἀρκαδίᾳ ὑπομένουσι, βασιλέα Δείμαντα στησάμενοι τὸν Δαρδάνου· οἱ δὲ λοιποὶ ἀπανίστανται Πελοποννήσου στόλῳ μεγάλῳ. ποιούμενοι δὲ τὸν πλοῦν παρὰ τὴν Εὐρώπην, εἰς τὸν Μέλανα καλούμενον ἀφικνοῦνται κόλπον, καὶ τυγχάνουσιν ἐν νήσῳ τινὶ τῆς Θρᾴ-

κης ὁρμισάμενοι· ἦν οὐκ ἔχω εἰπεῖν εἴτε ἦν οἰκουμένη καὶ πρότερον, εἴτε ἔρημη· ἢ τίθενται τοὔνομα σύνθετον ἔκ τε ἀνδρὸς καὶ τόπου, Σαμοθρᾴκην. τὸ μὲν γὰρ χωρίον, τῆς Θρᾴκης· ὁ δὲ οἰκιστής, Σάμων, υἱὸς Ἑρμοῦ καὶ νύμφης Κυλληνίδος Ῥήνης ὀνομαζομένης. ἐπεὶ δὲ χρόνον οὐ πολὺν διατρίψαντες, ὡς οὐκ εὐμαρὴς ἦν ὁ βίος αὐτοῖς, γῆ τε λυπρᾷ καὶ θαλάττῃ ἀγρίᾳ μαχομένοις, ὀλίγους τινὰς ἐν τῇ νήσῳ λειπόμενοι, ἀπανίστανται πάλιν οἱ πλείους εἰς τὴν Ἀσίαν, ἔχοντες ἡγεμόνα τῆς ἀποικίας Δάρδανον· „Ἴασος γὰρ ἐν τῇ νήσῳ περαυνῷ πληγεὶς τελευτᾷ, „Δήμητρος εὐνὴν ὀριγνώμενός οἱ ἔχειν·“ ποιησάμενοί τε τὴν ἀπόβασιν ἐν τῷ καλουμένῳ νῦν Ἑλλησπόντῳ, περὶ τὴν ὕστερον κληθεῖσαν οἰκίζονται Φρυγίαν· Ἰδαῖος μὲν ὁ Δαρδάνου μέρος τῆς στρατιᾶς ἔχων, ἐν τοῖς ὄρεσιν ἃ νῦν Ἰδαῖα ἀπ' ἐκείνου λέγεται· ἔνθα μητρὶ θεῶν ἱερὸν ἱδρυσάμενος ἄργια καὶ τελετὰς κατεσκήσατο, ἃ καὶ εἰς τόδε χρόνου διαμένουσιν ἐν πάσῃ Φρυγίᾳ· Δάρδανος δ' ἐν τῇ καλουμένῃ νῦν Τροικῷ πόλιν ὁμώνυμον αὐτῷ κατασκευάσας, ὄντος αὐτῷ τὰ χωρία Τεύκρου βασιλέως, ἀφ' οὗ Τευκρὶς τῶν χωρίων ἡ γῆ ἐλέγετο. τοῦτον δὲ ἄλλοι τε πολλοί, καὶ Φανόθημος ὁ τὴν Ἀττικὴν γράψας ἀρχαιολογίαν, ἐκ τῆς Ἀττικῆς μετοικῆσαί φασιν εἰς τὴν Ἀσίαν, θήμου Ἐξηστιαίως ἄρχοντα· καὶ πολλὰ παρέχονται τοῦ λόγου τεκμήρια. κρατήσαντα δὴ χώρας συχνῆς τε καὶ ἀγαθῆς, καὶ οὐ πολὺ τὸ ἐπιχώριον γένος ἐχούσης, ἀσμένως τὸν Δάρδανον ἰδεῖν καὶ τὸ σὺν αὐτῷ

παραγενόμενον Ἑλληνικὸν, ὧν τε πρὸς τοὺς βαρβάρους πολέμων συμμαχίας ἕνεκα, καὶ ἵνα ἡ γῆ μὴ ᾖ ἔρημος.

LXII. Ἀπαιτεῖ δὲ ὁ λόγος καὶ τὸν Αἰνείαν ἐξ ὧν ἔφυ διηγήσασθαι· βραχείᾳ δὲ καὶ τοῦτο δηλώσει σημανῶ. Δάρδανος ἐπειδὴ Χρύσην τὴν Πάλαντος θυγατέρα, ἐξ ἧς οἱ πρῶτοι παῖδες ἐγένοντο αὐτῷ, τελευτῆσαι συνέπεσε, Βάτειαν γαμεῖ, τὴν Τεύκρου θυγατέρα· καὶ γίνεται παῖς αὐτῷ Ἐριχθόνιος, ὃς ἁπάντων ἀνθρώπων εὐδαιμονέστατος λέγεται γενέσθαι, τῆς τε πατρῴας καὶ τῆς ὑπὸ τῷ μητροπάτορι γενομένης κληρονομήσας ἀρχῆς. Ἐριχθονίου δὲ καὶ Καλλιρόης τῆς Σκαμάνδρου γίνεται Τρὼς, ἀφ' οὗ τὴν ἐπωνυμίαν τὸ ἔθνος ἔχει. Τρωὸς δὲ καὶ Ἀκαλλίδος τῆς Εὐμήδους, Ἀσσάρακος ἦν. τούτου δὲ, καὶ Κλυτοδώρας τῆς Λαομέδοντος, Κάπυς. Κάπυος δὲ καὶ νύμφης Παίδος ἠρημένης, Ἀγχίσης. Ἀγχίσου δὲ καὶ Ἀφροδίτης, Αἰνείας. ὡς μὲν δὴ καὶ τὸ Τρωϊκὸν γένος Ἑλληνικὸν ἄρχῆθεν ἦν, δεδήλωταί μοι.

LXIII. Περὶ δὲ τῶν χρόνων ἐν οἷς ἐκτίσθη τὸ Λαυϊνιον, ἄλλοι μὲν ἄλλως λέγουσιν· ἐμοὶ μέντοι δοκοῦσιν οἱ δευτέρῳ μετὰ τὴν ἔξοδον τὴν ἐκ Τροίας ἔτει φέροντες αὐτὴν, εἰκότα μᾶλλον λέγειν. Ἴλιον μὲν γὰρ ἥλω τελευτῶντος ἤδη τοῦ θέρους, ἐπακαίδεκα πρότερον ἡμέρας τῆς θερικῆς τροπῆς, ἐγδόῃ φθίνοντος μηνὸς Θαργηλιῶνος, ὡς Ἀθηναῖοι τοὺς χρόνους ἄγουσι. περιτταὶ δὲ ἦσαν αἱ τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον ἐκπληροῦσαι μετὰ τὴν τροπὴν εἴκοσι ἡμέραι. ἐν δὴ

ταῖς ὑπατικαὶ καὶ τριάκοντα, ταῖς ἀπὸ τῆς ἀλώσεως διαγνωμίναις, τάττειν περὶ τὴν πόλιν οἴομαι διοικήσασθαι τοὺς Ἀχαιούς, καὶ τὰς προσβολὰς ἐπιδέξασθαι τὰς παρὰ τῶν ἀφεστηκότων, καὶ τὰ ὅρκια ποιήσασθαι πρὸς αὐτούς· τῷ δ' ἑξῆς ἔτει, πρώτῳ δὲ μετὰ τὴν ἅλωσιν περὶ τὴν μετοπωρινὴν ἰσημερίαν ἅραντες οἱ Τρῶες ἐκ τῆς γῆς, παραιοῦνται τὸν Ἑλλήσποντον· καὶ καταχθέντες εἰς τὴν Θρᾴκην, αὐτοῦ διατρίβουσι τὴν χειμερινὴν ὥραν, δεχόμενοί τε τοὺς ἔτι συνιόντας ἐκ τῆς φυγῆς, καὶ παρασκευαζόμενοι τὰ εἰς τὸν ἀπόπλουν. ἐκ δὲ τῆς Θρᾴκης ἀναστάντες ἦαρος ἀρχομένου, τελοῦσι τὸν μεταξὺ πλοῦν, ἄχρι Σικελίας· ἐκεῖ δὲ ὁρμισαμένοις αὐτοῖς τὸ ἔτος τοῦτο τελευτᾷ, καὶ διατρίβουσι τὸν δεύτερον χειμῶνα, τὰς πόλεις συνοικίζοντες τοῖς Ἐλύμοις ἐν Σικελίᾳ. πλωσίμων δὲ γενομένων ἅραντες ἀπὸ τῆς νήσου, περῶσι τὸ Τυῤῥηνικὸν πέλαγος, καὶ τελευτῶντες εἰς Ἄωρον τὸν ἀφικνοῦνται, τὸν Ἀβοριγίνων αἰγιαλόν, μεσοῦσης θερείας. λαβόντες δὲ τὸ χωρίον, οἰκίζουσιν ἐν αὐτῷ Λαουίνιον, τὸν δεύτερον ἀπὸ τῆς ἁλώσεως ἐκπληρώσαντες ἐνιαυτόν. καὶ περὶ μὲν τούτων ὧν ἔχω δόξης, δεδήλωταί μοι.

Aeneae Latinorum rex I.

LXIV. Αἰνείας δὲ κατασκευάσας ἱεροῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις νόμοις ἀποχρώντως τὴν πόλιν, ἣν τὰ πλεῖστα ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ ἦν, τῷ μὲν ἑξῆς ἐνιαυτῷ, τρίτῳ δὲ ἀπὸ τῆς ἐξόδου, Τρώων ἐβασίλευσε μόνον· νῷ δὲ τετάρτῳ τελευτήσαντος Λατίνου, καὶ τὴν

ἐκείνου βασιλείαν παραλαμβάνει, τῆς τε κηδείας οἰκειότητι τῆς πρὸς αὐτόν, ἐπικλήρου τῆς Λαύνας γενομένης μετὰ τὸν Λατίνου θάνατον, καὶ τοῦ πρὸς ἀστυγείτονας πολέμου τῆς στρατηγίας ἕνεκα. ἀπέστησαν γὰρ αὖθις ἀπὸ τοῦ Λατίνου Ῥτόλοι, λαβόντες ἡγεμόνα τῶν αὐτομόλων τινὰ τῆς Λατίνου γυναικὸς Ἀμάτης ἀνεψιόν, ὄνομα Τυρνόν. ὁ δὲ ἀνὴρ οὗτος ἐπὶ τῷ γάμῳ τὸν κηδεστὴν μεμφόμενος, ὅτι παρελθὼν τὸ συγγενὲς ὀθνείους ἐκήδευσε, τῆς τε Ἀμάτης παροξυνούσης, καὶ ἄλλων τινῶν συλλαμβανόντων, ἄγων τὴν δύναμιν ἧς αὐτὸς ἦρχε, προσετίθεται τοῖς Ῥτόλοις. πολέμου δὲ ἐκ τῶν ἐγκλημάτων τούτων γενομένου, καὶ μάχης ἰσχυρᾶς, Λατῖνος μὲν ἀποθνήσκει καὶ Τυρνός, καὶ τῶν ἄλλων συχνοί· κρατοῦσι δ' ὅμως οἱ σὺν Αἰνείᾳ. ἐκ δὲ τούτου τὴν ὑπὸ τῷ κηδεστῇ γενομένην ἀρχὴν Αἰνείας παραλαμβάνει. τρία δὲ βασιλεύσας ἔτη μετὰ τὴν τοῦ Λατίνου τελευτήν, τῷ τετάρτῳ θνήσκει κατὰ πόλεμον. Ῥτόλοί τε γὰρ ἐκ τῶν πόλεων στρατεύουσιν ἅπαντες πρὸς αὐτόν, καὶ σὺν αὐτοῖς βασιλεὺς Τυρρηνῶν Μεσέντιος, δείσας περὶ τῶν αὐτοῦ χώρων. ἤδη γὰρ ἐπὶ μέγα χωροῦσαν τὴν Ἑλληνικὴν ὁρῶν δύναμιν ἤχθετο. μάχης δὲ γενομένης καρτερᾶς, οὐ πρόσω τοῦ Λαυϊνίου, καὶ πολλῶν ἑκατέρωθεν ἀπολομένων, τὰ μὲν στρατεύματα νυκτὸς ἐπελθούσης διελύθη, τὸ δὲ Αἰνείου σῶμα φανερὸν οὐδαμῇ γενόμενον, οἱ μὲν εἰς θεοὺς μεταναστῆναι εἶκαζον, οἱ δ' ἐν τῷ ποταμῷ, παρ' ὃν ἡ μάχη ἐγένετο, διαφθαρῆναι. καὶ αὐτῷ κατασκευάζουσιν οἱ Λατῖνοι ἡρῷον,

ἐπιγραφῇ τοιᾷδε κοσμούμενον, ΠΑΤΡΟΣ ΘΕΟΥ ΧΘΟΝΙΟΥ, ΟΣ ΠΟΤΑΜΟΥ ΝΟΜΙΚΙΟΥ ΡΕΥΜΑ ΔΙΕΠΕΙ. εἰσὶ δ' οἳ λέγουσιν ἐπ' Ἀγχίσῃ κατασκευασθῆναι αὐτὸ ὑπ' Αἰνείου, ἐνιαυτῷ πρότερον τοῦ πολέμου τούτου τελευτήσαντι. ἔστι δὲ χωμάτιον οὐ μέγα, καὶ περὶ αὐτὸ δένδρα στοιχηδὸν πεφυκότα, θέας ἄξια.

Ascanius II.

LXV. Αἰνείου δ' ἐξ ἀνθρώπων μεταστάντος ἑβδόμῳ μάλιστα ἔτει μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν, Εὐρυλέων παρέλαβε τὴν Λατίνων ἡγεμονίαν, ὁ μετονομασθεὶς Ἀσκάνιος ἐν τῇ φυγῇ. ἦσαν δὲ τειχήρεις οἱ Τρῶες ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ, καὶ τοῖς μὲν πολεμίοις ἀεὶ προσῄει δύναμις· αἱ δὲ τῶν Λατίνων ἀδύνατοι ἦσαν τοῖς ἐν τῷ Λαουϊνίῳ πολιορκουμένοις ἐπικουρεῖν. τὸ μὲν οὖν πρῶτον εἰς φιλίαν τε καὶ συνθήκας μετρίας προὐκαλοῦντο τοὺς πολεμίους οἱ περὶ τὸν Ἀσκάνιον· ὡς δ' οὐδὲν προσεῖχον αὐτοῖς, ἐπιτρέπειν ἐκείνοις ἠναγκάζοντο καταλύσασθαι τὸν πόλεμον ἐφ' οἷς ἂν αὐτοὶ δικαιῶσι. τοῦ δὲ βασιλέως τῶν Τυῤῥηνῶν τά τε ἄλλα ὡς δεδουλωμένοις ἀφόρητα ἐπιτάσσοντος, καὶ τὸ, οἶνον ὅσον ἂν ἡ Λατίνων γῆ φέροι Τυῤῥηνοῖς ἀπάγειν ἀνὰ πᾶν ἔτος, οὐκ ἀνασχετὸν ἡγησάμενοι τὸ πρᾶγμα, τῆς μὲν ἀμπέλου τὸν καρπὸν ἱερὸν ἐψηφίσαντο τοῦ Διὸς εἶναι, γνώμην ἀγορεύσαντος τοῦ Ἀσκανίου· αὐτοὶ δὲ ἀλλήλοις παρακελευσάμενοι, προθύμοις ἀγωνισταῖς γίνεσθαι, καὶ θεοὺς αἰτησάμενοι συλλαβέσθαι τοῦ κινδυνεύ-

ματος, ἐξῆλθον ἐκ τῆς πόλεως, φυλάξαντες νύκτα ἀσέληνον. εὐθὺς δὲ προσβαλόντες τῷ χάρακι τῶν πολεμίων, ὃς ἐγγυτάτω τῆς πόλεως ἔκειτο, καὶ ἦν προτείχισμα τῆς ἄλλης δυνάμεως, ἐν ἐρυμνῷ τε κατεσκευασμένος χωρίῳ, καὶ τὴν κρατίστην χειότητα τῶν Τυρρηνῶν ἔχων, ἧς ἡγεῖτο Μεζεντίου παῖς Λεῦσος ὄνομα, οὐδενὸς προειδομένου τὴν ἔφοδον, αἱροῦσιν ἐκπεπῶς τὸ ἔρυμα. ἐν ᾧ δὲ τὸ χωρίον τοῦτο ἡλίσκετο, φῶς τε ἄκαιρον ὁρῶντες οἱ ἐν τοῖς πεδίοις ἐστρατοπεδευκότες, καὶ βοὴν τῶν ἀπολλυμένων ἀκούοντες, ἔφυγον ἐκλιπόντες τοὺς ταπεινοὺς τόπους ἐπὶ τὰ ὄρη. ἐν δὲ τούτῳ πολλὴ ἐγίνετο ταραχὴ καὶ θόρυβος, οἷα ἐν νυκτὶ κινουμένης στρατιᾶς, ὃς αὐτίκα μάλα τῶν πολεμίων σφίσιν ἐπιθησομένων οὐ σὺν κόσμῳ· οὐδὲ κατὰ τέλη ἑστῶσιν. οἱ δὲ Λατῖνοι, ἐπειδὴ τό τε φρούριον ἐξ ἐφόδου κατειλήφεσαν, καὶ τὸ ἄλλο στράτευμα ἔμαθον τεταραγμένον, ἐπέκειντο αὐτοῖς κτείνοντες καὶ διώκοντες. τῶν δ' οὐχ ὅπως τις πρὸς ἀλκὴν τραπέσθαι ἐπεχείρησεν, ἀλλ' οὐδὲ μαθεῖν ἦν οἷς κακοῖς ἦν ἐδύνατο· ὑπὸ δὲ θορύβου καὶ ἀμηχανίας, οἱ μὲν κατὰ κρημνῶν φερόμενοι διεφθείροντο, οἱ δ' εἰς φάραγγας ἀνεξόδους ἐμπίπτοντες ἡλίσκοντο· οἱ δὲ πλεῖστοι ἀγνοήσαντες, ἀλλήλους ἀνὰ τὸ σκότος ὅσα πολεμίους διέθεσαν, καὶ ὁ πλεῖστος αὐτῶν φθόρος ἀλληλοκτόνος ἐγίνετο. Μεζέντιος δὲ σὺν ὀλίγοις λόφων τινὰ καταλαβὼν, ἐπειδὴ τοῦ παιδὸς τὸν μόρον ἤκουσε, καὶ ὅσος αὐτῷ στρατὸς διέφθαρτο, ἐν οἵῳ τε χωρίῳ κατακεκλεισμένος ἑαυτὸν ἦν, ὡς ἐν ἀπορίᾳ χρήματος, ἔπεμψε κή-

ρυκας εἰς τὸ Λαουΐνιον περὶ φιλίας διαλεξομένους· Ἀσκανίου δὲ τοῖς Λατίνοις ταμιεύεσθαι τὴν τύχην συμβουλεύοντος, ἄδειαν εὑρόμενος, ἀπῆλθεν ὑπόσπονδος μεθ' ὅσης εἶχε δυνάμεως, καὶ τὸν ἀπὸ τοῦδε χρόνον ἅπαντα διαλυσάμενος τὴν ἔχθραν πρὸς τοὺς Λατίνους, βέβαιος φίλος ἦν.

LXVI. Τριακοστῷ δὲ ὕστερον ἔτει μετὰ τὴν πτίσιν τοῦ Λαουϊνίου, πόλιν ἑτέραν ᾠκίζει, κατὰ τὸ γινόμενον Αἰνεία θέσφατον, Ἀσκάνιος ὁ Αἰνείου· καὶ μετάγει τοὺς τ' ἐκ Λαουϊνίου καὶ τῶν ἄλλων Λατίνων ὅσους ἦν βουλομένους ἅμ' εἶπεν οἰκεῖν, εἰς τὴν νεόκτιστον, ὄνομα τῇ πόλει θέμενος Ἄλβαν. ἔστι δὲ ἡ Ἄλβα καθ' Ἑλλάδα γλῶσσαν Λευκή. σαφηνισμοῦ δὲ ἕνεκα διορίζεται παρ' ἑτέραν πόλιν δμώνυμον ἐπικλήσει, τοῦ σχήματος ἐπικατηγορήσει. ἔστι δὲ ὥσπερ σύνθετον ἤδη τοὔνομα ἐξ ἀμφοῖν, Ἄλβα λόγγα· τοῦτο δ' ἔστι, Λευκὴ μακρά. νῦν μὲν οὖν ἔρημός ἐστιν. ἐπὶ γὰρ Ὀστιλίου Τύλλου Ῥωμαίων βασιλέως, στασιάζειν δόξασα πρὸς τὴν ἀποικίαν περὶ τῆς ἀρχῆς, ἀνῃρέθη. τὸ δ' ἐν αὐτῇ πολιτευόμενον πλῆθος, παθεῖσα τὴν μητρόπολιν, πόλις ὑπεδέξατο Ῥώμη. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τοῖς ἐκνομιμένοις χρόνοις ἐγένετο. ἡνίκα δὲ ᾠκίζετο, πρὸς ὄρει καὶ λίμνῃ κατεσκευάσθη, τὸ μέσον ἐπέχουσα ἀμφοῖν· καὶ ἦν ὥσπερ τείχη τῆς πόλεως ταῦτα, δυσάλωτον αὐτὴν ποιοῦντα. τό τε γὰρ ὄρος ἐν τοῖς πάνυ ὀχυρόν τε καὶ ὑψηλόν ἐστιν, ἥτε λίμνη βαθεῖα καὶ μεγάλη, καὶ αὐτὴν διὰ πλειστάδων ἀνοιγομένων ὑπὸ γῆν δέχεται τὸ πεδίον, ταμιευομένων ὁπόσον χειμῶνος

τῶν ἀνθρώπων τὸ ὕδωρ. ὑπόκειται δὲ τῇ πόλει πεδία θαυμαστά μὲν ἰδεῖν, πλούσια δὲ καὶ καρποὺς ἐξενεγκεῖν παντοδαποὺς, καὶ οὐδὲν ἐνδεέστερον τῆς ἄλλης Ἰταλίας, μάλιστα δὲ τὸν καλούμενον Ἀλβανὸν οἶνον, ἡδὺν καὶ καλὸν, ἔξω τοῦ Φαλέρνου λεγομένου, τῶν γοῦν ἄλλων ἁπάντων διαφορώτατον.

LXVII. Ἐν δὲ τῇ κτίσει τῆς πόλεως θαῦμα μέγα λέγεται γενέσθαι. κατασκευασθέντος γὰρ τοῖς ἔδεσι τῶν θεῶν, οὓς Αἰνείας ἐκ τῆς Τρωάδος ἠνέγκατο καὶ καθίδρυσεν ἐν τῷ Λαουϊνίῳ, ναοῦ, χωρίον ἔχοντος ἄβατον, καὶ τῶν ἱδρυμάτων ἐκ τοῦ Λαουϊνίου κομισθέντων ἐκ τοῦ νεὼ εἰς τοῦτον τὸν μυχὸν, εἰς τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα κεκλεισμένων τέως μάλιστα τῶν θυρῶν, καὶ οὐδὲν παθόντων οὔτε περιβόλων οὔτε ὀροφῶν, διαμείψαντα τὰ βρέτη τὴν στάσιν, ἐπὶ τῶν ἀρχαίων εὑρεθῆναι κείμενα βάθρων· μετακομισθέντα δὲ αὖθις ἐκ τοῦ Λαουϊνίου σὺν ἱκετείαις καὶ θυσίαις ἀρεστηρίοις, εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον ὁμοίως ἀνελθεῖν. τοὺς δὲ ἀνθρώπους τέως μὲν ἀπόρεῖν ὅ, τι χρήσονται τοῖς πράγμασιν, οὔτε δίχα τῶν πατρῴων θεῶν κατοικεῖν ἀξιοῦντας, οὔτε ἐπὶ τὴν ἐκλειφθεῖσαν οἴκησιν αὖθις ἀναστρέφειν. τελευτῶντας δὲ γνώμην εὑρέσθαι, ἣ ἔμελλεν ἀποχρώντως πρὸς ἀμφότερα ἕξειν· τὰ μὲν ἕδη κατὰ χώραν ἐᾶσαι μένειν, ἄνδρας δὲ τοὺς ἐπιμεληθησομένους αὐτῶν ἐκ τῆς Ἄλβας εἰς τὸ Λαουΐνιον αὖθις ἐποίκους μεταγαγεῖν. καὶ ἐγένοντο οἱ πεμφθέντες ἑξακόσιοι μελεδωνοὶ τῶν ἱερῶν, αὐτοῖς μεταναστάντες ἐφεστίοις·

ἡγεμὼν δ' ἐπ' αὐτοὺς ἐτέχθη Αἴγιστος. τοὺς δὲ θεοὺς τούτους Ῥωμαῖοι μὴν Πενάτας καλοῦσιν· οἱ δὲ ἑρμηνεύοντες εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν τρύνομα, οἱ μὲν Πατρῴους ἀποφαίνουσιν, οἱ δὲ Γενεθλίους· εἰσὶ δ' οἱ Κτησίους. ἄλλοι δὲ Μυχίους, οἱ δὲ Ἑρκίους. ἔοικε δὲ τούτων ἕκαστος κατά τινος τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς ποιεῖσθαι τὴν ἐπίκλησιν· κινδυνεύουσί τε οὐ τὸ αὐτὸ πάντες, ὅμως γέ πως τὸ αὐτὸ λέγειν. σχήματος δὲ καὶ μορφῆς αὐτῶν περὶ Τίμαιος μὲν ὁ συγγραφεὺς ὧδε ἀποφαίνεται· κηρύκια σιδηρᾶ καὶ χάλκεα, καὶ κέραμον Τρωϊκὸν εἶναι, τὰ ἐν τοῖς ἀδύτοις τοῖς ἐν Λαυϊνίῳ κείμενα ἱερά· πυθέσθαι δὲ αὐτὸς ταῦτα παρὰ τῶν ἐπιχωρίων. ἐγὼ δὲ ὅσα μὲν ὁρᾶν ἔπεσιν οὐ θέμις, οὔτε παρὰ τῶν ὁρώντων ἀκούειν, οὐδ' ἂν ἐπιγράφειν οἶομαι δεῖν. νεμεσῶ δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσοι πλείω τῶν συγχωρουμένων ὑπὸ νόμου ζητεῖν ἢ γινώσκειν ἀξιοῦσιν.

LXVIII. Ἃ δὲ αὐτός τε ἰδὼν ἐπίσταμαι, καὶ θεὸς οὐδὲν ἀποκωλύει με περὶ αὐτῶν γράφειν, τοιάδε ἐστί· νεὼς ἐν Ῥώμῃ δείκνυται τῆς ἀγορᾶς οὐ πρόσω, κατὰ τὴν ἐπὶ Καρινὰς φέρουσαν ἐπίτομον ὁδόν, ὑπεροχῇ σκοτεινὸς ἱδρυμένος οὐ μέγας. λέγεται δὲ κατὰ τὴν ἐπιχώριον γλῶτταν, Τπελαίαις τὸ χωρίον. ἐν δὲ τούτῳ κεῖνται τῶν Τρωϊκῶν θεῶν εἰκόνες, ἅπασιν ὁρᾶν, ΔΕΝΑΣ ἐπιγραφὴν ἔχουσαι, δηλοῦσαν τοὺς Πενάτας. δοκεῖ γάρ μοι, τοῦ Π μήπω γράμματος εὑρημένου, τῷ Δέλτα δηλοῦν τὴν ἐκείνου δύναμιν τοὺς παλαιούς. εἰσὶ δὲ νεανίαι δύο

παθήμενοι, δόρατα διειληφότες, τῆς παλαιᾶς ἔργα τέχνης. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ἐν ἱεροῖς ἀρχαίοις εἴδωλα τῶν θεῶν τούτων ἐθεασάμεθα, καὶ ἐν ἅπασι νεανίσκοι δύο στρατιωτικὰ σχήματα φαίνονται ἔχοντες. ὁρᾶν μὲν δὴ ταῦτα ἔξεστιν, ἀκούειν δὲ καὶ γράφειν ὑπὲρ αὐτῶν, ἃ Καλλίστρατός τε ὁ περὶ Σαμοθράκης συνταξάμενος ἱστορίαν, καὶ Σάτυρος ὁ τοὺς ἀρχαίους μύθους συναγαγών, καὶ ἄλλοι συχνοὶ, παλαιότατος δὲ ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, ποιητὴς Ἀρατῖνος. λέγουσι γοῦν ὧδε· Χρύσην τὴν Πάλαντος θυγατέρα γῆ μαμένην Δαρδάνῳ, φερνὰς ἐπενέγκασθαι δωρεὰς Ἀθηνᾶς, τά τε Παλλάδια καὶ τὰ ἱερὰ τῶν μεγάλων θεῶν, διδαχθεῖσαν αὐτῶν τὰς τελετάς. ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐπομβρίαν φεύγοντες Ἀρκάδες Πελοπόννησον μὲν ἔλιπον, ἐν δὲ τῇ Θρᾳκίᾳ νήσῳ τοὺς βίους ἱδρύσαντο, κατασκευάσαι τὸν Δάρδανον ἐνταῦθα τῶν θείων τούτων ἱερὸν, ἀῤῥήτους τοῖς ἄλλοις ποιοῦντα τὰς ἰδίας αὐτῶν ὀνομασίας, καὶ τὰς τελετὰς αὐτοῖς, τὰς καὶ εἰς τόδε χρόνου γινομένας ὑπὸ Σαμοθρᾳκῶν, ἐπιτελεῖν. ὡς δὲ μετῆγε τοῦ λαοῦ τὴν πλείονα μοῖραν εἰς τὴν Ἀσίαν, τὰ μὲν ἱερὰ τῶν θεῶν καὶ τὰς τελετὰς τοῖς ὑπομείνασιν ἐν τῇ νήσῳ καταλιπεῖν· τὰ δὲ Παλλάδια καὶ τῶν θεῶν εἰκόνας κατασκευισάμενον ἀγαγέσθαι μετ' αὐτοῦ. διαμαντευόμενον δὲ περὶ τῆς οἰκήσεως τά τε ἄλλα μαθεῖν, καὶ περὶ τῶν ἱερῶν τῆς φυλακῆς τόνδε χρησμὸν λαβεῖν·

Εἰς πόλιν, ἣν κτίσητε, θεοῖς σέβας ἄφθιτον αἰεὶ

G 2
792911 A

Θεῖναι, καὶ φυλακαῖς τε σέβειν θυσίαις τε χοροῖς τε.

Εὖτ' ἂν γὰρ τάδε σεμνὰ καθ' ὑμετέραν χώραν ᾖ
Δῶρα Διὸς κούρης ἀλόχου σέθεν, ἡ δὲ πόλις σοι
Ἔσται ἀπύρθητος τὸν ἀεὶ χρόνον ἤματα πάντα.

LXIX. Δάρδανον μὲν οὖν ἐν τῇ κτισθείσῃ τε ὑφ' ἑαυτοῦ καὶ ὀνομασίας ὁμοίας τυχούσῃ πόλει τὰ ἕδη καταλιπεῖν. Ἴλου δ' ἐν ὑστέρῳ χρόνῳ συνοικισθέντος, ἐκεῖ μετενεχθῆναι πρὸς τῶν συγγόνων αὐτοῦ τὰ ἱερά. ποιήσασθαι δὲ τοὺς Ἰλιεῖς νεών τε καὶ ἄδυτον αὐτοῖς ἐπὶ τῆς ἄκρας, καὶ φυλάττειν δι' ἐπιμελείας ἧς ἐδύναντο πλείστης, θεὸν ἡγουμένους εἶναι, καὶ σωτηρίας κύρια τῇ πόλει. ἁλισκομένης δὲ τῆς κάτω πόλεως, τὸν Αἰνείαν κύριον τῆς ἄκρας γενόμενον, ἄραντα ἐκ τῶν ἀδύτων τά τε ἱερὰ τῶν μεγάλων Θεῶν, καὶ ὃ, περ ἔτι περιῆν Παλλάδιον· θάτερον γὰρ Ὀδυσσέα καὶ Διομήδη νυκτὸς εἰς Ἴλιον ἀφικομένους λαβεῖν. οἴχεσθαί τε κομίσαντα τὸν Αἰνείαν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἐλθεῖν ἄγοντα εἰς Ἰταλίαν. Ἀρατῖνος δέ φησιν ὑπὸ Διὸς δοθῆναι Δαρδάνῳ Παλλάδιον ἕν, καὶ εἶναι τοῦτο ἐν Ἴλιῳ, ἕως ἡ πόλις ἡλίσκετο, κεκρυμμένον ἐν ἀβάτῳ. εἰκόνα δὲ ἐκείνου κατεσκευασμένην μηδὲ ἓν τοῦ μὴ ὀρχεστύπου διάφορον, ἅπαντα τῶν ἐπιβουλευόντων ἕνεκα, ἐν φανερῷ τεθῆναι, καὶ αὐτὴν Ἀχαιοὺς ἐπιβουλεύσαντας λαβεῖν. τὰ μὲν οὖν εἰς Ἰταλίαν ὑπ' Αἰνείου κομι-

σύντα ἱερὰ, τοῖς εἰρημένοις ἀνδράσι πειθόμενος, γράφω τῶν τε μεγάλων θεῶν εἰκόνας εἶναι, οὓς Σαμοθρᾷκες Ἑλλήνων μάλιστα ἐρχιάζουσι· καὶ τὸ μεμυθευμένον Παλλάδιον, ὃ φασι τὰς ἱερὰς φυλάττειν παρθένους ἐν ναῷ κείμενον Ἑστίας, ἔνθα καὶ τὸ ἀθάνατον διασώζεται πῦρ. ὑπὲρ ὧν ἐν ὑστέρῳ λεχθήσεται λόγῳ. εἰ δ' ἄρ καὶ παρὰ ταῦτα τοῖς βιβλίοις ἡμῖν ἄθηλα ἕτερα. καὶ περὶ μὲν τῶν Τρωϊκῶν ἱερῶν τοσαῦτα εἰρήσθω.

Silvius III.

LXX. Ἀσκανίου δὲ ὀγδόῳ καὶ τριακοστῷ ἔτει τῆς βασιλείας τελευτήσαντος, παρέλαβε τὴν ἡγεμονίαν Σιλούιος, ἀδελφὸς ὢν Ἀσκανίου, μετὰ τὸν Αἰνείου θάνατον γενόμενος ἐκ Λαυίνας τῆς Λατίνου θυγατρός, ὃν φασιν ἐν τοῖς ὄρεσιν ὑπὸ τῶν νομέων ἐκτραφῆναι. τοῦ γὰρ Ἀσκανίου παραλαβόντος τὴν βασιλείαν, περιδεὴς ἡ Λαυίνα γενομένη, μή τι δεινὸν ὑπ' αὐτοῦ πάθῃ κατὰ τὸ τῆς μητρυιᾶς ὄνομα, ἐκύμων οὖσα, δίδωσιν ἑαυτὴν Τυρρηνῷ τινι συμφορβῶν ἐπιμελητῇ βασιλικῶν, ὃν ἤδει Λατίνου γενόμενον ἐν τοῖς μάλιστα προσήγορον. ὁ δ' εἰς ὕλας ἐρήμους ἀγαγὼν αὐτὴν ὡς τῶν ἐπιτυχουσῶν τινα, φυλαττόμενος ὀφθῆναι τοῖς εἰδόσιν, ἔτρεφεν ἐν τῇ νάπῃ κατασκευάσας οἴκησιν· ἧς τὸ ἐγκυμονούμενον ἀπόκνησάσης, ἀναιρεῖταί τε καὶ τρέφει, Σιλούιον ὀνομάσας ἀπὸ τῆς ὕλης, ὥσπερ ἂν εἴ τις Ἑλλάδι γλώσσῃ λέξειεν Ὑλαῖον. χρόνου δὲ προϊόντος, ὡς πολλὴν ζήτησιν ἔσχε τῆς γυναικὸς ὑπὸ τῶν Λατίνων

γενομένην, καὶ δι' αἰτίας ὄντα παρὰ τῷ πλήθει τὸν Ἀσκάνιον, ὡς ἀνῃρηκότα τὴν παιδίσκην, φράζει τῷ δήμῳ τὸ πρᾶγμα, καὶ τὴν ἄνθρωπον ἄγει μετὰ τοῦ παιδὸς ἐκ τῆς νάπης. τύχῃ μὲν δὴ τοιαύτῃ χρησάμενος Σιλούϊος, τὴν εἰρημένην ἔσχεν ὀνομασίαν, καὶ τὸ ἐξ ἐκείνου γένος ἅπαν τὴν βασιλείαν παρέλαβεν, ἐπειδὴ τὸν ἀδελφὸν αὐτῷ τελευτῆσαι συνέπεσεν, ἀμφίλογον γενομένην πρὸς ἕνα τὸν πρεσβεύσαντα τῶν Ἀσκανίου παίδων Ἴουλον, ἀξιοῦντα τὴν πατρῴαν ἀρχὴν διαδέξασθαι. τὴν δὲ δίκην ἐπεψήφισεν ὁ δῆμος, ἄλλοις τε ὑπαχθεὶς λόγοις, καὶ οὐχ ἥκιστα ὅτι μητρὸς ἦν ὁ Σιλούϊος ἐπικλήρου τῇ ἀρχῇ. Ἰούλῳ δὲ ἀντὶ τῆς βασιλείας ἱερά τις ἐξουσία προσετέθη καὶ τιμὴ, τῷ τε ἀκινδύνῳ προὔχουσα τῆς μοναρχικῆς καὶ τῇ ῥαστώνῃ τοῦ βίου· ἣν ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ γένος ἐκαρποῦτο, Ἰούλιοι κληθέντες ἀπ' ἐκείνου. ἐγένετο δὲ μέγιστος ἅμα καὶ λαμπρότατος οἴκων οὗτος, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν. ἄνδρας δὲ διαφορωτάτους ἡγεμόνων ἤνεγκεν, οἷς τὸ εὐγενὲς αἱ ἀρεταὶ μὴ ἀπιστεῖσθαι παρέσχον· ὑπὲρ ὧν ἐν ἄλλῳ δηλαθήσεται λόγῳ τὰ προσήκοντα.

Aeneas Silvius IV. Latinus S. V. Alba S. VI. Capetus S. VII. Capys S. VIII. Calpetus S. IX. Tiberinus S. X. Agrippa S. XI. Allades S. XII. Aventinus S. XIII. Procas S. XIV. Amulius S. XV. Numitor S. XVI. Urbs condita.

LXXI. Σιλουΐου δ' ἑνὸς δέοντα τριάκοντα ἔτη κατασχόντος τὴν ἀρχὴν, Αἰνείας υἱὸς αὐτοῦ διαδε-

ξάμενος τὴν δυναστείαν, ἐνὶ πλείω τριάκοντα ἐτῶν ἐβασίλευσε. μετὰ δὲ τοῦτον, ἓν καὶ πεντήκοντα Λατῖνος ἦρξεν ἔτη. Ἄλβας δὲ μετὰ τοῦτον ἑνὸς δέοντα τετταράκοντα ἐτῶν ἐβασίλευσε. μετὰ δὲ Ἄλβαν Κάπετος ἓξ ἐπὶ τοῖς εἴκοσιν. ἔπειτα Κάπυς, δυοῖν δέοντα τριάκοντα. μετὰ δὲ Κάπυν, Κάλπετος ἄχρι τρισκαίδεκα ἐτῶν κατέσχε τὴν ἀρχήν. ἑξῆς δὲ Τιβερῖνος ὀκταετῆ χρόνον ἐβασίλευσε. τελευτῆσαι δὲ τοῦτον ἐν μάχῃ παρὰ ποταμῷ γενομένῃ λέγεται· παρενεχθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ ῥεύματος, ἐπώνυμον ἑαυτῷ κατέλιπε τὸν ποταμὸν, Ἄλβουλαν καλούμενον πρότερον. Τιβερίνου δὲ διάδοχος Ἀγρίπας ἓν καὶ τετταράκοντα ἐβασίλευσεν ἔτη. μετὰ δὲ Ἀγρίπαν, Ἀλλάδης, τυραννικόν τι χρῆμα καὶ θεοῖς ἀπεχθόμενον, ἑνὸς δέοντα εἴκοσιν· ᾧ περιφρονοῦντι τὰ δαιμόνια κατεσκεύαστο κεραυνῶν τε μιμήματα καὶ κτύποι βρονταῖς ἐμφερεῖς, οἷς δεδίττεσθαι τοὺς ἀνθρώπους ὡς θεὸς ἠξίου. ὄμβρων δὲ καὶ κεραυνῶν εἰς τὸν οἶκον κατασκηψάντων, τῆς τε λίμνης, παρ᾽ ἣν οἰκῶν ἐτύγχανε, πλημμύραν οὐκ εἰωθυῖαν λαβούσης, κατακλυσθεὶς πανοίκιος ἀπόλλυται. καὶ νῦν ἔτι διαλειπούσης τῆς λίμνης ἐν μέρει τινὶ, ὅταν ὑπονοστήσῃ τὸ νάμα, καὶ σταθερὸς ὁ βυθὸς γένηται, παστάδων ἐρείπια καὶ ἄλλα οἰκήσεως ἴχνη φαίνεται. Ἀουεντῖνος δὲ παρὰ τούτου τὴν δυναστείαν διαδεξάμενος, οὗ τῶν ἑπτὰ λόφων τὶς ἐπώνυμος ἐγένετο τῶν συμπεπολισμένων τῇ Ῥώμῃ, τριάκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη τὴν ἀρχὴν κατέσχε. Πρόκας δὲ μετὰ τοῦτον ἔτη εἴκοσι καὶ τρία. ἔπειτα Ἀμούλιος, ὃς οὐ σὺν δίκῃ

τὴν βασιλείαν κατασχὼν Νομίτωρε προσήκουσαν, ὃς ἦν αὐτῷ πρεσβύτερος ἀδελφός, δύο καὶ τετταράκοντα ἔτη δυναστεύει. Ἀμουλίου δὲ ἀναιρεθέντος ὑπὸ Ῥωμύλου καὶ Ῥώμου, τῶν ἐκ τῆς ἱερᾶς κόρης γενομένων, ὡς αὐτίκα λεχθήσεται, μετὰ τὸν ἐκείνου θάνατον ἀπολαμβάνει τὴν κατὰ νόμον δυναστείαν Νομίτωρ ὁ τῶν νεανίσκων μητροπάτωρ. τῷ δ' ἑξῆς ἔτει τῆς Νομίτωρος ἀρχῆς, δευτέρῳ δὲ καὶ τριακοστῷ καὶ τετρακοσιοστῷ μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν, ἀποικίαν στείλαντες Ἀλβανοὶ, Ῥωμύλου καὶ Ῥώμου τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς ἐχόντων, κτίζουσι Ῥώμην, ἔτους ἐνεστῶτος πρώτου τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Δαϊκλῆς Μεσήνιος, ἄρχοντος Ἀθήνησι Χαροποῦ ἔτος τῆς δεκαετίας πρῶτον.

LXXII. Ἀμφισβητήσεως δὲ πολλῆς οὔσης καὶ περὶ τοῦ χρόνου τῆς κτίσεως, καὶ περὶ τῶν οἰκιστῶν τῆς πόλεως, οὐδὲ αὐτὸς ᾤμην δεῖν ὥσπερ ὁμολογούμενα πρὸς ἁπάντων ἐξ ἐπιδρομῆς ἐπελθεῖν. Κεφάλων μὲν γὰρ ὁ Γεργίθιος συγγραφεὺς παλαιὸς πάνυ, δευτέρᾳ γενεᾷ μετὰ τὸν Ἰλιακὸν πόλεμον ἐκτίσθαι λέγει τὴν πόλιν ὑπὸ τῶν ἐξ Ἰλίου διασωθέντων σὺν Αἰνείᾳ· οἰκιστὴν δὲ αὐτῆς ἀποφαίνει τὸν ἡγησάμενον τῆς ἀποικίας Ῥῶμον· τοῦτον δ' εἶναι τῶν Αἰνείου παίδων ἕνα· τέτταρας δέ φησιν Αἰνείᾳ γενέσθαι παῖδας, Ἀσκάνιον, Εὐρυλέοντα, Ῥωμύλον, Ῥῶμον. εἴρηται δὲ Δημαγόρᾳ καὶ Ἀγαθύλλῳ καὶ ἄλλοις συχνοῖς ὅ, τε χρόνος, καὶ ὁ τῆς ἀποικίας ἡγεμὼν ὁ αὐτός. ὁ δὲ τὰς ἱερείας τὰς ἐν Ἄργει καὶ τὰ καθ' ἑκάστην πραχθέντα συναγαγὼν, Αἰ-

νείαν φησὶν ἐκ Μολοττῶν εἰς Ἰταλίαν ἐλθόντα μετ' Ὀδυσσέως, οἰκιστὴν γενέσθαι τῆς πόλεως· ὀνομάσαι δ' αὐτὴν ἀπὸ μιᾶς τῶν Ἰλιάδων Ῥώμης. ταύτην δὲ λέγει τοῖς ἄλλοις Τρωσὶ παρακελευσαμένην, κοινῇ μετ' ἀνδρῶν ἐμπρῆσαι τὰ σκάφη, βαρυνομένην τῇ πλάνῃ. ὁμολογεῖ δ' αὐτῷ καὶ Δαμαστὴς ὁ Σιγειὺς, καὶ ἄλλοι τινές. Ἀριστοτέλης δὲ ὁ φιλόσοφος Ἀχαιῶν τινας ἱστορεῖ τῶν ἀπὸ Τροίας ἀνακομισαμένων περιπλέοντας Μαλέαν· ἔπειτα χειμῶνι βιαίῳ καταληφθέντας, τέως μὲν ὑπὸ τῶν πνευμάτων φερομένους πολλαχῇ τοῦ πελάγους πλανᾶσθαι· τελευτῶντας δ' ἐλθεῖν εἰς τὸν τόπον τοῦτον τῆς Ὁπικῆς, ὃς καλεῖται Λάτιον, ἐπὶ τῷ Τυρρηνικῷ πελάγει κείμενος. ἀσμένους δὲ τὴν γῆν ἰδόντας, ἀνελκῦσαι τὰς ναῦς αὐτόθι, καὶ διατρῖψαι τὴν χειμερινὴν ὥραν, παρασκευαζομένους ἔαρος ἀρχομένου πλεῖν. ἐμπρησθεισῶν δὲ αὐτοῖς ὑπὸ νύκτα τῶν νεῶν, οὐκ ἔχοντας ὅπως ποιήσονται τὴν ἄπαρσιν, ἀβουλήτῳ ἀνάγκῃ τοὺς βίους ἐν ᾧ κατήχθησαν χωρίῳ ἱδρύσασθαι. συμβῆναι δὲ αὐτοῖς τοῦτο, διὰ γυναῖκας αἰχμαλώτους, ἃς ἔτυχον ἔχοντες ἐξ Ἰλίου. ταύτας δὲ κατακαῦσαι τὰ πλοῖα, φοβουμένας τὴν οἰκαδε Ἀχαιῶν ἄπαρσιν, ὡς εἰς δουλείαν ἀφιξομένας. Καλλίας δὲ ὁ τὰς Ἀγαθοκλέους πράξεις ἀναγράψας, Ῥώμην τινὰ Τρωάδα τῶν ἀφικνουμένων ἅμα τοῖς ἄλλοις Τρωσὶν εἰς Ἰταλίαν, γήμασθαι Λατίνῳ τῷ βασιλεῖ τῶν Αὐσονιγίνων, καὶ γεννῆσαι δύο παῖδας, Ῥῶμον καὶ Ῥωμύλον· οἰκίσαντας δὲ πόλιν, ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτῇ θέσθαι τοὔνομα. Ξεναγόρας δὲ ὁ συγγραφεὺς,

Ὀδυσσέως καὶ Κίρκης υἱοὺς γενέσθαι τρεῖς, Ῥῶμον, Ἀντίαν, Ἀρδίαν. οἰκίσαντας δὲ τρεῖς πόλεις, ἀφ' ἑαυτῶν θέσθαι τοῖς κτίσμασι τὰς ὀνομασίας. Διονύσιος δὲ ὁ Χαλκιδεὺς οἰκιστὴν μὲν ἀποφαίνει τῆς πόλεως Ῥῶμον· τοῦτον δὲ λέγει κατὰ μέν τινας Ἀσκανίου, κατὰ δὲ τινας Ἡμαθίωνος παῖδα εἶναι. εἰσὶ δέ τινες οἳ τὴν Ῥώμην ἐκτίσθαι λέγουσιν ὑπὸ Ῥώμου τοῦ Ἰταλοῦ, μητρὸς δὲ Ἠλέκτρας, τῆς Λατίνου θυγατρός.

LXXIII. Ἔχων δὲ πολλοὺς καὶ ἄλλους τῶν Ἑλληνικῶν παρέχεσθαι συγγραφῶν, οἳ διαφόρους ἀποφαίνουσι τοὺς οἰκιστὰς τῆς πόλεως, ἵνα μὴ δόξαιμι μακρηγορεῖν, ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίων ἐλεύσομαι συγγραφεῖς. παλαιὸς μὲν οὖν οὔτε συγγραφεὺς οὔτε λογογράφος ἐστὶ Ῥωμαίων οὐδὲ εἷς· ἐκ παλαιῶν μέντοι λόγων ἐν ἱεραῖς δέλτοις σωζομένων, ἕκαστός τις παραλαβὼν ἀνέγραψε. τούτων δέ τινες μὲν Αἰνείου γενέσθαι υἱοὺς λέγουσι Ῥωμύλον καὶ Ῥῶμον, τοὺς οἰκιστὰς τῆς Ῥώμης· ἕτεροι δὲ θυγατρὸς Αἰνείου παῖδας· ὅτου δὲ πατρὸς, οὐκέτι διορίζοντες· δοθῆναι δ' αὐτοὺς ὑπ' Αἰνείου Λατίνῳ τῷ βασιλεῖ τῶν Αὐσονίων ὁμηρεύσοντας, ὅτε αἱ πίστεις τοῖς ἐπιχωρίοις πρὸς τοὺς ἐπήλυδας ἐγένοντο. ἀσπαζόμενον δὲ αὐτοὺς Λατῖνον τῇ τε ἄλλῃ θεραπείᾳ περιέπειν εὖ, ἐκγόνου τε ἄῤῥενος ἄπαιδα τελευτῶντα, διαδόχους μέρους τινὸς τῆς ἑαυτοῦ ἀρχῆς καταλιπεῖν. ἄλλοι δὲ λέγουσιν Αἰνείου τελευτήσαντος, Ἀσκάνιον ἅπασαν τὴν ἀρχὴν παραλαβόντα, νείμασθαι πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Ῥωμύλον τε καὶ Ῥῶμον, τήν τε χώ-

ραν καὶ τὴν δύναμιν τῶν Λατίνων τριχῇ· αὐτὸν μὲν δὴ τήν τε Ἄλβαν κτίσαι καὶ ἄλλ' ἄττα πολίσματα· Ῥώμην δὲ Καπύην μὲν, ἀπὸ τοῦ προπάππου Κάπυος· Ἀγχίσην δὲ, ἀπὸ τοῦ προπάτορος Ἀγχίσου· Αἰνείαν δὲ, τὴν ὕστερον κληθεῖσαν Ἰάνικλον, ἀπὸ τοῦ πατρός· Ῥώμην δὲ, ἀφ' ἑαυτοῦ. ταύτην δὲ χρόνους τινὰς ἐρημωθεῖσαν, ἑτέρας αὖθις ἐλθούσης ἀποικίας, ἣν Ἄλβανοὶ ἔστειλαν, ἡγουμένου Ῥωμύλου καὶ Ῥώμου, τὴν ἀρχαίαν κτίσιν ἀπολαβεῖν· ὥστε διττὰς εἶναι τῇ Ῥώμῃ τὰς κτίσεις· τὴν μὲν, ὀλίγον ὕστερον τῶν Τρωϊκῶν γενομένην· τὴν δὲ, πεντεκαίδεκα γενεαῖς ὑστεροῦσαν τῆς προτέρας. εἰ δέ τις ἀπιδεῖν βουλήσεται τὰ προσώτερα, καὶ τρίτη τις ἀρχαιοτέρα τούτων εὑρεθήσεται Ῥώμη, γενομένη πρὶν Αἰνείαν καὶ Τρῶας ἐλθεῖν ἐν Ἰταλίᾳ. ταῦτα δὲ οὐ τῶν ἐπιτυχόντων τις οὐδὲ νέων συγγραφεὺς ἱστόρηκεν, ἀλλ' Ἀντίοχος ὁ Συρακούσιος, οὗ καὶ πρότερον ἐμνήσθην. φησὶ δὲ Μόργητος ἐν Ἰταλίᾳ βασιλεύοντος· ἦν δὲ τότε Ἰταλία ἡ ἀπὸ Τάραντος ἄχρι Ποσειδωνίας παράλιος· ἐλθεῖν ποτὲ αὐτὸν ξένους φυγάδα ἐκ Ῥώμης. λέγει δὲ ὧδε· „ἐπεὶ δὲ Ἰταλὸς „κατεγήρα, Μόργης ἐβασίλευσεν· ἐπὶ τούτου δὲ „ἀνὴρ ἀφίκετο ἐκ Ῥώμης φυγὰς· Σίκελος ὄνομα αὐτῷ· κατὰ μὲν δὴ τὸν Συρακούσιον συγγραφέα, παλαιά τις εὑρίσκεται προτεροῦσα τῶν Τρωϊκῶν χρόνων ἡ Ῥώμη. πότερον δὲ περὶ τοὺς αὐτοὺς ἦν τόπους; ἐν οἷς ἡ νῦν οἰκουμένη πόλις ἐστὶν, ἢ χωρίον ἕτερον οὕτως ἐτύγχανεν ὀνομαζόμενον, ἀσαφὲς ἐκείνου παταλιπόντος, οὐδ' ἐμοὶ δύναμαι συμβαλεῖν.

περὶ μὲν οὖν τῶν παλαιῶν κτίσεων ἱκανά ἡγοῦμαι καὶ προειρημένα.

LXXIV. Τὸν δὲ τελευταῖον τῆς Ῥώμης γενόμενον οἰκισμὸν, ἢ κτίσιν, ἢ ὅτι δήποτε χρὴ καλεῖν, Τίμαιος μὲν ὁ Σικελιώτης οὐκ οἶδ' ὅτῳ κανόνι χρησάμενος, ἅμα Καρχηδόνι κτιζομένῃ γενέσθαι φησὶν, ὀγδόῳ καὶ τριακοστῷ πρότερον ἔτει τῆς πρώτης ὀλυμπιάδος. Λεύκιος δὲ Κίγκιος, ἀνὴρ τῶν ἐκ τοῦ βουλευτικοῦ συνεδρίου, περὶ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς δωδεκάτης ὀλυμπιάδος. Κάτων δὲ Πόρκιος Ἑλληνικὸν μὲν οὐκ ὁρίζει χρόνον· ἐπιμελὴς δὲ γενόμενος, εἰ καί τις ἄλλος, εἰς τὴν συναγωγὴν τῆς ἀρχαιολογουμένης ἱστορίας, ἔτεσιν ἀποφαίνει δυσὶ καὶ τριάκοντα καὶ τετρακοσίοις ὑστεροῦσαν τῶν Ἰλιακῶν. ὁ δὲ χρόνος οὗτος ἀναμετρηθεὶς ταῖς Ἐρατοσθένους χρονογραφίαις, κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος πίπτει τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος. ὅτι δέ εἰσιν οἱ κανόνες οἷς Ἐρατοσθένης κέχρηται, καὶ πῶς ἂν τις ἀπευθύνοι τοὺς Ῥωμαίων χρόνους πρὸς τοὺς Ἑλληνικοὺς, ἐν ἑτέρῳ δεδήλωταί μοι λόγῳ. οὐ γὰρ ἠξίουν, ὡς Ἀπολλόδωρος ὁ Μεγαλοπολίτης, τοσοῦτον μόνον εἰπεῖν, ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος τὴν Ῥώμην ἐκτίσθαι πείθομαι· οὐδ' ἐπὶ τοῦ παρὰ τοῖς Ἀγχισεῦσι κειμένου πίνακος ἑνὸς καὶ μόνου τὴν πίστιν ἀβασάνιστον ἀπολιπεῖν, ἀλλὰ τοὺς ἐπιλογισμοὺς, οὓς αὐτὸς προσθέμην εἰς μέσον, ὑπευθύνους τρισὶ βουληθεῖσιν ἐσομένους, ξενεγκεῖν. ἡ μὲν οὖν ἀκρίβεια ἐν ἑκάστῳ δηλοῦται τῷ λόγῳ· λεχθήσεται δὲ καὶ δι' ὀλίγων τῆσδε τῆς πραγματείας αὐτὰ τὰ

ἀναγραπτότατα. ἔχει δὲ οὕτως· ἡ Κελτῶν ἔφοδος, καθ' ἣν ἡ Ῥωμαίων πόλις ἑάλω, συμφωνεῖται σχεδὸν ὑπὸ πάντων, ἄρχοντος Ἀθήνησι Πυργίωνος, γενέσθαι, κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ὀγδόης καὶ ἐννενηκοστῆς ὀλυμπιάδος. ὁ δὲ πρὸ τῆς καταλήψεως χρόνος ἀναγόμενος εἰς Λεύκιον Ἰούνιον Βροῦτον καὶ Λεύκιον Ταρκύνιον Κολλατῖνον, τοὺς πρώτους ὑπατεύσαντας ἐν Ῥώμῃ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν βασιλέων, ἔτη περιείληφεν εἴκοσι πρὸς τοῖς ἑκατόν. δηλοῦται δὲ ἐξ ἄλλων τε πολλῶν, καὶ τῶν καλουμένων Τιμητικῶν ὑπομνημάτων, ἃ διαδέχεται παῖς παρὰ πατρός, καὶ περὶ πολλοῦ ποιεῖται τοῖς μεθ' ἑαυτὸν ἐσομένοις, ὥσπερ ἱερὰ πατρῷα, παραδιδόναι. πολλοὶ δ' εἰσὶν ἀπὸ τῶν τιμητικῶν οἴκων ἄνδρες ἐπιφανεῖς οἱ διαφυλάττοντες αὐτά· ἐν οἷς εὑρίσκω δευτέρῳ πρότερον ἔτει τῆς ἁλώσεως τίμησιν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων δήμου γενομένην, ᾗ παραγέγραπται καθάπερ καὶ ταῖς ἄλλαις χρόνος οὗτος, „ὑπατεύοντος Λευκίου „Οὐαλερίου Ποτίτου καὶ Τίτου Μαλλίου Καπιτω„λίνου, μετὰ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων ἐνὸς δέοντι „εἰκοστῷ καὶ ἑκατοστῷ ἔτει.“ ὥστε τὴν Κελτικὴν ἔφοδον, ἣν τῷ δευτέρῳ μετὰ τὴν τίμησιν ἔτει γενομένην εὑρίσκομεν, ἐκπεπληρωμένων τῶν εἴκοσι καὶ ἑκατὸν γενέσθαι. εἰ δὴ τοῦτο τὸ διάστημα τοῦ χρόνου τριάκοντα ὀλυμπιάδων εὑρίσκεται γενόμενον, ἀνάγκη τοὺς πρώτους ἀποδειχθέντας ὑπάτους ὁμολογεῖν ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἰσαγόρου παρειληφέναι τὴν ἀρχήν, κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ὀγδόης καὶ ἑξηκοστῆς ὀλυμπιάδος.

LXXV. Καὶ μὴν ἀπό γε τῆς ἐκβολῆς τῶν βασιλέων ἐπὶ τὸν πρῶτον ἄρξαντα τῆς πόλεως ἀναβαβασθεὶς Ῥωμύλον ὁ χρόνος, ἔτη τέτταρα πρὸς τετταράκοντα καὶ διακοσίους ἀποτελεῖ, γνωρίζεται δὲ τοῦτο ταῖς διαδοχαῖς τῶν βασιλέων καὶ τοῖς ἔτεσιν οἷς κατέσχον τὴν ἀρχὴν ἕκαστοι. Ῥωμύλος μὲν γὰρ ὁ κτίσας τὴν πόλιν, ἑπτὰ καὶ τριάκοντα ἔτη λέγεται κατασχεῖν τὴν δυναστείαν· μετὰ δὲ τὸν Ῥωμύλου θάνατον, ἀβασίλευτος ἡ πόλις γενέσθαι χρόνον ἐνιαύσιον. ἔπειτα Νουμᾶς Πομπίλιος, αἱρεθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμου, τρία καὶ τετταράκοντα ἔτη βασιλεῦσαι. Τύλλος δὲ Ὁστίλλιος μετὰ Νουμᾶν, δύο καὶ τριάκοντα. ὁ δ' ἐπὶ τούτῳ βασιλεύσας Ἄγκος Μάρκιος, τέτταρα πρὸς τοῖς εἴκοσι. μετὰ δὲ Μάρκιον Λεύκιος Ταρκύνιος, ὁ κληθεὶς Πρίσκος, ὀκτὼ καὶ τριάκοντα. τοῦτον δὲ διαδεξάμενος Σερούϊος Τούλλιος, τετταράκοντα καὶ τέτταρα. Σερούϊον δὲ ἀνελὼν Λεύκιος Ταρκύνιος τυραννικὸς, καὶ διὰ τὴν τοῦ δικαίου ὑπεροψίαν κληθεὶς Σούπερβος, ἕως εἰκοστοῦ καὶ πέμπτου προαγαγεῖν τὴν ἀρχήν. τεττάρων δὲ καὶ τετταράκοντα καὶ διακοσίων ἀναπολουμένων, ἃ καὶ κατέσχον οἱ βασιλεῖς, ὀλυμπιάδων δὲ μιᾶς καὶ ἑξήκοντα, πᾶσα ἀνάγκη τὸν πρῶτον ἄρξαντα τῆς πόλεως Ῥωμύλον ἔτει πρώτῳ τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος παρειληφέναι τὴν βασιλείαν, ἄρχοντος Ἀθήνησι τῆς δεκαετίας Χάροπος ἔτος πρῶτον. τοῦτο γὰρ ὁ λογισμὸς τῶν ἐτῶν ἀπαιτεῖ. ὅτι δὲ τοσαῦτα ἕκαστος τῶν βασιλέων ἦρξεν ἔτη, δι' ἐκείνου δηλοῦταί μοι τοῦ λόγου.

Vrbis conditores.

Τὰ μὲν δὴ περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἡ νῦν δυναστεύουσα πόλις ᾠκίσθη, τοῖς τε πρὸ ἐμοῦ γνωμένοις εἰρημένα, καὶ μοὶ δοκοῦντα, τοιάδε ἐστίν. οἰκισταὶ δ' αὐτῆς οἵτινες ἦσαν, ἢ τίσι τύχαις χρησάμενοι τὴν ἀποικίαν ἔστειλαν, ὅσα τε ἄλλα περὶ τὴν κτίσιν ταύτην ἱστόρηται, πολλοῖς μὲν εἴρηται, καὶ διαφόροις· τὰ πλεῖστα ἐνίοις· λεχθήσεται δὲ καὶ μοὶ τὰ πιθανώτατα τῶν μνημονευομένων. ἔχει δὲ ὧδε.

LXXVI. Ἀμούλιος ἐπειδὴ παρέλαβε τὴν Ἀλβανῶν βασιλείαν, τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν Νομίτωρα, τῷ κατισχύσαι τῆς πατρίου τιμῆς ἀπείρξας, ἄλλά τε κατὰ πολλὴν ὑπεροψίαν τῶν δικαίων ἔδρα, καὶ τελευτῶν ἔρημον γένους τὸν οἶκον τὸν Νομίτωρος ἐπεβούλευσε ποιῆσαι, τοῦ τε δίκην ὑποσχεῖν φόβῳ, καὶ ἔρωτι μὴ ἐκπανθῆναί ποτε τῆς ἀρχῆς. βουλευσάμενος δὲ ταῦτα ἐκ πολλοῦ, πρῶτον μὲν τὸν υἱὸν τοῦ Νομίτωρος Αἴγεστον ἄρτι γενειάζοντα, φυλάξας ἔνθα ἐκυνηγέτει, προλοχίσας τοῦ χωρίου τὸ ἀφανέστατον, ἐξελθόντα ἐπὶ θήραν ἀποκτείνει, παρασκευάσας λέγεσθαι μετὰ τὸ ἔργον, ὡς ὑπὸ λῃστῶν ἀναιρεθείη τὸ μειράκιον. οὐ μέντοι κρείττων ἡ κατεσκευασμένη δόξα τῆς σεσιωπημένης ἀληθείας ἐγένετο. ἀλλὰ καὶ πολλοῖς παρὰ τὸ ἀσφαλὲς ἐτολμᾶτο λέγεσθαι τὸ πραχθέν. Νομίτωρ δὲ ἥδει μὲν τὸ ἔργον, λογισμῷ δὲ κρείττονι τοῦ πάθους χρώμενος, ἄγνοιαν ἐσκήπτετο, εἰς ἀκινδυνότερον ἀναβάλ-

λεσθαι χρόνον τὴν ὀργὴν βουλευσάμενος. Ἀμούλιος δὲ τὰ τοῦ μειρακίου ὑπολαβὼν λεληθέναι, δεύτερα τάδε ἐποίει· τὴν θυγατέρα τοῦ Νομίτωρος Ἰλίαν, ὡς δέ τινες γράφουσι, Ῥέαν ὄνομα, Ἰλίαν δ' ἐπίκλησιν, ἐν ἀκμῇ γάμου γενομένην, ἱέρειαν ἀποδείκνυσιν Ἑστίας, ὥς γε μὴ τάχιον εἰς ἀνδρὸς ἐλθοῦσα τέκῃ τιμωρὸν τῷ γένει. πενταετοῦς δὲ οὐκ ἔλαττον χρόνον ἔδει τὰς ἱερὰς κόρας ἁγνὰς διαμεῖναι γάμων, αἷς ἀνατέθειται τοῦ τε ἀσβέστου πυρὸς ἡ φυλακὴ, καὶ εἴ τι ἄλλο θρησκεύεσθαι τῷ κοινῷ διὰ παρθένων νόμιμον ἦν. ἔπραττε δὲ Ἀμούλιος τοῦτο μετ' ὀνομάτων καλῶν, ὡς τιμὴν τῷ γένει καὶ κόσμον περιτιθεὶς, οὔτε αὐτὸς εἰσηγησάμενος τὸν νόμον τόνδε, οὔτε κοινῷ ὄντι πρῶτον ἀναγκάσας τῶν ἐν ἀξιώματι χρῆσθαι τὸν ἀδελφόν· ἐν ἕδει δὲ τοῖς Ἀλβανοῖς καὶ ἐν καλῷ ὄν, τὰς εὐγενεστάτας ἀποδείκνυσθαι τῆς Ἑστίας προπόλους. ὁ δὲ Νομίτωρ, αἰσθόμενος οὐκ ἀπὸ τοῦ βελτίστου ταῦτα πράττοντα τὸν ἀδελφὸν, ὀργὴν φανερὰν οὐκ ἐποιεῖτο, ἵνα μὴ τῷ δήμῳ ἀπέχθοιτο, ἀπόῤῥητον δὲ καὶ τοῦτο ἔγκλημα ἐφύλαττε.

LXXVII. Τετάρτῳ δ' ὕστερον ἔτει τὴν Ἰλίαν ἐλθοῦσαν εἰς ἱερὸν ἄλσος Ἄρεος, ὕδατος ἀγνοῦ κομιδῆς ἕνεκα, ᾧ πρὸς τὰς θυσίας ἔμελλε χρῆσθαι, βιάζεταί τις ἐν τῷ τεμένει. τοῦτον δὲ τινες μὲν ἀποφαίνουσι τῶν μνηστήρων ἕνα γενέσθαι τῆς κόρης, ἐρῶντα τῆς παιδίσκης· οἱ δὲ αὐτὸν τὸν Ἀμούλιον, οὐκ ἐπιθυμίας μᾶλλον ἢ ἐπιβουλῆς ἕνεκα, φραξάμενόν τε ὅπλοις οἷς ἐκπληκτικώτατος ὀφθῆσεσθαι

ἔμελλε, καὶ τὸ τῆς ὄψεως γνώριμον εἰς ἀσαφὲς ὡς μάλιστα ἠδύνατο καθιστάντα· οἱ δὲ πλεῖστοι μυθολογοῦσι τοῦ δαίμονος εἴδωλον, οὗ τὸ χωρίον ἦν, πολλὰ καὶ ἄλλα τῷ πάθει δαιμόνια ἔργα, ἠλίου τε ἀφανισμὸν, καὶ ζόφον ἐν οὐρανῷ κατασχόντος· ὄψιν δὲ, ἣν καὶ τὸ εἴδωλον εἶχε, θαυμασιωτέραν μακρῷ ἢ κατὰ μέγεθος καὶ κάλλος ἀνθρώπων. φασί τε εἰπεῖν τῇ κόρῃ παρηγοροῦντα τὴν λύπην τὸν βιασάμενον· ἐξ οὗ γενέσθαι ὄῆλον ὅτι θεὸς ἦν· μηδὲν ἄχθεσθαι τῷ πάθει. τὸ γὰρ κοινώνημα τῶν γάμων αὐτῇ γεγονέναι πρὸς τὸν ἐμβατεύοντα τῷ χωρίῳ δαίμονα· τέξεσθαι δ' αὐτὴν ἐκ τοῦ βιασμοῦ δύο παῖδας, ἀνθρώπων μακρῷ κρατίστους ἀρετὴν κατὰ τὰ πολέμια. ταῦτα δὲ εἰπόντα νέφει περικαλυφθῆναι, καὶ ἀπὸ γῆς ἀρθέντα φέρεσθαι δι' ἀέρος ἄνω. ὅπως μὲν οὖν χρὴ περὶ τῶν τοιῶνδε δόξης ἔχειν, πότερον καταφρονεῖν ὡς ἀνθρωπίνων διουργημάτων εἰς θεοὺς ἀναφερομένων, μηδὲν ἂν τοῦ θεοῦ λειτούργημα τῆς ἀφθάρτου καὶ μακαρίας φύσεως ἀνάξιον ὑπομένοντος· ἢ καὶ ταύτας παραδέχεσθαι τὰς ἱστορίας, ὡς ἀνακεκραμένης τῆς ἀπάσης οὐσίας τοῦ κόσμου, καὶ μεταξὺ τοῦ θείου καὶ τοῦ θνητοῦ γένους ὑπαρχούσης φύσεως, ἣν τὸ δαιμόνων φῦλον ἐπέχει, τοτὲ μὲν ἀνθρώποις, τοτὲ δὲ θεοῖς ἐπιμιγνύμενον, ἡρῶον φῦναι γένος, οὔτε καιρὸς ἐν τῷ παρόντι διασκοπεῖν, ἀρκεῖ τε ὡς φιλοσόφοις περὶ αὐτῶν ἐλέχθη. ἡ δ' οὖν κόρη μετὰ τὸν βιασμὸν ἀρρωστεῖν σκηψαμένη· τοῦτο γὰρ αὐτῇ παρῄνεσεν ἡ μήτηρ ἀσφαλείας τε καὶ τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς ὁσίων ἕνεκα· οὐκέτι προσήει

τοῖς ἱεροῖς, ἀλλὰ διὰ τῶν ἄλλων ἐγίνετο παρθένων, αἷς τὸ αὐτὸ προσέκειτο ἔργον, ὅσα λειτουργεῖν ἐκείνην ἔδει.

LXXVIII. Ἀμούλιος δὲ, εἴτε κατὰ τὴν συνείδησιν τῶν πραχθέντων, εἴτε ὑπονοίᾳ τῶν εἰκότων προαχθεὶς, ἔρευναν ἐποιεῖτο τῆς χρονίου τῶν ἱερῶν ἀποστάσεως, κατὰ τίνα γίνεται μάλιστ' αἰτίαν. ἰατροὺς δὲ οἷς μάλιστα ἐπίστευεν εἰσέπεμπεν, ἐπειδὴ τὴν νόσον αἱ γυναῖκες ἀπόῤῥητον ἀνθρώποις ἠτιῶντο εἶναι, τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα φύλακα τῆς κόρης κατέλιπεν. ὡς δὲ κατήγορος αὐτὴ τοῦ πάθους ἐγένετο, γυναικείᾳ τεκμάρσει τὸ ἀφανὲς τοῖς ἄλλοις ἀνευροῦσα, τῆς μὲν παιδὸς, ὡς μὴ λάθοι τεκοῦσα, ἣν δὲ οὐ πρόσω τοῦ τόκου, φυλακὴν ἐποιεῖτο δι' ὅπλων· αὐτὸς δὲ καλέσας τὸν ἀδελφὸν εἰς τὸ συνέδριον τῆς τε λανθανούσης τοὺς ἄλλους φθορᾶς μηνυτὴς γίνεται, καὶ ᾐτιᾶτο συγκακουργεῖν τῇ κόρῃ τοὺς γονεῖς, ἐκέλευέ τε μὴ κρύπτειν τὸ εἰργασμένον, ἀλλ' εἰς μέσον ἄγειν. Νομίτωρ δὲ παραδόξων τε λόγων ἀκούειν ἔφη, καὶ παντὸς ἀναίτιος εἶναι τοῦ λεγομένου, χρόνον τε ἠξίου βασάνου τῆς ἀληθείας ἕνεκα λαβεῖν. τυχὼν δὲ ἀναβολῆς μόλις, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα παρὰ τῆς γυναικὸς ἔμαθεν, ὡς ἡ παῖς ἐν ἀρχαῖς ἀφηγήσατο, τόν τε βιασμὸν τὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ γενόμενον ἀπέφαινε, καὶ τοὺς λεχθέντας ὑπ' αὐτοῦ περὶ τῶν διδύμων παίδων λόγους διεξῆλθεν, ἠξίου τε πίστιν ποιήσασθαι ταῦτα τῶν λεγομένων, εἰ τοιοῦτος ὁ τῆς ᾠδῖνος ἔσται γόνος, οἷον ὁ θεὸς ὑφηγήσατο. καὶ γὰρ ὅμοῦ τι τῷ τὴν κόρην εἶναι τίκτειν· ὥστε οὐκ εἰς μακρὰν ῥᾳδιουργεῖν φανήσεται. παρεδίδου δὲ

καὶ τὰς φυλαττούσας τὴν κόρην, καὶ ἐλέγχων οὐδενὸς ἀφίστατο. ταῦτα λέγοντος αὐτοῦ τὸ μὲν συνέδρων πλῆθος ἐπείθετο. Ἀμούλιος δὲ οὐδὲν ὑγιὲς ἀπέφαινε τῶν ἀξιολογουμένων, ἀλλ' ἐκ παντὸς ὥρμητο τρόπου τὴν ἄνθρωπον ἀπολέσαι. ἐν ὅσῳ δὲ ταῦτ' ἐγίνετο, παρῆσαν οἱ τὴν ὠδῖνα φερουρεῖν ταχθέντες, ἀποφαίνοντες ἄῤῥενα βρέφη δίδυμα τεκεῖν τὴν κόρην. καὶ αὐτίκα Νομίτωρ μὲν ἐν τῷ αὐτῷ πολὺς ἦν λόγῳ, τοῦ Θεοῦ τε ἀποδεικνὺς τὸ ἔργον, καὶ μηδὲν εἰς τὴν κόρην αἴτιον οὖσαν τοῦ πάθους παρανομεῖν ἀξιῶν. Ἀμούλιος δὲ τῶν ἀνθρωπείων τι μηχανημάτων καὶ τὸ περὶ τὸν τόκον ἐδόκει γενέσθαι, παρασκευασθέντος ἑτέρου ταῖς γυναιξὶ βρέφους, ἢ κρύφα τῶν φυλάκων, ἢ συγκακουργούντων· καὶ πολλὰ εἰς τοῦτο ἐλέχθη. ὡς δὲ τὴν γνώμην τοῦ βασιλέως ἔμαθον οἱ σύνεδροι ἀπαραιτήτῳ ὀργῇ χρωμένην, ἐδικαίωσαν καὶ αὐτοὶ, καθάπερ ἐκεῖνος ἠξίου, χρῆσθαι τῷ νόμῳ κελεύοντι τὴν μὲν αἰσχύνασαν τὸ σῶμα ῥάβδοις αἰκισθεῖσαν ἀποθανεῖν, τὸ δὲ γεννηθὲν εἰς τὸ τοῦ ποταμοῦ βάλλεσθαι ῥεῖθρον· νῦν μέντοι ζώσας κατορύττεσθαι ταύτας ὁ τῶν ἱερῶν διαγορεύει νόμος.

LXXIX. Μέχρι μὲν δὴ τούτων οἱ πλεῖστοι τῶν συγγραφέων τὰ αὐτὰ, ἢ μικρὸν παραλλάττοντες, οἱ μὲν ἐπὶ τὸ μυθωδέστερον, οἱ δ' ἐπὶ τὸ τῇ ἀληθείᾳ ἐοικὸς μᾶλλον, ἀποφαίνουσι· περὶ δὲ τῶν ἑξῆς διαφέρονται. οἱ μὲν γὰρ εὐθὺς ἀναιρεθῆναι λέγουσι τὴν κόρην, οἱ δ' ἐν εἱρκτῇ φυλαττομένην ἀδήλῳ διατελέσαι, δόξαν τῷ δήμῳ παρασχοῦσαν

ἀφανοῦς θανάτου. ἐπικλασθῆναι δὲ τὸν Ἀμούλιον εἰς τοῦτο, ἱκετευούσης τῆς θυγατρὸς χαρίσασθαι τὴν ἀνεψιὰν αὐτῇ· ἦσαν δὲ σύντροφοι καὶ ἡλικίαν ἔχουσαι τὴν αὐτήν, ἀσπαζόμεναί τε ἀλλήλας ὡς ἀδελφάς. χαριζόμενον οὖν ταύτῃ τὸν Ἀμούλιον· μόνῃ δ' ἦν αὐτῷ θυγάτηρ· θανάτου μὲν ἀπολῦσαι τὴν Ἰλίαν, φυλάττειν δὲ καθειρξάντα ἐν ἀφανεῖ. λυθῆναι δὲ αὐτὴν ἀνὰ χρόνον, Ἀμουλίου τελευτήσαντος. περὶ μὲν οὖν τῆς Ἰλίας οὕτω διαλλάττουσιν αἱ τῶν παλαιῶν γραφαί. λόγον δὲ ἔχουσιν ὡς ἀληθεῖς ἑκάτεραι. διὰ τοῦτο κἀγὼ μνήμην ἀμφοτέρων ἐποιησάμην, ὁποτέρᾳ δὲ χρὴ πιστεύειν, αὐτός τις εἴσεται τῶν ἀναγνωσομένων. περὶ δὲ τῶν ἐκ τῆς Ἰλίας γενομένων, Κόϊντος μὲν Φάβιος, ὁ Πίκτωρ λεγόμενος, ᾧ Λεύκιός τε Κίγκιος καὶ Κάτων Πόρκιος καὶ Πείσων Καλπούρνιος καὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων οἱ πλείους ἠκολούθησαν, τῇδε γράφει· „ὡς κελεύσαντος Ἀμουλίου „τὰ βρέφη λαβόντες ἐν σκάφῃ κείμενα τῶν ὑπηρετῶν „τινες, ἕτερον ἐμβαλοῦντες εἰς τὸν ποταμὸν, ἀπέχοντα „τῆς πόλεως ἀμφὶ τοὺς ἑκατὸν εἴκοσι σταδίους. ἐπεὶ δὲ „ἐγγὺς ἐγένοντο, καὶ εἶδον ἔξω τοῦ γνησίου ῥεύθρου „τὸν Τίβεριν ὑπὸ χειμώνων συνεχῶν ἐκτετραμμένον „εἰς τὰ πεδία, καταβάντες ἀπὸ τοῦ Παλαντίου τῆς „κορυφῆς ἐπὶ τὸ προσεχέστατον ὕδωρ· οὐ γὰρ ἔτι „προσωτέρω χωρεῖν οἷοί τ' ἦσαν· ἔνθα πρῶτον ἡ „τοῦ ποταμοῦ πλήμμη τῆς ὑπωρείας ἥπτετο, τίθεν„ται τὴν σκάφην ἐπὶ τοῦ ὕδατος. ἡ δὲ μέχρι μέν τι„νος ἐνήχετο, ἔπειτα τοῦ ῥεύθρου κατὰ μικρὸν ὑπο„χωρούντος ἐκ τῶν περὶ ἕσχατα, λίθου προσπταίσει

„περιτραπεῖσα ἐκβάλλει τὰ βρέφη. τὰ μὲν δὴ κυ-
„ζόμενα κατὰ τοῦ τέλματος ἐκυλινδοῦντο. λύκαινα
„δέ τις ἐπιφανεῖσα, νεοτόκους σπαργῶσα τοὺς μα-
„στοὺς ὑπὸ γάλακτος, ἐδίδου τὰς θηλὰς, τοῖς στό-
„μασιν αὐτῶν, καὶ τῇ γλώττῃ τὸν πηλὸν, οὗ κατά-
„πλεω ἦσαν, ἀπεκίχμα. ἐν δὲ τούτῳ τυγχάνουσιν
„οἱ νομεῖς ἐξελαύνοντες τὰς ἀγέλας ἐπὶ νομήν· ἦθη
„γὰρ ἐμβατὸν ἦν τὸ χωρίον· καὶ τις αὐτῶν ἰδὼν
„τὴν λύκαιναν ὡς ἠσπάζετο τὰ βρέφη, τέως μὲν ἀμη-
„χανὴς ἦν ὑπὸ θάμβους καὶ ἀπιστίας τῶν θεωρου-
„μένων· ἔπειτα ἐλθὼν καὶ συλλέξας οὓς ἐδύνατο
„πλείστους τῶν ἀγχοῦ νεμόντων· οὐ γὰρ ἐπιστεύετο
„λέγων· ἄγει τοὔργον αὐτοὺς θεωσομένους. ὡς δὲ
„ἐκεῖνοι πλησίον ἐλθόντες ἔμαθον τὴν μὲν ὥσπερ
„τέκνα περισπῶσαν, τὰ δ' ὡς μητρὸς ἐξεχόμενα,
„δαιμόνιόν τι χρῆμα δρᾶν ὑπολαβόντες, ἐγγυτέρω
„προσέσαν ἅθρόοι, δεδιττόμενοι βοῇ τὸ θηρίον. ἡ
„δὲ λύκαινα οὐ μάλα ἀγριαίνουσα τῶν ἀνθρώπων
„τῇ προσόδῳ, ἀλλ' ὥσπερ ἂν χειροήθης, ἀποστῶσα
„τῶν βρεφῶν ἠρέμα, καὶ κατὰ πολλὴν εἰλογίαν τοῦ
„ποιμενικοῦ ὁμίλου, ἀπῄει. καὶ ἦν γάρ τις οὐ πολὺ
„ἀπέχων ἱερὸς χῶρος ὕλῃ βαθείᾳ συνηρεφὴς, καὶ πέ-
„τρα κοίλη πηγὰς ἀνιεῖσα· ἐλέγετο δὲ Πανὸς εἶναι
„τὸ νάπος, καὶ βωμὸς ἦν αὐτόθι τοῦ Θεοῦ· εἰς τοῦ-
„το τὸ χωρίον ἐλθοῦσα ἀποκρύπτεται. τὸ μὲν οὖν
„ἄλσος οὐκ ἔτι διαμένει· τὸ δὲ ἄντρον ἔξ οὗ ἡ λι-
„βὰς ἐκδίδοται, τῷ Παλαντίῳ προσῳκοδομημένον
„δείκνυται κατὰ τὴν ἐπὶ τὸν ἱππόδρομον φέρουσαν
„ὁδόν· καὶ τιμενός ἐστιν αὐτοῦ πλησίον, ἔνθα εἰ-

„κὼν κεῖται τοῦ πάθους. λύκαινα παιδίοις δυσὶ τοὺς „μαστοὺς ἐπέχουσα, χάλκεα πομήματα παλαιᾶς ἐρ„γασίας. ἦν δὲ τὸ χωρίον τῶν σὺν Εὐάνδρῳ ποτὲ „οἰκισάντων αὐτὸ Ἀρκάδων ἱερὸν, ὡς λέγεται. ὃς „δὲ ἀπέστη τὸ θηρίον, αἴρουσιν οἱ νομεῖς τὰ βρέφη, „σπουδὴν ποιούμενοι τρέφειν, ὡς θαῦμα αὐτὰ σώζε„σθαι βουλομένων. ἦν δέ τις ἐν αὐτοῖς συφορβίων „βασιλικῶν ἐπιμελούμενος, ἐπιεικὴς ἀνὴρ, Φαυστύ„λος ὄνομα, ὃς ἐν τῇ πόλει κατὰ δή τι ἀναγκαῖον „ἐγεγόνει καθ' ὃν χρόνον ἡ φθορὰ τῆς Ἰλίας καὶ „ὁ τόκος ἐλέγχετο· καὶ μετὰ ταῦτα κομιζομένων ἐπὶ „τὸν ποταμὸν τῶν βρεφῶν, τοῖς φέρουσιν αὐτὰ κα„τὰ θείαν τύχην ἅμα διελήλυθεν ἡ αὐτὴ ὁδὸν, „εἰς τὸ Παλάντιον ἰών· ὃς ἥκιστα τοῖς ἄλλοις κατα„φανὴς γενόμενος ὡς ἐπίσταταί τι τοῦ πράγματος, „ἀξιώσας αὐτῷ συγχωρηθῆναι τὰ βρέφη, λαμβάνει „τε αὐτὰ παρὰ τοῦ κοινοῦ, καὶ φέρων ὡς τὴν γυ„ναῖκα ἔρχεται. τετοκυῖαν δὲ καταλαβὼν καὶ ἀχθο„μένην, ὅτι νεκρὸν αὐτῇ τὸ βρέφος ἦν, παραμυθεῖ„ται καὶ δίδωσιν ὑποβάλλεσθαι τὰ παιδία, πᾶσαν „ἐξ ἀρχῆς διηγησάμενος τὴν κατασχοῦσαν αὐτὰ τύ„χην. αὐξομένοις δὲ αὐτοῖς ὄνομα τίθεται, τῷ μὲν, „Ῥωμύλον· τῷ δὲ, Ῥῶμον. οἱ δὲ ἀνδρωθέντες γίνον„ται κατά τε ἀξίωσιν μορφῆς καὶ φρονήματος ὄγκον, „οὐ συοφορβοῖς καὶ βουκόλοις ἐοικότες, ἀλλ' οἵους „ἄν τις ἀξιώσειε τοὺς ἐκ βασιλείου τε φύντας γένους, „καὶ ἀπὸ δαιμόνων σπορᾶς γενέσθαι νομιζομένους, „ὡς ἐν τοῖς πατρίοις ὕμνοις ὑπὸ Ῥωμαίων ἔτι καὶ „νῦν ᾄδεται. βίος δ' αὐτοῖς ἦν βουκολικὸς, καὶ δί-

„,,σιτα αὐτουργὸς, ἐν ὄρεσι τὰ πολλὰ πηξαμένοις διὰ
„,,ξύλων καὶ καλάμων σκηνὰς αὐτορόφους· ὧν ἔτι
„,,καὶ εἰς ἐμὲ ἦν τις ἐκ τοῦ Παλαντίου ἐπὶ τῆς πρὸς τὸν
„,,ἱππόδρομον στριφούσης λαγόνος, Ῥωμύλου λεγομέ-
„,,νη, ἣν φυλάττουσιν ἱεράν· οἷς τούτων ἐπιμελὲς, οὐ-
„,,δὲν ἐπὶ τὸ σεμνότερον ἐξάγοντες· εἰ δέ τι πονη-
„,,σειεν ὑπὸ χειμῶνος ἢ χρόνου, τὸ λεῖπον ἐξακούμε-
„,,νοι, καὶ τῷ πρόσθεν ἐοικοιοῦντες εἰς δύναμιν. ἐπεὶ
„,,δὲ ἀμφὶ τὰ ὀκτωκαίδεκα ἔτη γεγονότες ἦσαν, ἀμ-
„,,φίλογόν τι περὶ τῆς νομῆς αὐτοῖς γίνεται πρὸς τοὺς
„,,Νομίτωρος βουκόλους, οἳ περὶ τὸ Ἀνέντιον ὄρος
„,,ἀντικρὺ τοῦ Παλαντίου κείμενον εἶχον τὰς βου-
„,,στάσεις. ἠτιῶντό δὲ ἀλλήλους θάτεροι θαμινὰ ἢ
„,,τὴν μὴ προσήκουσαν ὀργάδα κατανέμειν, ἢ τὴν
„,,κοινὴν μόνους διακρατεῖν, ἢ ὅ, τι δήποτε τύχοι. ἐκ
„,,δὲ τῆς ἀψιμαχίας καὶ τῆς ἐγένοντο πληγαί ποτε
„,,διὰ χειρῶν, ἔστι δ' ὅπλων. τραύματα δὲ πολλὰ
„,,πρὸς τῶν μειράκιων λαμβάνοντες οἱ τοῦ Νομίτω-
„,,ρος, καί τινας ἀποκτείναντες τῶν σφετέρων, καὶ τῶν
„,,χωρίων κατὰ κράτος ἐξειργόμενοι, παρασκευάζον-
„,,ται δόλον τινὰ ἐπ' αὐτούς. προλοχίσαντες γὰρ τῆς
„,,φάραγγος τὸ ἀφανὲς, καὶ συνθέμενοι τοῖς λοχῶσι
„,,τὰ μειράκια τὸν τῆς ἐπιθέσεως καιρὸν, οἱ λοιποὶ
„,,κατὰ πλῆθος ἐπὶ τὰ μανδρεύματα αὐτῶν νύκτωρ
„,,ἐπέβαλον. Ῥωμύλος μὲν οὖν τὸν χρόνον τοῦτον
„,,τυγχάνει ἅμα τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν κωμητῶν
„,,πεπορευμένος εἴς τι χωρίον Καινινῶν ὀνομαζόμε-
„,,νον, ἱερὰ ποιήσων ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ πάτρια· Ῥῶ-
„,,μος δὲ τὴν ἔφοδον αὐτῶν αἰσθόμενος ἐξεβοήθει,

„τὰ ὅπλα λαβὼν διαταχέως, ὀλίγους τῶν ἐκ τῆς κώ-
„μης φθασάντων καθ' ἓν γενέσθαι παραλαβών.
„κἀκεῖνοι οὐ δέχονται αὐτὸν, ἀλλὰ φεύγουσιν ὑπα-
„γόμενοι ἔνθα ἔμελλον ἐν καλῷ ὑποστρέψαντες ἐπι-
„θήσεσθαι. ὁ δὲ Ῥῶμος κατ' ἄγνοιαν τοῦ μηχανή-
„ματος, ὡς ἄχρι πολλοῦ διώκων αὐτοὺς, παραλλάτ-
„τει τὸ λελοχισμένον χωρίον, καὶ ἐν τούτῳ δ, τε λόχος
„ἀνίσταται, καὶ οἱ φεύγοντες ὑποστρέφουσι. κυκλωσά-
„μενοι δὲ αὐτοὺς, καὶ πολλοῖς ἀράττοντες λίθοις, λαμ-
„βάνουσιν ὑποχειρίους. ταύτην γὰρ εἶχον ἐκ τῶν δεσπο-
„τῶν τὴν παρακέλευσιν, ζῶντας αὐτοῖς τοὺς νεανίσκους
„ἀποκομίσαι. οὕτω μὲν δὴ χειρωθεὶς ὁ Ῥῶμος ἀπήγετο.

LXXX. Ὡς δὲ Τουβέρων Αἴλιος, δεινὸς ἀνὴρ καὶ περὶ τὴν συναγωγὴν τῆς ἱστορίας ἐπιμελὴς, γρά-
φει, προειδότες οἱ τοῦ Νομίτορος θύσοντας τὰ Λύ-
καια τοὺς νεανίσκους τῷ Πανὶ, τὴν Ἀρκαδικὴν, ὡς
Εὔανδρος κατεστήσατο, θυσίαν, ἐνήδρευσαν τὸν
καιρὸν ἐκεῖνον τῆς ἱερουργίας, ἡνίκα ἔχρῃν τοὺς περὶ
τὸ Παλάντιον οἰκοῦντας τῶν νέων ἐκ τοῦ Λυκαίου
τεθυκότας περιελθεῖν δρόμῳ τὴν κώμην γυμνοὺς,
ὑπεζωσμένους τὴν αἰδῶ ταῖς δοραῖς τῶν νεοθύτων.
τοῦτο δὲ καθαρμόν τινα τῶν κωμητῶν πάτριον ἐδύ-
ναστο, ὡς καὶ νῦν ἔτι δρᾶται. ἐν δὴ τούτῳ τῷ χρό-
νῳ τοὺς ἱερποιοὺς νεανίσκους οἱ βουλόμενοι λοχή-
σαντες κατὰ τὸ στενόπορον τῆς ὁδοῦ, ἐπειδὴ πρῶ-
τον τάγμα τὸ σὺν τῷ Ῥώμῳ κατ' αὐτοὺς ἐγένετο,
τῶν ἀμφὶ Ῥωμύλον τε καὶ ἄλλων ὑστεριζόντων·
τριχῇ γὰρ ἐνεκέμηντο, καὶ ἐκ διαστήματος ἔθεον·
οὐ περιμείναντες τοὺς λοιποὺς, ὁρμῶσιν ἐπὶ τοὺς πρώ-

τους ἐμβοήσαντες ἀθρόοι, καὶ περιστάντες ἔβαλλον οἱ μὲν ἀκοντίοις, οἱ δὲ λίθοις, οἱ δ' ὡς ἕκαστοι διὰ χειρὸς εἶχον. οἱ δ', ἐκπλαγέντες τῇ παραδόξῳ τοῦ πάθους, καὶ ἀμηχανοῦντες ὅ, τι δράσειαν πρὸς ὡπλισμένους ἄνοπλοι μαχόμενοι, κατὰ πολλὴν εὐπέτειαν ἐχειρώθησαν. ὁ μὲν οὖν Ῥῶμος ἐπὶ τοῖς πολεμίοις γενόμενος οὕτως, εὖ', ὡς ὁ Φάβιος παραδέδωκε, δέσμιος, εἰς τὴν Ἄλβαν ἀπήγετο. Ῥωμύλος δ' ἐπεὶ τὸ περὶ τὸν ἀδελφὸν ἤγνω πάθος, διώκειν εὐθὺς ἔφετο θᾶττον τοὺς ἀκμαιοτάτους ἔχων τῶν ποιμένων, ὡς ἔτι κατὰ τὴν ὁδὸν ὄντα καταληψόμενος τὸν Ῥῶμον. ἀποτρέπεται δ' ὑπὸ τοῦ Φαυστύλου ὀρῶντος μὴ τὴν σπουδὴν μανικωτέραν οὖσαν. νομισθεὶς γὰρ πατὴρ, τὸν ἔμπροσθεν χρόνον ἀπόῤῥητα ποιούμενος τοῖς μειρακίοις διατίλασιν, ὡς μὴ θᾶττον ὁρμήσωσι παρακινδυνεῦσαί τι, πρὶν ἐν τῷ κρατίστῳ τῆς ἀκμῆς γενέσθαι· τότε δὲ πρὸς τῆς ἀνάγκης βιασθεὶς, μονῳδήσει τῷ Ῥωμύλῳ λέγει. μαθόντι δὲ τῷ νεανίσκῳ πᾶσαν ἐξ ἀρχῆς τὴν κατασχοῦσαν αὐτοὺς τύχην, τῆς τε μητρὸς οἵκτος εἰσέρχεται καὶ Νομίτορος φροντὶς· καὶ πολλὰ βουλευσαμένῳ μετὰ τοῦ Φαυστύλου, τῆς μὲν αὐτίκα ὁρμῆς ἐπισχεῖν ἔδοκει, πλείοσι δὲ παρασκευῇ δυνάμεως χρησάμενον ὅλον ἀπαλλάξαι τὸν οἶκον τῆς Ἀμουλίου παρανομίας, κίνδυνόν τε τὸν ἔσχατον ὑπὲρ τῶν μεγίστων ἄθλων ἀναῤῥίψαι, πράττειν δὲ μετὰ τοῦ μητροπάτορος ὅ, τι ἂν ἐκείνῳ δοκῇ.

LXXXI. Ὡς δὲ ταῦτα κράτιστα εἶναι ἔδοξε, συγκαλέσας τοὺς κωμήτας ἅπαντας ὁ Ῥωμύλος, καὶ

δεηθεὶς εἰς τὴν Ἄλβαν ἐπείγεσθαι διαταχέων, μὴ κατὰ τὰς αὐτὰς πύλας ἅπαντας, μηδ' ἀθρόους εἰσίοντας, μή τις ὑπόνοια πρὸς τοῦς ἐν τῇ πόλει γένηται, καὶ περὶ τὴν ἀγορὰν ὑπομένοντας ἑτοίμους εἶναι δρᾶν τὸ κελευόμενον, ἀπῄει πρῶτος εἰς τὴν πύλιν. οἱ δὲ τὸν Ῥῶμον ἄγοντες, ἐπειδὴ κατέστησαν ἐπὶ τὸν βασιλέα, τάς τε ὕβρεις ἁπάσας, ὅσας ἦσαν ὑβρισμένοι πρὸς τῶν μειρακίων, κατηγόρουν, καὶ τοὺς τραυματίας σφῶν ἐπεδείκνυσαν, τιμωρίας εἰ μὴ τεύξονται, καταλείψειν προλέγοντες τὰ συφόρβια. Ἀμούλιος δὲ τοῖς χωρίταις κατὰ πλῆθος ἐληλυθόσι χαρίζεσθαι βουλόμενος, καὶ τῷ Νομίτορι· παρὼν γὰρ ἐτύγχανε· συναγανακτῶν τοῖς πελάταις· εἰρήνην τε ἀνὰ τὴν χώραν σπεύδων εἶναι, καὶ ὅμα τὸ αὐθαδες τοῦ μειρακίου, ὡς ἀπατάπληκτον ἦν ἐν τοῖς λόγοις, δι' ὑποψίας λαμβάνων, καταψηφίζεται τὴν δίκην· „τῆς δὲ τιμωρίας τὸν Νομίτωρα ποιεῖ κύριον, εἰπὼν „ὡς τῷ δράσαντι δεινὰ, τὸ ἀντιπαθεῖν οὐ πρὸς ἄλ„λου τινὸς μᾶλλον, ἢ τοῦ πεπονθότος ὀφείλεται.“ ἐν ὅσῳ δὲ ὁ Ῥῶμος ὑπὸ τῶν τοῦ Νομίτορος βουκόλων ἦγετο, δεδεμένος τε ὀπίσω τὼ χεῖρε, καὶ πρὸς τῶν ἀγόντων ἐπικερτομούμενος, ἀκολουθῶν ὁ Νομίτωρ, τοῦ τε σώματος τὴν εὐπρέπειαν ἀπεθαύμασεν, ὡς πολὺ τὸ βασιλικὸν εἶχε, καὶ τοῦ φρονήματος τὴν εὐγένειαν ἐνεθυμεῖτο, ἣν παρὰ τὰ δεινὰ διέσωσεν, οὐ πρὸς οἶκτον οὐδὲ λιπαρήσεις, ὡς ἅπαντες ἐν ταῖς τοιαῖσδε ποιοῦσι τύχαις, τραπόμενος, ἀλλὰ σὺν εὐκόσμῳ σιωπῇ ἐπὶ τὸν μόρον ἀπιών. ὡς δ' εἰς τὴν οἰκίαν ἀφίκοντο, μετοστῆναι τοὺς ἄλλους κελεύσας,

μονωθέντα τὸν Ῥῶμον εἴρετο τίς εἴη, καὶ τίνων· ὡς οὐκ ἂν ἐκ τῶν τυχόντων γε ἄνδρα τοιοῦτον γενόμενον. εἰπόντος δὲ τοῦ Ῥώμου τοσοῦτον εἰδέναι μόνον κατὰ πίστιν τοῦ τρέφοντος, ὅτι αὐτὸν ἀδελφῷ διδύμῳ ἐκτεθεῖσα βρέφος εἰς νάπην εὐθὺς ἀπὸ γονῆς, καὶ πρὸς τῶν νομέων ἀναιρεθεὶς ἐκτραφείη, βραχὺν ἐπισχὼν χρόνον, εἴτε ὑποτυπωθείς τι τῶν ἀληθῶν, εἴτε τοῦ δαίμονος ἄγοντος εἰς τοὐμφανὲς τὸ πρᾶγμα, λέγει πρὸς αὐτόν· „Ὅτι μὲν ἐπ' ἐμοὶ γίγονας, ὦ „Ῥῶμε, παθεῖν ὅ, τι ἂν δικαιώσω, καὶ ὡς περὶ πολ„λοῦ ποιήσαιντο ἂν οἱ κομίσαντές σε δεῦρο, πολλὰ „καὶ δεινὰ παθόντες, ἀποθανεῖν, οὐδὲν δεῖ πρὸς „εἰδότα λέγειν. εἰ δέ σε θανάτου τε καὶ ἄλλου παν„τὸς ἐκλυσαίμην κακοῦ, ἆρα ὧν εἰδείης μοι χάριν, „καὶ δεομένῳ ὑπουργήσειας ἢ κοινὸν ἀμφοῖν ἔσται „ἀγαθόν;" ἀποκριναμένου δὲ τοῦ μειρακίου ὁπόσα τοὺς ἐν ἀπογνώσει βίου κειμένους ἡ τοῦ σωθῆναι ἐλπὶς τοῖς κυρίοις τούτου λέγειν καὶ ὑπισχνεῖσθαι ἐπαίρει, λῦσαι κελεύσας αὐτὸν ὁ Νομίτωρ, καὶ ἅπαντας ἐκποδὼν ἀπελθεῖν, φράζει τὰς αὐτοῦ τύχας, ὡς ὁ Ἀμοῦλιος αὐτὸν ἀδελφὸς ὢν ἀπεστέρησε τῆς βασιλείας, ὀρφανὸν δὲ τέκνων ἔθηκε, τὸν μὲν ἐπὶ θήρᾳ πρῶτα διαχειρισάμενος, τὴν δὲ θυγατέρα εἱρκτῇ δεδεμένην φυλάττων, τἄτεν ἄλλα ὁπόσα δεσπότης χρώμενος δούλῳ.

LXXXII. Ταῦτ' εἰπὼν καὶ πολὺν θρῆνον ἅμα τοῖς λόγοις κατασχέμενος, ἠξίου τιμωρὸν τοῖς κατοίκοις αὐτοῦ τὸν Ῥῶμον γενέσθαι. ἀσμένως δὲ ὑποδεξαμένου τὸν λόγον τοῦ μειρακίου, καὶ πάλαι

τάττειν αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἔργον ἀξιοῦντος, ἐπαινέσας ὁ Νομίτωρ τὴν προθυμίαν, „Τῆς μὲν πράξεως, ἔφη, „τὸν καιρὸν ἐγὼ ταμιεύσομαι, σὺ δὲ τέως πρὸς τὸν „ἀδελφὸν ἀπόῤῥητον τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀγγελίαν „πέμψον, ὅτι σώζῃ τε δηλῶν, καὶ διατοχίων αὐτὸν „ἥκειν ἀξιῶν." ἐκ δὲ τούτου πέμπεται τις ἐξευρεθεὶς, ὃς ἐδόκει ὑπηρετήσειν, καὶ περιτυχὼν οὐ πρόσω τῆς πόλεως ὄντι Ῥωμύλῳ, διασαφεῖ τὰς ἀγγελίας· ὁ δὲ, περιχαρὴς γενόμενος, ἔρχεται σπουδῇ πρὸς Νομίτωρα, καὶ περιπλακεὶς ἀμφοῖν ἀσπάζεται μὲν πρῶτον, ἔπειτα φράζει τὴν ἔκθεσιν σφῶν καὶ τροφὴν καὶ τἄλλα ὅσα παρὰ τοῦ σωματοφύλακος ἐπύθετο. τοῖς δὲ, βουλομένοις τε καὶ σὺ πολλῶν ἵνα πιστεύσειαν τεκμηρίων διομένοις, καθ' ἡδονὰς τὸ λεγόμενον ἦν. ἐπεὶ δὲ ἀνέγνωσαν ἀλλήλους, αὐτίκα συνετάττοντο καὶ διασκόπουν ὅστις ἔσται τρόπος ἢ καιρὸς εἰς τὴν ἐπίθεσιν ἐπιτήδειος. ἐν ᾧ δὲ οὗτοι περὶ ταῦτα ἦσαν, ὁ Φαυστύλος ἀπάγεται πρὸς Ἀμούλιον. δεδοικὼς γὰρ μὴ οὐ πιστὰ δόξῃ τῷ Νομίτορι λέγειν ὁ Φαυστύλος ἄνευ σημείων ἐμφανῶν μεγάλου πράγματος μηνυτὴς γενόμενος, τὸ γνώρισμα τῆς ἐκθέσεως τῶν βρεφῶν τὴν σκάφην ἀναλαβὼν, ὀλίγου ὕστερον ἐδίωκεν εἰς τὴν πόλιν. διερχόμενον δ' αὐτὸν τὰς πύλας ταραχωδῶς πάνυ, καὶ περὶ πολλοῦ ποιούμενον μηδενὶ ποιῆσαι καταφανὲς τὸ λεγόμενον, τῶν φυλάκων τὶς κατιαμαθών· ἦν δὲ πολεμίων ἐφόδου δέος, καὶ τὰς πύλας οἱ μάλιστα πιστευόμενοι πρὸς τοῦ βασιλέως ἐφρούρουν· συλλαμβάνει τε, καὶ τὸ πρωτιστὸν ὅ, τι ῥήποτ' ἦν κατιαμαθεῖν ἄξιον, ἀποκαλύ-

πτει βίᾳ τὴν περιβολήν. ὡς δὲ τὴν σκάφην ἐθεάσατο καὶ τὸν ἄνθρωπον ἔμαθεν ἀπορούμενον, ἠξίου λέγειν τίς ἡ ταραχὴ, καὶ τί τὸ βούλημα τοῦ μὴ φανερῶς ἐκφέρειν σκεῦος οὐδὲν δεόμενον ἀποῤῥήτου φορᾶς. ἐν δὲ τούτῳ πλείους τῶν φυλάκων συνέῤῥεον, καί τις αὐτῶν γνωρίζει τὴν σκάφην, αὐτὸς ἐν ἐκείνῃ τὰ παιδία κομίσας ἐπὶ τὸν ποταμὸν, καὶ φράζει πρὸς τοὺς παρόντας. οἱ δὲ συλλαβόντες τὸν Φαυστύλον, ἄγουσιν ἐπὶ τὸν βασιλέα. Ἀμούλιος δὲ ἀπειλῇ βασάνων καταπληξάμενος τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ λέξῃ τὰς ἀληθείας ἐκών, πρῶτον μὲν εἰ ζῶσιν οἱ παῖδες ἤρετο· ὡς δὲ τοῦτ' ἔμαθεν, ὅστις αὐτοῖς ὁ τρόπος τῆς σωτηρίας ἐγένετο, διηγησαμένου αὐτοῦ πάντα ὡς ἐπράχθη, „Ἄγε δὴ, φησὶν ὁ βασιλεὺς, „ἐπειδὴ ταῦτα ἀληθεύσας ἔχεις, φράσον ὅπου ἂν „νῦν εὑρεθεῖεν. οὐ γὰρ ἔτι δίκαιοί εἰσιν ἐν βουκό„λοις καὶ ἀδόξῳ βίῳ ζῆν, ἔμοιγε ὄντες συγγενεῖς, „ἄλλως τε καὶ θεῶν προνοίᾳ σωζόμενοι."

LXXXIII. Φαυστύλος δὲ τῆς ἀλόγου πραότητος ὑποψίᾳ κινηθεὶς μὴ φρονεῖν αὐτὸν ὅμοια τοῖς λύγοις, ἀποκρίνεται ὧδε· „Οἱ μὲν παῖδές εἰσιν ἐν „τοῖς ὄρεσι βουκολοῦντες, ὥσπερ ἐκείνων βίος· ἐγὼ „δ' ἐπέμφθην ὑπ' αὐτῶν τῇ μητρὶ δηλώσων ἐν οἷς „εἶσι τύχαις· ταύτην δὲ παρά σοι φυλάττεσθαι „ἀκούων, δεήσεσθαι τῆς θυγατρὸς τῆς σῆς ἔμελλον, „ἵνα με πρὸς αὐτὴν ἀγάγοι. τὴν δὲ σκάφην ἔφερον, „ἵν' ἔχω δεικνύναι τεκμήριον ἐμφανὲς ἅμα τοῖς λό„γοις. νῦν οὖν ἐπειδὴ δέδοκταί σοι τοὺς νεανίσκους „δεῦρο κομίσαι, χαίρω τε, καὶ πέμψον οὕστινας βού-

„λει σὺν ἐμοί. δείξω μὲν οὖν τοῖς ἐλθοῦσι τοὺς παῖ-
„δας ἐγὼ, φράσουσι δ' αὐτοῖς ἐκεῖνοι τὰ παράσημα." ὁ μὲν δὴ ταῦτ' ἔλεγεν, ἀναβολὴν εὑρέσθαι βουλόμενος τοῖς παισὶ τοῦ θανάτου, καὶ ἅμα αὐτὸς ἀποδρᾶσαι τοὺς ἄγοντας, ἐπειδὰν ἐν τοῖς ὄρεσι γένηται, ἐλπίσας. Ἀμούλιος δὲ τοῖς πιστοτάτοις τῶν ὁπλοφόρων ἐπιστείλας κρύφα, οὓς ἂν ὁ συφορβὸς αὐτοῖς δείξῃ, συλλαβόντας ὡς αὐτὸν ἄγειν, ἀποστέλλει διαταξάμενος. ταῦτα δὲ διαπραξάμενος, αὐτίκα γνώμην ἐποιεῖτο, καλέσας τὸν ἀδελφὸν, ἐν φυλακῇ ἀδέσμῳ ἔχειν, ἕως ἂν εὖ θῆται τὰ παρόντα· καὶ αὐτὸν ὡς ἐπ' ἄλλῳ δή τινι ἐκάλει. ὁ δὲ ἀποσταλεὶς ἄγγελος, εὐνοίᾳ τε τοῦ κινδυνεύοντος, καὶ ἐλέῳ τῆς τύχης ἐπιτρέψας, κατήγορος γίνεται Νομίτορι τῆς Ἀμουλίου γνώμης. ὁ δὲ, τοῖς παισὶ θηλύσας τὸν κατειληφότα κίνδυνον αὐτοὺς, καὶ παρακελευσάμενος ἄνδρας ἀγαθοὺς γενέσθαι, παρῆν ὤγων ὡπλισμένους ἐπὶ τὰ βασίλεια τῶν τε ἄλλων πελατῶν καὶ ἑταίρων καὶ θεραπείας πιστῆς. χεῖρα οὐκ ὀλίγην. ἦκον δὲ καὶ οἱ ἐκ τῶν ἀγρῶν συνελθόντες εἰς τὴν πόλιν, ἐκλείποντες τὴν ἀγοράν, ἔχοντες ὑπὸ ταῖς περιβολαῖς ἑαυτῶν ξίφη κεκρυμμένα, στίφος καρτερόν. βιασάμενοι δὲ τὴν εἴσοδον ἅθρόᾳ ὁρμῇ πάντες, οὐ πολλοῖς ὑπλίταις φρουρουμένην, ἀποσφάττουσιν εὐπετῶς τὸν Ἀμούλιον, καὶ μετὰ τοῦτο τὴν ἄκραν καταλαμβάνονται. ταῦτα μὲν οὖν τοῖς περὶ τὸν Φάβιον εἴρηται.

LXXXIV. Ἕτεροι δὲ οὐδὲν τῶν μυθωδεστέρων ἀξιοῦντες ἱστορικῇ γραφῇ προσήκειν, τήν γε ἀπόθεσιν τῶν βρεφῶν οὐχ, ὡς ἐκτεθεῖσι τοῖς ὑπηρέταις

γενομένην, ἀπίθανον εἶναί φασι, καὶ τῆς λυκαίνης, τὸ τιθασσὸν, ἢ τοὺς μαστοὺς ἐπεῖχε τοῖς παιδίοις, ὡς δραματικῆς μεστὸν ἀτοπίας διασύρουσιν· ἀντιδιαλλαττόμενοι δὲ πρὸς ταῦτα, λέγουσιν ὡς ὁ Νομίτωρ, ἐπειδὴ τὴν Ἴλιαν ἔχων κύουσαν, ἕτερα παρασκευασάμενος παιδία νεογνὰ, διηλλάξατο τεκούσης αὐτῆς τὰ βρέφη· καὶ τὰ μὲν ὀθνεῖα τοῖς φυλάττουσι τὰς ὠδῖνας ἔδωκεν ἀποφέρειν· εἶτε χρημάτων τὸ πιστὸν αὐτῶν τῆς χρείας πριάμενος, εἴτε διὰ γυναικῶν τὴν ὑπαλλαγὴν μηχανησάμενος· καὶ αὐτὰ λαβὼν ὁ Ἀμούλιος ὅτῳ δή τινι τρόπῳ ἀναιρεῖ· τὰ δὲ ἐκ τῆς Ἰλίας γενόμενα, περὶ παντὸς ποιούμενος ὁ μητροπάτωρ διασώζεσθαι, δίδωσι τῷ Φαυστύλῳ. τὸν δὲ Φαυστύλον ταῦτον Ἀρκάδα μὲν εἶναί φασι τὸ γένος, ἀπὸ τῶν σὺν Εὐάνδρῳ· κατοικεῖν δὲ περὶ τὸ Παλάντιον, ἐπιμέλειαν ἔχοντα τῶν Ἀμουλίου κτημάτων. χαρίσασθαι δὲ Νομίτωρι τὴν ἐκτροφὴν τῶν παίδων, ἀδελφῷ πειθόμενον ὄνομα Φαυστύλῳ, τὰς περὶ τὸ Αὐέντιον τρεφομένας τοῦ Νομίτωρος ἀγέλας ἐπιτροπεύοντι· τήν τε τιθηνησαμένην τὰ παιδία, καὶ μαστοὺς ἐπισχοῦσαν, οὐ λύκαιναν εἶναί φασιν, ἀλλ', ὥσπερ εἰκός, γυναῖκα τῷ Φαυστύλῳ συνοικοῦσαν, Λαυρεντίαν ὄνομα, ἢ δημοσιεύσῃ ποτὲ τὴν τοῦ σώματος ὥραν οἱ περὶ τὸ Παλάντιον διατρίβοντες ἐπίκλησιν ἔθεντο Λοῦπαν· ἔστι δὲ τοῦτο Ἑλληνικόν τε καὶ ἀρχαῖον, ἐπὶ ταῖς μισθαρνούσαις τὰ ἀφροδίσια τιθέμενον, αἷς νῦν εὐπρεπεστέρᾳ κλήσει ἑταῖραι προσαγορεύονται. ἀγνοοῦντας δέ τινας αὐτὸ, πλάσαι τὸν περὶ τῆς λυκαίνης μῦθον,

ἐπειδὴ, κατὰ γλῶτταν ἦν τὸ Λατίνων ἔθνος φθέγγεται, λοῦπα καλεῖται τοῦτο τὸ θηρίον. ἡνίκα δὲ τῆς ἐν τῷ γάλακτι τροφῆς ἀπηλλάγη τὰ παιδία, δοθῆναι πρὸς τῶν τρεφόντων εἰς Γαβίους, πόλιν οὐ μακρὰν ἀπὸ τοῦ Παλαντίου κειμένην, ὡς Ἑλλάδα παιδείαν ἐκμάθοιεν· κἀκεῖ παρ' ἀνδράσιν ἰδιοξένοις τοῦ Φαυστύλου τραφῆναι, γράμματα καὶ μουσικὴν καὶ χρῆσιν ὅπλων Ἑλληνικὴν ἐκδιδασκομένους μέχρις ἥβης. ἐπεὶ δὲ ἀφίκοντο πρὸς τοὺς νομιζομένους γονεῖς, συμβῆναι τὴν διαφορὰν αὐτοῖς πρὸς τοὺς Νομίτωρος βουκόλους περὶ τῶν συνόμων χωρίων· ἐκ δὲ τούτου πληγὰς αὐτοῖς δόντας, ὡς αὐτοὺς ἀπελάσαι τὰς ἀγέλας· ποιῆσαι δὲ ταῦτα τῇ γνώμῃ τοῦ Νομίτωρος, ἵν' ἀρχὴ γένοιτο ἐγκλημάτων, καὶ ἅμα παρουσίας εἰς τὴν πόλιν τῷ νομευτικῷ πλήθει πρόφασις. ὡς δὲ ταῦτ' ἐγένετο, Νομίτωρα μὲν Ἀμυλίου καταβοᾶν, ὡς δεινὰ πάσχοι διαρπαζόμενος παρὰ τῶν ἐκείνου βουκόλων· καὶ ἀξιοῦν, εἰ μηδενὸς αἴτιος ἐκεῖνός ἐστι, παραδοῦναι τὸν συφορβὸν αὐτῷ καὶ τοὺς υἱοὺς ἐπὶ δίκῃ· Ἀμύλιον δὲ, ἀπολύσασθαι βουλόμενον τὴν αἰτίαν, τούτους τε αἰτηθέντας, καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ὅσοι παρεῖναι τοῖς γενομένοις εἶχον αἰτίαν, ἥκειν κελεύειν δίκας ὑφέξοντας τῷ Νομίτωρι. πολλῶν δὲ συνελθόντων ἅμα τοῖς ἐπαιτίοις ἐπὶ φράσει τῆς δίκης, φράσαντα τοὺς νεανίσκους τὸν μητροπάτορα πᾶσαν τὴν καταλαβοῦσαν αὐτοὺς τύχην, καὶ τιμωρίαν φήσαντα νῦν, εἴποτε, καιρὸν εἶναι λαβεῖν, αὐτίκα ποιήσασθαι αὐτὴν τῷ νομευτικῷ πλήθει τὴν ἐπίθεσιν. περὶ μὲν οὖν

γενέσεως καὶ τροφῆς τῶν οἰκιστῶν τῆς Ῥώμης ταῦτα λέγεται.

Urbis Romae aedificatio.

LXXXV. Τὰ δὲ κατὰ τὴν κτίσιν αὐτῆς γενόμενα· τοῦτο γὰρ ἔτι μοι τὸ μέρος τῆς γραφῆς λείπεται· νῦν ἄρχομαι διηγησόμενος. ἐπειδὴ γὰρ Ἀμυλλίου τελευτήσαντος ἀνεκτήσατο τὴν ἀρχὴν ὁ Νομίτωρ, ὀλίγον ἐπισχὼν χρόνον, ἐν ᾧ τὴν πόλιν ἐκ τῆς πρότερον ἐπισχούσης ἄνομίας εἰς τὸν ἀρχαῖον ἐκόσμει τρόπον, εὐθὺς ἐπῴκει τοῖς μειρακίοις ἰδίαν ἀρχὴν κατασκευάσαι, ἑτέραν πόλιν οἰκίσας. ἅμα δὲ καὶ τοῦ πολιτικοῦ πλήθους ἐπίδοσιν εἰς εὐανδρίαν ἰσχυκότες, ἐπαναλῶσαί τι καλῶς ἔχειν ᾠήθητε, καὶ μάλιστα τὸ διάφορον αὐτῷ ποτε γενόμενον, ὡς μὴ δι' ὑποψίας αὐτοὺς ἔχοι. κοινωσάμενος δὲ τοῖς μειρακίοις, ἐπειδὴ κἀκείνοις ἐδόκει, δίδωσιν αὐτοῖς χωρία, ἐν ἄρξουσιν, ἔνθα παῖδες ἐτράφησαν· ἐκ δὲ τοῦ λεὼ, τό τε δι' ὑποψίας αὐτῷ γενόμενον, ὡς ἔμελλε νεωτερισμοῦ εἰσαῦθις ἄρξειν, καὶ εἴ τι ἀκούσιον ἀπανασταῖεν ἐβούλετο. ἦν δὲ ἐν τούτοις πολὺ μὲν, ὥσπερ εἰκὸς ἐν πόλει κινουμένῃ, τὸ δημοτικὸν γένος· ἱκανὸν δὲ καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ κρατίστου γνώριμον, ἐκ δὲ τοῦ Τρωϊκοῦ τὸ εὐγενέστατον δὴ νομιζόμενον, ἐξ οὗ καὶ γενεαί τινες ἔτι περιῆσαν εἰς ἐμὲ, πεντήκοντα μάλιστα οἶκοι. ἐχορηγεῖτο δὲ τοῖς νεανίσκοις καὶ χρήματα, καὶ ὅπλα, καὶ σῖτος, καὶ ἀνδράποδα, καὶ ὑποζύγια ἀχθοφόρα, καὶ εἴ τι ἄλλο πόλιως ἦν κατασκευῇ πρόσφορον. ὡς δὲ ἀνέστησαν ἐκ τῆς Ἄλβας

οἱ νεανίσκοι τὸν λεών, μίξαντες αὐτῷ τὸν αὐτόθεν, ὅσος ἦν ἐν τῷ Παλαντίῳ καὶ περὶ τὴν Σατορνίαν ὑπολιπὴς, μερίζονται τὸ πλῆθος ἅπαν διχῇ. τοῦτο δὲ αὐτοῖς δόξαν παρέσχε φιλοτιμίας, ἵνα θᾶττον ἀνύηται τῇ πρὸς ἀλλήλους ἁμίλλῃ τὰ ἔργα· αἴτιον δὲ τοῦ μεγίστου κακοῦ, στάσεως, ἐγένετο· οὔτε γὰρ προσεμηθέντες αὐτοῖς, τὸν ἑαυτῶν ἡγεμόνα ἕκαστοι κυδαίνοντες ὡς ἐπιτήδειον ἁπάντων ἄρχειν, ἐπῆρον· αὐτοί τε οὐκ ἔτι μίαν γνώμην ἔχοντες, αὐδὲ ἀδελφὰ διανοεῖσθαι ἀξιοῦντες, ὡς αὐτὸς ἄρξων ἑκάτερος θατέρου, παρώσαντες τὸ ἴσον, τοῦ πλείονος ὠρέγοντο. τέως μὲν οὖν ἀφανῆ τὰ πλεονεκτήματα αὐτῶν ἦν, ἔπειτα δ' ἐξεφάνη σὺν τοιᾷδε προφάσει. τὸ χωρίον, ἔνθα ἔμελλον ἱδρύσεσθαι τὴν πόλιν, οὐ τὸ αὐτὸ ἤρεῖτο ἑκάτερος. Ῥωμύλου μὲν γὰρ ἦν γνώμη τὸ Παλάντιον οἰκίζειν, τῶν τε ἄλλων ἕνεκα καὶ τῆς τύχης τοῦ τόπου, ἣ τὸ σωθῆναι τὰ αὐτοῖς καὶ τραφῆναι παρέσχε· Ῥώμῳ δὲ ἐδόκει τὴν καλουμένην νῦν ἀπ' ἐκείνου Ῥωμορίαν οἰκίζειν. ἔστι δὲ τὸ χωρίον ἐπιτήδειον ὑποδέξασθαι πόλιν, λόφος οὐ πρόσω τοῦ Τιβέριος κείμενος, ἀπέχων τῆς Ῥώμης ἀμφὶ τοὺς τριάκοντα σταδίους. ἐκ δὲ τῆς φιλονεικίας ταύτης ἀκοινώνητος εὐθὺς ὑπεδηλοῦτο φιλαρχία. τῷ γὰρ εἴξαντι τὸ κρατῆσαν εἰς πάντα ὁμοίως ἐπιθήσεσθαι ἔμελλε.

LXXXVI. Χρόνου δέ τινος ἐν τούτῳ διαγενομένου, ἐπειδὴ οὐδὲν ἐμειοῦτο τῆς στάσεως, δόξαν ἀμφοῖν τῷ μητροπάτορι ἐπιτρέψαι, παρῆσαν εἰς τὴν Ἄλβαν. ὃ δὲ αὐτοῖς ταῦτα ὑποτίθεται, θεοὺς ποιή-

σασθαι διαστάς, ὁποτέρου χρὴ τὴν ἀποικίαν λέγεσθαι καὶ τὴν ἡγεμονίαν εἶναι. τεταγμένης δ' αὐτοῖς ἡμέρας, ἐκέλευσεν ἐξ ἰωθινοῦ καθέζεσθαι χωρὶς ἀλλήλων, ἐν αἷς ἑκάτεροι ἀξιοῦσιν ἕδρας· προθύσαντας δὲ τοῖς θεοῖς ἱερὰ τὰ νομιζόμενα, φυλάττειν οἰωνοὺς αἰσίους· ὁποτέρῳ δ' ἂν ὄρνιθες πρότερον κρείττους γένωνται, τοῦτον ἄρχειν τῆς ἀποικίας. ἀπῆσαν οἱ νεανίσκοι ταῦτ' ἐπαινέσαντες, καὶ κατὰ τὰ συγκείμενα παρῆσαν ἐν τῇ κυρίᾳ τῆς πράξεως ἡμέρᾳ. ἦν δὲ Ῥωμύλῳ μὲν οἰωνιστήριον, ἔνθα ἡξίου τὴν ἀποικίαν ἱδρύσαι, τὸ Παλάντιον· Ῥώμῳ δὲ προσεχὴς ἐκείνῳ λόφος, Αὐεντῖνος καλούμενος· ὡς δέ τινες ἱστοροῦσιν, ἡ Ῥωμορία· φυλακή τε ἀμφοῖν παρῆν, οὐκ ἔτι ἐπιτρέψουσα, ὅ, τι μὴ φανείη, λέξειν. ὡς δὲ τὰς προσηκούσας ἕδρας ἔλαβον, ὀλίγον ἐπισχὼν χρόνον ὁ Ῥωμύλος, ὑπὸ στενοχωρίας τε καὶ πόθου πρὸς τὸν ἀδελφὸν φθόνου· ὡς δὲ καὶ ὁ φθόνος, ἴσως καὶ ὁ θεὸς οὕτως ἐνήγειν· πρὸν καὶ ὁτιοῦν σημεῖον θεάσασθαι, πέμψας ὡς τὸν ἀδελφὸν ἀγγέλους, ἤκειν ἠξίου διαταχέων, ὡς πρότερον ἰδὼν οἰωνοὺς αἰσίους. ἐν ᾧ δὲ οἱ πεμφθέντες ὑπ' αὐτοῦ, δι' αἰσχύνης ἔχοντες τὴν ἀπάτην, οὐ σπουδῇ ἐχώρουν, τῷ Ῥώμῳ γύπες ἐπισημαίνουσιν ἓξ, ἀπὸ τῶν ἀριστερῶν πετόμενοι. καὶ ὁ μὲν ἰδὼν τοὺς ὄρνιθας, περιχαρὴς ἐγένετο, μετ' οὐ πολὺ δὲ οἱ παρὰ τοῦ Ῥωμύλου πεμφθέντες, ἀναστήσαντες αὐτὸν, ἄγουσιν ἐπὶ τὸ Παλάντιον. ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ ἐγένοντό, εἶρετο μὲν τὸν Ῥωμύλον ὁ Ῥῶμος, οὗτινας οἰωνοὺς ἴδοι πρότερος· ὁ δὲ ἐν ἀπορίᾳ γίνεται ὅ, τι ἀποκρίναιτο.

ἐν δὲ τούτῳ δώδεκα γύπες αἴσιοι πετόμενοι ὤφθησαν. οὓς ἰδὼν Θαρρεῖ τε, καὶ τῷ Ῥώμῳ θάλπος λέγει, „Τί γὰρ ἀξιοῖς τὰ πάλαι γενόμενα μαθεῖν; τοὺς „θεοὺς γὰρ δήπου τοὺς οἰωνοὺς αὐτὸς ὁρᾷς.“ ὁ δὲ ἀγανακτεῖ τε, καὶ δεινὴ καυχᾶται, ὡς διηρτημένος ὑπ' αὐτοῦ, τῆς τε ἀποικίας οὐ μεθήσεσθαι αὐτῷ φησιν.

LXXXVII. Ἀνίστανται δὲ ἐκ τούτου μείζων τῆς προτέρας ἔρις, ἑκατέρου τὸ πλέον ἔχειν ἀφανῶς διωκομένου· τὸ δὲ μὴ μεῖον, ἀναφανδὸν ἀπὸ δικαιώσεως τοιᾶσδε· ἐπισυνέπτοντος. ἱερημένον γὰρ ἦν αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ μητροπάτορος, ὅτῳ ἂν προτέρῳ πρεῖττους ὄρνιθες ἐπισημήνωσι, τούτῳ ἄρχειν τῆς ἀποικίας. γένους δὲ ὀρνίθων ἑνὸς ἀμφοῖν ὀφθέντος, ὁ μὲν τῷ πρότερον, ὁ δὲ τῷ πλείους ἰδεῖν ἐκρατύνετο. συνελάμβανε δὲ αὐτοῖς τῆς φιλονεικίας καὶ τὸ ἄλλο πλῆθος, ἧρξέ τε τοῦ πολέμου δίχα τῶν ἡγεμόνων ὁπλισθέν· καὶ γίνεται μάχη πικρὰ, καὶ φόνος ἐξ ἀμφοῖν πολύς. ἐν ταύτῃ φασί τινες τῇ μάχῃ τὸν ἡνιοστύλον, ὃς ἐξεθρέψατο τοὺς ναυτιόκους, διαλῦσαι τὴν ἔριν τῶν ἀδελφῶν βουλόμενον, ὡς οὐδὲν οἷός τε ἦν ἀνύσαι, εἰς μέσους ὧσασθαι τοὺς μαχομένους ἄνοπλον, θανάτου τοῦ ταχίστου τυχεῖν προθυμούμενον· ὅπερ ἐγένετο. τινὲς δὲ καὶ τὸν λίθινον τὸν λίθινον, ὃς ἔκειτο τῆς ἀγορᾶς τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐν τῷ κρατίστῳ χωρίῳ παρὰ τοῖς ἐμβόλοις, ἐπὶ τῷ σώματι τοῦ Φαυστύλου τεθῆναί φασιν, ἔνθα ἔπεσεν, ὑπὸ τῶν εὐρόντων ταφέντος. ἀποθανόντος δ' ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Ῥώμου, νίκην οἰκιστὴν ὁ Ῥωμύλος ἀπὸ

τοῦ ἀδελφοῦ καὶ πολιτικῆς ἀλληλοκτονίας ἀνελόμενος, τὸν μὲν Ῥῶμον ἐν τῇ Ῥωμορίᾳ θάπτει· ἐπειδὴ καὶ ζῶν τῆς κτίσεως τοῦ χωρίου περιείχετο· αὐτὸς δὲ ἀπὸ λύπης δὲ καὶ μετανοίας τῶν πεπραγμένων παρεὶς ἑαυτὸν, εἰς ἀπόγνωσιν τοῦ βίου τρέπεται. τῆς δὲ Λαυρεντίας, ἣ νεογνοὺς παραλαβοῦσα ἐξεθρέψατο, καὶ μητρὸς οὐχ ἧττον ἠσπάζετο, δεομένης καὶ παρηγορούσης, ταύτῃ πειθόμενος ἀνίσταται· συναγαγὼν δὲ τοὺς Λατίνους ὅσοι μὴ κατὰ τὴν μάχην ἐφθάρησαν, ὀλίγῳ πλείους ὄντας τρισχιλίων ἐκ πάνυ πολλοῦ καταρχὰς γενομένου πλήθους, ὅτε τὴν ἀποικίαν ἔστελλε, πολίζει τὸ Παλάντιον. ὁ μὲν οὖν πιθανώτατος τῶν λόγων περὶ τῆς Ῥώμου τελευτῆς, οὗτος εἶναί μοι δοκεῖ. λεγέσθω δὲ ὅμως καὶ εἴ τις ἑτέρως ἔχειν παραδίδωσι. φασὶ δέ τινες συγχωρήσαντα αὐτὸν τῷ Ῥωμύλῳ ἡγεμονίαν, ἀχθόμενον δὲ καὶ δι' ὀργῆς ἔχοντα τὴν ἀπάτην, ἐπειδὴ κατεσκευάσθη τὸ τεῖχος, φλαῦρον ἀποδεῖξαι τὸ ἔρυμα βουλόμενον, „Ἀλλὰ τοῦτό γε, εἰπεῖν, οὐ χαλεπῶς ἄν „τις ὑμῖν ὑπερβαίη πολέμιος, ὥσπερ ἐγώ· καὶ αὐτί„κα ὑπεράλλεσθαι." Κελέριον δέ τινα τῶν ἐπιβεβηκότων τοῦ τείχους, ὃς ἦν ἐπιστάτης τῶν ἔργων, „Ἀλ„λὰ τοῦτόν γε τὸν πολέμιον οὐ χαλεπῶς ἄν τις ἡμῶν ἀμύναιτο, εἰπόντα, πλῆξαι τῷ σκαφίῳ κατὰ τῆς κεφαλῆς, καὶ αὐτίκα ἀποκτεῖναι· τὸ μὲν δὴ τέλος τῆς στάσεως τῶν ἀδελφῶν τοῦτο λέγεται γενέσθαι.

LXXXVIII. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν ἔτι ἐμποδὼν ἦν τῷ κτίσματι, προειπὼν ὁ Ῥωμύλος ἐν ᾗ τοὺς θεοὺς ἀρεσάμενος ἔμελλε τὴν ἀρχὴν τῶν ἔργων ποιήσα-

σθαι, παρασκευασάμενός τε ὅσα εἰς θυσίας καὶ ὑποδοχὰς τοῦ λεὼ χρησίμως ἔχειν ἔμελλεν, ὡς ἦν ὁ συγκείμενος χρόνος, αὐτός τε προθύσας τοῖς θεοῖς, καὶ τοὺς ἄλλους κελεύσας κατὰ δύναμιν τὸ αὐτὸ δρᾶν, ἄρνιθας μὲν πρῶτον αἴτους λαμβάνει· μετὰ δὲ τοῦτο συρκαΐας πρὸ τῶν σκηνῶν γενέσθαι κελεύσας, ἐξάγει τὸν λεὼν τὰς φλόγας ὑπερθρώσκοντα τῆς ὁσιώσεως τῶν μιασμάτων, ἕνεκα. ἐπεὶ δὲ πᾶν, ὅσον ἦν ἐκ λογισμοῦ θεοῖς φίλον, ᾠήθη πεπρᾶχθαι, καλέσας ἅπαντας εἰς τὸν ἀποδειχθέντα τόπον, παραγράφει τετράγωνον σχῆμα τῷ λάφῳ, βοὸς ὄρθιος ἅμα θηλείᾳ ζευχθέντος ὑπ' ἄροτρον, ἐλπίσας αὐλάκα διηνεκῆ, τὴν μέλλουσαν ὑποδέξεσθαι τὸ τεῖχος· ἐξ οὗ Ῥωμαίοις τοῦτό τῆς περιωρόσεως τῶν χωρίων ἐν οἰκισμοῖς πόλεων πάραμένει. ἐρασμένος δὲ ταύτα, καὶ τῶν βοῶν ἑκατέρους ἱερεύσας, ἄλλων τε πολλῶν θυμάτων καταρξάμενος, ἐφίστησι τοῖς ἔργοις τὸν λεώ. ταύτην ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ τὴν ἡμέραν Ῥωμαίων ἡ πόλις ἑορτῶν οὐδεμιᾶς ἧττονα τιθεμένη, καθ' ἕκαστον ἔτος ἄγει, καλοῦσα Παρίλια. θύουσι δ' ἐν αὐτῇ περὶ γονῆς τετραπόδων οἱ γεωργοὶ καὶ νομεῖς θυσίαν χαριστήριον ἔαρος ἀρχομένου. πότερον δὲ παλαίτερον ἔτι τὴν ἡμέραν ταύτην ἐν εὐπαθείαις ἐπιτηδειοτέτην οἰκισμῷ πόλεως ἐνόμισαν, ἢ τοῦ πτίσματος ἄρξαντος ἱερὰν ἐποιήσαντο, καὶ θεοὺς ἐν αὐτῇ τοὺς πομπίους φίλους γεραίρειν ᾤοντο δεῖν, οὐκ ἔχω βεβαίως εἰπεῖν.

LXXXIX. Ἐμὲ μὲν οὖν ἐμοὶ δύναμις ἐγένετο σὺν πολλῇ φροντίδι ἀνευρεῖν, Ἑλλήνων τε καὶ Ῥωμαίων

συχνὰς ἀναλεξαμένῳ γραφὰς ὑπὲρ τοῦ Ῥωμαίων γένους, τοιάδε ἐστίν. ὥστε θαῤῥῶν ἤδη τὶς ἀποφαινέσθω, πολλὰ χαίρειν φράσας τοῖς βαρβάρων καὶ δραπετῶν καὶ ἀνεστίων ἀνθρώπων καταφυγὴν τὴν Ῥώμην ποιοῦσιν, Ἑλλάδα πόλιν αὐτὴν ἀποδεικνύμενος κοινοτάτην τε πόλεων καὶ φιλανθρωποτάτην· ἐνθυμούμενος μὲν ὅτι τὸ τῶν Ἀβοριγίνων φῦλον Οἰνωτρικὸν ἦν, τοῦτο δὲ Ἀρκαδικόν· μεμνημένος δὲ τῶν συνοικησάντων αὐτοῖς Πελασγῶν, οἳ Θετταλίαν καταλιπόντες, Ἀργεῖοι τὸ γένος ὄντες, εἰς Ἰταλίαν ἀφίκοντο· Εὐάνδρου τε αὖ καὶ Ἀρκάδων ἀφίξεως, οἳ περὶ τὸ Παλάντιον ᾤκησαν, Ἀβοριγίνων αὐτοῖς παρασχόντων τὸ χωρίον· ἔτι τε Πελοποννησίων τῶν σὺν Ἡρακλεῖ παραγενομένων, οἳ κατῴκησαν ἐπὶ τοῦ Σατορνίου· τελευταίων δὲ τῶν ἀπαναστάντων ἐκ τῆς Τρωάδος, καὶ συγκερασθέντων τοῖς προτέροις. τούτων γὰρ ἂν οὐδὲν εὕροι τῶν ἐθνῶν οὔτε ἀρχαιότατον, οὔτε Ἑλληνικώτατον. αἱ δὲ τῶν βαρβάρων ἐπιμιξίαι, δι' ἃς ἡ πόλις πολλὰ τῶν ἀρχαίων ἐπιτηδευμάτων ἀπέμαθε, σὺν χρόνῳ ἐγένοντο. καὶ θαῦμα μὲν τοῦτο πολλοῖς ἂν εἶναι δόξειε τὰ εἰκότα λογισαμένοις, πῶς οὐχ ἅπαξ ἐξεβαρβαρώθη, Ὀπικούς τε ὑποδεξαμένη, καὶ Μαρσοὺς, καὶ Σαυνίτας, καὶ Τυῤῥηνοὺς, καὶ Βρεττίους, Ὀμβρικῶν τε καὶ Λιγύων, καὶ Ἰβήρων καὶ Κελτῶν συχνὰς μυριάδας, ἄλλά τε πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἔθνη, τὰ μὲν ἐξ αὐτῆς Ἰταλίας, τὰ δ' ἐξ ἑτέρων ἀφιγμένα τόπων μυρία ὅσα, οὔτε ὁμόγλωσσα, οὔτε ὁμοδίαιτα, οὓς οὔτε φωνὰς οὔτε δίαιταν, καὶ βίᾳ σύγκλυδας ἀναταραχθέντας, ἐκ τοσαύτης δια-

σθαι, παρασκευασάμενός τε ὅσα εἰς θυσίας καὶ ὑποδοχὰς τοῦ λεὼ χρησίμως ἕξειν ἔμελλεν, ὡς ἦκεν ὁ συγκείμενος χρόνος, αὐτός τε προθύσας τοῖς θεοῖς, καὶ τοὺς ἄκλους κελεύσας κατὰ δύναμιν τὸ αὐτὸ δρᾷν, ὄρνιθας μὲν πρῶτον ἀετοὺς λαμβάνει· μετὰ δὲ τοῦτο πυρκαϊὰς πρὸ τῶν σκηνῶν γενέσθαι κελεύσας, ἐξάγει τὸν λεὼν τὰς φλόγας ὑπερθρώσκοντα τῆς ὁσιώσεως τῶν μιασμάτων ἕνεκα. ἐπεὶ δὲ πᾶν, ὅσον ἦν ἐκ λογισμοῦ θεοῖς φίλον, ᾤετο πεπράχθαι, καλέσας ἅπαντας εἰς τὸν ἀποδειχθέντα τόπον, περιγράφει τετράγωνον σχῆμα τῷ λόφῳ, βοὸς ἄρρενος ἅμα θηλείᾳ ζευχθέντος ὑπ' ἄροτρον, ἑλκύσας αὔλακα διηνεκῆ, τὴν μέλλουσαν ὑποδίξεσθαι τὸ τεῖχος· ἐξ οὗ Ῥωμαίοις τοῦτο τῆς περιωρόσεως τῶν χωρίων ἐν οἰκισμοῖς πόλεων παραμένει. ἐργασάμενος δὲ ταῦτα, καὶ τῶν βοῶν ἑκατέρους ἱερεύσας, ἄλλων τε πολλῶν θυμάτων καταρξάμενος, ἐφίστησι τοῖς ἔργοις τὸν λεώ. ταύτην ἔτι καὶ εἰς ἐμὲ τὴν ἡμέραν Ῥωμαίων ἡ πόλις ἑορτῶν οὐδεμιᾶς ἥττονα τιθεμένη, καθ' ἕκαστον ἔτος ἄγει, καλοῦσα Παρίλια. θύουσι δ' ἐν αὐτῇ περὶ γονῆς τετραπόδων οἱ γεωργοὶ καὶ νομεῖς θυσίαν χαριστήριον ἔαρος ἀρχομένου. πότερον δὲ παλαίτερον ἔτι τὴν ἡμέραν ταύτην ἐν εὐπαθείαις ἐπιτηδειοτάτην οἰκισμῷ πόλεως ἐνόμισαν, ἢ τοῦ κτίσματος ἄρξαντος ἱερὰν ἐποιήσαντο, καὶ θεοὺς ἐν αὐτῇ τοὺς ποιμέσι φίλους γεραίρειν ᾤοντο δεῖν, οὐκ ἔχω βεβαίως εἰπεῖν.

LXXXIX. Ἃ μὲν οὖν ἐμοὶ δύναμις ἐγένετο σὺν πολλῇ φροντίδι ἀνευρεῖν, Ἑλλήνων τε καὶ Ῥωμαίων

συχνὸς ἀναλεξαμένῳ γραφὰς ὑπὲρ τοῦ Ῥωμαίων γένους, τοιάδε ἐστίν. ὥστε θαῤῥῶν ἤδη τὶς ἀποφαίνεσθαι, πολλὰ χαίρειν φράσας τοῖς βαρβάροις καὶ δραπετῶν καὶ ἀνεστίων ἀνθρώπων καταφυγὴν τὴν Ῥώμην ποιοῦσαν, Ἑλλάδα πόλιν αὐτὴν ἀποδεικνύμενος κοινοτάτην τε πόλεων καὶ φιλανθρωποτάτην· ἐνθυμούμενος μὲν ὅτι τὸ τῶν Ἀβοριγίνων φῦλον Οἰνωτρικὸν ἦν, τοῦτο δὲ Ἀρκαδικόν· μεμνημένος δὲ τῶν συνοικησάντων αὐτοῖς Πελασγῶν, οἳ Θετταλίαν καταλιπόντες, Ἀρχεῖοι τὸ γένος ὄντες, εἰς Ἰταλίαν ἀφίκοντο· Εὐάνδρου τε αὖ καὶ Ἀρκάδων ἀφίξεως, οἳ περὶ τὸ Παλάντιον ᾤκησαν, Ἀβοριγίνων αὐτοῖς παραταξάντων τὸ χωρίον· ἔτι τε Πελοποννησίων τῶν σὺν Ἡρακλεῖ παραγενομένων, οἳ κατῴκησαν ἐπὶ τῇ Σατρανίᾳ· τελευταίων δὲ τῶν ἀπανασταντων ἐκ τῆς Τροίας, καὶ συγκερασθέντων τοῖς προτέροις. τοίνυν χαλεπὸν εὑρεῖν ἐθνῶν οὔτε ἀρχαιότατον, οὔτε Ἑλληνικώτατον. αἱ δὲ τῶν βαρβάρων ἐπιμιξίαι, δι' ἃς ἡ πόλις πολλὰ τῶν ἀρχαίων ἐπιτηδευμάτων ἀπέμαθε, σὺν χρόνῳ ἐγένοντο. καὶ θαῦμα μὲν τοῦτο πολλοῖς ἂν εἶναι δόξειε τὰ εἰκότα λογισαμένοις, πῶς οὐχ ἅπαξ ἐξεβαρβαρώθη, Ὀπικούς τε ὑποδεξαμένη, καὶ Μαρσοὺς, καὶ Σαυνίτας, καὶ Τυῤῥηνοὺς, καὶ Βρεττίους, Ὀμβρικῶν τε καὶ Λιγύων, καὶ Ἰβήρων καὶ Κελτῶν συχνὰς μυριάδας, ἄλλα τε πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἔθνη, τὰ μὲν ἐξ αὐτῆς Ἰταλίας, τὰ δ' ἐξ ἑτέρων ἀφιγμένα τόπων μυρία ὅσα, οὔτε ὁμόγλωσσα, οὔτε ὁμαίμαξα, οὓς οὔτε φωνὰς οὔτε ὄψιν, καὶ βίᾳ μὲν ἀχθομένους ἀναταραχθέντας, ἐκ τοσαύτης διαι-

φωνίας πολλὰ τοῦ παλαιοῦ κόσμου τῆς πόλεως νεοχμῶσαι εἰκὸς ἦν· ἐπεὶ ἄλλοι γε συχνοὶ ἐν βαρβάροις οἰκοῦντες, ὀλίγου χρόνου διελθόντος ἅπαν τὸ Ἑλληνικὸν ἀπέμαθον, ὡς μήτε φωνὴν Ἑλλάδα φθέγγεσθαι, μήτε ἐπιτηδεύμασιν Ἑλλήνων ἔτι χρῆσθαι, μήτε θεοὺς τοὺς αὐτοὺς νομίζειν, μήτε νόμους τοὺς ἐπιεικεῖς, ᾧ μάλιστα διαλλάσσει φύσις Ἑλλὰς βαρβάρου, μήτε τῶν ἄλλων συμβολαίων μηδ' ὅ τι εἰσίν. ἀποχρῶσι δὲ τὸν λόγον τόνδε ὡς ἀληθῆ εἶναι Ἀχαιῶν οἱ περὶ τὸν Πόντον ᾠκημένοι τεκμηριῶσαι, ὅλον μὲν ἐκ τοῦ Ἑλληνικωτάτου γενόμενοι, βαρβάρων δὲ συμπάντων νῦν ὄντων ἀγροιότατοι.

XC. Ῥωμαῖοι δὲ φωνὴν μὲν οὔτ' ἄκραν βάρβαρον, οὐδ' ἀπηρτισμένως Ἑλλάδα φθέγγονται, μικτὴν δέ τινα ἐξ ἀμφοῖν, ἧς ἐστιν ἡ πλείων Αἰολίς· τοῦτο μόνον ἀπολαύσαντες ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιμίξεων, τὸ μὴ πᾶσι τοῖς φθόγγοις ὀρθοεπεῖν. τὰ δὲ ἄλλα ὁπόσα γένους Ἑλληνικοῦ μηνύματά ἐστιν, ὡς οὐχ ἕτεραί τινες τῶν ἀποικησάντων διασώζονται, οὗ νῦν πρῶτον ἀρξάμενοι πρὸς φιλίαν ζῆν, ἡνίκα τὴν τύχην πολλὴν καὶ ἀγαθὴν ῥέουσαν διδάσκαλον ἔχουσι τῶν καλῶν· οὐδ' ἀφ' οὗ πρῶτον ὠρέχθησαν τῆς διαποντίου, τὴν Καρχηδονίων καὶ Μακεδόνων ἀρχὴν καταλύσαντες, ἀλλ' ἐκ παντὸς οὗ συνῳκίσθησαν χρόνου, βίον Ἕλληνα ζῶντες, καὶ οὐδὲν ἐκπρεπέστερον ἐπιτηδεύοντες πρὸς ἀρετὴν νῦν ἢ πρότερον. μυρία δ' εἰς τοῦτο λέγειν ἔχων, καὶ πολλοῖς τεκμηρίοις χρῆσθαι δυνάμενος; ἀνδρῶν τε μαρτυρίας φέρειν οὐκ ἀξίων ἀπιστεῖσθαι, πάντα ἀναβάλλομαι ταῦτα

εἰς τὸν περὶ τῆς πολιτείας αὐτῶν συγγραφησόμενον λόγον. νυνὶ δ' ἐπὶ τὴν ἑξῆς διήγησιν τρέψομαι, τὴν ἀνακεφαλαίωσιν τῶν ἐν ταύτῃ δεδηλωμένων τῇ βίβλῳ τῆς ἐχομένης γραφῆς ποιησάμενος ἀρχήν.

ναστάντες, διαπεπορθημένης αὐτοῖς τῆς πατρίδος ὑφ' Ἡρακλέους.

II. Γενεᾷ δ' ἑκκαιδεκάτῃ μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, Ἀλβανοὶ συνοικίζουσιν ἄμφω τὰ χωρία ταῦτα, τείχει περιβαλόντες καὶ τάφρῳ. τέως δὲ ἦν αὔλια βουφορβῶν τε καὶ ποιμένων, καὶ τῶν ἄλλων καταγωγαὶ βοτήρων, ἄφθονον ἀναδιδούσης πόαν τῆς αὐτόθι γῆς, οὐ μόνον τὴν χειμερινὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν θερεινόμον, διὰ τοὺς ἀναψύχοντάς τε καὶ κατάρδοντας αὐτὴν ποταμούς. γένος δὲ τὸ Ἀλβανὸν μικτὸν ἦν ἔκ τε Ἀρκάδων καὶ Πελασγῶν, καὶ τῶν ἐξ Ἤλιδος ἐλθόντων Ἐπειῶν, τελευταίων δὲ τῶν μετὰ Ἰλίου ἅλωσιν ἀφικομένων εἰς Ἰταλίαν Τρώων, ὃς ἦν Αἰνείας ὁ Ἀγχίσου καὶ Ἀφροδίτης. εἰκὸς δέ τι καὶ βαρβαρικὸν ἐκ τῶν προσοίκων ἢ παλαιῶν οἰκητόρων ὑπολιπὲς τῷ Ἑλληνικῷ συγκαταλλαγῆναι. ὄνομα δὲ κοινὸν οἱ σύμπαντες οὗτοι Λατῖνοι ἐκλήθησαν ἐπ' ἀκδρὸς δυναστεύοντος τῶν τόπων Λατίνου, τὰς κατὰ ἔθνος ὀνομασίας ἀφαιρεθέντες. ἐτειχίσθη μὲν οὖν ἡ πόλις ὑπὸ τούτων τῶν ἐθνῶν ἐνιαυτῷ δευτέρῳ καὶ τριακοστῷ καὶ τετρακοσιοστῷ μετὰ Ἰλίου ἅλωσιν, ἐπὶ τῆς ἑβδόμης ὀλυμπιάδος. οἱ δὲ ἀγαγόντες τὴν ἀποικίαν, ἀδελφοὶ δίδυμοι τοῦ βασιλείου γένους ἦσαν· Ῥωμύλος αὐτῶν ὄνομα θατέρῳ· τῷ δὲ ἑτέρῳ, Ῥῶμος· τὰ μητρόθεν μὲν, ἀπ' Αἰνείου τε καὶ Δαρδανίδαι· πατρὸς δὲ ἀκρίβειαν εἰπεῖν οὐ ῥᾴδιον ἐξ ὅτου φύντες, πεπίστευνται δὲ ὑπὸ Ῥωμαίων Ἄρεος υἱοὶ γενέσθαι. οὐ μέντοι διέμεινάν γε ἀμφότεροι τῆς ἀποικίας ἡγεμόνες, ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς στασιάσαντες·

ἀλλὰ περιλειφθεὶς αὐτῶν Ῥωμύλος ἀπολομένου θατέρου κατὰ τὴν μάχην, οἰκιστὴς γίνεται τῆς πόλεως, καὶ τοὔνομα αὐτῇ τῆς ἰδίας κλήσεως ἐπώνυμον τίθεται. ἀριθμὸς δὲ τῶν μετασχόντων αὐτοῖς τῆς ἀποικίας ἀπὸ πολλοῦ τοῦ κατ' ἀρχὰς ἐξαποσταλέντος ὁλίγος ἦν ὁ καταλιφθείς, τριακόσιοι πεζοὶ καὶ ἱππεῖς τριακόσιοι.

Romulus de instituenda Republica disserit.

III. Ἐπεὶ οὖν ἥ τε τάφρος αὐτοῖς ἐξείργαστο, καὶ τὸ ἔρυμα τέλος εἶχεν, αἵ τε οἰκήσεις τὰς ἀναγκαίας κατασκευὰς ἀπειλήφεσαν, ἀναγκαῖον δ' ὁ καιρὸς καὶ περὶ νόμου πολιτείας ᾧ χρήσαιντο σκοπεῖν, ἄγορὰν ποιησάμενος ὁ Ῥωμύλος, ὑποθεμένου τοῦ μητροπάτορος, καὶ διδάξαντος ἃ χρὴ λέγειν· „τὴν μὲν πόλιν „ἔφη ταῖς τε δημοσίαις καὶ ταῖς ἰδίαις κατασκευαῖς „ὡς νεόκτιστον ἀποχρώντως κεκοσμῆσθαι· ἠξίου δ' „ἐνθυμεῖσθαι πάντας ὡς οὐ ταὐτ' ἐστὶ τὰ πλείστου „ἄξια ἐν ταῖς πόλεσιν. οὔτε γὰρ ἐν τοῖς ὀθνείοις „πολέμοις τὰς βαθείας τάφρους καὶ ὑψηλὰς ἐρύματα „ἱκανὰ εἶναι τοῖς ἔνδον ἀπράγμονα σωτηρίας ὑπό- „ληψιν παρασχεῖν, ἀλλ' ἔν τι μόνον ἐγγυᾶσθαι, τὸ „μηδὲν ἐξ ἐπιδρομῆς κακὸν ὑπ' ἐχθρῶν παθεῖν προ- „καταληφθέντας· οὔθ' ὅταν ἐμφύλιοι ταραχαὶ τὸ „κοινὸν κατάσχωσι, τῶν ἰδίων οἴκων καὶ ἐνδιαιτημά- „των τὰς καταφυγὰς ὑπάρχειν τινὶ ἀκινδύνους. σχο- „λῆς γὰρ ἀνθρώποις ταῦτα καὶ ῥᾳστώνης βίου εὑρέ- „σθαι παραμύθια, μεθ' ὧν οὔτε τὸ ἐπιβουλεύειν τῷ „πέλας κωλύεσθαι μὴ οὐ πονηρὸν εἶναι, οὔτ' ἐν τῷ

„ἀκινδύνως βεβηκέναι θαῤῥεῖν τὸν ἐπιβουλευόμενον
„πόλιν τε οὐδεμίαν πω τούτοις ἐκλαμπρυνθεῖσαν, ἐπὶ
„μήκιστον εὐδαίμονα γενέσθαι καὶ μεγάλην· οὐδ'
„αὖ παρὰ τὸ μὴ τυχεῖν τινὰ κατασκευῆς ἰδίας τε καὶ
„δημοσίας πολυτελοῦς, κεκωλῦσθαι μεγάλην γενέ-
„σθαι καὶ εὐδαίμονα· ἀλλ' ἕτερα εἶναι τὰ σώζοντα,
„καὶ ποιοῦντα μεγάλας ἐκ μικρῶν τὰς πόλεις· ἐν
„μὲν τοῖς ὁθνείοις πολέμοις, τὸ διὰ τῶν ὅπλων κρά-
„τος· τοῦτο δὲ τόλμῃ παραγίνεσθαι καὶ μελέτῃ· ἐν
„δὲ ταῖς ἐμφυλίοις ταραχαῖς, τὴν τῶν πολιτευομένων
„ὁμοφροσύνην. ταύτην δὲ τὸν σώφρονα καὶ δίκαιον
„ἑκάστου βίον ἀπέφηνεν ἱκανώτατον ὄντα τῷ κοινῷ
„παρασχεῖν. τοὺς δὲ τὰ πολεμικά τε ἀσκοῦντας, καὶ
„τὰ τῶν ἐπιθυμιῶν κρατοῦντας, ἄριστα κόσμεῖν τὰς
„ἑαυτῶν πατρίδας, τεῖχη τε ἀνάλωτα τῷ κοινῷ, καὶ
„καταγωγὰς τοῖς ἑαυτῶν βίοις ἀσφαλεῖς τούτους
„εἶναι τοὺς παρασκευαζομένους· μαχητὰς δέ γε καὶ
„δικαίους ἄνδρας, καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς ἐπιτηδεύον-
„τας, τὸ τῆς πολιτείας σχῆμα ποιεῖν τοῖς φρονίμως
„αὐτὸ καταστησαμένοις· μαλθακούς τε αὖ καὶ πλεο-
„νέκτας, καὶ δούλους αἰσχρῶν ἐπιθυμιῶν, τὰ πο-
„νηρὰ ἐπιτηδεύματα ἐπιτελεῖν. ἔφη τε παρὰ τῶν
„πρεσβυτέρων καὶ διὰ πολλῆς ἱστορίας ἐληλυθότων
„ἀκούειν, ὅτι πολλαὶ μὲν ἀποικίαι μεγάλαι καὶ εἰς
„εὐδαίμονας ἀφικόμεναι τόπους, αἱ μὲν αὐτίκα
„διεφθάρησαν εἰς στάσεις ἐμπεσοῦσαι, αἱ δ' ὀλίγον
„ἀντισχοῦσαι χρόνον ὑπήκοοι τοῖς πλησιοχώροις
„ἠναγκάσθησαν γενέσθαι, καὶ ἀντὶ κρείττονος χώρας
„ἣν κατέσχον, τὴν χείρονα τύχην διαλλάξασθαι, δοῦ-

„λαι δὴ ἐξ ἐλευθέρων γενόμεναι· ἕτεραι δ' ὀλιγάν-
„θρωποι, καὶ εἰς χωρία οὐ πάνυ σπουδαῖα παρα-
„γενόμεναι, ἐλεύθεραι μὲν πρῶτον, ἔπειτα δ' ἑτέρων
„ἄρχουσαι διετέλεσαν. καὶ οὔτε ταῖς εὐπραγίαις
„τῶν ὀλίγων, οὔτε ταῖς δυστυχίαις τῶν πολλῶν, ἔτε-
„ρόν τι ἢ τὸ τῆς πόλεως σχῆμα ὑπάρχειν αἴτιον. εἰ
„μὲν οὖν μία τὶς ἦν παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις βίου
„τάξις ποιοῦσα εὐδαίμονας τὰς πόλεις, οὐ χαλεπὴν
„ἂν γενέσθαι σφίσι τὴν αἵρεσιν αὐτῆς· νῦν δ' ἔφη
„πολλὰς πυνθάνεσθαι κατασκευὰς παρ' Ἕλλησί τε
„καὶ βαρβάροις ὑπαρχούσας· τρεῖς δ' ἐξ ἁπασῶν
„ἐπαινουμένας μάλιστα ὑπὸ τῶν χρωμένων ἀκούειν,
„καὶ τούτων οὐδεμίαν εἶναι τῶν πολιτειῶν εἰλικρινῆ,
„προσεῖναι δέ τινας ἑκάστῃ κῆρας συμφύτους, ὥστε
„χαλεπὴν εἶναι τὴν αὐτῶν αἵρεσιν. ἠξίου τε αὐτοὺς
„βουλευσαμένους ἐπὶ σχολῆς εἰπεῖν εἴτε ὑφ' ἑνὸς
„ἄρχεσθαι θέλουσιν ἀνδρὸς, εἴτε ὑπ' ὀλίγων. ἐγὼ
„δὲ ὑμῖν, ἔφη, πρὸς ἣν ἐὰν καταστήσησθε πολιτείαν
„εὐτρεπὴς, καὶ οὔτε ἄρχειν ἀπαξιῶ, οὔτε ἄρχεσθαι
„ἀναίνομαι. τιμῶν δὲ ἃς μοι προσεθήκατε, ἡγεμόνα
„μὲν πρῶτον ἀποδείξαντες τῆς ἀποικίας, ἔπειτα καὶ
„τῇ πόλει τὴν ἐπωνυμίαν ἐμοῦ θέντες, ἄλις ἔχω.
„ταύτας γὰρ οὔτε πόλεμος ὑπερόριος, οὔτε στάσις
„ἐμφύλιος, οὔτε ὁ πάντα μαραίνων τὰ καλὰ χρόνος
„ἀφαιρήσεταί με, οὔτε ἄλλη τύχη παλλιγκοτος οὐδε-
„μία· ἀλλὰ καὶ ζῶντι καὶ τὸν βίον ἐκλιπόντι τούτων
„ὑπάρξει μοι τῶν τιμῶν παρὰ πάντα τὸν λοιπὸν
„αἰῶνα τυγχάνειν.

IV. Τοιαῦτα μὲν ὁ Ῥωμύλος ἐκ διδαχῆς τοῦ

μητροπάτορος, ὥσπερ ἔφην, ἀπομνημονεύσας ἐν τοῖς πλήθεσιν ἔλεξεν. οἱ δὲ, βουλευσάμενοι κατὰ σφᾶς αὐτοὺς, ἀποκρίνονται τοιάδε· „Ἡμεῖς πολιτείας μὲν „καινῆς οὐδὲν δεόμεθα· τὴν δ' ὑπὸ τῶν πατέρων „δοκιμασθεῖσαν εἶναι κρατίστην παραλαβόντες οὐ „μετατιθέμεθα, γνώμῃ τε ἑπόμενοι τῶν παλαιοτέρων, „οὓς ἀπὸ μείζονος οἰόμεθα φρονήσεως αὐτὴν κατα„στήσασθαι, καὶ τύχῃ ἀρεσκόμενοι. οὐ γὰρ τήνδε „μεμψαίμεθ' ἂν εἰκότως, ἣ παρέσχεν ἡμῖν βασιλευο„μένοις τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν, „ἐλευθερίαν τε καὶ ἄλλων ἀρχήν. περὶ μὲν δὴ πολι„τείας ταῦτα ἐγνώκαμεν. κὴν δὲ τιμὴν τιθῆτην οὐχ „ἑτέρῳ τινὶ μᾶλλον ἢ σοι προσήκειν ὑπολαμβάνομεν, „τοῦτ' βασιλείου γένους ἕνεκα καὶ ἀρετῆς, μάλιστα „δ' ὅτι τῆς ἀποικίας ἡγεμόνι κεχρήμεθά σοι, καὶ „πολλὴν συνίεμεν δεινότητα, πολλὴν δὲ σοφίαν, οὐ „λόγῳ μᾶλλον ἢ ἔργῳ μαθόντες." ταῦτα ὁ Ῥωμύλος ἀκούσας, „ἀγαπᾷν μὲν ἔφη βασιλείας ἄξιος ὑπ' „ἀνθρώπων κριθεὶς· οὐ μέντοιγε λήψεσθαι τὴν „τιμὴν πρότερον, ἐὰν μὴ καὶ τὸ δαιμόνιον ἐπιθε„σπίσῃ δι' οἰωνῶν αἰσίων.

Romulus Romanorum REX I.

V. Ὡς δὲ κἀκείνοις ἦν βουλομένοις, προειπὼν ἡμέραν ἐν ᾗ διαμαντεύσεσθαι περὶ τῆς ἀρχῆς ἔμελλεν, ἐπειδὴ καθῆκεν ὁ χρόνος, ἀναστὰς περὶ τὸν ὄρθρον ἐκ τῆς σκηνῆς προῆλθεν. στὰς δὲ ὑπαίθριος ἐν καθαρῷ χωρίῳ, καὶ προθύσας ἃ νόμος ἦν, εὔχετο Διΐ τε βασιλεῖ καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς, οὓς ἐποιήσατο τῆς ἀποικίας ἡγεμόνας, εἰ βουλομένοις αὐτοῖς ἐστι βασι-

λεύεσθαι τὴν πόλιν ὑφ' ἑαυτοῦ, σημεῖα οὐράνια φανῆναι καλά. μετὰ δὲ τὴν εὐχὴν ἀστραπὴ διῆλθεν ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιά. τίθενται δὲ Ῥωμαῖοι τὰς ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἐπὶ τὰ δεξιὰ ἀστραπὰς αἰσίους, εἴτε παρὰ Τυρρηνῶν διδαχθέντες, εἴτε πατέρων καθηγησαμένων, κατὰ τοιόνδε, ὡς ἐγὼ πείθομαι, λογισμόν, ὅτι καθέδρα μέν ἐστι καὶ στάσις ἀρίστη τῶν οἰωνοῖς μαντευομένων ἡ βλέπουσα πρὸς ἀνατολὰς, ὅθεν ἡλίου τε ἀναφοραὶ γίνονται καὶ σελήνης, καὶ ἀστέρων πλανητῶν τε καὶ ἀπλανῶν· ἥτε τοῦ κόσμου περιφορὰ, δι' ἣν τοτὲ μὲν ὑπὲρ γῆς ἅπαντα τὰ ἐν αὐτῷ γίνεται, τοτὲ δ' ὑπὸ γῆς, ἐκεῖθεν ἀρξαμένη τὴν ἐγκύκλιον ἀποδίδωσι. τοῖς δὲ πρὸς ἀνατολὰς βλέπουσιν ἀριστερὰ μὲν γίνονται πρὸς τὴν ἄρκτον ἐπιστρέφοντα μέρη· δεξιὰ δὲ πρὸς μεσημβρίαν φέροντα· τιμιώτερα δὲ τὰ πρῶτα πέφυκε τῶν ὑστέρων. μετεωρίζεται γὰρ ἀπὸ τῶν βορείων μερῶν ὁ τοῦ ἄξονος πόλος, περὶ ὃν ἡ τοῦ κόσμου στροφὴ γίνεται· καὶ τῶν πέντε κύκλων τῶν διεζωκότων τὴν σφαῖραν ὁ καλούμενος ἀρκτικός, ἀεὶ τῇδε φανερός· ταπεινοῦται δ' ἀπὸ τῶν νοτίων ὁ καλούμενος ἀνταρκτικὸς κύκλος, ἀφανὴς κατὰ τοῦτο τὸ μέρος. εἰκὸς δὲ κράτιστα τῶν οὐρανίων καὶ μεταρσίων σημείων ὑπάρχειν ὅσα ἐκ τοῦ κρατίστου γίνεται μέρους. ἐπεὶ δὲ τὰ μὲν ἐστραμμένα πρὸς ἀνατολὰς ἡγεμονικωτέραν μοῖραν ἔχει τῶν προσεσπερίων, αὐτῶν δέ γε τῶν ἀνατολικῶν ὑψηλότερα τὰ βόρεια τῶν νοτίων, ταῦτα ἂν εἴη κράτιστα. ὡς δέ τινες ἱστοροῦσιν, ἐκ παλαιοῦ τε καὶ πρὶν ἢ παρὰ Τυρρηνῶν μαθεῖν, τοῖς Ῥωμαίων

προγόνοις αἴσιοι ἐνομίζοντο αἱ ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἀστραπαί. Ἀσκανίῳ γὰρ τῷ ἐξ Αἰνείου γεγονότι, καθ' ὃν χρόνον ὑπὸ Τυρρηνῶν, οὓς ἦγε βασιλεὺς Μεζέντιος, ἐπολεμεῖτο καὶ τειχήρης ἦν, περὶ τὴν τελευταίαν ἔξοδον, ἣν ἀπεγνωκὼς ἤδη τῶν πραγμάτων ἔμελλε ποιεῖσθαι, μετ' ὀλοφυρμοῦ τῶν τε Διὰ καὶ τοὺς ἄλλους αἰτουμένῳ θεοὺς αἴσια σημεῖα δοῦναι τῆς ἐξόδου, φασὶν αἰθρίας οὔσης ἐκ τῶν ἀριστερῶν ἀστραψαι τὸν οὐρανόν. τοῦ δ' ἀγῶνος ἐκείνου λαβόντος τὸ κράτιστον τέλος, διαμεῖναι παρὰ τοῖς ἐγγόνοις αὐτοῦ νομιζόμενον αἴσιον τόδε τὸ σημεῖον.

VI. Τότε δ' οὖν ὁ Ῥωμύλος ἐπειδὴ τὰ παρὰ τοῦ δαιμονίου βέβαια προσέλαβε, συγκαλέσας τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, καὶ τὰ μαντεῖα δηλώσας, βασιλεὺς ἀποδείκνυται πρὸς αὐτῶν, καὶ κατεστήσατο ἐν ἔθει τοῖς μετ' αὐτὸν ἅπασι μήτε βασιλείας μήτε ἀρχὰς λαμβάνειν, ἐὰν μὴ καὶ τὸ δαιμόνιον αὐτοῖς θεσπίσῃ· διέμεινέ τε μέχρι πολλοῦ φυλαττόμενον ὑπὸ Ῥωμαίων τὸ περὶ τοὺς οἰωνισμοὺς νόμιμον, οὐ μόνον βασιλευομένης τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν μονάρχων, ἐν ὑπάτων καὶ στρατηγῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ νόμους ἀρχόντων αἱρέσει. πέπαυται δ' ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις· πλὴν οἷον εἰκών τις αὐτοῦ λείπεται, τῆς δυσίας ταύτης ἕνεκα γινομένη. ἐπαυλίζονται μὲν γὰρ οἱ τὰς ἀρχὰς μέλλοντες λαμβάνειν, καὶ περὶ τὸν ὄρθρον ἀνιστάμενοι ποιοῦνταί τινας εὐχὰς ὑπαίθριοι· τῶν δὲ παρόντων τινὲς ὀρνιθοσκόπων μισθὸν ἐκ τοῦ δημοσίου φερόμενοι, ἀστραπὴν αὐτοῖς μηνύειν φασὶν ἐκ τῶν ἀριστερῶν

τὴν οὐ γενομένην. οἱ δὲ, τὸν ἐκ τῆς φωνῆς οἰωνὸν λαβόντες, ἀπέρχονται ταύτας παραληψόμενοι. οἱ μὲν, αὐτὸ τοῦθ' ἱκανὸν ὑπολαμβάνοντες εἶναι, τὸ μηδένα γενέσθαι τῶν ἐναντιουμένων τε καὶ κωλυόντων οἰωνῶν· οἱ δὲ, καὶ παρὰ τὸ βούλημα τοῦ θεοῦ κωλύοντος· ἔστι δ' ὅτε βιαζόμενοι, καὶ τὰς ἀρχὰς ἁρπάζοντες μᾶλλον ἢ λαμβάνοντες. διὸ καὶ πολλαὶ ἐν γῇ στρατιαὶ Ῥωμαίων ἀπώλοντο πανώλεθροι, πολλοὶ δ' ἐν θαλάττῃ στόλοι διεφθάρησαν αὐτανδροι, ἄλλαι τε συμφοραὶ μεγάλαι καὶ δειναὶ τῇ πόλει συνέπεσον, αἱ μὲν ἐν ὀθνείοις πολέμοις, αἱ δὲ κατὰ τὰς ἐμφυλίους διχοστασίας· ἐμφανέσταται δὲ καὶ μέγισται καὶ κατὰ τὴν ἐμὴν ἡλικίαν, ὅτε Δικίννιος Κράσσος, ἀνὴρ οὐδενὸς δεύτερος τῶν καθ' ἑαυτὸν ἡγεμόνων, στρατιὰν ἦγεν ἐπὶ τὸ Πάρθων ἔθνος, ἐναντιουμένου τοῦ δαιμονίου, πολλὰ χαίρειν φράσας τοῖς ἀπατρέπουσι τὴν ἔξοδον οἰωνοῖς μυρίοις ὅσοις γινομένοις. ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τῆς εἰς τὸ δαιμόνιον ὀλιγωρίας, ᾗ χρῶνταί τινες ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, πολὺ ἂν ἔχον εἴη λέγειν.

VII. Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἀποδειχθεὶς τοῦτον τὸν τρόπον ὑπό τε ἀνθρώπων καὶ θεῶν βασιλεὺς, τά τε πολέμια δεινὸς καὶ φιλοκίνδυνος ὁμολογεῖται γενέσθαι, καὶ πολιτείαν ἐξηγήσασθαι τὴν κρατίστην φρονιμώτατος. διέξειμι δ' αὐτοῦ τάς πράξεις τάς τε πολιτικὰς καὶ κατὰ πολέμους, ὧν καὶ λόγον ἄν τις ἐν ἱστορίας ἀφηγήσει ποιήσαιτο. ἐρῶ δὲ πρῶτον ὑπὲρ τοῦ κόσμου τῆς πολιτείας, ὃν ἐγὼ πάντων ἡγοῦμαι πολιτικῶν κόσμων αὐταρκέστατον ἐν εἰρήνῃ τε καὶ

κατὰ πολέμους. ἦν δὲ τοιόσδε· τριχῇ νείμας τὴν πληθὺν ἅπασαν, ἑκάστων τῶν μοιρῶν τὸν ἐπιφανέστατον ἐπέστησεν ἡγεμόνα. ἔπειτα τῶν τριῶν πάλιν μοιρῶν ἑκάστην εἰς δέκα μοῖρας διελών, ἴσους ἡγεμόνας καὶ τούτων ἀπέδειξε τοὺς ἀνδρειοτάτους· ἐκάλει δὲ τὰς μὲν μείζους μοίρας, τρίβους· τὰς δ' ἐλάττους, κουρίας, ὡς καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον βίον ἔτι προσαγορεύονται. εἴη δ' ὄν Ἑλλάδι γλώττῃ τὰ ὀνόματα ταῦτα μεθερμηνευόμενα, φυλὴ μὲν καὶ τριττύς, ἡ τρίβος· φράτρα δὲ καὶ λόχος, ἡ κουρία. καὶ τῶν ἀνδρῶν οἱ μὲν τὰς τρίβων ἡγεμονίας ἔχαντες, φύλαρχοί τε καὶ τριττύαρχοι, οὓς καλοῦσι Ῥωμαῖοι Τριβούνους· οἱ δὲ ταῖς κουρίαις ἐφεστηκότες, φρατρίαρχοι καὶ λοχαγοί, οὓς ἐκεῖναι Κουρίωνας ὀνομάζουσι. διῄρηντο δὲ καὶ εἰς δεκάδας αἱ φράτραι πρὸς αὐτοῦ, καὶ ἡγεμὼν ἑκάστην ἑκόσμει δεκάδα, Δεκουρίων κατὰ τὴν ἐπιχώριον γλῶτταν προσαγορευόμενος. ὡς δὲ διεκρίθησάν τε ἅπαντες, καὶ συνετάχθησαν εἰς φυλὰς καὶ φράτρας, διελὼν τὴν γῆν εἰς τριάκοντα κλήρους ἴσους, ἑκάστῃ φράτρᾳ κλῆρον ἀπέδωκεν ἕνα, ἐξελὼν τὴν ἀρκοῦσαν εἰς ἱερὰ καὶ τιμένη, καί τινα καὶ τῷ κοινῷ χῆν καταλιπών. μία μὲν οὖν αὕτη διαίρεσις ὑπὸ Ῥωμύλου τῶν τε ἀνδρῶν καὶ τῆς χώρας, περιέχουσα τὴν κοινὴν καὶ μεγίστην ἰσότητα, τοιάδε τις ἦν.

VIII. Ἑτέρα δὲ αὖτῷ πάλιν τῶν ἀνδρῶν ἣ τὰ φιλάνθρωπα καὶ τὰς τιμὰς νέμουσα, καὶ τὴν ἀξίαν, ἣν μέλλω διηγήσασθαι. τοὺς ἐπιφανεῖς κατὰ γένος καὶ δι' ἀρετὴν ἐπαινουμένους, καὶ χρήμασιν, ὡς ἐν

τοῖς τότε καιροῖς, εὐπόρους, οἷς ἤδη παῖδες ἦσαν, διώριζεν ἀπὸ τῶν ἀσήμων καὶ ταπεινῶν, καὶ ἀπόρων. ἐκάλει δὲ τοὺς μὲν ἐν τῇ καταδεεστέρᾳ τύχῃ, Πληβείους, ὡς δ' ἂν Ἕλληνες εἴποιεν, δημοτικούς· τοὺς δ' ἐν τῇ κρείττονι, Πατρικίους, εἴτε διὰ τὸ πρεσβεύειν ἡλικίᾳ τῶν ἄλλων, εἴθ' ὅτι παῖδες αὐτοῖς ἦσαν, εἴτε διὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ γένους· εἴτε διὰ πάντα ταῦτα· ἐκ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας, ὡς ἄν τις εἰκάσειε, τῆς κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἔτι διαμενούσης, τὸ παράδειγμα λαβών. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ εἰς δύο μέρη νείμαντες τὸ πλῆθος, Εὐπατρίδας μᾶλλον ἐκάλουν τοὺς ἐκ τῶν ἐπιφανῶν οἴκων καὶ χρήμασι δυνατούς, οἷς ἡ τῆς πόλεως ἀνέκειτο προστασία· Ἀγροίκους δὲ, τοὺς ἄλλους πολίτας, οἳ τῶν κοινῶν οὐδενὸς ἦσαν κύριοι· σὺν χρόνῳ δὲ καὶ οὗτοι προσελήφθησαν ἐπὶ τὰς ἀρχάς. οἱ μὲν δὴ τὰ πιθανώτατα περὶ τῆς Ῥωμαίων πολιτείας ἰσοροῦντες, διὰ ταύτας τὰς αἰτίας κληθῆναί φασι τοὺς ἄνδρας ἐκείνους Πατέρας, καὶ τοὺς ἐκ γένους αὐτῶν, Πατρικίους· οἱ δὲ πρὸς τὸν ἴδιον φθόνον ἀναφέροντες τὸ πρᾶγμα, καὶ διαβάλλοντες εἰς δυναστείαν τὴν πόλιν, οὐ διὰ ταῦτα Πατρικίους κληθῆναί φασι, ἀλλ' ὅτι πατέρας εἶχον ἀποδεῖξαι μόνοι, ὡς τῶν γε ἄλλων θραπετῶν ὄντων, καὶ οὐκ ἐχόντων ὀνομάσαι πατέρας ἐλευθέρους. τεκμήριον δὲ τούτου παρέχουσιν, ὅτι τοὺς μὲν πατρικίους ὁπότε δόξειε τοῖς βασιλεῦσι συγκαλεῖν, οἱ κήρυκες ἐξ ὀνόματός τε καὶ πατρόθεν ἀνηγόρευον· τοὺς δὲ δημοτικοὺς ὑπηρέται τινὲς, καὶ ἀθρόοι πέρασι βοείοις ἐμβύκανῶντες, ἐπὶ τὰς ἐκκλησίας συνῆγον. ἔστι δὲ

οὔτε ἡ τῶν κηρύκων ἀνάκλησις τῆς εὐγενείας τῶν πατρικίων τεκμήριον, οὔτε ἡ τῆς βυκάνης φωνὴ τῆς ἀγνωσίας τῶν δημοτικῶν σύμβολον· ἀλλ' ἐκείνη μὲν τιμῆς, αὕτη δὲ τάχους. οὐ γὰρ οἷόντ' ἦν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τὴν πληθὺν καλεῖν ἐξ ὀνόματος.

IX. Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπειδὴ διέκρινε τοὺς κρείττους ἀπὸ τῶν ἡττόνων, ἐνομοθέτει μετὰ τοῦτο καὶ διέταττεν ἃ χρὴ πράττειν ἑκατέρους· τοὺς μὲν εὐπατρίδας ἱερᾶσθαί τε καὶ ἄρχειν, καὶ δικάζειν, κρὶ μεθ' ἑαυτοῦ τὰ κοινὰ πράττειν, ἐπὶ τῶν κατὰ πόλιν ἔργων μένοντας· τοὺς δὲ δημοτικοὺς, τούτων μὲν ἀπολελῦσθαι τῶν πραγμάτων, ἀπείρους τε αὐτῶν ὄντας, καὶ δι' ἀπορίαν χρημάτων ἀσχόλους· γεωργεῖν δὲ καὶ κτηνοτροφεῖν, καὶ τὰς χρηματοποιοὺς ἐργάζεσθαι τέχνας, ἵνα μὴ στασιάζωσιν, ὥσπερ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν, ἢ τῶν ἐν τέλει προπηλακιζόντων τοὺς ταπεινοὺς, ἢ τῶν φαύλων καὶ ἀπόρων τοῖς ἐν τοῖς ὑπεροχαῖς φθονούντων. παρακαταθήκας δὲ ἔδωκε τοῖς πατρικίοις τοὺς δημοτικοὺς, ἐπιτρέψας ἑκάστῳ τῶν ἐκ τοῦ πλήθους ὃν αὐτὸς ἐβούλετο, νέμειν προστάτην· ἔθος Ἑλληνικὸν, καὶ ἀρχαῖον, ᾧ Θετταλοί τε μέχρι πολλοῦ χρώμενοι διετέλεσαν καὶ Ἀθηναῖοι καταρχάς, ἐπὶ τὰ κρείττω λαβών. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ὑπεροπτικῶς ἐχρῶντο τοῖς πελάταις, ἔργά τε ἐπιτάττοντες οὐ προσήκοντα ἐλευθέροις, καὶ ὁπότε μὴ πράξειάν τι τῶν κελευομένων, πληγὰς ἐντείνοντες, καὶ τἄλλα ὥσπερ ἀργυρωνήτοις χρώμενοι. ἐκέλευον δὲ Ἀθηναῖοι μὲν Θῆτας τοὺς πελάτας, ἐπὶ τῆς λατρείας· Θετταλοὶ δὲ, Πενέστας, ὀνειδίζοντες αὐτοῖς

εὐθὺς ἐν τῇ κλῆσει τὴν τύχην. ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπικλήσει τε εὐπρεπεῖ τὸ πρᾶγμα ἐκόσμησε, Πατρωνίαν ὀνομάσας τὴν τῶν πενήτων καὶ ταπεινῶν προστασίαν καὶ τὰ ἔργα χρηστὰ προέθηκεν ἑκατέροις, φιλανθρώπους καὶ πολιτικὰς κατασκευαζόμενος αὐτῶν τὰς συζυγίας.

X. Ἣν δὲ τὰ ὑπ' ἐκείνου τότε ὁρισθέντα μέχρι πολλοῦ παραμείναντα Ῥωμαίοις ἔθη περὶ τὰς πατρωνίας τοιάδε· τοὺς μὲν πατρικίους ἔδει τοῖς ἑαυτῶν πελάταις ἐξηγεῖσθαι τὰ δίκαια, ὧν οὐκ εἶχον ἐκεῖνοι τὴν ἐπιστήμην, παρόντων τε αὐτῶν καὶ μὴ παρόντων τὰν αὐτὸν ἐπιμελεῖσθαι τρόπον, ἅπαντα πράττοντας ὅσα περὶ παίδων πράττουσι πατέρες, εἰς χρημάτων τε καὶ τῶν περὶ χρήματα συμβολαίων λόγον· δίκας τε ὑπὲρ τῶν πελατῶν ἀδικουμένων λαγχάνειν, εἴ τις βλάπτοιτο περὶ τὰ συμβόλαια, καὶ τοῖς ἐγκαλοῦσιν ὑπείχειν· ὡς δὲ ὀλίγα περὶ πολλῶν ἂν τις εἴποι, πᾶσαν αὐτοῖς εἰρήνην τῶν τε ἰδίων καὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, ἧς μάλιστα ἐδέοντο, παρέχειν. τοὺς δὲ πελάτας ἔδει τοῖς ἑαυτῶν προστάταις θυγατέρας τε συνεκδίδοσθαι γαμουμένας, εἰ σπανίζοιεν οἱ πατέρες χρημάτων· καὶ λύτρα καταβάλλειν πολεμίους, εἴ τις αὐτῶν ἢ παίδων αἰχμάλωτος γένοιτο· δίκας τε ἀκόντων ἰδίας ἢ ζημίας ὀφλόντων δημοσίας ἀργυρικὸν ἐχούσας τίμημα ἐκ τῶν ἰδίων λύεσθαι χρημάτων, οὐ δανείσματα ποιοῦντας ἀλλὰ χάριτας· ἔν τε ἀρχαῖς καὶ γερηφορίαις, καὶ ταῖς ἄλλαις ταῖς τῆς τὰ κοινὰ δαπάναις, τῶν ἀναλωμάτων ὡς τοὺς γένει προσήκοντας μετέχειν· κοινῇ δ' ἀμφὸ-

τέροις οὔτε ὅσιον οὔτε θέμις ἦν κατηγορεῖν ἀλλήλων ἐπὶ δίκαις, ἢ καταμαρτυρεῖν, ἢ ψῆφον ἐναντίαν ἐπιφέρειν, ἢ μετὰ τῶν ἐχθρῶν ἐξετάζεσθαι. εἰ δέ τις ἐξελεγχθείη τούτων τι διαπραττόμενος, ἔνοχος ἦν τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας, ὃν ἐκύρωσεν ὁ Ῥωμύλος. τὸν δὲ ἄλοντα τῷ βουλομένῳ κτείνειν ὅσιον ἦν, ὡς θῦμα τοῦ καταχθονίου Διός. ἔθος γὰρ Ῥωμαίοις, ὅσους ἐβούλοντο νηποινὶ τεθνάναι, τὰ τούτων σώματα θεῶν ὁτῳδήτινι, μάλιστα δὲ τοῖς καταχθονίοις κατονομάζειν· ὃ καὶ τότε ὁ Ῥωμύλος ἐποίησε. τοιγάρτοι διέμειναν ἐν πολλαῖς γενεαῖς οὐδὲν διαφέρουσαι συγγενικῶν ἀναγκαιοτήτων αἱ τῶν πελατῶν τε καὶ προστατῶν συζυγίαι, παισὶ παίδων συνιατάμεναι· καὶ μέχας ἔπαινος ἦν τοῖς ἐκ τῶν ἐπιφανῶν οἴκων ὡς πλείστους πελάτας ἔχειν, τάς τε προγονικὰς φυλάττουσι διαδοχὰς τῶν πατρωνιῶν, καὶ διὰ τῆς ἑαυτῶν ἀρετῆς ἄλλας ἐπικτωμένοις· ὅ, τε ἀγὼν ὑπὲρ τῆς εὐνοίας, ὑπὲρ τοῦ μὴ λειφθῆναι τῆς ἀλλήλων χάριτος, ἔκτοπος ἡλίκος ἀμφοτέροις ἦν· τῶν μὲν πελατῶν ἅπαντα τοῖς προστάταις ἀξιούντων, ὡς δυνάμεως εἶχον, ὑπηρετεῖν· τῶν δὲ πατρικίων, ἥκιστα βουλομένων τοῖς πελάταις ἐνοχλεῖν, χρηματικήν τε οὐδεμίαν δωρεὰν προσιεμένων· οὕτως ἐγκρατὴς ὁ βίος ἦν αὐτοῖς ἀπόνως ἡδονῆς· καὶ τὸ μακάριον ἀρετῇ μετρηθέν, οὐ τύχῃ.

XI. Οὐ μόνον δ' ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τὸ δημοτικὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν πατρικίων ἦν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀποίκων αὐτῆς πόλεων, καὶ τῶν ἐπὶ συμμαχίᾳ καὶ φιλίᾳ προσελθουσῶν, καὶ τῶν ἐκ πολέμου

πεφραγμένων ἑκάστη φύλακας εἶχε καὶ προστάτας οὓς ἐβούλετο Ῥωμαίων. καὶ πολλάκις ἡ βουλὴ τὰ ἐκ τούτων ἀμφισβητήματα τῶν πόλεων καὶ ἐθνῶν ἐπὶ τοὺς προϊσταμένους αὐτῶν ἀπροστέλλουσα, τὰ ὑπ' ἐκείνων δικασθέντα κύρια ἡγεῖτο. οὕτω δὲ ἄρα ἡ Ῥωμαίων βάβαιος ἦν ὁμόνοια, τὴν ἀρχὴν ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ Ῥωμύλου κατασκευασθέντων λαβοῦσα ἐθῶν, ὥστε οὐδέ ποτε δι' αἵματος καὶ φόνου τοῦ κατ' ἀλλήλων ἐχώρησαν ἐντὸς ἑξακοσίων καὶ τριάκοντα ἐτῶν, πολλῶν καὶ μεγάλων ἀμφισβητημάτων γενομένων τῷ δήμῳ πρὸς τοὺς ἐν τέλει περὶ τῶν κοινῶν, ὡς ἐν ἁπάσαις φιλεῖ γενέσθαι μικραῖς τε καὶ μεγάλαις πόλεσιν· ἀλλὰ πείθοντες καὶ διδάσκοντες ἀλλήλους, καὶ τὰ μὲν εἴκοντες, τὰ δὲ παρ' ἑκόντων λαμβάνοντες, πολιτικὰς ἐποιοῦντο τὰς τῶν ἐγκλημάτων διαλύσεις. ἐξ οὗ δὲ Γάϊος Γράκχος, ἐπὶ τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας γενόμενος, διέφθειρε τὴν τοῦ πολιτεύματος ἁρμονίαν, οὐκέτι πέπαυνται σφάττοντες ἀλλήλους, καὶ φυγάδας ἐλαύνοντες ἐκ τῆς πόλεως, καὶ οὐδενὸς τῶν ἀνηκέστων ἀπεχόμενοι παρὰ τὸ νικᾶν. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἕτερος ἔσται τοῖς λόγοις καιρὸς ἐπιτηδειότερος.

XII. Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπειδὴ ταῦτα διεκόσμησε, βουλευτὰς εὐθὺς ἔγνω καταστήσασθαι, μεθ' ὧν πράττειν τὰ κοινὰ ἔμελλεν, ἐκ τῶν πατρικίων ἄνδρας ἑκατὸν ἐπιλεξάμενος. ἐποιεῖτο δὲ αὐτῶν τοιάνδε τὴν διαίρεσιν· αὐτὸς μὲν ἐξ ἁπάντων ἕνα τὸν ἄριστον ἀπέδειξεν, ᾧ τὰς κατὰ πόλιν ᾤετο δεῖν ἐπιτρέπειν οἰκονομίας, ὅτι αὐτὸς ἑξὸν στρατιᾶς ὑπερόριον

τῶν δὲ φυλῶν ἑκάστη προσέταξε τρεῖς ἄνδρας ἑλέσθαι τοὺς ἐν τῇ φρουμωτάτῃ τότε ὄντας ἡλικίᾳ, καὶ δι' εὐγένειαν ἐπιφανεῖς. μετὰ δὲ τοὺς ἐννέα τούτους, ἑκάστη φράτρα πάλιν ἐκέλευσε τρεῖς πατρικίων ἐπιλέξαι τοὺς ἐπιτηδειοτάτους· ἔπειτα τοῖς πρώτοις ἐννέα τοῖς ὑπὸ τῶν φυλῶν ἀποδεχθεῖσι τοὺς ἐννενήκοντα προσθεὶς, οὓς αἱ φράτραι προεχειρίσαντο, καὶ τούτων ὃν αὐτὸς προέκρινεν ἡγεμόνα ποιήσας, τὸν τῶν ἑκατὸν ἐξεπλήρωσε βουλευτῶν ἀριθμόν. τοῦτο τὸ συνέδριον Ἕλληνιστὶ ἑρμηνευόμενον, Γερουσίαν βούλεται δηλοῦν, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος οὕτως ὑπὸ Ῥωμαίων καλεῖται. πότερον δὲ διὰ γῆρας τῶν καταλθόντων εἰς αὐτὸ ἀνδρῶν, ἢ δι' ἀρετὴν ταύτης ἔτυχε τῆς ἐπικλήσεως, οὐκ ἔχω τὸ ἀσφαλὲς εἰπεῖν. καὶ γὰρ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ ἀρίστους, Γέροντας εἰώθασιν οἱ παλαιοὶ καλεῖν. οἱ δὲ μετέχοντες τοῦ βουλευτηρίου, Πατέρες ἔγγραφοι προσηγορεύθησαν, καὶ μέχρις ἐμοῦ ταύτης ἐτύγχανον τῆς προσηγορίας. Ἑλληνικὸν δὲ ἄρα καὶ τοῦτο ἔθος ἦν. τοῖς γοῦν βασιλεῦσιν, ὅσοι τε πατρίους ἀρχὰς παρελάβοιεν, καὶ ὅσους ἡ πληθὺς αὐτὴ καταστήσαιτο ἡγεμόνας, βουλευτήριον ἦν ἐκ τῶν κρατίστων, ὡς Ὅμηρός τε καὶ οἱ παλαιότατοι τῶν ποιητῶν μαρτυροῦσι· καὶ οὐχ, ὥσπερ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, αὐθάδεις καὶ μονογνώμονες ἦσαν αἱ τῶν ἀρχαίων βασιλέων δυναστεῖαι.

XIII. Ὡς δὲ κατεσκευάσατο καὶ τὸ βουλευτικὸν τῶν γερόντων συνέδριον ἐκ τῶν ἑκατὸν ἀνδρῶν, ὁρῶν, ὅπερ εἰκὸς, ὅτι καὶ νεότητος αὐτῷ

δεήσει τινὸς συντεταγμένης, ἢ χρήσεται φυλακῆς ἕνεκα τοῦ σώματος, καὶ πρὸς τὰ κατεπείγοντα τῶν ἔργων, ὑπηρεσίᾳ, τριακοσίους ἄνδρας ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων οἴκων τοὺς ἐρρωμενεστάτους τοῖς σώμασιν ἐπιλεξάμενος, οὓς ἀπέδειξαν οἱ φράτραι τὸν αὐτὸν τρόπον ὅνπερ τοὺς βουλευτάς, ἑκάστη φράτρα δέκα νέους, τούτους τοὺς ἄνδρας ἀεὶ περὶ αὐτὸν εἶχεν· ὄνομα δὲ κοινὸν ἅπαντες, ὃ καὶ οἱ νῦν κατέστησαν, ἔσχον Κελέριοι, ὡς μὲν οἱ πλείους γράφουσιν, ἐπὶ τῆς ὀξύτητος τῶν ὑπηρεσιῶν· τοὺς γὰρ ἑτοίμους καὶ ταχεῖς ἐπὶ τὰ ἔργα, Κελέρας οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσιν· ὡς δὲ Οὐαλέριος ὁ Ἀντίας φησιν, ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος τοῦτ' ἔχοντες τοὔνομα. ἦν γὰρ καὶ τούτων ἡγεμὼν ὁ θαρραλεώτατος, ᾧ τρεῖς ὑπετάγησαν ἑκατοντάρχαι, καὶ αὖθις ὑπ' ἐκείνοις ἕτεροι, τὰς ὑποδεεστέρας ἔχοντες ἀρχάς· οἳ κατὰ πόλιν μὲν αἰχμοφόροι τε αὐτῷ παρηκολούθουν, καὶ τῶν κελευομένων ὑπηρέται· κατὰ δὲ τὰς στρατείας πρόμαχοί τε ἦσαν καὶ παρασπισταί· καὶ τὰ πολλὰ οὗτοι κατώρθουν ἐν τοῖς ἀγῶσι, πρῶτοί τε ἄρχοντες τῆς μάχης, καὶ τελευταῖοι τῶν ἄλλων ἀφιστάμενοι· ἱππεῖς μέν, ἔνθα ἐπιτήδειον εἴη πεδίον ἱππομαχῆσαι· πεζοὶ δέ, ὅπου τραχὺς εἴη καὶ ἄνιππος τόπος. τοῦτό μοι δοκεῖ παρὰ Μακεδαμονίων μετενέγκασθαι τὸ ἔθος, μαθὼν ὅτι καὶ παρ' ἐκείνοις οἱ γενναιότατοι τῶν νέων φύλακες ἦσαν τῶν βασιλέων, οἷς ἐχρῶντο κατὰ τοὺς πολέμους παρασπισταῖς, ἱππεῦσί τε οὖσι καὶ πεζοῖς.

XIV. Καταστησάμενος δὲ ταῦτα διέκρινε τὰς τιμὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἃς ἑκάστοις ἐβούλετο ἔχειν.

βασιλεῖ μὲν οὖν ἔζήρητο τάδε τὰ γέρα· πρῶτον μὲν ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἴσχειν, καὶ πάντα δὲ ἐκείνου πράττεσθαι τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅσια· ἔπειτα, νόμων τε καὶ πατρίων ἐθισμῶν φυλακὴν ποιεῖσθαι, καὶ παντὸς τοῦ κατὰ φύσιν ἢ κατὰ συνθήκας δικαίου προνοεῖν, τῶν τε ἀδικημάτων τὰ μέγιστα μὲν αὐτὸν δικάζειν, τὰ δὲ ἐλάττονα τοῖς βουλευταῖς ἐπιτρέπειν, προνοούμενον ἵνα μηδὲν γίνηται περὶ τὰς δίκας πλημμελές· βουλήν τε συνάγειν, καὶ δῆμον συγκαλεῖν, καὶ γνώμης ἄρχειν, καὶ τὰ δόξαντα τοῖς πλείοσιν ἐπιτελεῖν. ταῦτα μὲν ἀπέδοσαν βασιλεῖ τὰ γέρα, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις, ἡγεμονίαν ἔχειν αὐτοκράτορα ἐν πολέμῳ· τῇ δὲ συνεδρίῳ τῆς βουλῆς τιμὴν καὶ δυναστείαν ἀνέθηκε τοιάνδε, περὶ παντὸς ὅτου ἂν εἰσηγῆται βασιλεὺς, διαγινώσκειν τε καὶ ψῆφον ἐπιφέρειν· καὶ ὅ, τι ἂν δόξῃ τοῖς πλείοσι, τοῦτο νικᾶν· ἐκ τῆς Λακωνικῆς πολιτείας καὶ τοῦτο μετενεγκάμενος. οὐδὲ γὰρ οἱ Λακεδαιμονίων βασιλεῖς αὐτοκράτορες ἦσαν ὅ, τι βούλοιντο πράττειν, ἀλλ' ἡ γερουσία πᾶν εἶχε τῶν κοινῶν τὸ κράτος. τῷ δὲ δημοτικῷ πλήθει τρία ταῦτα ἐπέτρεψεν, ἀρχαιρεσιάζειν τε καὶ νόμους ἐπικυροῦν, καὶ περὶ πολέμου διαγινώσκειν, ὅταν ὁ βασιλεὺς ἐφῇ, οὐδὲ τούτων ἔχοντας τὴν ἐξουσίαν ἐπίληπτον, ἂν μὴ καὶ τῇ βουλῇ ταῦτα δοκῇ. ἔφερε δὲ τὴν ψῆφον οὐχ ἅμα πᾶς ὁ δῆμος, ἀλλὰ κατὰ τὰς φράτρας συγκαλούμενος· ὅ, τι δὲ ταῖς πλείοσι δόξειε φράτραις, τοῦτο ἐπὶ τὴν βουλὴν ἀνεφέρετο. ἐφ' ἡμῶν δὲ μετέπεσε τὸ ἔθος. οὐ γὰρ τῇ βουλῇ διαγινώσκει τὰ ψηφισθέντα ὑπὸ τοῦ δήμου, τῶν δ'

ὑπὸ τῆς βουλῆς γνωσθέντων ὁ δῆμός ἐστι κύριος, πότερον δὲ τῶν ἐθῶν πρεῖττον, ἐν κοινῷ τίθημι τοῖς βουλομένοις σκοπεῖν. ἐκ δὲ τῆς διαιρέσεως ταύτης οὗ μόνον τὰ πολιτικὰ πράγματα σώφρονας ἐλάμβανε καὶ τεταγμένας τὰς διοικήσεις, ἀλλὰ καὶ τὰ πολεμικὰ ταχείας καὶ εὐπειθεῖς. ὁπότε γὰρ αὐτῷ φανείη στρατείαν ἐξάγειν, οὔτε χιλιάρχους τότε ἔδει ἀποδεικνύσθαι κατὰ φυλὰς, οὔτε ἑκατοντάρχας κατὰ λόχους, οὔτε ἱππέων ἡγεμόνας, οὔτε ἐξαριθμεῖσθαί τε καὶ λογίζεσθαι, καὶ τάξιν ἕκαστον τὴν προσήκουσαν ἀναλαμβάνειν· ἀλλὰ βασιλεὺς μὲν τοῖς χιλιάρχοις παρήγγελλεν, ἐκεῖνοι δὲ τοῖς λοχαγοῖς· παρὰ δὲ τούτων οἱ δεκάρχοι μαθόντες, ἐξῆγον τοὺς ὑποτεταγμένους ἑαυτοῖς ἕκαστοι· ἀφ' ἑνὸς δὲ κελεύματος εἴτε ἅπασα ἡ δύναμις, εἴτε μοῖρά τις ἐξ αὐτῆς πληθείη, τὰ ὅπλα ἔχουσα παρῆν εἰς τὸν ὑποδειχθέντα τόπον εὐτρεπής.

XV. *Τεταγμένην οὖν καὶ κεκοσμημένην πρὸς εἰρήνην τε ἀποχρώντως, καὶ πρὸς τὰ πολέμια ἐπιτηδείως, ἐκ τούτων τῶν πολιτευμάτων κὴν πόλιν ὁ Ῥωμύλος ἀπειργάσατο· μεγάλην δὲ καὶ πολυάνθρωπον ἐκ τούτων.* πρῶτον μὲν εἰς ἀνάγκην κατέστησε τοὺς οἰκήτορας αὐτῆς ἅπασαν ἄῤῥενα γενεὰν ἐκτρέφειν, καὶ θυγατέρων τὰς πρωτογόνους· ἀποκτιννύναι δὲ μηδὲν τῶν γενομένων πρότερον τριετοῦς, πλὴν εἴ τι γένοιτο παιδίον ἀνάπηρον, ἢ τέρας εὐθὺς ἀπὸ γονῆς. ταῦτα δ' οὐκ ἐκώλυσεν ἐκτιθέναι τοὺς γεναμένους, ἐπιδείξαντας πρότερον πέντε ἀνδράσι τοῖς ἐγγύτατα οἰκοῦσιν, ἐὰν καὶ ἐκείνοις συνδοκῇ. κατὰ δὲ

τῶν μὴ πειθομένων τῷ νόμῳ ζημίας ὥρισεν ἄλλας τε καὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν τὴν ἡμίσειαν εἶναι δημοσίαν. ἔπειτα μαθὼν πολλὰς τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν πόλεων πονηρῶς ἐπιτροπευομένας ὑπὸ τυραννίδων τε καὶ ὀλιγαρχιῶν, τοὺς ἐκ τούτων ἐκπίπτοντας τῶν πόλεων, συχνοὺς ὄντας, εἰ μόνον εἶεν ἐλεύθεροι, διακρίνων οὔτε συμφορὰς οὔτε τύχας αὐτῶν, ὑποδέχεσθαι καὶ μετάγειν ὡς ἑαυτὸν ἐπεχείρει, τήν τε Ῥωμαίων δύναμιν αὐξῆσαι βουληθείς, καὶ τὰς τῶν περιοίκων ἐλαττῶσαι· ἐποίει δὲ ταῦτα πρόφασιν ἐξευρὼν εὐπρεπῆ, καὶ εἰς θεοῦ τιμὴν τὸ ἔργον ἀναφέρων. τὸ γὰρ μεταξὺ χωρίον τοῦ τε Καπιτωλίου καὶ τῆς ἄκρας, ὃ καλεῖται νῦν κατὰ τὴν Ῥωμαίων διάλεκτον μεθόριον δυοῖν δρυμῶν, καὶ ἦν τότε τοῦ συμβεβηκότος ἐπώνυμον, ὕλαις ἀμφιλαφέσι κατ' ἀμφοτέρας τὰς συναπτούσας τοῖς λόφοις λαγόνας ἐπίσκιον, ἱερὸν ἀνεὶς ἄσυλον ἱκέταις, καὶ ναὸν ἐπὶ τούτῳ κατασκευασάμενος· ὅτῳ δὲ ἄρα θεῶν ἢ δαιμόνων, οὐκ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν· τοῖς καταφεύγουσιν εἰς τοῦτο τὸ ἱερὸν ἱκέταις, τοῦ τε μηδὲν κακὸν ὑπ' ἐχθρῶν παθεῖν ἐγγυητὴς ἐγίνετο, τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας προφάσει, καὶ εἰ βούλοιντο παρ' αὐτῷ μένειν, πολιτείας μεταδίδου καὶ γῆς μοίρας ἣν κτήσαιτο τοὺς πολεμίους ἀφελόμενος. οἱ δὲ συνέῤῥεον ἐκ παντὸς τόπου, τὰ οἰκεῖα φεύγοντες κακά· καὶ οὐκ ἔτι ἐτέρωσε ἀπανίστακτο, ταῖς καθ' ἡμέραν ὁμιλίαις καὶ χάρισιν ὑπ' αὐτοῦ κατεχόμενοι.

XVI. Τρίτον ἦν ἔτι Ῥωμύλου πολίτευμα, ὃ πάντων μάλιστα τοὺς Ἕλληνας ἀσκεῖν ἔδει, κράτι-

στον ἁπάντων πολιτευμάτων ὑπάρχον, ὃς ἡ ἐμὴ δόξα φέρει, ὃ καὶ τῆς βεβαίου Ῥωμαίοις ἐλευθερίας ἦρχε, καὶ τῶν ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν ἀπαγόντων οὐκ ἐλαχίστην μοῖραν παρέσχε, τὸ μηκέτι κατασφάττειν ἠβηδὸν τὰς ἁλούσας πολέμῳ πόλεις, μήτε ἀνδραποδίζεσθαι, μηδὲ χῆν αὐτῶν ἀνίεναι μηλόβοτον· ἀλλὰ κληρούχους εἰς αὐτὰς ἀποστέλλειν ἐπὶ μέρει τινὶ τῆς χώρας, καὶ ποιεῖν ἀποικίας Ῥωμαίων τὰς κρατηθείσας· ἐνίαις δὲ καὶ πολιτείας μεταδιδόναι. ταῦτά τε δὴ καὶ ἄλλα τούτοις ὅμοια καταστησάμενος πολιτεύματα, μεγάλην ἐκ μικρᾶς ἐποίησε τὴν ἀποικίαν, ὡς αὐτὰ τὰ ἔργα ἐδήλωσεν. οἱ μὲν γὰρ συνοικίσαντες μετ' αὐτοῦ τὴν Ῥώμην, οὐ πλείους ἦσαν ἀνδρῶν τρισχιλίων πεζοὶ, καὶ τριακοσίων ἐλάττους ἱππεῖς· οἱ δὲ καταλειφθέντες ὑπ' ἐκείνου, ὅτε ἐξ ἀνθρώπων ἠφανίσθη, πεζοὶ μὲν ἑξακισχίλιοι πρὸς τέσσαρσι μυριάσιν, ἱππεῖς δ' οὐ πολλοὶ ἀπέχοντες χιλίων. ἐκείνου δὲ ἄρξαντος τούτων τῶν πολιτευμάτων, οἵ τε βασιλεῖς οἱ μετ' αὐτὸν ἡγησάμενοι τῆς πόλεως, τὴν αὐτὴν ἐφύλαξαν προαίρεσιν, καὶ οἱ μετ' ἐκείνους τὰς ἐνιαυσίους λαμβάνοντες ἀρχάς. ἔστιν ἃ καὶ προστιθέντες οὕτως, ὥστε μηδενὸς ἔθνους τοῦ δοκοῦντος εἶναι πολυανθρωποτάτου τὸν Ῥωμαίων δῆμον γενέσθαι ἐλάττονα.

XVII. Τὰ δὲ Ἑλλήνων ἤθη παρὰ ταῦτα ἐξετάζων, οὐκ ἔχω πῶς ἐπαινέσαιμι τά τε Λακεδαιμονίων καὶ τὰ τῶν Θηβαίων, καὶ τῶν μέγιστον ἐπὶ σοφίᾳ φρονούντων Ἀθηναίων, οἳ φυλάττοντες τὸ εὐγενὲς καὶ μηδενὶ μεταδιδόντες, εἰ μὴ σπανίως, τῆς παρ' ἑαυτοῖς πολιτείας· ἐῶ γὰρ λέγειν ὅτι καὶ ξενηλατοῦν-

τες ἔνιοι· πρὸς τῷ μηδὲν ἀπολαῦσαι ταύτης τῆς μεγαληγορίας ἀγαθὸν, καὶ τὰ μέγιστα δὶ αὐτὴν ἐβλάβησαν. Σπαρτιᾶται μὲν γε παίσαντες μάχῃ τῇ περὶ Λεῦκτρα, ἐν ᾗ χιλίους καὶ ἑπτακοσίους ἄνδρας ἀπέβαλον, οὐκ ἔτι τὴν πόλιν ἠδυνήθησαν ἐκ τῆς συμφορᾶς ταύτης ἀναλαβεῖν, ἀλλ' ἀπέστησαν τῆς ἡγεμονίας σὺν αἰσχύνῃ. Θηβαῖοι δὲ καὶ Ἀθηναῖοι ἐξ ἑνὸς τοῦ περὶ Χαιρώνειαν ἀτυχήματος, ἅμα τήν τε προστασίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἐλευθερίαν τὴν πάτριον ὑπὸ Μακεδόνων ἁφῃρέθησαν. ἡ δὲ Ῥωμαίων πόλις ἐν Ἰβηρίᾳ τε καὶ Ἰταλίᾳ πολέμους ἔχουσα μεγάλους, Σικελίαν τε ἀφεστῶσαν ἀνακτωμένη καὶ Σαρδόνα, καὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πραγμάτων ἐκπεπολεμωμένων, καὶ Καρχηδόνος ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν πάλιν ἀνισταμένης, καὶ τῆς Ἰταλίας οὐ μόνον ἀφεστώσης ὀλίγου δεῖν πάσης, ἀλλὰ καὶ συνεπαγούσης τὸν Ἀννιβαϊκὸν κληθέντα πόλεμον, τοσούτοις περιπετὴς γενομένη κινδύνοις κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, οὐχ ὅπως ἐκακώθη διὰ τὰς τότε τύχας, ἀλλὰ καὶ προσέλαβεν ἰσχὺν ἐξ αὐτῶν ἔτι μείζονα τῆς προτέρας, τῷ πλήθει τοῦ στρατιωτικοῦ πρὸς ἅπαντα ὁτιοῦν ἱκανὴς γενομένη τὰ δεινὰ, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ ὑπολαμβάνουσί τινες, εὐτυχίᾳ τύχης χρησαμένη· ἐπεὶ ταύτης γε χάριν ὤφειλ' ἂν ὑποβρύχιος ἐξ ἑνὸς τοῦ περὶ Κάννας πτώματος, ὅτε αὐτῇ ἀπὸ μὲν ἑξακισχιλίων ἱππέων ἑβδομήκοντα καὶ τριακόσιοι περιελείφθησαν, ἀπὸ δὲ μυριάδων ὀκτὼ τῶν εἰς τὸ κοινὸν στράτευμα καταγραφεισῶν, ὀλίγῳ πλείους τρισχιλίων ἐσώθησαν.

XVIII. Ταῦτά με δὴ τοῦ ἀνδρὸς ἄγαμαι, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις ἃ μέλλω λέγειν, ὅτι τοῦ καλῶς οἰκεῖσθαι τὰς πόλεις αἰτίας ὑπολαβών, ἃς θρυλοῦσι μὲν ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ, κατασκευάζουσι δ' ὀλίγοι· πρώτην μὲν παρὰ τῶν θεῶν εὔνοιαν, ἧς παρούσης ἅπαντα τοῖς ἀνθρώποις ἐπὶ τὰ κρείττω συμφέρεται· ἔπειτα σωφροσύνην τε καὶ δικαιοσύνην, δι' ἃς ἧττον ἀλλήλους βλάπτοντες μᾶλλον ὁμονοοῦσι, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν οὐ ταῖς αἰσχίσταις μετροῦσιν ἡδοναῖς ἀλλ' ἐπὶ τῷ καλῷ· τελευταίαν δὲ, τὴν ἐν πολέμοις γενναιότητα, τὴν παρασκευάζουσαν εἶναι καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς τοῖς ἔχουσιν ὠφελίμους· οὐκ ἀπὸ ταυτομάτου παραγίνεσθαι τούτων ἕκαστον τῶν ἀγαθῶν ἐνόμισεν, ἀλλ' ἔγνω ὅτι νόμοι σπουδαῖοι καὶ καλῶν ζῆλος ἐπιτηδευμάτων εὐσεβῆ καὶ σώφρονα καὶ τὰ δίκαια ἀσκοῦσαν, καὶ τὰ πολέμια ἀγαθὴν ἐξεργάζονται πόλιν· ὧν πολλὴν ἔσχε πρόνοιαν, τὴν ἀρχὴν παισάμενος ἀπὸ τῶν περὶ τὰ θεῖα καὶ δαιμόνια σεβασμῶν· ἱερὰ μὲν οὖν, καὶ τεμένη, καὶ βωμοὺς, καὶ ξοάνων ἱδρύσεις, μορφάς τε αὐτῶν, καὶ σύμβολα, καὶ δυνάμεις, καὶ δωρεὰς αἷς τὸ γένος ἡμῶν εὐηργέτησαν, ἑορτάς τε ὁποίας τινὰς ἑκάστῳ θεῶν ἢ δαιμόνων ἄγεσθαι προσήκει, καὶ θυσίας αἷς χαίρουσι γεραιρόμενοι πρὸς ἀνθρώπων, ἐκεχειρίας τε αὖ καὶ πανηγύρεις, καὶ πόνων ἀναπαύλας, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ὁμοίως κατεστήσατο τοῖς κρατίστοις τῶν παρ' Ἕλλησι νομίμων. τοὺς δὲ παραδεδομένους περὶ αὐτῶν μύθους, ἐν οἷς βλασφημίαι τισὶν εἰσι κατ' αὐτῶν ἢ κατηγορίαι, πονηροὺς καὶ ἀνωφελεῖς καὶ ἀσχήμονας ὑπο-

λαβὼν εἶναι, καὶ οὐχ ὅτι θεῶν ἀλλ' οὐδ' ἀνθρώπων ἀγαθῶν ἄξιους, ἅπαντας ἐξέβαλε, καὶ παρεσκεύασε τοὺς ἀνθρώπους κράτιστα περὶ θεῶν λέγειν τε καὶ φρονεῖν, μηδὲν αὐτοῖς προσάπτοντας ἀνάξιον ἐπιτήδευμα τῆς μακαρίας φύσεως.

XIX. Οὔτε γὰρ Οὐρανὸς ἐκτεμνόμενος ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ παίδων παρὰ Ῥωμαίοις λέγεται· οὔτε Κρόνος ἀφανίζων τὰς ἑαυτοῦ γονάς, φόβῳ τῆς ἐξ αὐτῶν ἐπιθέσεως. οὔτε Ζεὺς καταλύων τὴν Κρόνου δυναστείαν, καὶ κατακλείων ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τοῦ Ταρτάρου τὸν ἑαυτοῦ πατέρα· οὐδέ γε πόλεμοι, καὶ τραύματα, καὶ δεσμοὶ, καὶ θητεῖαι θεῶν παρ' ἀνθρώποις· ἑορτή τε παρ' αὐτοῖς οὐδεμία μελανείμων ἢ πένθιμος ἄγεται, κοπετοὺς ἔχουσα καὶ θρήνους γυναικῶν ἐπὶ θεοῖς ἀφανιζομένοις, ὥσπερ Ἕλλησιν ἐπιτελεῖται περί τε Περσεφόνης ἁρπαγὴν, καὶ τὰ Διονύσου πάθη, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα· οὐδ' ἂν ἴδοι τις παρ' αὐτοῖς, καίτοι διεφθαρμένων τῶν ἐθῶν ἤδη, οὐ θεοφορήσεις, οὐ κορυβαντιασμοὺς, οὐκ ἀγερμοὺς, οὐ βακχείας καὶ τελετὰς ἀπορρήτους, οὐ διαπαννυχιασμοὺς ἐν ἱεροῖς ἀνδρῶν σὺν γυναιξὶν, οὐκ ἄλλο τῶν παραπλησίων τούτοις τερατευμάτων οὐδέν, ἀλλ' εὐλαβῶς ἅπαντα πραττόμενά τε καὶ λεγόμενα τὰ περὶ τοὺς θεοὺς, ὡς οὔτε παρ' Ἕλλησιν οὔτε παρὰ βαρβάροις· καὶ ὃ πάντων μάλιστα. ἔγωγε τεθαύμακα, καίπερ μυρίων, ὅσων εἰς τὴν πόλιν ἐληλυθότων ἐθνῶν, οἷς πολλὴ ἀνάγκη σέβειν τοὺς πατρίους θεοὺς τοῖς οἰκοθεν νομίμοις, οὐδενὸς εἰς ζῆλον ἐληλυθε τῶν ξε-

νικῶν ἐπιτηδευμάτων ἡ πόλις δημοσίᾳ, ὃ πολλαῖς ἤδη συνέβη παθεῖν, ἀλλὰ καὶ εἴ τινα κατὰ χρησμοὺς ἐπεισηγάγετο ἱερὰ, τοῖς ἑαυτῆς αὐτὰ τιμᾷ νόμοις, ἅπασαν ἐκβάλλουσα τερθρείαν μυθικὴν, ὥσπερ τὰ τῆς Ἰδαίας ἱερά. θυσίας μὲν γὰρ αὐτῇ καὶ ἀγῶνας ἄγουσιν ἀνὰ πᾶν ἔτος οἱ στρατηγοὶ κατὰ τοὺς Ῥωμαίων νόμους· ἱερῶται δὲ αὐτῆς ἀνὴρ Φρὺξ, καὶ γυνὴ Φρυγία· καὶ περιάγουσιν ἀνὰ τὴν πόλιν οὗτοι μητραγυρτοῦντες, ὥσπερ αὐτοῖς ἔθος, τύπους τε περικείμενοι τοῖς στήθεσι, καὶ κατανλούμενοι πρὸς τῶν ἑπομένων τὰ μητρῷα μέλη, καὶ τύμπανα κροτοῦντες· Ῥωμαίων δὲ τῶν αὐθιγενῶν οὔτε μητραγυρτῶν τις, οὔτε κατανλούμενος πορεύεται διὰ τῆς πόλεως, ποικίλην ἐνδεδυκὼς στολὴν, οὔτε ὀργιάζων τὴν θεὸν τοῖς Φρυγίοις ὀργιασμοῖς, κατὰ νόμον· ἢ ψήφισμα βουλῆς. οὕτως εὐλαβῶς ἡ πόλις ἔχει πρὸς τὰ οὐκ ἐπιχώρια ἔθη περὶ θεῶν, καὶ πάντα ὀττεύεται τύφον, ᾧ μὴ πρόσεστι τὸ εὐπρεπές.

XX. Καὶ μηδεὶς ὑπολάβοι με ἀγνοεῖν ὅτι τῶν Ἑλληνικῶν μύθων εἰσί τινες ἀνθρώποις χρήσιμοι· οἱ μὲν, ἐπιδεικνύμενοι τὰ τῆς φύσεως ἔργα δι' ἀλληγορίας· οἱ δὲ, παραμυθίας ἕνεκα συγκείμενοι τῶν ἀνθρωπείων συμφορῶν· οἱ δὲ, ταραχὰς ἐξαιρούμενοι ψυχῆς καὶ δείματα, καὶ δόξας καθαιροῦντες σὺχ ὑγιεῖς· οἱ δ', ἄλλης τινὸς ἕνεκα συμπλασθέντες ὠφελείας. ἀλλὰ καίπερ ἐπιστάμενος ταῦτα οὐδενὸς χεῖρον, ὅμως εὐλαβῶς διάκειμαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ τὴν Ῥωμαίων μᾶλλον ἀποδέχομαι θεολογίαν, ἐνθυμούμενος ὅτι τὰ μὲν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν μύθων ἀγα-

θὰ μικρὰ τε ἐστὶ καὶ οὐ πολλοὺς δυνάμενα ὠφελεῖν, ἀλλὰ μόνον τοὺς ἑξηκοστὰς ὧν ἕνεκα γίνονται· σπάνιοι δ' εἰσὶν οἱ μετειληφότες ταύτης τῆς φιλοσοφίας. ὁ δὲ πολὺς καὶ ἀφιλοσόφητος ὄχλος ἐπὶ τὰ χείρω λαμβάνειν φιλεῖ τοὺς περὶ αὐτῶν λόγους, καὶ πάσχειν δυοῖν θάτερον, ἢ καταφρονεῖν τῶν θεῶν, ὡς ἐν πολλῇ κακοδαιμονίᾳ κυλινδουμένων, ἢ τῶν αἰσχίστων τε καὶ παρανομωτάτων οὐδενὸς ἀπέχεσθαι, θείοις αὐτὰ προσκείμενα ὁρῶν.

XXI. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων τοῖς αὐτὸ μόνον τὸ θεωρητικὸν τῆς φιλοσοφίας μέρος ἀποτετιμημένοις ἀφείσθω σκοπεῖν. τῆς δὲ ὑπὸ Ῥωμύλου καταστασθείσης πολιτείας καὶ τάδε ἡγησάμην ἱστορίας ἄξια. πρῶτον μέν, ὅτι πολλοῖς σώμασιν ἀπέδωκε θεραπεύειν τὸ δαιμόνιον. ἐν γοῦν ἄλλῃ πόλει νεοκτίστῳ τοσούτους ἱερεῖς καὶ θεραπευτὰς τῶν θεῶν εὐθὺς ἀποδειχθέντας οὐδεὶς ἂν εἰπεῖν ἔχοι. χωρὶς γὰρ τῶν ἐχόντων τὰς συγγενικὰς ἱερωσύνας, οἱ τὰ κοινὰ περὶ τῆς πόλεως ἱερὰ συντελοῦντες κατὰ φυλάς τε καὶ φράτρας, ἑξήκοντα κατεστάθησαν ἐπὶ τῆς ἐκείνου ἀρχῆς· λέγω δὲ ἃ Τερέντιος Οὐάρρων ἐν ἀρχαιολογίαις ἔγραψεν, ἀνὴρ τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν ἀκμασάντων πολυπειρότατος. ἔπειτα, ὅτι τῶν ἄλλων φαύλως πως καὶ ἀπερισκέπτως ὡς ἐπὶ πολὺ ποιουμένων τὰς αἱρέσεις τῶν ἐπιστησομένων τοῖς ἱεροῖς, καὶ τῶν μὲν ἀργυρίου τὸ τίμιον ἀποκηρύττειν ἀξιούντων, τῶν δὲ κλήρῳ διαιρούντων τοὺς ἱερεῖς, ἐκεῖνος οὔτε ὠνητὰς χρημάτων ἐποίησε τὰς ἱερωσύνας, οὔτε κλήρῳ μεριστάς, ἀλλ' ἐξ ἑκάστης φράτρας

ἐνομοθέτησεν ἀποδεικνυσθαι δύο τοὺς ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότας τοὺς γένει τε προὔχοντας τῶν ἄλλων, καὶ ἀρετῇ διαφόρους, καὶ χρημάτων περιουσίαν ἔχοντας ἀρκοῦσαν, καὶ μηδὲν ἡλαττωμένους τῶν περὶ τὸ σῶμα· τούτους δὲ οὐκ εἰς ὡρισμένον τινὰ χρόνον ἔχειν τὰς τιμὰς ἔταξεν, ἀλλὰ διὰ παντὸς τοῦ βίου, στρατειῶν μὲν ἀπολελυμένους, διὰ τὴν ἡλικίαν, τῶν δὲ κατὰ τὴν πόλιν ὀχληρῶν, διὰ τὸν νόμον.

XXII. Ἐπεὶ δὲ καὶ διὰ γυναικῶν ἔδει τινὰ ἱερὰ τελεῖσθαι, καὶ διὰ παίδων ἀμφιθαλῶν ἕτερα, ἵνα καὶ ταῦτα γένηται κατὰ τὸ κράτιστον, τάς τε γυναῖκας τῶν ἱερέων ἔταξε τοῖς ἑαυτῶν ἀνδράσι συνιερᾶσθαι, καὶ εἴ τι μὴ θέμις ἦν ὑπ' ἀνδρῶν ὀργιάζεσθαι κατὰ νόμον τὸν ἐπιχώριον, ταύτας ἐπιτελεῖν, καὶ παῖδας αὐτῶν τὰ καθήκοντα λειτουργεῖν· τοῖς δὲ ἄπαισιν, ἐκ τῶν ἄλλων οἴκων τοὺς χαριεστάτους καταλεγέντας ἐξ ἑκάστης φράτρας, κοῦρον καὶ κόρην· τὸν μὲν, ἕως ἦβης ὑπηρέτην ἐπὶ τοῖς ἱεροῖς· τὴν δὲ κόρην, ὅσον ἂν ᾖ χρόνον ἀγνὴ γάμων· ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν νόμων καὶ ταῦτα μετενεγκόμενος, ὡς ἐγὼ πείθομαι. Ὅσα μὲν γὰρ αἱ κανηφόροι λεγόμεναι λειτουργοῦσιν ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἱερῶν, ταῦτα παρὰ Ῥωμαίοις αἵδε προσαγορευόμεναι. τοῦτο δὲ συντελοῦσι στεφάνοις κοσμούμεναι τὰς κεφαλὰς, οἵοις κοσμεῖται τὰ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος ἀφιδρύματα παρ' Ἕλλησιν. Ὅσα δὲ παρὰ Τυρρήνοις, καὶ ἔτι πρότερον παρὰ Πελασγοῖς ἐτέλουν ἐπί τε Κουρήτων καὶ Μεγάλων θεῶν ὀργιασμοῖς οἱ καλούμενοι πρὸς αὐτῶν Κάβειροι,

ταῦτα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὑπηρέτουν τοῖς ἱερεῦσιν οἱ λεγόμενοι νῦν παρὰ Ῥωμαίων Κάμιλλοι. ἔτι πρὸς τούτοις ἔταξε μάντιν ἐξ ἑκάστης φυλῆς ἕνα παρεῖναι τοῖς ἱεροῖς, ὃν ἡμεῖς μὲν Ἱεροσκόπον καλοῦμεν, Ῥωμαῖοι δὲ ὀλίγον τι τῆς ἀρχαίας φυλάττοντες ὀνομασίας, Ἀρούσπικα προσαγορεύουσιν. ἅπαντας δὲ τοὺς ἱερεῖς τε καὶ λειτουργοὺς τῶν θεῶν ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι μὲν ὑπὸ τῶν φρατριῶν ὑποκυροῦσθαι δ' ὑπὸ τῶν ἐξηγουμένων τὰ θεῖα διὰ μαντικῆς.

XXIII. Ταῦτα περὶ τῶν θρησκευόντων τοὺς θεοὺς καταστησάμενος, διήρει πάλιν, ὡς ἔφην, κατ' ἐπιτηδειότητα ταῖς φράτραις τὰ ἱερά, θεοὺς ἀποδεικνὺς ἑκάσταις καὶ δαίμονας, οὓς ἔμελλον ἀεὶ σέβειν· καὶ τὰς εἰς τὰ ἱερὰ δαπάνας ἔταξεν, ἃς ἐχρῆν αὐταῖς ἐκ τοῦ δημοσίου δίδοσθαι. συνέθυόν τε τοῖς ἱερεῦσιν αἱ φράτραι εἰς τὰς ἀπομερισθείσας αὐτοῖς θυσίας, καὶ συνειστιῶντο κατὰ τὰς ἑορτὰς ἐπὶ τῆς φρατριακῆς ἑστίας· ἑστιατόριον γὰρ ἦν κατεσκευασμένον ἑκάστῃ φράτρᾳ· καὶ σὺν αὐτῷ καθωσιωτό τις, ὥσπερ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς πρυτανείοις, ἑστία κοινὴ τῶν φρατριῶν. ὄνομα δὲ τοῖς ἑστιατορίοις ἦν, ὅπερ ταῖς φράτραις, Κουρίαι, καὶ μέχρις ἡμῶν οὕτω καλοῦνται. τοῦτο τὸ πολίτευμα δοκεῖ μοι λαβεῖν ἐκ τῆς Λακεδαιμονίων ἀγωγῆς περὶ τὰ φιλίτια κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐπιχωριαζούσης· ἦν Λυκοῦργος εἰσηγήσασθαι δοκεῖ παρὰ Κρητῶν μαθών, καὶ μεγάλα τὴν πόλιν ὠφελῆσαι· ἐν εἰρήνῃ μὲν, εἰς εὐτέλειαν ἀνάγων τοὺς βίους, καὶ σωφροσύνην τῆς καθ' ἡμέ-

φαν διαίτης· ἐν πολέμῳ δ', εἰς αἰδὼ καὶ πρόνοιαν καταστήσας ἕκαστον τοῦ μὴ καταλιπεῖν τὸν παραστάτην, ᾧ καὶ συνέσπεισε καὶ συνέθυσε καὶ κοινῶν ἱερῶν μετέσχεν. οὐ μόνον δὲ τῆς περὶ ταῦτα σοφίας χάριν ἄξιος ἐπαινεῖσθαι ὁ ἀνὴρ, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐτελείας τῶν θυσιῶν, αἷς γεραίρεσθαι τοὺς θεοὺς ἐνόμισεν, ὧν αἱ πλεῖσται διέμενον ἕως τῆς καθ' ἡμᾶς ἡλικίας, εἰ καὶ μὴ πᾶσαι κατὰ τὸν ἀρχαῖον ἐπιτελούμεναι τρόπον. ἐγὼ γοῦν ἐθεασάμην ἐν ἱεραῖς οἰκίαις δεῖπνα προκείμενα θεοῖς, ἐν τραπέζαις ξυλίνοις ἀρχαϊκαῖς, ἐν κανοῖς καὶ πινακίσκοις κεραμέοις ἄλφιτα μάζας, καὶ πόπανα, καὶ ζέας, καὶ καρπῶν τινων ἀπαρχὰς, καὶ ἄλλα τοιαῦτα λιτὰ καὶ εὐδάπανα καὶ πάσης ἀπειροκαλίας ἀπηλλαγμένα· καὶ σπονδὰς εἶδον ἐγκεκραμένας οὐκ ἐν ἀργυροῖς καὶ χρυσοῖς ἄγγεσιν, ἀλλ' ἐν ὀστρακίναις κυλίκαις καὶ πρόχοις, καὶ πάνυ ἠγάσθην τῶν ἀνδρῶν, ὅτι διαμένουσιν ἐν τοῖς πατρίοις ἔθεσιν, οὐδὲν ἐξαλλάττοντες τῶν ἀρχαίων ἱερῶν εἰς τὴν ἀλαζόνα πολυτέλειαν. ἔστι μὲν οὖν ἃ καὶ Νομᾶς Πομπίλιος, ὁ μετὰ Ῥωμύλον ἄρξας τῆς πόλεως, κατεστήσατο μνήμης ἄξια καὶ λόγου, περιττὸς τὴν γνώμην ἀνὴρ, καὶ τὰ θεῖα ἐξηγήσασθαι σοφὸς ἐν λόγοις, ὑπὲρ ὧν ὕστερον ἐρῶ· καὶ Τύλλος Ὁστίλιος ὁ τρίτος ἀπὸ Ῥωμύλου βασιλεύσας, καὶ πάντες οἱ μετ' ἐκεῖνον γενόμενοι βασιλεῖς· ἀλλ' ὁ τὰ σπέρματα καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτοῖς παρασχὼν, καὶ τὰ κυριώτατα καταστησάμενος τῶν περὶ τὰ θεῖα νομίμων, Ῥωμύλος ἦν.

XXIV. Δοκεῖ δὲ καὶ τῆς ἄλλης εὐκοσμίας,

ἢ χρώμενοι Ῥωμαῖοι διεφύλαξαν εὐδαιμονοῦσαν τὴν πόλιν ἐπὶ πολλὰς γενεάς, ἐκεῖνος ἄρξαι, νόμους καλοὺς καὶ συμφέροντας, ἀγράφους μὲν τοὺς πλείστους, ἔστι δ' οὓς καὶ ἐν γράμμασι κειμένους καταστησάμενος, ὧν ἐγὼ τοὺς μὲν ἄλλους οὐδὲν δέομαι γράφειν, οὓς δὲ πάντων μάλιστα τεθαύμακα, καὶ ἐξ ὧν ὑπείληφα καταφανῆ καὶ τὴν ἄλλην τοῦ ἀνδρὸς γενέσθαι νομοθεσίαν, ὡς αὐστηρὰ καὶ μισοπόνηρος ἦν, καὶ πολλὴν ἔχουσα πρὸς τοὺς ἡρωϊκοὺς βίους ὁμοιότητα, δι' ὀλίγης ὑπομνήσεως σημανῶ, τοσοῦτον προειπών, ὅτι μοι δοκοῦσιν ἅπαντες οἱ διατάξαντες τάς τε βαρβαρικὰς καὶ τὰς Ἑλληνικὰς πολιτείας τὸ μὲν κοινὸν ὀρθῶς ἰδεῖν, ὅτι πόλιν ἅπασαν ἐκ πολλῶν οἴκων συνιστῶσαν, ὀρθήν γε πλεῖν εἰκὸς ὅτε οἱ τῶν ἰδιωτῶν εὐσταθῶσι βίοι, καὶ χειμῶνα πολὺν ἄγειν, ὅταν κακῶς ἑκάστοις ἔχωσι τὰ ἴδια· καὶ ὅτι δεῖ τὸν νοῦν ἔχοντα πολιτικὸν, ἐάν τε νομοθέτης, ἐάν τε βασιλεὺς ᾖ, ταῦτα νομοθετεῖν ἃ ποιήσει δικαίους καὶ σώφρονας τοὺς ἰδιωτῶν βίους. ἐξ ὧν δ' ἂν ἐπιτηδευμάτων καὶ δι' οἵων γένοιντο τοιοῦτοι νόμων, οὐκ ἔθ' ὁμοίως ἅπαντες δοκοῦσί μοι συνιδεῖν· ἀλλ' ἔνιοί γε πολλοῦ καὶ τοῦ παντὸς, ὡς εἰπεῖν, ἐν τοῖς κυριωτάτοις καὶ πρώτοις μέρεσι τῆς νομοθεσίας ἁμαρτεῖν. αὐτίκα περὶ γάμων καὶ τῆς πρὸς γυναῖκας ὁμιλίας, ἀφ' ἧς ἄρχεσθαι δεῖ τὸν νομοθέτην, ὥσπερ καὶ ἡ φύσις ἁρμόττειν τοὺς βίους ἡμῶν ἤρξατο· οἱ μὲν, ἀπὸ τῶν θηρίων τὸ παράδειγμα λαμβάνοντες, ἀφέτους καὶ κοινὰς τὰς μίξεις ἐποιήσαντο τῷ ἄῤῥενι πρὸς τὸ θῆλυ, ὡς ἐρωτικῶν τε οὔτερον ἐλευθερώσον-

τες τοὺς βίους, καὶ ζῆλον ἀλληλοκτόνον ἀξιούμενοι, καὶ πολλῶν ἄλλων ἀπαλλάξοντες κακῶν, ἃ καταλαμβάνει τούς τε ἰδίους οἴκους καὶ τὰς πόλεις ὅλας, διὰ γυναῖκας· οἱ δὲ, ταύτας μὲν ἐξήλασαν ἐκ τῆς πόλεως τὰς ἀγερώχους καὶ θηριώδεις συνουσίας, ἄνδρα συναρμόσαντες ἑὸς γυναῖκα μίαν, περὶ δὲ φυλακῆς γάμων καὶ σωφροσύνης γυναικῶν νομοθετεῖν οὔτε μεῖζον οὔτ' ἔλαττον οὐδὲν ἐπεχείρησαν, ἀλλ' ὡς ἀδυνάτου πράγματος ἀπέστησαν· οἱ δὲ, οὔτε ἀνεγγύους ἐποίησαν, ὥσπερ ἔνιοι τῶν βαρβάρων, τὰς ἀφροδισίμους, οὔτε ἀφῆκαν ὥσπερ Λακεδαιμόνιοι, τὰς τῶν γυναικῶν φυλακάς· ἀλλὰ πολλοὺς ἔθεσαν ἐπ' αὐταῖς νόμους σωφρονιστάς. εἰσὶ δὲ οἳ καὶ ἀρχήν τινα κατέστησαν ἐπιμελησομένην εὐκοσμίας γυναικῶν· οὐ μὲν ἀποχρῶσά γε ἡ πρόνοια αὐτῶν τῆς τηρήσεως, ἀλλὰ μαλακωτέρα τοῦ δέοντος ἐγένετο, καὶ οὐχ ἱκανὴ τὸ μὴ σπουδαίᾳ φύσει κεκραμένον εἰς ἀνάγκην βίου σώφρονος ἀγαγεῖν.

XXV. Ὁ δὲ Ῥωμύλος οὔτε ἀνδρὶ κατὰ γυναικὸς ἐγκλήματα δοὺς φθαρείσης, ἢ τὸν οἶκον ἀδίκως καταλιποῦσης, οὔτε γαμετῇ κατ' ἀνδρὸς αἰτιωμένῃ κάκωσιν, ἢ ἄδικον ἀπόλειψιν, οὔτε περὶ προικὸς ἀποδόσεως ἢ κομιδῆς νόμους θεὶς, οὔτε ἄλλο τῶν παραπλησίων τούτοις διορίσας οὐδ' ὁτιοῦν, ἕνα δὲ μόνον ὑπὲρ ἁπάντων εὖ ἔχοντα, ὡς αὐτὰ ἔργα ἐδήλωσε, κατασταθείς, εἰς εὐκοσμίαν καὶ πολλὴν σωφροσύνην ἦγαγε τὰς γαμετάς. ἦν δὲ τοιόσδε ὁ νόμος, „γυ„ναῖκα γαμετὴν κατὰ νόμους ἱεροὺς συνελθοῦσαν „ἀνδρὶ, κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ

„ἱερῶν.“ ἐκάλουν δὲ τοὺς ἱεροὺς οἱ παλαιοὶ γάμους, Ῥωμαϊκῇ προσηγορίᾳ περιλαμβάνοντες, Φαρράκια, ἐπὶ τῆς κοινωνίας τοῦ φαρρὸς, ὃ καλοῦμεν ἡμεῖς ζέαν. καὶ ὥσπερ Ἕλληνες, τὸν πρίθινον καρπὸν ἀρχαιότατον ὑπολαμβάνοντες, ἐπὶ τῶν θυσιῶν πρι-θαῖς καταρχόμεθα, οὐλὰς αὐτὰς καλοῦντες· οὕτω Ῥωμαῖοι τιμιώτατόν τε καρπὸν καὶ ἀρχαιότατον εἶναι νομίζοντες τὰς ζέας, διὰ τοῦτων ἁπάσης ἐμπύρου θυσίας κατάρχονται. μένει γὰρ ἔτι καὶ οὐ μετα-πέπτωκεν εἰς πολυτελεστέρας ἀπαρχὰς τὸ ἔθος. τὸ δὴ κοινωνοὺς τῆς ἱερωτάτης τε καὶ πρώτης τροφῆς γενέσθαι γυναῖκας ἀνδράσι, καὶ ἐπὶ πολλῇ συν-ελθεῖν τύχῃ, τὴν μὲν ἐπίκλησιν τῆς κοινωνίας τοῦ φαρρὸς εἶχεν, εἰς σύνδεσμον δ' ἀναγκαῖον οἰκειότη-τος ἔφερεν ἀδιαλύτου, καὶ τὸ διαιρῆσον τοὺς γά-μους τούτους οὐδὲν ἦν. οὗτος ὁ νόμος τάς τε γυ-ναῖκας ἠνάγκασε τὰς γαμετὰς, οἷα μηδεμίαν ἐχούσας ἑτέραν ἀποστροφὴν, πρὸς ἕνα τὸν τοῦ γεγαμηκότος ζῆν τρόπον· καὶ τοὺς ἄνδρας, ὡς ἀναγκαίου τε καὶ ἀναφαιρέτου χρήματος, τῆς γυναικὸς κρατεῖν. σω-φρονοῦσα μὲν γὰρ καὶ πάντα τῷ γεγαμηκότι πειθο-μένη γυνὴ, κυρία τοῦ οἴκου τὸν αὐτὸν τρόπον ἦν, ὅπερ καὶ ὁ ἀνήρ· καὶ τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρὸς, κληρονόμος ἐγίνετο τῶν χρημάτων, ὡς θυγάτηρ πα-τρός· εἰ μὲν ἄπαις τε καὶ περὶ μηδενὸς διαθέμενος ἀποθάνοι, πάντων οὖσα κυρία τῶν ἀπολειφθέντων· εἰ δὲ γενεὰν ἔχοι, τοῖς παισὶν ἰσόμοιρος γινομένη. ἁμαρτάνουσα δέ τι, δικαστὴν τὸν ἀδικούμενον ἐλάμ-βανε, καὶ τοῦ μεγέθους τῆς τιμωρίας κύριον. ταῦτα

δὲ οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον· ἐν οἷς ἦν φθορὰ σώματος, καὶ ὃ πάντων ἐλάχιστον ἁμαρτημάτων Ἕλλησι δόξειεν ἂν ὑπάρχειν, εἴ τις οἶνον εὑρεθείη πιοῦσα γυνή. ἀμφότερα γὰρ ταῦτα ζημιοῦν ἐκέλευσεν ὁ Ῥωμύλος, ὡς ἁμαρτημάτων γυναικείων ἔσχατα· φθορὰν μὲν, ἀπονοίας ἀρχὴν νομίσας· μέθην δὲ, φθορᾶς. καὶ μέχρι πολλοῦ διέμεινε χρόνου ταῦτ' ἀμφότερα παρὰ Ῥωμαίοις, ἀπαραιτήτου τυγχάνοντα ὀργῆς. μάρτυς δὲ τοῦ καλῶς ἔχειν τὸν περὶ τῶν γυναικῶν νόμον ὁ πολὺς χρόνος. ὁμολογεῖται γὰρ ἐντὸς ἐτῶν εἴκοσι καὶ πεντακοσίων μηδεὶς ἐν Ῥώμῃ διαλυθῆναι γάμος. κατὰ δὲ τὴν ἑβδόμην ἐπὶ ταῖς τριάκοντα καὶ ἑκατὸν ὀλυμπιάσιν, ὑπατευόντων Μάρκου Πομπωνίου, καὶ Γαΐου Παπυρίου, πρῶτος ἀπολῦσαι λέγεται τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα Σπούριος Καρουΐλλιος ἀνὴρ οὐκ ἀφανὴς, ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τῶν τιμητῶν ὀμόσαι τέκνων ἕνεκα γυναικὶ μὴ συνοικεῖν· ἦν δ' αὐτῷ στεῖρα γυνή· ὃς ἐπὶ τῷ ἔργῳ τούτῳ, καίτοι διὰ ἀνάγκην γενόμενῳ, μισούμενος ὑπὸ τοῦ δήμου διετέλεσεν.

XXVI. Ἃ μὲν οὖν εἰς γυναῖκας εὖ ἔχοντα ὁ Ῥωμύλος ἐνομοθέτησεν, ἐξ ὧν κοσμιωτέρας περὶ τοὺς ἄνδρας αὐτὰς ἀπειργάσατο, ταῦτά ἐστιν. ἃ δ' εἰς αἰδῶ καὶ δικαιοσύνην παίδων, ἵνα σέβωσι τοὺς πατέρας, ἅπαντα πράττοντες ὅσα ἂν ἐκεῖνοι κελεύωσιν, ἔτι τούτων ἦν σεμνότερα καὶ μεγαλοπρεπέστερα, καὶ πολλὴν ἔχοντα παρὰ τοὺς ἡμετέρους νόμους διαφοράν. οἱ μὲν γὰρ τὰς Ἑλληνικὰς καταστησάμενοι πολιτείας, βραχύν τινα κομιδῇ χρόνον ἔταξαν ἀρχε-

σθαι τοὺς παῖδας ὑπὸ τῶν πατέρων, οἱ μὲν, ἕως τρίτον ἐκπληρώσωσιν ἀφ' ἥβης ἔτος· οἱ δὲ, ὅσον ἂν χρόνον ἠθέοι μένωσιν· οἱ δὲ, μέχρι τῆς εἰς τὰ ἀρχαῖα τὰ δημόσια ἐγγραφῆς, ὡς ἐκ τῆς Σόλωνος καὶ Πιττακοῦ καὶ Χαρώνδου νομοθεσίας ἔμαθον, οἷς πολλὴ μαρτυρεῖται σοφία· τιμωρίας τε κατὰ τῶν παίδων ἔταξαν, ἐὰν ἀπειθῶσι τοῖς πατράσιν, οὐ βαρείας, ἐξελάσαι τῆς οἰκίας ἐπιτρέψαντες αὐτοὺς, καὶ χρήματα μὴ καταλιπεῖν,· περαιτέρω δὲ οὐδέν. εἰσὶ δ' οὐχ ἱκαναὶ κατασχεῖν ἄνοιαν νεότητος καὶ αὐθάδειαν τρόπων, οὐδ' εἰς τὸ σῶφρον ἀγαγεῖν τοὺς ἠμεληκότας τῶν καλῶν αἱ μαλακαὶ τιμωρίαι. τοιγάρτοι πολλὰ ἐν Ἕλλησιν εἰς πατέρας ὑπὸ τέκνων ἀσχημονεῖται. ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων νομοθέτης ἅπασαν, ὡς εἰπεῖν, ἔδωκεν ἐξουσίαν πατρὶ καθ' υἱοῦ, καὶ παρὰ πάντα τὸν τοῦ βίου χρόνον, ἐάν τε εἴργειν, ἐάν τε μαστιγοῦν, ἐάν τε δέσμιον ἐπὶ τῶν κατ' ἀγρὸν ἔργων κατέχειν, ἐάν τε ἀποκτιννύναι προαιρῆται, κἂν τὰ πολιτικὰ πράττων καὶ ἥβης ἤδη τυγχάνῃ, κἂν ἐν ἀρχαῖς ταῖς μεγίστας ἐξεταζόμενος, κἂν διὰ τὴν εἰς τὰ κοινὰ φιλοτιμίαν ἐπαινούμενος. κατὰ τοῦτον γέ τοι τὸν νόμον ἄνδρες ἐπιφανεῖς δημηγορίας διεξιόντες ἐπὶ τῶν ἐμβόλων, ἐναντίας μὲν τῇ βουλῇ, κεχαρισμένας δὲ τοῖς δημοτικοῖς, καὶ σφόδρα εὐδοκιμοῦντες ἐπὶ ταύταις, κατασπασθέντες ἀπὸ τοῦ βήματος ἀπήχθησαν ὑπὸ τῶν πατέρων, ἢν ἂν ἐκείνοις φανῇ τιμωρίαν ὑφέξοντες· οὓς ἀπαγομένους διὰ τῆς ἀγορᾶς οὐδεὶς τῶν παρόντων ἐξελέσθαι δυνατὸς ἦν, οὔτε ὕπατος, οὔτε δήμαρχος, οὔτε ὁ κολακευόμενος

ὑπ' αὐτῶν πᾶσαν ἐξουσίαν ἐλάττω τῆς ἰδίας εἶναι νομίζων ὄχλος. ἐῶ γὰρ λέγειν ὅσους ἀπέκτειναν οἱ πατέρες ἄνδρας ἀγαθοὺς, ὑπ' ἀρετῆς καὶ προθυμίας ἕτερόν τι διαπράξασθαι γενναῖον ἔργον προσχθέντας, ὃ μὴ προσέταξαν αὐτοῖς οἱ πατέρες, καθάπερ ἐπὶ Μαλλίου Τορκουάτου καὶ πολλῶν ἄλλων παρειλήφαμεν, ὑπὲρ ὧν κατὰ τὸν οἰκεῖον καιρὸν ἐρῶ.

XXVII. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστη τῆς ἐξουσίας ὁ τῶν Ῥωμαίων νομοθέτης, ἀλλὰ καὶ πωλεῖν ἐφῆκε τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ, οὐδὲν ἐπιστραφεὶς εἴ τις ὠμὸν ὑπολήψεται τὸ συγχώρημα, καὶ βαρύτερον ἢ κατὰ τὴν οἰκείαν συμπάθειαν. καὶ ὃ πάντων μάλιστα θαυμάσειεν ἄν τις, ὑπὸ τοῖς Ἑλληνικοῖς ἤθεσι τοῖς ἐκλελυμένοις τραφεὶς, ὡς πικρὸν καὶ τυραννικὸν, καὶ τοῦτο συνεχώρησε τῷ πατρὶ, μέχρι τῆς τρίτης πράσεως ἀφ' υἱοῦ χρηματίσασθαι, μείζονα δοὺς ἐξουσίαν πατρὶ κατὰ παιδὸς, ἢ δεσπότῃ κατὰ δούλου. θεραπόντων μὲν γὰρ ὁ πραθεὶς ἅπαξ, ἔπειτα τὴν ἐλευθερίαν εὑράμενος, αὐτοῦ τὸ λοιπὸν κύριός ἐστιν· υἱῶν δ' ὁ πραθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς, εἰ γένοιτο ἐλεύθερος, ὑπὸ τῷ πατρὶ πάλιν ἐγίνετο· κἂν τὸ δεύτερον ἀπεμποληθείς τε καὶ ἐλευθερωθεὶς, δοῦλος, ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς, τοῦ πατρὸς ἦν· μετὰ δὲ τὴν τρίτην πρᾶσιν ἀπήλλακτο τοῦ πατρός. τοῦτον τὸν νόμον ἐν ἀρχαῖς μὲν οἱ βασιλεῖς ἐφύλαττον εἴτε γεγραμμένον εἴτε ἄγραφον· οὐ γὰρ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν· ἁπάντων κράτιστον ἡγούμενοι νόμων. καταλυθείσης δὲ τῆς μοναρχίας, ὅτε πρῶτον ἐφάνη Ῥωμαίοις πάντας τοὺς πατρικοὺς [illegible]ισμούς τε καὶ νόμους ἅμα

τοῖς ἐπεισάκτοις ἐν ἀγορᾷ θεῖναι φανεροὺς ἅπασι τοῖς πολίταις, ἵνα μὴ συμμεταπίπτῃ τὰ κοινὰ δίκαια ταῖς τῶν ἀρχόντων ἐξουσίαις, οἱ λαβόντες παρὰ τοῦ δήμου τὴν ἐξουσίαν τῆς συναγωγῆς τε καὶ ἐπιγραφῆς αὐτῶν δέκα ἄνδρες, ἅμα τοῖς ἄλλοις ἀνέγραψαν νόμοις· καὶ ἔστιν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν λεγομένων δώδεκα δέλτων, ἃς ἀνέθεσαν ἐν ἀγορᾷ. ὅτι δ' οὐχ οἱ ἄνδρες δέκα, οἱ τριακοσίοις ὕστερον ἔτεσιν ἀποδειχθέντες ἐπὶ τὴν ἀναγραφὴν τῶν νόμων, πρῶτοι εἰσηγήσαντο Ῥωμαίοις τὸν νόμον, ἀλλ' ἐκ πολλοῦ κείμενον παραλαβόντες οὐκ ἐτόλμησαν ἀνελεῖν, ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων καταλαμβάνομεν, μάλιστα δ' ἐκ τῶν Νομᾶ Πομπιλίου τοῦ μετὰ Ῥωμύλον ἄρξαντος νόμων, ἐν οἷς καὶ οὗτω γέγραπται· „ἐὰν πατὴρ υἱῷ „συγχωρήσῃ γυναῖκα ἀγαγέσθαι, κοινωνὸν ἐσομέ„νην ἱερῶν τε καὶ χρημάτων κατὰ τοὺς νόμους, μη„κέτι τὴν ἐξουσίαν εἶναι τῷ πατρὶ πωλεῖν τὸν υἱόν.“ ὅπερ οὐκ ἂν ἔγραψεν εἰ μὴ κατὰ τοὺς προτέρους νόμους ἅπαντας ἐξῆν τῷ πατρὶ πωλεῖν τοὺς υἱούς. ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων ἄλλοις. βούλομαι δὲ καὶ τὸν ἄλλον ἐπὶ κεφαλαίῳ διελθεῖν κόσμον, ᾧ τοὺς τῶν ἰδιωτῶν ὁ Ῥωμύλος ἐκόσμησε βίους.

XXVIII. Ὁρῶν γὰρ ὅτι τὸ σωφρόνως ζῆν ἅπαντας, καὶ τὰ δίκαια πρὸ τῶν κερδαλέων αἱρεῖσθαι, καρτερίαν τε τὴν περὶ τοὺς πόνους ἄσκειν, καὶ μηδὲν ὑπολαμβάνειν χρῆμα τιμιώτερον ἀρετῆς, οὐ λόγων διδαχῇ παραγίνεσθαι τοῖς πολιτικοῖς πλήθεσι πέφυκεν, ἐν οἷς τὸ πλεῖόν ἐστι δυσάγωγον, ἀλλ' ἔργων ἐθισμοῖς τῶν πρὸς ἕ[illegible]την ἀρετὴν ἀγόντων,

καὶ τοὺς ὑπ' ἀνάγκης μᾶλλον ἢ κατὰ γνώμην ἐπ' αὐτὰ παραγινομένους, εἰ μηδὲν εἴη τὸ κωλῦσον, ἐπὶ τὴν φύσιν ὁλισθαίνοντας εἰδὼς, ἐπιδιφρίους μὲν καὶ βαναύσους καὶ προσαγωγοὺς ἐπιθυμιῶν αἰσχρῶν τέχνας, ὡς ἀφανιζούσας καὶ λυμαινομένας τά τε σώματα καὶ τὰς ψυχὰς τῶν μεταχειριζομένων, δούλοις καὶ ξένοις ἐπέδωκε μεθοδεύειν· καὶ διέμεινεν ἕως πολλοῦ χρόνου δι' αἰσχύνης ὄντα Ῥωμαίοις τὰ τοιαῦτα ἔργα, καὶ ὑπ' οὐδενὸς τῶν αὐθιγενῶν ἐπιτηδευόμενα. δύο δὲ μόνα τοῖς ἐλευθέροις ἐπιτηδεύματα καταλείπεται, τά τε κατὰ γεωργίαν καὶ τὰ κατὰ πολέμους, ὁρῶν ὅτι γαστρός τε ἄνθρωποι γίνονται διὰ τοιούτους τοὺς βίους ἐγκρατεῖς, ἀφροδισίοις τε ἧττον ἁλίσκονται παρανόμοις, πλεονεξίαν τε οὐ τὴν βλάπτουσαν ἀλλήλους διώκουσιν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῶν πολεμίων περιποιουμένην τὰς ὠφελείας. ἀτελῆ δὲ τούτων ἑκάτερον οἰόμενος εἶναι τῶν βίων χωριζόμενον θατέρου καὶ φιλαίτιον, οὐχ ἑτέροις μέρεσιν ἀπέδωκεν ἐργάζεσθαι τὴν γῆν, ἑτέροις δὲ τὰ πολεμίων ἄγειν τε καὶ φέρειν, ὡς ὁ παρὰ Λακεδαιμονίοις εἶχε νόμος. ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς τόν τε πολεμικὸν καὶ τὸν γεωργικὸν ἔταξε βίον· εἰ μὲν εἰρήνην ἄγοιεν, ἐπὶ τοῖς κατ' ἀγρὸν ἔργοις ἐθίζων ἅπαντας μένειν, πλὴν εἴ ποτε δεηθείη ἀγορᾶς· τότε δ' εἰς ἄστυ συνιόντας, ἀγοράζειν, ἐννάτην ὁρίζων ἡμέραν ταῖς ἀγοραῖς· ὅτε δ' ὁ πόλεμος καταλάβοι, στρατεύεσθαι διδάσκων, καὶ μὴ παραχωρεῖν ἑτέροις μήτε τῶν πόνων μήτε τῶν ὠφελειῶν. θηρεύει γὰρ αὐτοῖς ἐξ ἴσου γῆν τε ἕξειν ἂν ἀφέλοιντο πολεμίους, ἀνδράποδά τε καὶ

χρήματα, καὶ παρεσκεύαζεν ἀγαπητῶς δέχεσθαι τὰς στρατείας.

XXIX. Τῶν δ' εἰς ἀλλήλους ἀδικημάτων οὐ χρονίους ἀλλὰ ταχείας ἐποιεῖτο τὰς κρίσεις, τὰ μὲν αὐτὸς διελών, τὰ δ' ἄλλοις ἐπιτρέπων· καὶ τὰς τιμωρίας αὐτῶν πρὸς τὰ μεγέθη τῶν ἁμαρτημάτων ἐποιεῖτο. ἀποτρέπειν τε ἀνθρώπους ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ τὸν φόβον μάλιστα δυνάμενον ὁρῶν, πολλὰ εἰς τοῦτο παρεσκευάσατο, χωρίον τε ἐν ᾧ καθεζόμενος ἐδίκαζεν, ἐν τῷ φανερωτάτῳ τῆς ἀγορᾶς, καὶ στρατιωτῶν οἳ παρηκολούθουν αὐτῷ τριακόσιοι τὸν ἀριθμὸν ὄντες, καταπλήκτικωτάτην πρόσοψιν, ῥάβδους τε καὶ πελέκεις ὑπ' ἀνδρῶν δώδεκα φερομένους, οἳ τοὺς μὲν ἄξια μαστίγων δεδρακότας ἔξαινον ἐν ἀγορᾷ, τῶν δὲ τὰ μέγιστα ἠδικηκότων τοὺς τραχήλους ἀπέκοπτον ἐν τῷ φανερῷ. τοιοῦτος μὲν δή τις ὁ κόσμος ἦν τῆς κατασκευασθείσης ὑπὸ Ῥωμύλου πολιτείας. ἀπόχρη γὰρ ἐκ τούτων καὶ περὶ τῶν ἄλλων εἰκάσαι.

Raptus virginum.

XXX. Αἱ δὲ ἄλλαι πράξεις, αἵ τε κατὰ τοὺς πολέμους ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς γινόμεναι καὶ αἱ κατὰ πόλεις, ὧν ἄν τις καὶ λόγον ποιήσαιτο ἐν ἱστορίας γραφῇ, τοιαῦταί τινες παραδίδονται. πολλῶν περιοικούντων τὴν πόλιν ἐθνῶν, μεγάλων τε καὶ τὰ πολέμια ἀλκίμων, ὧν οὐδὲν ἦν τοῖς Ῥωμαίοις φίλον, οἰκειώσασθαι ταῦτα βουληθεὶς ἐπιγαμίαις· ὅσπερ ἐδόκει τοῖς παλαιοῖς εἶναι τρόπος βεβαιότατος τῶν συναπτόντων φιλίας· ἐνθυμούμενος τε ὅτι βουλό-

μεναι μὲν αἱ πόλεις οὐκ ἂν συνέλθοιεν αὐτοῖς ἄρτι τε συνοικιζομένοις, καὶ οὔτε χρήμασι δυνατοῖς, οὔτε λαμπρὸν ἔργον ἐπιδεδειγμένοις οὐδέν, βιασθεῖσαι δὲ εἴξουσιν, εἰ μηδεμία γένοιτο περὶ τὴν ἀνάγκην ὕβρις, γνώμην ἔσχεν, ἢ καὶ Νομίτωρ ὁ πάππος αὐτοῦ προσέθετο, δι' ἁρπαγῆς παρθένων ἀθρόας γενομένης ποιήσασθαι τὰς ἐπιγαμίας. γνοὺς δὲ ταῦτα, θεῷ μὲν εὐχὰς τίθεται πρῶτον ἀποφήτων βουλευμάτων ἡγεμόνι, ἐὰν ἡ πεῖρα αὐτῷ χωρήσῃ κατὰ νοῦν, θυσίας μὲν καὶ ἑορτὰς ἄξειν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν· ἔπειτα τῷ συνεδρίῳ τῆς γερουσίας ἀνενέγκας τὸν λόγον, ἐπειδὴ κἀκείνοις τὸ βούλευμα ἤρεσκεν, ἑορτὴν προεῖπε καὶ πανήγυριν ἄξειν Ποσειδῶνι, καὶ περιήγγειλεν εἰς τὰς ἐγγύτατα πόλεις, καλῶν τοὺς βουλομένους ἀγορᾶς τε μεταλαμβάνειν καὶ ἀγώνων· καὶ γὰρ ἀγῶνας ἄξειν ἔμελλον ἵππων τε καὶ ἀνδρῶν παντοδαπούς. συνελθόντων δὲ πολλῶν ξένων εἰς τὴν ἑορτὴν ἅμα γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ἐπειδὴ τάς τε θυσίας ἐτέλεσε τῷ Ποσειδῶνι καὶ τοὺς ἀγῶνας, τῇ τελευταίᾳ τῶν ἡμερῶν, ἣ διαλύσειν ἔμελλε τὴν πανήγυριν, παράγγελμα δίδωσι τοῖς νέοις, ἡνίκ' ἂν αὐτὸς αἴρῃ τὸ σημεῖον, ἁρπάζειν τὰς παρούσας ἐπὶ τὴν θέαν παρθένους αἷς ἂν ἐπιτύχωσιν ἕκαστος, καὶ φυλάττειν ἄγνας ἐκείνην τὴν νύκτα, τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ πρὸς αὐτὸν ἄγειν. οἱ μὲν δὴ νέοι διαστάντες κατὰ συστροφάς, ἐπειδὴ τὸ σύνθημα ἄρθὲν εἶδον, τρέπονται πρὸς τὴν τῶν παρθένων ἁρπαγήν. ταραχὴ δὲ τῶν ξένων εὐθὺς ἐγίνετο καὶ φωνή, μεῖζόν τι κακὸν ὑφορωμένων. τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ προσαχθεισῶν τῶν παρθένων, παρα-

μυθησάμενος αὐτῶν τὴν ἀθυμίαν ὁ Ῥωμύλος, οὐκ ἐφ' ὕβρει τῆς ἁρπαγῆς ἀλλ' ἐπὶ γάμῳ γενομένης, Ἑλληνικόν τε καὶ ἀρχαῖον ἀποφαίνων τὸ ἔθος, καὶ τρόπον συμπάντων καθ' οὓς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον, ἠξίου σπέρχειν τοὺς δοθέντας αὐταῖς ἄνδρας ὑπὸ τῆς τύχης· καὶ μετὰ τοῦτο διαριθμήσας τὰς κόρας, ἑξακοσίας τε καὶ ὀγδοήκοντα καὶ τριῶν εὑρεθείσας, κατέλιξεν αὖθις ἐκ τῶν ἀγάμων ἄνδρας ἰσαρίθμους, οἷς αὐτὰς συνήρμοστε κατὰ τοὺς πατρίους ἑκάστης ἐθισμούς, ἐπὶ κοινωνίᾳ πυρός καὶ ὕδατος ἐγγυῶν τοὺς γάμους, ὡς καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπιτελοῦνται χρόνων.

XXXI. Ταῦτα δὲ γενέσθαι τινὲς μὲν γράφουσι κατὰ τὸν πρῶτον ἐνιαυτὸν τῆς Ῥωμύλου ἀρχῆς· Ἰνναῖος δὲ Γέλλιος κατὰ τὸν τέταρτον· ὃ καὶ μᾶλλον εἰκός. νέον γὰρ οἰκιζομένης πόλεως ἡγεμόνα, πρὶν ἢ καταστήσασθαι τὴν πολιτείαν, ἔργῳ τηλικούτῳ ἐπιχειρεῖν, οὐκ εἶχε λόγον. τῆς τε ἁρπαγῆς τὴν αἰτίαν οἱ μὲν, εἰς σπάνιν γυναικῶν ἀναφέρουσιν· οἱ δ', εἰς ἀφορμὴν πολέμου· οἱ δὲ τὰ πιθανώτατα γράφοντες, οἷς κἀχὼ συγκατεθέμην, εἰς τὸ συνάψαι φιλότητα πρὸς τὰς πλησιοχώρους πόλεις ἀναγκαίαν. τὴν δὲ τότε τῷ Ῥωμύλῳ καθιερωθεῖσαν ἑορτὴν ἔτι καὶ νῦν ἐμὲ ἄγοντες Ῥωμαῖοι διετέλουν, Κωνσουάλια καλοῦντες, ἐν ᾗ βωμός τε ὑπόγειος ἱδρυμένος παρὰ τῷ μεγίστῳ τῶν ἱπποδρόμων, περισκαφείσης τῆς γῆς, θυσίαις τε καὶ ὑπερπύροις ἀπαρχαῖς χερμάδιται, καὶ δρόμος ἵππων ζευκτῶν τε καὶ ἀζεύκτων ἐπιτελεῖται. καλεῖται δὲ ὁ θεὸς, ᾧ ταῦτα ἐπιτελοῦσι,

Κῶνσος ὑπὸ Ῥωμαίων· ὃν ἐξερμηκεύοντες εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶτταν, Ποσειδῶνα σεισίχθονά φασιν εἶναί τινες, καὶ διὰ τοῦτο ὑπογείῳ τετιμῆσθαι βωμῷ λέγουσιν, ὅτι τὴν γῆν ὁ θεὸς οὗτος ἔχει. ἐγὼ δὲ καὶ ἕτερον οἶδα λόγον ἀκούων, ὡς τῆς μὲν ἑορτῆς τῷ Ποσειδῶνι ἀγομένης, καὶ τοῦ δρόμου τῶν ἱππέων τούτῳ τῷ θεῷ γινομένου, τοῦ δὲ καταγείου βωμοῦ δαίμονι ἀῤῥήτῳ τινὶ βουλευμάτων κρυφίων ἡγεμόνι καὶ φύλακι κατασκευασθέντος ὕστερον. Ποσειδῶνι γὰρ ἄφανῆ βωμὸν οὐδαμόθι γῆς οὔθ' ὑφ' Ἑλλήνων οὔθ' ὑπὸ βαρβάρων καθιδρῦσθαι· τὸ δ' ἀληθὲς ὅπως ἔχει χαλεπὸν εἰπεῖν.

XXXII. Ὡς δὲ διεβοήθη τὰ περὶ τὴν ἁρπαγὴν τῶν παρθένων καὶ τὰ περὶ τοὺς γάμους εἰς τὰς πλησιοχώρους πόλεις, αἱ μενοῦν αὐτὸ τὸ πραχθὲν δι' ὀργῆς ἐλάμβανον, αἱ δ' ἀφ' ἧς ἐπράχθη διαθέσεως καὶ εἰς τέλος ἐχώρησιν ἀναλογιζόμεναι, μετρίως αὐτὸ ἔφερον. κατέσκηψε δ' οὖν ἀνὰ χρόνον εἰς πολέμους τοὺς μὲν ἄλλους εὐπετεῖς, ἕνα δὲ τὸν πρὸς Λαβίνους μέγαν καὶ χαλεπόν· οἷς ἅπασι τέλος ἐπηκολούθησεν ἀγαθὸν, ὥσπερ αὐτῷ τὰ μαντεύματα προεθέσπισε, πρὶν ἐπιχειρῆσαι τῷ ἔρχῳ, πόνους μὲν καὶ κινδύνους μεγάλους προσημαίνοντα, τὰς δὲ τελευτὰς αὐτῶν ἔσεσθαι καλάς. ἦσαν δὲ αἱ πρῶται πόλεις ἄρξασαι τοῦ πρὸς αὐτὸν πολέμου, Καινίνη καὶ Ἄντεμνα καὶ Κρουστομερία, πρόφασιν μὲν ποιούμεναι τὴν ἁρπαγὴν τῶν παρθένων, καὶ τὸ λαβεῖν ὑπὲρ αὐτῶν δίκας· ὡς δὲ τἀληθὲς εἶχε, τῇ κτίσει τε καὶ αὐξήσει τῆς Ῥώμης δι' ὀλίγου πολλῇ γενομένῃ

ἀχθόμεναι, καὶ οὐκ ἀξιοῦσαι περιιδεῖν καινὰν ἐπὶ τοῖς περιοίκοις ἅπασι παῖδα φυόμενον. τέως μὲν οὖν πρὸς τὸ Σαβίνων ἔθνος ἀποστέλλουσαι πρέσβεις, ἐκείνους ἠξίουν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πολέμου παραλαβεῖν, ἰσχύν τε μεγίστην ἔχοντας καὶ χρήμασι πλείοσι δυναμένους, ἄρχειν τε ἀξιωθέντας τῶν πλησιοχώρων, καὶ οὐκ ἐλάχιστα τῶν ἄλλων περιῳβρισμένους· τῶν γὰρ ἁρπασθέντων αἱ πλείους ἦσαν ἐκείνων.

XXXIII. Ἐπειδὴ δ' οὐδὲν ἐπήρκεσαν, ἀντικαθισταμένων αὐταῖς τῶν παρὰ τοῦ Ῥωμύλου πρεσβειῶν καὶ θεραπευουσῶν λόγοις τε καὶ ἔργοις τὸ ἔθνος, ἀχθόμεναι τῇ τριβῇ τοῦ χρόνου, μελλόντων ἀεὶ τῶν Σαβίνων καὶ ἀναβαλλομένων εἰς χρόνους μακροὺς τὴν περὶ τοῦ πολέμου βουλήν, αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ἔγνωσαν τοῖς Ῥωμαίοις πολεμεῖν, ἀπορρῆναι οἰόμεναι τὴν οἰκείων δύναμιν, εἰ καθ' ἓν αἱ τρεῖς γένοιντο, μίαν οἰρῆσαι πόλιν οὐ μεγάλην. ἐβουλεύσαντο μὲν ταῦτα, συνῆλθεῖν δ' οὐκ ὤφθησαν εἰς ἓν ἅπασαι στρατόπεδον, προεξαναστήσαντος προχειρότερον τῶν ἐν τῇ Κυνηγίῳ, ὅπερ ἐμοὶ μάλιστα ἐδόκουν τὸν πόλεμον ἐκβιάσειν, ἐξεστρατοπεδευκότων δὲ τούτων καὶ ὁρμώντων τὴν ὁδὸν ἐναγαγεῖν τὴν δύναμιν ὁ Ῥωμύλος, ἀφυλάκτους οὔσας ἔτι πολεμίους ἀπροσδοκήτως ἐπιπεσὼν, καὶ τοῦ τε χάρακος αὐτῶν ἄρτιος ἰδρυμένου γίνεται κύριος, τοῖς τε φεύγουσιν εἰς τὴν πόλιν ἐκ πεδίου ἑπόμενος, οὐδέπω τῶν ἔνδον πεπυσμένων τὴν περὶ τοὺς ἀφεστῶτας συμφορὰν, τύχῃ τε ἀφιλάκτου αἰτίᾳ, καὶ πύλας ἀκλείστους, αἱρεῖ τὴν πόλιν ἐξ ἐφόδου, καὶ τὸν βασι-

λέα τῶν Καινιτῶν ὑπαντήσαντα σὺν καρτερᾷ χειρὶ μαχόμενος αὐτοχειρίᾳ κτείνει καὶ τὰ ὅπλα ἀφαιρεῖται.

XXXIV. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἁλούσης τῆς πόλεως, τὰ ὅπλα παραδοῦναι κελεύσας, καὶ παῖδας εἰς ὁμηρείαν οὓς ἐβούλετο λαβὼν, ἐπὶ τοὺς Ἀντεμνάτας ἐχώρει. γενόμενος δὲ καὶ τῆς ἐκείνων δυνάμεως, ἐσκεδασμένης ἔτι κατὰ τὰς προνομὰς, τῇ παρ' ἐλπίδας ἐφόδῳ, καθάπερ καὶ τῆς προτέρας, ἐγκρατὴς, καὶ τὰ αὐτὰ τοὺς ἁλόντας διαθεὶς, ἀπῆγεν ἐπ' οἴκου τὴν δύναμιν, ἄγων σκῦλά τε ἀπὸ τῶν ἀποίκων κατὰ τὴν μάχην καὶ ἀκροθίνια λαφύρων θεοῖς· καὶ πολλὰς ἅμα τούτοις θυσίας ἐποιήσατο. τελευταῖος δὲ τῆς πομπῆς αὐτὸς ἐπορεύετο, ἐσθῆτα μὲν ἠμφιεσμένος ἀλουργῆ, δάφνῃ δὲ κατεστεμμένος τὰς κόμας, καὶ ἵνα τὸ βασίλειον ἀξίωμα σώζῃ, τεθρίππῳ παρεμβεβηκὼς. ἡ δ' ἄλλη δύναμις αὐτῷ παρηκολούθει πεζῶν τε καὶ ἱππέων, κεκοσμημένη κατὰ τέλη, θεούς τε ὑμνοῦσα πατρίοις ᾠδαῖς, καὶ τὸν ἡγεμόνα κυδαίνουσα ποιήμασιν αὐτοσχεδίοις. οἱ δ' ἐκ τῆς πόλεως ὑπήντων αὐτοῖς ἅμα γυναιξί τε καὶ τέκνοις, παρ' ἄμφω τὰ μέρη τῆς ὁδοῦ, τῇτε νίκῃ συνηδόμενοι, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν ἐνδεικνύμενοι φιλοφροσύνην. ὡς δὲ παρῆλθεν ἡ δύναμις εἰς τὴν πόλιν, κρατῆρσί τε ἐπετύγχανεν οἴνῳ κεκραμέναις, καὶ τραπέζαις τροφῆς παντοίας γεμούσαις, αἳ παρὰ τὰς ἐπιφανεστάτας τῶν οἰκιῶν ἔκειντο, ἵνα τοῖς ἐμφορεῖσθαι βουλομένοις ᾖ. ἡ μὲν οὖν ἐπινίκιός τε καὶ τροπαιοφόρος πομπὴ καὶ θυσία, ἣν καλοῦσι Ῥωμαῖοι Θρίαμβον, ὑπὸ Ῥωμύλου πρώτη κατασταθεῖσα τοιαύ-

τη τὶς ἦν. ἐν δὲ τῷ καθ' ἡμᾶς βίῳ πολυτελὴς γέγονε καὶ ἀλαζών, τὶς πλούτου μᾶλλον ἐπίδειξιν ἢ δόκησιν ἀρετῆς ἐπιτηδευόμενη, καὶ καθ' ἅπασαν ἰδίαν ἐκβέβηκε τὴν ἀρχαίαν εὐτέλειαν. μετὰ δὲ τὴν πομπήν τε καὶ θυσίαν νεὼν κατασκευάσας ὁ Ῥωμύλος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Καπιτωλίου λόφου Διὸς ὃν ἐπικαλοῦσι Ῥωμαῖοι Φερέτριον, οὐ μέγαν· ἔτι γὰρ αὐτοῦ σώζεται ἀρχαῖον ἔχνος, ἑλάττονας ἢ πέντε ποδῶν καὶ δέκα τὰς μείζους πλευρὰς ἔχων· ἐν τούτῳ καθιερῶσι τὰ σκῦλα τοῦ Καινιτῶν βασιλέως, ὃν αὐτοχειρίᾳ κατειργάσατο, θείγνω. τὸν δὲ Δία τὸν Φερέτριον, ᾧ τὰ ὅπλα ὁ Ῥωμύλος ἀνέθηκεν, εἴτε βουλεταί τις Τροπαιοῦχον, εἴτε Σκυλαφόρον καλεῖν· ὡς ἐξοῦσί τινες εἰδ', ὅτι πάντων ὑπερέχει καὶ πᾶσαν ἐν κύκλῳ περιλήψεται τὴν τῶν ὄντων φύσιν τε καὶ κίνησιν, Ὑπερφερέτην, οὐχ ἁμαρτήσεται τῆς ἀληθείας.

XXXV. Ὡς δ' ἀπέδωκε τοῖς θεοῖς ὁ βασιλεὺς τὰς χαριστηρίους θυσίας τε καὶ ἀπαρχὰς, πρὶν ἢ τῶν ἄλλων τὶ διαπράξασθαι, βουλὴν ἐποιεῖτο περὶ τῶν κρατηθεισῶν πόλεων, ὅν τινα χρησταὶ αὐταῖς τρόπον, αὐτὸς ἦν ὑπελάμβανε κρατίστην γνώμην εἶναι, πρῶτος ἀποδεξάμενος. ὡς δὲ ἅπασι ταῖς ἐν τῷ συνεδρίῳ παροῦσιν ἥτε ἀσφάλεια τῶν βουλευμάτων τοῦ ἡγεμόνος ἤρεσκε καὶ ἡ λαμπρότης, τά τε ἄλλα ὅσα ἐξ αὐτῶν γενήσεται τῇ πόλει χρήσιμα, οὐκ ἐν τῷ παραχρῆμα μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἅπαντα τὸν ἄλλον χρόνον ἐπηγγέλλετο. συνελθεῖν γὰρ κελεύσας ἅπαντα τοῦ τε Ἀντεμνατῶν καὶ τοῦ Καινιτῶν ἀγῶνος

νον οὖσαι γένους, ἁρπασμέναι δὲ ἅμα ταῖς ἄλλαις, ἐπειδὴ συνῆλθον ὁλοφυρόμεναί τε καὶ προκυλιόμεναι, καὶ τὰς τῶν πατρίδων ἀνακλαίουσαι τύχας, ἐπισχεῖν τῶν ὀδυρμῶν καὶ σιωπῆσαι κελεύσας, ἔλεξε· „Τοῖς μὲν ὑμετέροις πατράσι καὶ ἀδελφοῖς, καὶ „οἷαις ταῖς πόλεσιν ὑμῶν πάντα τὰ δεινὰ ὀφείλεται „παθεῖν, ὅτι πόλεμον ἀντὶ φιλίας οὔτε ἀναγκαῖον „οὔτε καλὸν ἀνείλοντο· ἡμεῖς δὲ πολλῶν ἕνεκα ἐγ„νώκαμεν μετρίᾳ χρῆσασθαι γνώμῃ πρὸς αὐτούς, „θεῶν τε κήδεσιν ὑφορώμενοι τὴν ἅπασι τοῖς ὑπερ„όγκοις ἐνισταμένην, καὶ ἀνθρώπων φθόνον δεδιό„τες, ἔλεόν τε κοινῶν κακῶν οὐ μικρὸν ἔρανον εἶναι „νομίζοντες, ὡς καὶ αὐτοί ποτε τοῦ παρ' ἑτέρων δεη„θέντες· ὑμῖν τε οὐ μεμπταῖς ὑπαρχούσαις μέχρι „τοῦδε περὶ τοὺς ἑαυτῶν ἄνδρας, οὐ μικρὰν οἰόμε„νοι ταύτην ἔσεσθαι τιμὴν καὶ χάριν. παρίεμεν „οὖν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτάδα ταύτην ἀζήμιον· καὶ „οὔτε ἐλευθερίαν, οὔτε κτῆσιν, οὔτ' ἄλλο τῶν ἀγα„θῶν οὐδὲν τοὺς πολίτας ὑμῶν ἀφαιρούμεθα. ἐφίε„μεν δὲ τοῖς τε μένειν γλιχομένοις ἐκεῖ, καὶ τοῖς μετ„ενέγκασθαι βουλομένοις τὰς οἰκήσεις, ἀκίνδυνόν „τε καὶ ἀμεταμέλητον τὴν αἵρεσιν. τοῦ δὲ μηδὲν ἔτι „αὐτοὺς ἐπεξαμαρτεῖν, μηδ' εὑρεθῆναί τι χρῆμα ὃ „ποιήσει τὰς πόλεις διαλῦσασθαι τὴν πρὸς ἡμᾶς „φιλίαν, φάρμακον ἡγούμεθα κράτιστον εἶναι πρὸς „εὐδοξίαν τε καὶ ἀσφάλειαν τὸ αὐτὸ χρήσιμον ἅμ„φοτέροις, εἰ ποιήσαιμεν ἀποίκους τῆς Ῥώμης τὰς „πόλεις, καὶ συνοίκους αὐτῆς πέμψαιμεν αὐτόθεν „τοὺς ἱκανούς. ἄπιτε οὖν ἀγαθὴν ἔχουσαι διάνοιαν

ἐρύμασιν ἐγείρων, τοὺς δὲ παρακειμένους αὐτῷ λόφους, τόν τε Αὐεντῖνον καὶ τὸν Καπιτωλῖνον νῦν λεγόμενον ἀποταφρεύων καὶ χαρακώμασι καρτεροῖς περιλαμβάνων, ἐν οἷς τὰ ποίμνια καὶ τοὺς γεωργοὺς αὐλίζεσθαι τὰς νύκτας ἐπέταξεν, ἐχεγγύῳ φρουρᾷ καταλαμβάνων ἑκάτερον, καὶ εἴ τι ἄλλο χωρίον ἀσφάλειαν αὐτοῖς παρέξειν ἔμελλεν, ἀποταφρεύων καὶ περισταυρῶν, καὶ διὰ φυλακῆς ἔχων. ἧκε δὲ αὐτῷ Τυῤῥηνῶν ἐπικουρίαν ἱκανὴν ἄγων ἐκ Σολωνίου πόλεως ἀνὴρ δραστήριος, καὶ τὰ πολέμια ἔργα διπφανής, Λοκόμων ὄνομα, φίλος οὐ πρὸ πολλοῦ γεγονώς· καὶ παρὰ Ἀλβανῶν ἄνδρες, οὓς ὁ πάππος ἔπεμψεν αὐτῷ, [illegible] τε καὶ ὑπηρέται, καὶ τεχνῖται [illegible] ἔργων. οἶτος δὲ καὶ ὅπλα καὶ ὅσα [illegible] ἦν, καὶ εἰς ἅπαντα [illegible] τὰ πρὸς τὸν [illegible] ἐξά- [illegible] ἀποστεῖλαι [illegible] τε γυναῖ- [illegible] αὐτῶν [illegible] δο- [illegible] ἐπεδή [illegible] ἦν, [illegible]

πεντακισχιλίους ἐπὶ δύο μυριάσιν, ἱππεῖς δὲ ὀλίγου δέοντας χιλίων. ἦν δὲ καὶ τῶν Ῥωμαίων δύναμις οὐ πολὺ τῆς Σαβίνων δέουσα, δύο μὲν αἱ τῶν πεζῶν μυριάδες, ὀκτακόσιοι δ' ἱππεῖς, καὶ προεκάθητο τῆς πόλεως διχῇ διῃρημένη, μία μὲν μοῖρα τὸν Ἐσκυλῖνον κατέχουσα λόφον, ἐφ' ἧς αὐτὸς ὁ Ῥωμύλος ἦν· ἑτέρα δὲ τὸν Κυρίνιον, οὕπω τότε αὐτὴν ἔχοντα τὴν προσηγορίαν, ἧς ὁ Τυρρηνῶν ἦν Λοκόμων ἡγεμών.

XXXVIII. *Μαθὼν δὲ τὴν παρασκευὴν αὐτῶν Τάτιος ὁ τῶν Σαβίνων βασιλεὺς, νυκτὸς ἀναστήσας τὸν στρατὸν ἦγε διὰ τῆς χώρας, οὐδὲν οἰόμενος βλάπτειν τοὺς κατὰ τοὺς ἀγροὺς· καὶ πρὶν ἀνατεῖλαι τὸν ἥλιον, μεταξὺ τοῦ τε Κυριν ίου καὶ τοῦ Καπιτωλίου τίθησιν ἐν τῷ πεδίῳ τὸν χάρακα. ὁρῶν δὲ ἀσφαλεῖ φυλακῇ πάντα κατεχόμενα πρὸς τῶν πολεμίων, ἀφίσι δὲ οὐδὲν χωρίον ἀπολειπόμενον ὀχυρὸν, εἰς πολλὴν ἐνέπιπτεν ἀπορίαν, οὐκ ἔχων ὅ, τι χρήσεται τῇ τριβῇ τοῦ χρόνου. ἀμηχανοῦντι δὲ αὐτῷ παράδοξος εὐτυχία γίνεται, παραδοθέντος τοῦ κρατίστου ὀχυρωμάτων κατὰ τοιάνδε τινα συντυχίαν. παρεξιόντας γὰρ τὴν ῥίζαν τοῦ Καπιτωλίου τοὺς Σαβίνους εἰς ἐπίσκεψιν εἴ τι μέρος εὐρεθείη τοῦ λόφου κλοπῇ ληφθῆναι δυνατὸν ἢ βίᾳ, παρθένος τις ἀπὸ μετεώρου κατεσκόπει, θυγάτηρ ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς, ᾧ προσέκειτο ἡ τοῦ χωρίου φυλακὴ, Τάρπεια ὀνομαζομένη· καὶ αὐτὴν, ὡς μὲν Φάβιός τε καὶ Κίγκιος γράφουσιν, ἔρως εἰσέρχεται τῶν ψαλίων, ἃ περὶ τοῖς ἀριστεροῖς βραχίοσιν ἐφόρουν, καὶ τῶν*

ἐρύμασιν ἐγείρων, τοὺς δὲ παρακειμένους αὐτῷ λόφους, τόν τε Αὐεντῖνον καὶ τὸν Καπιτωλῖνον νῦν λεχόμενον ἀποταφρεύων καὶ χαρακώμασι καρτεροῖς περιλαμβάνων, ἐν οἷς τὰ ποίμνια καὶ τοὺς γεωργοὺς αὐλίζεσθαι τὰς νύκτας ἐπέταξεν, ἐχεγγύῳ φρουρᾷ καταλαμβάνων ἑκάτερον, καὶ εἴ τι ἄλλο χωρίον ἀσφάλειαν αὐτοῖς παρέξειν ἔμελλεν, ἀποταφρεύων καὶ περισταυρῶν, καὶ διὰ φυλακῆς ἔχων. ἦκε δὲ αὐτῷ Τυρρηνῶν ἐπικουρίαν ἱκανὴν ἄγων ἐκ Σολωνίου πόλεως ἀνὴρ δραστήριος, καὶ τὰ πολέμια ἔργα διαφανής, Λοκόμων ὄνομα, φίλος οὐ πρὸ πολλοῦ γεγονώς· καὶ παρὰ Ἀλβανῶν ἄνδρες, οὓς ὁ πάππος ἔπεμψεν αὐκῷ, συχνοί, στρατιῶταί τε καὶ ὑπηρέται, καὶ τεχνῖται πολεμικῶν ἔργων. σῖτος δὲ καὶ ὅπλα καὶ ὅσα τοιούτοις πρύσφορα ἦν, καὶ εἰς ἅπαντα ἐπεχορηγεῖτο. ἐπεὶ δὲ ἐν ἑτοίμῳ τὰ πρὸς τὸν ἀγῶνα ἦν ἑκατέροις, ἔαρος ἀρχομένου μέλλοντες ἐξάγειν οἱ Σαβῖνοι τὰς δυνάμεις, ἔγνωσαν ἀποστεῖλαι πρεσβείαν πρῶτον ὡς τοὺς πολεμίους, τάς τε γυναῖκας ἀξιώσουσαν ἀπολαβεῖν, καὶ δίκας ὑπὲρ αὐτῶν αἰτήσουσαν τῆς ἁρπαγῆς· ἵνα δὴ δι' ἀνάγκην δοκῶσιν ἀνειληφέναι τὸν πόλεμον, οὐ τυγχάνοντες τῶν δικαίων· καὶ τοὺς κήρυκας ἔπεμπον ἐπὶ ταῦτα. Ῥωμύλου δὲ ἀξιοῦντος τὰς μὲν γυναῖκας, ἐπειδὴ οὐδ' αὐταῖς ἀκούσαις ὁ μετὰ τῶν ἀνδρῶν βίος ἦν, ἐᾶν παρὰ τοῖς γεγαμηκόσι μένειν· εἰ δέ τινος ἄλλου δέονται, λαμβάνειν ὡς παρὰ φίλων· πολέμου δὲ μὴ ἄρχειν· οἱ δὲ οὐδενὶ τῶν ἀξιουμένων ὑπακούσαντες, ἐξῆγον τὴν στρατιάν, πεζοὺς μὲν ἄγοντες πεν-

ταξιαρχίαις ἐπὶ δύο μυριάσιν, ἱππεῖς δὲ ὀλίγου δέοντας χιλίων. ἦν δὲ καὶ τῶν Ῥωμαίων δύναμις οὐ πολὺ τῆς Σαβίνων δέουσα, δύο μὲν αἱ τῶν πεζῶν μυριάδες, ὀκτακόσιοι δ' ἱππεῖς, καὶ προεκάθητο τῆς πόλεως διχῇ διῃρημένη, μία μὲν μοῖρα τὸν Ἐσκυλίνον κατέχουσα λόφον, ἐφ' ἧς αὐτὸς ὁ Ῥωμύλος ἦν· ἑτέρα δὲ τὸν Κυρίνιον, οὔπω τότε αὐτὴν ἔχοντα τὴν προσηγορίαν, ἧς ὁ Τυρρηνῶν ἦν Λοκόμων ἡγεμών.

XXXVIII. *Μαθὼν δὲ τὴν παρασκευὴν αὐτῶν Τάτιος ὁ τῶν Σαβίνων βασιλεὺς, νυκτὸς ἀναστήσας τὸν στρατὸν ἦγε διὰ τῆς χώρας, οὐδὲν οἰόμενος βλάπτειν ταῖς κατὰ τοὺς ἀγροὺς· καὶ πρὶν ἀνατεῖλαι τὸν ἥλιον, μεταξὺ τοῦ τε Κυριναίου καὶ τοῦ Καπιτωλίου τίθηται ἐν τῷ πεδίῳ τὸν χάρακα. ὁρῶν δὲ ἀσφαλεῖ φυλακῇ πάντα κατεχόμενα πρὸς τῶν πολεμίων, ἀφίσι δὲ οὐδὲν χωρίον ἀπολειπόμενον ὀχυρὸν, εἰς πολλὴν ἐνέπιπτεν ἀπορίαν, οὐκ ἔχων ὅ, τι χρήσεται τῇ τριβῇ τοῦ χρόνου. ἀμηχανοῦντι δὲ αὐτῷ παράδοξος εὐτυχία γίνεται, παραδοθέντος τοῦ πρακτικοῦ ὀχυρωμάτων κατά τινάδε τινα συντυχίαν. παρεξιόντας γὰρ τὴν ῥίζαν τοῦ Καπιτωλίου τοὺς Σαβίνους εἰς ἐπίσκεψιν εἴ τι μέρος εὐρεθείη τοῦ λόφου κλοπῇ ληφθῆναι δυνατὸν ἢ βίᾳ, παρθένος τις ἀπὸ μετεώρου κατεσκόπει θυγάτηρ ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς, ᾧ προσῆκτο ἡ τοῦ χωρίου φυλακὴ, Τάρπεια ὀνομαζομένη· καὶ αὐτὴν, ὡς μὲν Φάβιός τε καὶ Κίγκιος γράφουσιν, ἔρως εἰσέρχεται τῶν ψαλίων, ἃ περὶ τοῖς ἀριστεραῖς βραχίοσιν ἐφόρουν, καὶ τῶν*

οὐ τὸν νόμον, ἀλλὰ τοὺς θυρεοὺς παρ' αὐτῶν αἰτεῖν. Τοσοῦτο δὲ θυμοῦ τε ἐσελθεῖν ἐπὶ τῇ ἐξαπάτῃ, καὶ λογισμὸν τοῦ μὴ παραβῆναι τὰς ὁμολογίας. δόξαι δ' οὖν αὐτῷ δοῦναι μὲν τὰ ὅπλα, ὥσπερ ἡ παῖς ἠξίωσε, ποιῆσαι δ' ὅπως αὐτῶν μηδενὶ λαβοῦσα χρήσηται. καὶ αὐτίκα, διανενιφμένον ὡς μάλιστα ἰσχύος εἶχε, φίψαι τὸν θυρεὸν κατὰ τῆς κόρης, καὶ τοῖς ἄλλοις παρακελεύσασθαι τοῦτο ποιεῖν. οὕτω δὴ βαλλομένην πάντοθεν τὴν Τάρπειαν, ὑπὸ πλήθους τε καὶ ἰσχύος τῶν πληγῶν πεσεῖν, καὶ περισωρευθεῖσαν ὑπὸ τῶν θυρεῶν ἀποθανεῖν. οἱ δὲ περὶ τὸν Φάβιον ἐπὶ τοῖς Σαβίνοις ποιοῦσι τὴν τῶν ὁμολογιῶν ἀπάτην. θέον γὰρ αὐτοὺς τὸν χρυσὸν, ὥσπερ ἡ Τάρπεια ἠξίου, κατὰ τὰς ὁμολογίας ἀποδιδόναι, καλεπαίνοντας ἐπὶ τῷ μεγέθει τοῦ μισθοῦ, τὰ σκεπαστήρια κατ' αὐτῆς βάλλειν, ὡς ταῦτα, ὅτε ὤμνυσαν, αὐτῇ δώσειν ὑποσχομένους· ἔοικε δὲ τὰ μετὰ ταῦτα γενόμενα τὴν Πίσωνος ἀληθεστέραν ποιεῖν ἀπόφασιν. τάφου τε γὰρ ἔνθα ἔπεσεν ἠξίωσαι, τὸν ἐπιφανέστατον τῆς πόλεως κατέχουσα λόφον, καὶ χοὰς αὐτῇ Ῥωμαῖοι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἀποτελοῦσι· λέγω δὲ τὰ Πίσωνι γράφει· ὧν οὐδενὸς εἰκὸς αὐτὴν, εἰ προβιβοῦσα τὴν πατρίδα τοῖς πολεμίοις ἀπέθανεν, οὔτε παρὰ τῶν προδοθέντων, οὔτε παρὰ τῶν ἀποκτεινάντων τυχεῖν, ἀλλὰ καὶ εἴ τι λοιπὸν αὐτῆς ἦν τοῦ σώματος, ἀνασκαφὲν ἔξω ῥιφῆναι σὺν χρόνῳ, φόβου τε καὶ ἀποτροπῆς ἕνεκα τῶν μελλόντων τὰ ὅμοια δρᾶν· ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων κρινέτω τὸς ἕκαστος.

XLI. Ὁ δὲ Τάτιος καὶ οἱ Σαβῖνοι φρουρίου γενόμενοι καρτεροῦ κύριοι, καὶ πλεῖστα τῶν Ῥωμαίων ἀποσκευῆς ἀμοχθὶ παρειληφότες, ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἤδη τὸν πόλεμον διέφερον. πολλαὶ μὲν οὖν αὐτῶν ἐγίνοντο καὶ διὰ πολλὰς προφάσεις, παρεστρατοπεδευκότων ἀλλήλοις δι' ὀλίγου, πεῖραί τε καὶ συμπλοκαὶ, οὔτε κατορθώματα μεγάλα ἑκατέρῳ φέρουσαι τῶν στρατευμάτων, οὔτε σφάλματα· μέγισται δ' ἐκ παρατάξεως ὅλαις ταῖς δυνάμεσι πρὸς ἀλλήλας μάχαι διτταὶ, καὶ φόνος ἑκατέρων πολύς. ἑλκομένου δὲ τοῦ χρόνου, γνώμην ἀμφότεροι τὴν αὐτὴν ἔσχον, ὁλοσχερεῖ κρῖναι τὸν ἀγῶνα μάχῃ· καὶ προελθόντες εἰς τὸ μεταξὺ τῶν στρατοπέδων χωρίον ἡγεμόνες τε ἄριστοι τὰ πολέμια καὶ στρατιῶται πολλῶν ἐθάδες ἀγώνων, ἄξια λόγου ἔργα ἀπεδείκνυντο ἐπιόντες ἀλλήλοις, καὶ τοὺς ἐπιόντας δεχόμενοι, καὶ ἐξ ὑποστροφῆς εἰς ἴσον αὖθις καθιστάμενοι. οἱ δὲ ἐπὶ τῶν ἐρυμάτων ἑστῶτες ἰσοῤῥόπου θεαταὶ ἀγῶνος, καὶ θαμινὰ ἑκατέρωσε μεταπίπτοντος, τῷ μὲν κατορθοῦντι τῶν σφετέρων ἐπικελεύσει τε καὶ παιανισμῷ πολλὴν ἐποίουν τὴν εἰς τὸ εὔψυχον ἐπίδοσιν· τῷ δὲ κάμνοντι καὶ διωκομένῳ, δεήσεις τε καὶ οἰμωγὰς προϊέμενοι, κωλυταὶ τοῦ εἰς τέλος ἀνάνδρου ἐγίνοντο· ὑφ' ὧν ἀμφότεροι ἠναγκάζοντο καὶ παρὰ δύναμιν ὑπομένειν τὰ δεινά. ἐκείνην μὲν οὖν τὴν ἡμέραν οὕτω διενέγκαντες ἀγχωμάλως τὴν μάχην, σκότους ὄντος ἤδη ἄσμενοι εἰς τοὺς οἰκείους ἑκάτεροι χάρακας ἀπηλλάσσοντο.

XLII. Ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις ταφὰς ποιησάμε-

γοι τῶν νεκρῶν, καὶ τοὺς κεκμηκότας ὑπὸ τραυμάτων ἀνακτησάμενοι, δυνάμεις τε παρασκευάσαντες ἄλλας, ἐπειδὴ ἔδοξεν αὐτοῖς αὖθις ἑτέραν συναίρειν μάχην, εἰς τὸ αὐτὸ τῷ προτέρῳ χωρίῳ συνελθόντες, ἄχρι νυκτὸς ἐμάχοντο, ἐν αὐτῇ τῇ μάχῃ Ῥωμαίων ἀμφοτέροις ἐπικρατούντων τοῖς κέρασιν. εἶχε δὲ τοῦ δεξιοῦ τὴν ἡγεμονίαν αὐτὸς ὁ Ῥωμύλος· τοῦ δὲ ἀριστεροῦ, Λοκόμων ὁ Τυρρηνός· τοῦ δὲ μέσου μηδέπω κρίσιν ἔχοντος, ὁ κωλύσας τὴν εἰς τέλος τῶν Σαβίνων ἧττων, καὶ εἰς ἀντίπαλα καταστήσας αὖθις τὰ λειπόμενα τοῖς νικῶσιν, εἷς ἀνὴρ ἐγένετο Μέτιος Κούρτιος ὄνομα, ῥώμην τε σώματος πολὺς ἀνὴρ, καὶ κατὰ χεῖρα γενναῖος, μάλιστα δ' ἐπὶ τῷ μηδένα ὀκνεῖν κίνδυνον ἢ φόβον εὐδοκιμῶν. οὗτος διετάχθη μὲν ἡγεῖσθαι τῶν κατὰ μέσην ἀγωνιζομένων τὴν φάλαγγα, καὶ τοὺς ἀντιτεταγμένους ἐνίκα· βουληθεὶς δὲ καὶ τὰ κέρατα τῶν Σαβίνων μοχθοῦντα ἤδη καὶ ἐξωθούμενα εἰς τὸ ἴσον καταστῆναι, παρακελευσάμενος τοῖς ἀμφ' αὐτὸν, ἐδίωκε τοὺς φεύγοντας τῶν πολεμίων ἐσκεδασμένους, καὶ μέχρι τῶν πυλῶν αὐτοὺς ἤλασεν· ὥστε ἠναγκάσθη καταλιπὼν ἡμιτελῆ τὴν νίκην ὁ Ῥωμύλος ἐπιστρέψαι τε καὶ ἐπὶ τὰ νικῶντα τῶν πολεμίων ἄσασθαι μέρη. τὸ μὲν δὴ κάμνον τῶν Σαβίνων μέρος, ἐν τῷ ἴσῳ πάλιν ἦν, ἀπελθούσης τῆς μετὰ Ῥωμύλου δυνάμεως· ὁ δὲ κίνδυνος ἅπας περὶ τὸν Κούρτιον καὶ τοὺς σὺν ἐκείνῳ νικῶντας ἐγεγόνει. χρόνον μὲν οὖν τινα οἱ Σαβῖνοι δεξάμενοι τοὺς Ῥωμαίους, λαμπρῶς ἠγωνίσαντο· ἔπειτα φυλακὴν ἐπ' αὐτοὺς συνιόντων, ἐνέκλινάν τε καὶ διὰ-

σωζον ἑαυτοὺς ἐπὶ τὸν χάρακα, πολλὴν τοῦ Κουρτίου παρέχοντος αὐτοῖς, εἰς τὸ μὴ διώκεσθαι τεταραγμένοις, ἄλλα βάδην ἀποχωρεῖν, ἀσφάλειαν. αὐτὸς γὰρ εἱστήκει μαχόμενος, καὶ τὸν Ῥωμύλον ἐπιόντα δέχεται· γίνεταί τε τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν συμπεσόντων ἀλλήλοις μέγας καὶ καλὸς ἀγών. ἔξιμος δὲ ὢν ἤδη καὶ καταβεβληὼς ὁ Κούρτιος ὑπῆει κατ' ὀλίγον, καὶ αὐτὸν ἐκ τῶν κατόπιν ὑποδέχεται λίμνη βαθεῖα, ἣν περιελθεῖν μὲν χαλεπὸν ἦν, περικεχυμένων πανταχόθεν τῶν πολεμίων, διελθεῖν δὲ ὑπό τε ἰλύος πληθύος, ἣν τὰ πέριξ τέλματα εἶχε, καὶ βάθους ὕδατος τοῦ κατὰ μέσην αὐτὴν συνεστῶτος, ἄπορον. ταύτῃ πλησιάσας ἐρρίψεν ἑαυτὸν εἰς τὸ νᾶμα σὺν τοῖς ὅπλοις. καὶ ὁ Ῥωμύλος ὡς αὐτίκα δὴ τοῦ ἀνδρὸς ἐν τῇ λίμνῃ διαφθαρησομένου, καὶ ἅμα ἐπεὶ ἀδύνατον ἦν κατὰ τέλματός τε αὐτὸν καὶ δι' ὕδατος πολλοῦ διώκειν, ἐπὶ τοὺς ἄλλους Σαβίνους τρέπεται· ὁ δὲ Κούρτιος πολλὰ μοχθήσας σὺν χρόνῳ σώζεται ἐκ τῆς λίμνης τὰ ὅπλα ἔχων, καὶ εἰς τὸν χάρακα ἀπάγεται. οὗτος ὁ τόπος ἀνακέχωσται μὲν ἤδη, καλεῖται δ' ἐξ ἐκείνου τοῦ πάθους, Κούρτιος λάκος, ἐν μέσῳ μάλιστα ὢν τῆς Ῥωμαίων ἀγορᾶς.

XLIII. Ῥωμύλος δὲ τοὺς ἄλλους διώκων, ἐγγὺς γενόμενος τοῦ Καπιτωλίου, καὶ πολλὰς ἐλπίδας ἔχων αἱρήσειν τὸ φρούριον, ἄλλοις τε πολλοῖς, τραύμασι καταπονηθεὶς, καὶ δὴ καὶ λίθου πληγῇ ἐξαισίῳ κατὰ κροτάφου ἐνεχθέντος ἐκ τῶν ἄνωθεν κακωθείς, αἴρεται πρὸς τῶν παρόντων ἡμιθανής, καὶ εἰς τὸ τεῖχος ἀποφέρεται. τοῖς δὲ Ῥωμαίοις δέος

ἐμπίπτει τὸν ἡγεμόνα οὐκ ἔτι ὁρῶσι, καὶ τρέπεται τὸ δεξιὸν κέρας εἰς φυγήν· οἱ δ' ἐν τῷ εὐωνύμῳ ταχθέντες ἅμα τῷ Λοκόμωνι, τέως μὲν ἀντεῖχον, ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἀναθαῤῥυνόμενοι, λαμπροτάτου πολέμια ἀνδρὸς, καὶ ἔργα πλεῖστα κατὰ τοῦτον τὸν πόλεμον ἀποδειξαμένου· ἐπεὶ δὲ κἀκεῖνος ἐλαθεὶς διὰ τῶν πλευρῶν, Σαβίνων τῆς δυνάμεως ὑπολειπούσης, ἔπεσεν, οὐδ' αὐτοὶ διέμειναν· φυγὴ δὲ μετὰ τοῦτο πάντων αὐτῶν ἐγένετο, καὶ οἱ Σαβῖνοι τεθαῤῥηκότες ἐδίωκον ἄχρι τῆς πόλεως· ἤδη δὲ πλησιάζοντες ταῖς πύλαις ἀπελαύνονται, τῆς νεότητος ἐπεξελθούσης αὐτοῖς, ἣ τὰ τείχη φυλάττειν βασιλεὺς ἐπέτρεψεν· καὶ τοῦ Ῥωμύλου ῥᾷον γὰρ ἤδη ἐκ τοῦ τραύματος † ἐκβοηθήσαντος ὡς εἶχε τάχους, ἐγίνετο ἀντίστροφος ἡ τοῦ ἀγῶνος τύχη, καὶ πολλὴν ἔχουσα τὴν μεταβολήν. οἱ μέν γε φεύγοντες, ὡς τὸν ἡγεμόνα ἐκ τοῦ ἀπροσδοκήτου εἶδον, ἀναλαβόντες ἑαυτοὺς ἐκ τοῦ προτέρου δέους, εἰς τάξιν καθίσταντο, καὶ οὐκ ἔτι ἀνεβάλλοντο μὴ ὁμόσε τοῖς ἐχθροῖς χωρεῖν· οἱ δὲ τέως κατείργοντες αὐτοὺς, καὶ μηδεμίαν οἰόμενοι μηχανὴν εἶναι τὸ μὴ οὐ κατὰ κράτος τὴν πόλιν αὐτῶν ἁλῶναι, ἐπειδὴ τὸ αἰφνίδιόν τε καὶ παράδοξον ἐθεάσαντο τῆς μεταβολῆς, περὶ σωτηρίας αὐτοὶ ἑαυτῶν ἐσκόπουν. ἦν δὲ αὐτοῖς εὐπετὴς ἡ πρὸς τὸν χάρακα ἀναχώρησις, ἀπὸ καθυψηλοῦ τε χωρίου καὶ διὰ κοίλης ὁδοῦ διωκομένοις, καὶ ὁ πολὺς αὐτῶν φόνος ἐν ταύτῃ γίνεται τῇ τροπῇ. ἐκείνην μὲν οὖν τὴν ἡμέραν οὕτως ἀγχωμάλως ἀγωνισάμενοι καὶ εἰς τύχας παραλόγους ἀμφότεροι κατα-

στάκτες, ἡλίου περὶ κατωφορὰν ὄντος ἤδη, διεκρίθησαν.

XLIV. Ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις οἵ τε Σαβῖνοι ἐν βουλῇ ἐγίνοντο πότερον ἀποίσουσιν ἐπ' οἶκον τὰς δυνάμεις, ὅσα δύνανται τῆς χώρας τῶν πολεμίων κακώσαντες, ἢ προσμεταπέμπωνται στρατιὰν ἑτέραν οἴκοθεν, καὶ προσμείνωσι λιπαροῦντες ἕως τὸ κάλλιστον ἐπιθήσωσι τῷ πολέμῳ κράτος. πονηρὸν δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ ἀπιέναι μετ' αἰσχύνης τῆς ἀπράκτου ἀναχωρήσεως ἐφαίνετο εἶναι, καὶ τὸ μένειν, οὐδενὸς σφίσι χωροῦντος κατ' ἐλπίδα. συμβάσεως δὲ περὶ τοῦ διαλέγεσθαι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς, ἥπερ ἐδόκουν εἶναι μόνην ὑπηρετῆ τοῦ πολέμου ἀπαλλαγὴν, οὐχ ἑαυτοῖς μᾶλλον ἢ Ῥωμαίοις ἁρμόττειν ὑπελάμβανον· Ῥωμαῖοι δὲ οὐδὲν ἧττον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τῶν Σαβίνων εἰς πολλὴν ἀπορίαν ἐνέπιπτον ὅ, τι χρήσαιντο τοῖς πράγμασιν. οὔτε γὰρ ἀποδιδόναι τὰς γυναῖκας ἠξίουν, οὔτε κατέχειν· τῷ μὲν ἥττιαν ὁμολογουμένην ἀκολουθεῖν οἰόμενοι, καὶ ἀναγκαῖον σφίσιν ἐσόμενον πᾶν ὅ, τι ἂν ἄλλο ἐπιταχθῶσιν ὑπομένειν· τῷ δὲ πολλὰ καὶ δεινὰ ἐπιδεῖν, χώρας τε πορθουμένης καὶ νεότητος τῆς κρατίστης ἀπολλυμένης· περὶ φυλλίας τε εἰ διαλέγοιντο πρὸς Σαβίνους, οὐδενὸς ὑπελάμβανον τεύξεσθαι τῶν μετρίων, διὰ πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, μάλιστα δ' ὅτι ταῖς αὐθαδείαις οὐ μετριότης γίνεται πρὸς τὸ ἀντίπαλον ἐπὶ θεραπείας τραπόμενον, ἀλλὰ βαρύτης.

XLV. Ἐν ᾧ δὲ ἀμφότεροι ταῦτα διαλογιζόμενοι, καὶ οὔτε μάχης ἄρχειν τολμῶντες, οὔτε περὶ

φιλίας διαλεγόμενοι, παρῴκουν τὸν χρόνον, αἱ τῶν Ῥωμαίων γυναῖκες αἱ τοῦ Σαβίνων ἐτύγχανον οὖσαι γένους, δι' ἃς ὁ πόλεμος εἰστήκει, συνελθοῦσαι δίχα τῶν ἀνδρῶν εἰς ὃν χωρίον, καὶ λόγου ἑαυταῖς δοῦσαι, γνώμην ἐποιήσαντο συμβατηρίων ἄρξαι πρὸς ἀμφοτέρους λόγων. ἡ δὲ τοῦτο ἡγησαμένη τὸ βουλευμα ταῖς γυναιξὶν, Ἕρσιλία μὲν ἐκαλεῖτο, γένους δὲ οὐκ ἀφανοῦς ἐν Σαβίνοις. ταύτην δ' οἱ μὲν φασι γεγαμημένην ἤδη σὺν ταῖς ἄλλαις ἁρπασθῆναι κόραις ὡς παρθένον· οἱ δὲ τὰ πιθανώτατα γράφοντες, ἐκοῦσαν ὑπομεῖναι λέγουσι μετὰ θυγατρὸς ἁρπασθῆναι γὰρ δὴ καὶ ἐκείνης θυγατέρα μανογενῆ. ὡς δὲ ταύτην ἔσχον τὴν γνώμην αἱ γυναῖκες, ἦκον ἐπὶ τὸ συνέδριον, καὶ τυχοῦσαι λόγου μακρὰς ἐξέτεινον διηγήσεις, ἐπιτροπὴν αἰτοῦσαι λαβεῖν τῆς πρὸς τοὺς συγγενεῖς ἐξόδου, πολλὰς καὶ ἀγαθὰς ἐλπίδας ἔχειν λέγουσαι περὶ τοῦ συνάξειν εἰς ἓν τὰ ἔθνη, καὶ ποιήσειν φιλίαν. ὡς δὲ ταῦτ' ἤκουσαν οἱ συνεδρεύοντες τῷ βασιλεῖ, σφόδρα τε ἠγάσθησαν, καὶ πόρον ἐν ἀμηχάνοις πράγμασι τοῦτον ὑπέλαβον εἶναι μόνον. γίνεται δὲ μετὰ τοῦτο δόγμα τοιόνδε βουλῆς, ὅσαι τοῦ Σαβίνων γένους ἦσαν ἔχουσαι τέκνα, ταύταις ἐξουσίαν εἶναι καταλιπούσας τὰ τέκνα παρὰ τοῖς ἀνδράσι, πρεσβεύειν ὡς τοὺς ὁμοεθνεῖς· ὅσαι δὲ πλειόνων παίδων μητέρες ἦσαν, ἐπάγεσθαι μοῖραν ἐξ αὐτῶν ὁσηνδήτινα, καὶ πράττειν ὅπως ἂν εἰς φιλίαν συνάξωσι τὰ ἔθνη. μετὰ τοῦτο ἐξῆεσαν ἐσθῆτας ἔχουσαι πενθίμους, τινὰς δὲ αὐτῶν καὶ τέκνα νήπια ἐπαγόμεναι. ὡς δ'

εἰς τὸν χάρακα τῶν Σαβίνων προῆλθον ὀδυρόμεναι καὶ προσπίπτουσαι τοῖς ἁπάντων γόνασιν, πολὺ οἶκτον ἐκ τῶν ὁρώντων ἐκίνησαν, καὶ τὰ δάκρυα κατέχειν οὐδεὶς ἱκανὸς ἦν. συναχθέντος δὲ αὐταῖς τοῦ συνεδρίου τῶν προβούλων, καὶ κελεύσαντος τοῦ βασιλέως ὑπὲρ ὧν ἥκουσι λέγειν, ἡ τοῦ βουλεύματος ἄρξασα, καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχουσα τῆς πρεσβείας Ἐρσιλία, μακρὰν καὶ συμπαθῆ διεξῆλθε δέησιν, ἀξιοῦσα χαρίσασθαι τὴν εἰρήνην ταῖς δεομέναις ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν, δι' ἃς ἐξενηνέχθαι τὸν πόλεμον ἀπέφαινον· ἐφ' οἷς δὲ γενήσονται δικαίοις αἱ διαλύσεις, τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν συνελθόντας ἐφ' ἑαυτῶν διομολογήσεσθαι, πρὸς τὰ κοινῇ συμφέροντα ὁρῶντας.

XLVI. Τοσαῦτα εἰποῦσαι προὔπεσον ἅπασαι τῶν τοῦ βασιλέως γονάτων ἅμα τοῖς τέκνοις, καὶ διέμενον ἐῤῥιμμέναι, τέως ἀνέστησαν αὐτὰς ἐκ τῆς γῆς οἱ παρόντες, ἅπαντα ποιήσειν τὰ μέτρια καὶ δυνατὰ ὑπισχνούμενοι. μεταστησάμενοι δὲ αὐτὰς ἐκ τοῦ συνεδρίου, καὶ βουλευσάμενοι καθ' ἑαυτούς, ἔκριναν ποιεῖσθαι τὰς διαλλαγάς. καὶ γίνονται τοῖς ἔθνεσιν ἐκεχειρίαι μὲν πρῶτον· ἔπειτα συνελθόντων τῶν βασιλέων, συνθῆκαι περὶ φιλίας. ἦν δὲ τὰ συνομολογηθέντα τοῖς ἀνδράσι, περὶ ὧν τοὺς ὅρκους ἐποιήσαντο, τοιάδε· βασιλέας μὲν εἶναι Ῥωμαίων, Ῥωμύλον καὶ Τάτιον, ἰσοψήφους ὄντας, καὶ τιμὰς καρπουμένους τὰς ἴσας· καλεῖσθαι δὲ τὴν μὲν πόλιν ἐπὶ τοῦ κτίσαντος τὸ αὐτὸ φυλάττουσαν ὄνομα, Ῥώμην· καὶ ἕνα ἕκαστον τῶν ἐν αὐτῇ πολιτῶν, Ῥωμαῖον, ὡς πρότερον· τοὺς δὲ ἀμπάντας ἐπὶ τῆς

Τατίου πατρίδος κοινῇ περιλαμβανομένους κλήσει, Κυρίτας· πολιτεύειν δὲ τοὺς βουλομένους Σαβίνων ἐν Ῥώμῃ, ἱερά τε συνεγκαμένους, καὶ εἰς φυλὰς καὶ φράτρας ἐπιδοθέντας. ταῦτα μόσαντες καὶ βωμοὺς ἐπὶ τοῖς ὅρκοις ἱδρυσάμενοι κατὰ μέσην μάλιστα τὴν καλουμένην ἱερὰν ὁδόν, συνεκράθησαν ἀλλήλοις, καὶ οἱ μὲν ἄλλοι τὰς δυνάμεις ἀναλαβόντες ἡγεμόνες ἀπῆλθον ἐπ' οἶκου· Τάτιος δὲ ὁ βασιλεὺς καὶ σὺν αὐτῷ τρεῖς ἄνδρες τῶν διαφανεστάτων ὑπέμειναν ἐν Ῥώμῃ, καὶ τιμὰς ἔσχον ἃς τὸ ἀπ' αὐτῶν ἐκαρποῦτο γένος, Οὐδλεσσος Οὐαλέριος, καὶ Τάλλος Τύρννος ἐπίκλησιν, καὶ τελευταῖος Μέτιος Κούρτιος, ὁ τὴν λίμνην σὺν τοῖς ὅπλοις διανηξάμενος, οἷς παρέμειναν ἕτεροί τε συγγενεῖς καὶ πελάται, τῶν ἐπιχωρίων ἀριθμῷ οὐκ ἐλάττους.

XLVII. Καταστάντων δὲ τῶν πραγμάτων, ἔδοξε τοῖς βασιλεῦσι, ἐπειδὴ πολλὴν ἐπίδοσιν εἰς ὄχλου πλῆθος εἴληφε, διπλάσιον τοῦ προτέρου ποιῆσαι τὸν τῶν πατρικίων ἀριθμόν, προσκαταλέξαντας σὺν τοῖς ἐπιφανεστάτοις οἴκοις ἐκ τῶν ὕστερον ἐποικησάντων ἴσους τοῖς προτέροις νεωτέρους, οὓς ἐκάλεσαν πατρικίους· ἐξ ὧν ἑκατὸν ἄνδρας, οὓς αἱ φράτραι προεχειρίσαντο, τοῖς ἀρχαίοις βουλευταῖς προσέγραψαν. περὶ μὲν τούτων ὀλίγου δεῖν πάντες οἳ συγγράψαντες τὰς Ῥωμαϊκὰς ἱστορίας συμπεφωνήκασιν· ὀλίγοι δέ τινες περὶ τοῦ πλήθους τῶν προσκαταγραφέντων βουλευτῶν διαφέρονται. οὐ γὰρ ἑκατόν, ἀλλὰ πεντήκοντα τοὺς ἐπεισελθόντας εἰς τὴν βουλὴν ἀποφαίνουσι γενέσθαι. περὶ δὲ τῶν τιμῶν

ἃς ταῖς γυναιξὶν οἱ βασιλεῖς ἀπέδοσαν, ὅτι συνήγαγον αὐτοὺς εἰς φιλίαν, οὐχ ἅπαντες οἱ Ῥωμαίων συγγραφεῖς συμφέρονται. τινὲς μὲν γὰρ αὐτῶν γράφουσι τά τε ἄλλα πολλὰ καὶ μεγάλα δωρήσασθαι ταῖς γυναιξὶ τοὺς ἡγεμόνας, καὶ δὴ καὶ τὰς φράτρας· τριάκοντα οὔσας, ὥσπερ ἔφην· ἐπωνύμους τῶν γυναικῶν ποιῆσαι, τοσαύτας γὰρ εἶναι γυναῖκας τὰς ἐπιπρεσβευσαμένας. Οὐάῤῥων δὲ Τερέντιος τοῦτ' αὐτοῖς τὸ μέρος οὐχ ὁμολογεῖ, παλαίτερόν τι λέγων ἐν ταῖς κουρίαις τεθῆναι τὰ ὀνόματα ὑπὸ τοῦ Ῥωμύλου, κατὰ τὴν πρώτην τοῦ πλήθους διαίρεσιν, τὰ μὲν ἀπ' ἀνδρῶν ληφθέντα ἡγεμόνων, τὰ δ' ἀπὸ πάντων· τὰς δ' ἐπὶ τὴν πρεσβείαν ἐξελθούσας γυναῖκας οὐ τριάκοντα εἶναί φησιν, ἀλλὰ πεντακοσίας καὶ πρὶακοντα τριῶν δεούσας· οἴεταί τε οὐδ' εἰκὸς εἶναι τοσούτων γυναικῶν τιμὴν ἀφελομένους τοὺς βασιλεῖς, ὀλίγαις ἐξ αὐτῶν δοῦναι μόναις. ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων οὔτε μηδὲν ποιήσασθαι λόγον, οὔτε πλείω γράφειν τῶν ἱκανῶν ἐφαίνετό μοι.

XLVIII. *Περὶ δὲ τῆς Κυριτῶν πόλεως, ἐξ ἧς οἱ περὶ τὸν Τάτιον ἦσαν·* ἀπαιτεῖ γὰρ ἡ διήγησις καὶ περὶ τούτων, οἵτινες καὶ ὁπόθεν ἦσαν, εἰπεῖν· τοσαῦτα παρελάβομεν. ἐν τῇ Ῥεατίνων χώρᾳ, καθ' ὃν χρόνον Ἀβοριγῖνες αὐτὴν κατεῖχον, παρθένος τὶς ἐπιχωρία τοῦ πρώτου γένους εἰς ἱερὸν ἦλθεν Ἐνυαλίου χορεύουσα· τὸν δ' Ἐνυάλιον οἱ Σαβῖνοι, καὶ παρ' ἐκείνων οἱ Ῥωμαῖοι μαθόντες, Κυρῖνον ὀνομάζουσιν, οὐκ ἔχοντες εἰπεῖν τὸ ἀκριβὲς, εἴτε Ἄρης ἐστὶν, εἴτε ἕτερός τις ὁμοίας Ἄρει τιμὰς ἔχων. οἱ μὲν

γὰρ, ἐφ' ἑνὸς οἴονται θεοῦ πολεμικῶν ἀγώνων ἡγεμόνος ἑκάτερον τῶν ὀνομάτων κατηγορῆσθαι· οἱ δὲ, κατὰ δυοῖν τάττεσθαι δαιμόνοιν πολεμιστῶν τὰ ὀνόματα. ἐν δὲ τοῦ θεοῦ τῷ τεμένει χορεύουσα ἡ παῖς ἔνθεος ἄφνω γίνεται, καὶ καταλιποῦσα τὸν χορὸν, εἰς τὸν σηκὸν εἰςτρέχει τοῦ θεοῦ. ἔπειτα ἐγκύμων ἐκ τοῦ δαίμονος, ὡς ἅπασιν ἐδόκει, γενομένη, τίκτει παῖδα, Μόδιον ὄνομα, Φαβίδιον ἐπίκλησιν· ὃς ἀνδρωθεὶς μορφήν τε οὐ κατ' ἄνθρωπον, ἀλλὰ δαιμόνιον ἴσχει, καὶ τὰ πολέμια πάντων γίνεται λαμπρότατος· καὶ αὐτὸν εἰσέρχεται πόθος οἰκίσαι πόλιν ἀφ' ἑαυτοῦ. συναγαγὼν δὴ χεῖρα πολλὴν τῶν περὶ ἐκεῖνα τὰ χωρία οἰκούντων, ἐν ὀλίγῳ πάνυ χρόνῳ κτίζει τὰς καλουμένας Κύρεις· ὡς μέν τινες ἱστοροῦσιν, ἐπὶ τοῦ δαίμονος, ἐξ οὗ γενέσθαι αὐτὸν λόγος εἶχε, τοῦνομα τῇ πόλει θέμενος· ὡς δ' ἕτεροι γράφουσιν, ἐπὶ τῆς αἰχμῆς· Κύρεις γὰρ οἱ Σαβῖνοι τὰς αἰχμὰς καλοῦσιν. ταῦτα μὲν οὖν Τερέντιος Οὐάῤῥων γράφει.

XLIX. Ζηνόδοτος δὲ Τροιζήνιος συγγραφεὺς Ὀμβρικοῦ ἔθνους, αὐθιγενεῖς ἱστορεῖ τὸ μὲν πρῶτον οἰκῆσαι περὶ τὴν καλουμένην Ῥεατίνην· ἐκεῖθεν δὲ ὑπὸ Πελασγῶν ἐξελαθέντας, εἰς ταύτην ἀφικέσθαι τὴν γῆν, ἔνθα νῦν οἰκοῦσιν· καὶ μεταβαλόντας ἅμα τῷ τόπῳ τοὔνομα, Σαβίνους ἐξ Ὀμβρικῶν προσαγορευθῆναι. Κάτων δὲ Πύρκιος τὸ μὲν ὄνομα τῷ Σαβίνων ἔθνει τεθῆναί φησιν ἐπὶ Σαβίνου τοῦ Σάγκου, δαίμονος ἐπιχωρίου. τοῦτον δὲ τὸν Σάγκον ὑπό τινων Πίστιον καλεῖσθαι Δία. πρώτην δ' αὐτῶν οἴκησιν ἀποφαίνει γενέσθαι κώμην τινὰ

καλουμένην Τεστρίναν, ἀγχοῦ πόλεως Ἀμιτέρνης κειμένην· ἐξ ἧς ὁρμηθέντας τότε τοὺς Σαβίνους εἰς τὴν Ῥεατίνην ἐμβαλεῖν, Ἀβοριγίνων ἅμα κατοικούντων, καὶ πόλιν αὐτῶν τὴν ἐπιφανεστάτην Κοτύνας πολέμῳ χειρωσαμένους κατασχεῖν. ἐκ δὲ τῆς Ῥεατίνης ἀποικίας ἀποσείλαντας ἄλλας τε πόλεις κτίσαι πολλὰς, ἐν αἷς οἰκεῖν ἀτειχίστους, καὶ δὴ καὶ τὰς προσαγορευομένας Κύρεις· χώραν δὲ κατασχεῖν τῆς μὲν Ἀδριανῆς θαλάττης ἀπέχουσαν ἀμφὶ τοὺς ὀγδοήκοντα καὶ διακοσίους σταδίους, τῆς δὲ Τυῤῥηνικῆς τετταράκοντα πρὸς διακοσίοις· μῆκος δὲ αὐτῇ εἶναί φησιν ὀλίγῳ μεῖον χιλίων σταδίων. ἔστι δὲ τις καὶ ἄλλος ὑπὲρ τῶν Σαβίνων ἐν ἱστορίαις ἐπιχωρίοις λεγόμενος λόγος. ὡς Λακεδαιμονίων ἐποικησάντων αὐτοῖς, καθ' ὃν χρόνον ἐπιτροπεύων Εὔνομον τὸν ἀδελφιδοῦν Λυκοῦργος ἔθετο τῇ Σπάρτῃ τοὺς νόμους. ἀχθομένους γάρ τινας τῇ σκληρότητι τῆς νομοθεσίας, καὶ διαστάντας ἀπὸ τῶν ἑτέρων, οἴχεσθαι τὸ πάμπαν ἐκ τῆς πόλεως. ἔπειτα διὰ πελάγους πολλοῦ φερομένους, εὔξασθαι τοῖς θεοῖς· πόθον γάρ τινα ὑπελθεῖν αὐτοὺς ὁποιασδήποτε γῆς· εἰς ἣν ἂν ἔλθωσι πρώτην, ἐν αὐτῇ κατοικῆσαι. κατασχέντας δὲ τῆς Ἰταλίας περὶ τὰ καλούμενα Πωμεντῖνα πεδία, τό, τε χωρίον ἐν ᾧ πρῶτον ὥρμισαντο, Φερωνέαν ἀπὸ τῆς πελαγίου φορήσεως ὀνομάσαι· καὶ θεᾶς ἱερὸν ἱδρύσασθαι Φερωνίας, ἣ τὰς εὐχὰς ἔθεντο· ἣν νῦν, ἑνὸς ἀλλαγῇ γράμματος, Φαρωνίαν καλοῦσιν. ἐκεῖθεν δ' ὁρμηθέντας αὐτῶν τινας, συνοίκους τοῖς Σαβίνοις γενέσθαι· καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ

τῶν νομίμων εἶναι Λακωνικά, μάλιστα δὲ τὸ φιλοπόλεμόν τε καὶ τὸ λιτοδίαιτον, καὶ τὸ παρὰ πάντα τὰ ἔργα τοῦ βίου σκληρόν. ὑπὲρ μὲν δὴ τοῦ Σαβίνων γένους ταῦτ' ἱκανά.

L. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ῥωμύλον καὶ Τάτιον τήν τε πόλιν εὐθὺς ἐποίουν μείζονα, προσθέντες ἑτέρους αὐτῇ δύο λόφους, τόν τε Κυρίνιον κληθέντα καὶ τὸν Καίλιον· καὶ διελόμενοι τὰς οἰκήσεις χωρὶς ἀλλήλων, δίαιταν ἐν τοῖς ἰδίοις ἑκάτεροι χωρίοις ἐποιοῦντο. Ῥωμύλος μὲν τὸ Παλάτιον κατέχων, καὶ τὸ Καίλιον ὄρος· ἔστι δὲ τῷ Παλατίῳ προσεχές· Τάτιος δὲ τὸ Καπιτώλιον, ὅπερ ἐξ ἀρχῆς κατέσχε, καὶ τὸν Κυρίνιον ὄχθον. τὸ δ' ὑποκείμενον τῷ Καπιτωλίῳ πεδίον, ἐκκόψαντες τὴν ἐν αὐτῷ πεφυκυῖαν ὕλην, καὶ τῆς λίμνης, ἣ δὴ διὰ τὸ κοῖλον εἶναι τὸ χωρίον ἐπλήθυνε τοῖς κατιοῦσιν ἐκ τῶν ὀρῶν νάμασι, τὰ πολλὰ χώσαντες, ἀγορὰν αὐτόθι κατεστήσαντο, ἣ καὶ νῦν ἔτι χρώμενοι Ῥωμαῖοι διατελοῦσι· καὶ τὰς συνόδους ἐνταῦθα ἐποιοῦντο, ἐν Ἡφαίστου χρηματίζοντες ἱερῷ, μικρὸν ἐπανεστηκότι τῆς ἀγορᾶς. ἱερά τε ἱδρύσαντο καὶ βωμοὺς καθιέρωσαν οἷς ἤυξαντο κατὰ τὰς μάχας θεοῖς· Ῥωμύλος μέν, Ὀρθωσίᾳ Διὶ παρὰ ταῖς καλουμέναις Μυκωνίσι πύλαις, αἳ φέρουσιν εἰς τὸ Παλάτιον ἐκ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, ὅτι τὴν στρατιὰν αὐτοῦ φυγοῦσαν ἐποίησε θεὸς ὑπακοῦσαι ταῖς εὐχαῖς, στῆναί τε καὶ πρὸς ἀλκὴν τραπέσθαι. Τάτιος δὲ, ἡλίῳ τε καὶ σελήνῃ, καὶ Κρόνῳ, καὶ Ῥέᾳ· πρὸς δὲ τούτοις, Ἑστίᾳ, καὶ Ἡφαίστῳ, καὶ Ἀρτέμιδι, καὶ Ἐνυαλίῳ, καὶ ἄλλοις θεοῖς ὧν χαλεπὸν ἐξει-

πεῖν Ἑλλάδι γλώττῃ τὰ ὀνόματα· ἐν ἁπάσαις τε ταῖς κουρίαις Ἥρᾳ τραπέζας ἔθετο Κυριτίᾳ λεγομένῃ, αἳ καὶ εἰς τόδε χρόνου κεῖνται. ἔτη μὲν οὖν πέντε συνεβασίλευσαν ἀλλήλοις, ὑπὲρ οὐδενὸς διαφερόμενοι χρήματος, ἐν οἷς κοινὴν πρᾶξιν ἀπεδείξαντο τὴν ἐπὶ Καμερίνους στρατείαν. ληστήρια γὰρ ἐκπέμποντες οἱ Καμερῖνοι καὶ πολλὰ τὴν χώραν αὐτῶν κακοῦντες, οὐ συνέβαινον ἐπὶ δίκην, πολλάκις ὑπ' αὐτῶν καλούμενοι· οὓς ἐκ παρατάξεως νικήσαντες ἐχώρησαν γὰρ αὐτοῖς ὁμόσε· καὶ μετὰ ταῦτα ἐκ τειχομαχίας κατὰ κράτος αὐτοὺς ἑλόντες, ὅπλα μὲν ἀφείλοντο, καὶ χώρας ἐζημίωσαν τῇ τρίτῃ μερίδι· ἣν λυμαινομένων, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐπεξελθόντες καὶ τροπωσάμενοι αὐτούς, τὰ μὲν αὐτῶν ἅπαντα τοῖς σφετέροις πολίταις διεῖλον, αὐτοὺς δὲ τοὺς ἀνθρώπους ὁπόσοι ἐβούλοντο ἐν Ῥώμῃ κατοικεῖν, ἔπεισαν. ἐγένοντο δ' ὡς τετρακισχίλιοι, οὓς ταῖς φράτραις ἐπεμέρισαν, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἀποικίαν Ῥωμαίων ἐποίησαν. ἦν δὲ Ἀλβανῶν ἀπόκτισις ἡ Καμερία, πολλοῖς χρόνοις ἀποσταλεῖσα πρότερον τῆς Ῥώμης· τὸ δ' ἀρχαῖον, Ἀβοριγίνων οἴκησις ἐν ταῖς πάνυ ἐπιφανής.

LI. Ἐνιαυτῷ δὲ ὕστερον περιΐσταται πάλιν εἰς ἕνα τὸν Ῥωμύλου ἡ τῆς πόλεως ἀρχή, Τατίου τελευτήσαντος ἐξ ἐπιβουλῆς ἣν συνέστησαν ἐπ' αὐτῷ Λαβινιατῶν οἱ κορυφαιότατοι συμφρονήσαντες, ἀπὸ τοιαύτης αἰτίας· τῶν ἑταίρων τινὲς τοῦ Τατίου λῃστήριον ἐξαγαγόντες εἰς τὴν Λαβινιατῶν χώραν, χρήματά τε αὐτῶν ἥρπασαν πολλὰ, καὶ βοσκημάτων

ἀπήλασαν ἀγέλας· τῶν δ' ἐπιβοηθούντων οὓς μὲν ἀπέκτειναν, οὓς δὲ ἐτραυμάτισαν. ἀφικομένης δὲ πρεσβείας παρὰ τῶν ἠδικημένων, καὶ τὰ δίκαια ἀπαιτούσης, ὁ μὲν Ῥωμύλος ἐδικαίωσε παραδοῦναι τοὺς δράσαντας τοῖς ἀδικηθεῖσιν ἀπάγειν· ὁ δὲ Τάτιος τῶν ἑταίρων περιεχόμενος, οὐκ ἠξίου πρὸς δίκην τινὰς ὑπ' ἐχθρῶν ἐνάγεσθαι, καὶ ταῦτα πολίτας ὄντας ὑπὸ ξένων· δικάζεσθαι δ' αὐτοῖς ἐκέλευσε τοὺς ἀδικεῖσθαι λέγοντας εἰς Ῥώμην ἀφικομένους. οἱ μὲν δὴ πρέσβεις οὐδὲν εὑρόμενοι τῶν δικαίων, ἀγανακτοῦντες ἀπῄεσαν. ἀκολουθήσαντες δ' αὐτοῖς τῶν Σαβίνων τινὲς ὑπ' ὀργῆς, ἐσκηνωμένοις παρὰ τὴν ὁδόν· ἑσπέρα γὰρ αὐτοὺς κατέλαβεν· ἐπιτίθενται καθεύδουσι, καὶ τά τε χρήματ' αὐτοὺς ἀφαιροῦνται, καὶ ὁπόσους ἐν ταῖς κοίταις ἔτι κατέλαβον ἀποσφάττουσιν· ὅσοις δὲ ταχεῖα τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῶν αἴσθησις ἐγένετο καὶ τοῦ διαφυγεῖν δύναμις, εἰς τὴν πόλιν ἀφικνοῦνται. μετὰ τοῦτο ἔκ τε Λαβινίου πρέσβεις ἀφικόμενοι καὶ ἐξ ἄλλων πόλεων συχνῶν, κατηγόρουν τῆς παρανομίας, καὶ πόλεμον παρήγγελλον εἰ μὴ τεύξονται τῆς δίκης.

LII Ῥωμύλῳ μὲν οὖν δεινὸν, ὥσπερ ἦν, τὸ περὶ τοὺς πρεσβευτὰς ἐφαίνετο πάθος, καὶ ταχείας ἀφοσιώσεως δεόμενον, ὡς ἱεροῦ καταλυομένου νόμου. καὶ οὐδὲν ἔτι ἀμελήσας, ὡς εἶδεν ὀλιγωροῦντα τὸν Τάτιον, αὐτὸς συνέλαβε τοὺς ἐνόχους τῷ ἄγει, καὶ δήσας παρέδωκε τοῖς πρεσβευταῖς ἀπάγειν. Τατίῳ δὲ θυμός τε εἰσέρχεται τῆς ὕβρεως, ἣν ἀπὸ τοῦ συνάρχοντος ᾐτιᾶτο ὑβρίσθαι κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀν-

δρῶν, καὶ οἶκτος τῶν ἀπαγομένων· ἦν γὰρ καὶ συγγενής τις αὐτοῦ τῷ ἄγει ἔνοχος· καὶ αὐτίκα τοὺς στρατιώτας ἀναλαβὼν, ἀφείλετο τοὺς ἀπαγομένους. χρόνου δὲ οὐ πολλοῦ διελθόντος, ὡς μέν τινές φασιν, ἅμα Ῥωμύλῳ παραγενόμενος εἰς τὸ Λαβίνιον ἕνεκα θυσίας ἣν ἔδει τοῖς πατρῴοις θεοῖς ὑπὲρ τῆς πόλεως θῦσαι τοὺς βασιλεῖς, συστάντων ἐπ' αὐτὸν τῶν ἑταίρων τε καὶ γένει προσηκόντων τοῖς ἀνῃρημένοις πρέσβεσιν, ἐπὶ τῷ βωμῷ ταῖς μαγειρικαῖς σφαγίσι καὶ τοῖς βουπόροις ὀβελοῖς παιόμενος ἀποθνήσκει. ὡς δ' οἱ περὶ Λικίνιον γράφουσιν, οὐ μετὰ Ῥωμύλου παραγενόμενος, οὐδὲ χάριν ἱερῶν, ἀλλὰ μόνος, ὡς πείσων τοὺς ἀδικηθέντας ἀφεῖναι τοῖς δεδρακόσι τὴν ὀργήν· ἀγανακτήσαντός τε τοῦ πλήθους ἐπὶ τῷ μὴ παραδεδόσθαι σφίσι τοὺς ἄνδρας, ὥς τε Ῥωμύλος ἐδικαίωσε καὶ ἡ τῶν Ῥωμαίων ἔκρινε βουλὴ, καὶ τῶν προσηκόντων τοῖς τεθνεῶσι κατὰ πλῆθος ὁρμησάντων ἐπ' αὐτὸν, ἀδύνατος ὢν ἔτι διαφυγεῖν τὴν ἐκ χειρὸς δίκην, καταλευσθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἀποθνήσκει. Τάτιος μὲν οὖν τοιαύτης τελευτῆς ἔτυχε, τρία μὲν ἔτη πολεμήσας Ῥωμύλῳ, πέντε δὲ συνάρξας. θάπτεται δὲ εἰς Ῥώμην κοσμηθεὶς ἐντίμῳ ταφῇ, καὶ χοὰς αὐτῷ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἡ πόλις ἐπιτελεῖ δημοσίας.

LIII. Ῥωμύλος δὲ μόνος ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τὸ δεύτερον καταστὰς, τό, τε ἄγος ἀφοσιοῦται τὸ περὶ τοὺς πρέσβεις γενόμενον, προειπὼν τοῖς ἐργασαμένοις τὸ μύσος ὕδατος εἴργεσθαι καὶ πυρός· ἐπεφεύγεσαν γὰρ ἐκ τῆς πόλεως ἅπαντες ἅμα τῷ τὸν Τάτιον ἀπο-

θανεῖν· καὶ τῶν Λαβινιατῶν τοὺς συστάντας ἐπὶ τὸν Τάτιον δικαστηρίῳ παραδοὺς ἐκδοθέντας ὑπὸ τῆς πόλεως, ἐπειδὴ δικαιότερον ἐδόκουν λέγειν, τὰ βίαια τιμωρησάμενοι τοῖς βιαίοις, ἀπέλυσε τῆς αἰτίας. ταῦτα διαπραξάμενος ἐπὶ τὴν Φιδηναίων ἐστράτευσε πόλιν, ἀπὸ τετταράκοντα σταδίων τῆς Ῥώμης κειμένην, μεγάλην τε καὶ πολυάνθρωπον οὖσαν τότε. ἀγομένης γὰρ εἰς τὴν Ῥώμην ἀγορᾶς ἐν σκάφαις ποταμηγοῖς, ἣν Κρουστομέριοι πιεζομένοις ὑπὸ λιμοῦ Ῥωμαίοις ἀπέστειλαν, ὠθούμενοι κατὰ πλῆθος ἐπὶ τὰς σκάφας οἱ Φιδηναῖοι τήν τε ἀγορὰν διήρπασαν, καὶ τῶν ἀνθρώπων τινὰς τῶν ἐπιβοηθούντων ἀπέκτειναν· αἰτούμενοί τε δίκας οὐχ ὑπεῖχον. ἐφ' οἷς ἀγανακτῶν ὁ Ῥωμύλος ἐνέβαλεν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν πολλῇ στρατιᾷ, καὶ γενόμενος ἀφθόνου λείας ἐγκρατής, ἀπάγειν μὲν παρεσκευάζετο τὴν δύναμιν· ἐπεξελθόντων δὲ τῶν Φιδηναίων, συνάπτει πρὸς αὐτοὺς μάχην. καρτεροῦ δὲ ἀγῶνος γενομένου, καὶ πολλῶν πεσόντων ἀφ' ἑκατέρων, ἡττηθέντες οἱ Φιδηναῖοι τρέπονται πρὸς φυγήν. ὁ δὲ ἐκποδὼν συνακολουθῶν αὐτοῖς, συνεισπίπτει τοῖς φεύγουσιν εἰς τὸ τεῖχος. ἀλούσης δὲ τῆς πόλεως ἐξ ἐφόδου, τιμωρησάμενος ἐξ αὐτῶν ὀλίγους, καὶ φυλακὴν ἐν τῇ πόλει τριακοσίων ἀνδρῶν καταλιπών, τῆς τε χώρας μοῖραν ἀποτεμόμενος, ἣν τοῖς σφετέροις διεῖλεν, ἄποικον ἐποίησε Ῥωμαίων καὶ ταύτην τὴν πόλιν. ἦν δὲ Ἀλβανῶν ἀπόικοις κατὰ τὸν αὐτὸν οἰκισθεῖσα Νωμεντῷ τε καὶ Κρουστομερίᾳ χρόνον, τριῶν ἀδελφῶν τῆς ἀποικίας ἡγησαμένων, ὧν ὁ πρεσβύτατος τὴν Φιδήνην ἔκτισεν.

LIV. *Μετὰ τοῦτον τὸν πόλεμον ἐπὶ Καμαρίνους ἐστράτευσεν ἐπιτιθεμένους τοῖς παρὰ σφίσιν ἐποίκοις, καθ' ὃν χρόνον ἔκαμνεν ἡ Ῥωμαίων πόλις ὑπὸ νόσου λοιμικῆς· ἣ δὴ καὶ μάλιστα ἐπαρθέντες οἱ Καμαρῖνοι καὶ νομίσαντες ἄρδην τὸ Ῥωμαίων διαφθαρήσεσθαι γένος ὑπὸ τῆς συμφορᾶς, τοὺς μὲν ἀπέκτειναν τῶν ἐποίκων, τοὺς δ' ἐξέβαλον. ἀνθ' ὧν τιμωρούμενος αὐτοὺς ὁ Ῥωμύλος, ἐπειδὴ τὸ δεύτερον ἐκράτησε τῆς πόλεως, τοὺς μὲν αἰτίους τῆς ἀποστάσεως ἀπέκτεινε· τοῖς δὲ στρατιώταις διαρπάσαι τὴν πόλιν ἐφῆκε, τῆς τε χώρας τὴν ἡμίσειαν ἀποτεμόμενος, ἔξω τῆς πρότερον τοῖς κληρούχοις δοθείσης, καὶ φρουρὰν ἀξιόχρεων καταλιπών, ὡς μηδὲν ἔτι παρακινῆσαι τοὺς ἔνδον, ἀπῆγε τὴν δύναμιν. ἐκ ταύτης τῆς στρατιᾶς δεύτερον θρίαμβον κατήγαγε, καὶ ἀπὸ τῶν λαφύρων τέθριππον χάλκεον ἀνέθηκε τῷ Ἡφαίστῳ, καὶ παρ' αὐτῷ τὴν ἰδίαν ἔστησεν εἰκόνα, ἐπιγράψας Ἑλληνικοῖς γράμμασι τὰς ἑαυτοῦ πράξεις. τρίτος αὐτῷ συνέστη πόλεμος πρὸς ἔθνος Τυῤῥηνικοῦ τὴν μέγιστον ἰσχύουσαν τότε πόλιν, ἣ καλεῖται μὲν Οὐιοί, ἀπέχει δὲ τῆς Ῥώμης ἀμφὶ τοὺς ἑκατὸν σταδίους. κεῖται δ' ἐφ' ὑψηλοῦ σκοπέλου καὶ περιῤῥῶγος, μέγεθος ἔχουσα ὅσον Ἀθῆναι. ἐποιήσαντο δ' οἱ Οὐϊεντανοὶ τοῦ πολέμου πρόφασιν τὴν τῆς Φιδήνης ἅλωσιν, καὶ πρέσβεις ἀποστείλαντες ἐκέλευον Ῥωμαίους ἐξιέναι ἐκ τῆς πόλεως τὴν φρουράν, καὶ τὴν χώραν, ἣν κατεῖχον ἀφελόμενοι τοὺς Φιδηναίους, ἀποδιδόναι τοῖς ἐξ ἀρχῆς κυρίοις. ὡς δ' οὐκ ἔπειθον, ἐλάσαντες πολλῇ στρατιᾷ, πλησίον τῆς Φιδήνης ἐν*

ἀπόπτῳ τίθενται τὸν χάρακα. προεγνωκὼς δὲ αὐτῶν τὴν ἔξοδον ὁ Ῥωμύλος ἐξεληλύθει τὴν κρατίστην δύναμιν ἔχων, καὶ ἦν ἐν τῇ πόλει τῶν Φιδηναίων εὐτρεπής. ἐπεὶ δ' ἕτοιμα τὰ πρὸς τὸν ἀγῶνα ἦν, ἀμφότεροι προελθόντες εἰς τὸ πεδίον ἐμάχοντο, καὶ διέμενον ἄχρι πολλῆς ὥρας ἐκθύμως ἀγωνιζόμενοι, ἕως ἡ νὺξ ἐπιλαβοῦσα διέκρινεν αὐτοὺς, ἴσους κατὰ τὸν ἀγῶνα γενομένους. καὶ ταύτην μὲν τὴν μάχην οὕτως ἠγωνίσαντο.

LV. Ἑτέρας δὲ μάχης μετ' οὐ πολὺ γενομένης, ἐνίκων οἱ Ῥωμαῖοι σοφίᾳ τοῦ ἡγεμόνος, ὄρος τι καταλαβομένου νύκτωρ, οὐ πολὺν τοῦ στρατοπέδου τῶν πολεμίων τόπον ἀπέχον, καὶ λοχίσαντος ἐν αὐτῷ τὴν ἀκμαιοτάτην τῶν ὕστερον ἀφικομένων ἐκ τῆς πόλεως, ἱππέων τε καὶ πεζῶν δύναμιν. συνελθόντων δὲ εἰς τὸ πεδίον ἀμφοτέρων καὶ τὸν αὐτὸν ἀγωνιζομένων τρόπον, ἐπειδὴ τὸ σύνθημα ὁ Ῥωμύλος ᾔρετο τοῖς ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἀλαλάξαντες οἱ λοχῶντες ἔθεον ἐπὶ τοὺς Οὐϊεντανοὺς ἐκ τῶν κατόπιν, καὶ προσπεσόντες ἀνθρώποις μεμοχθηκόσιν αὐτοὶ ἀκμῆται ὄντες, οὐ σὺν πολλῷ τρέπουσι χρόνῳ. τῶν δ' ὀλίγοι μέν τινες ἀποθνήσκουσι κατὰ τὴν μάχην· οἱ δὲ πλείους εἰς τὸν Τίβεριν ποταμόν· ἐκρεῖ δὲ παρὰ τὴν Φιδήνην· ῥίψαντες ἑαυτοὺς, ὡς διανηξόμενοι τὸ ῥεῦμα, διεφθάρησαν. τραυματίαι γὰρ ὄντες καὶ βαρεῖς ὑπὸ κόπου, ἀδύνατοι ἐγένοντο διανήξασθαι· οἱ δὲ καὶ ἀπειρίᾳ τοῦ νεῖν, οὐ προϊδόντες, ὑπὸ τοῦ δεινοῦ τὴν γνώμην ἐπιταραχθέντες, ἐν ταῖς δίναις ἀπώλλυντο. εἰ μὲν οὖν συνέγνωσαν ἑαυτοῖς

Οὐϊεντανοὶ κακῶς τὰ πρῶτα βουλευόμενοι, καὶ τὸ λοιπὸν ἡσυχίαν ἦγον, οὐδενὸς ἂν ἔτι μείζονος ἀπέλαυσαν κακοῦ· νῦν δὲ ἀναμαχεῖσθαί τε τὰ πρότερα σφάλματα ἐλπίσαντες, καὶ εἰ μείζονι παρασκευῇ ἐπιβάλλοιεν, ῥᾳδίως κρατήσειν οἰόμενοι τῷ πολέμῳ, πολλῇ τε τῇ ἐξ αὐτῆς τῆς πόλεως καταγραφείσῃ, καὶ ἐκ τῶν ὁμοεθνῶν κατὰ φιλίαν παραγενομένῃ, τὸ δεύτερον ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐλαύνουσι στρατιᾷ· καὶ γίνεται πάλιν αὐτῶν μάχη καρτερὰ τῆς Φιδήνης πλησίον, ἣν ἐνίκων Ῥωμαῖοι πολλοὺς μὲν ἀποκτείναντες τῶν Οὐϊεντανῶν, ἔτι δὲ πλείους αἰχμαλώτους λαβόντες. ἑάλω δὲ καὶ ὁ χάραξ αὐτῶν, μεστὸς ὢν χρημάτων τε καὶ ὅπλων, καὶ ἀνδραπόδων· καὶ σκάφαι ποταμηγοὶ γέμουσαι πολλῆς ἀγορᾶς ἐλήφθησαν, ἐν αἷς ὁ τῶν αἰχμαλώτων ὄχλος εἰς τὴν Ῥώμην κατήγετο διὰ τοῦ ποταμοῦ. οὗτος ἤχθη τρίτος ὑπὸ Ῥωμύλου θρίαμβος, μακρῷ τῶν προτέρων εὐπρεπέστερος. καὶ μετ' οὐ πολὺ Οὐϊεντανῶν πρεσβείας ἀφικομένης περὶ διαλύσεως τοῦ πολέμου, καὶ συγγνώμην τῶν ἁμαρτημάτων ἀξιούσης λαβεῖν, δίκας ὁ Ῥωμύλος αὐτοῖς ἐπιτίθησι τάςδε· χώραν τε παραδοῦναι Ῥωμαίοις τὴν προσεχῆ τῷ Τιβέρει, τοὺς καλουμένους Ἑπτὰ πάγους, καὶ τῶν ἁλῶν ἀποστῆναι τῶν παρὰ ταῖς ἐμβολαῖς τοῦ ποταμοῦ· τοῦ δὲ μηδὲν ἔτι νεωτερίσαι τὸ πιστὸν παρασχεῖν, ὅμηρα πεντήκοντα ἀγαγόντας. ὑπομεινάντων δὲ τῶν Οὐϊεντανῶν ἅπαντα ταῦτα, σπονδὰς ποιησάμενος πρὸς αὐτοὺς εἰς ἑκατὸν ἔτη, στήλαις ἐνεχάραξε τὰς ὁμολογίας. τῶν δὲ αἰχμαλώτων τοὺς μὲν ἀπιέναι βουλομένους ἀφῆκεν

ἄνευ λύτρων· τοὺς δὲ αὐτοῦ μένειν προαιρουμένους, πολλῷ πλείους ὄντας τῶν ἑτέρων, πολίτας ποιησάμενος ταῖς φράτραις ἐπιτέλλει, καὶ κλήρους αὐτοῖς προσένειμε τοὺς ἐπὶ τάδε τοῦ Τιβέριος.

Romuli obitus.

LVI. Οὗτοι συνέστησαν πόλεμοι Ῥωμύλῳ λόγου καὶ μνήμης ἄξιοι. τοῦ δὲ μηδὲν ἔτι τῶν πλησίον ἐθνῶν ὑπαγαγέσθαι, ταχεῖα ἡ τελευτὴ τοῦ βίου συμβᾶσα ἔτι ἀκμάζοντι αὐτῷ τὰ πολέμια πράττειν, ἐν αἰτίᾳ γενέσθαι ἔδοξε· περὶ ἧς πολλοὶ παραδίδονται λόγοι καὶ διάφοροι. οἱ μὲν οὖν μυθωδέστερα τὰ περὶ αὐτοῦ πιστοῦντες, ἐκκλησιάζοντά φασιν αὐτὸν ἐπὶ στρατοπέδου, ζόφου κατασκήψαντος ἐξ αἰθρίας, καὶ χειμῶνος μεγάλου καταῤῥαγέντος, ἀφανῆ γενέσθαι· καὶ πεπιστεύκασιν ὑπὸ τοῦ πατρὸς Ἄρεως τὸν ἄνδρα ἁρπασθῆναι· οἱ δὲ τὰ πιθανώτατα γράφοντες, πρὸς τῶν ἰδίων πολιτῶν λέγουσιν αὐτὸν ἀποθανεῖν. αἰτίαν δὲ τῆς ἀναιρέσεως αὐτοῦ φέρουσι, τήν τε ἄφεσιν τῶν ὁμήρων, οὓς παρὰ Οὐεϊεντανῶν ἔλαβεν, ἄνευ κοινῆς γνώμης γενομένην παρὰ τὸ εἰωθός, καὶ τὸ μηκέτι τὸν αὐτὸν προσφέρεσθαι τρόπον τοῖς ἀρχαιοτάτοις πολίταις καὶ τοῖς προσγράφοις, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐν τιμῇ πλείονι ἄγειν, τῶν δ' ἑπειγαχθέντων ὑπερορᾶν· τό, τε ὠμὸν αὐτοῦ τὸ περὶ τὰς τιμωρίας τῶν ἁμαρτανόντων καὶ αὐθάδες· Ῥωμαίων γάρ τινας ἐπὶ ληστείᾳ τῶν πλησιοχώρων κατηγορηθέντας, οὔτε ἀφανεῖς ἄνδρας οὔτε ὀλίγους, ἐκέλευσεν ὧσαι κατὰ κρημνοῦ, τὴν δίκην αὐτὸς μό-

νος δικάσας· μάλιστα δὲ ὅτι βαρὺς ἤδη καὶ αὐθάδης εἶναι ἐδόκει, καὶ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἔτι βασιλικῶς ἀλλὰ τυραννικώτερον ἐξάγειν. διὰ ταύτας δὴ λέγουσι τὰς αἰτίας συστάντας ἐπ' αὐτῷ τοὺς πατρικίους βουλεῦσαι τὸν φόνον. πρᾶξαι δὲ τὸ ἔργον ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, καὶ διελόντας τὸ σῶμα κατὰ μέρη, χάριν τοῦ μὴ φανῆναι τὸν νεκρὸν, ἐξελθεῖν κρύπτοντας ὑπὸ ταῖς περιβολαῖς ὅσον ἕκαστος εἶχεν αὐτοῦ μέρος· καὶ μετὰ τοῦτο χῇ κρύψαι κατὰ τὸ ἀφανές. οἱ δ', ἐκκλησιάζοντα μὲν φασιν αὐτὸν ὑπὸ τῶν νεοπολιτῶν Ῥωμαίων ἀναιρεθῆναι· ἐπιχειρῆσαι δ' αὐτοὺς τῷ φόνῳ καθ' ὃν χρόνον δηλαδὴ καὶ τὸ σκότος ἐγένετο, διασκεδασθέντος ἐκ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, καὶ μονωθέντος τῆς φυλακῆς τοῦ ἡγεμόνος. διὰ τοῦτό γε οὖν φασι τὴν ἡμέραν ἐν ᾗ τὸ πάθος ἐγένετο, τῆς τροπῆς τοῦ πλήθους ἐπώνυμον εἶναι, καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ὄχλου φυγὴν καλεῖσθαι. ἔοικε δὲ οὐ μικρὰν ἀφορμὴν παρέχειν τοῖς θεοποιοῦσι τὰ θνητὰ, καὶ εἰς οὐρανὸν ἀναβιβάζουσι τὰς ψυχὰς τῶν ἐπιφανῶν, τὰ συμβάντα ἐκ τοῦ θεοῦ περὶ τὴν σύγκρισιν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου καὶ τὴν διάκρισιν. ἔν τε γὰρ τῷ βιασμῷ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, εἴθ' ὑπ' ἀνθρώπων τινὸς εἴθ' ὑπὸ θεοῦ γενομένῳ, τὸν ἥλιον ἐκλιπεῖν φασιν ὅλον, καὶ σκότος παντελῶς, ὥσπερ ἐν νυκτὶ, τὴν γῆν κατασχεῖν· ἔν τε τῇ τελευτῇ αὐτοῦ ταὐτὸ συμβῆναι λέγουσι πάθος. ὁ μὲν δὴ κτίσας τὴν Ῥώμην καὶ πρῶτος ἀποδειχθεὶς ὑπ' αὐτῶν βασιλεὺς Ῥωμύλος, τοιαύτης λέγεται τελευτῆς τυχεῖν, οὐθεμίαν ἐξ αὐτοῦ γενεὰν καταλιπών, ἐπτὰ

μὲν ἔτη καὶ τριάκοντα βασιλεύσας, πεντηκοστὸν δὲ καὶ πέμπτον ἔτος ἔχων ἀπὸ γενετῆς. νέος γὰρ δὴ παντάπασιν ἔτυχε τῆς ἡγεμονίας, ὀκτωκαιδεκαέτης, ὡς ἅπαντες ὁμολογοῦσιν οἱ τὰς περὶ αὐτοῦ συγγράψαντες ἱστορίας.

Interregnum.

LVII. Τῷ δ' ἑξῆς ἐνιαυτῷ βασιλεὺς μὲν οὐδεὶς ἀπεδείχθη Ῥωμαίων, ἀρχή δέ τις, ἣν καλοῦσι μεσοβασίλειον, ἐπεμελεῖτο τῶν κοινῶν, τοιόνδε τινα τρόπον ἀποδεικνυμένη· τῶν πατρικίων οἱ καταγραφέντες εἰς τὴν βουλὴν ὑπὸ Ῥωμύλου, διακόσιοι τὸν ἀριθμὸν ὄντες, ὥσπερ ἔφην, διενεμήθησαν εἰς δεκάδας· ἔπειτα διακληρωσάμενοι, τοῖς λαχοῦσι δέκα πρώτοις ἀπέδωκαν ἄρχειν τῆς πόλεως τὴν αὐτοκράτορα ἀρχήν. ἐκεῖνοι δ' οὐχ ἅμα πάντες ἐβασίλευον, ἀλλ' ἐκ διαδοχῆς ἡμέρας πέντε ἕκαστος, ἐν αἷς τάς τε ῥάβδους εἶχε καὶ τὰ λοιπὰ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας σύμβολα. παρεδίδου δ' ὁ πρῶτος ἄρξας τῷ δευτέρῳ τὴν ἡγεμονίαν, κἀκεῖνος τῷ τρίτῳ, καὶ τοῦτ' ἐγίνετο μέχρι τοῦ τελευταίου. διεξελθούσης δὲ τοῖς πρώτοις δέκα βασιλεῦσι τῆς πεντηκονθημέρου προθεσμίας, ἕτεροι δέκα τὴν ἀρχὴν παρελάμβανον, καὶ παρ' ἐκείνων αὖθις ἄλλοι. ἔπειτα ἔδοξε τῷ δήμῳ παῦσαι τὰς δεκαρχίας, ἀχθομένῳ ταῖς μεταβολαῖς τῶν ἐξουσιῶν, διὰ τὸ μήτε προαιρέσεις ἅπαντας ὁμοίας ἔχειν, μήτε φύσεις. τότε δὴ συγκαλέσαντες εἰς ἐκκλησίαν τὸ πλῆθος οἱ βουλευταὶ κατὰ φυλάς τε καὶ φράτρας, ἀπέδωκαν αὐτῷ περὶ τοῦ κόσμου τῆς πολιτείας σκοπεῖν, εἴτε

βασιλεῖ βούλεται τὰ κοινὰ ἐπιτρέπειν, εἴτε ἀρχαῖς ἐνιαυσίοις. οὐ μὴν ὅγε δῆμος ἐφ' ἑαυτῷ τὴν αἵρεσιν ἐποίησεν, ἀλλ' ἀπέδωκε τοῖς βουλευταῖς τὴν διάγνωσιν, ὡς ἂν ἀγαπήσων ὁποτέραν ἂν ἐκεῖνοι δοκιμάσωσι τῶν πολιτειῶν. τοῖς δὲ βασιλικὴν μὲν ἐδόκει καταστήσασθαι πολιτείαν ἅπασι· περὶ δὲ τοῦ μέλλοντος ἄρξειν στάσις ἐνέπιπτεν ἐξ ὁποτέρας ἔσται τάξεως. οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν, ἐκ τῶν ἀρχαίων βουλευτῶν ὄντο δεῖν ἀποδειχθῆναι τὸν ἐπιτροπεύσοντα τὴν πόλιν· οἱ δ', ἐκ τῶν ὕστερον ἐπεισαχθέντων, οἷς νεωτέρους ἐκάλουν.

Numa Pompilius Romanorum REX II.

LVIII. Ἑλκομένης δ' ἐπὶ πολὺ τῆς φιλονεικίας, τελευτῶντες ἐπὶ τοῦτο συνέβησαν τῷ δικαίῳ, ὥστε δυοῖν θάτερον, ἢ τοὺς πρεσβυτέρους βουλευτὰς ἀποδεῖξαι βασιλέα σφῶν μὲν αὐτῶν μηδένα, τῶν δ' ἄλλων ὃν ἂν ἐπιτηδειότατον εἶναι νομίσωσιν, ἢ τοὺς νεωτέρους τὸ αὐτὸ ποιῆσαι τοῦτο. δέχονται τὴν αἵρεσιν οἱ πρεσβύτεροι, καὶ πολὺ ἐπὶ σφῶν αὐτῶν βουλευσάμενοι τὰ δ' ἔγνωσαν· ἐπειδὴ τῆς ἡγεμονίας αὐτοὶ κατὰ τὰς συνθήκας ἀπηλλάγοντο, μὴ γε τῶν ἐπιβουλευόντων μηδενὶ προσθεῖναι τὴν ἀρχήν, ἀλλ' ἐπακτὸν ἔξωθεν ἄνδρα, καὶ μηδ' ὁποτέροις προσθησόμενον, ὡς ἂν μάλιστα ἐξαιρεθείη τὸ στασιάζον, ἐξευρόντες ἀποδεῖξαι βασιλέα. ταῦτα βουλευσάμενοι προὐχειρίσαντο γένους μὲν τοῦ Σαβίνων, υἱὸν δὲ Ποπιλίου Πόμπωνος, ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς, κατ' ὄνομα Νομᾶν· χρὴ δὲ τὴν δευτέραν συλλαβὴν ἐκτείνον-

τας βαρυτονεῖν· ἡλικίας τε τῆς φρονιμωτάτης ὄντα· τετταρακονταετίας γὰρ οὐ πολὺ ἀπεῖχε· καὶ ἀξιώσει μορφῆς βασιλικῆν. ἦν δὲ αὐτοῦ καὶ κλέος μέγιστον οὐ παρὰ Κυρίταις μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς περιοίκοις ἐπὶ σοφίᾳ. ὡς δὲ τοῦτ' ἔδοξεν αὐτοῖς, συγκαλοῦσι τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν· καὶ παρελθὼν ἐξ αὐτῶν ὃ τότε μεσοβασιλεὺς εἶπεν, ὅτι κοινῇ δόξαν ἅπασι τοῖς βουλευταῖς βασιλικὴν καταστήσασθαι πολιτείαν, κύριος γεγονὼς αὐτὸς διαγνώσεως τοῦ παραληψομένου τὴν ἀρχήν, βασιλέα τῆς πόλεως αἱρεῖται Νομᾶν Πομπίλιον. καὶ μετὰ τοῦτο πρεσβευτὰς ἀποδείξας ἐκ τῶν πατρικίων, ἀπέστειλε τοὺς παραληψομένους τὸν ἄνδρα ἐπὶ τὴν ἀρχήν, ἐνιαυτῷ τρίτῳ τῆς ἑκκαιδεκάτης ὀλυμπιάδος, ἐν ᾗ ἐνίκα στάδιον Πυθαγόρας Ἀκκών.

LIX. Μέχρι μὲν δὴ τούτων οὐδὲν ἀντιπεῖν ἔχω πρὸς τοὺς ἐκδεδωκότας τὴν περὶ τὸν ἄνδρα τοῦτον ἱστορίαν· ἐν δὲ τοῖς ἑξῆς ἀπορῶ τί ποτε χρὴ λέγειν. πολλοὶ μὲν οἱ γράψαντες ὅτι Πυθαγόρου μαθητὴς ὁ Νομᾶς ἐγένετο, καὶ καθ' ὃν χρόνον ὑπὸ τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἀπεδείχθη βασιλεύς, φιλοσοφῶν ἐν Κρότωνι διῆγεν. ὁ δὲ χρόνος τῆς Πυθαγόρου ἡλικίας μάχεται πρὸς τὸν λόγον. οὐ γὰρ ὀλίγοις ἔτεσιν, ἀλλὰ τεσσαρσι γενεαῖς ὅλαις ὕστερος ἐγένετο Πυθαγόρας Νομᾶ, ὡς ἐκ τῶν κοινῶν παρειλήφαμεν ἱστοριῶν. ὁ μὲν γὰρ, ἐπὶ τῆς ἑκκαιδεκάτης ὀλυμπιάδος μεσαούσης, τὴν Ῥωμαίων βασιλείαν παρέλαβε· Πυθαγόρας δὲ μετὰ τὴν πεντηκοστὴν ὀλυμπιάδα διέτριψεν ἐν Ἰταλίᾳ. τούτου δέ τι μεῖζον

ἄχω τεκμήριον εἰπεῖν ὑπὲρ τοῦ μὴ συμφωνεῖν τοὺς χρόνους ταῖς παραδεδομέναις ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν ἱστορίαις, ὅτι καθ' ὃν χρόνον ὁ Νομᾶς ἐπὶ τὴν βασιλείαν ἐκαλεῖτο ὑπὸ Ῥωμαίων, οὔπω πόλις ἦν ἡ Κρότων· τέσσαρσι γὰρ ὅλοις ὕστερον ἔτεσιν ἡ Νομᾶν ἄρξαι Ῥωμαίων, Μύσκελος αὐτὴν ἔκτισεν, ἐνιαυτῷ πρίῳ τῆς ἑπτακαιδεκάτης ὀλυμπιάδος. οὔτε δὴ Πυθαγόρα τῷ Σαμίῳ συμφιλοσοφῆσαι τῷ μετὰ τέσσαρας γενεὰς ἀκμάσαντι δυνατὸν ἦν τὸν Νομᾶν, οὔτ' ἐν Κρότωνι διατρίβειν, ὅτ' αὐτὸν ἐκάλουν ἐπὶ τὴν βασιλείαν Ῥωμαῖοι, τῇ μήπω τότ' οὔσῃ πόλει. ἀλλ' ἐοίκασιν οἱ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ γράψαντες, εἰ χρὴ δόξαν ἰδίαν ἀποφήνασθαι, δύο ταῦτα λαβόντες ὁμολογούμενα, τήν τε Πυθαγόρου διατριβὴν γενομένην ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ τὴν Νομᾶ σοφίαν· ὁμολογεῖται γὰρ ὑπὸ πάντων ὁ ἀνὴρ γενέσθαι σοφός· ἐπισυνάψαι ταῦτα καὶ ποιῆσαι Πυθαγόρου μαθητὴν Νομᾶν, οὐκέτι τοὺς βίους αὐτῶν ἐξετάσαντες, εἰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἤκμασαν ἀμφότεροι χρόνους, ὅπερ ἐγὼ πεποίηκα νῦν. εἰ μή τις ἄρα Πυθαγόραν ἕτερον ὑποθήσεται πρὸ τοῦ Σαμίου παιδευτὴν σοφίας γεγονέναι, ᾧ συνδιέτριψεν ὁ Νομᾶς. τοῦτο δ' οὐκ οἶδ' ὅπως ἂν ἀποδεῖξαι θύναιτο, μηδενὸς τῶν ἀξιολόγων, μήτε Ῥωμαίου μήθ' Ἕλληνος, ὅσους γε εἰδέναι, παραδεδομένου ἐν ἱστορίᾳ. ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἅλις.

LX. Ὁ δὲ Νομᾶς, ἀφικομένων ἐς αὐτὸν τούτων τῶν καλουμένων εἰς ἡγεμονίαν, τὰς μὲν ἀντέλεγε, καὶ μέχρι πολλοῦ δεόμενος ἀπεμαχέσατο μὴ λα-

βεῖν τὴν ἀρχήν. ὡς δὲ οἵ τε ἀδελφοὶ προσέκειντο λιπαροῦντες, καὶ τελευτῶν ὁ πατὴρ οὐκ ἠξίου τηλικαύτην τιμὴν διδομένην ἀποθεῖσθαι, συνίεσαν γενέσθαι βασιλεύς· τοῖς δὲ Ῥωμαίοις πυθομένοις ταῦτα παρὰ τῶν πρεσβευτῶν, πρὶν ὄψει τὸν ἄνδρα ἰδεῖν, πολὺς αὐτοῦ παρέστη πόθος, ἱκανὰν ἡγουμένοις τεκμήριον εἶναι τῆς σοφίας, εἰ τῶν ἄλλων ὑπὲρ μέτριον ἐντετιμηκότων τὴν βασιλείαν, καὶ τὸν εὐδαίμονα βίον ἐνταῦθα τιθεμένων, μόνος ἐκεῖνος ὡς φαύλου τινὸς καὶ οὐκ ἀξίου ἁπλῶς πράγματος καταφρονεῖ. παραγενομένοις δὲ ὑπήντων ἔτι καθ' ὁδὸν ὄντι, σὺν ἐπαίνῳ πολλῷ καὶ ὥσπερ σοφοῖς καὶ ταῖς ἄλλαις τιμαῖς παραπέμποντες εἰς τὴν πόλιν. ἐκκλησίας δὲ μετὰ τοῦτο συναχθείσης, ἐν ᾗ διήνεγκαν ὑπὲρ αὐτοῦ τὰς ψήφους αἱ φυλαὶ κατὰ φράτρας, καὶ τῶν πατρικίων ἐπικυρωσάντων τὰ δόξαντα τῷ πλήθει, καὶ τελευταίων ἔτι τῶν ὀρνιθοσκόπων αἴσια τὰ παρὰ τοῦ δαίμονος σημεῖα ἀποφηνάντων, παραλαμβάνει τὴν ἀρχήν. τοῦτον τὸν ἄνδρα Ῥωμαῖοί φασι στρατιὰν μηδεμίαν ποιήσασθαι, θεοσεβῆ δὲ καὶ δίκαιον γενόμενον ἐν εἰρήνῃ πάντα τὸν τῆς ἀρχῆς χρόνον διατελέσαι, καὶ τὴν πόλιν ἄριστα πολιτευομένην παρασχεῖν. λόγους τε πολλοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ θαυμαστοὺς λέγουσιν, ἀναφέροντες τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν εἰς θεῶν ὑποθήκας. νύμφην γάρ τινα μυθολογοῦσιν Ἠγερίαν φοιτᾶν πρὸς αὐτὸν ἐπάστοτε διδάσκουσαν τὴν βασιλικὴν σοφίαν· ἕτεροι δὲ οὐ Νύμφην, ἀλλὰ τῶν Μουσῶν μίαν. καὶ τοῦτό φασι γενέσθαι πᾶσι φανερόν. ἀπιστούντων γάρ,

ὡς ἔοικε, τῶν ἀνθρώπων κατ' ἀρχὰς, καὶ πεπλάσθαι νομιζόντων τὸν περὶ τοῦ θείου λόγον, βουλόμενον αὐτὸν ἐπιδείξασθαι τοῖς ἀπίστοις ἔναρχές τι μήνυμα τῆς πρὸς τὴν δαίμονα ὁμιλίας, καὶ διδαχθέντα ὑπ' αὐτῆς ποιῆσαι τάδε· καλέσαντα Ῥωμαίων πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ διαιτώμενος ἐτύγχανεν, ἔπειτα δείξαντα τοῖς ἐλθοῦσι τὰ ἔνδοθεν τῇ τε ἄλλῃ κατασκευῇ φανῶς κεχορηγημένα, καὶ δὴ καὶ τῶν εἰς ἐστίασιν ὀψικὴν ἐπιτηδείων ἄπορα, τότε μὲν ἀπαλλάττεσθαι κελεύειν, εἰς ἑσπέραν δὲ καλεῖν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ δεῖπνον· παραγενομένους δὲ κατὰ τὴν ἀποδειχθεῖσαν ὥραν ἐπιδιξαι στρωμνάς τε πολυτελεῖς, καὶ τραπέζας ἐκπωμάτων γεμούσας πολλῶν καὶ καλῶν, ἐστίασίν τε αὐτοῖς παρατεθεῖναι κατακλιθεῖσιν ἀπάσης εὐωδοῦς, ἣν οὐδ' ὧν ἐκ πολλοῦ πάνυ χρόνου παρεσκευάσθαι τινὶ τῶν τότ' ἀνθρώπων ῥᾴδιον ἦν. τοῖς δὲ Ῥωμαίοις καταπλῆξίν τε πρὸς ἕκαστον τῶν ὁρωμένων ὑπελθεῖν, καὶ δόξαν ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου παραστῆναι βεβαίαν, ὅτι θεά τις αὐτῷ συνῇν.

LXI. Οἱ δὲ τὰ μυθώδη πάντα περιαιροῦντες ἐκ τῆς ἱστορίας, πεπλάσθαι φασὶν ὑπὸ τοῦ Νομᾶ τὸν περὶ τῆς Ἠγερίας λόγον, ἵνα ῥᾷον αὐτῷ προσέχωσιν οἱ καὶ θεῖα διδιότες, καὶ προθύμως δέχωνται τοὺς ὑπ' αὐτοῦ τιθεμένους νόμους, ὡς παρὰ θεῶν νομιζομένους. λαβεῖν δὲ αὐτὸν τούτων μίμησιν ἀποφαίνουσιν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν παραδειγμάτων, ζηλωτὴν γενόμενον τῆς τε Μίνω τοῦ Κρητὸς, καὶ τῆς Λυκούργου τοῦ Λακεδαιμονίου σοφίας· ὧν ὁ μὲν, ὁμιλητὴς ἔφη γενέσθαι τοῦ Διὸς, καὶ φοιτῶν εἰς τὸ Διὸ-

ταῖον ὄρος, ἐν ᾧ τραφῆναι τὸν Δία μυθολογοῦσιν οἱ Κρῆτες ὑπὸ τῶν Κουρήτων ἔτι νεογνὸν ὄντα, κατέβαινεν εἰς τὸ ἱερὸν ἄντρον, καὶ τοὺς νόμους ἐκεῖ συνθεὶς ἐκόμιζεν, οὓς ἀπέφαινε παρὰ τοῦ Διὸς λαμβάνειν. ὁ δὲ Λυκοῦργος εἰς Δελφοὺς ἀφικνούμενος, ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἔφη διδάσκεσθαι τὴν νομοθεσίαν. τὸ μὲν οὖν ἀκριβολογεῖσθαι περὶ τῶν μυθικῶν ἱστορημάτων, καὶ μάλιστα τῶν εἰς θεοὺς ἀναφερομένων, μακρῶν λόγων δεόμενον ὁρῶν, ἐάσω· ἃ δέ μοι δοκοῦσιν ἀγαθὰ Ῥωμαίοις λαβεῖν ἐκ τῆς ἐκείνου τοῦ ἀνδρὸς ἀρχῆς, ὡς ἐκ τῶν ἐπιχωρίων ἔμαθον ἱστοριῶν, ἀφηγήσομαι, προειπὼν ἐν οἵαις ἐτύγχανε ταραχαῖς τὰ πράγματα τῆς πόλεως ὄντα, πρὶν ἐκεῖνον ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρελθεῖν.

LXII. Μετὰ τὴν Ῥωμύλου τελευτὴν ἡ βουλὴ τῶν κοινῶν γενομένη κυρία, καὶ χρόνον ἐνιαύσιον, ὥσπερ ἔφην, κατασχοῦσα τὴν δυναστείαν, διαφέρεσθαι καὶ στασιάζειν αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν ἤρξατο περὶ τοῦ πλείονός τε καὶ ἴσου. ὅσον μὲν γὰρ αὐτῆς μέρος Ἀλβανῶν ἐτύγχανεν, ἀπὸ τῶν ἅμα Ῥωμύλῳ τὴν ἀποικίαν στειλάντων, γνώμης τε ἄρχειν ἠξίου, καὶ τιμῶν τὰς μεγίστας λαμβάνειν, καὶ θεραπεύεσθαι πρὸς τῶν ἐπηλύδων· οἱ δ' ὕστερον εἰς τοὺς πατρικίους καταγραφέντες ἐκ τῶν ἐποίκων, οὐδεμιᾶς ᾤοντο δεῖν ἀπελαύνεσθαι τιμῆς, οὐδὲ μειονεκτεῖν τῶν ἑτέρων, μάλιστα δ' ὅσοι τοῦ Σαβίνων ἐτύγχανον ὄντες γένους, καὶ κατὰ τὰς συνθήκας τὰς γενομένας Ῥωμύλῳ πρὸς Τάτιον, ἐπὶ τοῖς ἴσοις γενόμενοι μετειληφέναι τῆς πόλεως παρὰ τῶν ἀρχαίων οἰκητόρων, ἢ τὴν

αὐτὴν χάριν ἐκείνοις αὐτοὶ δεδωκέναι. ἅμα δὲ τῷ τὴν βουλὴν διαστῆναι, καὶ τὸ τῶν πελατῶν πλῆθος διχῇ μερισθὲν ἑκατέρᾳ συνέβαινε τῶν στάσεων. ἦν δέ τι τοῦ δημοτικοῦ μέρος οὐκ ὀλίγον ἐκ τῶν νεωστὶ προσεληλυθότων τῇ πολιτείᾳ, ὃ διὰ τὸ μηθενὸς συνάρασθαι τῷ Ῥωμύλῳ πολέμου, παρειμένον ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος οὔτε γῆς εἴληφε μοῖραν, οὔτε ὠφελείας. τοῦτο ἀνίστιον καὶ πτωχὸν ἀλώμενον, ἐχθρὸν ἐκ τοῦ ἀναγκαίου τοῖς κρείττοσιν ἦν, καὶ νεωτερίζειν ἑτοιμότατον. ἐν τοιούτῳ δὴ κλυδῶνι τὰ πράγματα τῆς πόλεως σαλεύοντα ὁ Νομᾶς καταλαβὼν, πρῶτον μὲν τοὺς ἀπόρους τῶν δημοτῶν ἀνέλαβε, διανείμας αὐτοῖς ἀφ' ἧς Ῥωμύλος ἐκέκτητο χώρας, καὶ ἀπὸ τῆς δημοσίας μοῖράν τινα· ὀλίγην· ἔπειτα τοὺς πατρικίους οὐδὲν μὲν ἀφελόμενος ὧν οἱ κτίσαντες τὴν πόλιν εὗρον· τοῖς δ' ἐποίκοις ἑτέρας τινὰς ἀποδοὺς τιμὰς, ἔπαυσε διαφερομένους. ἁρμοσάμενος δὲ τὸ πλῆθος ἅπαν, ὥσπερ ὄργανον, πρὸς ἕνα τὸν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος λογισμὸν, καὶ τῆς πόλεως τὸν περίβολον αὐξήσας τῷ Κυρίνῳ λόφῳ· τέως γὰρ ἔτι ἀτείχιστος ἦν. τότε ἄλλων πολιτευμάτων ἥπτετο, δύο ταῦτα πραγματευόμενος, οἷς κοσμηθεῖσαν ὑπελάμβανεν ἂν τὴν πόλιν εὐδαίμονα γενήσεσθαι καὶ μεγάλην· εὐσέβειαν μὲν πρῶτον διδάσκων τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι παντὸς ἀγαθοῦ θεοὶ δοτῆρές εἰσι τῇ θνητῇ φύσει καὶ φύλακες· ἔπειτα δικαιοσύνην, δι' ἣν καὶ τὰ παρὰ τῶν θεῶν ἀπέφαινεν ἀγαθὰ καλὰς τὰς ἀπολαύσεις φέροντα τοῖς κτησαμένοις.

Numa cultum deorum exaugeat.

LXIII. Ἐξ ὧν δὲ διεπράξατο νόμων τε καὶ πολιτευμάτων ἑκάτερον τούτων εἰς μεγάλην ἐπίδοσιν προελθεῖν, ἅπαντα μὲν οὐκ ἀξιῶ γράφειν· τὸ μῆκος ὑφορώμενος τοῦ λόγου, καὶ ἅμα οὐδ' ἀναγκαίαν ὁρῶν τὴν γραφὴν αὐτῶν Ἑλληνικαῖς ἱστορίαις· αὐτὰ δὲ τὰ κυριώτατα καὶ φανερὰν δυνάμενα ποιῆσαι πᾶσαν τὴν προαίρεσιν τοῦ ἀνδρὸς, ἐπὶ κεφαλαίων ἐρῶ, τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς περὶ τὰ θεῖα διακοσμήσεως ποιησάμενος. ὅσα μὲν οὖν ὑπὸ Ῥωμύλου ταχθέντα ἐν ἐθισμοῖς τε καὶ νόμοις παρέλαβεν, ἀπὸ τοῦ κρατίστου κεκρίθαι πάντα ἡγησάμενος εἶα κατὰ χώραν μένειν· ὅσα δ' ὑπ' ἐκείνου παραλελεῖφθαι ἐδόκει, ταῦτα προσετίθει, πολλὰ μὲν ἀποδεικνὺς τεμένη τοῖς μήπω τιμῶν τυχοῦσιν θεοῖς, πολλοὺς δὲ βωμοὺς καὶ ναοὺς ἱδρυόμενος, ἑορτάς τε ἐμίστῳ αὐτῶν ἀπονέμων, καὶ τοὺς ἐπιμελησομένους αὐτῶν ἱερεῖς καθιστάς, ἁγνείας τε καὶ θρησκείας καὶ καθαρμοὺς, καὶ τὰς ἄλλας θεραπείας καὶ τιμὰς πάνυ πολλὰς νομοθετῶν, ὅσας οὔθ' Ἑλλὰς οὔτε βάρβαρος ἔχει πόλις, οὐδ' ἐς μέγιστον ἐπ' εὐσεβείᾳ φρονοῦσαι ποτε. αὐτόν τε τὸν Ῥωμύλον, ὡς κρείττονα γενόμενον ἢ κατὰ τὴν θνητὴν φύσιν, ἱεροῦ κατασκευῇ καὶ θυσίαις διετησίοις ἔταξε Κυρῖνον ἐπονομαζόμενον χειραίρεσθαι. ἔτι γὰρ ἀγνοούντων τὸν ἀφανισμὸν αὐτοῦ Ῥωμαίων, εἴτε κατὰ δαίμονος πρόνοιαν, εἴτε ἐξ ἐπιβουλῆς ἀνθρωπίνης ἐγένετο, παρελθών τις εἰς τὴν ἀγορὰν Ἰούλιος ὄνομα, τῶν ἀπ' Ἀσκανίου, γεωργικὸς ἀνὴρ, καὶ τὸν βίον ἀνεπί-

λητος, οἷος μηδὲν ἂν ψεύσασθαι κέρδους ἕνεκα οἰκείου, ἔφη, παραγενόμενος ἐξ ἀγροῦ Ῥωμύλον ἰδεῖν ἀπιόντα ἐκ τῆς πόλεως, ἔχοντα τὰ ὅπλα· καὶ ἐπειδὴ ἐγγὺς ἐγένετο, ἀκοῦσαι ταῦτα αὐτοῦ λέγοντος· „Ἄγγελε Ῥωμαίοις Ἰούλιε τὰ παρ' ἐμοῦ, ὅτι μὲ ὁ ἀρχὼν „ὅτε ἐγεινάμην δαίμων εἰς θεοὺς ἄγεται, τὸν ὄνητὸν „ἐκπληρώσαντα αἰῶνα· εἰμὶ δὲ Κυρῖνος.“ περιλαβὼν δὲ ἅπασαν τὴν περὶ τὰ θεῖα νομοθεσίαν γραφαῖς, διεῖλε τὰς ὀκτὼμοίρας, ὅσαι τῶν ἱερῶν ἦσαν αἱ συμμορίαι.

LXIV. Ἀπέδωκε δὲ μίαν μὲν ἱερουργιῶν διάταξιν τοῖς τριάκοντα Κουρίοσιν, οἷς ἔφη τὰ κοινὰ θύειν ὑπὲρ τῶν φρατριῶν ἱερά· τὴν δὲ δευτέραν τοῖς καλουμένοις ὑφ' Ἑλλήνων Στεφανηφόροις, ὑπὸ δὲ Ῥωμαίων Φλάμισιν, οἷς ἐπὶ τῆς φορήσεως τῶν πιλωτῶν τε καὶ στεμμάτων, ἃ καὶ νῦν ἔτι φοροῦσι, φλάμα καλοῦντες, οὕτω προσαγορεύουσι. τὴν δὲ τρίτην τοῖς ἡγεμόσι τῶν Κελερίων, οἷς ἔφην ἱππεῖς τε καὶ πεζοὺς στρατευομένους φύλακας ἀποδείκνυσθαι τῶν βασιλέων· καὶ γὰρ οὗτοι τεταγμένας τινὰς ἱερουργίας ἐπετέλουν. τὴν δὲ τετάρτην τοῖς ἐξηγουμένοις τὰ θεόπεμπτα σημεῖα, καὶ διαιροῦσι τίνων ἐστὶ πραγμάτων ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ· οἷς ἀφ' ἑνὸς εἴδους τῆς τέχνης, τοῦ θεωρημάτων, Ῥωμαῖοι καλοῦσιν Αὐγόρας, ἡμεῖς δ' ἂν ἐφαίμεν Οἰωνοπόλους, ἁπάσης τῆς μαντικῆς παρ' αὐτοῖς ὄντας ἐπιστήμονας, τῆς τε περὶ τὰ οὐράνια, καὶ τὰ μετάρσια, καὶ τὰ ἐπίγεια. τὴν δὲ πέμπτην ταῖς φυλαττούσαις τὸ ἱερὸν πῦρ παρθένοις, αἷς καλοῦνται πρὸς αὐτῶν ἀπὸ τῆς θεᾶς ἣν θεραπεύουσιν, Ἑστιάδες, αὐτὸς πρῶτος

ἱερὸν ἱδρυσάμενος Ῥωμαίοις Ἑστίας, καὶ παρθένους ἀποδείξας αὐτῇ θυηπόλους· ὑπὲρ ὧν ὀλίγα καὶ αὐτὰ τὰ ἀναγκαιότατα, τῆς ὑποθέσεως ἀπαιτούσης, ἀναγκαῖον εἰπεῖν. ἔστι γὰρ καὶ ζητήσεως ἄξιον, καὶ παρὰ πολλοῖς ζητήσεως ἠξίωται τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων κατὰ τὸν τόπον τοῦτον. ὑπὲρ ὧν οἱ τὰς αἰτίας οὐκ ἐξητακότες καλῶς, εἰκαιοτέρας ἐξηγέγναντο τὰς γραφάς.

LXV. Τὴν γοῦν ἵδρυσιν τοῦ ἱεροῦ Ῥωμύλῳ τινὲς ἀνατιθάσι, τῶν ἀμηχάνων νομίζοντες εἶναι, πόλεως οἰκιζομένης ὑπ' ἀνδρὸς ἐμπείρου μαντικῆς, μὴ κατασκευασθῆναι πρῶτον Ἑστίαν κοινὴν τῆς πόλεως, καὶ ταῦτα ἐν Ἄλβᾳ τοῦ κτίστου τραφέντος, ἐν ᾗ παλαιὸν τὸ τῆς θεᾶς ταύτης ἱερὸν ἱδρυμένον ἦν, καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ θυηπόλου γενομένης τῇ θεῷ· διαιρούμενοί τε διχῇ τὰ ἱερά, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν κοινὰ ποιοῦντες καὶ πολιτικά, τὰ δὲ συγγενικά, δι' ἄμφω δ' αὐτά φασι πολλὴν ἀνάγκην εἶναι τῷ Ῥωμύλῳ ταύτην σέβειν τὴν θεόν. οὔτε γὰρ ἀναγκαιότερον ἀνθρώποις οὐδὲν εἶναι τῆς κοινῆς Ἑστίας, οὔτε τῷ Ῥωμύλῳ κατὰ διαδοχὴν γένους οὐδὲν οἰκειότερον, προγόνων μὲν ὑπάρχοντι τῶν ἐξ Ἰλίου τὰ τῆς θεᾶς ἱερὰ μετενεγκαμένων, μητρὸς δὲ ἱερείας. ἐοίκασι δ' οἱ διὰ ταῦτα τὴν ἵδρυσιν τοῦ ἱεροῦ Ῥωμύλῳ μᾶλλον ἀνατιθέντες ἢ Νομᾷ, τὸ μὲν κοινὸν ὀρθῶς λέγειν, ὅτι πόλεως οἰκιζομένης ἑστίαν πρῶτον ἔδει ἱδρυθῆναι, καὶ ταῦτα ὑπ' ἀνδρὸς οὐκ ἀπείρου τῆς περὶ τὰ θεῖα σοφίας· τὰ δὲ κατὰ μέρος, ὑπέρ τε τῆς κατασκευῆς τοῦ νῦν ὄντος ἱεροῦ, καὶ τῶν θε-

φασκουσῶν τὴν Θεὸν παρθένων, ἡγνοηκέναι. οὔτε γὰρ τὸ χωρίον ταῦτο ἐν ᾧ τὸ ἱερὸν φυλάττεται πῦρ, Ῥωμύλος ἦν ὁ καθιερώσας τῇ Θεῷ· μέγα δὲ τούτου τεκμήριον, ὅτι τῆς τετραγώνου καλουμένης Ῥώμης, ἣν ἐκεῖνος ἐτείχισεν, ἐκτός ἐστιν· Ἑστίας δὲ κοινῆς ἱερὸν, ἐν τῷ κρατίστῳ μάλιστα καθιδρύονται τῆς πόλεως ἅπαντες, ἔξω δὲ τοῦ τείχους οὐδείς. οὔτε διὰ παρθένων τὰς θεραπείας κατεστήσατο τῇ Θεῷ, μεμνημένος, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τοῦ περὶ τὴν μητέρα πάθους, ἢ συνέβη θεραπευούσῃ τὴν Θεὸν τὴν παρθενίαν ἀποβαλεῖν, οὐχ ἱκανὸς ἐσόμενος, ἐάν τινα τῶν ὑπηκόων εὕρῃ διεφθαρμένην, κατὰ τοὺς πατρίους διαμορῆσασθαι νόμους, διὰ τὴν ἐπὶ ταῖς οἰκείαις συμφοραῖς ἀνάμνησιν. διὰ ταῦτα μὲν δὴ κοινὸν ἱερὸν οὐ κατεσκευάσατο τῆς Ἑστίας, οὐδὲ ἱερείας ἔταξεν αὐτῆς παρθένους. ἐν ἑκάστῃ δὲ τῶν τριάκοντα φρατριῶν ἱδρυσάμενος ἑστίαν, ἐφ' ἧς ἔθυον οἱ φρατριεῖς, ὑπηρέτους αὐτῶν ἐποίησε τοὺς τῶν κουριῶν ἡγεμόνας, τὰ παρ' Ἕλλησιν ἔθη μιμησάμενος, ἃ παρὰ ταῖς ἀρχαιοτάταις τῶν πόλεων ἔτι γίγνεται. τά γέ τοι καλούμενα πρυτανεῖα παρ' αὐτοῖς ἐστιν ἱερὰ, καὶ θεραπεύεται πρὸς τῶν ἐχόντων τὸ μέγιστον ἐν ταῖς πόλεσι κράτος.

LXVI. Νομᾶς δὲ τὴν ἀρχὴν παραλαβὼν τὰς μὲν ἰδίας οὐκ ἐκίνησε τῶν φρατριῶν ἑστίας, κοινὴν δὲ κατεστήσατο πάντων μίαν, ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ τε Καπιτωλίου καὶ τοῦ Παλατίου χωρίῳ, συμπεπολισμένων ἤδη τῶν λόφων ἐνὶ περιβόλῳ, καὶ μέσης ἀμφοῖν οὔσης τῆς ἀγορᾶς, ἐν ᾗ κατεσκεύασται τὸ ἱερὸν· τήν τε φυλακὴν τῶν ἱερῶν, κατὰ τὸν πάτριον

τῶν Λατίνων νόμον, διὰ παρθένων ἐνδυσθέντος γενέσθαι· ἔχει δέ τινας ἀπορίας καὶ τὸ φυλαττόμενον ἐν τῷ ἱερῷ τί δήποτέ ἐστι, καὶ διὰ τί πρόσκειται παρθένοις. τινὲς μὲν οὖν οὐδὲν ἔξω τοῦ φανεροῦ πυρὸς εἶναί φασι τὸ τηρούμενον· τὴν δὲ φυλακὴν αὐτοῦ παρθένοις ἀνακεῖσθαι μᾶλλον ἢ ἀνδράσι ποιοῦνται κατὰ τὸ εἰκός, ὅτι πῦρ μὲν ἀμίαντον, παρθένος δ' ἄφθαρτον· τῷ δ' ἀγνοτάτῳ τῶν θείων τὸ παθαρώτατον τῶν θνητῶν φίλον. Ἑστίᾳ δὲ ἀνακεῖσθαι τὸ πῦρ νομίζουσιν, ὅτι γῆ τε οὖσα ἡ Θεὸς, καὶ τὸ μέσον κατέχουσα τοῦ κόσμου τόπον, τὰς ἀνάψεις τοῦ μεταρσίου ποιεῖται πυρὸς ἀφ' ἑαυτῆς. εἰσὶ δε τινες οἳ φασιν ἔξω τοῦ πυρὸς ἀπόῤῥητα τοῖς πολλοῖς ἱερὰ κεῖσθαί τινα ἐν τῷ τεμένει τῆς Θεᾶς, ὧν οἵ τε ἱεροφάνται τὴν γνῶσιν ἔχουσι καὶ αἱ παρθένοι, τεκμήριον οὐ μικρὸν παρεχόμενοι τοῦ λόγου τὸ συμβὰν περὶ τὴν ἔμπρησιν τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὸν Φοινικὸν πόλεμον, τὸν πρῶτον συστάντα Ῥωμαίοις πρὸς Καρχηδονίους περὶ Σικελίας. ἐμπρησθέντος γὰρ τοῦ τεμένους, καὶ τῶν παρθένων φευγουσῶν ἐκ τοῦ πυρὸς, τῶν ἱεροφαντῶν τις Λεύκιος Κεκίλιος ὁ καλούμενος Μέτελλος, ἀνὴρ ὕπατικὸς, ὁ τὸν ἀθλιδιμον ἐκ Σικελίας ἀπὸ Καρχηδονίων καταγαγὼν ὁπλὴ καὶ τριάκοντα καὶ ἑκατὸν ἐλεφάντων θριάμβον, ὑπεριδὼν τῆς ἰδίας ἀσφαλείας τοῦ κοινῇ συμφέροντος ἕνεκα, παρεκινδύνευσεν εἰς τὰ κατόμενα βιάσασθαι, καὶ καταλειφθέντα ὑπὸ τῶν παρθένων ἁρπάσας ἱερὰ διέσωσεν ἐκ τοῦ πυρός· ἐφ' ᾧ τιμὰς παρὰ τῆς πόλεως ἐξηνέγκατο μεγάλας, ὡς ἡ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ

τῆς ἐν Καπιτωλίῳ γινομένης ἐπιγραφῆ μαρτυρεῖ. τοῦτο δὴ λαβόντες ὁμολογούμενον, ἐπισυνάπτουσιν αὐτοῖ στοχασμούς τινας ἰδίους. οἱ μὲν, ἐκ τῶν ἐν Σαμοθρᾴκῃ λέγοντες ἱερῶν μοῖραν εἶναι τῷ Αἰνείᾳ φυλαττομένην τὴν ἐνθάδε. Ἀρδάνου μὲν εἰς τὴν ὑφ' ἑαυτοῦ κτισθεῖσαν πόλιν ἐκ τῆς νήσου τὰ ἱερὰ μετενεγκαμένου· Αἰνείου δὲ, ὅτε ἔφυγεν ἐκ τῆς Τροάδος, ἅμα τοῖς ἄλλοις καὶ ταῦτα κομίσαντος εἰς Ἰταλίαν. οἱ δὲ, τὸ διοπετὲς Παλλάδιον ἀποφαίνοντες εἶναι τὸ παρὰ Ἰλιεῦσι γενόμενον, ὡς Αἰνείου κομίσαντος δι' ἐμπειρίαν, Ἀχαιῶν δὲ τὸ μίμημα αὐτοῦ λαβόντων κλοπῇ· περὶ οὗ πολλοὶ σφόδρα εἰρηνται ποιηταῖς τε καὶ συγγραφεῦσι λόγοι. ἐγὼ δὲ τὸ μὲν εἶναί φασι τοῖς πολλοῖς ἄδηλα ἱερὰ φυλαττόμενα ὑπὸ τῶν παρθένων, καὶ οὐ τὸ πῦρ μόνον, ἐκ πολλῶν πάνυ καταλαμβάνομαι· τίνα δὲ ταῦτ' ἔστιν οὐκ ἀξιῶ πολυπραγμονεῖν οὔτε ἐμαυτὸν, οὔτε ἄλλον οὐδένα τῶν βουλομένων τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅσια τηρεῖν.

LXVII. Αἱ δὲ θεραπεύουσαι τὴν θεὸν παρθένοι τέτταρες μὲν ἦσαν κατ' ἀρχὰς, τῶν βασιλέων αὐτὰς αἱρουμένων ἐν οἷς κατεστήσατο δικαίοις ὁ Νομᾶς· ὕστερον δὲ, διὰ πλῆθος τῶν ἱερουργιῶν ἃς ἐπιτελοῦσιν, ἐξ γενόμεναι μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς διαμένουσι χρόνου, δίαιταν ἔχουσαι παρὰ τῇ θεῷ, ἔνθα δὶ ἡμέρας μὲν οὐδεὶς ἀπείργεται τῶν βουλομένων εἰσιέναι· νύκτωρ δὲ οὐδενὶ τῶν ἀῤῥένων ἐναυλίσασθαι θέμις. χρόνον δὲ τριακονταετῆ μένειν αὐτὰς ἀναγκαῖον ἁγνὰς γάμων, θνηποκούσας τε καὶ τὰ ἄλλα θρησκευούσας κατὰ νόμον· ἐν ᾧ δίκα μὲν

ἔτη μανθάνειν αὐτὰς δεῖ· δέκα δὲ, τελεῖν τὰ ἱερά· τὰ δὲ λοιπὰ ἔτη, διδάσκειν ἑτέρας. ἐκπληρωθείσης δὲ τῆς τριακονταετίας, οὐδὲν ἦν τὸ κωλῦσον τὰς βουλομένας ἀποθέσθαι τά τε ἀτέμματα καὶ τὰ λοιπὰ παράσημα τῆς ἱερωσύνης γαμεῖσθαι. καὶ ἐποίησάν τινες τοῦτο πάνυ ὀλίγαι, αἷς ἄζηλοι συνέβησαν αἱ τελευταὶ τῶν βίων, καὶ οὐ πάνυ εὐτυχεῖς· ὥστε δι' αἰῶνος λαμβάνουσαι τὰς ἐκείνων συμφορὰς αἱ λοιπαὶ, παρθένοι μένουσι παρὰ τῇ θεῷ μέχρι θανάτου· τότε δὲ εἰς τὸν τῆς ἐκλιπούσης ἀριθμὸν ἑτέρα πάλιν ἐκ τῶν ἱεροφαντῶν ἀπεδείκνυτο. τιμαὶ δὲ αὐταῖς ἀποδέδοκται παρὰ τῆς πόλεως πολλαὶ καὶ καλαὶ, δι' ἃς οὔτε παίδων ἐστὶν αὐταῖς πόθος οὔτε γάμων. τιμωρίαι τε ἐπὶ τοῖς ἁμαρτανομένοις κεῖνται μεγάλαι, ὧν ἐξετάσασί τε καὶ κολάσασι κατὰ νόμον εἰσὶν οἱ ἱεροφάνται, τὰς μὲν ἄλλό τι τῶν ἐλαττόνων ἁμαρτανούσας ῥάβδοις μαστιγοῦντες, τὰς δὲ φθαρείσας αἰσχίστῳ τε καὶ ἐλεεινοτάτῳ παραδιδόντες θανάτῳ. ζῶσαι γὰρ ἔτι πομπεύουσιν ἐπὶ κλίνης φερόμεναι τὴν ἀποδεδειγμένην τοῖς νεκροῖς ἐκφοράν, ἀνακλαιομένων αὐτὰς καὶ προπεμπόντων φίλων τε καὶ συγγενῶν· κομισθεῖσαι δὲ μέχρι τῆς Κολλίνης πύλης, ἐντὸς τοῦ τείχους εἰς σηκὸν ὑπὸ γῆν κατεσκευασμένον ἅμα τοῖς ἐνταφίοις κόσμοις τίθενται, καὶ οὔτ' ἐπιστήματος, οὔτ' ἐναγισμῶν, οὔτε ἄλλου τῶν νομίμων οὐδενὸς τυγχάνουσι. πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα δοκεῖ μηνύματα εἶναι τῆς οὐχ ὁσίως ὑπηρετούσης τοῖς ἱεροῖς, μάλιστα δὲ ἡ σβέσις τοῦ πυρὸς, ἣν ὑπὲρ ἅπαντα τὰ δεινὰ Ῥωμαῖοι δεδοίκασιν, ἀφανισμοῦ

τῆς πόλεως σημεῖον ὑπολαμβάνοντες, ἀφ' ἧς ποτ' ἂν αἰτίας γένηται· καὶ πολλαῖς αὐτὸ θεραπείαις ἐξιλασκόμενοι, κατάχουσι πάλιν εἰς τὸ ἱερόν· ὑπὲρ ὧν κατὰ τὸν οἰκεῖον καιρὸν ἐρῶ.

LXVIII. *Πάνυ δ' ἄξιον καὶ τὴν ἐπιφάνειαν* ἱστορῆσαι τῆς θεᾶς, ἣν ἐπιδείξατο ταῖς ἀδίκως ἐγκληθείσαις παρθένοις. πεπίστευται γὰρ ὑπὸ Ῥωμαίων, εἰ καὶ παράδοξά ἐστι, καὶ πολὺν πεποίηνται λόγον ὑπὲρ αὐτῶν οἱ συγγραφεῖς. ὅσοι μὲν οὖν τὰς ἀθέους ἀσκοῦντι φιλοσοφίας, εἰ δή καὶ φιλοσοφίας αὐτὰς δεῖ καλεῖν, ἁπάσας διασύροντες τὰς ἐπιφανείας τῶν θεῶν τὰς παρ' Ἕλλησιν ἢ βαρβάροις γενομένας, καὶ ταύτας εἰς γέλωτα πολὺν ἄξουσι τὰς ἱστορίας, ἀλαζονείαις ἀνθρωπίναις αὐτὰς ἀνατιθέντες, ὡς οὐδενὶ θεῶν μέλον ἀνθρώπων οὐδενός· ὅσοι δ' οὐκ ἀπολύουσι τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιμελείας τοὺς θεούς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀγαθοῖς εὐμενεῖς εἶναι νομίζουσι, καὶ τοῖς κακοῖς δυσμενεῖς, διὰ πολλῆς ἐληλυθότες ἱστορίας, οὐδὲ ταύτας ὑπολήψονται τὰς ἐπιφανείας ἀπίστους. λέγεται δήποτε τοῦ πυρὸς ἐκλιπόντος δι' ὀλιγωρίαν τινὰ τῆς τότε αὐτὸ φυλαττούσης Αἰμιλίας, ἑτέρα παρθένῳ τῶν νεωστὶ κατειλεγμένων καὶ ἄρτι μανθανουσῶν παραδοῦσης τὴν ἐπιμέλειαν, ταραχὴ πολλὴ γενέσθαι κατὰ τὴν πόλιν ὅλην, καὶ ζήτησις παρὰ τῶν ἱεροφαντῶν μή τι μίασμα περὶ τὸ πῦρ τῆς ἱερείας ἐτύγχανε γεγονός· ἔνθα δή φασι τὴν Αἰμιλίαν ἀναίτιον μὲν οὖσαν, ἀπορουμένην δ' ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι, παρόντων τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἄλλων παρθένων, τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν

μεῖναι, ἀρυσαμένην ἐκ τοῦ ποταμοῦ κενῷ κοσκίνῳ, καὶ μέχρι τῆς ἀγορᾶς ἐνέγκασαν παρὰ πόδας τῶν ἱεροφαντῶν ἐξερεῦξαι τὸ ὕδωρ. καὶ μετὰ ταῦτα φασὶ τὸν κατήγορον αὐτῆς, πολλῆς ζητήσεως γενομένης, μήτε ζῶντα εὑρεθῆναι μήτε νεκρόν. ἀλλ' ὑπὲρ μὲν τῶν ἐπιφανειῶν τῆς θεᾶς ἔχων ἔτι πολλὰ λέγειν, καὶ ταῦτα ἱκανὰ εἰρῆσθαι νομίζω.

LXX. Ἕκτη δὲ μοῖρα τῆς περὶ τὰ θεῖα νομοθεσίας ἦν ἡ προσνεμηθεῖσα τοῖς καλουμένοις ὑπὸ Ῥωμαίων Σαλίοις, οὓς αὐτὸς ὁ Νομᾶς ἀπέδειξεν ἐκ τῶν πατρικίων, δώδεκα τοὺς εὐπρεπεστάτους ἐπιλεξάμενος νέους, ὧν ἐν Παλατίῳ κεῖται τὰ ἱερά, καὶ αὐτοὶ καλοῦνται Παλατῖνοι. οἱ μὲν γὰρ Ἀγωναλεῖς, ὑπό δέ τινων καλούμενοι Κολλῖνοι σάλιοι, ὧν τὸ ἱεροφυλάκιόν ἐστιν ἐπὶ τοῦ Κολλίνου λόφου, μετὰ Νομᾶν ἀπεδείχθησαν ὑπὸ βασιλέως Ὁστιλλίου, κατ' εὐχὴν ἣν ἐν τῷ πρὸς Σαβίνους εὔξατο πολέμῳ. οὗτοι πάντες οἱ σάλιοι χορευταί τινές εἰσι καὶ ὑμνηταὶ τῶν ἐνοπλίων θεῶν. ἑορτὴ δ' αὐτῶν ἐστι περὶ τὰ Παναθήναια, τῷ καλουμένῳ Μαρτίῳ μηνί, δημοτελὴς ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἀγομένη, ἐν αἷς διὰ τῆς πόλεως ἄγουσι τοὺς χορούς εἴς τε τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ Καπιτώλιον, καὶ πολλοὺς ἄλλους ἰδίους τε καὶ δημοσίους τόπους, χιτῶνας ποικίλους χαλκέαις μίτραις κατεζωσμένοι, καὶ τηβέννας ἐμπεπορπημένοι περιπορφύρους φοινικοπαρύφους, ἃς καλοῦσι τραβέας· ἔστι δ' ἐπιχώριος αὕτη Ῥωμαίοις ἐσθὴς ἐν τοῖς πάνυ τιμίοις· καὶ τοὺς καλουμένους ἄπικας ἐπικείμενοι ταῖς κεφαλαῖς, πίλους ὑψηλοὺς εἰς σχῆ-

μα συναγομένους κωνοειδὲς, οὓς Ἕλληνες πρὸσαγορεύουσι κυρβασίας. παρέζωσται δ' ἕκαστος αὐτῶν ξίφος. καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ χειρὶ λόγχην ἢ ῥάβδον, ἤ τι τοιοῦτ' ἕτερον κρατεῖ· τῇ δ' εὐωνύμῳ κατέχει πέλτην Θρᾳκίαν· ἡ δ' ἐστὶ ῥαβδοειδεῖ θύρεῳ στεγνωτέρους ἔχοντι τοὺς λαγόνας ἐμφερῆς, οἵας λέγονται φέρειν οἱ τὰ Κουρήτων παρ' Ἕλλησιν ἐπιτελοῦντες ἱερά. καὶ εἰσὶν οἱ σάλιοι, κατὰ γοῦν τὴν ἐμὴν γνῶσιν, Ἑλληνικῷ μεθερμηνευθέντες ὀνόματι Κουρῆτες, ὑφ' ἡμῶν μὲν ἀπὸ τῆς ἡλικίας οὕτως ὠνομασμένοι παρὰ τοὺς κούρους· ὑπὸ δὲ Ῥωμαίων, ἀπὸ τῆς συντόνου κινήσεως. τὸ γὰρ ἐξάλλεσθαί τε καὶ πηδᾶν σαλῖρε ὑπ' αὐτῶν λέγεται. ἀπὸ δὲ τῆς αὐτῆς αἰτίας καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ὀρχηστὰς, ἐπεὶ κἂν τοῦτοις πολὺ τὸ χόρευμα καὶ σκίρτημα ἔνεστι, παραγαγόντες ἀπὸ τῶν σαλίων τοὔνομα, σαλίτωρας καλοῦσιν. εἰ δὲ ὀρθῶς ὑπείληφα ταύτην αὐτοῖς τὴν προσηγορίαν ἀποδιδοὺς, ἐκ τῶν γινομένων ὑπ' αὐτῶν ὁ βουλόμενος συμβαλεῖ. κινοῦνται γὰρ πρὸς αὐλὸν ἐν ῥυθμῷ τὰς ἐνοπλίους κινήσεις, τοτὲ μὲν ὁμοῦ, τοτὲ δὲ παραλλάξ, καὶ πατρίους τινὰς ὕμνους ᾄδουσιν ἅμα ταῖς χορείαις. χορείαν δὲ καὶ κίνησιν ἐνόπλιον καὶ τὸν ἐν ταῖς ἀσπίσιν ἀποτελούμενον ὑπὸ τῶν ἐγχειριδίων ψόφον, εἴ τι δεῖ τοῖς ἀρχαίοις τεκμηριοῦσθαι λόγοις, Κουρῆτες ἦσαν οἱ πρῶτοι καταστησάμενοι. τὸν δὲ περὶ αὐτῶν μῦθον οὐδὲν δέομαι πρὸς εἰδόταις ὀλίγοις δεῖν πᾶσιν γράφειν.

LXXI. Ἐν δὲ ταῖς πέλτας, ἃς οἵ τε σάλιοι

φοροῦσι, καὶ ἃς ὑπηρέται τινὲς αὐτῶν ἠρτημένας ἀπὸ κανόνων νομίζουσι, πολλαῖς πάνυ οὔσαις; μίαν εἶναι λέγουσι διοπετῆ· εὑρεθῆναι δ' αὐτὴν φασιν ἐν τοῖς βασιλείοις τοῦ Νομᾶ, μηδενὸς ἀνθρώπων εἰσενέγκαντος, μηδ' ἐγνωσμένου πρότερον ἐν Ἰταλοῖς τοιούτου σχήματος. ἐξ ὧν ἀμφοτέρων ὑπολαβεῖν Ῥωμαίους θεόπεμπτον εἶναι τὸ ὅπλον· βουληθέντα δὲ τὸν Νομᾶν τιμᾶσθαί τε αὐτὸ φερόμενον ὑπό τῶν κρατίστων νέων ἐν ἑραῖς ἡμέραις ἀνὰ τὴν πόλιν, καὶ θυσιῶν ἐπετείων τυγχάνειν, δεδοικότα δὲ ἐπιβουλὰς τὰς ἀπ' ἐχθρῶν καὶ ἀφανισμὸν αὐτοῦ κλοπαῖον, ὅπλα λέγουσι πολλὰ κατασκευάσασθαι τῷ διοπετεῖ παραπλήσια, Μαμουρίου τινὸς τὸ ἔργον δημιουργοῦ ἀναδεξαμένου, ὥστε ἄσημον γενέσθαι καὶ δυσδιάγνωστον τοῖς μέλλουσιν ἐπιβουλεύειν τὴν τοῦ θεοπέμπτου φύσιν, διὰ τὴν ἀπαράλλακτον τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων ὁμοιότητα. ἐπιχώριον δὲ Ῥωμαίοις καὶ πάνυ τίμιον ὁ κουρητισμός, ὡς ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων ἐγὼ συμβάλλομαι, μάλιστα δ' ἐκ τῶν περὶ τὰς πομπὰς τάς τε ἐν ἱππο-δρόμῳ καὶ τὰς ἐν τοῖς θεάτροις γινομένων. ἐν ἁπάσαις γὰρ αὐταῖς πρόσεισι κοῦροι χιτωνίσκους ἐνδεδυκότες ἐκπρεπεῖς, κράνη τε καὶ ξίφη καὶ πέλτας ἔχοντες στοιχηδὸν πορεύονται· καὶ εἰσιν οὗτοι τῆς πομπῆς ἡγεμόνες, καλούμενοι πρὸς αὐτῶν ἐπὶ τῆς παιδιᾶς τῆς ὑπὸ Ἀυδῶν ἐξευρῆσθαι δοκούσης Ἀυδίωνες, εἰκόνες, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τῶν σαλίων· ἐπεὶ κοὐκ γε Κουρητικῶν οὐδὲν ὥσπερ οἱ σάλιοι δρῶσιν, οὔτε ἐν ὅπλοις, οὔτ' ἐν ὀρχήσει. ἔρρην δὲ αὐτοὺς ἐλευθέ-

ρους τε εἶναι καὶ αὐθιγενεῖς, καὶ ἀμφιθαλεῖς· οἱ δ' εἰσὶν ἐξ ὁποιασδήποτε τύχης. τί γὰρ δεῖ τὰ πλείω περὶ αὐτῶν γράφειν;

LXXII. Ἡ δ' ἑβδόμη μοῖρα τῆς ἱερᾶς νομοθεσίας τῷ συστήματι προσετέθη τῶν καλουμένων Φητιαλίων. οὗτοι δ' ἂν εἶησαν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν καλούμενοι διάλεκτον, εἰρηνοδίκαι. εἰσὶ δ' ἐκ τῶν ἀρίστων οἴκων ἄνδρες ἐπίλεκτοι, διὰ παντὸς ἱερωμένοι τοῦ βίου, Νομᾶ τοῦ βασιλέως πρώτου καὶ τοῦτο Ῥωμαίοις τὸ ἱερὸν ἀρχεῖον καταστησαμένου· εἰ μέντοι παρὰ τῶν καλουμένων Ἐβικλῶν τὸ παράδειγμα ἔλαβεν, ὥσπερ οἴονταί τινες, ἢ παρὰ τῆς Ἀρδεατῶν πόλεως, ὡς γράφει Τέλλιος, οὐκ ἔχω λέγειν. ἀπέχρη δέ μοι τοσοῦτον μόνον εἰπεῖν, ὅτι πρὸ τῆς Νομᾶ ἀρχῆς οὔπω τὸ τῶν εἰρηνοδικῶν σύστημα παρὰ Ῥωμαίοις ἦν. κατεστήσατο δ' αὐτὸ Νομᾶς ὅτε Φιδηνάταις ἔμελλε πολεμεῖν, λῃστείας καὶ πυραδρομὰς τῆς χώρας αὐτοῦ ποιησαμένοις, εἰ μὴ βούλοιντο συμβῆναι δίκα πολέμου πρὸς αὐτὸν, ὅπερ εἰς ἀνάγκην καταστάντες ἐποίησαν. οἶομαι δ', ἐπειδήπερ οὐκ ἔστιν ἐπιχώριον Ἕλλησι τὸ περὶ τοὺς εἰρηνοδίκας ἀρχεῖον, ἀναγκαῖον εἶναί μοι πόσοι καὶ ποίων ἐστὶ πραγμάτων κύριον διελθεῖν, ἵνα τοῖς ἀγνοοῦσι τὴν Ῥωμαίων εὐσέβειαν, ἣν οἱ ἄνδρες ἐπετήδευον, μὴ παράδοξον φανῇ τὸ πάντας αὐτοῖς τὸ κάλλιστον λαβεῖν τοὺς πολέμους τέλος, ἁπάντων γὰρ αὐτῶν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις εὐσεβεστάτας φανήσονται ποιησάμενοι, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα τοὺς θεοὺς ἰσχυροὺς ἐν ταῖς κινδύνοις εὑρόντες

ἅπαντα μὲν οὖν ὅσα ἀνάκειται τούτοις τοῖς εἰρηνοδίκαις ἐπελθεῖν διὰ τὸ πλῆθος οὐ ῥᾴδιον, κεφαλαιώδει δ' ὑπογραφῇ δηλῶσαι τοιάδε ἐστί· φυλάττειν ἵνα μηδένα Ῥωμαῖοι πόλεμον ἐξενέγκωσι κατὰ μιᾶς ἐνσπόνδου πόλεως ἄδικον. ἀρξάντων δὲ παρασπονδεῖν εἰς αὐτοὺς ἑτέρων, πρεσβεύεσθαί τε καὶ τὰ δίκαια αἰτεῖν πρῶτον λόγῳ· ἐὰν δὲ μὴ πείθωνται τοῖς ἀξιουμένοις, τότ' ἐπικυροῦν τὸν πόλεμον. ὁμοίως δὲ κἂν ἀδικεῖσθαί τινες ὑπὸ Ῥωμαίων ἔνσπονδοι λέγοντες τὰ δίκαια αἰτῶσι, τούτους διαγινώσκειν τοὺς ἄνδρας εἴ τι πεπόνθασιν ἔκσπονδον· καὶ ἐὰν δόξωσι τὰ προσήκοντα ἐγκαλεῖν, τοὺς ἐνόχους ταῖς αἰτίαις συλλαβόντας ἐκδότους τοῖς ἀδικηθεῖσι παραδιδόναι· τὰ δὲ περὶ τοὺς πρεσβευτὰς ἀδικήματα δικάζειν, καὶ τὰ περὶ τὰς συνθήκας ὅσια φυλάττειν· εἰρήνην τε ποιεῖσθαι, καὶ γεγενημένην, ἐὰν μὴ κατὰ τοὺς ἱεροὺς δόξῃ πεπρᾶχθαι νόμους, ἀκυροῦν· καὶ τὰς τῶν στρατηγῶν παρανομίας, ὅσαι περί τε ὅρκους καὶ σπονδὰς ἐπιτελοῦνται, διαγινώσκοντας ἀφοσιοῦσθαι· περὶ ὧν κατὰ τοὺς οἰκείους καιροὺς ποιήσομαι τὸν λόγον. τὰ δὲ περὶ τὰς ἐπικηρυκείας ὑπ' αὐτῶν γινόμενα, ὅταν δόξασαν ἀδικεῖν πόλιν αἰτοῖεν δίκας· ἄξιον γὰρ μηδὲ ταῦτ' ἀγνοεῖν, κατὰ πολλὴν φροντίδα τῶν ὁσίων καὶ δικαίων γινόμενα· τοιαῦτα παρέλαβον. τῆς μὲν ἐκ τῶν εἰρηνοδικῶν, ὃν οἱ λοιποὶ προχειρίσαιντο, κεκοσμημένος ἐσθῆτι καὶ φορήμασιν ἱεροῖς, ἵνα διάδηλος ᾖ παρὰ τοὺς ἄλλους, εἰς τὴν τῶν ἀδικούντων παρεχίνετο πόλιν· ἐπιστὰς δὲ τοῖς ὁρίοις, τὸν

τὸ Δία καὶ τοὺς ἄλλους ἐπεκαλεῖτο θεούς, μαρτυρόμενος ὅτι δίκας αἰτῶν ἥκει περὶ τῆς Ῥωμαίων πόλεως· ἔπειτα ὀμόσας ὅτι πρὸς ἀδικοῦσαν ἔρχεται πόλιν, καὶ ἀρὰς τὰς μεγίστας εἰ ψεύδοιτο ἐπαρασάμενος ἑαυτῷ τε καὶ τῇ πόλει, τότε ἐντὸς ἦει τῶν ὅρων· ἔπειτα ὅτῳ πρώτῳ περιτύχοι, τοῦτον ἐπιμαρτυράμενος, εἴτε τῶν ἀγροίκων εἴτε τῶν πολιτικῶν εἴη, καὶ τὰς αὐτὰς προσθεὶς ἀρὰς, πρὸς τὴν πόλιν ᾤχετο· κἄτα πρὶν εἰς τὴν πόλιν παρελθεῖν, τὸν πυλωρὸν ἢ τὸν πρῶτον ἀπαντήσαντα ἐν ταῖς πύλαις τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπιμαρτυράμενος, εἰς τὴν ἀγορὰν προῆγε· ἐκεῖ δὲ καταστὰς, τοῖς ἐν τέλει περὶ ὧν ἦκοι διελέγετο, πανταχῇ τούς τε ὅρκους καὶ τὰς ἀρὰς προστιθείς. εἰ μὲν οὖν ὑπέχοιεν τὰς δίκας, παραδιδόντες τοὺς ἐν ταῖς αἰτίαις, ἀπῄει τοὺς ἄνδρας ἀπάγων φίλος τε ἤδη γεγονὼς καὶ παρὰ φίλων· εἰ δὲ χρόνον εἰς βουλὴν αἰτήσαιντο, δίκα διδοὺς ἡμέρας παρεγίνετο πάλιν, καὶ μέχρι τῆς αἰτήσεως ἀνεδέχετο. διελθουσῶν δὲ τῶν τριάκοντα ἡμερῶν, εἰ μὴ παρεῖχεν αὐτῷ τὰ δίκαια ἡ πόλις, ἐπικαλεσάμενος τούς τε οὐρανίους καὶ καταχθονίους θεοὺς ἀπῄει, τοσοῦτον μόνον εἰπὼν ὅτι βουλεύσεται περὶ αὐτῶν ἡ Ῥωμαίων πόλις ἐφ' ἡσυχίας. καὶ μετὰ τοῦτο ἀπέφαινεν εἰς τὴν βουλὴν ἅμα τοῖς ἄλλοις εἰρηνοδίκαις παραγενόμενος, ὅτι πέπρακται πᾶν αὐτοῖς ὅσον ἦν ὅσιον ἐκ τῶν ἱερῶν νόμων· καὶ εἰ βούλοιντο ψηφίζεσθαι πόλεμον, οὐδὲν ἔσται τὸ κωλῦσον ἀπὸ θεῶν. εἰ δέ τι μὴ γένοιτο τούτων, οὔτε ἡ βουλὴ πυρία ἦν ἐπιψηφίζεσθαι πόλεμον, οὔτε ὁ

δῆμος. περὶ μὲν οὖν τῶν εἰρηνοδικῶν τοσαῦτα παρειλήφαμεν.

LXXIII. Τελευταῖος δ' ἦν τῆς Νομᾶ πυρπαξεως μερισμὸς ὑπὲρ τῶν ἱερῶν, ὃν ἔλαχον οἱ τὴν μεγίστην παρὰ Ῥωμαίοις ἱερατείαν καὶ ἐξουσίαν ἔχοντες. οὗτοι κατὰ μὲν τὴν αὐτῶν διάλεκτον ἐφ' ἑνὸς τῶν ἔργων ὃ πράττουσιν, ἐπισκευάζοντες τὴν ξυλίνην γέφυραν, Ποντίφικες προσαγορεύονται· εἰσὶ δὲ τῶν μεγίστων πραγμάτων κύριοι. καὶ γὰρ διαζουσιν οὗτοι τὰς ἱερὰς δίκας ἁπάσας ἰδιώταις τε καὶ ἄρχουσι καὶ λειτουργοῖς θεῶν· καὶ νομοθετοῦσιν ὅσα τῶν ἱερῶν ἄγραφα ὄντα καὶ ἀνέθιστα, κρίνοντες ἃ ἂν ἐπιτήδεια τυγχάνειν αὐτοῖς φανείη νόμων τε καὶ ἐθισμῶν· τάς τε ἀρχὰς ἁπάσας ὅσαις θυσίαι τε καὶ θεραπεῖαι θεῶν ἀνάκειται, καὶ τοὺς ἱερεῖς ἅπαντας ἐξετάζουσιν· ὑπηρέτας τε αὐτῶν καὶ λειτουργούς, οἷς χρῶνται πρὸς τὰ ἱερά, οὗτοι φυλάττουσι μηδὲν ἐξαμαρτάνειν παρὰ τοὺς ἱεροὺς νόμους· τοῖς τε ἰδιώταις ὁπόσοι μὴ ἴσασι τοὺς περὶ τὰ θεῖα δαιμόνια σεβασμούς, ἐξηγηταὶ γίνονται καὶ προφῆται· καὶ εἴ τινας αἴσθωνται μὴ πειθομένους ταῖς ἐπιταγαῖς αὐτῶν, ζημιοῦσι πρὸς ἕκαστον χρῆμα ὁρῶντες· εἰσὶ τε ἀνυπεύθυνοι πάσης δίκης τε καὶ ζημίας, οὔτε βουλῇ λόγον ἀποδιδόντες οὔτε δήμῳ. περὶ οὗ τῶν ἱερίων τῶνδε, εἴτε βούλεταί τις αὐτοὺς ἱεροδιδασκάλους καλεῖν, εἴτε ἱερονόμους, εἴτε ἱεροφύλακας, εἴτε, ὡς ἡμεῖς ἀξιοῦμεν, ἱεροφάντας, οὐχ ἁμαρτήσεται τοῦ ἀληθοῦς. ἐκλιπόντος δέ τινος αὐτῶν τὸν βίον, ἕτερος εἰς τὸν ἐκείνου καθίσταται

γὰρ ὅτι τῶν συμβολαίων τὰ μὲν ἐν φανερῷ καὶ μετὰ μαρτύρων πραττόμενα ἡ τῶν συνόντων αἰδὼς φυλάττει, καὶ σπάνιοί τινές εἰσιν οἱ περὶ ταῦτα ἀδικοῦντες· τὰ δὲ ἀμάρτυρα, πολλῷ πλείω τῶν ἑτέρων ὄντα, μίαν ἔχει φυλακὴν τὴν τῶν συμβαλλόντων πίστιν, περὶ ταύτην ᾤετο δεῖν σπουδάσαι παντὸς ἄλλου μάλιστα, καὶ ποιῆσαι θείων σεβασμῶν ἀξίαν. Δίκην μὲν γὰρ καὶ Θέμιν καὶ Νέμεσιν καὶ τὰς καλουμένας παρ' Ἕλλησιν Ἐριννύας, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια, ὑπὸ τῶν πρότερον ἀποχρώντως ἐκτεθειῶσθαί τε καὶ καθωσιῶσθαι ἐνόμιστε· πίστιν δὲ, ἧς οὔτε μεῖζον οὔτε ἱερώτερον πάθος ἀνθρώποις οὐδὲν, οὔπω σεβασμῶν τυγχάνειν, οὔτ' ἐν τοῖς κοινοῖς τῶν πόλεων πράγμασιν, οὔτ' ἐν τοῖς ἰδίοις. ταῦτα δὲ διανοηθεὶς, πρῶτος ἀνθρώπων ἱερὸν ἱδρύσατο Πίστεως δημοσίας, καὶ θυσίας αὐτῇ κατεστήσατο, καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς, δημοτελεῖς. ἔμελλε δὲ ἄρα σὺν χρόνῳ τὸ κοινὸν τῆς πόλεως ἦθος πιστὸν καὶ βέβαιον πρὸς ἀνθρώπους γενόμενον τοιούτους ἀπεργάσεσθαι καὶ τοὺς τῶν ἰδιωτῶν τρόπους. οὕτω γε οὖν σεβαστόν τι πρᾶγμα καὶ ἀμίαντον νενόμισται τὸ πιστὸν, ὥστε ὅρκον τε μέγιστον γενέσθαι τὴν ἰδίαν ἑκάστῳ πίστιν, καὶ μαρτυρίας συμπάσης ἰσχυρότερον· καὶ ὁπότε ὑπὲρ ἀμαρτύρου συναλλάγματος ἀμφίλογόν τι γένοιτο ἑνὶ πρὸς ἕνα, ἡ διαιροῦσα τὸ νεῖκος καὶ προσωτέρω χωρεῖν οὐκ ἐῶσα τὰς φιλονεικίας, ἡ θατέρα τῶν διαδικαζομένων αὐτῶν πίστις ἦν· αἵ τε ἀρχαὶ καὶ τὰ δικαστήρια τὰ πλεῖστα τῶν ἀμφισβητημάτων τοῖς ἐκ τῆς πίστεως ὅρκοις διῄτων. ταῦτα

μὲν δὴ σωφροσύνης παρακλητικὰ καὶ δικαιοσύνης ἀναγκαστήρια, ὑπὸ τοῦ Νομᾶ τότε ἐξευρεθέντα, κοσμιωτέραν οἰκίας τῆς κράτιστα οἰκουμένης τὴν Ῥωμαίων πολιτείαν ἀπεργάσατο.

LXXVI. Ἃ δὲ μέλλω νῦν λέγειν ἐπιμελῆ τε αὐτὴν ἀπέδωκε τῶν ἀναγκαίων, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐργάτιν. ἐνθυμούμενος γὰρ ὁ ἀνὴρ ὅτι πόλιν, τὴν μέλλουσαν ἀγαπήσειν τὰ δίκαια καὶ μένειν ἐν τῷ σώφρονι βίῳ, τῆς ἀναγκαίας δεῖ χορηγίας εὐπορεῖν, διεῖλε τὴν χώραν ἅπασαν εἰς τοὺς καλουμένους πάγους, καὶ κατέστησεν ἐφ' ἑκάστου τῶν πάγων ἄρχοντα ἐπίσκοπόν τε καὶ περίπολον τῆς ἰδίας μοίρας. οὗτοι γὰρ περιιόντες θαμινὰ, τοὺς εὖ τε καὶ κακῶς εἰργασμένους τῶν ἀγρῶν ἀπεγράφοντο, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα ὑπέφαινον· ὁ δὲ τοὺς μὲν ἐπιμελεῖς γεωργοὺς ἐπαίνοις τε καὶ φιλανθρωπίαις ἀνελάμβανε· τοὺς δὲ ἀργοὺς γεωργοὺς ὀνειδίζων τε καὶ ζημιῶν, ἐπὶ τὸ θεραπεύειν ἄμεινον τὴν γῆν προὐτρέπετο. οἱ γάρ τοι πολέμων τε ἀπηλλαγμένοι, καὶ τῶν κατὰ πόλιν πραγμάτων σχολὴν πολλὴν ἄγοντες, ἀργίας τε καὶ βλακείας σὺν αἰσχύνῃ τίνοντες δίκας, αὐτουργοὶ πάντες ἐγένοντο, καὶ τὸν ἐκ γῆς πλοῦτον, ἁπάντων ὄντα πλοῦτον δικαιότατον, τῆς στρατιωτικῆς καὶ οὐκ ἐχούσης τὸ βέβαιον εὐπορίας γλυκύτερον ἐτίθεντο. τῷ δὲ περιῆν ἐκ τούτων φιλεῖσθαι μὲν ὑπὸ τῶν ἀρχομένων, ζηλοῦσθαι δὲ ὑπὸ τῶν περιοίκων, μνημονεύεσθαι δὲ ὑπὸ τῶν ἐπιγινομένων· δι' ὃν οὔτε στάσις ἐμφύλιος τὴν πολιτικὴν ἔλυσεν ὁμόνοιαν,

οὔτε πόλεμος ἄλλοιόν τις ἐκ τῶν κρατίστων καὶ θαυμασιωτάτων τὴν πόλιν ἐπιτηδευμάτων ἐκίνησε. τοσοῦτον γὰρ ἀπέσχον οἱ περίοικοι τὴν ἀπόλεμον ἡσυχίαν Ῥωμαίων ἀφορμὴν τῆς κατ' αὐτῶν ἐπιθέσεως ὑπολαβεῖν, ὥστε καὶ εἴ τις αὐτοῖς πρὸς ἄλλήλους συνέστη πόλεμος διαλλακτῆρας ἐποιοῦντο Ῥωμαίους, καὶ ἐπὶ διαίτῃ τῇ Νομᾶ τὰς ἔχθρας διαλύειν ἤξίουν. τοῦτον οὐκ ἂν αἰσχυνθείην ἐγὼ τὸν ἄνδρα τῶν ἐπ' εὐδαιμονίᾳ διαβοηθέντων ἐν τοῖς πρώτοις καταριθμεῖν. γένους τε γὰρ ἦφυ βασιλείου, μορφῆς τε ἀπέλαυσε βρσιλικῆς, παιδείαν τε οὐ τὴν περὶ λόγον ἄχρηστον ἤσκησεν, ἀλλ' ἐξ ἧς εὐσεβεῖν ἔμαθε καὶ τὰς ἄλλας ἐπιτηδεύειν ἀρετάς. ἡγεμονίαν δὲ τὴν Ῥωμαίων παραλαβεῖν ἠξιώθη νέος ὤν, κατὰ κλέος ἀρετῆς ὑπ' αὐτῶν ἐπίκλητος ἀφθείς, καὶ διετέλεσε πειθομένοις ἅπαντα τὸν βίον τοῖς ἀρχομένοις χρώμενος· ἡλικίας δ' ἐπὶ μήκιστον ἦλασεν ὁλόκληρος, οὐδὲν ὑπὸ τῆς τύχης κακωθείς, καὶ θανάτων τὸν ῥᾷστον ἐτελεύτησεν, ὑπὸ γήρως μαρανθείς, ὁμοίου παραμείναντος αὐτῷ τοῦ συγκληρωθέντος ἐξ ἀρχῆς δαίμονος, ἕως ἐξ ἀνθρώπων ἠφανίσθη· βιώσας μὲν ὑπὲρ ὀγδοήκοντα ἔτη, βασιλεύσας δὲ τρία καὶ τετταράκοντα· γενεὰν δὲ κατέλιπεν, ὡς μὲν οἱ πλείους γράφουσιν, υἱοὺς τέτταρας καὶ θυγατέρα μίαν, ὧν ἔτι σώζεται τὰ γένη· ὡς δὲ Γέλλιος Γναῖος ἱστορεῖ, θυγατέρα μόνην, ἐξ ἧς ἐγένετο Ἄγκος Μάρκιος, ὁ τρίτος ἀπ' ἐκείνου γενόμενος Ῥωμαίων βασιλεύς. τελευτήσαντος δ' αὐτοῦ πένθος μέγα

προὔδετο ἡ πόλις, καὶ τοσοῦτο λαμπροτάτας. κεῖται δ' ἐν Ἰανικούλῳ πέραν τοῦ Τιβέριος ποταμοῦ. καὶ τὰ μὲν περὶ Πομπιλίου Νομᾶ τοσαῦτα θαρρεῖσθαι.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΤΟΥ

ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΩΣ

ΡΩΜΑΙΚΗΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Tullus Hostilius Romanorum REX III.

Τελευτήσαντος δὲ Νομᾶ Πομπιλίου, γενομένη πάλιν ἡ βουλὴ τῶν κοινῶν κυρία μέχρι ἔγνω ἐπὶ τῆς αὐτῆς πολιτείας, οὔδὲ τοῦ δήμου γνώμην λαβόντος ἑτέραν, καὶ καθίστησιν ἐκ τῶν πρεσβυτέρων τοὺς ἄρξοντας τὴν μεσοβασίλειον ἀρχὴν εἰς ὡρισμένον τινὰ ἀριθμόν· ὑφ' ὧν ἀποδείκνυται βασιλεὺς, ὃν ἅπας ὁ δῆμος ἠξίου, Τύλλος Ὁστίλλιος, γένους ὢν τοιοῦδε· ἐκ πόλεως Μεδυλλίας, ἣν Ἄλβανοὶ μὲν ἔκτισαν, Ῥωμύλος δὲ κατὰ συνθήκας παραλαβὼν

Ῥωμαίων ἐπόλησεν ἄποικον· ἀνὴρ εὐγενὴς καὶ χρήμασι δυνατός, Ὁστίλλιος ὄνομα, μετενεγκάμενος εἰς Ῥώμην τὸν βίον, ἄγεται γυναῖκα ἐκ τοῦ Σαβίνων γένους, Ἐρσιλίου θυγατέρα, τὴν ὑφηγησαμένην ταῖς ὁμοεθνέσι πρεσβεῦσαι πρὸς τοὺς πατέρας ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν, ὅτε Σαβῖνοι Ῥωμαίοις ἐπολέμουν, καὶ τοῦ συνελθεῖν εἰς φιλίαν τῆς ἡγεμονίας αἰτιωτάτην γενέσθαι δοκοῦσαν. οὗτος ὁ ἀνὴρ πολλοὺς συνδιενέγκας Ῥωμύλῳ πολέμους, καὶ μεγάλα ἔργα ἐπιδειξάμενος, ἐν ταῖς πρὸς Σαβίνους μάχαις ἀποθνήσκει, καταλιπὼν παῖδον μονογενές. καὶ θάπτεται πρὸς τῶν βασιλέων ἐν τῷ κρατίστῳ τῆς ἀγορᾶς τόπῳ, στήλης ἐπιγραφὴν τὴν ἀρετὴν μαρτυρούσης ἀξιωθείς. ἐκ δὲ τοῦ μονογενοῦς παίδος, εἰς ἄνδρας ἀφικομένου καὶ γάμων ἐπιφανῆ λαβόντος, υἱὸς γίνεται Τύλλος Ὁστίλλιος, ἀνὴρ δραστήριος, ὃς ἀπεδείχθη βασιλεὺς ψήφῳ τε πολιτικῇ διενεχθείσῃ περὶ αὐτοῦ κατὰ νόμους, καὶ τοῦ δαιμονίου δι' οἰωνῶν αἰσίων ἐπικυρώσαντος τὰ δόξαντα τῷ δήμῳ. οὗτος δὲ ἦν ἐν ᾧ τὴν ἡγεμονίαν παρέλαβεν, ὁ δεύτερος ἐνιαυτὸς τῆς ἑβδόμης καὶ εἰκοστῆς ὀλυμπιάδος, ἣν ἐνίκα στάδιον Εὐρυβάτης Ἀθηναῖος, ἄρχοντος Λεωστράτου. οὗτος ἔργον πάντων μεγαλοπρεπέστερον ἀποδειξάμενος εὐθὺς ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχήν, ἅπαν τὸ θητικὸν τοῦ δήμου καὶ ἄπορον οἰκεῖον ἔσχεν. ἦν δὲ τοιόνδε· χώραν εἶχον ἐξαίρετον οἱ πρὸ αὐτοῦ βασιλεῖς πολλὴν καὶ ἀγαθήν, ἐξ ἧς ἀναιρούμενοι τὰς προσόδους, ἱερά τε θεοῖς ἐπετέλουν καὶ τὰς ἐς τὸν ἴδιον βίον ἀφθόνους εἶχον εὐ-

πορίας, ἣν ἐκτήσατο μὲν Ῥωμύλος πολέμῳ τότε κατασχόντας ἀφελόμενος· ἐκείνου δὲ ἄπαιδος ἀποθανόντος, Πομπίλιος Νομᾶς ὁ μετ' ἐκεῖνον βασιλεύσας ἐκαρποῦτο. ἦν δὲ οὐκ ἔτι δημοσία κτῆσις, ἀλλὰ τῶν ἀεὶ βασιλέων κλῆρος. ταύτην ὁ Τύλλιος ἐπέτρεψε τοῖς μηδένα κλῆρον ἔχουσι Ῥωμαίων κατ' ἄνδρα διανείμασθαι, τὴν πατρῴαν αὐτῷ κτῆσιν ἀρκοῦσαν ἀποφαίνων εἰς τε τὰ ἱερὰ καὶ τὰς τοῦ βίου δαπάνας. ταύτῃ δὲ τῇ φιλανθρωπίᾳ τοὺς ἀπόρους τῶν πολιτῶν ἀνέλαβε, παύσας λατρεύοντας τοῖς ἄλλοις. ἵνα δὲ μὴ οἰκίας ἄμοιρός τις εἴη, προσετείχισε τῇ πόλει τὸν καλούμενον Καίλιον λόφον· ἔνθα ὅσοι Ῥωμαίων ἦσαν ἀνέστιοι, λαχόντες τοῦ χωρίου τὸ ἀρκοῦν, κατεσκεύασαν οἰκίας· καὶ αὐτὸς ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ τὴν οἴκησιν εἶχεν. πολιτικὰ μὲν δὴ ταῦτα τὰ τοῦ ἀνδρὸς ἄρματα παραδίδονται λόγου ἄξια.

Bellum Albanum.

II. Πολεμικαὶ δὲ πράξεις πολλαί τε καὶ, ἄλλαι μνημονεύονται, περὶ ὧν ἔρχομαι λέξων, τὴν ἀρχὴν ποιησάμενος ἀπὸ τοῦ πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς πολέμου. αἴτιος δὲ τοῦ διαστῆναι τὰς πόλεις καὶ λῦσαι τὸ συγγενὲς ἀνὴρ Ἀλβανὸς ἐγένετο Κλοίλιος ὄνομα, τῆς μεγίστης ἀρχῆς ἀξιωθείς· ὃς ἀχθόμενος ἐπὶ τοῖς Ῥωμαίων ἀγαθοῖς, καὶ κατέχειν τὸν φθόνον μὴ δυνάμενος, φύσει τε αὐθάδης καὶ ὑπομαργότερος ὤν, ἐκπολεμῶσαι τὰς πόλεις ἔγνω πρὸς ἀλλήλας. οὐχ ὁρῶν δὲ ὅπως ἂν πείσειε τοὺς Ἀλβανοὺς στρα-

τὸν αὐτῷ κατὰ Ῥωμαίων ἄγειν ἐπιτρέψαι, μήτε δικαίας ἔχοντι προφάσεις μήτε ἀναγκαίας, μηχανᾶται τοιόνδέ τι. τοῖς ἀπορωτάτοις τῶν Ἀλβανῶν καὶ θρασυτάτοις ἐφῆκε λῃστεύειν τοὺς Ῥωμαίων ἀγροὺς, ἄδειαν ὑπισχνούμενος, καὶ πολλοὺς παρεσκεύασεν ἀκίνδυνα κέρδη διώκοντας, ὧν οὐδὲν κωλυόμενοι ὑπὸ τοῦ θέους ἀποτίθεσθαι, ἔμελλον ἐμπλῆσαι πολέμου λῃστρικοῦ τὴν ὅμορον. τοῦτο δὲ πράττει κατὰ λογισμὸν οὐκ ἀπεικότα, ὡς τὸ ἔργον ἐμαρτύρησεν· Ῥωμαίους μὲν γὰρ οὐκ ἀνέξεσθαι τὰς ἁρπαγὰς ὑπολάμβανεν, ἀλλ' ἐπὶ τὰ ὅπλα χωρήσειν, αὐτῷ δ' ἐξουσίαν ἔσεσθαι κατηγορεῖν αὐτῶν πρὸς τὸν δῆμον ὡς ἀρχόντων πολέμου· ὑπολαβών τε τοὺς πλείστους φθονοῦντας τοῖς ἀποίκοις τῆς εὐτυχίας, δέξεσθαι τὰς διαβολὰς ἄσμενος, καὶ τὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον ἐξοίσειν· ὅπερ καὶ συνέβη. ἀγόντων γὰρ καὶ φερόντων ἀλλήλους τῶν κακουργούντων ἐξ ἑκάστης πόλεως, καὶ στρατιᾶς ποτε Ῥωμαϊκῆς ἐμβαλούσης εἰς τὴν Ἀλβανὴν, ὑφ' ἧς πολλοὶ τῶν λῃστῶν οἱ μὲν ἀνῃρέθησαν, οἱ δὲ συνελήφθησαν, συγκαλέσας τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν ὁ Κλοίλιος, ἐν ᾗ πολλὴν ἐποιήσατο τῶν Ῥωμαίων κατηγορίαν, τραυματίας τε συχνοὺς ἐπιδεικνύμενος, καὶ τοὺς προσήκοντας τοῖς ἡρπασμένοις ἢ τεθνηκόσι παράγων, καὶ πλείω τῶν γεγονότων ἐπικαταψευδόμενος, πρεσβείαν πέμπειν πρῶτον ἐψηφίσατο δίκας αἰτήσουσαν τῶν γεγονότων· ἐὰν δὲ ἀγνωμονῶσι Ῥωμαῖοι, τότε τὸν πόλεμον ἐπ' αὐτοὺς ἐκφέρειν.

III Ἀφικομένων δὲ τῶν πρεσβευτῶν εἰς Ῥώμην,

ὑποπτεύσας δ᾽ Τύλλος ὅτι δίκας αἰτήσοντες ἥκουσι, αὐτὸς τοῦτο ποιῆσαι πρότερος ἔγνω, περιστῆσαι βουλόμενος εἰς ἐκείνους τὴν αἰτίαν τοῦ λύειν τὰ πρὸς τὴν ἀποικίαν συγκείμενα. συνθῆκαι γὰρ ἦσαν ταῖς πόλεσιν ἐπὶ Ῥωμύλου γενόμεναι, τά τε ἄλλα ἔχουσαι δίκαια, καὶ ἵνα μηδετέρα πολέμου ἄρχῃ· ἡ δ᾽ ἐκαλοῦσα ὅ, τι δή ποτε ἀδίκημα, δικάζηται παρὰ τοῖς ἀδικοῦσιν· εἰ δὲ μὴ τυγχάνοι, τρίτον ἐξ ἀνάγκης ἐπιφέρῃ πόλεμον, ὡς λελυμένων ἤδη τῶν σπονδῶν. φυλαττόμενος δὲ τὸ μὴ πρότερον αἰτηθέντας δίκας Ῥωμαίους ἀντιπαθεῖν, ἔπειτα ὑπαιτίους Ἀλβανοῖς γενέσθαι, προσέταξε τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν ἑαυτοῦ φίλων τοὺς Ἀλβανῶν πρέσβεις ξενίζειν πάσῃ φιλοφροσύνῃ, καὶ κατέχειν ἔνδον παρ᾽ ἑαυτοῖς· αὐτὸς δὲ ἐν ἀσχολίαις εἶναι τισὶν ἀναγκαίοις σκηψάμενος, διεκρούσατο τὴν πρόσοδον αὐτῶν. τῇ δ᾽ ὑγιαινα νυκτὶ Ῥωμαίων ἄνδρας ἐπιφανεῖς, ἐπειλάμενος αὐτοῖς ἃ χρὴ πράττειν, ἀπέστειλεν εἰς Ἄλβαν ἅμα τοῖς εἰρηνοδίκαις, αἰτήσοντας ὑπὲρ ὧν ἠδίκηντο Ῥωμαῖοι δίκας παρ᾽ Ἀλβανῶν λαβεῖν· οἳ πρὶν ἥλιον ἀνασχεῖν, διανύσαντες τὴν ὁδὸν, πληθούσης τῆς ἐνθυνῆς ἀγορᾶς ἐπυγχάνουσι τῷ Κλοιλίῳ κατ᾽ ἀγορὰν ὄντι· καὶ ἀνεξάντες ὅσα ἠδίκηντο Ῥωμαῖοι παρ᾽ Ἀλβανῶν, ἠξίουν πράττειν τὰ συγκείμενα ταῖς πόλεσιν. ὁ δὲ Κλοίλιος, ὡς Ἀλβανῶν πρότερον ἀπεσταλκότων εἰς Ῥώμην τοὺς αἰτήσοντας δίκας, καὶ μηδὲ ἀποκρίσεως ἠξιωμένων, ἀπεῖναι τοὺς Ῥωμαίων ἐκέλευσεν ὡς παραβεβηκότας τὰς ὁμολογίας, καὶ προεῖπεν αὐτοῖς τὸν πόλεμον. ἀπαλλατ-

τόμενος δὲ ὑπὸ τῆς πρεσβείας ἠγεμών, ταῦτ' ἠξίωσεν ἀκοῦσαι παρ' αὐτοῦ μόνον, εἰ παραβαίνειν τὰς σπονδὰς ὁμολογεῖ τοὺς καὶ προτέρους αἰτηθέντας καὶ μαρτύρων ὑπομιμνήσκοντας τῶν ὁσίων ποιεῖν. ὁμολογήσαντος δὲ τοῦ Κλοιλίου; „Μαρτύρομαι τοίνυν, „ἔφη, τοὺς θεοὺς οὓς ἐπωνησάμεθα τῶν σπονδῶν „μάρτυρας, ὅτι Ῥωμαίοις οὐ τυχοῦσι τῶν δικαίων „προτέροις ὅσιος ὁ κατὰ τῶν παραβαίντων τὰς „σπονδὰς πόλεμος ἔσται· αἱ δὲ πεφευγότες τοῦτο „τὸ δίκαιον ὑμεῖς ἐστε, ὡς αὐτὰ καὶ ἔργα δηλοῖ. πρά„τεροί τε γὰρ αἰτηθέντες τὸ δίκαιον οὐχ ὑπέσχετε, „καὶ πρότεροι τὸν πόλεμον ὑμῖν προειρήκατε. τοι„γάρτοι τοὺς ἀμυνουμένους ὑμᾶς προσδέχεσθε με„τὰ τῶν ἄλλων οὐκ εἰς μαχράν.“ ταῦτα παρὰ τῶν πρεσβευτῶν ἀφικομένων εἰς Ῥώμην ἀκούσας ὁ Τύλλος, τότε τοὺς Ἀλβανοὺς προσάγειν ἐκέλευσε, καὶ περὶ ὧν ἤκουσι λέγειν. ἀπαγγειλάντων δ' αὐτῶν ὅσα προσέταξεν ὁ Κλοίλιος, καὶ τὸν πόλεμον ἀπειλούντων εἰ μὴ τύχοντες τῆς δίκης, „Ἐγὼ πρότερος „ὑμῶν, ἔφη, τοῦτο πεποίηκα, καὶ μηδὲν εὑρόμενος „ὧν ἐκέλευον αἷς συνθῆκαι, φαίνονται παρ' ὑμῶν „πρότεραι αὗται λελυμέναι καὶ μηδενὸς λόγου ἠξιω„μέναι· ὅθεν δὴ τὸν ἀναγκαῖόν τε καὶ δίκαιον Ἀλ„βανοῖς ἀναγγέλλω πόλεμον, οὐ μόνον τὰς οἰκείας „καθοπλίζων δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ τὰς παρὰ τῶν „ξυμμάχων ἐπικαλούμενος.“

IV. Ὡς δὲ πάντα ἦσαν αὐτοῖς· μετὰ γὰρ τὰς προφάσεις ταύτας παρεσκευάζοντο ἀμφότεροι πρὸς πόλεμον, οὐ μόνον τὰς οἰκείας ἐντοπίζοντες δυνά-

μεις, ἀλλὰ καὶ τὰς παρὰ τῶν ὑπηκόων ἐπικαλούμενοι· συνῆσαν ὁμοῦ, καὶ κατεστρατοπεδεύοντα τετταράκοντα σταδίους τῆς Ῥώμης ἀποσχόντες· οἱ μὲν Ἄλβανοι, περὶ τὰς καλουμένας Κλοιλίας τάφρους φυλάττουσι γὰρ ἔτι τὴν τοῦ κατασκευάσαντος αὐτὰς ἐπίκλησιν· Ῥωμαῖοι δὲ ὀλίγον ἔνδοθεν τοῦ ἐπιτηδειοτέρου εἰς στρατοπεδείαν τόπου ἐκλεξάμενοι. ἐπεὶ δὲ συνεῖδον ἀλλήλων ἀμφοτέρους τὰς δυνάμεις, οὔτε πλήθει λειπομένους, οὔτε ὁπλίσει καὶ τέχνῃ, οὔτε ταῖς ἄλλαις παρασκευαῖς οὐδαμοῦ εὐκόλους φρονήσαντας, τῆς μὲν ταχείας ἐπὶ τὸν ἀγῶνα ὁρμῆς, ἣν κατ' ἀρχὰς εἶχον ὡς αὐτῇ ἐφόδῳ ἐρειφόμενοι τοὺς πολεμίους, ἀπέστησαν· φυλακῆς δὲ μᾶλλον ἢ προεπιχειρήσεως πρόνοιαν ἐλάμβανον, ὑψηλοτέρους ἐγείροντες χάρακας. εἰσῆλθε τε αὐτῶν τοῖς χαριστάτοις εἰς τοὺς λογισμοὺς ὡς τὰ κράτιστα βουλευομένοις, καὶ καταμέμψεις τῶν ἐν τέλει. ἐλκομένου δὲ τοῦ χρόνου διὰ κενῆς· οὐδὲν γὰρ ὅ, τι καὶ λόγου ἄξιον ἦγε· καταδρομαῖς ψιλῶν ἢ σὺμπλοκαῖς ἱππέων ἔβλαπτον ἀλλήλους· ὁ δὲ τοῦ πολέμου δόξας αἴτιος γεγονέναι Κλοίλιος, ἀχθόμενος ἐπὶ τῇ ἀπράκτῳ καθέδρᾳ, γνώμην ἔσχεν ἐξάγειν τὴν στρατιάν, καὶ προκαλεῖσθαι τοὺς πολεμίους εἰς μάχην· ἐὰν δὲ μὴ ὑπακούσωσι, προσβάλλειν αὐτῶν πρὸς τὰ ἐρύματα. παρασκευασάμενος δὲ τὰ πρὸς τὸν ἀγῶνα, καὶ εἰ δεήσει τειχομαχίας, ὅσα τῷ τοιούτῳ πρόσφορα ἔργῳ μηχανησάμενος, ἐπεὶ νὺξ ἐγένετο, καθεύδων ἐν τῇ στρατηγικῇ σκηνῇ, παρούσης αὐτῷ τῆς εἰωθυίας φυλακῆς, περὶ τὸν ὄρθρον εὑρίσκεται νεκρός, οὔτε

σφαγῆς, οὔτε ἀγχόνης, οὔτε φαρμάκων, οὔτε ἄλλης βιαίας συμφορᾶς σημεῖον ἐπὶ τοῦ σώματος οὐδὲν ἔχων.

V. Παραδόξου δὲ τοῦ πάθους, ὥσπερ ἦν, ἅπασι φαινομένου, καὶ ζητουμένης τῆς αἰτίας· οὔτε γὰρ νόσον προηγησαμένην εἶχε τὶς αἰτιάσασθαι· οἱ μὲν ἐπὶ τὴν θείαν πρόνοιαν ἁπάσας τὰς ἀνθρωπίνας ἀναφέροντες τύχας, κατὰ χόλον δαιμόνιον ἔλεγον αὐτὸν ἀποθανεῖν, ὅτι πόλεμον ἐξέκαυσε τῇ μητροπόλει πρὸς τὴν ἀπόκτισιν οὔτε δίκαιον οὔτε ἀναγκαῖον· οἱ δὲ χρηματισμὸν ἡγούμενοι τὸν πόλεμον, καὶ μεγάλων ἀποστερεῖσθαι νομίζοντες ὠφελειῶν, εἰς ἐπιβουλὴν καὶ φθόνον ἀνθρώπινον τὸ ἔργον μετέφερον, αἰτιώμενοι τῶν ἀντιπολιτευομένων τινὰς ἀφανῆ καὶ δυσεξέλεγκτα εὑρόντας φάρμακα, διὰ τούτων τὸν ἄνδρα ἀνῃρηκέναι· οἱ δὲ, ὑπὸ λύπης τε καὶ ἀμηχανίας κρατούμενον, ἑκουσίῳ χρήσασθαι τελευτῇ αὐτὸν ἔφασαν, ἐπειδὴ ἅπαντα χαλεπὰ καὶ ἄπορα συνέβαινεν αὐτῷ, καὶ οὐδὲν ἐχώρει κατὰ νοῦν τῶν ἐν ἀρχαῖς, ὅτε εἷς τὰ πράγματα εἰσῄει, προσδοκηθέντων. τοῖς δ' ἐκτὸς οὖσι φιλίας τε καὶ ἔχθρας τῆς πρὸς τὸν στρατηγὸν, καὶ ἀπὸ παντὸς τοῦ βελτίστου κρίνουσι τὸ συμβεβηκὸς, οὔτε ἡ θεία νέμεσις, οὔτε ὁ τῶν ἀντιπολιτευομένων φθόνος, οὔθ' ἡ τῶν πραγμάτων ἀπόγνωσις ἀνῃρηκέναι τὸν ἄνδρα ἐδόκει, ἀλλ' ἡ τῆς φύσεως ἀνάγκη, καὶ τὸ χρεὼν, ὡς ἐκπεπληρωκότα τὴν ὀφειλομένην μοῖραν, ἧς ἅπασι τοῖς γινομένοις πέπρωται τυχεῖν. Κλοίλιος μὲν δὴ, πρὶν ἢ γενναῖον ἀποδείξασθαί τι, τοιαύτης τελευ-

τῆς ἔτυχεν. εἰς δὲ τὸν ἐκείνου τόπον ἀποδείκνυται στρατηγὸς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου Μέτιος Φουφέτιος, ἀνὴρ οὔτε πολέμου ἡγεμὼν ἱκανὸς, οὔτε εἰρήνης βέβαιος φύλαξ· ὃς οὐδενὸς ἧττον Ἀλβανῶν πρόθυμος ὢν κατ' ἀρχὰς διαστῆσαι τὰς πόλεις, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἀρχῆς μετὰ τὸν Κλοιλίου θάνατον ἀξιωθεὶς, ἐπειδὴ τῆς ἡγεμονίας ἔτυχε, καὶ ὅσα ἦν ἐν τοῖς πράγμασι δυσχερῆ καὶ ἄπορα συνεῖδεν, οὐκ ἔτι διέμεινεν ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς βουλεύμασιν, ἀλλ' εἰς ἀναβολὰς καὶ διατριβὰς ἄγειν ἠξίου τὰ πράγματα, ὁρῶν οὔτε τοὺς Ἀλβανοὺς συμπάντας ὁμοίαν ἔχοντας ἔτι προθυμίαν πρὸς πόλεμον, οὔτε τὰ σφάγια, ὁπότε θύοιτο περὶ μάχης, καλὰ γινόμενα· τελευτῶν δὲ εἰς καταλλαγὰς ἔγνω προκαλεῖσθαι τοὺς πολεμίους, πρότερον ἐπικηρυκευσάμενος, μαθὼν τὸν ἐπικρεμάμενον ἔξωθεν Ἀλβανοῖς τε καὶ Ῥωμαίοις κίνδυνον, εἰ μὴ σπείσονται τὸν πρὸς ἀλλήλους πόλεμον, ἀφύλακτον ὄντα, ὃς ἔμελλεν ἀμφοτέρας ἀναρπάσεσθαι τὰς δυνάμεις. ἦν δὲ τοιόσδε.

VI. Οὐϊεντανοὶ καὶ Φιδηναῖοι μεγάλας ἔχοντες πόλεις, ἐπὶ μὲν τῆς Ῥωμύλου βασιλείας εἰς πόλεμον ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δυναστείας Ῥωμαίοις κατέστησαν, ἐν ᾧ πολλὰς ἀπολέσαντες δυνάμεις ἀμφότεροι, καὶ χώρας ἀποδασμῷ ζημιωθέντες, ὑπήκοοι τοῖς κεκρατηκόσιν ἠναγκάσθησαν γενέσθαι. περὶ ὧν ἐν τῇ πρὸ ταύτης δεδήλωκα γραφῇ τὸ ἀκριβές· ἐπὶ δὲ τῆς Νομᾶ Πομπιλίου δυναστείας, εἰρήνης ἀπολαύσαντες βεβαίου, πολλὴν ἔσχον ἐπίδοσιν εἰς εὐανδρίαν τε καὶ πλοῦτον, καὶ τὴν ἄλλην εὐδαιμονίαν, τοί-

τοις δὴ τοῖς ἀγαθοῖς ἐπαφθέντες, ἐλευθερίας τε αὖθις ὠρέγοντο, καὶ φρόνημα ἐλάμβανον ὑψηλότερον, παρεσκευάζοντό τε, ὡς οὐκ ἔτι Ῥωμαίων ἀνηκόμενοι. τέως μὲν οὖν ἄθηλος αὐτῶν ἡ διάνοια τῆς ἀποστάσεως ἦν, ἐν δὲ τῷ πρὸς Ἀλβανοὺς ἐφανερώθη πολέμῳ. ὡς γὰρ ἐπύθοντο πανστρατιᾷ Ῥωμαίους ἐπελθόντας ἐπὶ τὸν πρὸς Ἀλβανοὺς ἀγῶνα, κράτιστον ὑπολαβόντες εἰληφέναι καιρὸν ἐπιθέσεως, ἀπορρήτους ἐποιήσαντο διὰ τῶν δυνατωτάτων ἀνδρῶν συνωμοσίας, πάντας τοὺς ὁπλοφορεῖν δυναμένους εἰς Φιδήνην συνελθεῖν, κρύφα καὶ μὴ ὀλίγους ἰόντας, ὡς ἂν ἥκιστα γένοιντο τοῖς ἐπιβουλευομένοις καταφανεῖς· ἐκεῖ δ' ὑπομένοντας ἐκδέχεσθαι τὸν καιρόν, ὅτε αἱ Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν δυνάμεις ἐκλιποῦσαι τοὺς χάρακας ἐπὶ τὸν ἀγῶνα προελεύσονται· τοῦτο δὲ φανερὸν αὐτοῖς ποιεῖν ἔμελλον διὰ συμβόλων σκοποί τινες ἐν τοῖς ὄρεσι λοχῶντες· ὅταν δὲ ἀρθῇ τὰ σημεῖα, λαβόντας ὅπλα χωρεῖν ἐπ' αὐτοὺς ἔδει πάντας κατὰ τάχος· ἦν δὲ οὐ πολλὴ ἐπὶ τοὺς χάρακας ἀπὸ Φιδήνης φέρουσα ὁδός, ἀλλ' ὅσον ἢ δυσὶν ὥραις ἢ τρισὶν ἀνυσθῆναι, πόρρωθεν ἐπιφανέντας δὲ ἀγῶνι τέλος ἤδη ἔχοντι, ὥσπερ εἰκὸς ἦν, μηθὲν ἡγεῖσθαι φίλιον, ἀλλ' ἐάν τε Ἀλβανοὶ νικῶσιν, ἐάν τε Ῥωμαῖοι, κτείνειν τοὺς κεκρατημένων αὐτῶν. ταῦτα μὲν ἃ διήγνωστο πράττειν τοῖς προεστηκόσι τῶν πόλεων. ἐκ μὲν οὖν θρασυτέρου ἐπὶ τὸν ἀγῶνα ὁρμῶσιν Ἀλβανοὶ Ῥωμαίων καταφρονήσαντες, καὶ μιᾷ κρῖναι μάχῃ τὰ ὅλα διέγνωσαν, οὐδὲν ἧττον τοῦ πολέμου ἦν τὸν τε κατὰ-

σκευασθέντα δόλον ἐπ' αὐτοῖς λελῃθέναι, καὶ διεφθάρθαι τὰ στρατεύματα αὐτῶν ἀμφότερα· νῦν δὲ ἡ διατριβὴ τοῦ πολέμου παράδοξος ἅπασι γενομένη, καὶ ὁ χρόνος ἐν ᾧ παρεσκευάζοντο πολὺς ἀφελκυσθείς, δείκνυε αὐτῶν τὰ βουλεύματα. τῶν γὰρ ἐκ τῆς συνωμοσίας τινὲς, εἴτε οἰκεῖα κέρδη περιβαλέσθαι ζητοῦντες, εἴτε τοῖς κορυφαιοτάτοις τῶν σφετέρων καὶ τὸ ἔργον εἰσηγησαμένοις φθονοῦντες, εἴτε μήνυσιν ἑτέραν δεδιότες, ὅ, τι πολλοῖς συνέβη παθεῖν ἐν ταῖς πολυανθρώποις καὶ χρονιζομέναις συνωμοσίαις, εἴτε ὑποδείσει ἀπαγκαζόμενοι γνώμης οὐκ ἀξιούσης ἔργον ἀνόσιον εἰς εὐτυχὲς κατασκῆψαι τέλος, μηνυταὶ γίνονται τοῖς πολεμίοις τοῦ δόλου.

VII. Ταῦτα δὴ μαθὼν ὁ Φουφέτιος ἔτι μᾶλλον ἔσπευσε ποιεῖσθαι τὰς διαλύσεις, ὡς οὐδὲ αἱρέσεως ἔτι τοῦ μὴ ταῦτα πράττειν σφίσι καταλειπομένης. ἐγεγόνει δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων ὑπὲρ τῆς συνωμοσίας ταύτης ἡ μήνυσις παρὰ τῶν ἐκ Φιδήνης φίλων· ὥστ' οὐδ' αὐτὸς ἔτι διαμελλήσας, δέχεται τὰς τοῦ Φουφετίου προκλήσεις. ἐπεὶ δὲ συνῆλθον εἰς τὸ μεταξὺ τῶν στρατοπέδων χωρίον ἑπαγόμενοι συμβούλους ἑκάτεροι τοὺς φρονῆσαι τὰ δέοντα ἱκανοὺς, ἀσπασάμενοι πρῶτον ἀλλήλους, ὡς πρότερον εἰώθεσαν, καὶ φιλοφρονηθέντες τὰς ἑταιρικάς τε καὶ συγγενικὰς φιλοφροσύνας, διελέγοντο περὶ τῶν διαλύσεων. ἤρχετο δ' ὁ Ἀλβανὸς πρότερον τοιάδε λέγων· „Ἀναγκαῖον εἶναί μοι δοκεῖ ἐπι„δεῖξαι τὰς αἰτίας πρῶτον, δι' ἃς ἐγὼ πρῶτος ἠξίω-

„σα περὶ καταλύσεως τοῦ πολέμου διαλέγεσθαι, οὔ-
„τε μάχῃ κρατηθεὶς ὑφ' ὑμῶν, οὔτε ἐπισιτισμοὺς
„εἰσάγεσθαι κωλυόμενος ἀνάγκῃ οὐδεμιᾷ· ἵνα μή
„με ὑπολάβητε τῆς μὲν οἰκείας δυνάμεως ἀσθένειαν
„κατεγνωκότα, τὴν δὲ ὑμετέραν ἰσχὺν δυσκαταγώ-
„νιστον εἶναι νομίζοντα, εὐπρεπῆ ζητεῖν ἀπαλλαγὴν
„τοῦ πολέμου. ἄφορητοι γὰρ ἂν γένοισθε ὑπὸ βα-
„ρύτητος, εἴ τι πεισθείητε περὶ ἡμῶν τοιοῦτον, καὶ
„οὐθὲν ἂν τῶν μετρίων ὑπομείνοιτε ποιεῖν, ὡς κρα-
„τοῦντες ἤδη τῷ πολέμῳ. ἵνα δὴ μὴ τὰς ψευδεῖς
„αἰτίας εἰκάζητε περὶ τῆς ἐμῆς προαιρέσεως, δι' ἃς
„ἀξιῶ καταλῦσασθαι τὸν πόλεμον, ἀκούσατε τὰς
„ἀληθεῖς· ἐγὼ στρατηγὸς ἀποδειχθεὶς ὑπὸ τῆς πα-
„τρίδος αὐτοκράτωρ, ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχὴν,
„ἐσκόπουν τίνες ἦσαν αἱ συνταράξασαι τὰς πόλεις
„ἡμῶν προφάσεις. ὁρῶν δὲ μικρὰς καὶ φαύλας, καὶ
„οὐχ ἱκανὰς διελεῖν τοσαύτην φιλίαν καὶ συγγένει-
„αν, οὐ τὰ κράτιστα ἡγούμην οὔτε Ἀλβανοὺς οὔτε
„ὑμᾶς βουλεύσασθαι. ἔτι δὲ μᾶλλον ἔγνων τοῦτο,
„καὶ πολλὴν κατέχων ἀμφοτέρων ἡμῶν μανίαν,
„ἐπειδὴ παρῆλθον ἐπὶ τὰ πράγματα, καὶ πεῖραν
„ἐλάμβανον τῆς ἑκάστου προαιρέσεως. οὔτε γὰρ ἐν
„τοῖς ἰδίοις οὔτ' ἐν τοῖς κοινοῖς συλλόγοις ὁμογνοοῦν-
„τας ὑπὲρ τοῦ πολέμου πάντας Ἀλβανοὺς ἑώρων·
„μαχρῷ δέ τινι τῶν ἐν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ κατα-
„λαμβανομένων χαλεπῶν, τὰ δαιμόνια σημεῖα, ὁπό-
„τε χρησαίμην σφαγίοις περὶ μάχης, χαλεπώτερα
„γινόμενα, πολλὴν δυσθυμίαν παρεῖχέ μοι καὶ ἀμη-
„χανίαν, ἐνθυμούμενος δὲ ταῦτα, τῆς μὲν ἐπὶ τοὺς

„ἀγῶνας ὁρμῆς ἐπέσχον, ἀναβολὰς δὲ καὶ διατριβὰς
„ἐποιούμην τοῦ πολέμου, πρότερος ἅμας ὀξόμενος
„ἄρξειν τῶν περὶ φιλίας λόγων· καὶ ἔδει γε, ὦ Τύλ-
„λε, τοῦτο ποιεῖν ὑμᾶς ἀποίκους ὄντας ἡμῶν, καὶ
„μὴ περιμένειν ἕως ἡ μητρόπολις ἄρξει. ὅσης γὰρ
„ἀξιοῦσι τιμῆς τυγχάνειν οἱ πατέρες παρὰ τῶν ἐγ-
„γόνων, τοσαύτης οἱ κτίσαντες τὰς πόλεις παρὰ τῶν
„ἀποίκων. ἐν ᾧ δὲ ἡμεῖς ἐμέλλομεν καὶ παρετηροῦ-
„μεν ἀλλήλους, πότεροι τῶν εὐγνωμόνων ἄρξουσι
„λόγων, ἕτερα τις ἡμᾶς ἀνάγκη κρείττων παντὸς
„ἀνθρωπίνου λογισμοῦ περιλαβοῦσα συνάγει· ἣν
„ἐγὼ πυθόμενος ἔτι λανθάνουσαν ὑμᾶς, οὐκ ἐᾷ
„φόμην δεῖν τῆς εὐπρεπείας τῶν διαλλαγῶν στοχά-
„ζεσθαι. δειναὶ γὰρ, ὦ Τύλλε, μηχαναὶ πλέκονται
„καθ' ἡμῶν, καὶ δόλος ἄφυκτος ἑρράπται κατ' ἀμ-
„φοτέρων, ὃς ἔμελλεν ἀκονιτὶ καὶ δίχα πόνου πάν-
„τα συντρίψειν καὶ διαφθερεῖν ἡμῶν τὰ πράγμα-
„τα, πυρὸς ἢ ποταμοῦ δίκην ἐμπεσών. δημιουργοὶ
„δὲ τῶν ἀνοσίων βουλευμάτων εἰσὶν οἱ δυνατώτε-
„ροι Φιδηναίων τε καὶ Οὐϊεντανῶν συνελθόντες.
„ὅστις δέ ὁ τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῶν τρόπος ἦν, καὶ
„πόθεν εἰς ἐμὲ ἡ τῶν ἀπορρήτων βουλευμάτων γνῶ-
„σις ἐλήλυθεν, ἀκούσατε."

VIII. Ταῦτα εἰπὼν δίδωσι τῶν παρόντων τι-
νὶ ἀναγνῶναι τὰς ἐπιστολὰς, ἃς αὐτῷ κεκομικώς τις
ἐτύγχανε παρὰ τῶν ἐν Φιδήνῃ ξένων, καὶ τὸν κομί-
σαντα αὐτὰς παρήγαγεν. ἀναγνωσθεισῶν δὲ τῶν
ἐπιστολῶν, καὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐξηγησαμένου πάντα
ὅσα παρὰ τῶν συντιθεμένων αὐτὰς ἐπὸ στόματος

ἤκουσεν, ἐκπλήξεώς τε μεγάλης κατασχούσης τοὺς ἀκούοντας, οἷα εἰκὸς ἐπὶ τηλικούτῳ κακῷ παρ' ἐλπίδας ἀκουσθέντι, ἐπισχὼν ὁ Φουφέτιος πάλιν ἔλεξεν· „Ἀκηκόατε τὰς αἰτίας, ἄνδρες Ῥωμαῖοι, δι' ἃς „ἐγὼ τε ἀνεβαλόμην τοὺς πρὸς ὑμᾶς ἀγῶνας· νῦν δὲ „καὶ τῶν περὶ φιλίας ἠξίωσα πρότερος ἄρχειν λόγων. „ὑμῶς δὲ τὸ μετὰ τοῦτο ἤδη σκοπεῖσθε, πότερον „οἴεσθε δεῖν περὶ βοϊδίων καὶ προβάτων ἁρπαγῆς „ἄσπειστον πόλεμον φυλάττειν πρὸς τοὺς κτίσαν„τας καὶ πατέρας, ἐν ᾧ καὶ κρατηθέντες ἀπολεῖσθε „καὶ κρατήσαντες· ἢ διαλυσάμενοι τὴν πρὸς τοὺς „συγγενεῖς ἔχθραν, μεθ' ἡμῶν ἐπὶ τοὺς κοινοὺς „ἐχθροὺς χωρεῖν, οἵ γε οὐ μόνον ἐβούλευσαν ἀφ' „ὑμῶν ἀπόστασιν ἀλλὰ καὶ ἐπανάστασιν, οὔτε πε„πονθότες οὐδὲν δεινὸν, οὔτε μὴ πάθωσι δεδιότες· „καὶ οὐδ' ἐκ τοῦ φανεροῦ ἐπέθεντο ἡμῖν, ὡς ὁ κοι„νὸς ἀξιοῖ τοῦ πολέμου νόμος, ἀλλ' ὑπὸ σκότους, „ὡς ἂν ἥκιστα ὑπίδοιτό τις αὐτῶν τὴν ἐπιβουλὴν „καὶ φυλάξαιτο. ἀλλὰ γὰρ ὅτι μὲν ἐπὶ τοὺς ἀνο„σίους ἀνθρώπους ἰτέον ἡμῖν ἁπάσῃ σπουδῇ κατα„λυσαμένοις τὰ ἔχθη· μανίας γὰρ θάτερα ἀξιοῦν· „ὡς ἐγνωκόσιν ὑμῖν καὶ ποιήσουσιν, οὐδὲν δέομαι „πλείω λέγειν καὶ παρακελεύεσθαι. ὃν δὲ τρόπον „αἱ διαλύσεις καλαὶ καὶ συμφέρουσαι γένοιντ' ἂν „ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσι· τοῦτο γὰρ ἴσως ποθεῖτε „ἀποῦσαι πάλαι· νῦν ἤδη πειράσομαι λέγειν. ἐγὼ „νομίζω κρατίστας μὲν εἶναι διαλλαγάς, καὶ πρε„πωδεστάτας συγγενέσι καὶ φίλοις πρὸς ἀλλήλους, ἐν „αἷς οὐδέν ἐστιν ἔγκοτον οὐδὲ μνησίκακον, ἀφέσεως

„ἅπασι πρὸς ἅπαντας ἴσην ἐν ἔθραυσαν, ἢ ἔπεσθον
„ἀδόκητον γενομένης· ἧττον δὲ τούτων εὐπορεῖς, ἐν
„αἷς τὸ μὲν πλῆθος ἀπόλωλεν τῶν ἐγκληθέντων, οἱ
„δὲ ἀδικήσαντες φιλήλους ἀναγκάζονται δίκας ὑπέ-
„σχειν λόγῳ κρινόμενοι καὶ νόμῳ. τούτων δὴ τῶν
„διαλλαγῶν ἐμοὶ τε δοκεῖ χρῆναι τοῖς εὐπρεπεστά-
„τοις καὶ μεγαλοψυχοτάτοις ἔργοις ἐπαίνου τυχεῖν, καὶ μοι-
„μήν θέσθαι περὶ παντὸς ἡμᾶς ἀλλήλοις μνησικα-
„κεῖν. αὐτὸ δ' ἐκ μὴ βούλῃ διαλλάττεσθαι τοῦτον
„τρόπον, ὦ Τύλλε, ἀλλὰ καὶ διδόναι δίκας καὶ λαμ-
„βάνειν ἀξιοῖς τοὺς ἐν ταῖς αἰτίαις παρ' ἀλλήλων,
„ἕτοιμοι καὶ ταῦτα ποιεῖν εἰσιν Ἀλβανοί, τὰ κοινὰ
„ἔχθη προκαταλυσάμενοι. εἰ δὲ τοῦτο ἔχεις παρὰ
„ταύτας λέγειν ἑτέρας εἶναι καλλίους διαλλαγὰς εἴτε
„δικαιοτέρας, οὐκ ἂν φθάνοις φέρων εἰς μέσον, καὶ
„πολλὴν σοὶ χάριν ἕξομεν."

IX. Ταῦτ' εἰπόντος τοῦ Φουφετίου, παραλα-
βὼν τὸν λόγον ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς ἔλεξε· „Καὶ
„ἡμεῖς, ὦ Φουφέτιε, βαρέως ὑπολαμβάνομεν ἡμᾶς
„καταλήψεσθαι συμφοράν, εἰ δ' αἵματος καὶ φό-
„νων ἀναγκασθείημεν κρῖναι τὸν συγγενῆ πόλεμον,
„καὶ ὑπὸ τῶν ἱερῶν, ὑπότε καὶ παλαίμνια θύοιμεν,
„ἐκαλούμεθα ἄρχειν μάχης· πάς τε ἀποφήτους θε-
„σπεσίας καὶ θαυμαστῶν συναμοσίας, ἃς ἐπ' ἄμ-
„φοτέροις ἡμῖν ἐνεώμασαν, ὀλίγῳ πρότερον πεπύ-
„σμεθα παρὰ τῶν ἐκεῖθεν ξένων· καὶ οὐκ ἀφύλακτοι
„πρὸς αὐτὰς ἐσμεν, ἀλλ' ὡς παθεῖν τε μηδὲν αὖ-
„τοὶ κακὸν, κἀκείνους ἐμπρήσασθαι τῆς ἐπερου-
„λῆς ἐξίως πεφροντίσμεθα· οὐκ ἔστιν τε σοῦ

„καταλύσασθαι τὸν πόλεμον ἀμαχητὶ μᾶλλον ἢ διὰ
„τῶν ὅπλων ἐβουλόμεθα. πρότεροι δὲ πρεσβεύ-
„σθαι περὶ διαλλαγῶν οὐκ ἀξιοῦμεν, ἐπείπερ οὐδ'
„ἤρξαμεν αὐτοὶ πρότεροι τοῦ πολέμου, ἄρξαντας
„δὲ ἠμυνάμεθα. ἀποτιθεμένων δὲ ὑμῶν τὰ ὅπλα,
„δεχόμεθα τὰς προκλήσεις ὅσμενοι· καὶ περὶ διαλ-
„λαγῶν οὐδὲν ἀκριβολογούμεθα, ἀλλὰ τὰς κρατί-
„στας τε καὶ μεγαλοψυχοτάτας δεχόμεθα, πᾶν ἀδί-
„κημα καὶ πᾶν ἁμάρτημα τῆς Ἀλβανῶν πόλεως ἀφι-
„έντες· εἰ δὴ καὶ κοινὰ χρὴ καλεῖν πόλεως ἁμαρ-
„τήματα, ὧν ὁ στρατηγὸς ὑμῶν Κλοίλιος αἴτιος
„ἦν, ὃς ὑπὲρ ἀμφοτέρων ἡμῶν οὐ μεμπτὰς τέτικε
„δίκας τοῖς θεοῖς. ἀφείσθω δὴ πᾶσα ἐγκλήματος
„ἰδίου τε καὶ κοινοῦ πρόφασις, καὶ μηδενὸς ἔτι μνή-
„μη τῶν παρεληλυθότων ἔστω κακῶν, ὡς καὶ σοὶ,
„Φουφέτιε, δοκεῖ· ἀλλ' οὐκ ἀπόχρη τοῦτο μόνον
„ἡμᾶς σκοπεῖν, ὅπως ἂν τὴν παροῦσαν ἔχθραν δια-
„λυσαίμεθα πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ὥστε μηδ' αὖ-
„θὶς ποτε πολεμήσωμεν ἔτι δεῖ παρασκευάσασθαι.
„οὐ γὰρ ἀναβολὰς ποιησόμενοι τῶν κακῶν συνελη-
„λύθαμεν, ἀλλ' ἀπαλλαγάς. τίς οὖν ἡ βεβαία τοῦ
„πολέμου κατάλυσις ἔσται, καὶ τί παρασχόντες εἰς τὰ
„πράγματα ἑκάτεροι νῦν τε καὶ εἰς τὸν ἀεὶ χρόνον
„ἐσόμεθα φίλοι, σὺ μὲν παρέλιπες, ὦ Φουφέτιε,
„ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο προσθεῖναι πειράσομαι. εἰ παύσον-
„ται μὲν Ἀλβανοὶ φθονοῦντες Ῥωμαίοις ἐφ' οἷς ἔχου-
„σιν ἀγαθοῖς, οὐκ ἄνευ μεγάλων κινδύνων καὶ πόνων
„αὐτὰ κτησαμένοις· οὐδὲν γοῦν πεπονθότες ὑφ'
„ἡμῶν οὔτε μεῖζον οὔτε ἔλαττον κακὸν, διὰ τοῦτο

„μισεῖτε ἡμᾶς, ὅτι δοκοῦμεν ἄμεινον ὑμῶν πράτ-
„τειν. παύσαίντο δὲ Ῥωμαῖοι δι' ὑποψίας ἔχοντες
„Ἀλβανοὺς ὡς ἐπιβουλεύοντας ἀεὶ σφίσι, καὶ φυ-
„λαττόμενοι καθάπερ ἐχθρούς· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο
„βέβαιος φίλος τῷ μισοῦντι οὐδείς. πῶς οὖν γενή-
„σεται τούτων ἑκάτερον; οὐκ ἐὰν γράψωμεν αὐτὰ
„ἐν ταῖς ὁμολογίαις, οὐδ' ἐὰν ὀμόσωμεν ἀμφότεροι
„καθ' ἱερῶν· μικραὶ γὰρ αὗταί γε αἱ φυλακαὶ καὶ
„ἀσθενεῖς· ἀλλ' ἐὰν κοινὰς ἡγησώμεθα τὰς ἀλ-
„λήλων τύχας. ἓν γάρ ἐστιν, ὦ Φουφέτιε, λύπης
„ἀνθρωπίνης ἐπ' ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς γινομένης
„ἄκος, τοῦ μηκέτι τοὺς φθονοῦντας ἀλλότρια τὰ
„τῶν φθονουμένων ἀγαθὰ ἡγεῖσθαι. ἵνα δὴ τοῦτο
„γένηται, Ῥωμαίους οἶμαι δεῖν εἰς τὸ κοινὸν Ἀλβα-
„νοῖς θεῖναι πάντα ὅσα τε νῦν ἔχουσι καὶ αὖθις
„ἕξουσιν ἀγαθά· Ἀλβανοὺς δὲ ἀγαπητῶς τὰ διδό-
„μενα δέχεσθαι, καὶ γενέσθαι ἅπαντας ὑμᾶς, εἰ δὲ
„μήγε, τοὺς πλείστους τε καὶ ἀρίστους ὑμῶν τῆς
„Ῥωμαίων πόλεως οἰκήτορας. οὐ γὰρ δὴ Σαβίνοις
„μὲν καὶ Τυῤῥηνοῖς καλῶς εἶχεν ἐκλιποῦσαι τὰς ἑαυ-
„τῶν πόλεις μεταθέσθαι τοὺς βίους ὡς ἡμᾶς· ὑμῖν
„δὲ ἆρα τοῖς συγγενεστάτοις τὸ αὐτὸ τοῦτο γενό-
„μενον οὐχ ἕξει καλῶς. εἰ δ' οὐκ ἀξιώσετε μίαν οἰ-
„κεῖαν πόλιν τὴν ἡμετέραν, μεγάλην οὖσαν ἤδη καὶ
„ἔτι μᾶλλον ἐσομένην, ἀλλὰ φιλοχωρήσετε τοῖς
„πατρῴοις ἐφεστίοις, ἐκεῖνό γε τοι ποιήσατε· βου-
„λευτήριον ἓν ἀποδείξατε ὃ τὰ συμφέροντα ὑπὲρ
„ἑκατέρας βουλεύσει πόλεως, καὶ τὴν ἡγεμονίαν
„ἀπόδοτε μιᾷ τῇ πρώτῃ· πόλει καὶ πλείονα δυνα-

„μένῃ ποιεῖν ἀγαθὰ τὴν ἥττονα. ἐγὼ μὲν δὴ ταῦτα
„ἄξιῶ· καὶ τούτων γενομένων, τόθ' ἡγοῦμαι βεβαίους
„ἡμᾶς ἔσεσθαι φίλους· δύο δὲ πόλεις οἰκοῦντας ἰσο-
„πορύφους, ὥσπερ νῦν, οὐδέποτε ὁμονοήσειν."

X. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Φουφέτιος, χρόνον εἰς βουλὴν ᾐτήσατο· καὶ μεταναστὰς ἐκ τοῦ συλλόγου μετὰ τῶν παρόντων Ἀλβανῶν εἰ χρὴ δέχεσθαι τὰς αἱρέσεις ἐσκόπει. ὡς δὲ τὰς ἁπάντων γνώμας ἔλαβεν, ἐπιστρέψας αὖθις πρὸς τὸν σύλλογον ἔλεξεν· „Ἡμῖν μὲν, ὦ Τύλλε, τὴν μὲν πατρίδα καταλιπεῖν „οὐ δοκεῖ, οὐδ' ἐξερημοῦν ἱερὰ πατρῷα καὶ προγο- „νικὰς ἑστίας, καὶ τόπον ὃν ἐγγὺς ἐτῶν πεντακοσίων „οἱ πατέρες ἡμῶν κατέσχον, καὶ ταῦτα μὴ πολέμου κατ- „ειληφότος ἡμᾶς, μηδ' ἄλλης θεοπέμπτου συμφο- „ρᾶς μηδεμιᾶς· ἓν δὲ καταστήσασθαι βουλευτήρι- „ον, καὶ μίαν εἶναι τὴν ἄρχουσαν τῆς ἑτέρας πόλιν, „οὐκ ἀπαρίσκει. γραφέσθω δὲ καὶ τοῦτο τὸ μέρος „ἐν ταῖς συνθήκαις, εἰ δοκεῖ· καὶ πᾶσα ἀνῃρήσθω „πολέμου πρόφασις." ὡς δὲ συνέβησαν ἐπὶ τούτοις, περὶ τῆς μελλούσης τὴν ἡγεμονίαν παραλήψεσθαι πόλεως διεφέροντο, καὶ πολλοὶ ἐλέχθησαν εἰς τοῦτο λόγοι παρ' ἀμφοτέρων, δικαιοῦντος ἑκατέρου τὴν αὑτοῦ πόλιν ἄρχειν τῆς ἑτέρας. ὁ μὲν οὖν Ἀλβανὸς τοιαῦτα προῖσχετο δίκαια· „Ἡμεῖς, ὦ Τύλλε, καὶ „τῆς ἄλλης ἄρχειν ἄξιοί ἐσμεν Ἰταλίας, ὅτι ἔθνος „Ἑλληνικὸν καὶ, μέγιστον τῶν κατοικούντων τήνδε „τὴν γῆν ἐθνῶν παρέχομεν· τοῦ δὲ Λατίνων ἔθ- „νους, εἰ μηδενὸς· τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἡγεῖσθαι δι- „καιοῦμεν οὐκ ἄνευ αἰτίας, ἀλλὰ κατὰ τὸν κοινὸν

„ἀνθρώπων νόμον, ὃν ἡ φύσις ἔδωκεν ἅπασι, τῶν „ἐγγόνων ἄρχειν τοὺς προγόνους. ὑπὲρ δὲ πάσας „τὰς ἄλλας ἀποικίας, αἷς μέχρι τοῦ παρόντος οὐ„δὲν ἐγκαλοῦμεν, τῆς ὑμετέρας οἰόμεθα δεῖν πόλεως „ἄρχειν, οὐ πρὸ πολλοῦ τὴν ἀποικίαν εἰς αὐτὴν „ἀπεσταλκότες, ὥστε ἐξίτηλον εἶναι ἤδη τὸ ἀφ' ἡμῶν „γένος ὑπὸ χρόνων παλαιωθέν, ἀλλὰ τῇ τρίτῃ γενεᾷ „πρὸ ταύτης. ἐὰν δὲ ἀναστρέψασα τὰς ἀνθρωπίνας „δικαιώσεις ἡ φύσις τὰ νέα τάξῃ τῶν πρεσβυτέρων „ἄρχειν, καὶ τὰ ἔγγονα τῶν προγόνων, τότε καὶ „ἡμεῖς ἀνεξόμεθα τὴν μητρόπολιν ὑπὸ τῆς ἀποικί„ας ἀρχομένην ὁρᾶν, πρότερον δὲ οὔ. ἓν μὲν δὴ „τοῦτο τὸ δικαίωμα παρεχόμεθα τῆς ἀρχῆς, ἧς οὐκ „ἂν ἀποσταίημεν ὑμῖν ἑκόντες. ἕτερόν δὲ τοιόνδε· „δέξασθε δὲ αὐτὸ μὴ ὡς ἐπὶ διαβολῇ καὶ ὀνειδισμῷ „τῷ ὑμετέρῳ λεγόμενον, ἀλλὰ τοῦ ἀναγκαίου ἕνε„κα· ὅτι τὸ μὲν Ἀλβανῶν γένος οἷον ἐπὶ τῶν κτι„σάντων τὴν πόλιν, τοιοῦτον ἕως τῶν καθ' ἡμᾶς „χρόνων διαμένει· καὶ οὐκ ἂν ἔχοι τις ἐπιδεῖξαι „φῦλον ἀνθρώπων οὐδὲν, ἔξω τοῦ Ἑλληνικοῦ τε „καὶ τοῦ Λατίνων, ᾧ τῆς πολιτείας μεταδεδώκαμεν· „ὑμεῖς δὲ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ παρ' ἑαυτοῖς πολιτεύμα„τος διεφθάρκατε, Τυρρηνούς τε ὑποδεξάμενοι καὶ „Σαβίνους, καὶ ἄλλους τινὰς ἀνεστίους καὶ πλανήτας „βαρβάρους πάνυ πολλούς· ὥστε ὀλίγον τὸ γνήσιον „ὑμῶν ἐστιν ὅσον ἀφ' ἡμῶν ὡρμίσθη, μᾶλλον δὲ πολ„λοστὸν τοῦ ἐπεισάκτου τε καὶ ἀλλοφύλου. εἰ δὲ ἡμεῖς „παραχωρήσαιμεν ὑμῖν τῆς ἀρχῆς, τὸ νόθον ἄρξει τοῦ „γνησίου, καὶ τὸ βάρβαρον τοῦ Ἑλληνικοῦ, καὶ τὸ

„ἐπείσακτον τοῦ αὐθιγενοῦς. οὐδὲ γὰρ ἂν τοῦτο ἔχοιτε
„εἰπεῖν, ὅτι τὸν μὲν ἔπηλυν ὄχλον οὐδενὸς εἰάκατε
„εἶναι τῶν κοινῶν κύριον, ἄρχετε δ' αὐτοὶ τῆς πό-
„λεως καὶ κελεύετε οἱ αὐθιγενεῖς· ἀλλὰ καὶ βασι-
„λεῖς ἀποδείκνυτε ξένους, καὶ τῆς βουλῆς τὸ πλεῖστον
„ὑμῖν ἐκ τῶν ἐπηλύδων, ὧν οὐδὲν ἂν φήσαιτε ἐκόντες
„ὑπομένειν. τίς γὰρ ἑκουσίως ἄρχεται τῶν κρειτ-
„τόνων ὑπὸ τοῦ χείρονος; πολλὴ δὴ μανία καὶ κα-
„κότης, ἃ δὲ ἀνάγκην φαίητ' ἂν ὑμεῖς ὑπομένειν,
„ταῦτα ἡμᾶς ἑκόντας δέχεσθαι. τελευταῖός μοι λό-
„γος ἐστὶν, ὅτι τῆς Ἀλβανῶν πόλεως οὐδὲν ἔτι παρα-
„κινεῖ μέρος τοῦ πολιτεύματος, ὀκτωκαιδεκάτην ἤδη
„γενεὰν οἰκουμένης, καὶ πάντα ἐν κόσμῳ τὰ συνή-
„θη καὶ πάτρια ἐπιτελούσης· ἡ δ' ὑμετέρα πόλις
„ἀδιακόσμητός ἐστι καὶ ἀδιάτακτος, ἅτε νεόκτιστος
„οὖσα καὶ ἐκ πολλῶν συμφορητὸς ἐθνῶν, ἢ μακρῶν
„δεῖ χρόνων καὶ παθημάτων παντοδαπῶν, ἵνα καταρ-
„τυθῇ καὶ παύσηται ταραττομένη καὶ στασιάζουσα,
„ὥσπερ νῦν. ἅπαντες δ' ἂν εἴποιμεν, ὅτι δεῖ τὰ παθε-
„στηκότα τῶν ταραττομένων, καὶ τὰ πεπειραμένα τῶν
„ἀδοκιμάστων, καὶ τὰ ὑγιαίνοντα τῶν νοσούντων ἄρ-
„χειν· οἷς ὑμεῖς τἀναντία ἀξιοῦντες οὐκ ὀρθῶς ποιεῖτε.

XI. Τοιαῦτα τοῦ Φουφετίου λέξαντος, παρα-
λαβὼν ὁ Τύλλος τὸν λόγον εἶπε· „Τὸ μὲν ἐκ φύ-
„σεως καὶ προγόνων ἀρετῆς δίκαιον, ὦ Φουφέτιε
„καὶ ὑμεῖς ἄνδρες Ἀλβανοὶ, κοινὸν ἀμφοτέροις ἡμῖν.
„τοὺς αὐτοὺς γὰρ εὐχόμεθα προγόνους ἑκάτεροι· ὥστε
„οὐδὲν δεῖ τούτου χάριν οὔτε πλέον ἡμῶν ἔχειν τοὺς
„ἑτέρους, οὔτ' ἔλαττον. τὸ δὲ ἄρχειν ἐκ παντὸς τῶν

„ἀποικιῶν τὰς μητροπόλεις, ὡς ἀναγκαῖόν τι φύ-
„σεως νόμιμον, οὔτε ἀληθὲς οὔτε δίκαιον ἡξιοῦτο
„ὑφ' ἡμῶν· πολλά γε τοι φύλα ἐστὶν ἀνθρώπων,
„παρ' οἷς αἱ μητροπόλεις οὐκ ἄρχουσιν ἀλλ' ὑπο-
„τάττονται ταῖς ἀποικίαις. μέγιστον δὲ καὶ φανε-
„ρώτατον τοῦ λόγου τοῦδε παράδειγμα ἡ Σπαρ-
„τιατῶν πόλις, οὐ τῶν ἄλλων μόνον ἀξιοῦσα ἄρχειν
„Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τοῦ Δωρικοῦ γένους, ὅθεν
„ἀπῳκίσθη. καὶ τί δεῖ περὶ τῶν ἄλλων λέγειν; αὐ-
„τοὶ γὰρ ὑμεῖς, οἱ τὴν ἡμετέραν πόλιν ἀποικίσαν-
„τες, Λαουίνιατῶν ἐστε ἄποικοι. εἰ δὴ φύσεώς ἐστι
„νόμος ἄρχειν τῆς ἀποικίας τὴν μητρόπολιν, οὐκ
„ἂν φθάνοιεν ἀμφοτέροις ἡμῖν Λαουίνιᾶται τὰ δί-
„καια πράττοντες; πρὸς μὲν δὴ τὸ πρῶτον ὑμῶν
„δικαίωμα καὶ πλείστην ἔχων εὐπροσωπίαν, ταῦθ'
„ἱκανά. ἐπεὶ δὲ καὶ τοὺς βίους τῶν πόλεων ἀντιπαρ-
„εξετάζειν ἀλλήλοις ἐπιχειρεῖς, ὦ Φουφέτιε, λέγων
„ὅτι τὸ μὲν Ἀλβανῶν εὐγενὲς ὅμοιον ἀεὶ διαμένει,
„τὸ δ' ἡμέτερον ἐξέφθαρται ταῖς ἐπιμιξίαις τοῦ
„ἀλλοφύλου, καὶ οὐκ ἠξίους ἄρχειν τῶν γνησίων
„τοὺς νόθους, οὐδὲ τῶν αὐθιγενῶν τοὺς ἐπήλυδας,
„μάθε καὶ κατὰ τοῦτο ἁμαρτάνων μάλιστα τὸ δι-
„καίωμα. ἡμεῖς γὰρ τοσοῦτον δέομεν αἰσχύνεσθαι
„κοινὴν ἀναδείξαντες τὴν πόλιν τοῖς βουλομένοις,
„ὥστε καὶ σεμνυνόμεθα ἐπὶ τούτῳ μάλιστα τῷ ἔργῳ,
„οὔτε αὐτοὶ τοῦ ζήλου τοῦδε ἄρξαντες, παρὰ δὲ τῆς
„Ἀθηναίων πόλεως τὸ παράδειγμα λαβόντες, ἧς
„μέγιστον κλέος ἐν Ἕλλησίν ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο
„οὐχ ἥκιστα, εἰ μὴ μάλιστα, τὸ πολίτευμα. καὶ τὸ

„πρᾶγμα ἡμῖν πολλῶν γενόμενον ἀγαθῶν αἴτιον,
„οὔτ' ἐπίμεμψιν οὔτε μεταμέλειαν ὡς ἡμαρτηκόσι
„φέρει· ἄρχει τε καὶ βουλεύει καὶ τὰς ἄλλας τιμὰς
„καρποῦται παρ' ἡμῖν οὐχ ὁ πολλὰ χρήματα κεκτη-
„μένος, οὐδὲ ὁ πολλοὺς πατέρας ἐπιχωρίους ἀπο-
„δεῖξαι δυνάμενος, ἀλλ' ὅστις ἂν ᾖ τούτων τῶν τι-
„μῶν ἄξιος. οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ τινὶ τὴν ἀνθρωπίνην
„εὐγένειαν ὑπάρχειν νομίζομεν, ἀλλ' ἐν ἀρετῇ. ὁ δὲ
„ἄλλος ὄχλος σῶμα τῆς πόλεώς ἐστιν, ἰσχὺν καὶ δύ-
„ναμιν τοῖς βουλευθεῖσιν ὑπὸ τῶν κρατίστων παρε-
„χόμενος. μεγάλη τε ἡμῶν ἡ πόλις ἐκ μικρᾶς, καὶ
„φοβερὰ τοῖς περιοίκοις ἐξ εὐκαταφρονήτου διὰ
„ταύτην τὴν φιλανθρωπίαν γέγονε· τῆς τε ἡγεμο-
„νίας ὑπὲρ ἧς τῶν ἄλλων Λατίνων οὐδεὶς ἀντιποι-
„εῖται πρὸς ἡμᾶς, τοῦτο Ῥωμαίοις τὸ πολίτευμα
„ἦρξεν, σὺ σὺ κατηγορεῖς, ὦ Φουφέτιε. ἐν ἰσχύϊ
„γὰρ ὅπλων κεῖται τὸ τῶν πόλεων κράτος, αὕτη δ'
„ἐκ πολλῶν σωμάτων γίνεται. ταῖς δὲ μικραῖς καὶ
„ὀλιγανθρώποις, καὶ διὰ τοῦτο ἀσθενέσιν, οὐκ ἔστιν
„ἄρχειν ἑτέρων, ἀλλ' οὐδὲ αὑτῶν ἄρχειν. καθόλου
„δ' ἔγωγε τόθ' ὑπολαμβάνω δεῖν διασύρειν τὰς
„ἑτέρων πολιτείας, καὶ τὴν ἰδίαν ἐπαινεῖν, ὅταν τὶς
„ἔχῃ δεῖξαι τὴν μὲν ἑαυτοῦ πόλιν ἐκ τοῦ ταῦτα ἐπι-
„τηδεύειν, ἃ φησιν, εὐδαίμονα καὶ μεγάλην οὖσαν·
„τὰς δὲ διαβαλλομένας, διὰ τὸ μὴ ταῦτα προαιρεῖ-
„σθαι, κακοδαιμονούσας. τὰ δ' ἡμέτερα πράγματα
„οὐχ οὕτως ἔχει· ἀλλ' ἡ μὲν ὑμετέρα πόλις, ἀπὸ
„μείζονος αὐχήματος ἀρχομένη καὶ πλειόνων ἀφορ-
„μῶν τυχοῦσα, εἰς ἐλάττονα οἶκον συνῆκται· ἡμεῖς

„δὲ μικρὰς τὰς πρώτας ἀρχὰς λαβόντες, οὐ πολλῷ
„χρόνῳ μεγίστην τῶν πλησιοχώρων πόλεων τὴν Ῥω-
„μην πεποιήκαμεν τούτοις τοῖς πολιτεύμασιν, ὧν
„σὺ κατηγορεῖς, χρώμενοι. τὸ δὲ στασιάζον ἡμῶν,
„ἐπεὶ καὶ τοῦτο δι' αἰτίας εἶχες, ὦ Φουφέτιε, οὐκ
„ἐπὶ διαφθορᾷ καὶ ἐλαττώσει τῶν κοινῶν, ἀλλ' ἐπὶ
„σωτηρίᾳ καὶ αὐξήσει γίνεται. φιλοτιμούμεθα γὰρ
„οἱ νεώτεροι πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, καὶ οἱ ἔποικοι
„πρὸς τοὺς ἐπικαλεσαμένους, πότεροι πλείονα ποιήσω-
„μεν τὸ κοινὸν ἀγαθά. ἵνα δὲ συντεμὼν εἴπω, τοῖς μὲλ-
„λουσιν ἕτέρων ἄρξειν δύο προσεῖναι δεῖ ταῦτα, τὴν ἐν
„τῷ πολέμῳ ἰσχὺν καὶ τὴν ἐν τῷ βουλεύεσθαι φρόνη-
„σιν· ἃ περὶ ἡμᾶς ἐστιν ἀμφότερα. καὶ ὅτι οὐ κενὸς ὁ
„κόμπος, ἢ παντὸς λόγου κρείττων πεῖρα ἡμῶν μαρτυ-
„ρεῖ. τοσαύτην γοῦν μεγέθει καὶ δυνάμει πόλιν οὐκ οἶ-
„όν τε ἦν γενέσθαι τρίτῃ γενεᾷ μετὰ τὸν οἰκισμὸν, εἰ
„μὴ τό, τε ἀνδρεῖον ἐπερίττευεν αὐτῇ καὶ τὸ φρόνιμον.
„ἱκαναὶ δὲ τεκμηριῶσαι τὸ κράτος αὐτῆς πολλαὶ πό-
„λεις ἐκ τοῦ Λατίνων οὖσαι γένους, καὶ τὴν κτίσιν
„ἀφ' ὑμῶν ἔχουσαι, αἳ τὴν ὑμετέραν ὑπεριδοῦσαι
„πόλιν, ἡμῖν προσκεχωρήκασι, καὶ ὑπὸ Ῥωμαίων
„ἄρχεσθαι μᾶλλον ἀξιοῦσιν ἢ ὑπὸ Ἀλβανῶν· ὡς
„ἡμῶν μὲν ἀμφότερα ἱκανῶν ὄντων τοὺς τε φίλους
„εὖ ποιεῖν, καὶ τοὺς ἐχθροὺς κακῶς· ὑμῶν δ' οὐδ'
„ἕτερα. πολλὰ εἶχον ἔτι καὶ ἰσχυρὰ, ὦ Φουφέτιε,
„πρὸς τὰς δικαιώσεις, ἃς σὺ παρέσχες, λέγειν· μά-
„ταιον δὲ ὁρῶν τὸν λόγον, καὶ ἐν ἴσῳ τὰ πολλὰ τοῖς
„σοῖς λόγοις ἐλεγχθησόμενα, πρὸς ἀντιπάλους ὄντας
„ὑμᾶς τοὺς δικαίους κριτὰς παύσομαι λέγων. ἵνα

„δὲ ὑπολαμβάνω κράτιστον εἶναι καὶ μόνον ἡμῶν
„τὰ νείκη δύνασθαι διακρῖναι τρόπον, ᾧ πολλοὶ
„βάρβαροί τε καὶ Ἕλληνες εἰς ἔχθη καταστάντες, οἱ
„μὲν ὑπὲρ ἡγεμονίας οἱ δὲ ὑπὲρ ἀμφισβητησίμου
„γῆς, ἐχρήσαντο· τοῦτον εἰπὼν ἔτι, παύσομαι· εἰ
„ποιησαίμεθα μέρει τινὶ τῆς ἑαυτῶν στρατιᾶς ἑκά-
„τεροι τὸν ἀγῶνα, εἰς ὀλιγιστόν τι πλῆθος ἀνδρῶν
„συναγαγόντες τὴν τοῦ πολέμου τύχην· ἐξ ὁποτέρας
„δ' ἂν πόλεως οἱ κρατήσαντες τῶν ἀντιπάλων γέ-
„νωνται, ταύτῃ συγχωρήσαιμεν ἄρχειν τῆς ἑτέρας.
„ὁπόσα γὰρ μὴ διαιρῆται ὑπὸ λόγου, ταῦτα ὑπὸ
„τῶν ὅπλων κρίνεται."

XII. Τὰ μὲν λεχθέντα περὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν πόλεων δικαιώματα ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν στρατηγῶν, ταιάδε ἦν· τέλος δὲ τοῖς λόγοις αὐτῶν ἠκολούθησεν οἷον ὁ Ῥωμαῖος ὑπετίθετο. οἱ γὰρ ἐν τῷ συλλόγῳ παρόντες Ἀλβανῶν τε καὶ Ῥωμαίων, ταχεῖαν ἀπαλλαγὴν τοῦ πολέμου ποιήσασθαι ζητοῦντες, ὅπλοις τὸ νεῖκος ἔγνωσαν διελεῖν. συγχωρηθέντος δὲ καὶ τούτου, περὶ τοῦ πλήθους τῶν ἀγωνιουμένων ζήτησις ἐγίνετο, οὐ τὴν αὐτὴν ἑκατέρου τῶν στρατηγῶν διάνοιαν ἀποδεικνυμένου. Τύλλος μὲν γὰρ ἐβούλετο ἐλαχίστοις σώμασι γενέσθαι τὴν τοῦ πολέμου κρίσιν, ἵνὸς Ἀλβανῶν τοῦ λαμπροτάτου πρὸς ἕνα Ῥωμαίων τὸν ἄριστον μονομαχήσαντος· καὶ πρόθυμος ἦν αὐτὸς ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος διαγωνίσασθαι, προκαλούμενος εἰς τὴν ὁμοίαν φιλοτιμίαν τὸν Ἀλβανὸν, καλοὺς ἀποφαίνων τοῖς ἀνειληφόσι τὰς τῶν στρατοπέδων ἡγεμονίας τοὺς ὑπὲρ

ἀρχῆς καὶ δυναστείας ἀγῶνας, οὐ μόνον ἐὰν νικήσωσιν ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἀλλὰ κἂν αὐτοὶ κρατηθῶσιν ὑπ' ἀγαθῶν· καὶ διεξιὼν ὅσοι στρατηγοὶ καὶ βασιλεῖς τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς προκινδυνεῦσαι τῶν κοινῶν παρέσχον, δεινὸν ἡγούμενοι τῶν μὲν τιμῶν πλέον αὐτοὶ φέρεσθαι, τῶν δὲ πολέμων ἔλαττον. ὁ δὲ Ἄλβανὸς τὸ μὲν ὀλίγοις σώμασι κινδυνεύειν τὰς πόλεις ὀρθῶς ἐνόμιζεν εἰρῆσθαι, περὶ δὲ τῆς ἐνὶ πρὸς ἕνα μάχης διεφέρετο, λέγων ὅτι τοῖς μὲν ἡγουμένοις τῶν στρατοπέδων, ὅταν ἰδίαν κατασκευάζωνται δυναστείαν, καλὸς καὶ ἀναγκαῖος ἔσται ὁ περὶ τῆς ἀρχῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγών, ταῖς δὲ πόλεσιν αὐταῖς, ἐπειδὰν περὶ τῶν πρωτείων διαφέρωνται πρὸς ἀλλήλας, οὐ μόνον σφαλερὸς ἀλλὰ καὶ αἰσχρὸς ὁ διὰ μονομαχίας κίνδυνος, ἐάν τε τῆς κρείττονος λάβωνται τύχης, ἐάν τε τῆς χείρονος. τρεῖς δὲ ἄνδρας ἐπιλέκτους ἀφ' ἑκατέρας πόλεως συνεβούλευεν ὑπὸ τὴν ἅπάντων ὄψιν Ἀλβανῶν τε καὶ Ῥωμαίων διαγωνίσασθαι. ἐπιτηδειότατον γὰρ εἶναι τόνδε τὸν ἀριθμὸν εἰς πᾶσαν ἀμφισβητουμένου πράγματος διαίρεσιν, ἀρχήν τε καὶ μέσα καὶ τελευτὴν ἔχοντα ἐν αὑτῷ. ταύτῃ προσθεμένων τῇ γνώμῃ Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν, ᾗ τε σύλλογος διελύθη, καὶ ἐπὶ τοὺς ἰδίους ἀπῆσαν ἑκάτεροι χάρακας.

XIII. Ἔπειτα καλέσαντες εἰς ἐκκλησίαν τὰς δυνάμεις ἀμφοτέρας οἱ στρατηγοὶ, διεξῆλθον ἃ τε διελέχθησαν αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἐφ' οἷς συνέθεντο καταλῦσαι τὸν πόλεμον. ἐπικυρωσάντων δὲ τῶν στρατευμάτων ἀμφοτέρων κατὰ πολλὴν εὐδόκη-

σιν τὰς τῶν στρατηγῶν ὁμολογίας, θαυμαστὴ μετὰ τοῦτο κατεῖχε φιλοτιμία καὶ λοχαγοὺς καὶ στρατιώτας, πολλῶν πάνυ προθυμουμένων ἐξενέγκασθαι τὰ τῆς μάχης ἀριστεῖα, καὶ οὐ λόγῳ σπουδαζόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ φιλοτιμίας ἀποδεικνυμένων· ὥστε χαλεπὴν γενέσθαι τοῖς ἡγεμόσιν αὐτῶν τὴν τῶν ἐπιτηδειοτάτων διάγνωσιν. εἰ γάρ τις ἦν ἢ πατέρων ἐπιφανείᾳ λαμπρὸς, ἢ σώματος ῥώμῃ διαπρεπὴς, ἢ πράξει τῇ κατὰ χεῖρα γενναῖος, ἢ κατ' ἄλλην τινὰ τύχην ἢ τόλμαν ἐπίσημος, αὐτὸν ἠξίου τάττειν πρῶτον ἐν τοῖς τρισί. ταύτην ἐπὶ πολὺ χωροῦσαν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς στρατεύμασι τὴν φιλοτιμίαν ὁ τῶν Ἀλβανῶν ἔπαυσε στρατηγός, ἐνθυμηθεὶς ὅτι θεία πρόνοια, ἐκ πολλοῦ προορωμένη τὸν μέλλοντα συμβήσεσθαι ταῖς πόλεσιν ἀγῶνα, τοὺς προκινδυνεύσοντας αὐτῶν κατεσκεύασε γενέσθαι οἴκων τε οὐκ ἀφανῶν, καὶ τὰ πολέμια ἀγαθοὺς, ὀφθῆναί τε καλλίστους, καὶ οὔτε γενέσεως τοῖς πολλοῖς μετειληφότας, ἀλλὰ σπανίου καὶ θαυμαστῆς διὰ τὸ παράδοξον. Ὁρατίῳ γάρ τινι Ῥωμαίῳ, καὶ Κορατίῳ τὸ γένος Ἀλβανῷ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐνεγγύησε θυγατέρας διδύμους Σεκηνίου Ἀλβανός. τούτοις ἀμφοτέροις αἱ γυναῖκες ἐγκύμονες ἅμα γενόμεναι, τὰς πρωτοτόκους ἐκφέρουσι γονὰς ἄῤῥενα βρέφη, τρίδυμα καὶ αὐτά· ἃ οἱ γενάμενοι, πρὸς οἰωνοῦ λαβόντες ἀγαθοῦ καὶ πόλει καὶ οἴκῳ τῷ σφετέρῳ, τρέφουσιν ἅπαντα καὶ τελειοῦσι· θεὸς δ' αὐτοῖς, ὥσπερ κατ' ἀρχὰς ἔφη, ἄλδουσι κάλλος τε καὶ ῥώμην, καὶ δὴ καὶ ψυχῆς γεν-

ναιότητα μηδενὸς τῶν ἄριστα πεφυκότων χείρους γενέσθαι. τούτοις ἔγνω τοῖς ἀνδράσιν ὁ Φουφέτιος ἐπιτρέπειν τὸν ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας ἀγῶνα· καὶ προκαλεσάμενος εἰς λόγους τὸν βασιλέα τῶν Ῥωμαίων, λέγει πρὸς αὐτόν·

XIV. „Θαῤῥεῖς τις ἔοικεν, ὦ Τύλλε, προνοούμενος τῶν „πόλεων ἑκατέρας, ἐν ἄλλοις τε πολλοῖς καὶ δὴ κατὰ „τόνδε τὸν ἀγῶνα φανερὰν τὴν εὔνοιαν πεποιῆσθαι. „τὸ γὰρ εὐρεθῆναι τοὺς ἀγωνιουμένους ὑπὲρ πάν„των γένει τε μηδενὸς χείρονας καὶ τὰ πολέμια ἀγα„θοὺς, ὀφθῆναί τε καλλίστους, πρὸς δὲ τούτοις ἐξ „ἑνὸς πεφυκότας πατρὸς, καὶ ὑπὸ μιᾶς γεγεννημέ„νους μητρὸς, καὶ τὸ θαυμασιώτατον, ἐν μιᾷ προ„ελθόντας εἰς φῶς ἡμέρᾳ, παρ' ὑμῖν μὲν Ὁρατίους, „παρ' ἡμῖν δὲ Κορατίους, θαυμαστῇ τινι καὶ θείᾳ „παντάπασιν ἔοικεν εὐεργεσίᾳ. τί οὖν οὐ δεχόμεθα „τὴν τοσαύτην τοῦ δαιμονίου πρόνοιαν, καὶ παρα„καλοῦμεν ἐπὶ τὸν ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας ἀγῶνα τοὺς „τριδύμους ἀδελφοὺς ἑκάτεροι; τότε γὰρ ἄλλα ἅσα „ἐν τοῖς ἄριστα μαχησομένοις βουλοίμεθα εἶναι, „καὶ τούτοις ἔνεστι τοῖς ἀνδράσι· καὶ τὸ μὴ προ„λιπεῖν τοὺς προασπιστὰς κάμνοντας, τούτοις μάλ„λον ὑπάρξει, ἀδελφοῖς οὖσι, περὶ οὓς τινας ἄλ„λους Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν· ἥ τε φιλοτιμία „τῶν ἄλλων νόσον, χαλεπὴ λυθῆναι δι' ἑτέρου τινὸς „οὖσα τρόπου, ταχεῖαν ἕξει κρίσιν. τεκμαίρομαι „γάρ τινας καὶ παρ' ὑμῖν πολλοὺς εἶναι τοὺς ἀντε„ποιουμένους ἀρετῆς, ὥσπερ καὶ παρ' Ἀλβανοῖς· „οὓς εἰ διδάσκοιμεν ὅτι θεία τις ἔφθασε τύχη τὰς

„ἀνθρωπίνας σπουδὰς, αὐτὴ παρασχοῦσα τοὺς ἐξ „ἴσου τὸν ὑπὲρ τῶν πόλεων ἀγῶνα ποιησομένους, „οὐ χαλεπῶς πείσομεν. οὐ γὰρ ἀρετῇ λείπεσθαι δό- „ξουσι τριδύμων ἀδελφῶν, ἀλλὰ φύσεως εὐκληρίᾳ „καὶ τύχης ἰσορρόπου πρὸς τὸ ἀντίπαλον ἐπιτη- „δειότητι.“

XV. *Τοσαῦτα τοῦ Φουφετίου λέξαντος, καὶ πάντων τὴν γνώμην ἐπαινεσάντων· ἔτυχον δὲ Ῥω-μαίων τε καὶ Ἀλβανῶν οἱ κράτιστοι παρόντες ἀμ-φοτέροις· μικρὸν ἐπισχὼν ὁ Τύλλος λέγει· „Τὰ „μὲν ἄλλα ὀρθῶς ἐπιλελογίσθαι μοι δοκεῖς, ὦ Φου-„φέτιε· θαυμαστὴ γάρ τις ἡ τὴν οὐδέ ποτε συμ-„βᾶσαν ὁμοιογένειαν, ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσιν „ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς ἐξενέγκασα τύχη· ἓν δ' „ἀγῶνίοις ἔοικας, ὃ πολὺν παρέξει τοῖς νεανίσκοις „ὄκνον, ἐὰν ἀξιῶμεν αὐτοὺς ἀλλήλοις χωρεῖν διὰ „μάχης. ἡ γὰρ Ὁρατίων μήτηρ τῶν ἡμετέρων, ἀδελ-„φὴ τῆς Κορατίων μητρός ἐστι τῶν Ἀλβανῶν, καὶ „τέθραπται τὰ μειράκια ἐν τοῖς ἀμφοτέρων τῶν „γυναικῶν κόλποις, ἀσπάζονταί τ' ἀλλήλους καὶ „φιλοῦσιν οὐχ ἧττον ἢ τοὺς ἑαυτῶν ἀδελφούς. ὅρα „δὴ μή ποτε οὐχ ὅσιον ᾖ τοῦτοις ἀναδιδόναι τὰ ὅπλα, „καὶ καλεῖν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν κατ' ἀλλήλων φόνον, „ἀδελφοὺς καὶ συντρόφους ὄντας. τὸ γὰρ ἐμφύλιον „ἄγος, ἐὰν ἀναγκασθῶσιν ἀλλήλους μιαίνειν, „εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀναγκάζοντας δικαίως ἐλεύσεται. „λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Φουφέτιος· „Οὐδ' ἐμὲ λέλη-„θεν, ὦ Τύλλε, τὸ συγγενὲς τῶν μειρακίων, οὐδ' ὡς „ἀναγκάσων αὐτοὺς τοῖς ἀνεψιοῖς διὰ μάχης χωρεῖν,*

„εἰ μὴ βουληθεῖεν αὐτοὶ τὸν ἀγῶνα ὑπομεῖναι, παρ-
„εσκευασάμην· ἀλλ' ἐπειδὴ τάχιστα ἐπὶ νοῦν ἦλ-
„θέ μοι τόδε τὸ βούλευμα, τοὺς Ἀλβανοὺς Κορα-
„τίους μεταπεμψάμενος, αὐτὸς ἐπ' ἐμαυτοῦ διάπει-
„ραν ἔλαβον εἰ βουλομένοις αὐτοῖς ἐστιν ὁ ἀγών.
„δεξαμένων δ' αὐτῶν τὸν λόγον ἀπίστῳ τινὶ καὶ
„θαυμαστῇ προθυμίᾳ, τότε ἀνακαλύπτειν ἔγνων
„τὸ βούλημα καὶ φέρειν εἰς μέσον· σοί τε αὐτῷ
„τοῦτο ὑποτίθεμαι ποιεῖν, καλέσαντι τοὺς παρ'
„ὑμῖν τριδύμους, πεῖραν αὐτῶν τῆς γνώμης ποιή-
„σασθαι. ἐὰν μὲν οὖν ἑκόντες συνεπιδιδῶσι κἀκεῖ-
„νοι τὰ σώματα προκινδυνεύσαι τῆς ἑαυτῶν πατρί-
„δος, δέχου τὴν χάριν· ἐὰν δὲ ἀναδύωνται, μηδε-
„μίαν αὐτὸς πρόσφερε ἀνάγκην. μαντεύομαι δὲ
„καὶ περὶ ἐκείνων οἷα καὶ περὶ τῶν ἡμετέρων. εἰ
„οὖν εἰσὶν οἵους ἀκούομεν, ὀλίγοις τοῖς ἄριστα πε-
„φυκόσιν ὁμοιοι, καὶ τὰ πολέμια ἀγαθοί· κλέος
„γὰρ αὐτῶν καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐλήλυθε τῆς ἀρετῆς·
„προθυμότατα ὧν δέξοιντο τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος
„ἀγῶνα καὶ μηδενὸς ἀναγκάσαντος."

XVI. Δέχεται τὴν παραίνεσιν ὁ Τύλλος, καὶ δεχημέρους ποιησάμενος ἀνοχὰς, ἐν αἷς βουλεύσεταί τε καὶ μαθὼν τὴν διάνοιαν τῶν Ὁρατίων—ἀποκρι-
νεῖται, παρῇν εἰς τὴν πόλιν. ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις βουλευσάμενος ἅμα τοῖς ἀρίστοις, ἐπειδὴ τοῖς πλεί-
στοις ἔδοξε δέχεσθαι τὰς Φουφετίου προκλήσεις, μεταπέμπεται τοὺς τριδύμους, ἀδελφούς, καὶ λέγει
πρὸς αὐτούς· „Ἄνδρες Ὁράτιοι, Φουφέτιος εἰς λό-
„γους ἐλθὼν ἐμοὶ τὴν τελευταίαν ἐπὶ στρατοπέδου

„σύνοδον, ἔφη τοὺς προκινδυνεύσοντας ὑπὲρ ἑκατέ-
„ρας πόλεως τρεῖς ἄνδρας ἀγαθοὺς κατὰ θείαν γε-
„γενῆσθαι πρόνοιαν, ὧν οὐκ ἂν εὕροιμεν ἑτέρους
„οὔτε γενναιοτέρους οὔτε ἐπιτηδειοτέρους· Ἀλβανῶν
„μὲν Κορατίους· Ῥωμαίων δὲ, ὑμᾶς. τοῦτό τε κατα-
„μαθὼν, αὐτὸς ἐξητακέναι πρῶτον εἰ βουλομένοις ἐστὶ
„τοῖς ἀνεψιοῖς ὑμῶν ἐπιδοῦναι τὰ σώματα τῇ πατρί-
„δι· μαθὼν δὲ αὐτοὺς ἀναδεχομένους τὸν ὑπὲρ ἁπάν-
„των ἀγῶνα κατὰ πολλὴν προθυμίαν, θαῤῥῶν εἰς μέ-
„σον ἐκφέρει ἤδη τὸν λόγον, ἠξίου τε καὶ ἐμὲ πεῖ-
„ραν ὑμῶν λαβεῖν, πότερον βούλεσθε προκινδυνεῦ-
„σαι τῆς πατρίδος ὁμόσε χωρήσαντες Κορατίοις, ἢ
„παραχωρεῖτε τῆς φιλοτιμίας ταύτης ἑτέροις. ἐγὼ
„δὲ ἀρετῆς μὲν ἕνεκα καὶ τῆς κατὰ χεῖρα γενναιό-
„τητος, ἣν οὐ λανθάνουσαν ἔχετε, πάντων μάλιστα
„δεξομένους ὑμᾶς τὸν ὑπὲρ τῶν ἀριστείων κίνδυνον
„ἄρασθαι, ἐπιεικῶς ὑπέλαβον· δεδοικὼς δὲ μὴ τὸ
„πρὸς Ἀλβανοὺς τριδύμους συγγενὲς ἐμπόδιον ὑμῖν
„γένηται τῆς προθυμίας, χρόνον ἠτησάμην εἰς βου-
„λὴν, ἀνακωχὰς δεχημέρους ποιησάμενος· ὡς δὲ
„ἀφικόμην δεῦρο, τὴν βουλὴν συνεκάλεσα, καὶ
„προὔθηκα περὶ τοῦ πράγματος ἐν κοινῷ σκοπεῖν·
„δύξαν δὲ ταῖς πλείοσι γνώμαις, εἰ μὲν ἑκόντες ἀνα-
„δέχεσθε τὸν ἀγῶνα καλὸν ὄντα καὶ προσήκοντα
„ὑμῖν, ὃν ἐγὼ πρόθυμος ἦμην μόνος ὑπὲρ ἁπάν-
„των διαγωνίσασθαι, ἐπαινεῖν τε καὶ δέχεσθαι τὴν
„χάριν ὑμῶν· εἰ δὲ τὸ συγγενὲς ἐντρεπόμενοι μία-
„σμα, οὐ γὰρ δὴ κακὴν ψυχὴν ὁμολογοῦντες εἶναι,
„τοὺς ἔξω τοῦ γένους ἀξιώσετε καλεῖν, μηδεμίαν

„ὑμῖν ἀνάγκην προσφέρειν. ταῦτα τῆς βουλῆς ψη-
„φισαμένης, καὶ οὔτε πρὸς ὀργὴν δεξομένης εἴ δ'
„ὄκνου τὸ ἔργον λάβοιτε, οὔτε μικρὰν χάριν εἰσο-
„μένης ὑμῖν εἰ τιμιωτέραν ἡγήσαισθε τῆς συγγενείας
„τὴν πατρίδα, τυγχάνοιτε εὖ βουλευσάμενοι."

XVII. Ὡς δὴ ταῦτ' ἤκουσαν οἱ νεανίαι, μετ-
αναστάντες ἐτέρωσε καὶ διαλεχθέντες ὀλίγα πρὸς
ἀλλήλους, προσέρχονται πάλιν ἀποκρινούμενοι, καὶ
λέγει ὑπὲρ ἁπάντων ὁ πρεσβύτατος τοιάδε· „Εἰ
„μὲν ἐλευθέροις ἡμῖν οὖσι καὶ μόνοις κυρίοις τῆς
„ἰδίας γνώμης ἐξουσίαν παρεῖχες, ὦ Τύλλε, βουλεύ-
„σασθαι περὶ τοῦ πρὸς τοὺς ἀνεψιοὺς ἀγῶνος, οὐ-
„θὲν ἔτι μελλήσαντες ἀπεκρινάμεθα ἂν σοι τοὺς ἐαυ-
„τῶν διαλογισμούς· ἐπειδὴ δὲ περίεστιν ἡμῖν ὁ πατὴρ,
„οὗ χωρὶς οὐδὲ τἀλάχιστα λέγειν ἢ πράττειν ἀξιοῦμεν,
„αἰτούμεθά σε ὀλίγον ἀναβεβάσθαι χρόνον τὴν ἀπό-
„κρισιν ἡμῶν, ἕως τῷ πατρὶ διαλεχθῶμεν." ἐπαινέ-
σαντος δὲ τοῦ Τύλλου τὴν εὐσέβειαν αὐτῶν, καὶ
κελεύσαντος οὕτω ποιεῖν, ἀπῆσαν ὡς τὸν πατέρα.
δηλώσαντες δὲ αὐτῷ τὰς προκλήσεις τοῦ Φουφετίου,
καὶ οὓς ὁ Τύλλος διελέχθη λόγους, καὶ τελευταίαν
τὴν ἑαυτῶν ἀπόκρισιν, ἠξίουν εἰπεῖν ἥντινα γνώμην
αὐτὸς ἔχει. ὁ δὲ ὑπολαβών, „Ἀλλ' εὐσεβὲς μέν," ἔφη,
„πρᾶγμα ποιεῖτε, ὦ παῖδες, τῷ πατρὶ ζῶντες, καὶ
„οὐδὲν ἄνευ τῆς ἐμῆς γνώμης διαπραττόμενοι· κατ-
„ρὸς δὲ καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς ἤδη περὶ ὑμῶν τά γε τη-
„λικαῦτα φαίνεσθαι φρονοῦντας. ὑπολαβόντες οὖν
„τὸν ἐμὸν ἤδη τέλος ἔχειν βίον, φανερὸν ποιήσατέ
„μοι, τί δή ποτ' ἂν αὐτοὶ προείλεσθε πράττειν,

„ἄνευ τοῦ πατρὸς περὶ τῶν ἰδίων βουλευσάμενοι;“ ἀποκρίνεται πρὸς αὐτὸν ὁ πρεσβύτατος τοιάδε. „Ἐδε-„ξάμεθα, ὦ πάτερ, τὸν ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας ἀγῶνα, „καὶ πάσχειν ὑπεμείναμεν ὅ, τι ἂν δοκῇ τῷ δαιμονίῳ. „τεθνᾶναι γὰρ ἂν βουλοίμεθα μᾶλλον ἢ ζῆν ἀνάξιοι „γενόμενοι σοῦ τε καὶ τῶν προγόνων. τὸ δὲ πρὸς τοὺς „ἀνεψιοὺς συγγενὲς οὐχ ἡμεῖς πρότεροι λύσομεν, ἀλλ' „ὡς ὑπὸ τῆς τύχης διαλέλυται στέρξομεν. εἰ γὰρ Κο-„ρατίοις ἔλαττον κρίνεται τοῦ καλοῦ τὸ συγγενὲς, οὐδὲ „Ὁρατίοις τιμιώτερον φανήσεται τὸ γένος τῆς ἀρε-„τῆς.“ ὁ δὲ πατὴρ ὡς ἔμαθε τὴν διάνοιαν αὐτῶν, περι-χαρὴς γενόμενος καὶ τὰς χεῖρας ἀνασχὼν εἰς τὸν οὐ-ρανὸν, πολλὰς ἔφη χάριτας εἰδέναι τοῖς θεοῖς, ὅτι παῖδας ἔδωκαν αὐτῷ γενέσθαι καλοὺς καὶ ἀγαθούς. ἔπειτα παραλαβὼν ἕκαστον αὐτῶν, καὶ τὰς ἡδίστας ἀποδοὺς ἀσπασμῶν τε καὶ φιλημάτων φιλοφροσύνας, „Ἔχετε, ἔφη, καὶ τὴν ἐμὴν γνώμην, ὦ παῖδες ἀγαθοί· „καὶ πορευθέντες ἀποκρίνασθε Τύλλῳ τήν τ' εὐσεβῆ „καὶ καλὴν ἀπόκρισιν.“ οἱ μὲν δὴ χαίροντες ἐπὶ τῇ πα-ρακελεύσει τοῦ πατρὸς ἀπῆεσαν, καὶ προσελθόντες τῷ βασιλεῖ ἀναδίχονται τὸν ἀγῶνα. ἐκεῖνος συγκαλέσας τὴν βουλὴν, καὶ πολλὰ ἐπαινέσας τῶν νεανίσκων διαθέ-μενος, ἀποστέλλει πρέσβεις πρὸς τὸν Ἄλβανὸν, τούς τε δη-λώσοντας ὅτι δέχονται Ῥωμαῖοι τὴν αἵρεσιν, καὶ παρέ-χοντας τοὺς Ὁρατίους διαγωνιουμένους ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς.

Trigeminorum pugna.

XVIII. Ἀπαιτούσης δὲ τῆς ὑποθέσεως καὶ τὸν τρόπον διελθεῖν τῆς μάχης ἀκριβῶς, καὶ τὰ μετὰ

ταύτην γενόμενα πάθη θεατρικαῖς ἐοικότα περιπετείαις μὴ ῥαθύμως διέλθειν, πειράσομαι καὶ περὶ τούτων ἑκάστων, ὡς ἐμὴ δύναμις, εἰπεῖν. ἐπειδὴ γὰρ ὁ χρόνος ἧκεν ἐν ᾧ τέλος ἔδει λαβεῖν τὰς ὁμολογίας, ἐξῄεσαν μὲν αἱ τῶν Ῥωμαίων δυνάμεις πανστρατιᾷ, ἐξῄεσαν δὲ μετὰ ταῦθ' οἱ νεαγίσκοι τοῖς πατρῴοις θεοῖς εὐξάμενοι, καὶ προῆγον ἅμα τῷ βασιλεῖ, κατευφημούμενοί τε ὑπὸ παντὸς τοῦ κατὰ τὴν πόλιν ὄχλου, καὶ παττόμενοι τὰς κεφαλὰς ἄνθεσιν· ἤδη δὲ καὶ τῶν Ἀλβανῶν ἐξεληλύθει στρατιά. ἐπεὶ δὲ κατεστρατοπεδεύσαντο πλησίον ἀλλήλων, μεταίχμιον ποιησάμενοι τὸν διείργοντα τὴν Ῥωμαίων ἀπὸ τῆς Ἀλβανῶν ὅρον, ἔνθα καὶ πρότερον εἶχον ἑκάτεροι τοὺς χάρακας, πρῶτον μὲν ἱερὰ θύσαντες ὤμοσαν ἐπὶ τῶν ἐμπύρων, στέρξειν τὴν τύχην ἣν ἂν ἐκ τῆς μάχης τῶν ἀνεψιῶν ἑκατέρα πόλις ἐξενέγκηται, καὶ φυλάξειν τὰς ὁμολογίας βεβαίους, μηδένα προσάγοντες αὐταῖς δόλον αὐτοί τε καὶ γένος τὸ ἐξ αὐτῶν. ἐπεὶ δὲ τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς διεπράξαντο ὅσια, θέμενοι τὰ ὅπλα προῆγον ἐκ τοῦ χάρακος ἀμφότεροι θεαταὶ τῆς μάχης ἐσόμενοι, τριῶν ἢ τεττάρων σταδίων τὸ μεταξὺ χωρίον τοῖς ἀγωνισομένοις καταλιπόντες· καὶ μετ' οὐ πολὺ παρῆν τοὺς Κορατίους ὁ τῶν Ἀλβανῶν στρατηγὸς ἄγων, καὶ τοὺς Ὁρατίους ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς, ὡπλισμένους τε κάλλιστα καὶ τὸν ἄλλον ἔχοντας κόσμον οἷον ἄνθρωποι λαμβάνουσιν ἐπὶ θανάτῳ. γενόμενοι δὲ σύνεγγυς ἀλλήλων, τὰ μὲν ξίφη τοῖς ὑπασπισταῖς παρέδωκαν, προσδραμόντες δὲ περιέβαλον

ἀλλήλους κλαίοντες, καὶ τοῖς ἡδίστοις ὀνόμασιν ἀνακαλοῦντες, ὥστε εἰς δάκρυα προσπεσεῖν ἅπαντας, καὶ πολλὴν ἀστοργίαν κατηγορεῖν σφῶν τε αὐτῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων, ὅτι παρὸν ἄλλοις τισὶ καὶ σώμασι κρῖναι τὴν μάχην, εἰς ἐμφύλιον αἷμα καὶ συγγενικὸν ἄγος τὸν ὑπὲρ τῶν πόλεων ἀγῶνα κατέκλεισαν. παυσάμενοι δὲ τῶν ἀσπασμῶν οἱ νεανίσκοι, καὶ τὰ ξίφη παρὰ τῶν ὑπασπιστῶν λαβόντες, ἀναχωρησάντων τῶν πέλας, ἐτάξαντό τε καθ' ἡλικίαν, καὶ συνῄεσαν ὁμόσε.

XIX. Τέως μὲν οὖν ἡσυχία καὶ σιγὴ κατεῖχεν ἀμφοτέρας τὰς δυνάμεις· ἔπειτα ἀναβοήσεις τε ἀθρόαι παρ' ἀμφοτέρων αὐτῶν ἐγίνοντο, καὶ παρακελεύσεις τοῖς μαχομένοις ἐναλλάξ, εὐχαί τε καὶ οἰμωγαὶ, καὶ παντὸς ἄλλου πάθους ἐνάγωνίου φωναὶ συνεχεῖς, αἱ μὲν πρὸς τὰ δρώμενά τε καὶ ὁρώμενα ὑφ' ἑκατέρων, αἱ δὲ πρὸς τὰ μέλλοντά τε καὶ ὑποπτευόμενα· καὶ ἦν πλείω τὰ εἰκαζόμενά τε καὶ δρώμενα τῶν γινομένων. ἥ τε γὰρ ὄψις ἐκ πολλοῦ διαστήματος γινομένη πολὺ τὸ ἀσαφὲς εἶχε, καὶ τὸ πρὸς τοὺς οἰκείους ἀγωνιστὰς ἑκάστοις συμπαθὲς ἐπὶ τὸ βεβουλευμένον ἐλάμβανε τὰ πρασσόμενα· αἵτε συνεχεῖς τῶν μαχομένων ἐπεμβάσεις καὶ ὑπαναχωρήσεις, καὶ εἰς τὸν ἀντίπαλον αὖθις ἀντιμεταστάσεις πολλαὶ καὶ ἀντίστροφοι γενόμεναι τὸ ἀκριβὲς τῆς γνώμης ἀφῃροῦντο, καὶ ταῦτα ἐπὶ πολὺν ἐγίνοντο χρόνον. ῥώμην τε γὰρ τοῦ σώματος ἔτυχον ὁμοίαν ἔχοντες ἑκάτεροι, καὶ τὸ γενναῖον τῆς ψυχῆς ἰσόῤῥοπον, ὅπλοις τε καλλίστοις ἐσκεπασμε-

νοι τὰ σώματα, καὶ γυμνὸν οὐδὲν ἀπολιπόντες μέρος ὅ, τι καὶ τρωθὲν ὀξεῖαν ἔμελλεν οἴσειν τὴν τελευτήν. ὥστε πολλοὶ Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν ἐκ τοῦ φιλονεικεῖν τε καὶ συμπαθεῖν τοῖς σφετέροις, ἔλαθον αὐτοὺς τοῦ τῶν κινδυνευόντων μεταλαμβάνοντες πάθους, ἀγωνισταί τε μᾶλλον ἐβούλοντο ἢ θεαταὶ τῶν δρωμένων γεγονέναι. ὀψὲ δ' οὖν ποτε ὁ πρεσβύτατος τῶν Ἀλβανῶν τῷ πρὸς αὐτὸν ἀντιτεταγμένῳ συμπλέκεται παίων τε καὶ πατόμενος ἄλλαις ἐπ' ἄλλαις πληγαῖς, καί πως τυγχάνει τοῦ Ῥωμαίου διὰ τοῦ βουβῶνος ἐνέγκας τὸ ξίφος. ὁ δὲ τοῖς τε ἄλλοις τραύμασι κεκαρωμένος ἤδη, καὶ τὴν τελευταίαν πληγὴν θανατηφόρον ἔχων, ὑπολυθέντων τῶν μελῶν καταῤῥυεὶς ἀποθνήσκει. ὡς δὲ τοῦτ' εἶδον οἱ θεαταὶ τῆς μάχης, ἅμα πάντες ἀνεβόησαν, Ἀλβανοὶ μὲν, ὡς νικῶντες ἤδη· Ῥωμαῖοι δ', ὡς κρατούμενοι. τοὺς γὰρ δὴ σφετέρους δύο τρισὶν Ἀλβανοῖς εὐκατεργάστους ὑπελάμβανον γενήσεσθαι. ἐν ᾧ δ' ἐγίνετο ταῦτα, ὁ παρασπίζων τῷ πεσόντι Ῥωμαῖος, ὁρῶν ἐπὶ τῷ κατορθώματι περιχαρῆ τὸν Ἀλβανὸν, ὠθεῖται ταχὺς ἐπ' αὐτὸν, καὶ πολλὰ μὲν τραύματα δοὺς, πολλὰ δὲ αὐτὸς λαβὼν, τυγχάνει πως κατὰ τῆς σφαγῆς αὐτοῦ βάψας τὸ ξίφος καὶ διαχρησάμενος. μεταβαλούσης δὲ τῆς τύχης ἐν ὀλίγῳ τάτε τῶν ἀγωνιζομένων ἔργα καὶ τὰ τῶν θεωμένων πάθη, καὶ Ῥωμαίων μὲν ἀναθαῤῥησάντων ἐκ τῆς πρότερον κατηφείας, Ἀλβανῶν δὲ ἀφῃρημένων τὸ χαίρειν, ἑτέρα πάλιν ἀντιπνεύσασα τοῖς τῶν Ῥωμαίων κατορθώμασι τύχη τούτων μὲν ἐταπείνωσε

τὰς ἐλπίδας, τὰ δὲ τῶν πολεμίων φρονήματα ἐπῆρε. τοῦ γὰρ Ἀλβανοῦ πεσόντος, ὁ τὴν πλησίον αὐτοῦ ἔχων στάσιν ἀδελφὸς συμπλέκεται τῷ καταβαλόντι· καὶ τυγχάνουσιν ἀμφότεροι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον πληγὰς ἐξαισίους ἐξενέγκαντες κατ' ἀλλήλων· ὁ μὲν Ἀλβανὸς, τοῦ Ῥωμαίου κατὰ τῶν μεταφρένων, καὶ μέχρι τῶν σπλάγχνων βάψας τὸ ξίφος· ὁ δὲ Ῥωμαῖος, ὑπελθὼν τὴν προβολὴν τοῦ πολεμίου, καὶ τῶν ἰγνύων τὴν ἑτέραν ἀποτεμών.

XX. Ὁ μὲν δὴ τὸ καίριον τραῦμα λαβὼν εὐθὺς ἐτεθνήκει, ὁ δὲ τὴν ἰγνὺν τετρωμένος οὐκέτι βέβαιος ἦν ἑστάναι, σκάζων δὲ καὶ κατὰ πολλὰ τῷ θυρεῷ διερειδόμενος ἀντεῖχεν ὅμως ἔτι, καὶ μετὰ τοῦ περιλειπομένου τῶν ἀδελφῶν ἐπὶ τὸν ὑπομένοντα Ῥωμαῖον ἐχώρει· περιέσταται τε αὐτὸν ὁ μὲν ἐξ ἐναντίας προσιὼν, ὁ δὲ κατὰ νώτων. τῷ δὲ Ῥωμαίῳ δείσαντι μὴ κυκλωθεὶς ὑπ' αὐτῶν εὐκατέργαστος γένηται, δύσι τε μαχόμενος καὶ διχόθεν ἐπιοῦσιν, ἦν δὲ ἀκραιφνὴς ἔτι, λογισμὸς εἰσέρχεται διελεῖν τοὺς πολεμίους ἀπ' ἀλλήλων, καὶ χωρὶς ἑκατέρῳ μάχεσθαι. ῥᾷστα δὲ διαστήσειν αὐτοὺς ὑπελάμβανεν, εἰ δόξαν παράσχοι φυγῆς. οὐ γὰρ ἂν ὑπ' ἀμφοτέρων διώξεσθαι τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ὑφ' ἑνὸς ὁρῶντος τὸν ἀδελφὸν οὐκ ἔτι καρτερὸν τὸν πόδα. ταῦτα διανοηθεὶς ὡς εἶχεν ἔφευγε τάχους, καὶ συνέπιπτεν αὐτῷ μὴ διαμαρτεῖν τῆς ἐλπίδος. ὁ μὲν γὰρ ἕτερος τῶν Ἀλβανῶν μηδεμίαν ἔχων πληγὴν καίριον, ἐδίωκεν αὐτὸν ἐκποδὼς· ὁ δ' ἐπιβαίνειν ἀδύνατος ὤν, πολὺ τοῦ θέοντος ὑστέρει. ἔνθα δὴ τῶν Ἀλβανῶν τοῖς σφετέ-

ροις ἐγκελευομένων, τῶν δὲ Ῥωμαίων τὸν αὐτῶν ἀγωνιστὴν κακιζόντων, καὶ τῶν μὲν δὴ παιανιζόντων τε καὶ στεφανουμένων, ὡς ἐπὶ κατορθουμένῳ τῷ ἄγῶνι· τῶν δ' ὀδυρομένων ὡς οὐκ ἂν ἐπὶ σφᾶς τῆς τύχης διαναστησομένης, ταμιευσάμενος τὸν καιρὸν ὁ Ῥωμαῖος ὑποστρέφει τε ὀξέως, καὶ πρὶν ἢ φυλάξασθαι τὸν Ἄλβανὸν φθάνει τῷ ξίφει κατὰ τοῦ βραχίονος πληγὴν ἐνέγκας, καὶ διελὼν τὸν ἀγκῶνα. πεσούσης δὲ τῆς χειρὸς ἅμα τῷ ξίφει, μίαν ἔτι πληγὴν καίριον ἐξενέγκας, κτείνει τὸν Ἄλβανόν· καὶ μετὰ τοῦτον ἐπὶ τὸν τελευταῖον ὡσάμενος, ἡμιθνῆτα καὶ παρειμένον ἐπικατασφάττει. σκυλεύσας δὲ τοὺς τῶν ἀνειμῶν νεκροὺς, εἰς τὴν πόλιν ἠπείγετο, πρῶτος ἀπαγγεῖλαι θέλων τὴν ἑαυτοῦ νίκην τῷ πατρί.

XXI. Ἔδει δὲ ἄρα καὶ τοῦτον ἄνθρωπον ὄντα μὴ πάντα διευτυχεῖν, ἀλλ' ἀπολαῦσαί τι τοῦ φθονεροῦ δαίμονος, ὃς αὐτὸν ἐκ μικροῦ μέγαν ἐν ὀλίγῳ θεὶς χρόνῳ, καὶ εἰς ἐπιφάνειαν θαυμαστὴν καὶ παράδοξον ἐξάρας, κατέβαλε φέρων αὐθημερὸν εἰς ἄχαριν συμφορὰν ἀδελφοκτόνον. ὡς γὰρ ἐγγὺς ἐγένετο τῶν πυλῶν, ἄλλον τε ὄχλον ὁρᾷ παντοδαπὸν ἐκχεόμενον τῆς πόλεως, καὶ δὴ καὶ τὴν ἀδελφὴν τρέχουσαν· διαταραχθεὶς δὲ κατὰ τὴν πρώτην πρόσοψιν, ὅτι καταλιποῦσα τὴν μητρὸς οἰκουρίαν παρθένος ἐπίγαμος εἰς ὄχλον αὐτὴν ἔδωκεν ἀγνῶτα, καὶ πολλοὺς λαμβάνων λογισμοὺς ἀτόπους, τελευτῶν ἐπὶ τοὺς ἐπιεικεῖς καὶ φιλανθρώπους ἀπέκλινεν, ὡς μοναυσθαί τι πρῶτον τὸν σωθέντα ἀδελφὸν πο-

θοῦσα, καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν τεθνηκότων παρ' αὐτοῦ μαθεῖν βουλομένη, εὐσχημόνων ὑπηρίδοι, γυναικεῖόν τι παθοῦσα. ἡ δὲ ἄρα οὐ τοὺς ἀδελφοὺς ποθοῦσα τὰς ἀσυνήθεις ἐτόλμησεν ἐξελθεῖν ὁδούς, ἀλλ' ἔρωτι κρατουμένη τῶν ἀνεψιῶν ἑνός, ᾧ καθωμολόγητο ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐπὶ γάμῳ, καὶ κρύπτουσα τὸ πάθος ἀπόῤῥητον· ἐπειδὴ δὲ τῶν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τινὸς ἤκουσεν ἀπαγγέλλοντος τὰ περὶ τὴν μάχην, οὐκ ἔτι κατέσχεν, ἀλλ' ἐκλιποῦσα τὴν οἰκίαν, ὥσπερ αἱ μαινάδες, ἐφέρετο πρὸς τὰς πύλας, οὐδὲν ἐπιστρεφομένη τῆς ἀνηκαλούσης τε καὶ μεταδιωκούσης τροφοῦ. ἔξω δὲ γενομένη τῆς πόλεως, ὡς τὸν ἀδελφὸν εἶδε περιχαρῆ τοὺς ἐπινικίους ἐπιμείμενον στεφάνους, οἷς αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ἀνέδησε, καὶ τοὺς ἑταίρους αὐτοῦ φέροντας τὰ τῶν πεφονευμένων σκῦλα, ἐν οἷς ἦν πέπλος ποικίλος, ὃν αὐτὴ μετὰ τῆς μητρὸς ἐξυφήνασα τῷ μνηστῆρι δῶρον εἰς τὸν μέλλοντα γάμον ἀπεστάλκει· ποικίλους γὰρ ἔθος ἐστὶν ἀμφιέννυσθαι πέπλους Λατίνων τοῖς μεμοιραμένοις τὰς νύμφας· τοῦτον δὴ τὸν πέπλον θασσαμένη πεφυρμένον αἵματι, τόν τε χιτῶνα κατερῥήξατο, καὶ ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις παίουσα τὸ στῆθος ἐθρήνει καὶ ἀνεκαλεῖτο τὸν ἀνεψιόν· ὥστε πολλὴν κατάπληξιν εἰσελθεῖν ἅπαντας ὅσοι κατὰ τὸν αὐτὸν ἦσαν τόπον, ἀναπλαυσαμένη δὲ τὸν μόρον τοῦ μνηστῆρος, ἀτενίσι τοῖς ὀφθαλμοῖς εἰς τὸν ἀδελφὸν ὁρᾷ καὶ λέγει· „Μιαρώτατε ἄνθρωπε, χαίρεις ἀποκτείνας τοὺς ἀνε„ψιούς, κἀμὲ τὴν παναθλίαν ἀδελφὴν ἀποστερήσας „γάμου, ὦ δύστηνε! ἀλλ' οὐδ' ἔλεος εἰσέρχεταί σε

„τῶν ἀπολωλότων συγγενῶν, οὓς ἀδελφοὺς ἐκάλεις·
„ἀλλ' ὥσπερ ἀγαθόν τι διαπραξάμενος ἐξέστηκας
„τῶν φρενῶν ὑπὸ τῆς ἡδονῆς, καὶ στεφάνους ἐπὶ
„τοῖς τοιούτοις ἐπίκεισαι κακοῖς; τίνος ἔχων ψυχὴν
„θηρίου;" κἀκεῖνος ὑπολαβών, „Φιλοῦντος, ἔφη,
„τὴν πατρίδα πρέπει, καὶ τοὺς κακῶς αὐτῇ βου-
„λομένους κολάζοντος, ἐάν τε ἀλλότριοι αὐτῆς τυ-
„χόντες ὄντες, ἐάν τε οἰκεῖοι· ἐν οἷς τίθεμαι καὶ σέ,
„ἥτις ἐν καιρῷ τὰ μέγιστα ἀγαθῶν τε καὶ κακῶν
„συμβεβηκότα ἡμῖν ἐπιγνοῦσα, τὴν τε νίκην τῆς
„πατρίδος ἣν ὁ σὸς ἀδελφὸς ἐγὼ πάρειμι κατάγων,
„καὶ τὸν θάνατον τῶν ἀδελφῶν, οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀγα-
„θοῖς, ὦ μιαρά, τοῖς κοινοῖς τῆς πατρίδος χαίρεις,
„οὔτ' ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς ταῖς οἰκείαις ἀλγεῖς· ἀλλ'
„ὑπεριδοῦσα τῶν σεαυτῆς ἀδελφῶν, τὸν τοῦ μνη-
„στῆρος ἀνακλαίεις μόρον, οὐδ' ὑπὸ τοῦ ἀκότους
„φθαρεῖσά πως, ἀλλ' ἐν τοῖς ἁπάντων ὀφθαλμοῖς·
„καί μοι τὴν ἀρετὴν καὶ τοὺς στεφάνους ὀνειδίζεις,
„ὦ ψευδοπάρθενε καὶ μισάδελφε, καὶ ἀναξία τῶν
„προγόνων. ἐπειδὴ τοίνυν οὐ τοὺς ἀδελφοὺς πεν-
„θεῖς, ἀλλὰ τοὺς ἀνεψιούς, καὶ τὸ μὲν σῶμα ἐν τοῖς
„ζῶσιν ἔχεις, τὴν δὲ ψυχὴν παρὰ τῷ σπορεῖ, ἔπιθι
„πρὸς ἐκεῖνον, ὃν ἀνακαλῇ, καὶ μήτε τὸν πατέρα
„μήτε τοὺς ἀδελφοὺς καταίσχυνε." ταῦτα εἰπὼν,
σὺκ ἐφύλαξεν ἐν τῷ μισοπονήρῳ τὸ μέτριον, ἀλλ',
ὡς εἶχεν ὀργῆς, ὤθει διὰ τῶν πλευρῶν αὐτῆς τὸ ξί-
φος· ἀποκτείνας δὲ τὴν ἀδελφὴν, παρῆν ὡς τὸν
πατέρα. οὕτω δὲ ἄρα μισοπόνηρα καὶ αὐθάδη τὰ
τῶν τότε Ῥωμαίων ἤθη καὶ φρονήματα ἦν, καὶ εἴ

τις αὐτὰ βούλοιτο παρὰ τὰ νῦν ἔργα καὶ τοὺς ἐφ' ἡμῶν ἐξετάζειν βίους, ὧμά καὶ σκληρὰ, καὶ τῆς θηριώδους οὐ πολὺ ἀπέχοντα φύσεως· ὥστε πάθος οὕτω δεινὸν ὁ πατὴρ ἀκούσας, οὐχ ὅπως ἠγανάκτησεν, ἀλλὰ παλῶς καὶ προσηκόντως ὑπέλαβε τὸ πραχθὲν ἔχειν· ὅσγε οὔτε εἰς τὴν οἰκίαν εἴασεν εἰσενεχθῆναι τὸν νεκρὸν τῆς θυγατρὸς, οὔτ' ἐν τοῖς πατρῴοις τεθῆναι μνήμασιν ἐπέτρεψεν, οὔτε κηδείας καὶ περιστολῆς καὶ τῶν ἄλλων νομίμων μεταλαβεῖν· ἀλλ' οἱ παῖδες αὐτὴν ἐφ' ἱμμένην ἐν ᾧ διεχρήσθη χωρίῳ, λίθους ἐπιφορεῦντες καὶ γῆν, ἐκήδευσαν ὡς πτῶμα ἔρημον κηδομένων. ταῦτά τε δὴ στερρὰ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις, ἃ μέλλω λέγειν· ὡς γὰρ ἐπὶ καλοῖς τε καὶ εὐτυχέσιν ἔργοις, αὐθημερὸν ἔθυε τοῖς πατρῴοις θεοῖς ἃς ἤυξατο θυσίας, καὶ τοὺς συγγενεῖς ἑστιάσει λαμπρᾷ τε, καὶ καθάπερ ἐν ταῖς μεγίσταις ἑορταῖς ὑπεδέχετο, ἐλάττους ἡγούμενος τὰς ἰδίας συμφορὰς τῶν κοινῶν τῆς πατρίδος ἀγαθῶν. τοῦτο δὲ οὐ μόνον ὁ Ὁράτιος, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐκεῖνον ἄλλοι συχνοὶ Ῥωμαίων μνημονεύονται ποιήσαντες ἄνδρες ἐπιφανεῖς. λέγω δὲ τὸ θύειν καὶ στεφηφορεῖν, καὶ θριάμβους κατάγειν τέκνων αὐτοῖς ἀπολωλότων ἐνάγχους, ὅταν εὐτυχήσῃ δι' αὐτοὺς τὸ κοινόν· ὑπὲρ ὧν κατὰ τοὺς οἰκείους ἐφῶ καιρούς.

XXII. *Μετὰ δὲ τὴν μάχην τῶν τριδύμων, Ῥωμαίων μὲν οἱ τότε ὄντες ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου, ταφὰς ποιησάμενοι λαμπρὰς τῶν ἀποθανόντων ἐν οἷς ἔπεσον χωρίοις, καὶ θύσαντες τὰ ἐπινίκια τοῖς θεοῖς, ἐν εὐπαθείαις ἦσαν. Ἄλβανοὶ δὲ ἀχθόμενοι ἐπὶ*

τοῖς συμβεβηκόσι, καὶ τὸν ἡγεμόνα δι' αἰτίας ἔχοντες, ὡς κακῶς ἐστρατηγηκότα. ἄκοντοί τε οἱ πολλοὶ καὶ ἀθεράπευτοι τὴν ἐσπέραν ἐκείνην διετέλεσαν. τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ καλέσας αὐτοὺς ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς εἰς ἐκκλησίαν, καὶ πολλὰ παρρησιασάμενος, ὡς οὔτε ἄψογον ἐπιτάξων αὐτοῖς αὖθις οὔτε χαλεπὸν, οὔτε ὃ μὴ τὸ συγγενὲς ἐπιτρέπει, τῇ δὲ αὐτῇ γνώμῃ περὶ ἀμφοτέρων τῶν πόλεων τὰ κράτιστα καὶ συμφορώτατα συμβουλεύσων, καὶ τὸν ἄρχοντά γε αὐτῶν Φαυφάτιον ἐπὶ τῆς ἀρχῆς κατασχὼν αὐτῆς, ἄλλο τε οὐδὲν τῶν πολιτικῶν μεθαρμοσάμενος, οὔτε κινήσας, ἀπῆγεν ἐπ' οἴκου τὴν δύναμιν. κατιοῦσι δὲ αὐτῷ τὸν ψηφισθέντα ὑπὸ τῆς βουλῆς θρίαμβον, καὶ τὰ πολιτικὰ πράττειν ἀρξαμένῳ, προσέρχονται τῶν πολιτικῶν ἄνδρες οὐκ ἄφαντες, τὸν Ὁράτιον ἄγοντες ὑπὸ δίκην, ὡς οὐ καθαρὰν αἵματος ἐμφυλίου, διὰ τὸν τῆς ἀδελφῆς φόνον· καὶ καταστάντες, μακρὰν διεξῆλθον δημηγορίαν, τοὺς νόμους παρεχόμενοι τοὺς οὐκ ἐῶντας ἄκριτον ἀποκτείνειν οὐδένα, καὶ τὰ παρὰ τῶν θεῶν ἅπαντων μηνύματα ταῖς μὴ κολαζούσαις πόλεσι τοὺς ἐναγεῖς διεξιόντες. ὁ δὲ πατὴρ ἐπειλεῖτο περὶ τοῦ μειρακίου, κατηγορῶν τῆς θυγατρὸς, καὶ τιμωρίαν, οὐ φόνον εἶναι τὸ πραχθὲν λέγων· δικαστήν τε αὐτὸν ἀξιῶν εἶναι τῶν ἰδίων κακῶν, ἀμφοτέρων γενόμενον πατέρα. συχνῶν δὲ λόγων ῥηθέντων ὑφ' ἑκατέρων, πολλὴ τὸν βασιλέα κατεῖχεν ἀμηχανία, τί τέλος ἔξενέγκοι περὶ τῆς δίκης. οὔτε γὰρ ἀπολῦσαι τοῦ φόνου τὸν ὁμολογοῦντα τὴν ἀδελφὴν ἀνῃρηκέναι πρὸ

δίκης, καὶ ταῦτα ἐφ' οἷς οὐ συνεχώρουν ἀποκτείνειν οἱ νόμοι, καλῶς ἔχειν ὑπελάμβανεν, ἵνα μὴ τὴν ἀρὰν καὶ τὸ ἄγος ἀπὸ τοῦ δεδρακότος εἰς τὸν ἴδιον οἶκον εἰσενέγκηται· οὔτε ὡς ἀνδροφόνον ἀποκτεῖναι τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐλόμενον προκινδυνεῦσαι, καὶ τοσαύτης αὐτῇ δυναστείας γενόμενον αἴτιον, ἄλλως τε καὶ τοῦ πατρὸς αὐτὸν ἀπολύοντος τῆς αἰτίας, ᾧ τὴν περὶ τῆς θυγατρὸς ὀργὴν ἥ τε φύσις ἀπεδίδου πρώτῳ, καὶ ὁ νόμος. ἀπορούμενος δὲ τί χρήσεται τοῖς πράγμασι, τελευτῶν κράτιστον εἶναι διέγνω πῷ δήμῳ τὴν διάγνωσιν ἐπιτρέπειν. γενόμενος δὲ θανατηφόρου κρίσεως τότε πρῶτον ὁ Ῥωμαίων δῆμος κύριος, τῇ γνώμῃ τοῦ πατρὸς προσέθετο, καὶ ἀπολύει τοῦ φόνου τὸν ἄνδρα· οὐ μὴν ὄγε βασιλεὺς ἀποχρῆναι ὑπέλαβε τοῖς βουλομένοις τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅσια φυλάττειν, τὴν ὑπὸ ἀνθρώπων συντελεσθεῖσαν ὑπὲρ αὐτοῦ κρίσιν, ἀλλὰ μεταπεμψάμενος τοὺς ἱεροφάντας, ἐκέλευσεν ἐξιλάσασθαι θεούς τε καὶ δαίμονας, καὶ καθᾶραι τὸν ἄνδρα οἷς νόμος τοὺς ἀκουσίους φόνους ἁγνίζεσθαι καθαρμοῖς. κἀκεῖνοι βωμοὺς ἱδρυσάμενοι δύο, τὸν μὲν, Ἥρας, ἣ λέλογχεν ἐπισκοπεῖν ἀδελφάς· τὸν δ' ἕτερον, ἐπιχωρίου θεοῦ τινος ἢ δαίμονος, Ἰανοῦ λεγομένου κατὰ τὴν ἐπιχώριον γλῶτταν, ἐπωνύμου δὲ Κορατίων τῶν ἀναιρεθέντων ἀνεψιῶν ὑπὸ τοῦ ἀνδρός· καὶ θυσίας τινὰς ἐπ' αὐτοῖς ποιήσαντες, τοῖς τε ἄλλοις καθαρμοῖς ἐχρήσαντο, καὶ τελευτῶντες ὑπήγαγον τὸν Ὁράτιον ὑπὸ ζυγόν. ἔστι δὲ Ῥωμαίοις νόμιμον, ὅταν πολεμίων παραδιδόντων τὰ

ὅπλα γίνωνται κύριοι, δύο καταπήττειν ξύλα ὀρθὰ, καὶ τρίτον ἐφαρμόττειν αὐτοῖς ἄνωθεν πλάγιον, ἔπειθ' ὑπάγειν τοὺς αἰχμαλώτους ὑπὸ ταῦτα, καὶ διελθόντας ἀπολύειν ἐλευθέρους ἐπὶ τὰ σφέτερα. τοῦτο καλεῖται παρ' αὐτοῖς ζυγόν· ᾧ καὶ οἱ τότε καθαίροντες τὸν ἄνδρα τελευταίῳ τῶν περὶ τοὺς καθαρμοὺς νομίμων ἐχρήσαντο. ἐν ᾧ δὲ τῆς πόλεως χωρίῳ τὸν ἁγνισμὸν ἐποιήσαντο, ἅπαντες Ῥωμαῖοι νομίζουσιν ἱερόν. ἔστι δ' ἐν τῷ στενωπῷ τῷ φέροντι ἀπὸ Καρίνης κάτω τοῖς ἐπὶ τὸν Κύπριον ἐρχομένοις στενωπόν, ἔνθα οἵ τε βωμοὶ μένουσιν οἵ τότε ἱδρυθέντες, καὶ ξύλον ὑπὲρ αὐτῶν τέταται δυσὶ τοῖς ἀντικρὺ ἀλλήλων τοίχοις ἐνηρμοσμένον, ὃ γίνεται τοῖς ἐξιοῦσιν ὑπὲρ κεφαλῆς, καλούμενον τῇ Ῥωμαϊκῇ διαλέκτῳ Ξύλον ἀδελφῆς. τοῦτο μὲν δὴ τὸ χωρίον τῆς συμφορᾶς τοῦ ἀνδρὸς μνημεῖον ἐν τῇ πόλει ἔτι φυλάττει, θυσίαις γεραιρόμενον ὑπὸ Ῥωμαίων καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν. ἕτερον δὲ τῆς ἀρετῆς, ἣν ἐπεδείξατο κατὰ τὴν μάχην, μαρτύριον ἡ γωνιαία στυλὶς, ἡ τῆς ἑτέρας παστάδος ἄρχουσα ἐν ἀγορᾷ, ἐφ' ἧς ἔκειτο τὰ σκῦλα τῶν Ἀλβανῶν τριδύμων. τὰ μὲν οὖν ὅπλα ἠφάνισται διὰ μῆκος χρόνου, τὴν δ' ἐπίκλησιν ἡ στυλὶς φυλάττει τὴν αὐτὴν, Ὁρατία καλουμένη πίλα. ἔστι δὲ καὶ νόμος παρ' αὐτοῖς διὰ ἐκεῖνο κυρωθεὶς τὸ πάθος, ᾧ καὶ εἰς ἐμὲ χρῶνται, τιμὴν καὶ δόξαν ἀθάνατον τοῖς ἀνδράσιν ἐκείνοις περιτιθεὶς, ὃ κελεύων, οἷς ἂν γένωνται τρίδυμοι παῖδες, ἐκ τοῦ δημοσίου τὰς τροφὰς τῶν παίδων χορηγεῖσθαι μέχρις ἥβης. τὰ μὲν δὴ περὶ τὴν Ὁρα-

τίων οἰκίαν γενόμενα, θαυμαστὰς καὶ παραδόξους περιπετείας λαβόντα, τοιούτου τέλους ἔτυχε.

Fidenate bellum.

XXIII. Ὁ δὲ Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐνιαύσιον διαλιπὼν χρόνον, ἐν ᾧ πάντα τὰ πρὸς τὸν πόλεμον παρεσκευάσατο ἐπιτήδεια, στρατὸν ἐξάγειν ἐπὶ τὴν Φιδηναίων πόλιν ἔγνω, προφάσεις τοῦ πολέμου ποιησάμενος, ὅτι κληθέντες εἰς ἀπολογίαν περὶ τῆς ἐπιβουλῆς ἣν συνεστήσαντο κατὰ Ῥωμαίων τε καὶ Ἀλβανῶν, οὐχ ὑπήκουσαν, ἀλλ' εὐθὺς ἀναλαβόντες τὰ ὅπλα, καὶ τὰς πύλας κλείσαντες, Οὐϊεντανῶν τε συμμαχίαν ἐπαγόμενοι, ἐκ γειτονικοῦ ἀφειστήκεισαν· καὶ τοῖς παραγενομένοις ἐκ Ῥώμης πρεσβευταῖς πυνθανομένοις τὴν αἰτίαν τῆς ἀποστάσεως ἀπεκρίναντο μηδὲν αὐτοῖς ἔτι πρᾶγμα πρὸς τὴν Ῥωμαίων πόλιν εἶναι κοινόν, ἐξ οὗ Ῥωμύλος ὁ βασιλεὺς αὐτῶν ἐτελεύτησε, πρὸς ὃν ἐποιήσαντο τὰ περὶ τῆς φιλίας ὅρκια. ταύτας δὴ τὰς προφάσεις λαβὼν, τήν τε οἰκείαν καθωπλίζε δύναμιν, καὶ παρὰ τῶν συμμάχων μετεπέμπετο. πλεῖστον δὲ καὶ κράτιστον ἐπικουρικὸν ἐκ τῆς Ἀλβανῶν πόλεως Μέτιος Φουφέτιος ἦγεν ἄγων, ὅπλοις κεκοσμημένον ἐκπρεπέσιν, ὥστε ἁπάσας ὑπερβάλλεσθαι τὰς συμμαχικὰς δυνάμεις. ὁ μὲν οὖν Τύλλος ὡς ἐκ προθυμίας τε καὶ παντὸς τοῦ βελτίστου κοινωνεῖν ἐγνωκότα τοῦ πολέμου τὸν Μέτιον ἐπῄνει τε καὶ πάντων ἐποιεῖτο τῶν βουλευμάτων συνίστορα· ὁ δὲ ἀνὴρ οὗτος ἐν αἰτίαις οὐκ ὀλίγαις παρὰ τοῖς πολίταις ὑπάρχων, ὡς κακῶς ἐστρατηγη-

κὼς τοῦ πολέμου, καὶ εἰς προδοσίαν διαβαλλόμενος, ἐπειδὴ τρίτον ἔτος ἐπὶ τῆς αὐτοκράτορος ἀρχῆς διέμενε Τύλλου κελεύσαντος, οὐκ ἀξιῶν ἀρχὴν ἔχειν ἑτέρας ἀρχῆς ὑπήκοον, οὐδὲ ὑποτάττεσθαι μᾶλλον ἢ αὐτὸς ἡγεῖσθαι, πρᾶγμά τι ἐπεβούλευσεν ἀνόσιον. διαπρεσβευσάμενος γὰρ κρύφα πρὸς τοὺς Ῥωμαίων πολεμίους ἐνδοιαστῶς ἔτι πρὸς τὴν ἀπόστασιν ἔχοντας, ἐπῆρεν αὐτοὺς μὴ κατοκνεῖν, ὡς αὐτὸς συνεπιθησόμενος Ῥωμαίοις ἐν τῷ ἀγῶνι· καὶ ταῦτα πράττων τε καὶ διανοούμενος ἅπαντας ἐλάνθανε. Τύλλος δ' ἐπειδὴ παρεσκευάσατο τήν τε οἰκείαν καὶ τὴν συμμαχικὴν δύναμιν, ἐξῆγεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους· καὶ διαβὰς τὸν Ἀνίηνον ποταμὸν, οὐ μακρὰν τῆς Φιδήνης κατεστρατοπέδευσεν. εὑρὼν δὲ πρὸ τῆς πόλεως στρατιὰν ἐκτεταγμένην πολλὴν αὐτῶν τε Φιδηναίων καὶ τῶν συμμαχούντων αὐτοῖς, ἐκείνην μὲν τὴν ἡμέραν ἡσυχίαν ἔσχε· τῇ δ' ἑξῆς Φουφέτιόν τε μεταπεμψάμενος τὸν Ἀλβανὸν καὶ τῶν ἄλλων φίλων τοὺς ἀναγκαιοτάτους, ἐσκόπει μετ' ἐκείνων τίνα χρηστέον εἴη τῷ πολέμῳ τρόπον. καὶ ἐπειδὴ πᾶσιν ἔδοξε μάχην τίθεσθαι διαταχέων, καὶ μὴ τρίβειν τὸν χρόνον, χώραν καὶ τάξιν, ἣν ἔμελλεν ἕκαστος ἕξειν, προειπὼν, ἡμέραν τε ὁρίσας τῆς μάχης τὴν κατόπιν, διέλυσε τὸν σύλλογον. ὁ δὲ Ἀλβανὸς Φουφέτιος· ἦν γὰρ ἔτι ἄδηλος καὶ τῶν ἑαυτοῦ φίλων πολλοῖς προδοσίαν μηχανώμενος· συγκαλέσας τῶν ἐπιφανεστάτων Ἀλβανῶν λοχαγοὺς καὶ ταξιάρχας, λέγει πρὸς αὐτοὺς τοιάδε· „Ἄνδρες ταξίαρχοι καὶ λοχαγοὶ, πράγματα μέλ-

„λω ἐς ὑμᾶς μεγάλα καὶ ἀπροσδόκητα ἐκφέ-
„ρειν, ἃ τέως ἔκρυπτον. ἱκετεύω δὲ ὑμᾶς ἀπόρ-
„ρητα ποιήσασθαι, εἰ μή με διεργάσεσθε· καὶ ἐὰν
„δόξῃ συνοίσειν ἐπιτελῆ γενόμενα, συλλάβεσθέ μοι
„αὐτῶν. πολλὰ μὲν οὖν λέγειν ὁ καιρὸς οὐκ ἐπιτρέ-
„πει βραχὺς ὤν, αὐτὰ δὲ τὰ ἀναγκαιότατα ἐρῶ. ἐγὼ
„πάντα τὸν μεταξὺ χρόνον ἐξ οὗ Ῥωμαίοις ὑπετά-
„χθημεν, ἐς τήνδε τὴν ἡμέραν αἰσχύνης μεστὸν καὶ
„ὀδύνης ἔχων τὸν βίον διατετέλεκα, καί τοι τιμηθεὶς
„ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῶν τῇ αὐτοκράτορι ἀρχῇ, ἣν
„τρίτον ἔτος ἤδη τοῦτο ἔχω, καὶ εἰ βουλοίμην μέχρι
„παντὸς ἔξω. ἀλλὰ πάντων ἡγούμενος εἶναι κακὸν
„ἔσχατον ἐν οὐκ εὐτυχοῦσι τοῖς κοινοῖς μόνος εὐτυ-
„χεῖν, ἐνθυμούμενος δὲ, ὅτι παρὰ πάντα τὰ νενομι-
„σμένα ἀνθρώποις ὅσια τὴν ἡγεμονίαν ὑπ' αὐτῶν
„ἀφῃρέθημεν, ἐσκόπουν ὅπως ἂν αὐτὴν ἀνακομι-
„σώμεθα, μηδεμιᾶς πειραθέντες μεγάλης συμφορᾶς:
„πολλοὺς δὲ καὶ παντοδαποὺς λογισμοὺς λαμβάνων,
„μίαν εὕρισκον ὁδὸν ἄγουσαν ἐπὶ τὰ πράγματα,
„ῥᾴστην τε καὶ ἀκινδυνοτάτην, εἴ τις αὐτοῖς ἀνα-
„σταίη πόλεμος ἐκ τῶν πλησιοχώρων πόλεων. εἰς
„γὰρ τοῦτον ὑπελάμβανον αὐτοὺς καθισταμένους
„συμμάχων δεήσεσθαι, καὶ πρώτων γε ἡμῶν, τὸ
„δὴ μετὰ τοῦτο οὐ πολλῆς ὑπελάμβανον ὑμῖν διδα-
„χῆς δεήσειν, ὅτι κάλλιόν τε καὶ δικαιότερον περὶ
„τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἐλευθερίας μᾶλλον, ἢ περὶ τῆς
„Ῥωμαίων ἡγεμονίας ποιήσασθαι τὸν ἀγῶνα. ταῦ-
„τα διανοηθεὶς, ὑπενόμευσα Ῥωμαίοις πόλεμον ἐκ
„τῶν ὑπηκόων, Οὐϊεντανοὺς καὶ Φιδηναίους πείσας

„ἐπὶ τὰ ὅπλα χωρεῖν, ὡς συλληψόμενος αὐτοῖς τοῦ
„πολέμου. καὶ μέχρι τούτου λέληθα Ῥωμαίους
„ταῦτα πράττων, καὶ παμπυθόμενος ἐμαυτῷ τὸν τῆς
„ἐπιθέσεως καιρόν· ἐν ᾧ σκέψασθε ὅσα ὠφελησό-
„μεθα. πρῶτον μὲν, οὐκ ἐν φανερῷ βουλεύσαντες
„ἀπόστασιν, ἐξ ἧς κίνδυνος ἦν καθ' ἑκάτερον, ἢ
„ἀπαρασκεύους ἐπιχθέντας, καὶ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει
„μόνῃ πιστεύσαντας τὸν ὑπὲρ ἁπάντων ἀναρρῖψαι
„κύβον, ἢ παρασκευαζομένους καὶ βοηθείας ἐγείρον-
„τας ὑπὸ τῶν ἐν παρασκευῇ ὄντων προκαταληφθῆ-
„ναι, οὐθ' ἑτέρου τῶν χαλεπῶν τούτων πειρωθέντες
„τὸ ἐξ ἀμφοτέρων χρήσιμον ἕξομεν. ἔπειτα πολλὴν
„καὶ δυσπολέμητον οὖσαν τὴν τῶν ἀντιπάλων ἰσχὺν
„καὶ τύχην οὐκ ἐκ τοῦ βιαίου πρέπου πειρασόμεθα
„καθαιρεῖν, ἀλλ' οἷς ἁλίσκεται πάντα τὰ ὑπέραυχα
„καὶ μὴ ῥᾴδια τῷ βιαίῳ καθαιρεθῆναι, δόλῳ καὶ
„ἀπάτῃ, οὔτε πρῶτοι ἄρξαντες αὐτῶν οὔτε μόνοι.
„πρὸς δὲ τούτοις, οὐκ ἀξιομάχῳ οὔσῃ τῇ οἰκείᾳ δυ-
„νάμει πρὸς ἅπασαν τὴν Ῥωμαίων τε καὶ τῶν συμ-
„μάχων ἰσχὺν ἀντιταχθῆναι, τὴν Φιδηναίων τε καὶ
„Οὐϊεντανῶν, τοσαύτην οὖσαν, ὅσην ὁρᾶτε, προσει-
„ληφαμέν τε, καὶ ὡς ἂν μάλιστα θάρσος τινὲ συμ-
„μαχίας βεβαίου τὸ ἐπικουρικὸν παράσχοι προσγι-
„νόμενον, οὕτω παρεσκεύασταί μοι. οὐ γὰρ ἐν
„τῇ ἡμετέρᾳ γῇ Φιδηνᾶται τὸν ἀγῶνα ἀράμενοι,
„τῆς δὲ αὐτῶν προκινδυνεύοντες, ἐν τῷ αὐτῷ καὶ
„τὴν ἡμετέραν φυλάξουσιν. ὃ δὲ πάντων μέν ἐστιν
„ἥδιστον ἀνθρώποις, σπανίως δέ τισιν ἐκ τοῦ παραλ-
„θόντος αἰῶνος ἐξεγένετο, καὶ τοῦθ' ἡμῖν ὑπάρξει·

„πάσχοντες ὑπὸ τῶν συμμάχων εὖ, δρᾶν ἐκείνοις
„αὐτοὶ δόξομεν. καὶ ἐὰν ἡμῖν κατὰ νοῦν χωρήσῃ τὸ
„ἔργον, ὥσπερ τὸ εἰκὸς ἔχει, Φιδηναῖοί τε καὶ Οὐ-
„ϊεντανοὶ, βαρείας ἀπαλλάξαντες ἡμᾶς ὑποταγῆς,
„ὡς ὑφ' ἡμῶν τοῦτο πεπονθότες αὐτοὶ χάριν εἴσον-
„ται ἡμῖν. ταῦτα μὲν ἐστιν, ἃ διὰ πολλῆς φροντί-
„δος παρασκευασθέντα, ἱκανὰ εἶναι δοκεῖ μοι θάρ-
„σος τε καὶ προθυμίαν τῆς ἀποστάσεως ὑμῖν παρα-
„σχεῖν. ὃν δὲ τρόπον ἐπιχειρεῖν τῷ ἔργῳ βεβούλη-
„μαι, ταῦτα ἀκούσατέ μου· τάξιν μὲν ἀποδέδωκέ
„μοι Τύλλος τὴν ὑπὸ τῷ ὄρει, καὶ κελεύει με θατέ-
„ρου τῶν κεράτων ἄρχειν· ὅταν δὲ μέλλωμεν ὁμόσε
„τοῖς πολεμίοις χωρεῖν, ἄρξω μὲν ἐγὼ λύσας τὴν
„τάξιν ἐπὶ τὸ ὄρος ἄγειν, ἀκολουθήσετε δέ μοι ὑμεῖς
„συντεταγμένους ἄγοντες τοὺς λόχους. ἀψάμενος
„δὲ τῶν ἄκρων, καὶ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ γενόμενος, τίνα
„χρήσομαι τρόπον τοῖς μετὰ ταῦτα πράγμασιν,
„ἀκούσατέ μου· ἐὰν μὲν ὁρῶ κατὰ γνώμην, ἃ δια-
„λογίζομαι, χωροῦντά μοι, καὶ θρασεῖς μὲν γεγονό-
„τας τοὺς πολεμίους, ὡς ἡμῶν αὐτοῖς συλλαμβα-
„νόντων, ταπεινοὺς δὲ καὶ περιφόβους τοὺς Ῥω-
„μαίους, ὡς προδεδομένους ὑφ' ἡμῶν, φυγῆς τε
„μᾶλλον ἢ ἀλκῆς προνοουμένους, ὅπερ εἰκὸς, ἐπιθή-
„σομαι αὐτοῖς, καὶ μεστὸν ποιήσω νεκρῶν τὸ πε-
„δίον, ἐξ ὑπερδεξίου τε κατιὼν ἐπὶ τὸ πρανὲς, θαῤ-
„ρούσῃ τε καὶ συντεταγμένῃ δυνάμει πρὸς ἐπτοη-
„μένους προσφερόμενος καὶ σποράδας. δεινὴ δ' ἐν τοῖς
„πολέμοις καὶ ἡ διὰ κενῆς ἐμπίπτρυσα προδοσίας
„συμμάχων, ἢ πολεμίων ἄλλων ἐφόδου δόκησις, καὶ

„πολλὰ ἤδη στρατεύματα μεγάλα ὑπ' οὐδενὸς οὕ-
„τως ἑτέρου φοβεροῦ παθήματος, ὡς ὑπὸ δόξης κε-
„νῆς, ἴσμεν πανώλεθρα διαφθαρέντα. τὸ δ' ἡμέτε-
„ρον οὐ λόγος ἔσται κενός, οὐδ' ἀφανὲς δεῖμα,
„ἀλλ' ἔρχον ἁπάσης ὄψεως καὶ πείρας φοβερώτερον.
„ἂν δ' ἄρα τἀναντία τῶν λελογισμένων γινόμενα
„ὁρῶ· λογίσθω γὰρ καὶ τὰ παρὰ τὰς ἀνθρωπίνας
„δόξας εἰωθότα ἅπαντᾶν, ἐπειδὴ πολλὰ καὶ τὰ μὴ
„εἰκότα οἱ βίοι φέρουσι· καὶ τἀναντία καὶ αὐτὸς, ὧν
„προὐθέμην, ἐπιχειρήσω ποιεῖν. ἄξω γὰρ ὑμᾶς ἐπὶ
„τοὺς πολεμίους ἅμα Ῥωμαίοις, καὶ συλλήψομαι
„αὐτοῖς τῆς νίκης, τήν τε κατάληψιν τῶν ὑψηλῶν
„πεποιῆσθαι σκήψομαι, τῆς κυκλώσεως τῶν ἀντιτε-
„ταγμένων ἕνεκα. γενήσεται δέ μου πιστὸς ὁ λόγος,
„ἔργα ὁμολογούμενα τῇ σκήψει παρεχομένου· ὥσθ'
„ἡμᾶς τῶν μὲν δεινῶν μηδ' ἑτέροις κοινωνῆσαι, τῆς
„δ' ἀμείνονος τύχης παρ' ἀμφοτέρων μεταλαβεῖν.
„ἐγὼ μὲν οὖν ταῦτα ἔγνωκά τε καὶ δράσω σὺν θε-
„οῖς, κράτιστα ὄντα οὐ μόνον Ἀλβανοῖς, ἀλλὰ καὶ
„τοῖς ἄλλοις Λατίνοις. ὑμᾶς δὲ χρὴ σιγὴν μὲν πρῶ-
„τον φυλάττοντας, ὅπλα τε κόσμον τε σώζοντας, καὶ
„τοῖς παραγγελλομένοις ὀξέως ὑπηρετοῦντας, προ-
„θύμους ἀγωνιστὰς γίνεσθαι, καὶ τοὺς ὑφ' αὑτοὺς
„προθύμους παρέχειν, ἐνθυμουμένους ὅτι οὐχ
„ὁμοίός ἐστιν ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ὁ
„περὶ τῆς ἐλευθερίας ἀγών, οἷς τισιν ἐν ἔθει καθέ-
„στηκεν ἄρχεσθαι ὑφ' ἑτέρων, καὶ ὅσοις τοιαύτην
„πολιτείαν οἱ πατέρες παρέδοσαν. ἐλεύθεροι γὰρ ἐξ
„ἐλευθέρων ἔφυμεν. καὶ ἄρχειν τῶν προσοίκων ἀπέ-

„δοσαν ἡμῖν οἱ πατέρες, ὁμοῦ πεντακόσια ἔτη τοῦ-
„το τὸ σχῆμα διαφυλάξαντες, οὗ μὴ ἀποστερήσω-
„μεν ἡμῶν τοὺς ἐκγόνους. παραστῇ δὲ μηδενὶ ὑμῶν
„δέος, ἂν ταῦτα ἐθέλῃ πράττειν, μὴ συνθήκας τε
„λύσῃ, καὶ ὅρκους τοὺς ἐπ' αὐταῖς γενομένους πα-
„ραβῇ, ἀλλ' ἐννόείσθω διότι τὰς ὑπὸ Ῥωμαίων λελυ-
„μένας εἰς τὸ ἐξ ἀρχῆς ἀποκαταστήσει· καὶ οὐ τὰς
„γε ἐκ χίτου ἀξίας, ἀλλ' ἃς ἥ τε φύσις ἡ ἀνθρω-
„πεία κατεστήσατο, καὶ ὁ πάντων κοινὸς Ἕλλήνων
„τε καὶ βαρβάρων βεβαιοῖ νόμος, ἄρχειν καὶ τὰ δί-
„καια προστάττειν τοὺς πατέρας τοῖς ἐκγόνοις, καὶ
„τὰς μητροπόλεις ταῖς ἀποικίαις. ταύτας δὴ τὰς
„συνθήκας οὐδέποτε ἀναιρεθησομένας ἐκ τῆς ἀνθρω-
„πείας φύσεως οὐχ ἡμεῖς, οἱ κυρίας ἀξιοῦντες αἰεὶ
„διαμένειν, παρασπονδοῦμεν, οὐδ' ἄν τις ἡμῖν θεῶν
„ἢ δαιμόνων νεμεσήσειεν ὡς ἀνόσια πράττουσιν, εἰ
„δουλεύειν τοῖς ἰδίοις ἐκγόνοις δυσανασχετοῦμεν·
„ἀλλ' οἱ καταλύσαντες αὐτὰς ἀρχῆθεν, καὶ ἔργῳ
„ἐπιχειρήσαντες ἀθεμίτῳ κρείττονα ποιῆσαι τοῦ
„θείου νόμου τὸν ἀνθρώπινον· ὅ, τε τοῦ δαιμονί-
„ου χόλος οὐχ ἡμῖν, ἀλλὰ τούτοις ἐναντιώσεται,
„κατὰ τὸ εἰκός, καὶ ἡ παρ' ἀνθρώπων νέμεσις εἰς
„τούτους ἀνθ' ἡμῶν κατασκήψει. εἰ μὲν οὖν ταῦτα
„κράτιστα πᾶσιν ὑμῖν ἔσεσθαι δοκεῖ, πράττωμεν
„αὐτά, θεοὺς καὶ δαίμονας ἀρωγοὺς ἐπικαλεσάμε-
„νοι· εἰ δέ τις ὑμῶν τἀναντία ἔγνωκε, καὶ δυοῖν
„θάτερον, ἢ μηδέποτε ἀνασώσασθαι τὸ ἀρχαῖον
„ἄξίωμα τῆς πόλεως οἴεται δεῖν· ἢ καιρὸν ἕτερόν
„τινα τοῦ παρόντος ἐπιτηδειότερον ἀναμένων, ἀνα-

„βάλλεται τὸν παρόντα· μὴ κατοκνοίη φέρειν εἰς „μέσον ἃ φρονεῖ· ὅ, τι γὰρ ἂν ἅπασι φανῇ ὑμῖν „κράτιστον βούλευμα, τούτῳ χρησόμεθα."

XXIV. Ἐπαινεσάντων δὲ τὴν γνώμην τῶν παρόντων, καὶ πάντα ὑποσχομένων ποιήσειν, ὅρκοις ἕκαστον αὐτῶν καταλαβὼν διέλυσε τὸν σύλλογον. τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ προῆσαν μὲν ἐκ τοῦ χάρακος αἱ Φιδηναίων τε καὶ συμμάχων δυνάμεις ἅμα τῷ τὸν ἥλιον ἀνασχεῖν, καὶ παρετάσσοντο ὡς εἰς μάχην· ἀντεπιξήεσαν δὲ οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ καθίσταντο εἰς τάξιν. τὸ μὲν οὖν ἀριστερὸν κέρας αὐτὸς ὁ Τύλλος καὶ οἱ Ῥωμαῖοι κατεῖχον ἐναντίον Οὐϊεντανοῖς· οὗτοι γὰρ τὸ δεξιὸν τῶν πολεμίων κατεῖχον κέρας· ἐπὶ δὲ τοῦ δεξιοῦ τῶν Ῥωμαίων κέρατος ὁ Μέτιος Φουφέτιος καὶ οἱ Ἄλβανοὶ κατὰ Φιδηναίους παρὰ τὴν λαγόνα τοῦ ὄρους ἐτάξαντο. ἐπεὶ δὲ σύνεγγυς ἀλλήλων ἐγένοντο, πρὶν ἐντὸς βέλους γενέσθαι, οἱ Ἄλβανοὶ σχισθέντες ἀπὸ τοῦ ἄλλου στρατοῦ, συντεταγμένους ἦγον τοὺς λόχους ἐπὶ τὸ ὄρος. οἱ μὲν οὖν Φιδηναῖοι τοῦτο μαθόντες, καὶ πιστεύσαντες ἀληθεύσειν σφίσι τὰς περὶ τῆς προδοσίας ὑποσχέσεις τῶν Ἄλβανῶν, θρασύτερον ἤδη τοῖς Ῥωμαίοις προσεφέροντο· καὶ τὸ μὲν δεξιὸν κέρας τῶν Ῥωμαίων ἐψιλωμένον τῆς συμμαχίας παρερρήγνυτό τε καὶ σφόδρα ἐπόνει. τὸ δ' εὐώνυμον ἀνὰ κράτος ἠγωνίζετο, ἔνθα καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Τύλλος ἐν τοῖς ἐπιλέκτοις τῶν ἱππέων μαχόμενος. ἐν δὲ τούτοις προσελάσας τις ἱππεὺς τοῖς ἅμα τῷ βασιλεῖ μαχομένοις, „Κάμνει τὸ δεξιὸν ἡμῶν κέρας, ἔφησεν, ὦ Τύλλε.

„Ἄλβανοί τε γὰρ ἐκλιπόντες τὴν τάξιν ἐπὶ τὰ μετέωρα „ἐπείγονται, Φιδηναῖοί τε, καθ' οὓς ἐκεῖνοι ἐτά- „χθησαν, ὑπὲρ κέρατος ὄντες τοῦ ἐψιλωμένου, κυ- „κλοῦσθαι μέλλουσιν ἡμᾶς." ταῦτα ἀκούσαντας τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἰδόντας τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀλβα- νῶν τὴν ἐπὶ τὸ ὄρος, δεῖμα, ὡς κυκλωσομένους ὑπὸ τῶν πολεμίων, καταλαμβάνει· ὥστε οὔτε μάχεσθαι, οὔτε μένειν αὐτοῖς ἐπῆρεν. ἔνθα δὴ σοφίᾳ λέγεται χρήσα- σθαι ὁ Τύλλος, οὐδὲν ἐπιταραχθεὶς τὴν διάνοιαν ὑπὸ τοσούτου τε καὶ οὕτως ἀπροσδοκήτου κακοῦ φανέν- τος· δι' ἣν οὐ μόνον ἔσωσε τὴν Ῥωμαίων στρατιάν, εἰς προὔπτον κατακεκλημένην ὄλεθρον, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν πολεμίων πράγματα συνέτριψε καὶ διέφθει- ρεν. ὡς γὰρ ἤκουσε τοῦ ἀγγέλου, μεγάλῃ φωνῇ χρώμενος, ὥστε καὶ τοὺς πολεμίους ἀκούειν, „Κρα- „τοῦμεν, εἶπεν, ἄνδρες Ῥωμαῖοι, τῶν ἐχθρῶν. Ἀλ- „βανοὶ μὲν γὰρ ἡμῖν τὸ πλησίον ὄρος τοῦτο κατει- „λήφασιν, ὥσπερ ὁρᾶτε, κατὰ τὰς ἐμὰς ἐντολάς· ἵνα „κατὰ νώτου γενόμενοι τῶν πολεμίων, ἐπίωσιν αὐ- „τοῖς. ἐνθυμηθέντες οὖν ὅτι ἐν καλῷ τοὺς ἐχθί- „στους ἡμῶν ἕξομεν, οἱ μὲν ἄντικρυς ἐπιόντες, οἱ „δὲ κατόπιν, ἔνθα οὔτε πρόσω χωρεῖν, οὔτ' ὀπίσω „ἐπιστρέφειν δυνάμενοι, ποταμῷ τε καὶ ὄρει ἐκ τῶν „πλαγίων ἀποκλεισόμενοι, καλὴν δώσουσιν ἡμῖν δί- „κην, ἅτε σὺν πολλῇ καταφρονήσει ἐπ' αὐτούς."

XXV. Ταῦτα παρὰ τὰς τάξεις ἅπασας διε- ξιὼν ἔλεγε· καὶ αὐτίκα τοὺς μὲν Φιδηναίους θέος εἰσέρχεται παλινπροδοσίας, ὡς κατεστρατηγημένους ὑπὸ τοῦ Ἀλβανοῦ, ἐπεὶ οὔτε ἀντιμεταταξάμενον

αὐτὸν εἶδον, οὔτε ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίους εὐθὺς ἐλαύνοντα, ὥσπερ ὑπέσχητο αὐτοῖς· τοὺς δὲ Ῥωμαίους ἐπῆρεν εἰς εὐτολμίαν, καὶ θάρσους ἐνέπλησεν ὁ λόγος· καὶ μέγα ἐμβοήσαντες ὁρμῶσιν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἅθρόοι. τροπὴ δὲ γίνεται μετὰ τοῦτο τῶν Φιδηναίων καὶ φυγὴ πρὸς τὴν πόλιν ἄκοσμος. ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐπιῤῥάξας αὐτοῖς τὴν ἵππον περιφόβους οὖσι καὶ τεταραγμένοις, καὶ μέχρι τινὸς διώξας, ὡς ἔμαθεν ἐσκεδασμένους ἀπ' ἀλλήλων, καὶ οὔτε λογισμὸν ἔτι τοῦ συστῆναι ληψομένους, οὔτε δύναμιν ἔχοντας, ἄφεις τοὺς φεύγοντας, ἐπὶ τὸ σύνεστηκὸς ἔτι καὶ διαμένον τῶν πολεμίων ἐχώρει μέρος. καὶ γίνεται καλὸς μὲν καὶ ὁπλιτῶν πεζῶν ἀγών, ἔτι δὲ καλλίων καὶ ὁ τῶν ἱππέων. οὐ γὰρ ἐνέκλιναν οἱ τῇδε τεταγμένοι Οὐϊεντανοὶ τὴν ἔφοδον ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἵππου καταπλαγέντες, ἀλλ' ἀντεῖχον ἄχρι πολλοῦ. ἔπειτα μαθόντες ὅτι τὸ εὐώνυμον σφῶν ἥττηται, καὶ πᾶσα ἡ Φιδηναίων τε καὶ συμμάχων στρατιὰ φεύγει προτροπάδην, δείσαντες μὴ κυκλωθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀναστρεφόντων ἐκ τοῦ διωγμοῦ, τρέπονται καὶ αὐτοὶ λύσαντες τὰς τάξεις, καὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ σώζειν ἑαυτοὺς ἐπειρῶντο. ὅσοι μὲν οὖν ἐφθαρμενέστατοί τε αὐτῶν ἦσαν καὶ ἥκιστα ὑπὸ τραυμάτων βαρυνόμενοι, νεών τε οὐκ ἀδύνατοι, δίχα τῶν ὅπλων τὸ ῥεῖθρον διαπερῶντες ἐσώζοντο· ὅσοι δὲ τούτων τινὸς ἐνέλιπον, ἐν ταῖς δίναις ἀπέθνησκον· ὀξὺ γὰρ τοῦ Τιβέριος περὶ τὴν Φιδήνην καὶ σκολιὸν τὸ ῥεῦμα. ὁ δὲ Τύλλος μοίρᾳ τινὶ τῶν ἱππέων κελεύσας τοὺς ἐπὶ τὸν ποταμὸν ὠθουμένους κτείνειν, αὐτὸς ἐπὶ τὸ στρατό-

πεδον τῶν Οὐϊεντανῶν τὴν ἄλλην δύναμιν ἄγων, ἐξ ἐφόδου γίνεται κύριος αὐτοῦ. καὶ τὰ μὲν Ῥωμαίων πράγματα παραδόξου τυχόντα σωτηρίας ἐν τούτοις ἦν.

XXVI. Ὁ δὲ Ἄλβανὸς ἐπειδὴ λαμπρῶς ἤδη νικῶντας ἐθεάσατο τοὺς ἀμφὶ τὸν Τύλλον, καταβὰς καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν τὴν οἰκείαν δύναμιν, ἐπὶ τοὺς φεύγοντας τῶν Φιδηναίων ἐχώρει, ἵνα δὴ τοῖς Ῥωμαίοις πᾶσι γένοιτο φανερὸς ἔργον τὶ ποιῶν συμμάχου, καὶ συχνοὺς τῶν διεσπεδασμένων ἐν τῇ φυγῇ διέφθειρε. συνεὶς δὲ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καὶ μισήσας τὴν παλιμπροδοσίαν ὁ Τύλλος, οὐδὲν ἐξελέγχειν ᾤετο δεῖν κατὰ τὸ παρὸν, ἕως ἂν ὑφ' ἑαυτῷ ποιήσηται τὸν ἄνδρα· ἀλλὰ ἐπαινεῖν τε τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τὰ μετέωρα πρὸς πολλοὺς τῶν παρόντων, ὡς ἀπὸ παντὸς τοῦ βελτίστου γενομένην, ἐσκήπτετο· καὶ τῶν ἱππέων μοῖράν τινα πέμψας ὡς αὐτὸν, ἠξίου τελείαν ἀποδείξασθαι τὴν προθυμίαν, τοὺς μὴ δυνηθέντας εἰς τὰ τείχη τῶν Φιδηναίων καταφεύγειν, ἀλλ' ἐσκεδασμένους ἀνὰ τὴν χώραν, συχνοὺς ὄντας, κελεύων διερευνώμενον ἀποκτείνειν. κἀκεῖνος, ὡς θᾶττον ὧν ἤλπισε διαπεπραγμένος καὶ λεηθὼς τὸν Τύλλον, ἔχαιρέ τε καὶ μέχρι πολλοῦ καθιππεύων τὰ πεδία τοὺς καταλαμβανομένους διέφθειρεν· ἤδη δὲ δεδυκότος ἡλίου, τοὺς ἱππέας ἧκεν ἄγων ἐπὶ τὸ στρατόπεδον τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐκ τοῦ διωγμοῦ, καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα ἐν εὐπαθείαις ἅμα τοῖς ἑτέροις ἦν. ὁ δὲ Τύλλος ἐν τῷ Οὐϊεντανῶν χάρακι μείνας ἄχρι πρώτης φυλακῆς, καὶ τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν αἰχμαλώτων ἀνα-

κρίνας, τίνες ποτὲ ἦσαν οἱ τῆς ἀποστάσεως ἡγεμόνες, ὡς ἔμαθε καὶ τὸν Ἄλβανὸν Μέτιον Φουφέτιον ἐν τοῖς συνομοσαμένοις ὑπάρχοντα, δόξας συνάδειν τὰ πραχθέντα ὑπ' αὐτοῦ τοῖς μηνυομένοις ὑπὸ τῶν αἰχμαλώτων, ἀναβὰς ἐπὶ τὸν ἵππον, καὶ τοὺς πιστοτάτους τῶν ἑταίρων παραλαβών, πρὸς τὴν πόλιν ἀφιππεύει· καὶ πρὸ μέσων νυκτῶν ἐκ τῶν οἰκίων τοὺς βουλευτὰς συγκαλέσας, τήν τε προδοσίαν αὐτοῖς λέγει τῶν Ἄλβανῶν, μάρτυρας τοὺς αἰχμαλώτους παρασχόμενος, καὶ ὃν τρόπον αὐτὸς κατεστρατήγησε τοὺς τε πολεμίους καὶ τοὺς Φιδηναίους διηγεῖται. τέλος δὲ τὸ κράτιστον εἰληφότος τοῦ πολέμου, τὰ λοιπὰ ἤδη σκοπεῖν αὐτοὺς ἠξίου, τίνα χρὴ τρόπον τιμωρήσασθαι μὲν τοὺς προδότας, σωφρονεστέραν δὲ τὴν Ἄλβανῶν πόλιν ἀποδοῦναι εἰς τὸ λοιπόν. τὸ μὲν οὖν τιμωρήσασθαι τοὺς ἐπιχειρήσαντας ἔργοις ἀνοσίοις, πᾶσιν ἐδόκει δίκαιόν τε καὶ ἀναγκαῖον εἶναι· ὃν δὲ τρόπον γένοιτ' ἂν ῥᾷστα καὶ ἀσφαλέστατα, πολλὴν αὐτοῖς παρεῖχεν ἀπορίαν. ἀθήλῳ μὲν γὰρ καὶ λελῃθάτι μόρῳ πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς Ἄλβανῶν ἄνδρας διαχειρίσασθαι, τῶν ἀδυνάτων αὐτοῖς ἐφαίνετο εἶναι· εἰ δὲ φανερῶς αὐλλαμβάνειν καὶ τιμωρεῖσθαι τοὺς ἐνόχους ταῖς αἰτίαις ἐπιχειρήσαιεν, οὐ περιόψεσθαι τοὺς Ἄλβανοὺς ὑπελάμβανον, ἀλλ' ἐπὶ τὰ ὅπλα χωρήσειν. ἅμα δὲ πολεμεῖν Φιδηναίοις τε καὶ Τυῤῥηνοῖς καὶ τοῖς ἐπὶ τὴν συμμαχίαν σφῶν συνεληλυθόσιν Ἄλβανῶν οὐκ ἐβούλοντο. ἀπορουμένων δ' αὐτῶν, τελευταῖος ἀποδείκνυται γνώμην ὁ Τύλλος, ἣν ἅπαντες ἐπῄνεσαν, ὑπὲρ ἧς μετὰ μικρὸν ἐρῶ.

XXVII. Τετταράκοντα δ' ὄντων σταδίων τῶν μεταξὺ Φιδήνης τε καὶ Ῥώμης, ἐλάσας τὸν ἵππον ἀνὰ κράτος παρῆν ἐπὶ τὸν χάρακα, καὶ πρὶν ἡμέραν λαμπρὰν γενέσθαι καλέσας Μάρκον Ὁράτιον τὸν περιλειφθέντα ἐκ τῶν τριδύμων, καὶ δοὺς αὐτῷ τῶν ἱππέων καὶ τῶν πεζῶν τοὺς ἀκμαιοτάτους, ἐκέλευσεν ἐπὶ τὴν Ἀλβανῶν πόλιν ἄγειν· παρελθόντα δ' ἐντὸς τείχους ὡς φίλον ὄντα, ὅταν ὑποχειρίους λάβῃ τοὺς ἔνδον, καθελεῖν τὴν πόλιν ἄχρι θεμελίων, μηδενὸς μήτε ἰδίου μήτε κοινοῦ κατασκευάσματος φειδόμενον, ἔξω τῶν ἱερῶν· ἀνθρώπων δὲ μηθένα μήτε κτείνειν μήτε ἀδικεῖν, ἀλλὰ πάντας ἐᾶν ἔχειν τὰ ἑαυτῶν. ἐκπέμψας δὲ τοῦτον ἐκάλει τοὺς ταξιάρχους καὶ τοὺς λοχαγοὺς, καὶ τὰ δόξαντα τῇ βουλῇ διασαφήσας, φυλακὴν ἐκ τούτων καθίσταται περὶ τὸ σῶμα· καὶ μετ' οὐ πολὺ παρῆν ὁ Ἀλβανὸς ὡς ἐπὶ νικήματι κοινῷ γεγηθὼς καὶ τῷ Τύλλῳ συνηδόμενος. ὁ δὲ Τύλλος, ἀπόῤῥητον τὴν γνώμην ἔτι φυλάσσων, ἐπῄνει τε αὐτὸν καὶ μεγάλων ἄξιον ἀπέφαινε δωρεῶν, παρεκάλει τε γράψαντα καὶ τὰ τῶν Ἀλβανῶν ὀνόματα τῶν ἐπιφανές τι κατὰ τὴν μάχην διαπραξαμένων, φέρειν ὡς αὐτὸν, ἵνα κἀκεῖνοι τὴν ἐκ τῶν ἐπινικίων ἀπενέγκωνται μοῖραν. ὁ μὲν δὴ περιχαρὴς γενόμενος, τοὺς πιστοτάτους τῶν φίλων αὐτοῦ, οἷς ἐχρήσατο τῶν ἀποῤῥήτων βουλευμάτων συνεργοῖς, γράψας εἰς δέλτον ἐπιδίδωσιν. ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς εἰς ἐκκλησίαν ἅπαντας ἀποθεμένους τὰ ὅπλα ἐκάλει· συνιόντων δ' αὐτῶν, τὸν μὲν ἡγεμόνα τῶν Ἀλβανῶν ἅμα τοῖς ταξιάρχοις τε καὶ λοχαγοῖς παρ' αὐτὸ τὸ

βῆμα ἐκέλευσεν ἱστᾶναι, ἐχομένους δὲ τούτων τοὺς ἄλλους Ἀλβανοὺς ταχθέντας ἐκκλησιάζειν· μετὰ δὲ τοὺς Ἀλβανοὺς, τὸ λοιπὸν τῶν συμμάχων πλῆθος· ἔξωθεν δὲ τούτων πάντων περιίστησι Ῥωμαίους, ἐν οἷς ἦσαν οἱ γενναιότατοι ξίφη κρύπτοντες ὑπὸ ταῖς περιβολαῖς. ὡς δ' ἐν καιρῷ τοὺς ἐχθροὺς ἔχειν ὑπέλαβεν, ἀνίστησι τοιάδε.

XXVIII. „Ἄνδρες Ῥωμαῖοί τε καὶ ἄλλοι φίλοι „καὶ σύμμαχοι, τοὺς μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ τολμήσαν„τας εἰς πόλεμον ἡμῖν καταστῆναι, Φιδηναίους καὶ „τοὺς συμμάχους αὐτοῖς, ἐτιμωρησάμεθα σὺν θεοῖς· „καὶ δυοῖν θάτερον, ἢ παύσονται τὸ λοιπὸν ἐνο„χλοῦντες ἡμῖν, ἢ δίκας τίσουσιν ἔτι τούτων χείρο„νας. ἀπαιτεῖ δὲ ὁ καιρὸς, ἃπαὶ τὰ πρῶτα ἡμῖν κατ„εὐχὴν κεχώρηκε, καὶ τοὺς ἄλλους τιμωρήσασθαι „πολεμίους, ὅσοι φίλων μὲν ἔχουσιν ὀνόματα, καὶ „παρελήφθησαν εἰς τόνδε τὸν πόλεμον ὡς κακῶς „τοὺς κοινοὺς ἐχθροὺς μεθ' ἡμῶν ποιήσοντες, ἐγκατ„είλιπον δὲ τὸ πρὸς ἡμᾶς πιστόν, καὶ μετὰ τῶν πο„λεμίων ἀποῤῥήτους ποιησάμενοι συνθήκας, δια„φθεῖραι πάντας ἡμᾶς ἐπεβάλοντο. πολὺ γὰρ οὖ„τοι κακίους τῶν ἐκ τοῦ φανεροῦ πολεμίων εἰσὶ, καὶ „μείζονος τιμωρίας ἄξιοι· τοὺς μὲν γὰρ καὶ φυλά„ξασθαι ῥᾴδιον τοῖς ἐπιβουλευομένοις, καὶ συμ„πλακέντας ὡς ἐχθροὺς, ἀμύνασθαι δυνατόν· φί„λους δ' ἐχθρῶν ἔργα ποιοῦντας οὔτε φυλάξασθαι „ῥᾴδιον, οὔτε ἀμύνασθαι τοῖς προκαταληφθεῖσι „δυνατόν. οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ πεμφθέντες ἡμῖν ὑπὸ „τῆς Ἀλβανῶν πόλεως ἐπὶ δόλῳ σύμμαχοι, κακὸν μὲν

„οὐδὲν ὑφ' ἡμῶν παθόντες, ἀγαθὰ δὲ πολλὰ καὶ
„μεγάλα. ἄποικοι μὲν γὰρ αὐτῶν ὄντες, οὐδὲν τῆς
„τούτων ἀρχῆς παρασπάσαντες, ἰδίαν ἰσχὺν καὶ δύ-
„ναμιν ἀπὸ τῶν ἰδίων πολέμων ἐκτησάμεθα· ἔθνεσι
„δὲ μεγίστοις καὶ πολεμικωτάτοις ἐπιτειχίσαντες τὴν
„ἡμῶν αὐτῶν πόλιν, πολλὴν ἀσφάλειαν τούτοις τοῦ
„τε ἀπὸ Τυρρηνῶν καὶ ἀπὸ Σαβίνων πολέμου παρ-
„ειχόμεθα· ἧς δὴ πόλεως εὖ τε πραττούσης, πάντων
„μάλιστα χαίρειν αὐτοὺς ἔδει· καὶ σφαλλομένης
„μηδὲν ἐνδεέστερον ἢ περὶ τῆς αὐτῶν ἔχθεσθαι. οἱ
„δὲ ἆρα φθονοῦντες οὐχ ἡμῖν μόνον τῶν ἀγαθῶν,
„ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῖς τῆς δι' ἡμᾶς εὐτυχίας διετέλουν,
„καὶ τελευτῶντες ὡς οὐκ ἔτι κατέχειν τὴν ὕπουλον
„ἔχθραν ἐδύναντο, πόλεμον ἡμῖν προεῖπον. μαθόν-
„τες δὲ ἡμᾶς εὖ πρὸς τὸν ἀγῶνα παρεσκευασμένους,
„ὡς οὐθὲν οἷοί τ' ἦσαν ἡμᾶς ἐργάσασθαι κακόν, εἰς
„διαλλαγὰς ἐκάλουν καὶ φιλίαν, καὶ τὸ περὶ τῆς
„ἡγεμονίας νεῖκος ἐν τρισὶν ἀφ' ἑκατέρας πόλεως
„σώμασιν ἠξίουν κριθῆναι· ἐδεξάμεθα καὶ ταύτας
„τὰς προκλήσεις, καὶ νικήσαντες τῇ μάχῃ, τὴν πόλιν
„αὐτῶν ἔσχομεν ὑποχείριον. φέρε δή τί μετὰ ταῦτα
„ἐποιήσαμεν; ἐξὸν ἡμῖν ὅμηρά τε αὐτῶν λαβεῖν,
„καὶ φρουρὰν ἐν τῇ πόλει καταλιπεῖν, καὶ τοὺς κο-
„ρυφαιοτάτους τῶν διαστησάντων τὰς πόλεις τοὺς
„μὲν ἀνελεῖν, τοὺς δὲ ἐκβαλεῖν, πολιτείας τε αὐτῶν
„κόσμον μεταστῆσαι πρὸς τὸ ἡμῖν συμφέρον, καὶ χώ-
„ρας καὶ χρημάτων ἀποδασμῷ ζημιῶσαι; καὶ, ὃ πάντων
„ᾠφέλιστον ἦν, ἀφελέσθαι τὰ ὅπλα αὐτοὺς, ἐξὸν ἐγκρα-
„τεστέραν ἂν τὴν ἀρχὴν κατεστησάμεθα· τούτων

„μὲν οὐδὲν ἠξιώσαμεν ποιῆσαι, τῷ δ' εὐσεβεῖ μᾶλ-
„λον ἢ τῷ ἀσφαλεῖ τῆς ἀρχῆς ἐπετρέψαμεν· καὶ τὸ
„εὐπρεπὲς τὸ πρὸς ἅπαντας τοῦ λυσιτελοῦντος ἡμῖν
„αὐτοῖς ἰδίᾳ κρεῖττον ἡγησάμενοι, συνεχωρήσαμεν
„αὐτοῖς ἅπαντα τὰ σφέτερα καρποῦσθαι. Μέτιον
„δὲ Φουφέτιον, ὃν αὐτοὶ τῇ μεγίστῃ ἀρχῇ ἐκόσμη-
„σαν, ὡς δὴ κράτιστον Ἀλβανῶν, διοικεῖν τὰ κοινὰ
„μέχρι τοῦ παρόντος εἰάσαμεν. ἀνθ' ὧν τίνας ἡμῖν
„χάριτας ἀπέδωκαν, ἡνίκα μᾶλλον φίλων τε καὶ συμ-
„μάχων εὐνοίας ἔδει, ἀκούσατε· ἀποῤῥήτους ποιη-
„σάμενοι συνθήκας πρὸς τοὺς κοινοὺς πολεμίους, ὃς
„ἐν τῷ ἀγῶνι συνεπιθησόμενοι ἡμῖν μετ' αὐτῶν,
„ἐπειδὴ πλησίον ἀλλήλων ἐχινόμεθα, καταλιπόντες
„τὴν τάξιν ἐφ' ἣν ἐτάχθησαν, ᾔχοντο πρὸς τὰ πλη-
„σίον ὄρη δρόμῳ, προκαταλαβέσθαι σπεύδοντες τὰ
„ὀχυρά. εἰ μὲν οὖν κατὰ νοῦν ἡ πεῖρα αὐτοῖς ἐχώ-
„ρει, οὐδὲν ἂν τὸ κωλῦον ἦν ἅπαντας ἡμᾶς ἀπολω-
„λέναι, κυκλωθέντας ὑπό τε πολεμίων καὶ φίλων,
„καὶ τοὺς πολλοὺς [τῆς πόλεως] ἡμῖν ἀγῶνας, οὓς
„ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας ἠγωνισάμεθα, ἐν ἡμέρᾳ διαφθα-
„ρῆναι μιᾷ. ἐπειδὴ δὲ διέπεσεν αὐτῶν τὸ βούλευμα,
„θεῶν μὲν εὐνοίας προηγησαμένης· ἁπάσας γὰρ
„ἔσωσα τὰς κλὰς καὶ ἀγαθὰς πράξεις ἐκείνοις ἀνα-
„τίθημι· ἅπαντα καὶ τῆς ἐμῆς στρατηγίας οὐκ ἐλαχί-
„στην μοῖραν εἰς τε τὸ θέος τῶν πολεμίων καὶ εἰς
„τὸ θάρσος τὸ ἡμέτερον παρασχομένης· ἃ γὰρ ἐγὼ ἐν
„τῷ ἀγῶνι ἔφην, ὡς ὑπ' ἐμοῦ κελευσθέντες Ἀλβανοὶ
„προκαταλαμβάνονται τὰ ὄρη κυκλώσεως τῶν πο-
„λεμίων ἕνεκα, πλάσματα καὶ στρατηγήματα ἦν

„ἐμά· πεχωρηκότων δ' ἡμῖν τῶν πραγμάτων ὡς ἡμῖν
„συνέφερεν, οὐκ ἂν εἴημεν ἄνδρες οἵους ἡμᾶς προσ-
„ῆκεν εἶναι, εἰ μὴ τιμωρησαίμεθα τοὺς προδότας,
„οἵ γε χωρὶς τῆς ἄλλης ἀναγκαιότητος, ἣν διὰ τὸ
„συγγενὲς ἐχρῆν αὐτοὺς φυλάσσειν, σπονδὰς καὶ
„ὅρκια ποιησάμενοι πρὸς ἡμᾶς ἔναγχος, οὔτε θε-
„οὺς δείσαντες, οὓς τῶν ὁμολογιῶν ἐποιήσαντο μάρ-
„τυρας, οὔτε τὸ δίκαιον αὐτὸ, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην
„νέμεσιν ἐντραπέντες, οὔτε τὸ τοῦ κινδύνου μέγε-
„θος, εἰ μὴ κατὰ νοῦν αὐτοῖς ἡ προδοσία χωρή-
„σειε, λογιζόμενοι, τὸν οἰκτιστον τρόπον ἡμᾶς ἐπε-
„χείρησαν ἀπολέσαι τοὺς ἀποίκους τε καὶ εὐεργέτας,
„οἳ πίστει, μετὰ τῶν ἐχθίστων τε καὶ πολεμιωτά-
„των στάντες."

XXIX. *Ταῦτα δ' αὐτοῦ λέγοντος, οἰμωγαί τε τῶν Ἀλβανῶν ἐγίνοντο, καὶ παντοδαπαὶ δεήσεις· τοῦ μὲν δήμου μηδὲν ἐγνωκέναι λέγοντος ὧν ὁ Μέτιος ἐμηχανᾶτο· τῶν δὲ τὰς ἡγεμονίας ἐχόντων οὐ πρότερον πεπύσθαι τὰς ἀπορρήτους βουλὰς σκηπτο-μένων, ἢ ἐν αὐτῷ γενέσθαι τῷ ἀγῶνι, ἐν ᾧ οὔτε κωλύειν οὔτε μὴ πράττειν τὰ κελευόμενα ἐν δυνατῷ σφίσιν ἦν· ἤδη δέ τινων καὶ ἐπὶ τὴν ἀκούσιον ἀνάγκην ἀναφερόντων τὸ πρᾶγμα, διὰ κηδείαν ἢ συγγένειαν. οἷς ὁ βασιλεὺς σιωπῆσαι κελεύσας, ἔλεξεν·* „Οὐδ' ἐμὲ λέ-
„ληθεν, ἄνδρες Ἀλβανοὶ, τούτων ὧν ἀπολογεῖσθε
„οὐδέν. ἀλλὰ τὸ μὲν πλῆθος ὑμῶν ἀγνοεῖν τὴν προ-
„δοσίαν οἶομαι, τεκμαιρόμενος ὅτι πολλῶν συνει-
„δότων, οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον πέφυκε τὰ ἀπόρρητα
„σιωπᾶσθαι χρόνον· τῶν δὲ ταξιαρχῶν τε καὶ λο-

„χαγὼν βραχύ τι μέρος ἡγοῦμαι τὸ συνεπιβουλεῦ-
„σαν ἡμῖν γενέσθαι, τὸ δὲ πλεῖστον ἐξηπατῆσθαι
„καὶ εἰς ἀκουσίας ἀνάγκας ἀφῖχθαι. εἰ δὲ τούτων
„ἀληθὲς ἦν μηδέν, ἀλλὰ πάντας εἰσῆλθεν Ἀλβανοὺς,
„καὶ τοὺς ἐνθάδε ὄντας ὑμᾶς καὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει
„καταλιπομένους, ἡ τοῦ κακῶς ποιεῖν ἡμᾶς ἐπιθυ-
„μία, καὶ τοῦτο οὐ νῦν πρῶτον, ἀλλ' ἐκ πολλοῦ
„πάνυ χρόνου δεδογμένον ὑμῖν ἦν, τῆς γε συγγε-
„νείας ἕνεκα πολλὴ Ῥωμαίοις ἀνάγκη καὶ ταῦθ'
„ὑμῖν τὰ ἀδικήματα φέρειν. ἵνα δὲ μηθὲν βουλεύ-
„σητε καθ' ἡμῶν ἄδικον, μήτε δὴ βιασθέντες ὑπὸ
„τῶν ἡγουμένων τῆς πόλεως, μήτε παρακρουσθέν-
„τες, μία φυλακὴ καὶ πρόνοιά ἐστιν, εἰ τῆς αὐτῆς
„πόλεως πολῖται γενόμενοι ἅπαντες καὶ μίαν ἡγοί-
„μεθα πατρίδα, ἧς εὖ τε καὶ χεῖρον φερομένης, τὸ
„ἐπιβάλλον μέρος ἕκαστος οἴσεται τῆς τύχης· ἕως
„δ' ἂν ἐκ διαφόρου γνώμης, ὥσπερ καὶ νῦν ἔχει, τὸ
„πλεῖον καὶ τὸ ἔλαττον ἐπικρίνωμεν ἑκάτεροι, οὐκ
„ἔσται βέβαιος ἡμῖν ἡ πρὸς ἀλλήλους φιλία, ἄλλως
„τε καὶ εἰ μέλλοιεν οἱ μὲν πρότεροι ἐπιβουλεύσαντες
„τοῖς ἑτέροις, ἢ κατορθώσαντες πλεῖον ἕξειν, ἢ σφα-
„λέντες ἐν μηδενὶ δεινῷ ἔσεσθαι διὰ τὸ συγγενές·
„καθ' ὧν δ' ἂν αἱ ἐπιχειρήσεις γένωνται, ὑποχείριοι
„καταστάντες τὰ ἔσχατα παθεῖν, καὶ διαφῡγόντες,
„μηδὲν ὥσπερ ἐχθροῖς μνησικακεῖν, ὅπερ καὶ ἐν τῷ
„παρόντι γέγονεν. ἴστε δὴ ταῦτα δεδογμένα Ῥωμαί-
„οις τῇ παρελθούσῃ νυκτὶ συναγαγόντος ἐμοῦ τὴν
„βουλὴν, καὶ τὰ δόξαντα τοῖς συνέδροις γραψαμέ-
„νου, τὴν μὲν πόλιν ὑμῶν καθαιρεθῆναι, καὶ μήτε

„δημοσίων μήτε ἰδιωτικῶν κατασκευασμάτων ὁρ-
„θόν τι ἐᾶσαι διαμένειν μηθὲν ἔξω τῶν ἱερῶν· τοὺς
„δ' ἐν αὐτῇ πάντας ἔχοντας οὓς καὶ νῦν ἔχουσι κλή-
„ρους, ἀνδραπόδων τε καὶ βοσκημάτων καὶ τῶν ἄλ-
„λων χρημάτων μηθὲν ἀφαιρεθέντας, ἐν Ῥώμῃ τὸν
„ἀπὸ ταῦδε χρόνον οἰκεῖν· ὅσην τε τὸ κοινὸν ὑμῶν
„ἐκέκτητο γῆν, τοῖς μηδένα κλῆρον ἔχουσιν Ἀλβα-
„νῶν διαμερισθῆναι, χωρὶς τῶν ἱερῶν κτημάτων, ἐξ
„ὧν αἱ θυσίαι τοῖς θεοῖς ἐγίνοντο. οἰκιῶν δὲ κα-
„τασκευῆς, ἐν αἷς τοὺς βίους ἱδρύσεσθε οἱ μετανι-
„στάμενοι, καθ' οὓς ἔσονται τῆς πόλεως τόπους,
„ἐμὲ ποιήσασθαι πρόνοιαν, συλλαμβάνοντα τοῖς
„ἀπορωτάτοις ὑμῶν τῆς εἰς τὰ ἔργα δαπάνης. καὶ τὸ
„μὲν ἄλλο πλῆθος ὑμῶν μετὰ τῶν παρ' ἡμῖν δημο-
„τικῶν συντελεῖν εἰς φυλὰς καὶ φράτρας καταμερι-
„σθέν, βουλῆς δὲ μετέχειν, καὶ ἀρχὰς λαμβάνειν καὶ
„τοῖς Πατρικίοις προσνεμηθῆναι τοὺσδε τοὺς οἴκους,
„Ἰουλίους, Σερουϊλίους, Γεγανίους, Μετιλίους, Κο-
„ρατίους, Κοϊντιλίους, Κλοιλίους· Μέτιον δὲ καὶ
„τοὺς σὺν τούτῳ βουλεύσαντας τὴν προδοσίαν, δί-
„κας ὑποσχεῖν, ἃς ἡμεῖς τάξομεν δικασταὶ περὶ ἑκά-
„στου τῶν ὑπαιτίων παθεζόμενοι· οὐδένα γὰρ ἀπο-
„στερήσομεν κρίσεως οὐδὲ λόγου."

XXX. Ὡς δὲ ταῦτα εἶπεν, ὅσοι μὲν ἦσαν Ἀλβανῶν πένητες, ἠγάπων εἰ Ῥώμην τε οἰκήσουσι καὶ γῆς κλῆρον ἕξουσι, καὶ ἐπῄνουν μεγάλῃ τῇ βοῇ τὰ λεγόμενα· οἱ δὲ λαμπρότεροι τοῖς ἀξιώμασι καὶ ταῖς τύχαις πρείττους ἦχθοντο, εἰ δεήσει πόλιν τε τὴν γειναμένην αὐτοὺς ἐκλιπεῖν, καὶ προγονικὰς ἑστίας

ἐρημῶσαι, καὶ τὸ λοιπὸν οἰκεῖν ἐν τῇ ξένῃ· οἷς οὐδὲν ἐπῆει λέγειν εἰς τὴν ἐσχάτην κατακλειομένοις ἀνάγκην. ὁ δὲ Τύλλος, ἐπειδὴ τὴν διάνοιαν εἶδε τῶν πολλῶν, ἀπολογεῖσθαι τὸν Μέτιον ἐκέλευσεν, εἴ τι πρὸς ταῦτα λέγειν βούλεται. οὐκ ἔχων δ' ὁ Μέτιος ὅ, τι χρὴ λέγειν πρὸς τοὺς κατηγοροῦντας καὶ καταμαρτυροῦντας, τὴν Ἀλβανῶν βουλὴν ἔφησεν αὐτῷ ταῦτα ὑποθέσθαι ποιεῖν δι' ἀπορρήτων, ὅτε ἐξῆγε τὴν δύναμιν ἐπὶ τὸν πόλεμον· ἠξίου τε τοὺς Ἀλβανοὺς, οἷς ἀνακτήσασθαι τὴν ἡγεμονίαν ἐπιχειρεῖ, βοηθεῖν αὐτῷ, καὶ μήτε τὴν πατρίδα κατασκαπτομένην περιορᾶν, μήτε τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν πολιτῶν ἐπὶ τιμωρίαις συναρπαζομένους. ταραχῆς δὲ γενομένης κατὰ τὴν ἐκκλησίαν, καί τινων φεύγειν ἐπὶ τὰ ὅπλα ὡρμηκότων, οἱ περιεστεφανωκότες τὸν ὄχλον, ἀρθέντος σημείου τινός, ἀνέσχον τὰ ξίφη. περιφόβων δὲ γενομένων ἁπάντων, πάλιν ἀνασὰς ὁ Τύλλος εἶπεν· „Οὐδὲν ἔξεστιν ὑμῖν νεωτερίζειν, „οὐδὲ ἐξαμαρτάνειν, ἄνδρες Ἀλβανοί. εἰ γὰρ ἄν „παρακινεῖν τι τολμήσητε, πάντες ἀπολεῖσθε ὑπὸ „τούτων· δείξας τοὺς ἔχοντας τὰ ξίφη· δέχεσθε οὖν „τὰ διδόμενα, καὶ γίνεσθε ἀπὸ τοῦ χρόνου τοῦδε „Ῥωμαῖοι. δυοῖν γὰρ ἀνάγκη θάτερον ὑμᾶς ποιεῖν, „ἢ Ῥώμην κατοικεῖν, ἢ μηδεμίαν ἑτέραν γῆν ἔχειν „πατρίδα. οἴχεται γὰρ ἔωθεν ἐκπεμφθεὶς ὑπ' ἐμοῦ „Μάρκος Ὁράτιος ἀναιρήσων τὴν πόλιν ὑμῶν ἐκ „θεμελίων, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἅπαντας εἰς Ῥώμην „μετάξων. ταῦτα οὖν εἰδότες ὅσον οὔπω γενησόμε„να, παύσασθε θανατῶντες, καὶ ποιεῖτε τὰ κελευό-

„μενα. Μέτιον δὲ Φουφέτιον ἀφανῶς τε ἡμῖν ἐπι-
„βουλεύσαντα, καὶ οὐδὲ νῦν ὀκνήσαντα ἐπὶ τὰ ὅπλα
„τοὺς ταραχώδεις καὶ στασιαστὰς καλεῖν, τιμωρή-
„σομαι τῆς κακῆς καὶ δολίου ψυχῆς ἀξίως." ταῦτα
λέξαντος αὐτοῦ, τὰ μὲν ἐρεθιζόμενον τῆς ἐκκλη-
σίας μέρος ἔπηξεν, οἷα δὴ κρατούμενον ἀνάγ-
κῃ ἀφυλάκτῳ. τὸν δὲ, Φουφέτιον ἀγαναγκτοῦν-
τα ἔτι καὶ μεμαγότα μόνον, τάς τε συνθήκας ἀνα-
καλούμενον, ἃς αὐτὸς ἐξηλέγχθη παρασπονδῶν,
καὶ οὐδ' ἐν κακοῖς τοῦ θράσους ὑφιέμενον, οἱ ῥαβ-
δοῦχοι, κελεύοντος τοῦ βασιλέως Τύλλου, συλλαβόν-
τες, καὶ τὴν ἐσθῆτα περικαταῤῥήξαντες, ἔξαινον τὸ
σῶμα μάστιξι πάνυ πολλαῖς. ἐπεὶ δὲ ταύτης ἅλις
εἶχε τῆς τιμωρίας, πρασελάσαντες δύο συνωρίδας,
τῇ μὲν ἑτέρᾳ προσήρτων τοὺς βραχίονας αὐτοῦ, τῇ
δ' ἑτέρᾳ τοὺς πόδας ῥυτῆρσι μακροῖς· ἐλαυνόντων
δὲ τῶν ἡνιόχων τὰς συνωρίδας ἀπ' ἀλλήλων, ξαινό-
μενός τε περὶ τὴν γῆν καὶ ἀνθελκόμενος ὑφ' ἑκατέρας
ἐπὶ τἀναντία, ὁ δειλαῖος ἐν ὀλίγῳ διασπᾶται χρό-
νῳ. Μέτιος μὲν δὴ Φουφέτιος οὕτως οἰκτρῶς καὶ
ἀσχήμονος τελευτῆς ἔτυχε. τοῖς δ' ἑταίροις αὐτοῦ
καὶ συνειδόσι τὴν προδοσίαν αὐτοῦ δικαστήρια ὁ
βασιλεὺς καθίσας, τοὺς ἁλόντας ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸν
τῶν λειποτακτῶν τε καὶ προδοτῶν νόμον ἀπέκτεινεν.

XXXI. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐγένετο χρόνῳ, Μάρ-
κος Ὁράτιος ὁ προαπεσταλμένος μετὰ τῶν ἐπιλέ-
κτων ἐπὶ τὴν καθαίρεσιν τῆς Ἄλβας, ταχέως διανύ-
σας τὴν ὁδὸν, καὶ καταλαβὼν πύλας τε ἀκλείστους
καὶ τεῖχος ἀφύλακτον, εὐπετῶς γίνεται τῆς πόλεως

κύριος. συναγαγὼν δὲ τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν, τά τε πραχθέντα κατὰ τὴν μάχην ἅπαντα ἐδήλωσεν αὐτοῖς, καὶ τὸ ψήφισμα τῆς Ῥωμαίων βουλῆς διεξῆλθεν. ἀντιβολούντων δὲ τῶν ἀνθρώπων καὶ χρόνον εἰς πρεσβείαν αἰτουμένων, οὐδεμίαν ἀναβολὴν ποιησάμενος, τὰς μὲν οἰκίας καὶ τὰ τείχη, καὶ εἴ τι ἄλλο κατασκεύασμα ἰδιωτικὸν ἢ δημόσιον ἦν, κατέσκαψε, τοὺς δὲ ἀνθρώπους μετὰ πολλῆς φροντίδος παρέπεμπεν εἰς Ῥώμην, ἄγοντάς τε τὰ ἑαυτῶν χρήματα καὶ φέροντας· οὓς ὁ Τύλλος ἀφικόμενος ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου ταῖς Ῥωμαίων φυλαῖς καὶ φρατριαῖς ἐπιδιεῖλεν, οἰκήσεις τε συγκατεσκεύασεν ἐν οἷς αὐτοὶ προῃροῦντο τῆς πόλεως τόποις, καὶ τῆς δημοσίας γῆς τὴν ἀρκοῦσαν τοῖς θητεύουσιν ἐξ αὐτῶν ἐπεμέριζε, ταῖς τε ἄλλαις φιλανθρωπίαις ἀνελάμβανε τὸ πλῆθος. ἡ μὲν δὴ τῶν Ἀλβανῶν πόλις, ἣν ἔκτισεν Ἀσκάνιος ὁ ἐξ Αἰνείου τοῦ Ἀγχίσου καὶ Κρεούσης τῆς Πριάμου θυγατρὸς, ἔτη διαμείνασα μετὰ τὸν οἰκισμὸν πεντακόσια τριῶν ἐπὶ τοῖς δέκα δέοντα, ἐν οἷς πολλὴν ἔσχεν ἐπίδοσιν εἰς εὐανδρίαν τε καὶ πλοῦτον καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν εὐδαιμονίαν, ἢ τὰς τριάκοντα Λατίνων ἀποικίσασα πόλεις, καὶ πάντα τὸν χρόνον ἡγησαμένη τοῦ ἔθνους, ὑπὸ τῆς ἐσχάτης ἀποικίσεως καθαιρεθεῖσα, ἔρημος εἰς τόδε χρόνου διαμένει. βασιλεὺς δὲ Τύλλος τὸν ἐπιόντα χειμῶνα διαλιπὼν, ἔαρος ἀρχομένου στρατὸν ἐπὶ Φιδηναίους πάλιν ἐξάγει. τοῖς δὲ Φιδηναίοις κοινῇ μὲν οὐδ' ἡτισοῦν βοήθεια ἐξ οὐδεμιᾶς τῶν πόλεων τῶν συμμάχων ἀφίκετο, μισθοφόροι δέ τινες

ἐκ πολλῶν συνεῤῥύησαν τόπων, οἷς πιστεύσαντες ἐκ τῆς πόλεως προελθεῖν ἐτόλμησαν. παραταξάμενοι δὲ καὶ πολλοὺς ἀποκτείναντες ἐν τῇ μάχῃ, κατεκλείσθησαν πάλιν εἰς τὸ ἄστυ. ὡς δὲ περιχαρακώσας αὐτῶν τὴν πόλιν ὁ Τύλλος καὶ περιταφρεύσας εἰς τὴν ἐσχάτην κατέκλεισε τοὺς ἔνδον ἀπορίαν, ἠναγκάσθησαν τῷ βασιλεῖ παραδοῦναι σφᾶς αὐτοὺς ἐφ' οἷς αὐτὸς ἐβούλετο. γενόμενος δὲ τοῦτον τὸν τρόπον ὁ βασιλεὺς τῆς πόλεως κύριος, τοὺς αἰτίους τῆς ἀποστάσεως ἀποκτείνας, τοὺς δὲ λοιποὺς ἅπαντας ἀπολύσας, καὶ τὰ σφέτερα πάντα καρποῦσθαι τὸν αὐτὸν ἐάσας τρόπον, τήν τε πολιτείαν, ἣν εἶχον πρότερον, ἀποδοὺς αὐτοῖς, διέλυσε τὴν στρατιάν· καὶ παραγενόμενος εἰς τὴν Ῥώμην, τὴν τροπαιοφόρον ἀπεδίδου τοῖς θεοῖς πομπήν τε καὶ θυσίαν, δεύτερον ἐκεῖνον κατάγων θρίαμβον.

Sabinum bellum II.

XXXII. Μετὰ δὲ τοῦτον τὸν πόλεμον, ἕτερος ἀνέστη Ῥωμαίοις ἐκ τοῦ Σαβίνου ἔθνους· ἀρχὴ δὲ αὐτοῦ καὶ πρόφασις ἐγένετο τοιάδε. ἱερόν ἐστι κοινῇ τιμώμενον ὑπὸ Σαβίνων τε καὶ Λατίνων, ἅγιον ἐν τοῖς πάνυ, θεᾶς Φερωνείας ὀνομαζομένης, ἣν οἱ μεταφράζοντες εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν οἱ μὲν Ἀνθηφόρον, οἱ δὲ Φιλοστέφανον, οἱ δὲ Φερσεφόνην καλοῦσιν· εἰς δὲ τὸ ἱερὸν τοῦτο συνῄεσαν ἐκ τῶν περιοίκων πόλεων κατὰ τὰς ἀποδεδειγμένας ἑορτὰς, πολλοὶ μὲν εὐχὰς ἀποδιδόντες καὶ θυσίας τῇ θεῷ, πολλοὶ δὲ χρηματιούμενοι διὰ τὴν πανήγυριν ἔμπο

ροί τε καὶ χειροτέχναι καὶ γεωργοί, ἀγοραί τε αὐτόθι λαμπρόταται τῶν ἐν ἄλλαις τισὶ τόποις τῆς Ἰταλίας ἀγομένων ἐγίνοντο. εἰς ταύτην δὲ τὴν πανήγυριν ἐλθόντας ποτὲ Ῥωμαίων ἄνδρας οὐκ ἀφανεῖς Σαβῖνοί τινες ἄνδρες συναρπάσαντες ἔδησαν, καὶ τὰ χρήματα ἀφείλοντο. πρεσβείας τε ἀφικομένης περὶ αὐτῶν, οὐδὲν ἐβούλαντο τῶν δικαίων ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ σώματα καὶ τὰ χρήματα τῶν συλληφθέντων κατεῖχον, ἐγκαλοῦντες καὶ αὐτοὶ Ῥωμαίοις, ὅτι τοὺς Σαβίνων φυγάδας ὑπεδέχοντο κατασκευάσαντες ἄσυλον ἱερόν, ὑπὲρ οὗ ἐν τῷ προτέρῳ λόγῳ διεξῆλθόν μοι. ἐκ τούτων δὲ τῶν ἐγκλημάτων εἰς πόλεμον καταστάντες, ἐξῆσαν εἰς ὕπαιθρον δυνάμεσι πολλαῖς, γίνεταί τε αὐτῶν ἐκ παρατάξεως ἀγών· διέμενον γὰρ ἀγχωμάλους ἀγωνιζόμενοι· καὶ διελύθησαν ὑπὸ τῆς νυκτὸς, ἀμφίλογον καταλιπόντες τὸ νίκημα. ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις μαθόντες ἀμφότεροι τῶν τε ἀπολωλότων καὶ τῶν τραυματιῶν τὸ πλῆθος, οὔκ ἔτι πεῖραν ἐβούλοντο ἑτέρου λαβεῖν ἀγῶνος, ἀλλ' ἐκλιπόντες τοὺς χάρακας ἀπῆσαν· καὶ διαλιπόντες τὸν ἐνιαυτὸν ἐκεῖνον, πάλιν ἐξῆσαν ἐπ' ἀλλήλους, μείζονας παρασκευασάμενοι δυνάμεις. γίνεταί τε αὐτῶν περὶ πόλιν Ἡρητὸν ἀπὸ σταδίων ἑπτὰ καὶ ἑκατὸν τῆς Ῥώμης ἀγών, ἐν ᾧ πολλοὺς μὲν ἀμφοτέρων συνέβη πεσεῖν· ἰσορρόπου δὲ καὶ ἐκείνης τῆς μάχης ἐπὶ πολὺν χρόνον διαμενούσης, ἀνατείνας εἰς τὸν οὐρανὸν τὰς χεῖρας ὁ Τύλλος εὔξατο τοῖς θεοῖς, ἐὰν νικήσῃ τῇ τάθ' ἡμέρᾳ Σαβίνους, Κρόνου τε καὶ Ῥέας καταστήσεσθαι δημοτελεῖς ἑορτὰς, ἃς

ἄγουσι Ῥωμαῖοι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν, ὅταν ἅπαντας ἐκ γῆς συγκομίσωσι τοὺς καρποὺς· καὶ τὸν τῶν Σαλίων καλουμένων διπλασιάσειν ἀριθμόν. οὗτοι δ' εἰσὶ πατέρων εὐγενῶν, ἐνσπλίους ὀρχήσεις μνουμένοις πρὸς αὐλὸν ἐν τοῖς καθήκουσι χρόνοις, καὶ ὕμνους τινὰς ᾄδοντες πατρίους, ὡς ἐν τῷ πρστέρῳ δεδήλωκα λόγῳ. μετὰ δὲ τὴν εὐχὴν ταύτην θάρσος τι καταλαμβάνει τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ὥσπερ ἀκμῆτες εἰς κάμνοντας ὠσάμενοι, διασπῶσι τὰς τάξεις αὐτῶν περὶ δείλην ὀψίαν ἤδη, καὶ ἀναγκάζουσι τοὺς πρωτοστάτας ἄρξαι φυγῆς· ἀκολουθήσαντές τε αὐτοῖς φεύγουσιν ἐπὶ τὸν χάρακα, καὶ περὶ τὰς τάφρους πολλῷ πλείους καταλαβόντες, οὐδ' οὕτως ἀπετρέποντο, ἀλλὰ παραμείναντες τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα, καὶ τοὺς ἀπὸ τοῦ ἐρύματος μαχομένους ἀνείρξαντες, ἐκράτησαν τῆς παρεμβολῆς. μετὰ δὲ τοῦτο τὸ ἔργον, ὅσην ἐβούλοντο γῆν τῶν Σαβίνων λεηλατήσαντες, ὡς οὐδεὶς αὐτοῖς σὺν ἔτι περὶ τῆς χώρας ὁ μαχόμενος ἦν, ἀπῆσαν ἐπ' οἶκον. ἀπὸ ταύτης τῆς μάχης τὸν τρίτον κατήγαγε θρίαμβον δ βασιλεὺς· καὶ μετ' οὐ πολὺ πρεσβευσαμένοις τοῖς Σαβίνοις καταλύεται τὸν πόλεμον, αἰχμαλώτους τε παρ' αὐτῶν κομισάμενος, οὓς ἐτύγχανον ἑλληφότες ἐν ταῖς προνομαῖς, καὶ αὐτομόλους· βοσκημάτων τε καὶ ὑποζυγίων, καὶ τῶν ἄλλων χρημάτων ὅσα τοὺς γεωργοὺς ἀφείλοντο. ἣν ἔταξεν ἡ βουλὴ τῶν Ῥωμαίων ζημίαν, τιμησαμένη τὰς βλάβας πρὸς ἀργύριον, ἀναπράξας.

XXXIII. Ἐπὶ τούτοις καταλυσάμενοι τὸν πόλεμον οἱ Σαβῖνοι, καὶ τῶν ὁμολογιῶν στήλας ἀντε-

γράφους θέντες ἐν τοῖς ἱεροῖς, ἐπειδὴ συνέστη Ῥωμαίοις πρὸς τὰς Λατίνων πόλεις κοινῇ συνηρραγμένος πόλεμος, οὐ ῥᾴδιος ἐν ὀλίγῳ καθαιρεθῆναι χρόνῳ· δι' ἃς δὲ αἰτίας, ὀλίγῳ ὕστερον ἐρῶ· δεξάμενοι τὸ συμβὰν ἀγαπητῶς, ὅρκων μὲν ἐκείνων καὶ συνθηκῶν, ὥσπερ οὐδὲ γεγενημένων, ἐπελάθοντο· καιρὸν δὲ νομίσαντες ἐπιτήδειον ὧν χρημάτων ἐξέτισαν Ῥωμαίοις πολλαπλάσια παρ' αὐτῶν ἀπολαβεῖν, ὀλίγοι μὲν τὸ πρῶτον καὶ ἀφανῶς ἐξιόντες ἐληΐζοντο τὴν ὅμορον· ἔπειτα δὲ πολλοὶ συνιόντες, καὶ ἐκ τοῦ φανεροῦ, ἐπεὶ τὰ πρῶτα κατὰ γνώμην αὐτοῖς ἐχώρει, μηδεμιᾶς ἐπὶ τὴν φυλακὴν τῶν γεωργῶν ἀφιπομένης βοηθείας, καταφρονήσαντες τῶν πολεμίων, ἐπ' αὐτὴν διενοοῦντο τὴν Ῥώμην ἐλαύνειν, καὶ συνῆγον ἐξ ἁπάσης πόλεως στρατόν. διελέγοντο δὲ καὶ ταῖς Λατίνων πόλεσι περὶ συμμαχίας. οὐ μὴν ἐξεγένετό γε αὐτοῖς φιλίαν τε καὶ ὁμαιχμίαν ποιήσασθαι πρὸς τὸ ἔθνος. μαθὼν γὰρ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ὁ Τύλλος, ἀνοχὰς μετὰ τῶν Λατίνων ποιησάμενος, ἐπὶ τούτους ἦγεν στρατὸν ἐξάγειν· τήν τε Ῥωμαίων ἅπασαν δύναμιν καθοπλίσας διπλασίαν οὖσαν ἤδη τῆς πρότερον, ἐξ οὗ τὴν Ἄλβανῶν πόλιν προσέλαβε, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων συμμάχων ὅσον ἐπικουρικὸν πλεῖστον ἐδύνατο μεταπεμψάμενος. συνῆκτο δὲ καὶ τοῖς Σαβίνοις ἤδη τὰ στρατεύματα· καὶ ἐπειδὴ πλησίον ἐγένοντο περὶ τὴν καλουμένην ὕλην κακούργων, ὀλίγον τὸ μεταξὺ χωρίον ἀφέντες κατεστρατοπεδεύσαντο. τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ συμπεσόντες ἐμάχοντο, καὶ ἦσαν ἰσόρροποι μέχρι πολλοῦ.

ἤδη δὲ περὶ δείλην ὀψίαν ἐγκλίνουσιν οἱ Σαβῖνοι, βιασθέντες ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίων ἱππικοῦ, καὶ πολὺς αὐτῶν γίνεται φόνος ἐν τῇ φυγῇ. Ῥωμαῖοι δὲ νεκροὺς τε τῶν πολεμίων σκυλεύσαντες, καὶ χρήματα ὅσα ἦν ἐν τῷ χάρακι διαρπάσαντες, τῆς τε χώρας τὴν κρατίστην ληλατήσαντες, ἀπῆσαν ἐπ' οἶκον. τοῦτο τὸ τέλος ἔλαβεν ὁ συμβὰς Ῥωμαίοις πρὸς Σαβίνους πόλεμος ἐπὶ τῆς Τύλλου ἀρχῆς.

Bellum Latinum.

XXXIV. Αἱ δὲ τῶν Λατίνων πόλεις Ῥωμαίοις ἐγένοντο τότε πρῶτον διάφοροι, οὐκ ἀξιοῦσαι κατεσκαμμένης τῆς Ἄλβανῶν πόλεως τοῖς ἀνηρηκόσιν αὐτὴν Ῥωμαίοις τὴν ἡγεμονίαν παραδοῦναι. ἐτῶν γὰρ διαγενομένων πεντεκαίδεκα μετὰ τὸν ἀφανισμὸν τῆς Ἄλβας, πρέσβεις ἀποστείλας ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς εἰς τὰς ἀποίκους τε καὶ ὑπηκόους αὐτῆς τριάκοντα πόλεις, ἠξίου πείθεσθαι τοῖς ὑπὸ Ῥωμαίων ἐπιτασσομένοις, ὡς παρειληφότων αὐτῶν ἅμα τοῖς ἄλλοις, οἷς εἶχον Ἄλβανοί, καὶ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Λατίνων ἔθνους· δύο μὲν ἀποφαίνων τρόπους κτήσεων, καθ' οὓς ἄνθρωποι γίνονται τῶν ἀλλοτρίων κύριοι, τόν τε ἀναγκαῖον καὶ τὸν ἑκούσιον· Ῥωμαίους δὲ λέγων καθ' ἑκάτερον τῶν τρόπων παρειληφέναι τὴν ἡγεμονίαν, ὧν εἶχον Ἄλβανοὶ πόλεων. πολεμίων τε γὰρ αὐτῶν σφίσι γενομένων τοῖς ὅπλοις κεκρατηκέναι, καὶ τὴν πόλιν τὴν ἑαυτῶν ἀπολωλεκόσι τῆς ἰδίας αὐτοῖς μεταδεδωκέναι· ὥστε καὶ ἄκουσιν Ἄλβανοῖς καὶ ἑκοῦσι προσήκειν, ἐξεστάναι

Ῥωμαίους τῆς τῶν ὑπηκόων ἀρχῆς. αἱ δὲ τῶν Λατίνων πόλεις ἰδίᾳ μὲν οὐδὲν ἀπεκρίναντο πρὸς τοὺς πρέσβεις, κοινῇ δὲ τοῦ ἔθνους ἀγορὰν ἐν Φερεντίνῳ ποιησάμενοι, ψηφίζονται μὴ παραχωρεῖν Ῥωμαίοις τῆς ἀρχῆς. καὶ αὐτίκα αἱροῦνται δύο στρατηγοὺς αὐτοκράτορας εἰρήνης τε καὶ πολέμου, Ἄγκον Πουπλίκιον ἐκ πόλεως Κόρας, καὶ Σπούσιον Οὐεκίλιον ἐκ Λαουϊνίου. διὰ ταύτας μὲν δὴ τὰς αἰτίας συνέστη Ῥωμαίοις ὁ πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς πόλεμος, προῦβη δὲ ἄχρι πενταετοῦς χρόνου, πολιτικός τις γενόμενος καὶ ἀρχαϊκός. οὔτε γὰρ ἐκ παρατάξεως ὅλοις τοῖς στρατεύμασι πρὸς ὅλα συμβαλοῦσι μεγάλη συμφορὰ καὶ φόνος ὁλοσχερὴς συνέβη, οὔτε πόλις αὐτῶν οὐδεμία πολέμῳ κρατηθεῖσα, κατασκαφῆς, ἢ ἀνδραποδισμοῦ, ἢ ἄλλης τινὸς ἀνηκέστου συμφορᾶς ἐπειράθη· ἀλλ' ἐμβαλόντες εἰς τὴν ἀλλήλων γῆν ὑπὸ τὴν ἀκμὴν τοῦ σίτου, καὶ προνομεύσαντες, ἀπῆγον ἐπ' οἴκων τὰς δυνάμεις, διαμειβόμενοι τοὺς αἰχμαλώτους. μίαν δὲ πόλιν ἐκ τοῦ Λατίνων ἔθνους Μεδύλλειαν, παλαίτερον ἔτι Ῥωμαίων ἀποικίαν γενομένην ἐπὶ τῆς Ῥωμύλου ἀρχῆς, ὡς ἐν τῷ πρὸ τούτου δεδήλωται λόγῳ, μεταθεμένην αὖθις ὡς τοὺς ὁμοεθνεῖς, πολιορκίᾳ παρμστησάμενος ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς, ἔπεισε μηδὲν ἔτι νεωτερίζειν· ἄλλο δὲ οὐδὲν ὧν οἱ πόλεμοι φέρουσι δεινῶν οὐδ' ἑτέροις ἐν τῷ τότε συνέβη χρόνῳ. τοιγάρτοι ῥᾳδίαι τε καὶ οὐδὲν ἔγκοτον ἔχουσαι προθυμίᾳ τῶν Ῥωμαίων αἱ διαλύσεις ἐπετελέσθησαν.

Tulli obitus et laus.

XXXV. Ταῦτα διαπραξάμενος ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀρχῆς ὁ βασιλεὺς Τύλλος Ὁστίλλιος, ἀνὴρ ἐν ὀλίγοις ἄξιος εὐλογεῖσθαι τῆς τε εὐτολμίας ἕνεκα τῆς πρὸς τὰ πολέμια, καὶ τῆς φρονήσεως τῆς περὶ τὰ δεινά· ὑπὲρ ἅμφω δὲ ταῦτα, ὅτι οὐ ταχὺς ὢν εἰς πόλεμον ἰέναι, βέβαιος ἦν, καταστὰς εἰς αὐτόν, ἐν ἅπασι τῶν ἀντιπάλων προέχειν. ἔτη δὲ κατασχὼν τὴν ἀρχὴν δύο καὶ τριάκοντα, τελευτᾷ τὸν βίον, ἐμπρησθείσης τῆς οἰκίας· καὶ σὺν αὐτῷ γυνή τε ἀπόλλυται, καὶ τέκνα, καὶ ὁ ἄλλος οἰκετικὸς ἅπας ὄχλος, καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ πυρός. καταπρησθῆναι δὲ τὴν οἰκίαν οἱ μὲν ὑπὸ κεραυνοῦ λέγουσι, μηνίσαντος τοῦ Θεοῦ δι' ὀλιγωρίαν τινῶν ἱερῶν· ἐκλιπεῖν γὰρ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐκείνου πατρίους τινὰς Θυσίας, ἑτέρας δ' οὐχ ὑπαρχούσας ἐπιχωρίους Ῥωμαίοις παραγαγεῖν· οἱ δὲ πλείους ἐξ ἀνθρωπίνης φασὶν ἐπιβουλῆς τὸ πάθος γενέσθαι, ἀνατιθέντες τὸ ἔργον Μαρκίῳ τῷ μετ' ἐκεῖνον ἄρξαντι τῆς πόλεως. τοῦτον γὰρ ἐκ τῆς Νομᾶ τοῦ Πομπιλίου θυγατρὸς γενόμενον ἄχθεσθαί τε ὅτι ἐκ βασιλείου γένους πεφυκὼς αὐτὸς ἰδιώτης ἦν, καὶ γένος ἐπιτρεφόμενον ὁρῶντα τῷ Τύλλῳ, παντὸς μάλιστα ὑποπτεύειν, εἴ τι πάθοι Τύλλος, εἰς τοὺς ἐκείνου παῖδας ἥξειν τὴν ἀρχήν. ταῦτα δὴ διανοούμενον ἐκ πολλοῦ στήσασθαι κατὰ τοῦ βασιλέως ἐπιβουλήν, πολλοὺς ἔχοντα Ῥωμαίων τοὺς συσκευάζοντας αὐτῷ τὴν βασιλείαν, φίλον τε ὄντα τοῦ Τύλλου, καὶ ἐν τοῖς μάλιστα πι-

πεῖς, καὶ οὐδὲ τῆς γνώμης ἔτι τῆς αὐτοῦ καρτερὸς διαμένων, ἀλλὰ συνδιαφθαρεὶς τῷ σώματι τὰς φρένας, οἰκτρᾶς καταστροφῆς ἔτυχεν αὐτός τε καὶ γένος τὸ ἐξ αὐτοῦ· πολιτείας τε ἀγωγὴν τὴν ὑπὸ Νομᾶ καταστᾶσαν Ῥωμαίοις ἐπαινῶν ὡς καλὴν καὶ ἀώφρονα, ἀπὸ τῶν δικαιοτάτων ἔργων τὰς καθ' ἡμέραν ἑκάστῳ παρέχουσαν εὐπορίας, ἀνανεώσασθαι πάλιν αὐτὴν παρεκάλει, γεωργίας τε καὶ κτηνοτροφίας, καὶ ταῖς ἄλλαις ἐργασίαις, ὅσαις μηδὲν ἀδίκημα προσῆν ἁρπαγῆς τε καὶ βίας, καὶ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου γινομένων ὠφελειῶν ὑπεριδεῖν. ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια διαλεγόμενος, καὶ εἰς πολλὴν ἐπιθυμίαν καθιστὰς ἅπαντας ἡσυχίας ἀπολέμου καὶ φιλεργίας ἀώφρονος, καὶ μετὰ τοῦτο συγκαλέσας τοὺς ἱεροφάντας, καὶ τὰς περὶ τῶν ἱερῶν συγγραφὰς, ἃς Πομπίλιος συνεστήσατο, παρ' αὐτῶν λαβὼν, ἀνέγραψεν εἰς δέλτους, καὶ προὔθηκεν ἐν ἀγορᾷ πᾶσι τοῖς βουλομένοις σκοπεῖν, ἃς ἀφανισθῆναι συνέβη τῷ χρόνῳ· χάλκειαι γὰρ στῆλαι οὔπω τότε ἦσαν, ἀλλ' ἐν δρυΐναις ἐχαράττοντο σανίσιν οἵ τε νόμοι καὶ αἱ περὶ τῶν ἱερῶν διαγραφαί· μετὰ δὲ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων εἰς ἀναστροφὴν δημοσίαν αὖθις ἤχθησαν ὑπ' ἀνδρὸς ἱεροφάντου Γαΐου Παπιρίου, τὴν ἁπάντων τῶν ἱερῶν ἡγεμονίαν ἔχοντος. ἀνακτησάμενος δὲ τὰ κατερρυθμισμένα τῶν ἱερῶν, καὶ τὸν ἄρχοντα ὄχλον ἐπὶ τὰς ἰδίας ἐργασίας ἀποστείλας, ἐπῆνει μὲν τοὺς ἐπιμελεῖς γεωργοὺς, ἐμέμφετο δὲ τοὺς κακῶς προϊσταμένους τῶν ἰδίων κτημάτων, ὡς οὐ βεβαίους πολίτας.

Bellum gerit cum Latinis, Sabinis, Vejentibus et Volscis.

XXXVII. Ταῦτα καθιστάμενος τὰ πολιτεύματα, καὶ διὰ παντὸς μάλιστα ἐλπίσας ἄνευ πολέμου καὶ κακῶν ἅπαντα τὸν βίον διατελέσειν, ὥσπερ ὁ μηποπάτωρ, οὐκ ἔσχεν ὁμοίαν τῇ προαιρέσει τὴν τύχην, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην πολεμιστὴς ἠναγκάσθη γενέσθαι, καὶ μηδένα χρόνον ἄνευ κινδύνου καὶ ταραχῆς βιῶσαι. εὐθὺς γὰρ ἅμα τῷ παρελθεῖν αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν, καὶ τὴν ἀπράγμονα καθίστασθαι πολιτείαν, καταφρονήσαντες αὐτοῦ Λατῖνοι, καὶ νομίσαντες δι' ἀνανδρίαν οὐχ ἱκανὸν εἶναι πολέμου στρατηγεῖν, λῃστήρια διέπεμπον εἰς τὴν ὁμοροῦσαν αὐτοῖς ἕκαστοι χώραν, ὑφ' ὧν πολλοὶ Ῥωμαίων ἐβλάπτοντο. ἀφικομένων δὲ παρὰ τοῦ βασιλέως πρεσβευτῶν, καὶ τὰ δίκαια Ῥωμαίοις ἀξιούντων ὑπήκειν, κατὰ τὰς συνθήκας, οὔτε γινώσκειν ἐσκήπτοντο τῶν περὶ τὰ λῃστήρια κατηγορουμένων οὐθέν, ὡς οὐ μετὰ κοινῆς γνώμης γεγονότων. οὔτε ὑπόδικοι Ῥωμαίοις περὶ οὐδενὸς πράγματος· οὐδὲ γὰρ πρὸς ἐκείνους ποιήσασθαι τὰς συνθήκας, ἀλλὰ πρὸς Τύλλον· τελευτήσαντος δὲ τοῦ Τύλλου λελύσθαι σφίσι τὰς περὶ τῆς εἰρήνης ὁμολογίας. ἀναγκασθεὶς δὴ διὰ ταύτας τὰς αἰτίας καὶ ἀποκρίσεις τῶν Λατίνων ὁ Μάρκιος ἐξάγει στρατιὰν ἐπ' αὐτούς· καὶ προσκαθεζόμενος τῇ πόλει, πρὶν ἐπικουρίαν τινὰ τοῖς πολιορκουμένοις ἐκ τῶν ἄλλων ἀφικέσθαι Λατίνων, παραλαμβάνει τὴν πόλιν καθ'

ὁμολογίας· οὐ μέντοι διέθηκε τοὺς ἀνθρώπους δεινὸν οὐδέν, ἀλλ' ἔχοντας τὰ σφέτερα πανδημεὶ κατήγαγεν εἰς Ῥώμην, καὶ κατένειμεν εἰς φυλάς.

XXXVIII. Τῷ δ' ἑξῆς ἐνιαυτῷ Λατίνων εἰς ἔρημον τὸ Πολιτώριον ἀποίκους ἀποστειλάντων, καὶ τὴν τῶν Πολιτωρίων χώραν ἐπεργαζομένων, ἀναλαβὼν τὴν δύναμιν ὁ Μάρκιος ἦγεν ἐπ' αὐτούς. προελθόντων δὲ τοῦ τείχους τῶν Λατίνων καὶ παραταξαμένων, νικήσας αὐτοὺς παραλαμβάνει τὴν πόλιν τὸ δεύτερον. ἐμπρήσας δὲ τὰς οἰκίας, καὶ τὸ τεῖχος πατασκάψας, ἵνα μηδὲν αὖθις ὁρμητήριον ἔχοιεν οἱ πολέμιοι, μηδ' ἐργάζοιντο τὴν γῆν, ἀπῆγε τὴν στρατιάν. τῷ δ' ἑξῆς ἔτει Λατῖνοι μὲν ἐπὶ Μεδύλλειαν πόλιν στρατεύσαντες, ἣν ἦ Ῥωμαίων ἦσαν ἄποικοι προκατασκευαζόμενοι, καὶ τῷ τείχει πανταχόθεν ποιησάμενοι τὰς προσβολὰς, αἱροῦσιν αὐτὴν κατὰ κράτος. Μάρκιος δὲ Τελλήνην πόλιν τῶν Λατίνων ἐπιφανῆ κατὰ τὸν αὐτὸν αἱρεῖ χρόνον, ἐκ παρατάξεώς τε νικήσας, καὶ διὰ τειχομαχίας παραστησάμενος· τούς τε ἁλόντας οὐδὲν, ὧν εἶχον, ἀφελόμενος, εἰς Ῥώμην μετῆγαγε, καὶ τῆς πόλεως εἰς κατασκευὴν οἰκιῶν τόπον ἀπεμέρισε. Μεδύλλειάν τε τριετῆ χρόνον ὑπὸ τοῖς Λατίνοις γενομένην τῷ τετάρτῳ νομίζεται πάλιν ἐνιαυτῷ πολλαῖς καὶ μεγάλαις παραστησάμενος μάχαις. καὶ μετ' οὐ πολὺ τὴν Φιδηναίων αἱρεῖ πόλιν, ἣν τρίτῳ πρότερον ἐνιαυτῷ λαβὼν κατ' ὁμολογίας, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς ἅπαντας εἰς Ῥώμην μεταγαγὼν, ἄλλο δὲ τῆς πόλεως οὐδὲν κακώσας, ἐπιεικέστερον μᾶλλον, ἢ φρονιμώτερον, ἔδοξε βουλεύσασθαι.

ἀποίκους γὰρ ἀποστείλαντες εἰς αὐτὴν οἱ Λατῖνοι, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν διακατέχοντες, αὐτοὶ τὴν Φιδηναίων ἐκάρπουν· ὥστε ἠναγκάσθη πάλιν ὁ Μάρκιος τὸ δεύτερον ἐπὶ τὴν πόλιν στρατεῦσαι, καὶ μετὰ πολλῆς πραγματείας κύριος αὐτῆς καταστάς, ἐμπρῆσαί τε τὰς οἰκίας καὶ τὰ τείχη κατασκάψαι.

XXXIX. Μετὰ τοῦτο γίνονται Λατίνων τε καὶ Ῥωμαίων μάχαι δίτταί. τῇ μὲν οὖν προτέρᾳ μέχρι πολλοῦ διαγωνισάμενοι, καὶ δόξαντες ἰσόρροποι γεγονέναι διεκρίθησαν, καὶ ἐπὶ τοὺς ἰδίους ἑκάτεροι χάρακας ἀπηλλάγησαν· τῇ δ' ὑστέρᾳ Ῥωμαῖοι νικῶσι τοὺς Λατίνους, καὶ μέχρι τοῦ στρατοπέδου διώκουσι. μετὰ δὲ ταύτας τὰς μάχας, ἀγὼν μὲν ἐκ παρατάξεως οὐδεὶς αὐτοῖς ἔτι πρὸς ἀλλήλους συνέστη, καταδρομαὶ δὲ τῆς ὁμόρου χώρας ὑπ' ἀμφοτέρων ἐγίνοντο συνεχεῖς, καὶ συμπλοκαὶ τῶν περιπόλων τῆς γῆς ἱππέων τε καὶ ψιλῶν, ἐν αἷς ἐπεκράτουν ὡς τὰ πολλὰ Ῥωμαῖοι, δύναμιν ὕπαιθρον ἔχοντες ἐν τοῖς ἐπικαίροις φρουρίοις ἐπικαθημένην, ἧς ὁ Τυρρηνὸς Ταρκύνιος ἡγεῖτο. ἀπέστησαν δὲ καὶ Φιδηναῖοι Ῥωμαίων κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, οὐκ ἐκ τοῦ φανεροῦ τὸν πόλεμον ἀναδείξαντες, ἀλλὰ κατ' ὀλίγους καὶ κρύφα τὴν χώραν αὐτῶν καταδρομαῖς κακουργοῦντες· ἐφ' οὓς ὁ Μάρκιος εὐζώνῳ στρατιᾷ ἐλάσας, πρὶν ἢ τὰ πρὸς τὸν πόλεμον παρεσκευάσθαι, ἐγγὺς τῆς πόλεως τίθεται τὸν χάρακα. οἱ δὲ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀγνοεῖν ἐσκήπτοντο ἀντὶ ποίων ἀδικημάτων στρατὸς ἐπ' αὐτοὺς Ῥωμαίων ἀφῖκται· τοῦ δὲ βασιλέως εἰπόντος ὅτι δίκας

παρ' αὐτῶν ἥκει λησόμενος. ὧν διήρπασάν τε καὶ κατέβλαψαν αὐτοῦ τὴν φρήν, ἀπελογοῦντο πρὸς ταῦτα, ὡς οὐ τὰ κοινὰ ἦν αἴτιον τῶν ἀδικημάτων, καὶ χρόνον ἠτοῦντο εἰς διεξαγωγήν τε καὶ ζήτησιν τῶν ἐγκλημάτων ταῖς αἰτίαις· καὶ πολλὰς κατέτριψαν ἡμέρας, πράττοντες μὲν οὐδὲν τῶν δεόντων, ἐπικαλούμενοι δὲ κρύφα τοὺς συμμάχους, καὶ περὶ κατασκευὴν ὅπλων γιγόμενοι.

XL. *Μαθὼν* δὲ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ὁ *Μάρκιος*, ὑπονόμους ὤρυττεν, ἀπὸ τῆς ἰδίας παρεμβολῆς ἀρξάμενος, ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως· καὶ ἐπειδὴ τέλος εἶχεν ἤδη τὸ ἔργον, ἀναστήσας τὴν στρατιὰν ἦγεν ἐπὶ τὴν πόλιν, κλίμακάς τε πολλὰς καὶ μηχανὰς καὶ τἄλλα τὰ πρὸς τειχομαχίαν κατεσκευασμένα ἐπαγόμενος, οὐ καθ' ὃν οἱ διώρυγες τοῦ τείχους ἐγίνοντο τόπον, ἀλλὰ καθ' ἕτερον. τῶν δὲ Φιδηναίων ἐπὶ τὰ πολιορκούμενα μέρη τῆς πόλεως συνδραμόντων ἅθρόως, καὶ τὰς προσβολὰς γενναίως ἀποτρεβομένων, ἀπαναστομώσαντες τὰ πέρατα τῶν ὑπονόμων οἱ ταχθέντες ἐπὶ τούτῳ Ῥωμαῖοι, ἐντὸς ἐγεγόνεισαν τοῦ περιβόλου· καὶ τοὺς δόμους χωροῦντας διαφθείραντες, ἀνοίγουσι τοῖς πολιορκοῦσι τὰς πύλας. πολλῶν δ' ἐν τῇ καταλήψει τῆς πόλεως ἀπολομένων, τοὺς λοιποὺς τῶν Φιδηναίων ὅπλά τε παραδοῦναι κελεύσας ὁ *Μάρκιος*, καὶ εἰς ἕνα τόπον τῆς πόλεως προκηρύξας ἅπαντας συνελθεῖν, ὀλίγους ἐξ αὐτῶν, τοὺς αἰτίους τῆς ἀποστάσεως, μάστιξιν αἰκισάμενος ἀπέκτεινεν· οἰκίας δὲ ἁπάντων διαρπάσαι τοῖς στρατιώταις ἐπιτρέψας, καὶ φρουρὰν ἐν τῇ

πόλει καταλιπὼν ἀξιόχρεων, ἀπῆγε τὴν δύναμιν ἐπὶ Σαβίνους. οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνοι διέμειναν ἐν ταῖς ὁμολογίαις, ἃς ἐποιήσαντο πρὸς βασιλέα Τύλλον, ἀλλ' ἐμβαλόντες εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν, ἐδῄουν αὐτῆς τὴν ὅμορον. μαθὼν δ' ὁ Μάρκιος παρά τε κατασκόπων καὶ αὐτομόλων τὸν καιρὸν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐσκεδασμένων τῶν Σαβίνων καὶ λεηλατούντων τοὺς ἀγρούς, αὐτὸς μὲν ὅμα ταῖς πεζοῖς ἐπὶ τὸν χάρακα τῶν πολεμίων ἀφικόμενος ὀλίγην ἔχοντα φυλακήν, κατελαμβάνει τὸ ἔρυμα ἐξ ἐφόδου· Ταρκύνιον δὲ τοὺς ἵππους ἄγοντα, ἐπὶ τοὺς ἐν προνομαῖς ἐσκεδασμένους ἐπείγεσθαι κελεύει. μαθόντες δὲ οἱ Σαβῖνοι τὴν ἵππον τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ σφᾶς ἐλαύνουσαν, ἀφέντες τὴν λείαν, καὶ τὰς ἄλλας ὠφελείας, ὅσας ἔφερόν τε καὶ ἦγον, ἔφευγον ἐπὶ τὸν χάρακα. ὡς δὲ κἀκεῖνον ἔγνωσαν κατεχόμενον ὑπὸ τῶν πεζῶν, ἀποροῦντες ὅπῃ τράποιντο, συνέτεινον εἰς ὕλας τε καὶ ὄρη. διωκόμενοι δὲ ὑπὸ τῶν φιλῶν καὶ τῶν ἱππέων, ὀλίγοι μέν τινες ἐσώθησαν, οἱ πλείους δὲ διεφθάρησαν. καὶ μετὰ τὴν συμφορὰν ταύτην πρεσβευσάμενοι πάλιν εἰς Ῥώμην, εἰρήνης τυγχάνουσιν οἵας ἐβούλοντο. ἔτι γὰρ ὁ πρὸς τὰς Λατίνων πόλεις συνεστηκὼς τοῖς Ῥωμαίοις πόλεμος, ἀναγκαίας ἐποίει τὰς πρὸς τοὺς ἄλλους ἐχθροὺς ἀνοχάς τε καὶ διαλύσεις.

XLI. Τετάρτῳ δὲ μάλιστα μετὰ τόνδε τὸν πόλεμον ἐνιαυτῷ, Μάρκιος ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς τήν τε πολιτικὴν δύναμιν ἄγων, καὶ τὴν συμμαχικὴν μεταπεμψάμενος ὅσην ἐδύνατο πλείστην, ἐστράτευσεν

ἐπὶ Οὐϊεντανούς, καὶ πολλὴν τῆς χώρας αὐτῶν ἐδῄωσεν. ἐκεῖνοι δ' ἤρξαντο ἐναυτῷ πρότερον εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν ἐμβαλόντες, καὶ πολλὰς ἁρπαγὰς χρημάτων, πολὺν δὲ ὄλεθρον ἀνθρώπων ποιήσαντες, στρατιᾶς δὲ πολλῆς παρὰ τῶν Οὐϊεντανῶν ἐξελθούσης, καὶ πέραν τοῦ Τιβέριος ποταμοῦ πρὸς τῇ Φιδηναίων πόλει χάρακα θεμένης, ἀναλαβὼν τὴν δύναμιν ὡς εἶχε τάχους ὁ Μάρκιος, πρῶτον μὲν τὰς ἐπὶ τὴν χώραν ἐξόδους αὐτῶν ἀπέκλεισεν ἱππokρατῶν, ἔπειτ' εἰς παράταξιν ἐλθεῖν αὐτοὺς ἀναγκάσας ἐνίκησε, καὶ τοῦ χάρακος αὐτῶν ἐκράτησε. χωρήσαντος δὲ αὐτῷ καὶ τούτου κατὰ γνώμην τοῦ πολέμου, τὴν ἐπινίκιον πομπὴν καὶ τὸν εἰωθότα θρίαμβον τοῖς θεοῖς κατήγαγεν εἰς τὴν πόλιν ἀφικόμενος. δευτέρῳ δ' ὕστερον ἔτει πάλιν τῶν Οὐϊεντανῶν καταλυσάντων ἃς ἐποιήσαντο πρὸς αὐτὸν ἀνοχάς, καὶ τὰς ἄλλας ἀξιούντων ἀπολαβεῖν πόλεις, ὧν ἐπὶ Ῥωμύλου βασιλέως καθ' ὁμολογίας ἀπέστησαν, ἑτέραν τίθεται πρὸς αὐτοὺς μάχην πρὸς ταῖς Ἄλλαις, μείζονα τῆς προτέρας, ἣν εὐπετῶς ἐνίκησε· καὶ τὰς ἄλλας πόλεις ἐξ ἐκείνου καθεῖχεν ἀναμφιλόγως. τὰ δὲ ἀριστεῖα ἐκ ταύτης ἔλαβε τῆς μάχης ὁ τῶν ἱππέων ἡγεμὼν Ταρκύνιος, καὶ αὐτὸν ὁ Μάρκιος ἄνδρα πάντων κράτιστον ἡγησάμενος, τά τε ἄλλα σεμνύνων διετέλει, καὶ εἰς τὸν τῶν πατρικίων τε καὶ βουλευτῶν ἀριθμὸν ἀπέγραψεν. ἐγένετο δὲ καὶ πρὸς τὸ τῶν Οὐολούσκων ἔθνος τῷ Μαρκίῳ πόλεμος, λῃστηρίων κἀκεῖθεν ἐξιόντων ἐπὶ τοὺς τῶν Ῥωμαίων ἀγρούς· καὶ στρατεύσας ἐπ' αὐτοὺς μεγάλῃ ἀλκῇ,

πολλὴν περιεβάλετο λείαν, πόλει τε αὐτῶν Οὐελίτραις προσκαθεζόμενος, ἀπετάφρευε καὶ περιεχαράκου, καὶ τειχομαχίαν συνίστα τὸ τῆς ὑπαίθρου λαβών. ἐξελθόντων δὲ σὺν ἱκετηρίαις τῶν πρεσβυτάτων, καὶ τάς τε βλάβας διαλύσειν ὑποσχομένων ὡς ἂν ὁ βασιλεὺς δικαιώσῃ, καὶ τοὺς ἐνόχους αὐτοῖς ἐπὶ δίκην παρέξειν ὁμολογούντων, ἀνοχὰς πρὸς αὐτοὺς ποιησάμενος, καὶ τὰ δίκαια παρ' ἑκόντων λαβών, εἰρήνην καὶ φιλίαν συνετίθετο.

XLII. Ἐκ δὲ τοῦ Σαβίνων ἔθνους αὖθις ἕτεροί τινες, τῆς Ῥωμαίων οὔπω πεπειραμένοι δυνάμεως, πόλιν οἰκοῦντες εὐδαίμονα καὶ μεγάλην, ἐγκαλεῖν μὲν Ῥωμαίοις οὐδὲν ἔχοντες, φθονεῖν δὲ ταῖς εὐτυχίαις ἀναγκαζόμενοι, βέλτιον ἢ κατὰ λόγον γινομέναις, ἄνθρωποι δεινοὶ τὰ πολέμια, τὸ μὲν πρῶτον ἀπὸ ληστηρίων καταδρομῆς ἀχρῶν ὀλίγοι συνελθόντες ἤρξαντο, ἔπειτα δηλεαζόμενοι ταῖς ὠφελείαις, φανερὰν ποιοῦνται στρατείαν ἐπ' αὐτούς, καὶ τῆς ὁμόρου πολλὴν ληλατοῦντες ἐκάκωσαν ἰσχυρῶς. οὐ μὴν ἐξεγένετό γε αὐτοῖς οὔτε τὰς ὠφελείας ἀπάγειν, οὔτ' ἀθρόοις ἐπελθεῖν· ἀλλ' ἐκβοηθήσας κατὰ σπουδὴν ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς, καὶ πλησίον τῆς ἐκείνων παρεμβολῆς θέμενος τὸν χάρακα, προελθεῖν αὐτοὺς ἠνάγκασεν ὡς μάχην. ἐγένετο μὲν οὖν μέγας ἀγὼν, καὶ πολλοὶ παρ' ἀμφοτέρων ἔπεσον· ἐκράτησαν δὲ Ῥωμαῖοι κατὰ τὸ ἔμπειρόν τε καὶ φερέπονον, ὧν ἐθάδες ἦσαν ἐκ πλείστου, καὶ περιεγένοντο παρὰ πολὺ τῶν Σαβίνων, τοῖς τε φεύγουσιν αὐτῶν ἐπὶ τὸν χάρακα σποράσι καὶ ἀσυντά-

κτοις ἐκποδὼς ἑπόμενοι, πολὺν ἐποίουν φόνον. κρατήσαντες δὲ καὶ τῆς παρεμβολῆς αὐτῆς παντοδαπῶν χρημάτων γεμούσης, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, οὓς ἔλαβον οἱ Σαβῖνοι κατὰ τὰς πρόνομας, ἀπολαβόντες, ἀπῆσαν ἐπ' οἶκον. αἱ μὲν δὴ πολεμικαὶ πράξεις τοῦδε τοῦ βασιλέως, αἱ μνήμης καὶ λόγου παρὰ Ῥωμαίοις τυγχάνουσαι, τοιαίδε τινες λέγονται γενέσθαι· πολιτικαὶ δὲ, ἃς ἔρχομαι λέξων.

In republica quae gesserit.

XLIII. Πρῶτον μὲν τῇ πόλει μοῖραν οὐ μικρὰν προσέθηκεν, ἐντειχίσας τὸν λεγόμενον Αὐεντῖνον· ἔστι δὲ λόφος ὑψηλὸς ἐπιεικῶς, ὀκτωκαιδεκά που σταδίων τὴν περίμετρον, ὃς τότε μὲν ὕλης παντοδαπῆς μεστὸς ἦν, πλείστης δὲ καὶ καλλίστης δάφνης, ἀφ' ἧς Λαυρῆτον ὑπὸ Ῥωμαίων καλεῖται τόπος τις ἐξ αὐτοῦ· νῦν δὲ οἰκιῶν ἐστι πλήρης ἅπας· ἔνθα σὺν πολλοῖς ἄλλοις καὶ τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἱερὸν ἵδρυται. ἔργετο δὲ ἀφ' ἑτέρων τῶν συμπεριεχομένων τῇ Ῥώμῃ, λόφου τοῦ καλουμένου Παλαντίου, περὶ ὃν ἡ πρώτη κατασκευασθεῖσα πόλις ἱδρύνθη, βαθείᾳ καὶ στενῇ φάραγγι. ἐν δὲ τοῖς ὕστερον χρόνοις ἐχώσθη πᾶς ὁ μεταξὺ τῶν λόφων αὐλός. τοῦτον δὴ τὸν λόφον ἐπιτείχισμα κατὰ τῆς πόλεως ὁρῶν ἐσόμενον, εἴ τις αὐτῇ ἐπίη στρατός, τείχεσι καὶ τάφρῳ περιέβαλε, καὶ τοὺς μετοίκους ἐκ Τελλήνης τε καὶ Πολιτωρίου, καὶ τῶν ἄλλων πόλεων, ὅσων ἐκράτησεν, ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ καθίδρυσεν. Ἓν μὲν δὴ τοῦτο τὸ πολίτευμα τοῦ βασιλέως παραδίδοται, κα-

λὸν ἅμα καὶ πραγματικὸν, ἐξ οὗ μείζονά τε γενέσθαι συνέβη τὴν πόλιν, ἑτέρας προσθέσει πύλεως, καὶ πολλῇ χειρὶ πολεμίων ἐπιστρατευσάντων ἧττον εὐληπτοτέραν.

XLIV. Ἕτερον δέ τι τοῦ προειρημένου πολιτεύματος κρεῖττον, ὃ καὶ τοῖς κατὰ τὸν βίον ἅπασιν εὐδαιμονεστέραν αὐτὴν ἐποίησε, καὶ πραγμάτων ἐπῆρεν ἅψασθαι γενναιοτέρων. τοῦ γὰρ Τιβέριος ποταμοῦ καταβαίνοντος μὲν ἐκ τῶν Ἀπεννίνων ὀρῶν, παρ' αὐτὴν δὲ τὴν Ῥώμην ῥέοντος, ἐμβάλλοντος δ' εἰς αἰγιαλοὺς ἀλιμένους καὶ προσεχεῖς, οὓς τὸ Τυρρηνικὸν ποιεῖ πέλαγος, μικρὰ δὲ καὶ οὐκ ἄξια λόγου τὴν Ῥώμην ὠφελοῦντος, διὰ τὸ μηθὲν ἐπὶ ταῖς ἐκβολαῖς ἔχειν φρούριον, ὃ καὶ τὰς εἰσκομιζομένας διὰ θαλάττης καὶ τὰς καταγομένας ἄνωθεν ἀγοράς ὑποδέξεταί τε καὶ ἀμείψεται τοῖς ἐμπορευομένοις, ἱκανοῦ δὲ ὄντος ἄχρι μὲν τῶν πηγῶν ποταμηγοῖς σκάφεσιν εὐμεγέθεσιν ἀναπλεῖσθαι, πρὸς αὐτὴν δὲ τὴν Ῥώμην καὶ θαλαττίαις ὁλκάσι μεγάλαις, ἐπίνειον ἔγνω κατασκευάζειν ἐπὶ ταῖς ἐκβολαῖς αὐτοῦ, λιμένι χρησάμενος αὐτῷ τῷ τοῦ ποταμοῦ στόματι. εὑρύνεταί τε γὰρ ἐπιπολὺ τῇ θαλάττῃ συνάπτων, καὶ κόλπους λαμβάνει μεγάλους, οἵους οἱ κράτιστοι τῶν θαλαττίων λιμένων. ὃ δὲ μάλιστα θαυμάσειεν ἄν τις, οὐκ ἀποκλείεται, τοῦ στόματος ὑπὸ τῆς θαλαττίας ὁρμῆς ἐμφραττομένου, ὃ πάσχουσι πολλοὶ καὶ τῶν μεγάλων ποταμῶν, οὐδ' εἰς ἕλη καὶ τέλματα πλανώμενος, ἄλλοτε ἄλλῃ προκαταναλίσκεται πρὶν ἢ τῇ θαλάττῃ συνάψαι τὸ ῥεῖθρον, ἀλλὰ ναυσιπέ-

ρατός ἐστιν ἀεὶ, καὶ δι' ἑνὸς ἐκδίδωσι τοῦ γνησίου στόματος, ἀνακόπτων τὰς πελαγίους ῥαχίας τῆς θαλάττης, καίτοι πολὺς αὐτόθι γίνεται καὶ χαλεπὸς ὁ πνέων ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἄνεμος. αἱ μὲν οὖν ἐπίκωποι νῆες, ὁπηλίκαι ποτ' ἂν οὖσαι τύχωσι, καὶ τῶν ὁλκάδων αἱ μέχρι τρισχιλιοφόρων, εἰσάγουσί τε διὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ μέχρι τῆς Ῥώμης εἰρεσίᾳ καὶ ῥύμασι παρελκόμεναι κομίζονται· αἱ δὲ μείζους πρὸ τοῦ στόματος ἐπ' ἀγκυρῶν σαλεύουσαι ταῖς ποταμηγοῖς ἀπογεμίζονταί τε καὶ ἀντιφορτίζονται σκάφαις. ἐν δὲ τῷ μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς θαλάττης ἀγκῶνι πόλιν ὁ βασιλεὺς ἐντειχίσας, ἣν ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος Ὥστιαν ὠνόμασεν, ὡς δ' ἂν ἡμεῖς εἴποιμεν, Θύραν, οὐ μόνον ἠπειρῶτιν, ἀλλὰ καὶ θαλαττίαν παρεσκεύασε τὴν Ῥώμην γενέσθαι, καὶ τῶν διαποντίων ἀγαθῶν ἔγευσεν.

XLV. Ἐτείχισε δὲ καὶ τὸ καλούμενον Ἰανίκολον, ὄρος ὑψηλὸν ἐπέκεινα τοῦ Τιβέριος ποταμοῦ κείμενον, καὶ φρουρὰν ἱκανὴν ἐν αὐτῷ κατέστησεν, ἀσφαλείας ἕνεκα τῶν διὰ τοῦ ποταμοῦ πλεόντων· ἐλῄστευον γὰρ οἱ Τυῤῥηνοὶ τοὺς ἐμπόρους, ἅπασαν ἐπέχοντες τὴν ἐπέκεινα τοῦ ποταμοῦ χώραν· καὶ τὴν ξυλίνην γέφυραν, ἣν ἄνευ χαλκοῦ καὶ σιδήρου θέμις ὑπ' αὐτῶν διακρατεῖσθαι τῶν ξύλων, ἐκεῖνος ἐπιθεῖναι τῷ Τιβέρει λέγεται, ἣν ἄχρι τοῦ παρόντος διαφυλάττουσιν, ἱερὰν εἶναι νομίζοντες. εἴ δέ τι πονήσειεν αὐτῆς μέρος, οἱ ἱεροφάνται θεραπεύουσι, θυσίας τινὰς ἐπιτελοῦντες ἅμα τῇ κατασκευῇ πατρίους. ταῦτα διαπραξάμενος ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀρχῆς ὁ βασιλεὺς

οὗτος ἱστορίας ἄξια, καὶ τὴν Ῥώμην οὐκ ὀλίγῳ πρείττονα παραδοὺς τοῖς ἐπιγινομένοις ἢ αὐτὸς παρέλαβεν, ἐπὶ τέτταρα πρὸς τοῖς εἴκοσιν ἔτη τὴν βασιλείαν κατασχών, ἀποθνήσκει, δύο καταλιπὼν υἱούς, τὸν μὲν, ἔτι παῖδα τῇ ἡλικίᾳ· τὸν δὲ πρεσβύτερον, ἀρτίως γενειῶντα.

Lucius Tarquinius Romanorum REX V.

XLVI. Μετὰ δὲ τὸν Ἄγκου Μαρκίου θάνατον, ἡ βουλὴ πάλιν, ἐπιτρέψαντος αὐτῇ τοῦ δήμου πολιτείαν, ἣν ἐβούλετο, καταστήσασθαι, μένειν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἔγνω, καὶ ἀποδείκνυσι μεσοβασιλεῖς. οἳ δὲ συναγαγόντες εἰς ἀρχαιρεσίας τὸ πλῆθος, αἱροῦνται βασιλέα Λεύκιον Ταρκύνιον. βεβαιωσάντων δὲ καὶ τῶν παρὰ τοῦ δαιμονίου σημείων τὰ κριθέντα ὑπὸ τοῦ πλήθους, παραλαμβάνει τὴν βασιλείαν ἐναυτῷ δευτέρῳ μάλιστα τῆς μιᾶς καὶ τετταρακοστῆς ὀλυμπιάδος ὁ Ταρκύνιος, ἣν ἐνίκα στάδιον Κλεωνίδας ὁ Θηβαῖος, ἄρχοντος Ἀθήνησιν Ἡνιοχίδου. γονέων δ' ὁποίων τινῶν οὗτος ὁ Ταρκύνιος ἦν, καὶ πατρίδος ἐξ ἧς ἔφυ, καὶ διὰ τίνας αἰτίας εἰς Ῥώμην ἀφίκετο, καὶ δι' οἵων ἐπιτηδευμάτων εἰς τὴν βασίλειαν παρῆλθεν, ὡς ἐν ταῖς ἐπιχωρίαις γραφαῖς εὗρον, ἐρῶ. Κορίνθιός τις ἀνὴρ, ὄνομα Δημάρατος, ἐκ τῆς Βακχιαδῶν συγγενείας, ἐμπορεύεσθαι προελόμενος ἔπλευσεν εἰς Ἰταλίαν, ὁλκάδα τε οἰκείαν ἄγων καὶ φόρτον ἴδιον. ἐξεμπολήσας δὲ τὸν φόρτον ἐν ταῖς τῶν Τυῤῥηνῶν πόλεσιν, εὐδαιμονούσαις μάλιστα τῶν ἐν Ἰταλίᾳ τότε, καὶ μεγάλα κέρδη περιβα-

λόμενος ἐκεῖθεν, οὐκ ἔτι εἰς ἄλλους ἐβούλετο κατάγεσθαι λιμένας, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν εἰργάζετο συνεχῶς θάλασσαν, Ἑλληνικόν τε φόρτον εἰς Τυρρηνοὺς κομίζων, καὶ τὸν Τυρρηνικὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα φέρων· καὶ γίνεται πάνυ πολλῶν χρημάτων κύριος. ἐπικαταλαβούσης δὲ στάσεως τὴν Κόρινθον, καὶ τῆς Κυψέλου τυραννίδος ἐπανισταμένης τοῖς Βακχιάδαις, οὐκ ἀσφαλὲς εἶναι δοκῶν ἐν τυραννίδι ζῆν πολλὰ κεκτημένος, ἄλλως τε καὶ τῆς ὀλιγαρχικῆς οἰκίας ὑπάρχων, συνεσκευασμένος τὴν οὐσίαν ὅσην εἷός τ' ἦν, ᾤχετο πλέων ἐκ τῆς Κορίνθου. ἔχων δὲ φίλους πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς Τυρρηνῶν, διὰ τὰς συνεχεῖς ἐπιμιξίας, μάλιστα δ' ἐν Ταρκυνίοις, πόλει μεγάλῃ καὶ εὐδαίμονι τότε οὔσῃ, οἰκόν τε αὐτόθι κατασκευάζεται, καὶ γυναῖκα ἐπιφανῆ κατὰ γένος ἄγεται. γενομένων δ' αὐτῷ δυοῖν παίδων, Τυρρηνικὰ θέμενος αὐτοῖς ὀνόματα, τῷ μὲν Ἄροντα· τῷ δὲ Λυκόμωνα· καὶ παιδεύσας ἀμφοτέρους Ἑλληνικήν τε καὶ Τυρρηνικὴν παιδείαν, εἰς ἄνδρας ἐλθοῦσιν αὐτοῖς γυναῖκας ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων οἴκων λαμβάνει.

XLVII. Καὶ μετ' οὐ πολὺν χρόνον ὁ μὲν πρεσβύτερος αὐτοῦ τῶν παίδων, γένος οὐδὲν καταλιπὼν ἐμφανὲς ἀποθνήσκει. καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας αὐτὸς ὁ Δημάρατος ὑπὸ λύπης τελευτᾷ, κληρονόμον ἁπάσης τῆς οὐσίας τὸν περιλειπόμενον τῶν παίδων Λυκόμωνα καταλιπών· ὃς παραλαβὼν τὸν πατρικὸν πλοῦτον μέγαν ὄντα, πολιτεύεσθαί τε καὶ τὰ κοινὰ πράττειν, καὶ ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἀστῶν εἶναι προῄρητο. ἁπιλαυνόμενος δὲ παντα-

ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων, καὶ οὐχ ὅπως ἐν τοῖς πρώτοις ἀριθμούμενος, ἀλλ' οὐδ' ἐν τοῖς μέσοις, ἀνιαρῶς ἔφερε τὴν ἀτιμίαν. ἀκούων δὲ περὶ τῆς Ῥωμαίων πόλεως, ὅτι πάντας ἀσμένως ὑποδεχομένη τοὺς ξένους, καὶ ἀστοὺς ποιεῖται καὶ τιμᾷ κατὰ τὴν ἀξίαν ἕκαστον, ἐκεῖ μετενέγκασθαι τὴν οἴκησιν ἔγνω, τάτε χρήματα πάντα συσκευασάμενος, καὶ τὴν γυναῖκα ἐπαγόμενος, καὶ τῶν ἄλλων φίλων καὶ οἰκείων τοὺς βουλομένους. ἐγένοντο δὲ οἱ σὺν αὐτῷ ἀποίκιον προθυμηθέντες συχνοί. ὡς δὲ εἰς τὸ κολούμενον Ἰανίκολον ἦλθε, ὅθεν ἡ Ῥώμη τοῖς ἀπὸ Τυῤῥηνίας ἐρχομένοις πρῶτον ἀφορᾶται, καταπτὰς ἀετὸς ἄφνω, καὶ τὸν πῖλον αὐτοῦ τὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κείμενον ἁρπάσας, ἄνω πάλιν ἀνέπτη, κατὰ τὴν ἐγκύκλιον αἰώραν φερόμενος, καὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ περιέχοντος ἀέρος ἀπέκρυψεν· ἔπειτ' ἐξαίφνης ἐπιτίθησι τῷ Ἀνικόμωνι τὸν πῖλον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἁρμόσας ὃν τρόπον πρότερον ἥρμοστο. θαυμαστοῦ δὲ καὶ παραδόξου πᾶσι τοῦ σημείου φανέντος, ἡ γυνὴ τοῦ Ἀνικόμωνος, ὄνομα Τανακύλα, ἐμπειρίαν ἱκανὴν ἐκ πατέρων ἔχουσα Τυῤῥηνικῆς οἰωνοσκοπίας, λαβοῦσα μόνον αὐτὸν ἀπὸ τῶν συνόντων, ἠσπάσατό τε καὶ ἀγαθῶν ἐλπίδων ἐνέπλησεν, ὡς ἐξ ἰδιωτικῆς τύχης εἰς ἐξουσίαν βασιλικὴν ἐλευσόμενον. σκοπεῖν μέντοι συνεβούλευεν ὅπως παρ' ἑκόντων λήψεται τὴν ἡγεμονίαν Ῥωμαίων. ἄξιον τῆς τιμῆς ταύτης ἑαυτὸν παρασχών.

XLVIII. Ὁ δὲ περιχαρὴς τῷ σημείῳ γενόμενος, ἐπειδὴ ταῖς πύλαις ἤδη συνήγγιζεν, εὐξάμενος τοῖς

θεοῖς ἐπιτελῆ γενέσθαι τὰ μαντεύματα, καὶ σὺν ἀγαθαῖς εἰσελθεῖν τύχαις, παρῆλθεν εἰς τὴν πόλιν· καὶ μετὰ τοῦτο συνελθὼν εἰς λόγους Μαρκίῳ τῷ βασιλεῖ, πρῶτον μὲν ἑαυτὸν ἐδήλωσεν ὅστις ἦν, ἔπειθ' ὅτι κατοικεῖν ἐν τῇ πόλει βουλόμενος παρείη πᾶσαν τὴν πατρικὴν οὐσίαν ἐπαγόμενος, καὶ εἰς τὸ κοινὸν ἔφη τῷ βασιλεῖ καὶ τῇ Ῥωμαίων πόλει τιθέναι, μείζονα οὖσαν ἢ κατ' ἰδιώτην ἄνδρα κεκτῆσθαι. ἀσμένως δὲ τοῦ βασιλέως αὐτὸν ὑποδεξαμένου, καὶ καταχωρίσαντος ἅμα τοῖς συμπαροῦσιν αὐτῷ Τυρρηνῶν εἰς φυλήν τε καὶ φρατρίαν, οἰκίαν τε κατασκευάζεται, τόπον διαλαχὼν τῆς πόλεως τὸν ἀρκοῦντα, καὶ γῆς λαμβάνει κλῆρον. ἐπειδὴ δὲ τρίτα διῳκήσατο, καὶ τῶν ἄστεων εἷς ἐγεγόνει, μαθὼν ὅτι Ῥωμαίων ἑκάστῳ κοινόν τι ὄνομα κεῖται, καὶ μετὰ τὸ κοινόν, ἕτερον, ὃ δὴ συγγενικὸν αὐτοῖς ἐστι καὶ πατρωνυμικόν, ἐξομοιοῦσθαι καὶ κατὰ τοῦτο αὐτοῖς βουλόμενος, Λεύκιον μὲν ἀντὶ Λυκόμωνος ἑαυτῷ τίθεται τὸ κοινὸν ὄνομα, Ταρκύνιον δὲ τὸ συγγενικόν, ἐπὶ τῆς πόλεως, ἐν ᾗ γενέσεώς τε καὶ τροφῆς ἔτυχε· βασιλέως τε φίλος ἐν ὀλίγῳ πάνυ χρόνῳ γίνεται, δῶρα διδοὺς, ὧν ἐν χρείᾳ μάλιστα αὐτὸν γενόμενον ᾔσθετο, καὶ χρήματα παρέχων εἰς τὰς πολεμικὰς χρείας, ὅσων ἐδεῖτο. ἐν δὲ ταῖς στρατείαις πάντων κράτιστά πεζῶν τε καὶ ἱππέων ἀγωνιζόμενος, γνώμης τε ὅπου δεήσειεν ἀγαθῆς, ἐν τοῖς πάνυ φρονίμοις τῶν συμβούλων ἀριθμούμενος. γενόμενος δὲ παρὰ τῷ βασιλεῖ τίμιος, οὐδὲ τῆς ἄλλης εὐνοίας Ῥωμαίων διήμαρτεν, ἀλλὰ καὶ τῶν πατρι-

κίων πολλοὺς ταῖς εὐεργεσίαις ὑπηγάγετο, καὶ τὸ δημοτικὸν πλῆθος οἰκείως ἔχειν αὐτῷ παρεσκεύασεν, εὐπροσηγόροις τε ἀσπασμοῖς καὶ κεχαρισμέναις ὁμιλίαις, καὶ χρημάτων μεταδόσει, καὶ ταῖς ἄλλαις φιλοφροσύναις.

Debellat Latinos, Sabinos et Etruscos.

XLIX. Τοιοῦτος μὲν δή τις ὁ Ταρκύνιος ἦν, καὶ διὰ ταύτας τὰς αἰτίας ζῶντός τε Μαρκίου πάντων ἐγένετο Ῥωμαίων περιφανέστατος, καὶ τελευτήσαντος ἐκείνου τῆς βασιλείας ὑπὸ πάντων ἄξιος ἐκρίθη. ἐπειδὴ δὲ παρέλαβε τὴν ἀρχὴν, πρῶτον μὲν ἐπολέμησε τοῖς καλουμένοις Ἀπιολάνοις, πόλει τοῦ Λατίνων ἔθνους οὐκ ἀφανεῖ. οἱ γὰρ Ἀπιολάνοι καὶ οἱ ἄλλοι σύμπαντες Λατῖνοι, μετὰ τὸν Ἄγκου Μαρκίου θάνατον λελῦσθαι τὰς περὶ τῆς εἰρήνης ὁμολογίας οἰόμενοι, ληστείαις τε καὶ προνομαῖς τὴν Ῥωμαίων γῆν ἐπόρθουν· ἀνθ' ὧν τιμωρήσασθαι βουλόμενος αὐτοὺς ὁ Ταρκύνιος ἐξεστράτευσε πολλῇ δυνάμει, καὶ τῆς γῆς αὐτῶν τὴν κρατίστην ἐδῄωσεν· ἀφικομένης δ' ἐκ τῶν πλησιοχώρων Λατίνων ἐπικουρίας μεγάλης τοῖς Ἀπιολάνοις, διττὰς τίθεται πρὸς αὐτοὺς μάχας· κρατήσας δ' ἐν ἀμφοτέραις, περὶ τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως ἐγίνετο, καὶ προσῆγε τοῖς τείχεσι τὰς δυνάμεις ἐκ διαδοχῆς· οἱ δ' ἐκ τῆς πόλεως ὀλίγοι τε πρὸς πολλοὺς μαχόμενοι, καὶ κατ' οὐδένα καιρὸν ἀναπαύεως τυγχάνοντες, ἐξηρέθησαν ὑπὸ χρόνου. ἁλούσης δὲ κατὰ κράτος τῆς πόλεως, οἱ μὲν πλείους τῶν Ἀπιολάνων μαχόμενοι κατε-

σφάγησαν· ὀλίγοι δὲ τὰ ὅπλα παραδόντες, ἅμα τοῖς ἄλλοις λαφύροις ἐπράθησαν, παῖδές τε αὐτῶν καὶ γυναῖκες ἀνδραποδισθέντες ὑπὸ Ῥωμαίων ἀπήχθησαν, καὶ ἡ πόλις διαρπασθεῖσα ἐνεπρήσθη. ταῦτα διαπραξάμενος ὁ βασιλεὺς, καὶ τὸ τεῖχος ἐκ θεμελίων κατασκάψας, ἀπῆγε τὴν δύναμιν ἐπ' οἴκου. καὶ μετὰ τοῦθ' ἑτέραν στρατιὰν ἀπῆγεν ἐπὶ τὴν Κρουστομερινῶν. αὕτη ἀποικία μὲν ἦν Λατίνων, προσεχώρησε δὲ Ῥωμαίοις ἐπὶ τῆς Ῥωμύλου βασιλείας· Ταρκυνίου δὲ τὴν ἀρχὴν παραλαβόντος, τὰ Λατίνων αὖθις ἤρξατο φρονεῖν, οὐ μὴν οὐδ' ἐδεήθη γε καὶ ταύτην πρλιορκίᾳ τε παραστήσασθαι καὶ πάνυ· μαθόντες γὰρ οἱ Κρουστομερινοὶ τό τε πλῆθος τῆς ἡκούσης ἐπ' αὐτοὺς δυνάμεως, καὶ τὴν ἑαυτῶν ἀσθένειαν, οὐδεμιᾶς αὐτοῖς ἐπικουρίας παρὰ τῶν ἄλλων Λατίνων ἀφικομένης, ἀνέῳξαν τὰς πύλας· καὶ προσελθόντες οἱ πρεσβύτατοι τῶν πολιτῶν καὶ τιμιώτατοι, παρεδίδοσαν αὐτῷ τὴν πόλιν, ἀξιοῦντες ἐπιεικῶς αὐτοῖς χρήσασθαι καὶ μετρίως. τῷ δὲ κατ' εὐχὴν τὸ πρᾶγμα ἐφάνη· καὶ παρελθὼν εἰς τὸ τεῖχος ἀπέκτεινε μὲν οὐδένα Κρουστομερινῶν, ὀλίγους δὲ πάνυ τοὺς αἰτίους τῆς ἀποστάσεως φυγαῖς ἐζημίωσε· τοῖς δ' ἄλλοις ἅπασι τὰ σφέτερα συνεχώρησεν ἔχειν, καὶ τῆς Ῥωμαίων πολιτείας, ὡς πρότερον, μετέχειν· τοῦ δὲ μηδὲν ἔτι πρακινῆσαι χάριν, ἐποίκους αὐτοῖς κατέλιπε Ῥωμαίους.

L. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ Νωμεντανοῖς διακοσθεῖσι, τῶν αὐτῶν τυχεῖν ἐξεγένετο. καὶ γὰρ οὗτοι λῃστήρια πέμποντες ἐπὶ τοὺς Ῥωμαίων ἀγροὺς, πολέμιοι κατ-

ἐστήσαν αὐτοῖς ἐπ τοῦ πρόφανοῦς, ταῖς Λατίνων πεποιθότες συμμαχίαις· στρατεύσαντος δ' ἐπ' αὐτοὺς Ταρκυνίου, καὶ τῆς Λατίνων ἐπικουρίας ὑστεριζούσης, οὐχ οἷοί τε ὄντες αὐτοὶ πρὸς τοσαύτην δύναμιν ἀντέχειν, ἱκετηρίας ἀναλαβόντες ἐξῆλθον ἐκ τῆς πόλεως, καὶ παρέδοσαν ἑαυτούς. οἱ δὲ τὴν καλουμένην Κολλατίαν κατοικοῦντες, ἐπειράθησαν μὲν ἐλθεῖν διὰ μάχης πρὸς τὰς Ῥωμαίων δυνάμεις, καὶ προῆλθον ἔξω τῆς πόλεως· ἐν ἀπύσαις δὲ ταῖς συμπλοκαῖς ἐλαττούμενοι, καὶ πληγὰς πολλὰς λαμβάνοντες, ἠναγκάσθησαν πάλιν εἰς τὸ τεῖχος καταφυγεῖν, καὶ διεπέμποντο πρὸς τὰς Λατίνων πόλεις αἰτούμενοι συμμαχίαν. ὡς δὲ βραδύτερα τὰ παρ' ἐκείνων ἦν, καὶ κατὰ πόλλ' μέρη τοῦ τείχους οἱ πολέμιοι τὰς προσβολὰς ἐποιοῦντο, παραδοῦναι τὴν πόλιν ἠναγκάσθησαν σὺν χρόνῳ. οὐ μέντοι τῆς αὐτῆς μετριότητος ἔτυχον, ἧς Νωμεντανοὶ τε καὶ Κρουστομερινοί· ἀλλ' ὅπλά τε ὁ βασιλεὺς ἀφείλετο, καὶ εἰς χρήματα ἐζημίωσε, καὶ φρουρὰν κατέλιπεν ἐν τῇ πόλει τὴν ἱκανήν, ἄρχειν τε αὐτῶν ἔταξε τὴν ἀνυπεύθυνον ἀρχὴν διὰ βίου, Ταρκύνιον Ἄροντα, τὸν ἴδιον ἀδελφιδοῦν, ὃς μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ πατρὸς Ἄροντος καὶ τοῦ πάππου Δημαράτου γενόμενος, οὔτε τῶν πατρῴων, οὔτε τῶν τοῦ πάππου χρημάτων τὴν προσήκουσαν ἐκληρονόμησε μοῖραν· καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν Ἠγέριος ἐπωνομάσθη. τοὺς γὰρ ἀπόρους καὶ πτωχοὺς οὕτως ὀνομάζουσι Ῥωμαῖοι. ἐξ οὗ δὲ παρέλαβε τὴν ἐκείνης τῆς πόλεως ἐπιμέλειαν, αὐτός τε Κολλατῖνος ἐπεκλήθη, καὶ πάν-

τες οἱ ἀπ' ἐκείνου γενόμενοι. μετὰ δὲ τὴν Κολλατίας παράδοσιν, ἐπὶ τὸν καλούμενον Κορνίκολον ὁ βασιλεὺς ἐστράτευσεν· ἦν δὲ καὶ κείνη τοῦ Λατίνων ἔθνους ἡ πόλις. λεηλατήσας δὲ τὴν χώραν αὐτῶν κατὰ πολλὴν ἄδειαν, οὐδενὸς ὑπὲρ αὐτῆς ἀμυνομένου, πρὸς αὐτὴν στρατεύεται τὴν πόλιν, προκαλούμενος τοὺς ἄνδρας εἰς φιλίαν· οὐ βουλομένων δὲ αὐτῶν εἰς διαλλαγὰς ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦ τείχους τῇ ὀχυρότητι πεποιθότων, καὶ συμμαχίας πανταχόθεν ἥξειν οἰομένων, περὶ πάντα τὸν κύκλον τῆς πόλεως τὴν δύναμιν περιστήσας ἐτειχομάχει. οἱ δὲ Κορνικόλανοι πολὺν μὲν χρόνον ἀντεῖχον, ἀνδρείως ἀπομαχόμενοι, καὶ πολλὰς τοῖς προσβαλοῦσι πληγὰς ἔδωκαν. κἀμνοντες δὲ τῇ συνεχείᾳ τῶν πόνων, καὶ οὐδὲ τὴν αὐτὴν ἔτι γνώμην ἅπαντες φυλάττοντες· τοῖς μὲν γὰρ ἐδόκει παραδιδόναι τὴν πόλιν, τοῖς δὲ μέχρι παντὸς ἀντέχειν· διὰ αὐτὸ τὸ στασιάζειν μᾶλλον καταπονούμενοι, κατὰ κράτος ἑάλωσαν. τὸ μὲν οὖν κράτιστον αὐτῶν μέρος ἐν τῇ καταλήψει τῆς πόλεως μαχόμενον διεφθάρη, τὸ δὲ ἀγενές, καὶ διὰ τοῦτο σωθὲν, ἐν ἀνδραπόδων ἐτράφη λόγῳ, γυναιξὶν ὁμοῦ καὶ τέκνοις· ἡ δὲ πόλις αὐτῶν διαρπασθεῖσα ὑπὸ τῶν κεκρατηκότων ἐνεπρήσθη· ἐφ' οἷς οἱ Λατῖνοι χαλεπῶς φέροντες ἐψηφίσαντο κοινῇ στρατιὰν ἐπὶ Ῥωμαίους ἐξαγαγεῖν· καὶ παρασκευασάμενοι πολλὴν δύναμιν, εἰς τὴν κρατίστην χώραν αὐτῶν ἐνέβαλον, ἐξ ἧς αἰχμαλώτους πολλοὺς ἀπήγαγον, καὶ λείας ἐγένοντο μεγάλης κύριοι. βασιλεὺς δὲ Ταρκύνιος ἐξῆλθε μὲν ἐπ' αὐτοὺς τὴν εὐζωνόν τε

καὶ ἐν ἑτοίμῳ δύναμιν ἐπαγόμενος, οὐκ ἔτι δὲ καταλαβεῖν αὐτοὺς φθάσας, εἰς τὴν ἐκείνων χώραν ἐνέβαλε, καὶ τὰ ὅμοια διέθηκε. τοιαῦτα συνέβαινε πολλὰ παραλλὰξ ἑκατέροις ἐπὶ τὰς ὁμόρους χώρας ἐκστρατευομένοις ἐλαττώματά τε καὶ πλεονεκτήματα. μία δὲ αὐτῶν ἐκ παρατάξεως ἐγένετο μάχη, Φιδήνης πόλεως πλησίον, ἀπάσαις συμβαλόντων ταῖς δυνάμεσιν. ἐν ᾗ πολλοὶ μὲν ἔπεσον ἀμφοτέρων, ἐνίκησαν δὲ Ῥωμαῖοι, καὶ Λατίνους ἠνάγκασαν λιπόντας τὸν χάρακα νύκτωρ εἰς τὰς ἑαυτῶν πόλεις ἀπελθεῖν.

LI. Μετὰ δὲ τὸν ἀγῶνα τοῦτον, ἔχων συνταγμένην τὴν Ῥωμαίων δύναμιν ὁ Ταρκύνιος, ἐπὶ τὰς πόλεις αὐτῶν ἐχώρει, λόγους προσφέρων περὶ φιλίας. οἱ δ' οὔτ' ἐν τῷ κοινῷ συνεστῶσαν ἔχοντες δύναμιν, οὔτε ταῖς ἰδίαις παρασκευαῖς πεποιθότες, ἐδέχοντο τὰς προκλήσεις, καὶ παρεδίδοσαν αὐτῷ τινες τὰς πόλεις, ὁρῶντες ὅτι ταῖς μὲν ἁλούσαις κατὰ κράτος ἀνδραποδισμοί τε ἠκολούθουν καὶ κατασκαφαί· ταῖς δὲ προσχωρούσαις καθ' ὁμολογίας, τὸ πειθαρχεῖν τοῖς κεκρατηκόσι μόνον, ἄλλο δὲ ἀνήκεστον οὐδέν. πρῶτον μὲν οὖν Φιδηναῖοι προσέθεντο, πόλις ἀξιόλογος, ἐπὶ συγκειμένοις τισὶ δικαίοις, ἔπειτα οἱ Καμαρῖνοι· αἷς ἠκολούθησαν ἄλλαι τινὲς πολίχναι μικραὶ, καὶ φρούρια ἐχυρά. ἐφ' οἷς ταραχθέντες οἱ λοιποὶ Λατῖνοι, καὶ δείσαντες μὴ πᾶν ὑφ' ἑαυτῷ ποιήσεται ἔθνος, εἰς τὴν ἐν Φερεντίνῳ συνελθόντες ἀγορὰν, ἐψηφίσαντο τὴν τε οἰκείαν δύναμιν ἐξ ἁπάσης πόλεως ἐξάγειν, καὶ τῶν πλη-

σιοχώρων ἐθνῶν τὰ κράτιστα παρακαλεῖν, καὶ διεπρεσβεύοντο πρὸς Τυῤῥηνούς τε καὶ Σαβίνους, αἰτούμενοι συμμαχίαν. Σαβῖνοι μὲν οὖν ὑπέσχοντο αὐτοῖς, ἐπειδὰν ἐκείνους ἐμβεβληκότας εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν ἀκούσωσιν, ἀναλαβόντες καὶ αὐτοὶ τὰ ὅπλα τὴν πλησίον αὐτῶν χώραν λεηλατήσειν· Τυῤῥηνοὶ δὲ συμμαχίαν ἀποστελεῖν ὡμολόγησαν, ἧς ἂν αὐτοὶ μὴ δεηθῶσιν· οὐχ ἅπαντες ἐπὶ τῆς αὐτῆς γενόμενοι γνώμης. ἀλλὰ πέντε πόλεις μόναι, Κλουσῖνοί τε καὶ Ἀῤῥητῖνοι, καὶ Οὐολατερναῖοι, Ῥουσαλῖνοί τε, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις Οὐετυλωνιᾶται.

LII. Ταύταις ἐπαρθέντες ταῖς ἐλπίσιν οἱ Λατῖνοι, παρασκευασάμενοι δύναμιν οἰκείαν συχνὴν, καὶ παρὰ Τυῤῥηνῶν λαβόντες, εἰς τὴν Ῥωμαίων γῆν ἐνέβαλον· καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐκ τοῦ Σαβίνων ἔθνους αἱ τοῦ πολέμου κοινωνήσειν αὐτοῖς ὑπισχνούμεναι πόλεις τὴν προσομοροῦσαν αὐταῖς χώραν ἐδῄουν. ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς παρασκευασάμενος καὶ αὐτὸς ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ, πολλὴν καὶ ἀγαθὴν δύναμιν ἐξῆγεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους διὰ ταχέων. Σαβίνοις μὲν οὖν ἅμα καὶ Λατίνοις πολεμεῖν, καὶ διαιρεῖν εἰς μέρη δύο τὴν δύναμιν οὐκ ἀσφαλὲς ὑπέλαβεν εἶναι· ἅπασαν δὲ τὴν στρατιὰν ἐπὶ Λατίνους ἄγειν ἐβουλεύσατο· καὶ τίθεται πλησίον αὐτῶν χάρακα· καταρχὰς μὲν οὖν ὀκνηρῶς εἶχον ἑκάτεροι πάσαις ἀποκινδυνεῦσαι ταῖς δυνάμεσι, διεδιότες τὰς ἀλλήλων παρασκευάς. ἀκροβολισμοὺς δὲ, κατιόντες ἐκ τῶν ἐρυμάτων, οἱ ψιλοὶ παρ' ἑκατέρων συνεχεῖς ἐποιοῦντο, καὶ ἦσαν ὡς τὰ πολλὰ

ἰσόμαχοι· χρόνῳ δ' ὕστερον ἐμπεσούσης ἀμφοτέροις ἐκ τῶν τοιούτων ἁμιλλῶν φιλονεικίας, ἐπιβοηθοῦντες ἑκάτεροι τοῖς σφετέροις, ὀλίγοι μὲν πρῶτον, ἔπειτα σύμπαντες ἠναγκάσθησαν ἐκ τῶν στρατοπέδων προελθεῖν. καὶ καταστάντες εἰς μάχην ἄνδρες, οὔτε πολεμικῶν ἀγώνων ἄπειροι, οὔτε πλήθει πολὺ ἀποδέοντες ἀλλήλων, πεζοί τε καὶ ἱππεῖς, προθυμίᾳ τε ὡρμημένοι πρὸς τὸν πόλεμον ὁμοίᾳ, καὶ κινδύνων τὴν ἔσχατον ἀναῤῥιπτεῖν νομίσαντες, ἠγωνίσαντο μὲν ἀμφότεροι λόγου ἀξίως· διεκρίθησαν δὲ ἀπ' ἀλλήλων ἰσόμαχοι, νυκτὸς ἐπιλαβούσης. ἡ μέντοι μετὰ τὸν ἀγῶνα διάνοια ἑκατέρων οὐχ ὁμοία γενομένη φανεροὺς ἐποίησε τοὺς κρεῖττον ἡγωνισαμένους τῶν ἑτέρων· τῇ γὰρ ἑξῆς ἡμέρᾳ Λατῖνοι μὲν οὐκ ἔτι προήεσαν ἐκ τοῦ χάρακος· ὁ δὲ Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐξαγαγὼν τὰς δυνάμεις εἰς τὸ πεδίον, ἕτοιμος ἦν ἑτέραν ποιεῖσθαι μάχην, καὶ μέχρι πολλοῦ κατεῖχεν ἐν τάξει τὴν φάλαγγα. ὡς δ' οὐκ ἀντεπῆλθεν οἱ πολέμιοι, σκυλεύσας αὐτῶν τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς ἰδίους ἀνελόμενος, σὺν πολλῷ τῷ αὐχήματι ἀπῆγε τὴν στρατιὰν ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ χάρακα.

LIII. Ταῖς δ' ἑξῆς ἡμέραις ἀφικομένης τοῖς Λατίνοις ἑτέρας παρὰ Τυῤῥηνῶν συμμαχίας, δεύτερος ἀγὼν γίνεται πολὺ μείζων τοῦ προτέρου, ἐξ οὗ νίκην ἀναιρεῖται βασιλεὺς Ταρκύνιος ἐπιφανεστάτην, ἧς αὐτὸς αἴτιος ὁμολογεῖτο ὑπὸ πάντων γεγενῆσθαι. καμνούσης γὰρ ἤδη τῆς Ῥωμαϊκῆς φάλαγγος καὶ κατὰ τὸ ἀριστερὸν κέρας παραῤῥηγνυμένης, μαθὼν τὸ γιγνόμενον ἐλάττωμα περὶ τοὺς σφετέ-

ρους· ἔτυχε δὲ τότε μαχόμενος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ κέρατος· τὰς κρατίστας τῶν ἱππέων ἴλας ἐπιστρέψας, καὶ τῶν πεζῶν τοὺς ἀκμαιοτάτους ἀναλαβών, ἦγε κατὰ νώτου τῆς ἑαυτοῦ στρατιᾶς, καὶ παραλλάξας τὸ ἀριστερὸν κέρας ἤλαυνεν ἔτι προσωτέρω τῆς φάλαγγος. ἔπειτα ἐπιστρέψας ἐπὶ δόρυ, καὶ τὰ κέντρα προσβαλὼν τοῖς ἵπποις εἰς πλαγίους ἐμβάλλει τοὺς τῶν Τυρρηνῶν λόχους· οὗτοι γὰρ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τῶν πολεμίων μαχόμενοι κέρατος ἐτρέψαντο τοὺς καθ' ἑαυτούς· ἐπιφανεὶς δ' αὐτοῖς ἀπροσδοκήτως πολλὴν ἔκπληξιν καὶ ταραχὴν παρέσχεν· ἐν δὲ τούτῳ καὶ ἡ πεζὴ τῶν Ῥωμαίων δύναμις ἀναλαβοῦσα ἑαυτὴν ἐκ τοῦ πρότέρου δείματος εἰς τὸ ἀντίπαλον ἐχώρει· καὶ μετὰ τοῦτο φόνος τε πολὺς τῶν Τυρρηνῶν ἐγένετο, καὶ τροπὴ τοῦ δεξιοῦ κέρατος παντελής. Ταρκύνιος δὲ τοῖς ἡγεμόσι τῶν πεζῶν ἀκολουθεῖν κελεύσας ἐν κόσμῳ, καὶ βάδην, αὐτὸς ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἐχώρει τῶν πολεμίων, ἐλαύνων τοὺς ἵππους ἀνὰ κράτος. φθάσας δὲ τοὺς ἐκ τῆς τροπῆς ἀνασωζομένους, ἐγκρατὴς γίνεται τοῦ χάρακος εὐθὺς ἐξ ἐφόδου. οἱ γὰρ ἐν αὐτῷ καταλειφθέντες οὔτε τὴν κατασχοῦσαν συμφορὰν τοὺς σφετέρους προσγνωκότες, οὔτε τοὺς προσιόντας ἱππεῖς γνωρίσαι διὰ τὸ αἰφνίδιον τῆς ἐφόδου δυνηθέντες, εἴασαν αὐτοὺς παρελθεῖν. ἁλούσης δὲ τῆς παρασκευῆς τῶν Λατίνων, οἱ μὲν ἀναχωροῦντες ἐκ τῆς τροπῆς εἰς ἀσφαλῆ κατεφυγὴν, ὑπὸ τῶν καταλαβόντων αὐτὴν ἱππέων ἀπώλλυντο· οἱ δ' ἐκ τοῦ στρατοπέδου φεύγειν ὁρμήσαντες εἰς τὸ πεδίον, ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς φάλαγγος

ὁμόσε χωροῦντες ἀπέθνησκον· οἵ τε πλείους αὐτῶν ὠθούμενοί τε ὑπ' ἀλλήλων καὶ καταπατούμενοι, περὶ τοῖς σκύλοις ἢ κατὰ τὰς τάφρους τὸν οἰκτιστόν τε καὶ ἀγενέστατον τρόπον διεφθάρησαν. ὥστ' ἠναγκάσθησαν οἱ περιλειπόμενοι, τῆς σωτηρίας οὐδένα πόρον εὑρεῖν δυνάμενοι, παραδοῦναι τοῖς κεκρατηκόσιν ἑαυτούς. γενόμενος δὲ ὁ Ταρκύνιος πολλῶν σωμάτων καὶ χρημάτων ἐγκρατής, τοὺς μὲν αἰχμαλώτους ἀπέδοτο, τὰ δ' ἐν τῷ χάρακι καταληφθέντα τοῖς στρατιώταις ἐχαρίσατο.

LIV. Ταῦτα διαπραξάμενος, ἐπὶ τὰς πόλεις τῶν Λατίνων ἦγε τὴν δύναμιν, ὡς μάχῃ τὰς μὴ προσχωρούσας αὐτῷ παραστησόμενος· οὐ μὴν ἐδέησέ γε αὐτῷ τειχομαχίας. ἅπαντες γὰρ εἰς ἱκεσίας καὶ δεήσεις ἐτράποντο, καὶ πρέσβεις ἀπὸ τοῦ κοινοῦ πέμψαντες, καταλύσασθαι τὸν πόλεμον ἠξίουν ἐφ' οἷς αὐτὸς ἐβούλετο, καὶ τὰς πόλεις παρέδοσαν. γενόμενος δὲ τῶν πόλεων κατὰ τάσδε τὰς ὁμολογίας ὁ βασιλεὺς κύριος, ἐπεικέστατα πάσαις προσηνέχθη καὶ μετριώτατα. οὔτε γὰρ ἀπέκτεινεν οὔτε φεύγειν ἠνάγκασεν, οὔτε χρήμασιν ἐζημίωσε Λατίνων οὐδένα· γῆν τε αὐτοῖς καρποῦσθαι τὴν ἑαυτῶν ἐπέτρεψε, καὶ πολιτεύμασι χρῆσθαι τοῖς πατρίοις ἐφῆκεν· ἀποδοῦναι δὲ ἐκέλευσε Ῥωμαίοις τούς τε αὐτομόλους καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων, θεράποντάς τε ἀποκαταστῆσαι τοῖς δεσπόταις, ὅσων ἐγένοντο κατὰ τὰς προνομὰς κύριοι, καὶ χρήματα, ὅσα ἀφείλοντο τοὺς γεωργούς, διαλῦσαι, καὶ εἴ τι ἄλλο κατέβλαψαν ἢ διέφθειραν ἐν ταῖς

εἰσβολαῖς, ἐπανορθῶσαι. ταῦτα δὲ ποιήσαντας εἶναι φίλους Ῥωμαίων καὶ συμμάχους, ἅπαντα πράττοντας, ὅσα ἂν ἐκεῖνοι κελεύωσιν. ὁ μὲν δὴ πρὸς Λατίνους Ῥωμαίοις πόλεμος εἰς τοῦτο τὸ τέλος κατέστη· καὶ βασιλεὺς Ταρκύνιος τὸν ἐπινίκιον ἐκ τοῦ πολέμου τούτου κατήγαγε θρίαμβον.

LV. Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει παραλαβὼν τὴν δύναμιν, ἐπὶ Σαβίνους ἦγεν, ἐκ πολλοῦ τὴν προαίρεσιν αὐτοῦ καὶ τὴν παρασκευὴν τὴν ἐφ' ἑαυτοὺς προσγνωκότας. οὐχ ὑπομείναντες δὲ εἰς τὴν ἑαυτῶν χώραν παρελθεῖν τὸν πόλεμον, ἀλλ' ἀνταπαρασκευασάμενοι δύναμιν ἱκανὴν, ἐχώρουν ὁμόσε. γενομένης δὲ αὐτοῖς μάχης περὶ τὰ μεθόρια τῆς χώρας ἄχρι νυκτὸς, ἐνίκων μὲν οὐδέτεροι, πάνυ δ' ἰσχυρῶς ἐπόνησαν ἀμφότεροι. ταῖς γοῦν ἑξῆς ἡμέραις οὔτε ὁ τῶν Σαβίνων ἡγεμὼν προῆγε τὰς δυνάμεις ἐκ τοῦ χάρακος, οὔτε ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς· ἀλλ' ἀνθιστρατοπεδεύσαντες ἀμφότεροι, καὶ τῆς ἀλλήλων γῆς οὐδὲν δηώσαντες, ἀπῆλθον ἐπ' οἶκον. γνώμῃ δ' ἀμφοτέρων ἦν ὁμοία, μείζονα δύναμιν ἑτέραν ἐπὶ τὴν ἀλλήλων χώραν ἐξάγειν ἔαρος ἀρχομένου. ἐπεὶ δὲ παρεσκεύαστο αὐτοῖς, πρότεροι μὲν ἐξῆλθον οἱ Σαβῖνοι, Τυρρηνῶν ἔχοντες δύναμιν ἱκανὴν πρὸς συμμαχίαν· καὶ κατεστρατοπεδεύοντο Φιδήνης πλησίον, περὶ τὰς συμβολὰς τοῦ τε Ἄνιηνος καὶ τοῦ Τιβέριος ποταμοῦ, διττοὺς βαλόμενοι τοὺς χάρακας ἀναντίους τε καὶ συνεχεῖς ἀλλήλοις, μέσον ἔχοντας τὸ κοινὸν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ποταμῶν ῥεῖθρον, ἐφ' οὗ κατασκήπτοντο χέφυρα ξυλόφρακτος, σκάφαις ἀνεχομένη καὶ

σχεδίας, ἡ ποιοῦσα ταχείας τὰς πρὸς ἀλλήλους ἀφίξεις, καὶ τὰν χάρακα ἔνα. πυθόμενος δὲ τὴν εἰσβολὴν αὐτῶν ὁ Τυρκύνιος, ἔζευγε καὶ αὐτὸς τὸ τῶν Ῥωμαίων παραδιόρυσσε τὰ μετρὸν ἀνωτέρω τῆς ἐκείνων στρατοπεδείας παρὰ τὸν ἄνθητα ποταμὸν, ἐπὶ λόφον τινὸς μαρτυροῦ. ἁπάσῃ δὲ προθυμίᾳ πρὸς τὸν πόλεμον ἀρμηνέων ἀμφοτέρων, οὐδεὶς ἄγων ἐκ παρατάξεως οὔτε μείζων οὔτε ἐλάσσων αὐτοῖς συνέστη. ἔφθασε γὰρ ὁ Τυρκύνιος ἀγχινοίᾳ στρατηγικῇ πάντα συντρίψας τὰ τῶν Σαβίνων πράγματα, καὶ τὰς παρεμβολὰς αὐτῶν ἁρπάσας ἀφάμενος. τὸ δὲ στρατήγημα τοῦ ὕδατος τοιόνδε ἦν.

LVI. Σκάφας ποταμηγοὺς, καὶ σχεδίας ξύλων μέσων καὶ φρυγάνων γεμούσας, ἔτι τε ἔξω καὶ πίσσης παρασκευασάμενος ἐπὶ θατέρῳ τῶν ποταμῶν παρ' ὃν αὐτὸς ἐστρατοπεδεύκει, ἔπειτα φυλάξας ἄκμον οὔριον, περὶ τὴν ἑωθινὴν φυλακὴν πῦρ ἐνεῖναι ταῖς ὕλαις ἐκέλευσε, καὶ μεθεῖναι τὰς σκάφας καὶ τὰς σχεδίας φέρεσθαι κατὰ ῥοῦν. αἱ δὲ ἐν ὀλίγῳ πάνυ χρόνῳ διελθοῦσαι τὸν μεταξὺ πόρον ἐμπίπτουσι τῇ γεφύρᾳ, καὶ ἀνάπτουσιν αὐτὴν πολλαχόθεν. τῶν δὲ Σαβίνων, ὡς εἶδον ἄφνω πολλὴν φλόγα φερομένην, συνδραμόντων ἐπὶ τὴν βοήθειαν, καὶ πάντα μηχανωμένων ὅσα σβεστήρια τοῦ πυρὸς ἦν, ἦκεν ὁ Τυρκύνιος περὶ τὸν ὄρθρον συντεταγμένην ἄγων τὴν Ῥωμαίων δύναμιν καὶ προσβαλὼν ἑτέρῳ χάρακι, τῶν μὲν πλείστων ἐκλελοιπότων τὰς φυλακὰς, διὰ τὴν ἐπὶ τὰ καιόμενα ὁρμὴν, ὀλίγων δέ τινων πρὸς ἀλκὴν τραπομένων, ἐγκρατὴς αὐτοῦ

γίνεται δίχα πόνων. ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐπράττετο χρόνῳ, καὶ τὸν ἕτερον τῶν Σαβίνων χαράκωμα τὸν ἐπέκεινα τοῦ ποταμοῦ κείμενον ἑτέρα θύναμις Ῥωμαίων ἐπελθοῦσα αἱρεῖ, ἣ προαπέστειλτο μὲν ὑπὸ Ταρκυνίου περὶ πρῶτον ὕπνον, διεληλύθει δὲ τὰν ἐκ τῶν δυοῖν ποταμῶν ἕνα γενόμενον ἐν σπάψαις καὶ σχεδίαις, καθ' ὃ μέρος περικουμένη λήσεσθαι ἔμελλε τοὺς Σαβίνους. πλησίον δὲ τῇ ἑτέρᾳ ἐγγόνει παρεμβολῇ ἅμα τῷ θεάσασθαι τὴν γεφύραν καιομένην· τοῦτο γὰρ ἦν αὐτῇ τὸ σύνθημα τῆς ἐφόδου. τῶν δ' ἐν τοῖς χάραξι καταληφθέντων οἱ μὲν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων μαχόμενοι κατεκόπησαν, οἱ δ' εἰς τὴν συμβολὴν τῶν ποταμῶν βίψαντες ἑαυτοὺς, οὐ δυνηθέντες ὑπερενεχθῆναι τὰς δίνας, κατεπόθησαν. ἐφθάρη δέ τις αὐτῶν μοῖρα οὐκ ὀλίγη καὶ κατὰ τὴν βοήθειαν τῆς γεφύρας ὑπὸ τοῦ πυρός. λαβὼν δὲ ὁ Ταρκύνιος ἀμφότερα τὰ στρατόπεδα, τὰ μὲν ἐν αὐτοῖς καταληφθέντα χρήματα τοῖς στρατιώταις ἐπέτρεψε διανείμασθαι, τοὺς δὲ αἰχμαλώτους πολλοὺς πάνυ ὄντας Σαβίνων τε αὐτῶν καὶ Τυρρηνῶν, εἰς Ῥώμην ἀγαγὼν διὰ πολλῆς εἶχε φυλακῆς.

LVII. Σαβῖνοι μὲν οὖν ἐγνωσιμάχησαν ἀπὸ τῆς τότε συμφορᾶς βιασθέντες, καὶ πρεσβευτὰς ἀποστείλαντες ἀνωχὰς ἐποιήσαντο τοῦ πολέμου σπονδὰς ἐξαιτεῖς. Τυρρηνοὶ δὲ, ὀργὴ φέροντες ὅτι ἥττηντό τε ὑπὸ Ῥωμαίων πολλάκις, καὶ ὅτι τοὺς αἰχμαλώτους αὐτοῖς ὁ Ταρκύνιος οὐκ ἐκποδὼν πρεσβευσαμένοις, ἀλλ' ἐν ὁμήρων κατεῖχε λόγῳ, ψήφισμα ποιοῦνται πάσας Τυρρηνῶν πόλεις πάνῃ τὸν κατὰ

Ῥωμαίων πόλεμον ἐπιφέρειν· τὴν δὲ μὴ μετέχουσαν τῆς στρατείας ἔκσπονδον εἶναι. ταῦτ' ἐπικυρώσαντες ἐξῆγον τὰς δυνάμεις· καὶ διαβάντες τὸν Τίβεριν, ἄγχοῦ Φιδήνης τίθενται τὰ ὅπλα. μενόμενοι δὲ τῆς πόλεως ταύτης ἐγκρατεῖς διὰ προδοσίας, στασιασάντων πρὸς ἀλλήλους τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ πολλὰ μὲν σώματα λαβόντες, πολλὴν δὲ λείαν ἐκ τῆς Ῥωμαίων χώρας ἐλαύνοντες, ἀπῆλθον ἐπ' οἶκου, φρουρὰν ἐν τῇ Φιδήνῃ καταλιπόντες ἀποχρῶσαν. αὕτη γὰρ ἡ πόλις ὁρμητήριον αὐτοῖς ἐδόκει κράτιστον ἔσεσθαι τοῦ κατὰ Ῥωμαίων πολέμου. βασιλεὺς δὲ Ταρκύνιος εἰς τοὐμπιὸν ἔτος Ῥωμαίους τε σύμπαντας καθοπλίσας, καὶ παρὰ τῶν συμμάχων ὅσους ἐδύνατο πλείστους παραλαβών, ἐξῆγεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἦρος ἀρχομένου, πρὶν ἐκείνους συναχθέντας ἐξ ἁπασῶν τῶν πόλεων ἐπ' αὐτόν, ὡς πρότερον, ἐλθεῖν· καὶ διελὼν εἰς δύο μοίρας ἅπασαν τὴν δύναμιν, τῆς μὲν Ῥωμαϊκῆς στρατιᾶς αὐτὸς ἡγούμενος, ἐπὶ τὰς πόλεις τῶν Τυῤῥηνῶν ἐστράτευσε, τῆς δὲ συμμαχικῆς, ἣν ᾗ τὸ πλεῖστον μέρος ἦν τῶν Λατίνων, Ἠμέριον τὸν ἑαυτοῦ συγγενῆ στρατηγὸν ἀποδείξας, ἐπὶ τοὺς ἐν Φιδήνῃ πολεμίους ἐκέλευσε χωρεῖν. ἡ μὲν οὖν συμμαχικὴ πλησίον τῆς Φιδήνης οὐκ ἐν ἀσφαλεῖ χωρίῳ θεμένη τὸν χάρακα, διὰ τὸ καταφρονεῖν τῶν πολεμίων, ὀλίγου τινὸς ἐδέησεν ἅπασα διαφθαρῆναι· οἱ γὰρ ἐν τῇ πόλει φρουροὶ βοήθειαν ἑτέραν παρὰ Τυῤῥηνῶν κρύφα μεταπεμψάμενοι, καὶ φυλάξαντες καιρὸν ἐπιτήδειον, ἐξελθόντες ἐκ τῆς πόλεως, τόν τε χάρακα τῶν πολεμίων ἕλαβον ἐξ ἐφόδου φαύ-

λως φυλαττόμενον, καὶ τῶν ἐξειληθότων ἐπὶ τὰς προνομὰς πολὺν εἰργάσαντο φόνον. ἡ δὲ Ῥωμαίων δύναμις, ἧς Ταρκύνιος ἡγεῖτο, τὴν Οὐϊεντανῶν κείρουσα καὶ κεηλατοῦσα χώραν, καὶ πολλὰς ἁρπαλείας ἐξενεγκαμένη, συνελθούσης ἐξ ἁπασῶν τῶν Τυῤῥηνίδων πόλεων μεγάλης τοῖς Οὐϊεντανοῖς ἐπικουρίας, εἰς μάχην κατεστᾶσα, νίκην ἀναμφίβολον αἴρεται· καὶ μετὰ τοῦτο διεξιοῦσα τὴν χώραν τῶν πολεμίων ἀδεῶς ἐπόρθει· γενομένη τε πολλῶν μὲν σωμάτων ἐγκρατὴς, πολλῶν δὲ χρημάτων, οἷα ἐξ εὐδαιμόνος, τελευτῶντος ἤδη τοῦ θέρους ἔκαδε ἀπῆει.

LVIII. Οὐϊεντανοὶ μὲν οὖν ἐξ ἐκείνης τῆς μάχης μεγάλως κακωθέντες, οὐκ ἔτι προῆεσαν ἐκ τῆς πόλεως, ἀλλ' ἀνείχοντο κειρομένην τὴν χώραν ὁρῶντες. βασιλεὺς δὲ Ταρκύνιος τρισὶν εἰσβολαῖς χρησάμενος, καὶ τριστῇ χρόνον ἀποστερήσας τοὺς Οὐϊεντανοὺς τῶν ἐκ τῆς σφετέρας γῆς ἐπικαρπιῶν, ὡς ἔρημον ἐποίησε τὴν πλείστην, καὶ ὡς οὐδὲν αὐτὴν ἔτι βλάπτειν εἶχεν, ἐπὶ τὴν Καιρητανῶν πόλιν ἦγε τὴν δύναμιν, ἣ πρότερον μὲν Ἀγυλλα ἐκαλεῖτο, Πελασγῶν αὐτὴν κατοικούντων, ὑπὸ δὲ Τυῤῥηνοῖς γενομένη Καίρητα μετωνομάσθη. εὐδαίμων δ' ἦν, εἰ καί τις ἄλλη τῶν ἐν Τυῤῥηνίᾳ πόλεων, καὶ πολυάνθρωπος· ἐξ ἧς στρατιὰ μεγάλη μαχεσομένη περὶ τῆς χώρας ἐξῆλθε, καὶ πολλοὺς μὲν διαφθείρασα τῶν πολεμίων, πολλῷ δ' ἔτι πλείους ἀποβαλοῦσα τῶν σφετέρων, εἰς τὴν πόλιν κατέφυγε. τῆς δὲ χώρας αὐτῶν οἱ Ῥωμαῖοι κρατοῦντες ἄφθονα πάντα παρεχοτέκνης, συχνὰς διέτριψαν ἡμέρας· καὶ ἐπειδὴ καιρὸς

ἀπώρσεως ἦν, ἄγοντες ὅσας οἷοί τε ἦσαν ὠφελείας, ἀπῆσαν ἐπ' οἶκου. Ταρκύνιος δ' ἐπεὶ τὰ πρὸς Οὐεϊεντανοὺς ἐχώρησεν αὐτῷ κατὰ νοῦν, ἐπὶ τοὺς ἐν Φιδήνῃ πολεμίους ἐξάγει τὴν στρατιάν, ἐκβαλεῖν τε βουλόμενος τὴν ἐν αὐτῇ φρουράν, καὶ τοὺς παραδόντας τοῖς Τυῤῥηνοῖς τὰ τείχη τιμωρήσασθαι προθυμούμενος. ἐγένετο μὲν οὖν καὶ ἐκ παρατάξεως μάχη Ῥωμαίοις πρὸς τοὺς ἐξελθόντας ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἐν ταῖς τειχομαχίαις ἀγὼν καρτερός. ἐάλω δ' οὖν ἡ πόλις κατὰ κράτος· καὶ οἱ μὲν φρουροὶ δεδέντες ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις τῶν Τυῤῥηνῶν αἰχμαλώτοις ἦσαν ἐν φυλακῇ. Φιδηναίων δὲ οἱ δοκοῦντες αἴτιοι γεγονέναι τῆς ἀποστάσεως, οἱ μέν, ὑπὸ μαστίγων αἰκισθέντες, ἐν τῷ φανερῷ τοὺς αὐχένας ἀπεκόπησαν· οἱ δὲ φυγῆς ἐζημιώθησαν ἀϊδίους. τὰς δὲ οὐσίας αὐτῶν διέλαχον οἱ καταλειφθέντες Ῥωμαίων ἔποικοί τε καὶ φρουροὶ τῆς πόλεως.

LIX. Τελευταία δ' ἡ Ῥωμαίων μάχη καὶ Τυῤῥηνῶν ἐγένετο πόλεως Ἠρήτου πλησίον ἐν τῇ Σαβίνων γῇ. δι' ἐκείνης γὰρ ἐποιήσαντο τὴν ἐπὶ Ῥωμαίους ἔλευσιν οἱ Τυῤῥηνοὶ, πεισθέντες ὑπὸ τῶν ἐκεῖ δυνατῶν, ὧ συστρατευσομένων σφίσι τῶν Σαβίνων. αἱ γὰρ ἐξαιτεῖς αὐτοῖς περὶ τῆς εἰρήνης πρὸς Ταρκύνιον ἀναχαὶ διειληλύθεσαν ἤδη, καὶ πολλοῖς τῶν Σαβίνων πόθος ἦν ἐπανορθώσασθαι τὰς προτέρας ἥττας, ἐπιτεθραμμένης ἐν ταῖς πόλεσι νεότητος ἱκανῆς. οὐ μὴν ἐχώρησέ γε αὐτοῖς ἡ πεῖρα κατὰ νοῦν, θᾶττον ἐπιφανείσης τῆς Ῥωμαίων στρατιᾶς, οὐδ' ἐξεγένετο παρ' οὐδεμιᾶς τῶν πόλεων κοι-

νὴν ἀποσταλῆναι τοῖς Τυῤῥηνοῖς συμμαχίαν, ἀλλὰ ἐθέλοντάί τινες ἐπεκούρησαν αὐτοῖς, ὀλίγοι μισθοῖς μεγάλοις ὑπαχθέντες. ἐκ ταύτης τῆς μάχης, μεγίστης τῶν προτέρων γενομένης, ὅσας πρὸς ἀλλήλους ἐπολέμησαν, τὰ μὲν Ῥωμαίων πράγματα θαυμαστὴν ὅσην ἐπίδοσιν ἔλαβε, νίκην ἐξενεγκαμένων καλλίστην, καὶ βασιλεῖ Ταρκυνίῳ τὴν τροπαιοφόρον πομπὴν κατάγειν ἥτε βουλὴ καὶ ὁ δῆμος ἐψηφίσατο. τὰ δὲ τῶν Τυῤῥηνῶν ἔπεσε φρονήματα, πάσας μὲν ἐξαποστειλάντων εἰς τὸν ἀγῶνα τὰς ἐξ ἑκάστης πόλεως δυνάμεις, ὀλίγους δέ τινας τοὺς διασωθέντας ἐκ πολλῶν ὑποδεξαμένων. οἱ μὲν γὰρ ἐν τῇ παρατάξει μαχόμενοι κατεκόπησαν, οἱ δ' ἐν τῇ τροπῇ δυσχωρίαις ἐγκυρήσαντες ἀνεξόδοις, παρέδοσαν τοῖς κρατηκύσιν ἑαυτούς. τοιαύτης μέντοι συμφορᾶς πειραθέντες οἱ δυνατώτατοι τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν, ἔργον ἐποίησαν ἀνθρώπων φρονίμων. ἑτέραν γὰρ στρατιὰν ἐξαγαγόντος ἐπ' αὐτοὺς βασιλέως Ταρκυνίου, συναχθέντες εἰς μίαν ἀγορὰν, περὶ καταλύσεως τοῦ πολέμου διαλέγεσθαι πρὸς αὐτὸν ἐψηφίσαντο· καὶ πέμπουσι τοὺς πρισβυτάτους ἄνδρας καὶ τιμιωτάτους ἐξ ἑκάστης πόλεως, αὐτοκράτορας ἀποδειξάντες τῶν περὶ τῆς εἰρήνης ὁμολογιῶν.

LX. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀκούσας αὐτῶν, πολλὰ διαλεχθέντων ἐπαγωγὰ πρὸς ἐπιείκειαν καὶ μετριότητα, καὶ τῆς συγγενείας, ἧς εἶχε πρὸς τὸ ἔθνος, ὑπομιμνησκόντων, ἓν τοῦτο μόνον ἔφη βούλεσθαι παρ' αὐτῶν μαθεῖν, πότερον ἔτι διαφέρονται περὶ τῶν ἴσων καὶ ἐπὶ ὁπτοῖς τισι τὰς περὶ τῆς εἰ-

ρήνης ὁμολογίας πάρεισε ποιησόμενοι, ἢ συγγινώσκουσιν ἑαυτοῖς κεκρατημένοις, καὶ τὰς πόλεις ἐπιτρέπουσιν αὐτῷ. ἀποκριναμένων δ' αὐτῶν ὅτι καὶ τὰς πόλεις ἐπιτρέπουσιν αὐτῷ, καὶ τὴν εἰρήνην στέρξουσιν ἐφ' οἷς ἄν ποτε δικαίοις αὐτῆς τύχωσι, περιχαρὴς ἐπὶ τούτοις γενόμενος, „ἐκούσατε νῦν, „ἔφησεν, ἐφ' οἷς [ἄν ποτε] δικαίοις κατακλύσομαι „τὸν πόλεμον, καὶ τίνας ὑμῖν δίδωμι χάριτας· ἐγὼ „Τυῤῥηνῶν οὔτε ἀποκτεῖναί τινα πρόθυμός εἰμι, „οὔτε φυγάδα ποιῆσαι τῆς πατρίδος, οὔτε ἀφαιρέ„σει τῶν ὑπαρχόντων ζημιῶσαι· τάς τε πόλεις ὑμῖν „ἀφίημι πάσας ἀφρουρήτους καὶ ἀφορολογήτους „καὶ αὐτονόμους, πολιτείας τε κόσμον ἑκάστῃ φυλάτ„τειν συγχωρῶ τὸν ἀρχαῖον. διδοὺς δὲ ταῦθ' ὑμῖν, „ἓν οἴομαι δεῖν, ἀνθ' ἂν δίδωμι πάντων, ὑπάρξαι „μοὶ παρ' ὑμῶν, τὴν ἡγεμονίαν τῶν πόλεων, ἧς κύ„ριος μὲν ἔσομαι καὶ μὴ βουλομένων ὑμῶν, ἕως ἂν „κρατῶ τοῖς ὅπλοις· παρ' ἑκόντων δὲ μᾶλλον ἢ „παρ' ἀκόντων τυχεῖν αὐτῆς βούλομαι. ταῦτ' ἀπαγ„γέλλετε ταῖς πόλεσιν, ἐγὼ δὲ ὑμῖν ἐκεχειρίαν, ἕως „ἂν ἀφίκησθε, παρέξειν ὑπισχνοῦμαι."

LXI. Ταύτας λαβόντες οἱ πρέσβεις τὰς ἀποκρίσεις ᾤχοντο, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας παρῆσαν, οὐ λόγους αὐτῷ μόνον φέροντες φιλοὺς, ἀλλὰ καὶ σύμβολα τῆς ἡγεμονίας, οἷς ἑκόσμουν αὐτοὶ τοὺς σφετέρους βασιλεῖς, κομίζοντες, στέφανόν τε χρύσεον, καὶ θρόνον ἐλεφάντινον, καὶ σκῆπτρον ἀετὸν ἔχον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, χιτῶνά τε πορφυροῦν χρυσόσημον, καὶ περιβόλαιον πορφυροῦν ποικίλον, οἷα Λυδῶν

τε καὶ Περσῶν ἐφόρουν οἱ βασιλεῖς, πλὴν οὐ τετράγωνόν γε τῷ σχήματι, καθάπερ ἐκεῖνα ἦν, ἀλλ' ἡμικύκλιον· τὰ δὲ τοιαῦτα τῶν ἀμφιεσμάτων Ῥωμαῖοι μὲν τόγας, Ἕλληνες δὲ τήβεννον καλοῦσιν, οὐκ οἶδ' ὁπόθεν μαθόντες. Ἑλληνικὸν γὰρ οὐ φαίνεταί μοι τοὔνομα εἶναι. ὡς δέ τινες ἱστοροῦσι, καὶ τοὺς δώδεκα πελέκεις ἐκόμισαν αὐτῷ, λαβόντες ἐξ ἑκάστης πόλεως ἕνα. Τυῤῥηνὸν γὰρ ἔθος ἐδόκει, ἑκάστου τῶν κατὰ πόλιν βασιλέων ἕνα προηγεῖσθαι ῥαβδοφόρον, ἅμα τῇ δέσμῃ τῶν ῥάβδων πέλεκυν φέροντα· εἰ δὲ κοινὴ γίνοιτο τῶν δώδεκα πόλεων στρατεία, τοὺς δώδεκα πελέκεις ἑνὶ παραδίδοσθαι τῷ λαβόντι τὴν αὐτοκράτορα ἀρχήν. οὐ μὴν ἅπαντές γε συμφέρονται τοῖς ταῦτα λέγουσιν, ἀλλὰ παλαίτερον ἔτι τῆς Ταρκυνίου βασιλείας πελέκεις δώδεκα πρὸ τῶν βασιλέων φέρεσθαί φασι· καταστήσασθαι δὲ τὸ ἔθος τοῦτο Ῥωμύλον εὐθὺς ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχήν. οὐθὲν δὲ κωλύει τὸ μὲν εὕρημα Τυῤῥηνῶν εἶναι, χρήσασθαι δ' αὐτῷ πρῶτον Ῥωμύλον παρ' ἐκείνων λαβόντα, κομισθῆναι δὲ καὶ Ταρκυνίῳ σὺν τοῖς ἄλλοις κόσμοις βασιλικοῖς καὶ τοὺς δώδεκα πελέκεις, ὥσπερ γε καὶ νῦν Ῥωμαῖοι τὰ σκῆπτρα καὶ τὰ διαδήματα δωροῦνται τοῖς βασιλεῦσι, βεβαιοῦντες αὐτοῖς τὰς ἐξουσίας· ἐπεὶ καὶ μὴ λαβόντες παρ' ἐκείνων, ἔχουσιν αὐτά.

LXII. Ταύταις μὲν τιμαῖς ὁ Ταρκύνιος οὐκ εὐθὺς ἐχρήσατο λαβών, ὡς οἱ πλεῖστοι γράφουσι τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων· ἀλλ' ἀποδοὺς τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τὴν διάγνωσιν, εἰ λήπτεον αὐτά, ἐπειδὴ πᾶσι βουλομένοις ἦν, τότε προσεδέξατο, καὶ πάν-

τα τὰν ἐξ ἐκείνου χρόνου ἕως εἰς τὸ χρεὼν μετάσχη, στέφανόν τε χρύσεον ἐφόρει καὶ πορφυρᾶν ἐσθῆτα ποικίλην ἀμπέχετο, καὶ σκῆπτρον ἐλεφάντινον ἔχων ἐπὶ θρόνου ἐκαθέζετο ἐλεφαντίνου, καὶ οἱ δώδεκα ῥαβδοῦχοι τοὺς πελέκεις φέροντες ἅμα ταῖς ῥάβδοις δικάζοντί τε αὐτῷ παρίσταντο, καὶ πορευομένου προηγοῦντο. οὗτος ὁ τρόπος ἅπασι, καὶ τοῖς μετ' ἐκεῖνον τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν ἔχουσι παρέμεινε, καὶ μετὰ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων τοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ὑπάτοις, ἓξ τοῦ στεφάνου καὶ τῆς ποικίλης ἐσθῆτος· ταῦτα δ' αὐτῶν ἀφῃρέθη μόνα, φορτικὰ δόξαντα εἶναι καὶ ἐπίφθονα. πλὴν ὅταν ἐκ πολέμου νίκην καταγόντες, θριάμβου παρὰ τῆς βουλῆς ἀξιωθῶσι, τότε καὶ χρυσοφοροῦσι, καὶ ποικίλαις ἀλουργίσιν ἀμφιέννυνται. ὁ μὲν οὖν πρὸς Τυῤῥηνοὺς αὐστὰς Ταρκυνίῳ πόλεμος, ἔτη κατασχὼν ἑπτά, τοιαύτην ἔσχε συντέλειαν.

LXIII. Ἐπὶ δὲ κατοικουμένου τοῦ Σαβίνων ἔθνους ἀντιπάλου Ῥωμαίοις ὑπὸ τῆς φιλοτιμίας, ἄνδρας τε μαχητὰς ἔχοντος, καὶ χώραν νεμομένου πολλὴν καὶ ἀγαθήν, καὶ τῆς Ῥώμης οὐ πρόσω κειμένην, πολλὴν ἔσχεν ὁ Ταρκύνιος προθυμίαν καὶ τούτους ὑπαγαγέσθαι, καὶ προεῖπεν αὐτοῖς τὸν πόλεμον, ἐγκαλῶν τοῖς πόλεσιν ὅτι τοὺς ὑποσχομένους Τυῤῥηνοῖς, ἐὰν ἀφίκωνται στρατὸν ἄγοντες εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἐκείνοις μὲν φίλας, Ῥωμαίοις δ' ἐχθρὰς ποιήσειν τὰς ἰδίας πατρίδας, ἀπαιτούμενοι οὐκ ἐβούλοντο ἐκδοῦναι. οἱ δὲ Σαβῖνοι τε ὑποδέχονται τὸν πόλεμον, οὐκ ἀξιοῦντες τοὺς ἐνιαυτησίους τῶν ἀστῶν ἀφαιρεθῆναι· καὶ πρὶν ἀφικέσθαι Ῥωμαίων δύναμιν ἐπὶ

σφᾶς, αὐτοὶ στρατὸν ἐξηγοῦσιν ἐπὶ τὴν ἐκείνων. βασιλεὺς δὲ Ταρκύνιος ὡς ἤκουσε διαβεβηκότας τοὺς Σαβίνους Ἄνιῆτα ποταμὸν, καὶ ληϊστευόμενα ὑπ' αὐτῶν τὰ περὶ τὴν παρεμβολὴν ἅπαντα, ἀναλαβὼν τὴν εὐζωνοτάτην Ῥωμαίων νεότητα, ὡς εἶχε τάχους ἐξῆγεν ἐπὶ τοὺς διεσπαρμένους ἐπὶ τὰς προνομάς. ὑποκτείνας δὲ πολλοὺς αὐτῶν, καὶ τὴν λείαν ὅσην ἦγον ἀφελόμενος, ἐγγὺς τῆς ἐκείνων παρεμβολῆς τίθηται τὸν χάρακα· καὶ διαλιπὼν ὀλίγας τινὰς ἡμέρας, ἕως ἥ τε ἰσχὺς δύναμις ἐκ τῆς πόλεως πρὸς αὐτὸν ἀφίκετο, καὶ αἱ παρὰ τῶν συμμάχων ἐπικουρίαι συνήχθησαν, κατέβαινεν εἰς τὸ πεδίον ὡς μαχησόμενος.

LXIV. Ἰδόντες δὲ τοὺς Ῥωμαίους οἱ Σαβῖνοι προθύμως ἐπὶ τὸν ἀγῶνα χωροῦντας, ἐξῆγον καὶ αὐτοὶ τὰς δυνάμεις, οὔτε πλήθει λειπόμενοι τῶν πολεμίων οὔτε ἀρετῇ· καὶ συμπεσόντες ἐμάχοντο πᾶσαν ἐπιδεικνύμενοι τόλμαν, ἕως ἦν αὐτοῖς μόνος εἷς ὁ πρὸς τοὺς ἀντιτεταγμένους ἀγών. ἔπεισε μαθόντες ἐπίστασι σφίσι κατὰ νώτου στρατὸν πολεμίων ἕτερον ἐν τάξει καὶ κόσμῳ χωροῦντα, καταλιπόντες τὰ σημεῖα τρέπονται εἰς φυγήν. ἦσαν δὲ Ῥωμαίων ἄνδρες ἐπίλεκτοι πεζοί τε καὶ ἱππεῖς οὓς ὁ Ταρκύνιος ἐπιτηδείοις χωρίοις ἐλόχισε διὰ νυκτός. τούτους δὴ τοὺς ἄνδρας οἱ Σαβῖνοι διώκοντες ἐκ τοῦ ἀδοκήτου σφίσιν ἐπιγενομένους, οὐθὲν ὅτι γενναῖον ἔργον ἀπεδείξαντο, ἀλλ' ὡς κατεστρατηγημένοι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, καὶ συμφορᾷ πεπληγότες ἀμήχανῳ, σώζειν ἑαυτοὺς ἄλλοι κατ' ἄλλας ὁδοὺς ἐπειρῶντο· πᾶν τοῦτο μᾶλιστα

πολὺς αὐτῶν φόνος ἐγινομένων ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἵππου, καὶ πανταχόθεν ἀποκλειομένων ὥστε ὀλίγους τινὰς ἐξ αὐτῶν γενέσθαι κομιδῇ τοὺς διασωθέντας εἰς τὰς ἐγγιστα πόλεις· τὸ δὲ πλεῖον μέρος, ὅσαν μὴ κατὰ τὴν μάχην ἔπεσεν, ὑποχείριον τοῖς Ῥωμαίοις γενέσθαι· οὐδὲ γὰρ οἱ καταληφθέντες ἐν τῷ χάρακι τὴν ἔφοδον ἀποκρούσασθαι τῶν ἐπιόντων σφίσιν ἐθάρρησαν, οὐδ' εἰς πεῖραν ἦλθον μάχης, ἀλλ' ἐκταραχθέντες ὑπὸ ταῦ παρ' ἐλπίδα καιροῦ, παρέδοσαν ἁμαχητὶ σφᾶς τε αὐτοὺς καὶ τὸ ἔρυμα. αἱ μὲν δὴ τῶν Σαβίνων πόλεις ὡς κατεστρατηγημέναι, καὶ οὐκ ἀρετῇ τὴν νίκην ἀφῃρημέναι πρὸς τῶν πολεμίων, ἀλλὰ δόλῳ, μείζονας αὖθις ἀποστέλλειν δυνάμεις παρεσκευάζοντο, καὶ στρατηγὸν ἐμπειρότερον. ὁ δὲ Ταρκύνιος μαθὼν τὴν διάνοιαν αὐτῶν, συνῆγε τὴν στρατιὰν διὰ τάχους, καὶ πρὶν ἐκείνους ἅπαντας δὴ συνελθεῖν, φθάνει διαβὰς τὸν Ἀνίηπα ποταμόν. ταῦτα μαθὼν ὁ τῶν Σαβίνων στρατηγὸς, ἐᾷ μὲν ὡς εἶχε τάχους τὴν νεωστὶ δύναμιν συνηγμένην ἀναλαβὼν, καὶ στρατοπεδεύεται πλησίον τῶν Ῥωμαίων, ἐπὶ λόφου τινὸς ὑψηλοῦ καὶ ἀποτόμου· μάχης δὲ ἄρχειν οὐκ ἐδοκίμαζεν ἕως αἱ λοιπαὶ τῶν Σαβίνων δυνάμεις συνέλθωσιν, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς προνομεύοντας τὴν χώραν ἐκπέμπων αἰεί τινας τῶν ἱππέων, καὶ λόχους ἐγκαθίζων ἴλας ἢ νάπαις, εἶργε τοὺς Ῥωμαίους τῶν ἐπὶ τὴν χώραν ἐξόδων.

LXV. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον αὐτοῦ χρωμένου τῷ πολέμῳ, πολλαὶ μὲν συμπλοκαὶ καὶ κατ' ὀλίγους τε καὶ ἱππέων ἐγίνοντο, μάχη δὲ ὁλοσχερὴς

ἅπάντων οὐδεμίᾳ. ἑλκομένου δὲ τοῦ χρόνου δι' ὀργῆς φέρων τὴν διατριβὴν ὁ Ταρκύνιος, ἐπὶ τὴν παρεμβολὴν τῶν πολεμίων τὰς δυνάμεις ἔκρινεν ἄγειν, καὶ πολλὰς ἐποιήσατο προσβολάς. ἔπειτα μαθὼν τῷ βιαίῳ τρόπῳ οὐ ῥᾳδίαν οὖσαν αὐτὴν ἁλῶναι δι' ἰσχυρότητα, τῇ σπάνει τῶν ἐπιτηδείων πολεμεῖν τοὺς ἐν αὐτῇ διέγνω. καὶ παρὰ πάσας τὰς φερούσας ἐπ' αὐτὴν ὁδοὺς φρουρὰς κατασκευαζόμενος, ξυλίζεσθαί τε αὐτοὺς καὶ χιλὸν ἵπποις συνάγειν καὶ τἆλλα ἐπιτήδεια λαμβάνειν ἐκ τῆς χώρας οὐκ ἐῶν, εἰς πολλὴν κατέστησεν ἀπάντων ἀπορίαν· ὥστ' ἠναγκάσθησαν φυλάξαντες νύκτα χειμέριον ὕδασι καὶ ἀνέμῳ, φυγεῖν αἰσχρῶς ἐκ τοῦ χάρακος, καταλιπόντες ἐν αὐτῷ τά τε ὑποζύγια καὶ τὰς σκηνάς, καὶ τοὺς τραυματίας, καὶ τὴν εἰς τὸν πόλεμον παρασκευήν πᾶσαν. τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ μαθόντες οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἄπαρσιν αὐτῶν, καὶ γενόμενοι τοῦ χάρακος ἅμαχητὶ κύριοι, σκηνάς μὲν καὶ ὑποζύγια καὶ χρήματα διήρπασαν, τοὺς δὲ αἰχμαλώτους ἄγοντες ὡς τὴν Ῥώμην ἀνέστρεψαν. οὗτος ὁ πόλεμος ἔτη πέντε διέμεινε συνεχῶς πολεμούμενος, ἐν ᾧ γῇ ἀμφότεροι τὴν ἀλλήλων πορθοῦντες, καὶ μάχας πολλὰς ἐλάττους τε καὶ μείζους μαχόμενοι διετέλεσαν, ὀλίγα μέν τινα καὶ τῶν Σαβίνων διευτυχούντων ἐν τοῖς ἀγῶσι, τὰ δὲ πλεῖστα Ῥωμαίων. ἐν δὲ τῇ τελευταίᾳ μάχῃ τέλος ἔλαβεν ὁλοσχερές. Σαβῖνοι γὰρ οὐχ ὡς πρότερον ἐκ διαδοχῆς, ἀλλ' ἅμα πάντες οἱ στρατεύσιμον ἔχοντες ἡλικίαν, ἐξῆλθον ἐπὶ τὸν πόλεμον· Ῥωμαῖοί τε σύμπαντες, τάς Λατίνων καὶ Τυρρηνῶν καὶ τῶν ἄλ-

λων συμμάχων δυνάμεις παραλαβόντες, ἐχώρουν ὁμόσε τοῖς πολεμίοις. ὁ μὲν οὖν τῶν Σαβίνων στρατηγός, μερίσας τὰς δυνάμεις, δύο ποιεῖται στρατόπεδα. ὁ δὲ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς τρία ποιήσας τάγματα, καὶ τρεῖς παρεμβολὰς οὐ μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἴδρυσας, αὐτὸς μὲν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἡγεῖτο δυνάμεως· Ἀρόντα δὲ τὸν ἀδελφιδοῦν τῆς Τυῤῥηνικῆς συμμαχίας ἀπέδειξε στρατηγόν· Λατίνων δὲ καὶ τῶν ἄλλων συμμάχων ἔταξεν ἄρχειν ἄνδρα γενναῖον μὲν τὰ πολέμια, καὶ φρονεῖν τὰ δέοντα ἱκανώτατον, ξένον δὲ καὶ ἄπολιν· Σερούιος αὐτῷ προσηγορικὸν ὄνομα ἦν, Τύλλιος δὲ τὸ συγγενικόν· ᾧ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν Ταρκυνίου τελευτὴν βασιλεύειν τῆς πόλεως ἐπέτρεψαν, οὐκ οὔσης Ταρκυνίῳ γενεᾶς ἄῤῥενος, ἀγάμενοι τὸν ἄνδρα τῆς περὶ τὰ πολέμια καὶ τῆς περὶ τὰ πολιτικὰ ἀρετῆς. γένος δὲ τοῦ ἀνδρὸς τοῦδε καὶ τροφὰς καὶ τύχας καὶ τὴν ἐκ τοῦ θείου γενομένην περὶ αὐτὸν ἐπιφάνειαν, ὅταν κατὰ τοῦτο κέωμαι τὸ μέρος τῆς λόγου, διηγήσομαι.

LXVI. Τάξας δ' οὖν, ἐπειδὴ παρεσκεύαστο ἀμφοτέροις τὰ πρὸς τὸν ἀγῶνα ἐπιτήδεια, συνῆσαν εἰς μάχην· εἶχον δὲ τὸ μὲν εὐώνυμον κέρας οἱ Ῥωμαῖοι, τὸ δὲ δεξιὸν οἱ Τυῤῥηνοί, κατὰ μέσην δὲ τὴν φάλαγγα Λατῖνοι ἐτάχθησαν. γενομένου δὲ ἀγῶνος κρατεροῦ δι' ὅλης ἡμέρας, ἐνίκων οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ πολύ· καὶ πολλοὺς μὲν ἀποκτείναντες ἐν τῇ μάχῃ τῶν πολεμίων γενομένους ἄνδρας ἀγαθοὺς, πολλῷ δ' ἔτι πλείους αἰχμαλώτους λαβόντες ἐν τῇ φυγῇ, τῶν δὲ παρεμβολῶν ἀμφοτέρων ἐγκρατεῖς γενόμενοι,

καὶ χρημάτων μέγαν περιβαλόμενοι πλοῦτον, ἅδεως ἤδη τῆς ὑπαίθρου πάσης ἐκράτουν· ἦν πυρὶ καὶ σιδήρῳ καὶ πᾶσι λωβησάμενοι κακοῖς, ἐπειδὴ τὸ θέρος ἐτελεύτα, λύσαντες τὰς παρεμβολὰς ἀπῆεσαν ἐπ' οἶκον. καὶ ὁ βασιλεὺς Ταρκύνιος τρίτον ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀρχῆς τὸν ἐκ τῆσδε τῆς μάχης κατήγαγε θρίαμβον. τῷ δ' ἑξῆς ἐνιαυτῷ παρασκευαζομένου πάλιν στρατὸν τοῦ βασιλέως ἐπὶ τὰς πόλεις τῶν Σαβίνων ἐξάγειν, καὶ πολιορκίαις αὐτὰς προσάγεσθαι διεγνωκότος, γενναῖον μὲν οὐδὲν ἔτι βούλευμα καὶ νεανικὸν οὐδεμιᾶς ἐγένετο, κοινῇ δὲ πᾶσαι γνώμῃ χρησάμεναι, πρὶν εἰς κίνδυνον ἐλθεῖν ἀνδραποδισμοῦ καὶ κατασκαφῆς, καταλύσασθαι τὸν πόλεμον ἔγνωσαν. καὶ παρῆσαν ἐξ ἑκάστης πόλεως οἱ πράτιστοι τῶν Σαβίνων πρὸς βασιλέα Ταρκύνιον ἐξεληλυθότα, μετὰ πάσης ἤδη δυνάμεως, παραδιδόντες αὐτῷ τὰ τείχη, καὶ δεόμενοι μετρίας ποιήσασθαι συμβάσεις. ὁ δὲ ἀσπαστῶς δεξάμενος τὴν ἄνευ κινδύνου ὑποταγὴν τοῦ ἔθνους, σπονδάς τε ποιεῖται πρὸς αὐτοὺς ὑπὲρ εἰρήνης τε καὶ φιλίας ἐπὶ ταῖς αὐταῖς ὁμολογίαις, αἷς Τυρρηνοὺς πρότερον ὑπηγάγετο, καὶ τοὺς ἀχμαλώτους ἀπέδωκαν αὐτοῖς ἄνευ λύτρων.

In republica quae gesserit.

LXVII. Αὗται αἱ πολεμικαὶ πράξεις βασιλέως Ταρκυνίου μνημονεύονται. εἰρηνικαὶ δὲ καὶ πολιτικαὶ τοιαίδέ τινες. οὐδὲ γὰρ αὐτὰς βούλομαι παραλιθεῖν ἀμνημονεύτους. εὐθὺς γὰρ ἅμα τῷ παραλαβεῖν τὴν ἀρχὴν, τὸν δημοτικὸν ὄχλον οἰκεῖον ἑαυτῷ

ποιῆσαι προθυμηθεὶς, ὥσπερ οἱ πρότερον βασιλεῖς ἐποίουν, διὰ τοιαύτης εὐεργεσίας ὑπηγάγετο. ἐπιλέξας ἄνδρας ἑκατὸν ἐκ πάντων τῶν δημοτικῶν, οἷς ἀρετήν τινα πολεμικὴν ἢ πολιτικὴν φρόνησιν ἅπαντες ἐμαρτύρουν, πατρικίους ἐποίησε, καὶ κατέταξεν εἰς τὸν τῶν βουλευτῶν ἀριθμόν. καὶ τότε πρῶτον ἐγένοντο Ῥωμαίοις τριακόσιοι βουλευταὶ, τέως ὄντες διακόσιοι. ἔπειτα ταῖς ἱεραῖς παρθένοις, ὑφ' ὧν τὸ ἄσβεστον φυλάττεται πῦρ, τέτταρσιν οὔσαις, δύο προσκατέλεξεν ἑτέρας· πλειόνων γὰρ ἤδη συντελουμένων ὑπὲρ τῆς πόλεως ἱερουργιῶν, αἷς ἔδει τὰς τῆς Ἑστίας παρεῖναι θυηπόλους, οὐκ ἐδόκουν αἱ τέτταρες ἀρκεῖν. Ταρκυνίου δὲ ἄρξαντος ἠκολούθουν οἱ λοιποὶ βασιλεῖς, καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἀποδείκνυνται ἐξ τῆς Ἑστίας ἀμφίπολοι. δοκεῖ δὲ καὶ τὰς τιμωρίας, αἷς κολάζονται πρὸς τῶν ἱεροφαντῶν αἱ μὴ φυλάττουσαι τὴν παρθενίαν, ἐκεῖνος ἐξευρεῖν πρῶτος, εἴτε κατὰ λογισμόν, εἴτε, ὡς οἴονταί τινες, ὀνείροις πειθόμενος, ἃ μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν ἐν τοῖς Σιβυλλείοις εὑρεθῆναι χρησμοῖς οἱ τῶν ἱερῶν ἐξηγηταὶ λέγουσιν. ἐφωράθη γάρ τις ἐπὶ τῆς ἐκείνου βασιλείας ἱέρεια Πιναρία Ποπλίου θυγάτηρ, οὐχ ἁγνὴ προσιοῦσα τοῖς ἱεροῖς. τρόπος δὲ τιμωρίας ὅστις ἐστὶν, ᾧ κολάζουσι τὰς διαφθαρείσας, ἐν τῇ πρὸ ταύτης δεδήλωταί μοι γραφῇ. τήν τε ἀγορὰν, ἐν ᾗ δικάζουσι καὶ ἐκκλησιάζουσι, καὶ τὰς ἄλλας ἐπιτελοῦσι πολιτικὰς πράξεις, ἐκεῖνος ἐκόσμησεν, ἐργαστηρίοις τε καὶ τοῖς ἄλλοις κόσμοις περιλαβών· καὶ τὰ τείχη τῆς πόλεως αὐτοσχέδια, καὶ

φαῦλα ταῖς ἐργασίαις ὄντα, πρῶτος ἐδοκίμασε λίθοις ἁμαξιαίοις εἰργασμένοις πρὸς κανόνα κατασκευάζειν. ἤρξατο δὲ καὶ τὰς ὑπονόμους ὀρύττειν τάφρους, δι' ὧν ἐπὶ τὸν Τίβεριν ὀχεύεται πᾶν τὸ συῤῥέον ἐκ τῶν στενωπῶν ὕδωρ, ἔργα θαυμαστὰ καὶ κρείττω λόγου κατασκευασάμενος. ἔγωγ' οὖν ἐν τρισὶ τοῖς μεγαλοπρεπεστάτοις κατασκευάσμασι τῆς Ῥώμης, ἐξ ὧν μάλιστα τὸ τῆς ἡγεμονίας ἐμφαίνεται μέγεθος, τάς τε τῶν ὑδάτων ἀγωγὰς τίθεμαι, καὶ τὰς τῶν ὁδῶν στρώσεις, καὶ τὰς τῶν ὑπονόμων ἐργασίας, οὐ μόνον εἰς τὸ χρήσιμον τῆς κατασκευῆς τὴν διάνοιαν φέρων· ὑπὲρ οὗ κατὰ τὸν οἰκεῖον καιρὸν ἐρῶ· ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τῶν ἀναλωμάτων πολυτέλειαν, ἣν ἐξ ἑνὸς ἔργου τεκμήραιτ' ἄν τις, Γάϊον Ἀκύλιον ποιησάμενος τοῦ μέλλοντος λέγεσθαι βεβαιωτὴν, ὃς φησιν ἀμεληθεισῶν ποτε τῶν τάφρων καὶ μηκέτι διαῤῥεομένων, τοὺς τιμητὰς τὴν ἀνακάθαρσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπισκευὴν χιλίων μισθῶσαι ταλάντων.

LXVIII. Κατεσκεύασε δὲ καὶ τὸν μέγιστον τῶν ἱπποδρόμων Ταρκύνιος τὸν μεταξὺ τοῦ τε Αὐεντίνου καὶ τοῦ Παλαντίου κείμενον, πρῶτον ὑποστέγους περὶ αὐτὸν ποιήσας καθέδρας· τέως γὰρ ἑστῶτες ἐθεώρουν ἐπ' ἰκρίων, δοράτων ξυλίναις σκηναῖς ἐπικειμένων· καὶ διελὼν τοὺς τόπους εἰς τριάκοντα φράτρας, ἑκάστῃ φράτρᾳ μοῖραν ἀπέδωκε μίαν, ὥστε ἐν τῇ προσηκούσῃ χώρᾳ καθεζόμενον ἕκαστον θεωρεῖν. ἔμελλε δὲ ἅρα σὺν χρόνῳ καὶ τοῦτο τὸ ἔργον ἐν τοῖς πάνυ καλοῖς καὶ θαυμαστοῖς κατασκευάσμασι τῆς πόλεως γενήσεσθαι. μῆκος μὲν

γὰρ τοῦ ἱπποδρόμου, τριῶν καὶ ἡμίσους ἐστὶ σταδίων· εὖρος δὲ, τεττάρων πλέθρων· πέριξ δὲ αὐτοῦ κατά τε τὰς μείζους πλευρὰς, καὶ κατὰ μίαν τῶν ἐλαττόνων, εὔριπος εἰς ὑποδοχὴν ὕδατος ὀρώρυκται, βάθος τε καὶ πλάτος δεκάπους. μετὰ δὲ τὸν εὔριπον οἰκοδόμηνται στοαὶ τρίστεγοι. τούτων δὲ αἱ μὲν ἐπίπεδοι, λίθινας ἔχουσιν, ὥσπερ ἐν τοῖς θεάτροις, ὀλίγον ὑπερανεστηκυίας καθέδρας· αἱ δ' ὑπερῷοι, ξυλίνας. συνάγονται δ' εἰς τὸ αὐτὸ καὶ συνάπτουσιν ἀλλήλαις αἱ μείζους, ὑπὸ τῆς ἐλάττονός, μηνοειδὲς ἐχούσης τὸ σχῆμα, συγκλειόμεναι· ὥστε μίαν ἐκ τῶν τριῶν γενέσθαι στοὰν ἀμφιθεάτρου, ὀκτὼ σταδίων, ἱκανὴν ὑποδέξασθαι πεντεκαίδεκα μυριάδας ἀνθρώπων. ἡ δὲ λοιπὴ τῶν ἐλαττόνων πλευρῶν αἴθριος ἀνειμένη ψαλιδωτὰς ἱππαφέσεις ἔχει, διὰ μιᾶς ὕσπληγγος ἅπαν πάσας ἀνοιγομένας. ἔστι δὲ καὶ περὶ τὸν ἱππόδρομον ἔξωθεν ἑτέρα στοὰ μονόστεγος, ἐργαστήρια ἔχουσα ἐν αὐτῇ, καὶ οἰκήσεις ὑπὲρ αὐτά· δι' ἧς εἰσιν εἰσοδοί τε καὶ ἀναβάσεις τοῖς ἐπὶ τὴν θέαν ἄφικνουμένοις παρ' ἕκαστον ἐργαστήριον, ὥστε μηδὲν ἐνοχλεῖσθαι τὰς τοσάσδε μυριάδας εἰσιούσας τε καὶ ἀπολυομένας.

LXIX. Ἐνεχείρησε δὲ καὶ τὸν νεὼν κατασκευάζειν τοῦτε Διὸς καὶ τῆς Ἥρας καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ βασιλεὺς οὗτος, εὐχὴν ἀποδιδοὺς, ἣν περ ἐποιήσατο τοῖς θεοῖς ἐν τῇ τελευταίᾳ πρὸς Σαβίνους μάχῃ. τὸν μὲν οὖν λόφον, ἐφ' οὗ τὸ ἱερὸν ἔμελλεν ἱδρῦσθαι, πολλῆς δεόμενον πραγματείας· οὔτε γὰρ εὐπρόσοδος ἦν, οὔτε ὁμαλὸς, ἀλλ' ἀπότομος καὶ εἰς

κορυφὴν συναγόμενος ὀξεῖαν· ἀναλήμμασιν ὑψηλοῖς πολλαχόθεν περιλαβών, καὶ πολὺν χοῦν εἰς τὸν μεταξὺ τῶν τε ἀναλημμάτων καὶ τῆς κορυφῆς τόπον ἐμφορήσας, ὁμαλὸν γενέσθαι παρεσκεύασε, καὶ πρὸς ὑποδοχὴν ἱερῶν ἐπιτηδειότατον. τοὺς δὲ Θεμελίους οὐκ ἔφθασε θεῖναι τοῦ νεὼ, χρόνον ἐπιβιώσας μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ πολέμου τετραετῆ. πολλοῖς δ' ὕστερον ἔτεσιν ὁ τρίτος βασιλεύσας ἀπ' ἐκείνου Ταρκύνιος, ὁ τῆς ἀρχῆς ἐκπεσὼν, τούς τε Θεμελίους κατεβάλετο, καὶ τῆς οἰκοδομῆς τὰ πολλὰ εἰργάσατο. οὐ μὴν ἐτελείωσε τὸ ἔργον οὐδ' αὐτὸς, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐναυσίων ἀρχόντων τῶν κατὰ τὸν τρίτον ἐναυτὸν ὑπατευσάντων, τὴν συντέλειαν ἔλαβεν ὁ νεώς. ἄξιον δὲ καὶ τὰ πρὸ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ γενόμενα διελθεῖν, ἃ παραδεδώκασιν ἅπαντες οἱ τὰς ἐπιχωρίους συναγαγόντες ἱστορίας. ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε κατασκευάζειν ὁ Ταρκύνιος τὸν νεὼν, συγκαλέσας τοὺς οἰωνομάντεις, ἐκέλευσε τοῖς ἀνδράσι περὶ αὐτοῦ πρῶτον διαμαντεύσασθαι τοῦ τόπου, τίς ἐπιτηδειότατός ἐστι τῆς πόλεως χῶρος ἱερὸς ἀνεῖσθαι, καὶ τοῖς θεοῖς αὐτοῖς μάλιστα κεχαριαμένος. ἀποδειξάντων δ' αὐτῶν τὸν ὑπερκείμενον τῆς ἀγορᾶς λόφον, ὃς τότε μὲν ἐκαλεῖτο Ταρπήϊος, νῦν δὲ Καπιτωλῖνος, αὖθις ἐκέλευσεν αὐτοὺς διαμαντευσαμένους εἰπεῖν ἐν ὁποίῳ τοῦ λόφου χωρίῳ θέσθαι δεήσει τοὺς θεμελίους. τοῦτο δὲ οὐ πάνυ ῥᾴδιον ἦν· πολλοὶ γὰρ ἦσαν ἐν αὐτῷ βωμοὶ θεῶν τε καὶ δαιμόνων ὀλίγον ἀπέχοντες ἀλλήλων, οὓς ἔδει μετάγειν ἑτέρωσί πη, καὶ πᾶν ἀποδοῦναι τῷ μέλλοντι τοῖς θεοῖς τεμένει

γενήσεσθαι τὸ δάπεδον ὁμαλές. ἔδοξε δὲ τοῖς οἰωνοπόλοις ὑπὲρ ἑκάστου βωμοῦ τῶν καθιδρυμένων διαμαντευσαμένοις, ἐὰν παραχωρῶσιν οἱ θεοί, τότε κινεῖν αὐτούς. οἱ μὲν οὖν ἄλλοι θεοί τε καὶ δαίμονες ἐπέτρεψαν αὐτοῖς εἰς ἕτερα χωρία τοὺς βωμοὺς μεταφέρειν· οἱ δὲ τοῦ Τέρμονος καὶ τῆς Νεότητος πολλὰ παραιτουμένοις τοῖς μάντεσι καὶ λιταροῦσιν οὐκ ἐπείσθησαν, οὐδ' ἠνέσχοντο παραχωρῆσαι τῶν τόπων. τοιγάρτοι συμπεριελήφθησαν αὐτῶν οἱ βωμοὶ τῇ κατασκευῇ τῶν ἱερῶν· καὶ νῦν ὁ μὲν ἕτερός ἐστιν ἐν τῷ προνάῳ τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ δ' ἕτερος ἐν αὐτῷ τῷ σηκῷ πλησίον τοῦ ἕδους. ἐκ δὲ τούτου συνέβαλον οἱ μάντεις, ὅτι τῆς Ῥωμαίων πόλεως οὔτε τοὺς ὅρους μετακινήσει καιρὸς οὐθείς, οὔτε τὴν ἀκμὴν μεταβαλεῖ· καὶ μέχρι τῶν κατ' ἐμὲ χρόνων ἀληθὲς ἐστιν αὐτῶν ἑκάτερον, εἰκοστὴν ἤδη καὶ τετάρτην γενεάν.

LXX. Ὁ δὲ τῶν οἰωνοσκόπων ἐπιφανέστατος τοὺς βωμοὺς μεθιδρυσάμενος, καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς τερμίσας, καὶ τἄλλα προλέγων τὰ θεῖα τῷ δήμῳ διὰ μαντικῆς, αὐτὸς μὲν ἐκαλεῖτο τὸ κοινὸν ὄνομα καὶ προσηγορικόν, Νέβιος, τὸ δὲ συγγενικόν, Ἄττιος, ὃς ἁπάντων θεοφιλέστατος ὁμολογεῖται γενέσθαι τῶν ἀκριβούντων τὴν τέχνην, καὶ μεγίστου τυχεῖν δὲ αὐτῆς ὀνόματος, ἀπίστους τινὰς ὑπερβολὰς τῆς οἰωνομαντικῆς ἐπιδειξάμενος ἐπιστήμης· ὧν ἐγὼ μίαν, ἣν μάλιστα τεθαύμακα, προχειρισάμενος ἐρῶ, προεισπὼν ἐξ οἵας ὁρμηθεὶς συντυχίας, καὶ τίνας ἀφορμὰς παρὰ τοῦ δαιμονίου λαβών, τοσαύτην ἔσχεν ἐπιφά-

νειαν, ὥστε πάντας ἀζήλους ἀποδεῖξαι τοὺς κατὰ τὴν αὐτὴν ἀμείψαντας ἡλικίαν. πένης αὐτοῦ πατὴρ ἐγένετο, χωρίον εὐτελὲς γεωργῶν, ᾧ τότε ἄλλα συνεργάζετο παῖς ὢν ὁ Νάβιος, ὅσα τοῖς τριακοντούτοις δύναμις [ἦν,] καὶ τὰς ὗς ἐξελαύνων ἔβοσκεν. ἀποκοιμηθεὶς δέ ποτε καὶ μετὰ τὴν ἔγερσιν οὐχ εὑρίσκων τινὰς τῶν ὑῶν, τέως μὲν ἔκλαιε, τὰς πληγὰς ὀρρωδῶν τὰς παρὰ τοῦ πατρός· ἔπειτ' ἐλθὼν ἐπὶ τὴν καλιάδα τὴν τῶν ἐν τῷ χωρίῳ καθηδρυμένων ἡρώων, ἠξίου τοὺς ἥρωας συνεξευρεῖν αὐτῷ τὰς ὗς· γενομένου δὲ τούτου θύσειν αὐτοῖς τὸν μέγιστον ὑπέσχετο τῶν ἐκ τοῦ χωρίου βοτρύων. εὑρὼν δὲ μετ' ὀλίγον τὰς ὗς, ἐβούλετο μὲν ἀποδοῦναι τοῖς ἥρωσι τὴν εὐχήν, ἐν ἀπορίᾳ δὲ ἦν πολλῇ, τὸν μέγιστον οὐ δυνάμενος ἐξευρεῖν βότρυν. ἀθημόνων δ' ἐπὶ τῷ πράγματι, τοὺς θεοὺς ἠξίου δεῖξαι αὐτῷ ποιῆσαι τὸ ζητούμενον. ἔπειτ' ἐπελθὼν αὖθις κατὰ δαίμονα διχῇ τέμνει τὸν ἄμπελῶνα. θάτερα μὲν αὐτοῦ λαμβάνων ἐκ δεξιᾶς, θάτερα δ' ἐξ ἀριστερᾶς, ἔπειθ' ὑπὲρ ἑκατέρου τῶν μερῶν τοὺς παρακειμένους οἰωνοὺς ἐσκόπει. φανέντων δ' ἐπὶ θατέρου μέρους ὄρνίθων, οἷων αὐτὸς ἐβούλετο, πάλιν ἐκεῖνο διχῇ διῄρει τὸ χωρίον, καὶ τοὺς ὄρνιθας διέκρινε τοὺς παραγενομένους κατὰ τὸ αὐτό. ταύτῃ χρώμενος τῇ διαιρέσει τῶν τόπων, καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπὸ τῶν ὀρνίθων ἀποδειχθεῖσαν ἄμπελον ἐπελθὼν, εὑρίσκει βότρυος ἄπιστόν τι χρῆμα, καὶ αὐτὸν φέρων ἐπὶ τὴν καλιὰν τῶν ἡρώων ὁρᾷ τὰς παρὸς τοῦ πατρός. θαυμάσαντι δὲ τὸ μέγεθος τῆς σταφυλῆς, καὶ πόθεν

εἰλήφει πυνθανομένῳ, διηγεῖται πάντα ἐξ ἀρχῆς. ὁ δὲ ὑπολαβὼν, ὅπερ ἦν, ἐμφύτους εἶναί τινας ἀρχὰς μαντικῆς ἐν τῷ παιδὶ, κομίσας αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν, γραμμάτων διδασκάλοις συνίστησιν. ἐπειδὴ δὲ τῆς κοινῆς παιδείας ἀποχρώντως μετέλαβε, Τυῤῥηνῶν αὐτὸν παραδίδωσι τῷ λογιωτάτῳ, τὴν οἰωνοσκοπικὴν τέχνην διδαχθησόμενον. ἔχων δὲ τὴν ἔμφυτον ὁ Νέβιος μαντικὴν, καὶ τὴν ἐπίκτητον παρὰ Τυῤῥηνῶν λαβὼν, μακρῷ δή που τοὺς ἄλλους οἰωνοσκόπους ἅπαντας, ὡς ἔφην, ὑπερεβάλλετο. εἰς ἁπάσας δὲ τὰς δημοσίας ἐπισκέψεις οἱ τῆς πόλεως οἰωνομάντεις οὐκ ὄντα ἐκ τοῦ συστήματος παρεκάλουν αὐτὸν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν μαντευμάτων, καὶ οὐθὲν ὅ, τι μὴ δόξαιεν ἐκείνῳ, προὔλεγον.

LXXI. Οὗτος ὁ Νέβιος βουλομένῳ ποτὲ τῷ Ταρκυνίῳ, ὅτις φυλὰς ἑτέρας ἀποδεῖξαι νέας ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ πρότερον κατειλεγμένων ἑπτέων, καὶ ποιῆσαι τὰς ἐπιθέτους φυλὰς ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἰδίων ἑταίρων ἐπωνύμους, μόνος ἀντεῖπε κατὰ τὸ καρτερὸν, οὐκ ἐὸν κινεῖν τῶν ὑπὸ Ῥωμύλου κατασταθέντων οὐδέν. ἀχθόμενος δ' ἐπὶ τῇ κωλύσει, καὶ δι' ὀργῆς ἔχων τὸν Νέβιον ὁ βασιλεὺς, καταβαλεῖν αὐτοῦ τὴν ἐπιστήμην εἰς τὸ μηδὲν ἐπεχείρησεν, ὡς ἀλαζονευομένου καὶ μηθὲν ἀληθὲς λέγοντος. ταῦτα διανοηθεὶς ἐκάλει τὸν Νέβιον ἐπὶ τὸ βῆμα, πολλοῦ παρόντος ὄχλου κατὰ τὴν ἀγοράν. προδιαλεχθεὶς δὲ τοῖς περὶ αὐτὸν δι' οὗ τρόπου ψευδόμαντιν ἀποδείξειν τὸν οἰωνοσκόπον ὑπελάμβανεν, ἐπειδὴ παρεγένετο, φιλανθρώποις αὐτὸν ἀσπασμοῖς ἀναλαβών,

„Νῦν, ἔφη, καιρὸς ἐπιδείξασθαί σε τὴν ἀκρίβειαν „τῆς μαντικῆς ἐπιστήμης, ὦ Νέβιε. πράξει γὰρ ἐπι„χειρεῖν μεγάλῃ διανοούμενος, εἰ τὸ δυνατὸν αὐτῇ „πρόσεστι μαθεῖν βούλομαι. ἀλλ' ἄπιθι καὶ δια„μαντευσάμενος ἧκε ταχέως· ἐγὼ δ' ἐνθάδε καθή„μενος ἀναμενῶ." ἐποίει τὰ κελευόμενα ὁ μάντις, καὶ μετ' οὐ πολὺ παρῆν αἰσίους εἰληφέναι λέγων οἰωνοὺς, καὶ δυνατὴν εἶναι τὴν πρᾶξιν ἀναφαίνων. γελάσας δ' ὁ Ταρκύνιος ἐπὶ τῷ λόγῳ, καὶ προενέγκας ἐκ τοῦ κόλπου ξυρὸν καὶ ἀκόνην, λέγει πρὸς αὐτὸν, „Ἐάλωκας, ὦ Νέβιε, φενακίζων ἡμᾶς, καὶ καταψευ„δόμενος τοῦ δαιμονίου καταφανῶς, ὁπότε καὶ τὰς „ἀδυνάτους πράξεις τετόλμηκας λέγειν δυνατάς. „ἔγωγ' οὖν διεμαντευόμην, εἰ τῷ ξυρῷ τῷδε τὴν „ἀκόνην πλήξας μέσην δυνήσομαι διελεῖν." γέλωτος δ' ἐξ ἁπάντων γενομένου τῶν περὶ τὸ βῆμα, οὐδὲν ἐπιταραχθεὶς ὁ Νέβιος ὑπὸ τοῦ τωθασμοῦ τε καὶ τοῦ θορύβου, „Παῖε θαῤῥῶν, ἔφη, Ταρκύνιε, „τὴν ἀκόνην, ὡς προαιρῇ· διαιρεθήσεται γὰρ, ἢ „πάσχειν ὁτιοῦν ἕτοιμος ἐγώ." θαυμάσας δὲ ὁ βασιλεὺς τὸ θράσος τοῦ μάντεως, φέρει τὸ ξυρὸν κατὰ τῆς ἀκόνης. ἡ δὲ ἀκμὴ τοῦ σιδήρου, δι' ὅλου κατελθοῦσα τοῦ λίθου, τήν τε ἀκόνην διαιρεῖ, καὶ τῆς κατεχούσης αὐτὴν χειρὸς ἐπιτέμνει τὸ μέρος. οἱ μὲν οὖν ἄλλοι πάντες, ὡς τὸ θαυμαστὸν τοῦτο καὶ ἄπιστον ἔργον ἐθεάσαντο, καταπλαγέντες ἀνεβόησαν. ὁ δὲ Ταρκύνιος, αἰδεσθεὶς ἐπὶ τῇ διαπείρᾳ τῆς τέχνης, καὶ τὸ ἀπρεπὲς τῶν ὀνειδισμῶν ἐπανορθώσασθαι βουλόμενος, πρῶτον μὲν τῶν περὶ τὰς φυλὰς

ἐγχειρημάτων ἀπίστη, ἔπειτα δ' αὐτὸν τὸν Νέβιον ἀποθεραπεῦσαι διαγνοὺς, ὡς ἁπάντων ἀνθρώπων θεοφιλέστατον, ἄλλαις τε καὶ πολλαῖς φιλανθρωπίαις ὑπηγάγετο, καὶ ἵνα μνήμης αἰωνίου τυγχάνοι παρὰ τῶν ἐπιγινομένων, εἰκόνα κατασκευάσας αὐτοῦ χαλκῆν, ἀνέστησεν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς· ἣ καὶ εἰς ἐμὲ ἦν ἔτι πρὸ τοῦ βουλευτηρίου μεμιένη, πλησίον τῆς ἱερᾶς συκῆς, ἐλάττων ἀνδρὸς μετρίου, τὴν περιβολὴν ἔχουσα κατὰ τῆς κεφαλῆς. ὀλίγον δὲ ἀποθεν αὐτῆς ἥτε ἀκόνη κεκρύφθαι λέγεται καὶ ὁ ξυρὸς κατὰ γῆς ὑπὸ βωμῷ τινι· καλεῖται δὲ Φρέαρ ὁ τόπος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. καὶ τὰ μὲν περὶ τοῦ μάντεως τούτου μνημονευόμενα ταῦτά ἐστι.

Tarquinii obitus.

LXXII. Βασιλεὺς δὲ Ταρκύνιος ἀναπεπαυμένος ἤδη τῶν πολεμικῶν διὰ γῆρας· ἦν γὰρ ὀγδοηκονταέτης· δολοφονηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἄγκου Μαρκίου παίδων ἀποθνήσκει, ἐπιχειρησάντων μὲν ἔτι πρότερον ἐκβαλεῖν αὐτὸν ἐκ τῆς ἀρχῆς, καὶ πολλάκις τοῦτο διαπραγματευσαμένων, κατ' ἐλπίδα τοῦ περιπεσεῖν εἰς αὐτοὺς, ἐκπεσόντος ἐκείνου, τὴν δυναστείαν, ὡς δὴ πατρῴαν σφίσιν ὑπάρχουσαν, καὶ ἐκ τοῦ ῥᾴστου πρὸς τῶν πολιτῶν δοθησομένην. ἐπεὶ δὲ διήμαρτον τῆς ἐλπίδος, ἐπιβουλὴν ἄφυκτον κατ' αὐτοῦ ἐμηχανήσαντο, ἣν οὐκ εἴασεν ἀτιμώρητον γενέσθαι τὸ δαιμόνιον. διηγήσομαι δὲ καὶ τὸν τῆς ἐπιβουλῆς τρόπον. ὁ Νέβιος ἐκεῖνος, ὃν ἔφην ἐναντιωθῆναί ποτε τῷ βασιλεῖ πλείονας ἐξ ἐλασσόνων ποιῆ-

σαι τὰς φυλὰς βουλομένῳ, ὅτε μάλιστα ἤνθει παρὰ τὴν τέχνην, καὶ πλεῖστον ἠδύνατο Ῥωμαίων ἁπάντων, δεινὸς ὢν οἰωνόμαντις, εἴτε φθονηθεὶς ὑπό τῶν ἀντιτέχνων τινος, εἴτ' ἐπιβουλευθεὶς ὑπ' ἐχθρῶν, εἴτε ὅ, τι δὴ ποτε ἄλλο παθών, ἀφανὴς ἄφνω γίνεται, καὶ οὔτε τὸν μόρον αὐτοῦ τις ἠδύνατο τῶν προσηκόντων συμβαλεῖν, οὔτε τὸ σῶμα ἐφευρεῖν. ἀχθομένου δὲ τοῦ δήμου καὶ δεινῶς φέροντος τὸ πάθος, ὑπονοίας τε πολλὰς καὶ κατὰ πολλῶν λαμβάνοντος, κατανοήσαντες τὴν ὁρμὴν τοῦ πλήθους οἱ τοῦ Μαρκίου παῖδες, ἐπὶ τὸν βασιλέα Ταρκύνιον τὴν διαβολὴν τοῦ ἄγους ἀνέφερον, ἄλλο μὲν οὐθὲν ἔχοντες φέρειν τῆς διαβολῆς οὔτε τεκμήριον οὔτε σημεῖον, δυσὶ δὲ τούτοις τοῖς εἰκόσι κρατυνόμενοι, πρώτῳ μὲν ὅτι πολλὰ καὶ δεινὰ περὶ τὴν πολιτείαν διεγνωκὼς παρανομεῖν, τὸν ἐναντιωσόμενον, ὥσπερ ἐπὶ τῶν προτέρων, ἐκ πολλῶν ἐβούλετο ποιήσασθαι· ἔπειτα ὅτι δεινοῦ πάθους γεγονότος οὐδεμίαν ἐποιήσατο τῶν δεδρακότων ζήτησιν, ἀλλ' ἀμελείᾳ παρέδωκε τὸ πραχθέν· ἅπερ οὐκ ἂν ποιῆσαί τινα τῶν ἔξω τῆς αἰτίας ὑπαρχόντων. παρασκευασάμενοι δὲ μεγάλας ἑταιρείας περὶ αὐτοὺς πατρικίων τε καὶ δημοτικῶν, οἷς τὰς ἑαυτῶν οὐσίας κατεχορήγουν, πολλὴν ἐποιοῦντο τοῦ Ταρκυνίου κατηγορίαν, καὶ τῷ δήμῳ παρῄνουν μὴ παροράν ἄνδρα μιαρὸν ἱεροῖς τε προσφέροντα τὰς χεῖρας καὶ τὴν ἐξουσίαν μαίνοντα, καὶ ταῦτ' οὐκ ἐπιχώριον, ἀλλ' ἐπήλυτόν τινα ὄντα καὶ ἄπολιν, τοιαῦτα κατὰ τὴν ἀγορὰν δημηγοροῦντες ἄνδρες ἱκανοὶ καὶ λέγειν οὐκ ἀδύνατοι,

πολλοὺς μὲν ἠρέθισαν τῶν δημοτικῶν, οἳ παραγενόμενον αὐτὸν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐλαύνειν ἐπεχείρησαν, ὡς οὐ καθαράν· οὐ μὴν καταγωνίσασθαί γε τὴν ἀλήθειαν ἴσχυσαν, οὐδὲ πεῖσαι τὸν δῆμον ἠδυνήθησαν ἐκβαλεῖν αὐτὸν ἐκ τῆς ἀρχῆς. ἐπεὶ δὲ αὐτός τε ἀπολογηθεὶς κράτιστα περὶ αὑτοῦ τὴν διαβολὴν ἀπελύσατο, καὶ ὁ κηδεστὴς αὐτοῦ Τύλλιος, ᾧ τὴν ἑτέραν δεδωκὼς ἦν θυγατέρα, μέγιστον ἐν τῷ δήμῳ δυνάμενος, εἰς ἔλεον τοὺς Ῥωμαίους ὑπηγάγετο, σύνοφάνται καὶ πονηροὶ δόξαντες εἶναι, καὶ πολλὴν ὄφλοντες αἰσχύνην ἀπῆλθον ἐκ τῆς ἀγορᾶς.

LXXIII. Ταύτης δὲ τῆς πείρας ἀποτυχόντες, καὶ διαλλαγὰς τῆς ἔχθρας διὰ φίλων εὐράμενοι, μετρίως τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτῶν ἐνέγκαντος Ταρκυνίου, διὰ τὰς ἐκ τοῦ πατρὸς εὐεργεσίας, καὶ τὴν μετάνοιαν, ἱκανὴν ὑπολαμβάνοντος εἶναι τῆς προπετείας διόρθωσιν, ἔμειναν μὲν ἔτη τρία ἐν τῇ προσποιήσει τῆς φιλίας· ἐπειδὴ δὲ καιρὸν ὑπέλαβον ἐπιτήδειον ἔχειν, δόλον ἐπ' αὐτῷ ῥάπτουσι τοιόνδε. νεανίσκους δύο τῶν ἀπὸ τῆς συνωμοσίας τοὺς τολμηροτάτους ποιμενικαῖς ἐνδύσαντες στολαῖς, καὶ δρεπάνοις καθοπλίσαντες ὑλουργοῖς, πέμπουσιν ἐπὶ τὴν οἰκίαν τοῦ βασιλέως ἡμέρας μεσούσης, διδάξαντες ἃ χρὴ λέγειν, καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐπιθέσεως αὐτοῖς ὑφηγησάμενοι. οὗτοι πλησίον τῶν βασιλείων γενόμενοι, κακῶς τε ἀλλήλους ἔλεγον ὡς ἀδικούμενοι, καὶ οὐδὲ τὼ χεῖρε τῶν σωμάτων ἀπείχοντο, βοῆ τε μεγάλῃ χρώμενοι τὴν παρὰ τοῦ βασιλέως βοήθειαν ἐκάλουν ἀμφότεροι, παρόντων αὐτοῖς συχνῶν

ἐκ τῆς συνωμοσίας ἀγροίκων δὲ τῷ λόγῳ, συναγανακτούντων ἀμφοτέροις καὶ συμμαρτυρούντων. ὡς δὲ εἰσκαλέσας αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς λέγειν ἐκέλευσε περὶ ὧν διεφέροντο· αἰγῶν μὲν ἕνεκα διαμφισβητεῖν ἐσκήπτοντο· κεκραγότες δὲ ἅμα καὶ παθαινόμενοι τὸν ἄγριον τρόπον, καὶ μηδὲν εἰς τὸ πρᾶγμα λέγοντες, πολὺν ἐκίνησαν ἐξ ἁπάντων γέλωτα. ὡς δ' ἐκ τοῦ καταφρονεῖσθαι καιρὸν ἔδοξαν εἰληφέναι τῆς ἐπιθέσεως τὸν ἐπιτήδειον, φέρουσι κατὰ τῆς περαλῆς τοῦ βασιλέως πληγὰς τοῖς δρεπάνοις, καὶ τοῦτο πράξαντες ἔφευγον ἔξω θυρῶν. κραυγῆς δὲ γενομένης ἐπὶ τῷ πάθει, καὶ συνδραμούσης πολλῆς βοηθείας, οὐ δυνηθέντες διαφυγεῖν, συλλαμβάνονται πρὸς τῶν ἐπιδιωξάντων· καὶ μετὰ τοῦτο βασάνοις καταικισθέντες, καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἐπιβουλῆς ἀναγκασθέντες εἰπεῖν, τῆς προσηκούσης τιμωρίας ἔτυχον σὺν χρόνῳ. βασιλεὺς μὲν δὴ Ταρκύνιος, οὐ μικρῶν οὐδὲ ὀλίγων Ῥωμαίοις ἀγαθῶν αἴτιος γενόμενος, ὀκτὼ καὶ τριάκοντα ἔτη τὴν ἀρχὴν κατασχών, οὕτω τελευτᾷ.